

PROCEEDING BOOK

**KARADENİZ
13. ULUSLARARASI
SOSYAL BİLİMLER
KONGRESİ**

ST. PETERSBURG 21 - 24 Temmuz 2023

**KONGRE
TAKVİMİ** Özetlerin gönderileceği son tarih: 14 Temmuz 2023
Tam metinlerin gönderileceği son tarih: 25 Temmuz 2023
Kongre kitabı yayın tarihi: 20 Ağustos 2023

www.karadenizkongresi.org

**KARADENİZ
13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
July 21 - 24, 2023
ST. PETERSBURG**

ISBN : 978-625-6830-10-3

ACADEMY GLOBAL PUBLISHING HOUSE

KARADENİZ
13TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
JULY 21 - 24, 2023
ST. PETERSBURG

Edited By

PROF. DR. HƏCƏR HÜSEYNOVA

CONGRESS ORGANIZING BOARD

Head of Conference: Prof. Dr. Həcər Hüseynova

Head of Organizing Board: Dr Gültekin Gürçay

Organizing Committee Member: Prof. Dr. Ali Bilgili

Organizing Committee Member: Prof. Dr. Naile Bilgili

Organizing Committee Member: Doç. Dr. Nazilə Abdullazadə

Organizing Committee Member: PROF. DR. BAŞAK HANEDAN

Organizing Committee Member: Prof. Dr. Hülya Çiçek

Organizing Committee Member: Dr. Mehdi Meskini Heydarlou

Organizing Committee Member: Prof. Dr. Dwi Solisworo

Organizing Committee Member: Prof. Dr. Dody Hartando

Organizing Committee Member: Prof. Dr. Raihan Yusoph

Organizing Committee Member: Assoc. Prof. Dr. Ivaylo Staykov

Organizing Committee Member: Assist. Prof. Dr. K. R. Padma

Organizing Committee Member: Amaneh Manafidizaji

Organizing Committee Member: Aynurə Əliyeva

All rights of this book belong to Academy Global Publishing House

Without permission can't be duplicate or copied.

Authors of chapters are responsible both ethically and juridically.

Academy Conference–2023 ©

Issued: 20.08.2023

ISBN: 978-625-6830-10-3

CONFERENCE ID

**KARADENIZ
13TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES**

**DATE – PLACE
JULY 21 - 24, 2023
ST. PETERSBURG**

**ORGANIZATION
ACADEMY GLOBAL CONFERENCES**

EVALUATION PROCESS
All applications have undergone a double-blind peer review process.

PARTICIPATING COUNTRIES
Turkey – Azerbaijan- Iran – Egypt – Portugal – Spain - Kuala Lumpur – Albania –
Nigeria – Indonesia- Malaysia - Saudi Arabia - India. Canada – Georgia – Albania –
Germany – Russia – Thailand – Latvia – Japan – Romania – Czech Republic –
Philippines – Brazil

PRESENTATION
Oral presentation

PERCENTAGE OF PARTICIPATION
45% FROM Turkey And 55% From Other Countries

LANGUAGES
Turkish, English, Russian, Persian, Arabic

Scientific & Review Committee

- Prof. Dr. Ali BİLGİLİ – Türkiye
Prof. Dr. Naile BİLGİLİ – Türkiye
Prof. Dr. Başak HANEDAN – Türkiye
Prof. Dr. Hülya Çiçek KANBUR – Türkiye
Prof. Dr. Emine KOCA – Türkiye
Prof. Dr. Fatma KOÇ – Türkiye
Prof. Dr. Bülent KURTIŞOĞLU – Türkiye
Prof. Dr. Hajar Huseynova – Azerbaijan
Prof. Dr. Dwi SULISWORO – Indonesia
Prof. Dr. Natalia LATYGINA – Ukraina
Prof. Dr. Yunir ABDRAHIMOV – Russia
Prof. Muntazir MEHDI – Pakistan
Prof. Dr. Raihan YUSOPH – Philippines
Prof. Dr. Akbar VALADBİGİ – Iran
Prof. Dr. F. Oben ÜRÜ – Türkiye
Prof. Dr. T.Venkat Narayana RAO – India
Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ – Türkiye
Prof. Dr. Mustafa BAYRAM – Türkiye
Prof. Dr. Saim Zeki BOSTAN – Türkiye
Prof. Dr. Hyeonjin Lee – China
Assoc. Prof. Dr. Abdulsemet AYDIN – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat BARAN - Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Dilorom HAMROEVA - Ozbekstan
Assoc. Prof. Dr. Abbas GHAFARI – Iran
Assoc. Prof. Dr. Yeliz ÇAKIR SAHİLLİ - Türkiye
Assoc. Prof. Ivaylo STAYKOV - Bulgaria
Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti – Indonesia
Assoc. Prof. Dr. Ümit AYATA – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Okan SARIGÖZ – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Eda BOZKURT – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Ahmet TOPAL – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Kırbaş – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Mesut Bulut – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Fahriye Emgili – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Sandeep GUPTA – India
Assoc. Prof. Dr. Veysel PARLAK – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Mahmut İSLAMOĞLU – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade – Azerbaijan
Assist. Prof. Dr. Göksel ULAY – Türkiye
Assist. Prof. K. R. PADMA – India
Assist. Prof. Dr. Omid AFGHAN - Afghanistan
Assist. Prof. Dr. Maha Hamdan ALANAZİ - Saudi Arabia
Assist. Prof. Dr. Dzhakipbek Altaevich ALTAYEV - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Amina Salihi BAYERO – Nigeria
Assist. Prof. Dr. Baurcan BOTAKARAEV - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Ahmad Sharif FAKHEER - Jordania

Assist. Prof. Dr. Gültekin GÜRÇAY – Türkiye
Assist. Prof. Dr. Dody HARTANTO - Indonesia
Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini HEYDALOU – Iran
Assist. Prof. Dr. Bazarhan İMANGALİYEVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Keles Nurmaşılı JAYLIBAY - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Mamatkuli JURAYEV – Uzbekistan
Assist. Prof. Dr. Kalemkas KALIBAEVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Bouaraour KAMEL – Algeria
Assist. Prof. Dr. Alia R. MASALİMOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Amanbay MOLDİBAEV - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Ayslu B. SARSEKENOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Bhumika SHARMA - India
Assist. Prof. Dr. Gulşat ŞUGAYEVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. K.A. TLEUBERGENOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Cholpon TOKTOSUNOVA – Kirgizia
Assist. Prof. Dr. Hoang Anh TUAN - Vietnam
Assist. Prof. Dr. Botagul TURGUNBAEVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Dinarakhan TURSUNALİEVA - Kirgizia
Assist. Prof. Dr. Yang ZİTONG – China
Assist. Prof. Dr. Gulmira ABDİRASULOVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Imran Latif Saifi – South Africa
Assist. Prof. Dr. Zohaib Hassan Sain – Pakistan
Assist. Prof. Dr. Murat GENÇ – Türkiye
Assist. Prof. Dr. Monisa Qadiri – India
Assist. Prof. Dr. Vaiva BALCIUNIENE – Lithuania
Assist. Prof. Dr. Meltem AVAN – Türkiye
Aynurə Əliyeva - Azerbaijan
Sonali MALHOTRA - India

KARADENİZ
13TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
13TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
22TH INTERNATIONAL GROUP EXHIBITION
July 21 - 24, 2023
St. Petersburg

KARADENİZ
13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
22. ULUSLARARASI "Gelenekselden Çağdaş Sanat Serüveni" KARMA SERGİ
July 21 - 24, 2023
ST. PETERSBURG

Join Zoom Meeting

<https://us02web.zoom.us/j/88193707664?pwd=MEZBL3M0S1ArNWVzMjV0YUJkR3lIQT09>

Meeting ID: 881 9370 7664

Passcode: 123456

ÖNEMLİ AÇIKLAMA (Lütfen okuyunuz)

- ZOOM bağlantısı için yukarıda verilen bağlantıyı veya yine yukarıda verilen giriş bilgilerini kullanabilirsiniz.
- ZOOM oturumuna katılım ücretsizdir ve üyelik gerekmemektedir.
- Kişisel Bilgisayar (PC), Tablet veya telefondan bağlanabilirsiniz.
- Katılımcılar, oturum başlamadan 10 dakika önce bağlanmalıdır.
- Bilgisayarınızın mikrofon ve kamerasının çalıştığını oturumdan önce kontrol ediniz.
- Sunumunuz esnasında, hazırlamış olduğunuz powerpoint sunum dosyasını paylaşabilirsiniz.
- Katılım belgeleri kongre bittikten 2 (iki) gün SONRA katılımcılara PDF formatında eposta ile gönderilecektir.
- Moderatörler kıdem esasına göre belirlenmektedir. Zorunlu değildir. Ancak katılımcılardan birinin yapması gerekmektedir. Moderatörün oturum düzenini gözetmesi, akademisyen adaylarını yönlendirmesi beklenmektedir.
- Oturuma bağlanmadan önce Oturum ve Salon numaranızı adınızın önüne aşağıdaki gibi ekleyiniz. Bu sayede kongre açılışında beklemeden oturumlarınıza gönderilebileceksiniz. Ör. 1 – 5 Ahmet Ahmetoglu
- Sunum süresi 10 dakikadır. Bu sürenin aşılmasını moderatörler temin edecektir.
- Sunum sonrası 5 dakikayı geçmeyen soru-cevap, tartışma süresi verilmektedir.
- Sunumlar TÜRKÇE veya İNGİLİZCE yapılabilmektedir.
- Kameralar, oturum süresince toplam % 70 oranında açık olmak zorundadır.
- Sunum yapan katılımcının kamerası açık olmak zorundadır.
- Sunum yapmak zorunludur. Herhangi bir nedenle sunum yapmamış olan katılımcıya sertifika verilmesi ve çalışmasının yayınlanması sözkonusu olamaz.
- Katılımcı, bulunduğu oturumda, oturum bitene kadar bulunmak zorundadır.
- Katılımcıların kendi oturumları dışındaki oturumlara katılma zorunluluğu yoktur.
- ZOOM platformunun kapasite sınırı nedeniyle, DİNLEYİCİ, sadece kapasite izin verdiği sürece kabul edilebilmektedir.

KARADENİZ 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
23 Temmuz / July 23, 2023 / 10:00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
Salon 1	Prof. Dr. Eyyup YILDIRIM	1	SEMANTIC SHIFTS ON ONLINE ENGLISH TERMS: SEMANTIC ANALYSIS ON AB ENGLISH STUDENTS' FACEBOOK POSTS	Caren C. Carcueva Pio Francis B. Amigleo Richie Grace C. Desoloc Ressty Jan A. Sabales
		2	SPOR BİLİMLERİ ALANINDAKİ AKADEMİSYENLERİN ÇALIŞTIKLARI KURUMA YÖNELİK KRİZ YÖNETİMİ DURUMLARININ İNCELENMESİ	Nuran CAN Prof. Dr. Eyyup YILDIRIM
		3	SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİM PROGRAMLARI (2005-2018) ve SÖZLÜ TARİH	Yüksek Lisans Öğrencisi, Koray GİRGİN Doç. Dr., Davut GÜREL
		4	5-6 YAŞ ÇOCUKLARININ DİJİTAL OYUN BAĞIMLILIĞI EĞİLİMLERİNİN OYUN DAVRANIŞLARINI YORDAYICI ROLÜ	Dr. Burcu BAĞCI ÇETİN
		5	5-6 YAŞ ÇOCUKLARININ DİJİTAL OYUN BAĞIMLILIĞI EĞİLİMLERİNİN AKRAN ZORBALIĞI DAVRANIŞLARINI YORDAYICI ROLÜ	Dr. Burcu BAĞCI ÇETİN
		6	MATEMATİK ÖĞRETMENLERİNİN DOĞRUSAL DENKLEMLER KONUSUNDA KULLANDIKLARI ÖRNEK TÜRLERİNİN BELİRLENMESİ	Ceren KAFALI Dr. Öğr. Üyesi Mustafa AKINCI Dr. Öğr. Üyesi Emine Nur ÜNVER BİLGİÇ
		7	ARGÜMANTASYON YAKLAŞIMININ ÖĞRENCİLERİN FEN BİLİMLERİNE KARŞI TUTUMLARI ÜZERİNE ETKİSİ	Meryem KAYA Dr. Mehmet Sıddık TAĞ Prof. Dr. Erdal CANPOLAT
		8	ARGÜMANTASYON ODAKLI ETKİNLİKLERLE MADDE VE DEĞİŞİM ÜNİTESİNİN ÖĞRETİMİNİN AKADEMİK BAŞARIYA ETKİSİ	Meryem KAYA Dr. Mehmet Sıddık TAĞ Prof. Dr. Erdal CANPOLAT
		9	COMMON MORAL VALUES OF THE TURKISH PEOPLE: HAYDER ALIYEV AND 'KITABI DADE GORGUD'	Prof. Dr. Huseynova Hajar Emin qızı
		10	Heydar Aliyev about the Nagorno-Karabakh conflict	Dos. Yeganə Əliyeva

KARADENİZ
13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

23 Temmuz / July 23, 2023 / 10:00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 2	Assoc. Prof. Dr. Abdullah ÖMERCİOĞLU	1 MUHASEBEDE ETİK KAVRAMININ ÖNEMİ: DERGİPARK ÜZERİNDE BİBLİYOMETRİK BİR ARAŞTIRMA	Dr. Öğr. Üyesi Hakan ALIUSTA
		2 THE APPLICABILITY OF THE OMBUDSMAN INSTITUTION TO TAX DISPUTES AND ITS EFFECTS ON THE TAX PERCEPTION	Assoc. Prof. Dr. Abdullah ÖMERCİOĞLU
		ALTERNATIVE SOLUTION METHODS IN TAX DISPUTES	Assoc. Prof. Dr. Abdullah ÖMERCİOĞLU
		3 EFFECT OF EMPLOYER'S BANKRUPTCY ON LABOR RECEIVABLES	Dr. Öğretim Görevlisi, Banu DENİZLİ ÖZTÜRK
		4 RESPONSIBILITY FOR SEVERANCE PAY IN THE TRANSFER OF UNDERTAKING	Dr. Öğretim Görevlisi, Banu DENİZLİ ÖZTÜRK
		5 Do Carbon Emissions and Economic Growth Affect Financial Stress? A Global Analysis with ARDL Bounds Testing Approach	Dr. Bilge ÇİPE Dr. Dilek USANMAZ
		6 The Effect of CBRT Policy Rates on Consumer Loans in Periods of Political and Economic Instability	Dr. Dilek USANMAZ Dr. Bilge ÇİPE
7 TANIMLAYICI VE BUYRUKSAL SÜBJEKTİF NÖRMLARIN BİLİNÇLİ TÜKETİMDEKİ ROLÜ	Yüksek Lisans öğrencisi, Meltem Neslihan SAVKAT Dr. Öğr. Üyesi, Filiz EROĞLU		

KARADENİZ
13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

23 Temmuz / July 23, 2023 / 10:00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
SALON 3	Prof. Dr., AKIN ÖZÇİFT	1	RELATIONSHIP BETWEEN TECHNOLOGY OUTSOURCING AND ENVIRONMENTAL UNCERTAINTY IN HEALTH INSTITUTIONS IN TERMS OF RESOURCE DEPENDENCE THEORY: A FIELD STUDY	Prof. Dr. Canan Gamze BAL Mine ELAGÖZ
		2	The Use of Social Media in Crisis Communication: A Content Analysis Study	Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, Zehra ÖZGEN Prof. Dr. Canan Gamze BAL
		3	6 ŞUBAT 2023 KAHRAMANMARAŞ DEPREMLERİNİN TARIMSAL ETKİLERİ	Doç. Dr. Emre ÖZŞAHİN Yüksek lisans öğrencisi Mikayil ÖZTÜR
		4	POPÜLER TARIM ÜRÜNLERİNİN TURİZM PERSPEKTİFİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ: TEKİRDAĞ KANOLA GÜNÜ/ETKİNLİĞİ ÜZERİNE BİR İNCELEME	Doç. Dr. Emre ÖZŞAHİN
		5	DİJİTAL MECRALARDA DESTİNASYON MARKALAMA: "İSTANBUL IS THE NEW COOL" KAMPANYASI ÖRNEĞİ	Ferda TANSİ KAVOĞLU
		6	IMPACT OF CHATBOTS IN MARKETING	Prof. Dr., AKIN ÖZÇİFT
		7	TÜRKİYE VE DİĞER OECD ÜLKELERİNİN MAKROEKONOMİK GÖSTERGELERİ CRITIC TEMELLİ ARAS YÖNTEMİ İLE İNCELENMESİ	Doç.Dr. Musa TÜRKOĞLU Ahmet KARATAŞ
		8	THE MEDIATION ROLE OF IMPRESSION MANAGEMENT IN THE EFFECT OF JOB SECURITY PERCEPTION ON TASK PERFORMANCE: A STUDY ON AIRPORT EMPLOYEES	Asst. Prof. Dr. Yeşim KURT Dr. İbrahim RENÇBER

KARADENİZ
13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

23 Temmuz / July 23, 2023 / 10:00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
SALON 4	Doç. Dr. Suna MUĞAN ERTUĞRAL	1	CONDUCT OF MANAGEMENT AND COMPLIANCE AUDIT IN THE SELECTED DIVISIONS OF THE DEPARTMENT OF ENERGY TOWARDS THE IMPROVEMENT OF THE AUDIT PROCESS	Maria Charlyn T. Balangawan
		2	THE ANALYSIS OF RELATION BETWEEN ENERGY DEPENDENCY AND CURRENT ACCOUNT DEFİCİT PROBLEMS ON TÜRKİYE	Dr. Murat KÜRKCÜ
		3	A STUDY OF BULGARIA'S EURO USE IN THE LIGHT OF BANK SYSTEM AND ECONOMIC INDICATORS	Dr. Öğr. Üyesi Hatice Nur GERMİR
		4	OUTLOOK OF THE RUSSIA BANKING SYSTEM AND A PARTIAL COMPARISON WITH THE TURKISH BANK SYSTEM	Dr. Öğr. Üyesi Hatice Nur GERMİR
		5	ANALYSIS OF THE FINANCE AND MARKET PERFORMANCES OF THE COMPANIES IN THE RETAIL SECTOR WITH THE EFFECTS OF SUPPLIER ORIENTATION AND STRATEGIC ORIENTATION IN TERMS OF MARKET TURBULENCE	Assoc. Prof. Fatma SONMEZ CAKIR Assoc. Prof. Zafer ADIGUZEL Kubra YASA
		6	EXAMINATION OF THE EFFECTS OF IS STRATEGIST ROLE LEADERSHIP AND BUSINESS STRATEGY'S ROLE ON LEARNING ORIENTATION AND ORGANIZATIONAL GROUP CULTURE IN INFORMATION TECHNOLOGY COMPANIES	Assoc. Prof. Fatma SONMEZ CAKIR Assoc. Prof. Zafer ADIGUZEL Kubra YASA
		7	TÜRKİYE İŞ GÜCÜ PİYASASININ EVRİMİ: GÖREV TABANLI YAKLAŞIM	Öğrenci, Evren GÜLSER Prof. Dr., Ensar YILMAZ
		8	TURİZM SEKTÖRÜNDE HİZMET İÇİ EĞİTİM VE YENİLİKÇİ EĞİTİM UYGULAMALARININ İŞGÜCÜNÜN NİTELİKSEL GELİŞİMİNE ETKİSİ	Doç. Dr. Suna MUĞAN ERTUĞRAL
		9	SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA AMAÇLARI PERSPEKTİFİNDEN KIRSALDA KOOPERATİFLEŞME YÖNTEMİNİ TERCİH EDEN KADINLARIN "GİRİŞİMCİLİK" DENEYİMLERİ: DÜZCE OLİMPİK ANNELER KOOPERATİFİ ÖRNEĞİ	Yüksek Lisans Öğrencisi Burcu ŞİMŞEK Dr. Öğr.Üyesi Ayşen BAKKALOĞLU

KARADENİZ
13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

23 Temmuz / July 23, 2023 / 10:00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 5	Dr. Öğr. Gör, Nurgül ERGÜL GÜVENDİ	1 A COMPARATIVE SOCIOLOGICAL STUDY ON THE SOCIAL INTEGRATION OF EMIGRANTS: ALBANIAN EMIGRANTS IN ITALY AND TURKEY AS A CASE STUDY	Ph.D. Matilda LIKAJ
		2 DEFINITION AND COMPARISON OF EXISTENTIAL THERAPY AND EMOTION FOCUSED THERAPY	Uzm. Klinik Psikolog Gizem GÜLDEN Doç. Dr. Meryem KARAAZİZ
		3 SOCIOLOGICAL APPROACH TO LISTENING TO MUSIC DENORA AND "MUSIC IN DAILY LIFE"	Doktora Öğrencisi, Bekir Bora Kumpasoğlu
		4 EXAMINATION OF KOSOVO MYTH IN THE CONTEXT OF THE TRIPLE STRUCTURE OF NATIONALISM	Dr.Tolga OTABATMAZ
		5 THE CONCEPT OF SUPERVISION İN SOCIAL WORK PRACTICES	Dr. Engin GÜNEŞ
		6 THE POSITION OF İMAM ALİ İN THE WORKS OF THE SEVEN GREAT POETS İN THE CONTEXT OF COMMUNICATION SOCİOLOGY	Dr. Öğr. Gör, Nurgül ERGÜL GÜVENDİ
		7 İŞ-İLE ZENGİNLEŞMESİNİN VE İŞ YAŞAM KALİTESİNİN İŞ DOYUMU ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	Yükseklisans Öğrencisi, Tolga TOSUN Doç. Dr., Hasan Hüseyin UZUNBACAK

KARADENİZ
13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

23 Temmuz / July 23, 2023 / 10:00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 6	Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade	1 SANATSAL YARATIM PSİKOLOJİSİ VE SİGMUND FREUD'UN PSİKANALİZ YAKLAŞIMI	Yüksek Lisans, Ahmet Göktuğ KILIÇ
		2 LISTENING STRATEGIES OF MUSIC PROFESSIONALS: MUSIC PRODUCTION IN THE CONTEXT OF MODES OF LISTENING	Doktora Öğrencisi, Alper MAT
		3 GARDEN DESIGN IN CARPET ART OR CLASSIC GARDEN CARPET	Doç. Dr. Ümbülbanu HAMİDOVA
		4 "MASAL MASAL İÇİNDE" ADLI YAPITIN DUYGULAR AÇISINDAN İNCELENMESİ	Ekrem ÖBÜZ Doç. Dr. Erhan ŞEN
		5 "KİM KORKAR KIRMIZI BAŞLIKLİ KIZDAN" ADLI RESİMLİ ÇOCUK KİTABININ YAPISAL ÖZELLİKLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ	Ekrem ÖBÜZ Doç. Dr. Erhan ŞEN
		6 THE NOVEL OF MİSKİNLER TEKKESİ IN TERMS OF THE PRINCIPLES AND QUALITIES OF REALISM IN LITERATURE	Dr. Öğr. Üyesi, Nazlı MEMİŞ BAYTİMUR
		7 HAYDAR ALIYEV ABOUT AZERBAIJANITY AND THE LİVER OF OUR NATIONAL TRADITIONS NOVRUZ HOLIDAY	Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade

KARADENİZ
13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

23 Temmuz / July 23, 2023 / 10:00 – 12:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 7	Şehir ve Bölge Plancısı, Ecehan MERTOĞLU TAN	1 YEREL YÖNETİMLERDE BLOCKCHAIN VE DÜNYA ÖRNEKLERİ	Öğr. Gör. Dr., Derya KAMAN
		2 MEDIATION IN TURKISH FOREIGN POLICY: THE CASE OF THE RUSSIA-UKRAINE WAR	Dr. Öğr. Üyesi, Eda TUTAK
		3 ULUSLARARASI ÖĞRENCİLERİN KENTE UYUM SÜREÇLERİNİN NİTEL ANALİZİ: BURSA ÖRNEĞİ	Şehir plancısı, Amine ÜLKER Doç. Dr. Ömer BİLEN
		4 2023 KAHRAMANMARAŞ DEPREMİ'NİN BURSA MEDYASINA YANSIMALARI VE AFET FARKINDALIĞI ÜZERİNE DEĞERLENDİRME	Şehir Plancısı, İlkem GÜLER Doçent Doktor, Ömer BİLEN
		5 KENTSEL DÖNÜŞÜMÜN; DÖNÜŞEMEMİŞ SÜREÇLERİ BURSA, ÇAMLICA MAHALLESİ ÖRNEĞİ	Şehir ve Bölge Plancısı, Ecehan MERTOĞLU TAN Doç. Dr. Ömer BİLEN

KARADENİZ
13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

23 Temmuz / July 23, 2023 / 10:30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 8	Eva Štěpánková	1	STATE OF FREELANCING IN IT AND FUTURE TRENDS	Mihai Gheorghe
		2	TOURISM POLICY CHALLENGES IN POST-SOVIET GEORGIA	Merab Khokhobaia
		3	MARKETING MIX FOR TOURISM IN THE CHONBURI PROVINCE	Pisit Potjanjaruwit
		4	SOME ASPECTS OF SOCIAL MEDIA MARKETING (GEORGIAN CASE)	Nugzar Todua, Charita Jashi
		5	DO PERSISTENT AND TRANSITORY HYBRID ENTREPRENEURS DIFFER?	Anmari H. Viljamaa, Elina M. Varamäki
		6	PUBLIC PROCUREMENT DEVELOPMENT STAGES IN GEORGIA	Giorgi Gaprindashvili
		7	SOLID WASTE MANAGEMENT IN STEEL INDUSTRY - CHALLENGES AND OPPORTUNITIES	Sushovan Sarkar, Debabrata Mazumder
		8	CHALLENGES AND DIFFICULTIES FACED BY POTTERS IN LALEJIN AND SOME SUGGESTION	Amaneh Manafidizaji Cemalettin Sevim
		9	CARRYING OUT THE STEPS OF DECISION MAKING PROCESS IN CONCRETE ORGANIZATION	Eva Štěpánková

KARADENİZ
13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

23 Temmuz / July 23, 2023 / 10:30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 9	Katarzyna Czubak	1	EFFECT OF DEPRESSION, SELF-REGULATION CONTROL AND CHARACTERISTICS OF ADHD AS THE CAUSE OF SCHOOL BRAWL IN JAKARTA, INDONESIA Melani Arnaldi, Suzy Yusna Dewi
		2	THE THERAPIST'S SELF DISCLOSURE IN CROSS- CULTURAL TREATMENT Ruth Lijtmaer, Roy Moodley,
		3	THE RELATIONSHIP BETWEEN PRETEND PLAY AND FALSE-BELIEF IN 18-MONTH-OLD CHILDREN Midori Ban, Ichiro Uchiyama
		4	TALENT IN AUTISM: COGNITIVE STYLE BASED ON WEAK CENTRAL COHERENCE AND SPECIAL SENSORY CHARACTERISTICS IN STATE OF KUWAIT: CASE STUDY Mariam Abdulaziz Y.Esmaeel
		5	THE EMOTIONAL LANGUAGE AND TEMPERAMENTAL TRAITS Barbara Gawda, Ewa Szepietowska Agnieszka Gawda
		6	USE OF A LEARNER'S LOG FOR EFFECTIVE SELF-DIRECTED LEARNING IN PBL Amudha Kadirvelu Sivalal Sadasivan
		7	NEGATIVE EMOTIONS AND WAYS OF OVERCOMING THEM IN PRISON Katarzyna Czubak
		8	IMPACT OF PERSONALITY AND LONELINESS ON LIFE: ROLE OF ONLINE FLOW EXPERIENCES Asmita Shukla Soma Parija

KARADENİZ
13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

23 Temmuz / July 23, 2023 / 10:30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 10	Elle Hilke Dominski	1	IMPLEMENTATION OF AN UNDERGRADUATE INTEGRATED BIOLOGY AND CHEMISTRY COURSE	Jayson G. Balansag
		2	ANALYZING THE PERCEPTION OF SOCIAL NETWORKING SITES AS A LEARNING TOOL AMONG UNIVERSITY STUDENTS: CASE STUDY OF A BUSINESS SCHOOL IN INDIA	Bhaskar Basu
		3	INVESTIGATING THE CONTEMPORARY ARCHITECTURE EDUCATION CHALLENGES IN INDIA	Vriddhi Prasad
		4	PROPOSED PROGRAM FOR DEVELOPING SOME CONCEPTS FOR NURSERY SCHOOL CHILDREN IN EGYPT USING ARTISTIC ACTIVITIES	Ebtehag Tolba
		5	THE CHALLENGES OF HYPER-TEXTUAL LEARNING APPROACH FOR RELIGIOUS EDUCATION	Elham Shirvani–Ghadikolaei, Seyed Mahdi Sajjadi
		6	COMPUTER-AIDED TEACHING OF TRANSFORMERS FOR UNDERGRADUATES	Rajesh Kumar, Roopali Dogra,
		7	THE NUCLEAR ENERGY MUSEUM IN BRAZIL: CREATIVE SOLUTIONS TO TRANSFORM SCIENCE EDUCATION INTO MEANINGFUL LEARNING	Denise Levy, Helen J. Khoury
		8	A CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY PROJECT TO IMPROVE THE DEMOCRATIZATION OF SCIENTIFIC EDUCATION IN BRAZIL	Denise Levy
		9	INTERSECTIONAL BULLYING, LGBT YOUTH AND THE CONSTRUCTION OF POWER	Elle Hilke Dominski
		10	WEST AFRICAN ISLAMIC CIVILIZATION: SOKOTO CALIPHATE AND SCIENCE EDUCATION	Hassan Attahiru Gwandu

KARADENİZ
13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

23 Temmuz / July 23, 2023 / 10:30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
SALON 11	HEBA MUSTAFA ABDULLAH	1	EXPERİMENTİNG THE INFLUENCE OF INPUT MODALİTY ON INVOLVEMENT LOAD HYPOTHESIS	MOHAMMAD HASSANZADEH
		2	THE EFFECT OF THE ANDALUS KNOWLEDGE PHASES AND TIMES MODEL OF LEARNING ON THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' ACADEMIC PERFORMANCE AND EMOTIONAL QUOTİENT	SOBHY FATHY A. HASHESH
		3	THE MANAGEMENT AND FUNDİNG OF EDUCATION İN NİGERİA	TERYİMA ORALU BABATUNDE KASIM OLADELE
		4	EMPLOYİNG QR CODE AS AN EFFECTİVE EDUCATİONAL TOOL FOR QUİCK ACCESS TO SOURCES OF KİNDERGARTEN CONCEPTS	AHMED AMIN MOUSA M. ABD EL-SALAM
		5	MİLLENNİAL TEACHERS OF CANADA: İNNOVATİON WİTHİN THE BOXED-IN CONSTRAINTS OF TRADİTİON	LENA SHULYAKOVSKAYA
		6	SERVİCES-ORİENTED MODEL FOR THE REGULATİON OF LEARNİNG	MOHAMED BENDAHMANE BRAHİM ELFALAKI MOHAMMED BENATTOU
		7	İMPROVİNG LİSTENİNG COMPREHENSİON FOR EFL PRE-İNTERMEDİATE STUDENTS THROUGH A BLENDED LEARNİNG STRATEGY	HEBA MUSTAFA ABDULLAH
		8	EXPLORATİON OF İNFLUENTİAL FACTORS ON FİRST YEAR ARCHİTECTURE STUDENTS' PRODUCTİVİTY	SHİMA NIKANJAM BADİOSSADAT HASSANPOUR ADİ İRFAN CHE ANİ
		9	DİFFERENT ROLES FOR MENTORS AND MENTEES İN AN E-LEARNİNG ENVİRONMENT	NİDHI GADURA

KARADENİZ
13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

23 Temmuz / July 23, 2023 / 10:30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 12	FARIDA BUNIA TOVA	1	THE PORTUGUESE FRAMEWORK OF THE PROFESSIONAL INTERNSHIP WITHOUT PUBLIC FUNDS	ANA LAMBELHO
		2	ORIGINS OF STRICT LIABILITY FOR ABNORMALLY DANGEROUS ACTIVITIES IN THE UNITED STATES, RYLANDS V. FLETCHER AND A GENERAL CLAUSE OF STRICT LIABILITY IN THE UK	MARIA LUBOMIRA KUBICA
		3	PRIVACY VS. NATIONAL SECURITY: WHERE DO WE DRAW THE LINE?	NOORANEDA MUTALIP LAIDEY
		4	THE ROLE OF EUROPEAN UNION IN GLOBAL GOVERNANCE	YRFET SHKRELI
		5	CONTROLLING YOUTHS PARTICIPATION IN POLITICS IN SOKOTO STATE: A CONSTRUCTIVE INCLUSIVENESS FOR GOOD GOVERNANCE IN NIGERIA	UMAR UBANDAWAKI
		6	JUDICIAL INSTITUTIONS IN A POST-CONFLICT SOCIETY: GAINING LEGITIMACY THROUGH A HOLISTIC REFORM	ABDUL SALIM AMIN
		7	MILITARY COURT'S JURISDICTION OVER MILITARY MEMBERS WHO COMMIT GENERAL CRIMES UNDER INDONESIAN MILITARY JUDICIARY SYSTEM IN COMPARISON WITH OTHER COUNTRIES	DINI DEWI HENIARTI
		8	CLOSED WILL IN RUSSIAN CIVIL LAW: SPECIFIC ASPECTS	FARIDA BUNIA TOVA

KARADENİZ
13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

23 Temmuz / July 23, 2023 / 10:30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
SALON 13	SHORENA TSIKLAURI	1	VALUATION OF GREEN COMMERCIAL OFFICE BUILDING: A PRELIMINARY STUDY OF MALAYSIAN VALUERS' INSIGHT	TUTI HARYATI JASIMIN, HISHAMUDDIN MOHD ALI
		2	IMPACT OF HEALTH SECTOR ECONOMIC REFORMS IN UNDERDEVELOPED COUNTRIES	HAGA ELIMAM
		3	THE INTERPRETATION OF WORLD ORDER BY EPISTEMIC COMMUNITIES IN SECURITY STUDIES	GABRIEL A. OROZCO
		4	UNDER THE VENEER OF WORDS LIES POWER: FOUCAULDIAN ANALYSIS OF OLEANNA	D. ARJMANDI
		5	THE PHATIC FUNCTION AND THE SOCIALIZING ELEMENT OF PERSONAL BLOGS	EMELIA NORONHA MILIND MALSHE
		6	UNDERSTANDING EUROPE'S ROLE IN THE AREA OF LIBERTY, SECURITY AND JUSTICE AS AN INTERNATIONAL ACTOR	SARAH BARRERE
		7	URBAN AND RURAL POPULATION PYRAMIDS IN GEORGIA SINCE 1950S	SHORENA TSIKLAURI AVTANDIL SULABERIDZE NINO GOMELAURI
		8	THE METHODOLOGY OF OUT-MIGRATION IN GEORGIA	SHORENA TSIKLAURI
		9	HUMAN TRAFFICKING: THE KOSOVAR PERSPECTIVE OF FIGHTING THE PHENOMENA THROUGH POLICE AND CIVIL SOCIETY COOPERATION	SAMEDIN MEHMETI

KARADENİZ
13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

23 Temmuz / July 23, 2023 / 10:30 – 12:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
SALON 14	PREMVADEE NA NAKORNPANOM	1	CHALLENGING THE STEREOTYPES: A CRITICAL STUDY OF CHOTTI MUNDA AND HIS ARROW AND SULA	KHUSHBOO GOKANI, RENU JOSAN
		2	LIMITATIONS OF SELECTED E-GOVERNANCE SERVICES IN INDIA: POLICY CHANGE AS SOLUTION FOR EXPERIENCE ENHANCEMENT OF CITIZEN SERVICES	CHAITANYA VYAS
		3	HOUSEHOLD LEVEL DETERMINANTS OF RURAL-URBAN MIGRATION IN BANGLADESH	SHAMIMA AKHTER SIEGFRIED BAUER
		4	WEB-CONTENT ANALYSIS OF THE MAJOR SPANISH TOURIST DESTINATIONS EVALUATION BY RUSSIAN TOURISTS	NATALIA POLKANOVA SERGEY KAZAKOV
		5	A MULTI-PHASE METHODOLOGY FOR INVESTIGATING LOCALISATION POLICIES WITHIN THE GCC: THE HOTEL INDUSTRY IN THE KSA AND THE UAE	AREEJ AZHAR PETER DUNCAN DAVID EDGAR
		6	THE IMPORTANCE OF ISSUES FOR THE YOUTH IN VOTER DECISION MAKING: A CASE STUDY AMONG UNIVERSITY STUDENTS IN MALAYSIA	SIVAMURUGAN PANDIAN
		7	MULTIPLE INTELLIGENCE THEORY WITH A VIEW TO DESIGNING A CLASSROOM FOR THE FUTURE	PHALAUNNAPHAT SIRIWONGS
		8	FORMAL THAI NATIONAL COSTUME IN THE REIGN OF KING BHUMIBOL ADULYADEJ	CHANOKNART MAYUSOH
		9	JAPANESE ENGLISH IN TRAVEL BROCHURES	PREMVADEE NA NAKORNPANOM

KARADENİZ
13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

23 Temmuz / July 23, 2023 / 14:00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 1	Doç. Dr. Müberra ÇELEBİ	1	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN KAMPUS REKREASYON PROGRAMLARI HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ VE KATILIMLARI	Doç.Dr.Müberra ÇELEBİ Doç.Dr.Yeşer Eskicioğlu Gizem ERGEN Umay UYGUR
		2	A RECREATIONAL WINTER ACTIVITY RECOMMENDATION FOR YOUTH TOURISM: SNOWTUBE	Doktora Öğrencisi, Emrah KARA Ögr. Gör., Bilgin GÜNER Doç. Dr., Taner DALGIN Prof. Dr., Hüseyin ÇEKEN
		3	LEISURE TIME MANAGEMENT SKILLS OF PROFESSIONAL VOLLEYBALL PLAYERS	Nebi DAĞ Doç. Dr. Hulusi ALP
		4	VOLEYBOL OYUNCULARININ DUYGUSAL ZEKÂ VE PLANLAMA DÜŞÜNCESİ İLE İLİŞKİSİ	Yüksek Lisans Öğrencisi Asaad Mohsin Abdullah ABDULLAH Yüksek Lisans Öğrencisi Niran Hamzah Mohammed Ali GBURİ

KARADENİZ
13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

23 Temmuz / July 23, 2023 / 14:00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 2	Doç. Dr. Ergin ÖGCEM	1 FELESFİ AÇIDAN ÖDEV AHLAKININ EVRENSELLİĞİ PROBLEMİ	Doç. Dr. Ergin ÖGCEM Yüksek Lisans Öğrencisi, Aysun ÖGCEM
		2 NİHAİ GERÇEKLİK TASAVVURLARI BAĞLAMINDA ÖZGÜRLÜK PROBLEMİ	Doç. Dr. Ergin ÖGCEM Yüksek Lisans Öğrencisi, Aysun ÖGCEM
		3 BİZANS DÖNEMİ SAĞLIK KURUMLARI VE BAŞKENT KONSTANTİNOPOLİS'E YANSIMALARI	Yüksek Lisans Öğrencisi, Banu AKAGÜNDÜZ
		4 HİNDİSTAN ERMENİLERİNİN İNGİLİZCE SÜRELİ YAYINLARINDAN "ARA DERGİSİ" ÜZERİNE BİR İNCELEME	Dr., Fatma Jale Gül ÇORUK
		5 ON DOKUZUNCU YÜZYIL OSMANLI KEFALET KAYITLARININ AĞ ANALİZİ	Dr. Kazım BAYCAR Doc. Dr. Yasemin Asu ÇIRPICI
		6 YEREL GASTRONOMİ KÜLTÜREL ANALİZİ: ÇAYBAŞI ÖRNEĞİ	Ayşegül EKER Doç. Dr. Üzeyir KEMENT Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KABACIK Dr. Öğr. Üyesi Faruk YÜKSEL

KARADENİZ
13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

23 Temmuz / July 23, 2023 / 14:00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
SALON 3	Prof. Dr. Temel SARIYILDIZ	1	COMPARATIVE ANALYSIS OF COTTON, TOBACCO AND SUGAR BEET PRODUCTION IN AZERBAIJAN	Res. Asst. Aytan ZEYNALOVA Res. Asst. Gulnara ABBASOVA Prof.Dr. Sait ENGİNDENİZ
		2	SULAK ALANLARIN KORUNMASINDA DÜNYA GENELİ SÜRDÜRÜLEBİLİR VE ÇEVRE DOSTU TARIMSAL UYGULAMA ÖRNEKLERİNİN İRDELENMESİ	Prof. Dr. Temel SARIYILDIZ
		3	İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNE BAĞLI ORMAN ZARARLISI BÖCEKLERİN ARTMASININ ÖLÜ ÖRTÜ AYRIŞMASINA ETKİLERİNİN İRDELENMESİ	Prof. Dr. Temel SARIYILDIZ
		4	BAZI TOHUM ANAÇLARININ APRIKOZ KAYISI ÇEŞİDİNİN VEJETATİF GELİŞİMİ ÜZERİNE ETKİLERİ	Dr. Öğretim Üyesi Tuncay KAYA
		5	VARIATIONS CAUSED BY CHEMICAL AND PHYSICAL MUTAGENS IN MEDICINAL-AROMATIC PLANTS	Prof. Dr. Belgin COŞGE ŞENKAL
		6	ENVIRONMENTAL FACTORS AND CULTURAL PRACTICES AFFECTING YIELD AND QUALITY IN MEDICINAL-AROMATIC PLANTS	Prof. Dr. Belgin COŞGE ŞENKAL
		7	İHA TABANLI 3D VERİLERİN ORMAN YOLLARININ PLANLANMASINDA KULLANILMASI	Prof.Dr. Abdullah E. AKAY Dr.Öğr.Üyesi İnanç TAŞ
		8	KIZILÇAM ORMANLARINDA TEPE ÇATISI YÜKSEKLİK MODELİNİN İHA VERİLERİ KULLANILARAK GELİŞTİRİLMESİ	Prof.Dr. Abdullah E. AKAY Dr.Öğr.Üyesi İnanç TAŞ

KARADENİZ
13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

23 Temmuz / July 23, 2023 / 14:00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
SALON 4	Instructor Dr. Gizem ÇITAK	1	YANIK MERKEZİNDE ÇALIŞAN HEMŞİRELERİN DUYGUSAL EMEK DAVRANIŞLARI: FENOMENOLOJİK ÇALIŞMA ÖRNEĞİ	Uzm. Hemşire Nuray ÇETİNTAŞ Dr. Öğr. Üyesi Sema KOÇAŞLI
		2	THE RELATIONSHIP BETWEEN GENDER PERCEPTION LEVEL AND VIOLENCE TENDENCIES IN HEALTHCARE WORKERS	Yüksek Lisans Öğrencisi Çilem ESEN Doç. Dr. Yılmaz DAŞLI
		3	YAŞLILIK DÖNEMİ BAĞIMLILIK SORUNU VE PSİKİYATRİ HEMŞİRELİĞİ UYGULAMALARI	Yüksek Lisans Öğrencisi Edanur KARAHAN AĞU Doç. Dr. Oya Sevcan ORAK
		4	GERIATRİK PSİKİYATRİDE SANAT TEMELLİ PSİKİYATRİ HEMŞİRELİĞİ YAKLAŞIMLARI	Yüksek Lisans Öğrencisi Özge TUT Doç. Dr. Oya Sevcan ORAK
		5	ŞİZOFRENİ TANILI BİREYLERE FARKINDALIK TEMELLİ PSİKİYATRİ HEMŞİRELİĞİ UYGULAMALARI	Yüksek Lisans Öğrencisi, Melis KAHYA Doç. Dr. Oya Sevcan ORAK
		6	OBSESİF KOMPULSİF BOZUKLUK TANILI BİREYLERDE KABUL VE KARARLILIK TERAPİSİNİN PSİKİYATRİ HEMŞİRELİĞİ UYGULAMALARINDA KULLANIMI	Doktora Öğrencisi Çiğdem ZENGİN Doç. Dr. Oya Sevcan ORAK
		7	MADDE KULLANIM BOZUKLUKLARINDA MINDFULNESS TEMELLİ YAKLAŞIMLARIN PSİKİYATRİ HEMŞİRELİĞİ UYGULAMALARINDA KULLANIMI	Öğretim Görevlisi, Abdullah USTA Doç. Dr. Oya Sevcan ORAK
		8	EXTRAORDINARY SITUATIONS AND COMMUNITY HEALTH PRACTICES	Assoc. Dr. Ozlem DURAN AKSOY Instructor Dr. Gizem ÇITAK
		9	GLOBAL MIDWIFERY "MULTICULTURALITY"	Instructor Dr. Gizem ÇITAK Assoc. Dr. Ozlem DURAN AKSOY

KARADENİZ
13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

23 Temmuz / July 23, 2023 / 14:00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 5	Prof. Dr., AKIN ÖZÇİFT	1	SMART HOME TRANSFORMATION IN BUILDING PROJECTS: IoT AND MACHINE LEARNING SYNERGY	Sameer Jain Dr Gustavo Sanchez Dr S. Taruna Dr D.K. Sharma
		2	DEEP LEARNING IN PREDICTIVE MAINTAINANCE AND APPLICATIONS	Prof. Dr., AKIN ÖZÇİFT
		3	TRANSFER LEARNING IN SOFTWARE DEFECT PREDICTION APPLICATIONS	Prof. Dr., AKIN ÖZÇİFT
		4	YAZILIM GEREKSİNİMLERİNİN DERİN ÖĞRENME YAKLAŞIMLARI İLE SINIFLANDIRILMASI	Dr. Öğr. Üyesi, Fatih YÜCALAR Arş. Gör., Tuğba ÇELİKİTEN
		5	ON THE THEORETICAL ANALYSIS OF SWITCHED RELUCTANCE MACHINES BY USING FOURIER SERIES APPROXIMATION	Zafer DOĞAN Tural MEHMETOĞLU
		6	ON THE DARBOUX TYPE VECTOR OF FRAMED BASE CURVES	Ahmet YÜCESAN Gözde ÖZKAN TÜKEL
		7	DUAL ELASTIC CURVES ON DUAL PSEUDO-HYPERBOLIC SPACE	Gözde ÖZKAN TÜKEL Ahmet YÜCESAN

KARADENİZ
13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

23 Temmuz / July 23, 2023 / 14:00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 6	Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ŞENPINAR	1 (USB MEMORY DETECTION FROM X-RAY SCAN IMAGES BY ARTIFICIAL NEURAL NETWORK-BASED IMAGE PROCESSING TECHNIQUE)	Elektrik-Elektronik Müh., Ali Hacıhamzaoğlu Prof. Dr. Elektrik-Elektronik Müh., İsmail Hakkı Çavdar
		2 EXPERIMENTAL ANALYSIS OF HEAT PUMP DRYER: MINT DRYING	Dr. Meltem KOŞAN
		3 THE USAGE of TEXTILE FIBERS and CONSTRUCTIONS in BUILDING REINFORCEMENT	Dr. Öğr. Üyesi Berkay BARIŞ
		4 ERKEK GİYSİLERİNDE ERGONOMİSİ ARTIRILMIŞ KALIP TASARIMI	M.Sc. Sibel KIZILKAYA
		5 USING RISK ASSESSMENT METHOD BASED ON FUZZY LOGIC INTEGRATED FINE-KINNEY METHOD FOR EVALUATION OF PARTICULATE MATTER EXPOSURE DURING SKIDDING OPERATION	Asst. Prof. Dr. İnanç TAŞ Prof. Dr. Abdullah E. AKAY Prof. Dr. H. Hulusi ACAR
		6 AĞAÇLARIN TRAFİK KAYNAKLI PARTİKÜL MADDE YAYILIMINI ÖNLEME ÜZERİNE ETKİLERİ: BURSA TEKNİK ÜNİVERSİTESİ KAMPÜSÜ ÖRNEĞİ	Dr. Öğr. Üyesi İnanç TAŞ Prof. Dr. Abdullah E. AKAY
		7 GÖRÜNÜR IŞIK HABERLEŞMESİ VE ENERJİ HATTI HABERLEŞMESİ ENTEGRASYONUNDAKİ UYGULAMALAR	Emirhan YETER Dr. Öğr. Üyesi Zeynep HASIRCI TUĞCU
		8 MATHEMATICAL MODEL OF THE SUN AND DETERMINATION OF THE OPTIMUM ARRAY ANGLE	Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ŞENPINAR
		9 RENEWABLE ENERGY RESOURCES AND TURKEY'S POTENTIAL	Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ŞENPINAR

KARADENİZ 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES 13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456				
Bildiri Sunumları / Presentation Session – I Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 192102523				
23 Temmuz / July 23, 2023 / 14:00 – 16:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon / Hall	Oturum Başkanı		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 7	Assist. Prof. Dr., ÜMÜT YİĞİT	1	GLOBAL EXPORT AND IMPORT ROUTES OF TURKISH SEAFOOD TRADE: THE CASE FOR TROUT MARKETING	Assist.Prof.Dr., ÜMÜT YİĞİT
		2	OSTEOSARKOMDA ARID3B/DRIL2 VE E2F2 TRANSKRİPSİYON FAKTÖRÜ ARASINDAKİ OLASI ETKİLEŞİMİN İNCELENMESİ	Gözde Mermer Assist. Prof. Dr, Abu Shameem Md. Saadat KHANDAKAR Prof. Dr. Mehmet ŞAHİN
		3	URASİL 5-KARBOKSİLİK ASİT'İN ELEKTRONİK VE MOLEKÜLER KENETLENME (MOLECULAR DOCKING) ÇALIŞMALARI	Doç. Dr. Hatice VURAL Arş. Gör. Güler İnci TANRIKULU
		4	INVESTIGATING THE CAUSES OF LOW PLASMA VITAMIN E LEVELS	Uz. Dr. Gamze Gök Doç. Dr. Salim Neşelioğlu

KARADENİZ
13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

23 Temmuz / July 23, 2023 / 14:30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
SALON 8	ELENA CHERNYSHKOVA	1	COGNİTİVE BEHAVİOUR THERAPY TO TREAT SOCIAL ANXIETY DİSORDER: A PSYCHOLOGY CASE	YASMIN BINTI OTHMAN MYDIN MOHD. FADZILLAH ABDUL RAZAK
		2	EXPERT WİTNESS TESTİMONY İN THE BATTERED WOMAN SYNDROME	ANA PAUNA
		3	SERİOUS GAME FOR AUTİSM CHILDREN: REVİEW OF LİTERATURE	HELMI ADLY MOHD NOOR FAAIZAH SHAHBODIN NAIM CHE PEE
		4	THE İMPLİCİT METHODS FOR THE STUDY OF TOLERANCE	M. BAMBULYAKA
		5	DYNAMİC OF AGGRESSİVE BEHAVİOR AT THE CONTEXT OF REFLECTİVE PROCESS	ELENA CHERNYSHKOVA
		6	HOW DOES PSYCHOANALYSİS HELP İN RECONSTRUCTİNG POLİTİCAL THOUGHT? AN EXERCİSE OF İNTERPRETATİON	SUBRAMANIAM CHANDRAN
		7	ALİGNİNG İS DEVELOPMENT WİTH USERS- WORK HABİTS	ABBAS MOSHREF RAZAVI RODINA AHMAD
		8	HOW VALİD ARE OUR LANGUAGE TEST İNTERPRETATİONS? A DEMONSTRATİVE EXAMPLE	MASOUD SAEEDI SHIRIN RAHIMI KAZEROONI VAHİD PARVARESH

KARADENİZ
13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

23 Temmuz / July 23, 2023 / 14:30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
SALON 9	ZULAIKHA REESHA RASHAAD	1	EFFECT OF INVENTORY MANAGEMENT ON FINANCIAL PERFORMANCE: EVIDENCE FROM NIGERIAN CONGLOMERATE COMPANIES	ADAMU DANLAMI AHMED
		2	PERCEPTION OF HYGIENE KNOWLEDGE AMONG STAFF WORKING IN TOP FIVE FAMOUS RESTAURANTS OF MALE'	ZULAIKHA REESHA RASHAAD
		3	BUS TRANSIT DEMAND MODELING AND FARE STRUCTURE ANALYSIS OF KABUL CITY	RAMIN MIRZADA TAKUYA MARUYAMA
		4	ELATIONSHIP BETWEEN HOFSTEDE'S CULTURAL DIMENSIONS AND TOURISM PRODUCT SATISFACTION	THANAWIT BUAFAI SIYATHORN KHUNON
		5	DETERMINANTS OF CONFERENCE SERVICE QUALITY AS PERCEIVED BY INTERNATIONAL ATTENDEES	SHIVA HASHEMI AZIZAN MARZUKI, S. KIUMARSI
		6	CONSUMER BEHAVIOR AND KNOWLEDGE ON ORGANIC PRODUCTS IN THAILAND	WARUNPUN KONGSOM CHAIWAT KONGSOM
		7	DEVELOPING AN AUDIT QUALITY MODEL FOR AN EMERGING MARKET	BITA MASHAYEKHI, AZADEH MADDAHI ARASH TAHRIRI
		8	IMPROVING THE MANAGEMENT SYSTEMS OF THE OWNERSHIP RISKS IN CONDITIONS OF TRANSFORMATION OF THE RUSSIAN ECONOMY	MIKHAIL V. KHACHATURYAN

KARADENİZ
13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

23 Temmuz / July 23, 2023 / 14:30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
SALON 10	ABDOLSALAM GHADERI	1	PROGRAMMING LANGUAGE EXTENSION USING STRUCTURED QUERY LANGUAGE FOR DATABASE ACCESS	CHAPMAN EZE NNADOZIE
		2	AUTOMATED HEART SOUND CLASSIFICATION FROM UNSEGMENTED PHONOCARDIOGRAM SIGNALS USING TIME FREQUENCY FEATURES	NADIA MASOOD KHAN MUHAMMAD SALMAN KHAN GUL MUHAMMAD KHAN
		3	ADAPTION MODEL FOR BUILDING AGILE PRONUNCIATION DICTIONARIES USING PHONEMIC DISTANCE MEASUREMENTS	AKELLA AMARENDRA BABU RAMA DEVI YELLASIRI NATUKULA SAINATH
		4	OPTIMIZED AND SECURED DIGITAL WATERMARKING USING ENTROPY, CHAOTIC GRID MAP AND ITS PERFORMANCE ANALYSIS	R. RAMA KISHORE SUNESH
		5	A DATASET OF PROGRAM EDUCATIONAL OBJECTIVES MAPPED TO ABET OUTCOMES: DATA CLEANSING, EXPLORATORY DATA ANALYSIS AND MODELING	ADDIN OSMAN ANWAR ALI YAHYA MOHAMMED BASIT KAMAL
		6	A ROBUST OPTIMIZATION MODEL FOR THE SINGLE-DEPOT CAPACITATED LOCATION-ROUTING PROBLEM	ABDOLSALAM GHADERI
		7	IMAGE DEHAZING USING DARK CHANNEL PRIOR AND FAST GUIDED FILTER IN DAUBECHIES LIFTING WAVELET TRANSFORM DOMAIN	HARPREET KAUR SUDIPTA MAJUMDAR
		8		

KARADENİZ
13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

23 Temmuz / July 23, 2023 / 14:30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
SALON 11	U SHADI EBRAHIMI MEHRABANI	1	DATA MINING FOR CANCER MANAGEMENT IN EGYPT CASE STUDY: CHILDHOOD ACUTE LYMPHOBLASTIC LEUKEMIA	NEVINE M. LABIB MICHAEL N. MALEK
		2	TO DESIGN HOLISTIC HEALTH SERVICE SYSTEMS ON THE INTERNET	ÅSA SMEDBERG
		3	PERVASIVE COMPUTING IN HEALTHCARE SYSTEMS	ELHAM RASTEGARI AMIRMASOOD RAHMANI SAEED SETAYESHI
		4	SECURITY ARCHITECTURE FOR AT-HOME MEDICAL CARE USING SENSOR NETWORK	S.S.MOHANAVALLI SHEILA ANAND
		5	EXPLORING THE APPLICATION OF KNOWLEDGE MANAGEMENT FACTORS IN ESFAHAN UNIVERSITY'S MEDICAL COLLEGE	ALIREZA SHIRVANI SHADI EBRAHIMI MEHRABANI
		6	ON THE ANALYSIS OF A COMPOUND NEURAL NETWORK FOR DETECTING ATRIO VENTRICULAR HEART BLOCK (AVB) IN AN ECG SIGNAL	SALAMA MEGHRICHE, AMER DRAA MOHAMMED BOULEMDEN
		7	NEUROGENIC POTENTIAL OF CLITORIA TERNATEA AQUEOUS ROOT EXTRACT–A BASIS FOR ENHANCING LEARNING AND MEMORY	KIRANMAI S.RAI
		8	VALIDATION AND APPLICATION OF A NEW OPTIMIZED RP-HPLC-FLUORESCENT DETECTION METHOD FOR NORFLOXACIN	MAHMOOD AHMAD, GHULAM MURTAZA SONIA KHILJEE MUHAMMAD ASADULLAH MADNI

KARADENİZ
13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

23 Temmuz / July 23, 2023 / 14:30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
SALON 12	MOUNA MALLEM, MAJID TLIDJANE	1	ELECTROCHEMICAL PERFORMANCE OF CARBON NANOTUBE BASED SUPERCAPACITOR	JAFAR KHAN KASI AJAB KHAN KASI MUZAMIL BOKHARI
		2	ISOLATION AND IDENTIFICATION OF DIACYLGLYCEROL ACYLTRANSFERASE TYPE- 2 (GAT2) GENES FROM THREE EGYPTIAN OLIVE CULTIVARS	YAHIA I. MOHAMED AHMED I. MARZOUK MOHAMED A. YACOUT
		3	EFFECT OF VARIOUS POLLEN SOURCES TO ABILITY FRUIT SET AND QUALITY IN 'LONG RED B' WAX APPLE	NGUYEN MINH TUAN YEN CHUNG-RUEY
		4	ISOLATION AND IDENTIFICATION FIBRINOLYTIC PROTEASE ENDOPHYTIC FUNGI FROM HIBISCUS LEAVES IN SHAH ALAM	MOHD SIDEK AHMAD ZAINON MOHD NOOR ZAIDAH ZAINAL ARIFFIN
		5	INHIBITORY EFFECT OF HELICHRYSUM ARENARIUM ESSENTIAL OIL ON THE GROWTH OF FOOD CONTAMINATED MICROORGANISMS	ALI MOHAMADI SANI
		6	DROUGHT STRESS INDICES IN SOME SILAGE MAIZE CULTIVARS	EHSAN SHAHRABIAN, ALI SOLEYMANI
		7	STATISTICAL MODELING FOR PERMEABILIZATION OF A NOVEL YEAST ISOLATE FOR B-GALACTOSIDASE ACTIVITY USING ORGANIC SOLVENTS	SHWETA KUMARI PARMJIT S. PANESAR MANAB B. BERA
		8	INFLUENCE OF THE FIELD TYPE (MOUNTAIN AND PLAIN) ON THE CUPRIC STATUS OF LAMBS	MOUNA MALLEM, MAJID TLIDJANE

KARADENİZ
13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

23 Temmuz / July 23, 2023 / 14:30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
SALON 13	KHAWTAR HASAN AHMED	1	EXPERIMENTAL STUDY ON MECHANICAL PROPERTIES OF COMMERCIALY PURE COPPER PROCESSED BY SEVERE PLASTIC DEFORMATION TECHNIQUE-EQUAL CHANNEL ANGULAR EXTRUSION	KRISHNAIAH ARKANTI RAMULU MALOTHU
		2	CHANNEL LENGTH MODULATION EFFECT ON MONOLAYER GRAPHENE NANORIBBON FIELD EFFECT TRANSISTOR	MEHDI SAEIDMANESH RAZALI ISMAIL
		3	SYNTHESIS AND CHARACTERIZATION OF RECYCLED ISOTACTIC POLYPROPYLENE NANOCOMPOSITES CONTAINING DATE WOOD FIBER	HABIB SHABAN
		4	DENSITY, STRENGTH, THERMAL CONDUCTIVITY AND LEACHATE CHARACTERISTICS OF LIGHT-WEIGHT FIRED CLAY BRICKS INCORPORATING CIGARETTE BUTTS	AESLINA ABDUL KADIR ABBAS MOHAJERANI FELICITY RODDICK JOHN BUCKERIDGE
		5	DETECTING AND MEASURING FABRIC PILLS USING DIGITAL IMAGE ANALYSIS	DARIUSH SEMNANI HOSSEIN GHAYOOR
		6	THE INFLUENCE OF SURFACE POTENTIAL ON THE KINETICS OF BOVINE SERUM ALBUMIN ADSORPTION ON A BIOMEDICAL GRADE 316LVM STAINLESS STEEL SURFACE	KHAWTAR HASAN AHMED SASHA OMANOVIC
		7	REMOVAL OF COPPER AND ZINC IONS ONTO BIOMODIFIED PALM SHELL ACTIVATED CARBON	ULNAZIYA ISSABAYEVA MOHAMED KHEIREDDINE AROUA

KARADENİZ
13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
13th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
Meeting ID: 881 9370 7664 Passcode: 123456

23 Temmuz / July 23, 2023 / 14:30 – 16:30 Time zone in Turkey (GMT+3)

Salon / Hall	Oturum Başkanı	Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors	
SALON 14	MUHAMMED RIZWAN	1	EVALUATION OF URBAN LAND DEVELOPMENT DIRECTION IN KABUL CITY, AFGHANISTAN	AHMAD SHARIF AHMADI YOSHITAKA KAJITA
		2	RENEWED URBAN WATERFRONT: SPATIAL CONDITIONS OF A CONTEMPORARY URBAN SPACE TYPOLOGY	BEATE NIEMANN FABIAN PRAMEL
		3	EFFECT OF SAND WALL STABILIZED WITH DIFFERENT PERCENTAGES OF LIME ON BEARING CAPACITY OF FOUNDATION	AHMED S. ABDULRASOOL
		4	ROCK SLOPE STABILIZATION AND PROTECTION FOR ROADS AND MULTI-STOREY STRUCTURES IN JABAL OMAR, SAUDI ARABIA	IBRAHIM ABDEL GADIR MALIK DAFALLA SIDDIG DAFALLA ABDELAZIM IBRAHIM
		5	HYBRID LIVING: EMERGING OUT OF THE CRISES AND DIVISIONS	IORGOS HADJICHRISTOU
		6	LOCATING CRITICAL FAILURE SURFACE IN ROCK SLOPE STABILITY WITH HYBRID MODEL BASED ON ARTIFICIAL IMMUNE SYSTEM AND CELLULAR LEARNING AUTOMATA (CLA-AIS)	RAMIN JAVADZADEH EMAD JAVADZADEH
		7	PREDICTION OF IN SITU PERMEABILITY FOR LIMESTONE ROCK USING ROCK QUALITY DESIGNATION INDEX	AHMED T. FARID MUHAMMED RIZWAN
		8	EFFECT OF NANO-SiO2 SOLUTION ON THE STRENGTH CHARACTERISTICS OF KAOLINITE	REZA ZIAIE MOAYED HAMIDREZA RAHMANI

21. ULUSLARARASI "Gelenekselden Çağdaş Sanat Serüveni" KARMA SERGİ

Salon / Hall	Oturum Başkanı / Session Chair		Eser Adı / Art Work	Artist	Tema / Theme
		1	Akışkan	Arş. Gör. Dr. Başak Gülüm	
		2	Soyağacı IV\Pedigree IV	Arş. Gör. Hatice DÖNMEZ AYDIN	
		3	Self Portrait and Autoetnographic Object	Dr. Aşkın BAHADIR	
		4	Ana Ocağı	Öğrt. Gör. Ebru AMİL TÜLÜCE	
		5	Çarkıfelek	Eda DEMİR TOSUNOĞLU	
		6	İsimsiz	Eda DEMİR TOSUNOĞLU	
		7	Biz / We	Prof. Dr. Valide PAŞAYEVA	
		8	İsimsiz	SEVDA KARASEYFİOĞLU PAÇALI	
		9	An	Doç. Dr. Barış Tolga EKİNCİ	
		10	İletişim/Communication	Dr.Öğr.Üyesi Merve KARAMAN	
		11	Communication is important at all ages	Dr.Öğr.Üyesi Merve KARAMAN	
		12	Gözlerini Kapatma	Doç. Aşegül Türk	
		13	Köprü/Bridge	Dr. Rabia ÜNLÜ	
		14	Peyzaj Baskı	Yüksek Lisans Ahmet Göktuğ Kılıç	
		15	Çözüğü	Öğretim Görevlisi Halide AKKUŞ	
		16	Mavi düş	Doç. Dr. Emine Nur YILMAZ ARIKAN	
		17	BORDER-LESS	Doç. Selda KOZBEKÇİ AYRANPINAR	
		18	TAMASSOS	Doç.Dr. Yücel Yazgın	
		19	VYZAKİA	Doç.Dr. Yücel Yazgın	
		20	Portre/Portrait	Doçent Samet Doğan	
		21	Destiny	Dr. Öğr. Üyesi Ferrah Nur Dünder	
		22	Karanlık	Dr. Öğr. Üyesi Sevgi KILINÇ	
		23	Geçmiş gelecek/ Past future	Dr. Öğr. Ü. Zeynep KIRKINCIOĞLU	
		24	Zaman / Time	Doçent Halide OKUMUŞ	

25	Mevsim Döngüsü	Arş. Gör. Ayça ÇAĞLAR ÖZTÜRK
26	Lip	Dr. Öğr. Üyesi Başak Çakmak
27	İsimsiz	Dr. Öğr. Üyesi Fulya SAVAŞ
28	in-line 2	Doçent Nilay Özsavaş Uluçay
29	Loop	Dr. Öğr. Üyesi Sevim Karaalioğlu
30	Troya	Öğr. Gör. Seyfullah Büyükçapar
31	Benim Dünyam	Dr. Burcu Eryılmaz
Kişisel Sergi		
1	"Denge/Balance"	Merve

Contents

SPOR BİLİMLERİ ALANINDAKİ AKADEMİSYENLERİN ÇALIŞTIKLARI KURUMA YÖNELİK KRİZ YÖNETİMİ DURUMLARININ İNCELENMESİ.....	1
2005 ve 2018 SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİM PROGRAMLARININ SÖZLÜ TARİH AÇISINDAN KARŞILAŞTIRMALI OLARAK İNCELENMESİ	11
TÜRK XALQLARININ ORTAQ MƏNƏVİ DƏYƏRLƏRİ: HEYDƏR ƏLİYEV VƏ “KİTABİ DƏDƏ QORQUD” ...	35
HEYDƏR ƏLİYEV DAĞLIQ QARABAĞ MÜNAQIŞƏSİ HAQQINDA	41
KAMU DENETÇİLİĞİ KURUMUNUN VERGİ UYUŞMAZLIKLARINA UYGULANABİLİRLİĞİ VE MÜKELLEFLERİNİN ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	47
VERGİ UYUŞMAZLIKLARINDA ALTERNATİF ÇÖZÜM YÖNTEMLERİ	58
KARBON SALINIMI FİNANSAL STRESİ ETKİLER Mİ? ARDL SINIR TESTİ YAKLAŞIMI İLE KÜRESEL BİR ANALİZ	68
SİYASİ VE EKONOMİK İSTİKRASIZLIK DÖNEMLERİNDE TCMB POLİTİKA FAİZ ORANININ TÜKETİCİ KREDİLERİNİ YÖNLENDİRMEDE Kİ ETKİSİ.....	80
KRİZ İLETİŞİMİNDE SOSYAL MEDYA KULLANIMI: BİR İÇERİK ANALİZİ ÇALIŞMASI	100
SAĞLIK KURUMLARINDA TEKNOLOJİNİN DIŞ KAYNAK OLARAK KULLANILMASI ve ÇEVRESEL BELİRSİZLİK ARASINDAKİ İLİŞKİ: BİR ALAN ÇALIŞMASI.....	109
6 ŞUBAT 2023 KAHRAMANMARAŞ DEPREMLERİNİN TARIMSAL ETKİLERİ.....	117
POPÜLER TARIM ÜRÜNLERİNİN TURİZM PERSPEKTİFİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ: TEKİRDAĞ KANOLA GÜNÜ/ETKİNLİĞİ ÜZERİNE BİR İNCELEME.....	125
IMPACT OF CHATBOTS IN MARKETING	149
TÜRKİYE VE DİĞER OECD ÜLKELERİNİN MAKROEKONOMİK GÖSTERGELERİNİN CRITIC TEMELLİ ARAS YÖNTEMİ İLE İNCELENMESİ.....	156
THE MEDIATION ROLE OF IMPRESSION MANAGEMENT IN THE EFFECT OF JOB SECURITY PERCEPTION ON TASK PERFORMANCE: A STUDY ON AIRPORT EMPLOYEES	171
CONDUCT OF MANAGEMENT AND COMPLIANCE AUDIT IN THE SELECTED DIVISIONS OF THE DEPARTMENT OF ENERGY TOWARDS THE IMPROVEMENT OF THE AUDIT PROCESS	192
BULGARİSTAN'ın EURO KULLANIMININ, BANKA SİSTEMİ VE EKONOMİK GÖSTERGELER İŞİĞİNDA, ELE ALINDIĞI BİR ÇALIŞMA.....	201
RUSYA BANKACILIK SİSTEMİ'NİN GÖRÜNÜMÜ VE TÜRK BANKA SİSTEMİ İLE KISMİ KARŞILAŞTIRILMASI	210
EXAMINATION OF THE EFFECTS OF IS STRATEGIST ROLE LEADERSHIP AND BUSINESS STRATEGY'S ROLE ON LEARNING ORIENTATION AND ORGANIZATIONAL GROUP CULTURE IN INFORMATION TECHNOLOGY COMPANIES.....	217
ANALYSIS OF THE FINANCE AND MARKET PERFORMANCES OF THE COMPANIES IN THE RETAIL SECTOR WITH THE EFFECTS OF SUPPLIER ORIENTATION AND STRATEGIC ORIENTATION IN TERMS OF MARKET TURBULENCE	232
TURİZM SEKTÖRÜNDE HİZMET İÇİ EĞİTİM VE YENİLİKÇİ EĞİTİM UYGULAMALARININ İŞGÜCÜNÜN NİTELİKSEL GELİŞİMİNE ETKİSİ.....	248

MÜZİK DİNLEMeye SOSYOLOJİK YAKLAŞIM; DENORA VE “GÜNDELİK YAŞAMDA MÜZİK”	264
KOSOVA MİTİNİN MİLLİYETÇİLİĞİ OLUŞTURAN ÜÇLÜ YAPI KAPSAMINDA İNCELENMESİ.....	272
İLETİŞİM SOSYOLOJİSİ BAĞLAMINDA YEDİ ULU OZAN ESERLERİNDE İMAM ALİ METAFORLARI	284
İŞ-AİLE ZENGİNLEŞMESİNİN VE İŞ YAŞAM KALİTESİNİN İŞ DOYUMU ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	306
“KİM KORKAR KIRMIZI BAŞLIKLİ KIZDAN” ADLİ RESİMLİ ÇOCUK KİTABININ YAPISAL ÖZELLİKLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ.....	325
REALİZMİN EDEBİYATTAKİ İLKE VE NİTELİKLERİ BAKIMINDAN <i>MİSKİNLER TEKKESİ</i> ROMANI	332
TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA ARABULUCUK: RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI ÖRNEĞİ.....	348
2023 KAHRAMANMARAŞ DEPREMİ’NİN BURSA MEDYASINA YANSIMALARI VE AFET FARKINDALIĞI ÜZERİNE DEĞERLENDİRME.....	360
ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN KAMPUS REKREASYON PROGRAMLARI HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ VE KATILIMLARI	374
PROFESYONEL VOLEYBOL OYUNCULARININ SERBEST ZAMAN YÖNETİM BECERİLERİ.....	382
FELESFİ AÇIDAN ÖDEV AHLAKININ EVRESELLİĞİ PROBLEMİ.....	392
NİHAİ GERÇEKLİK TASAVVURLARI BAĞLAMINDA ÖZGÜRLÜK PROBLEMİ	399
BİZANS DÖNEMİ SAĞLIK KURUMLARI VE BAŞKENT KONSTANTİNOPOLİS’E YANSIMALARI.....	406
ON DOKUZUNCU YÜZYIL OSMANLI KEFALET KAYITLARININ AĞ ANALİZİ.....	417
YEREL GASTRONOMİ KÜLTÜREL ANALİZİ: ÇAYBAŞI ÖRNEĞİ.....	426

SPOR BİLİMLERİ ALANINDAKİ AKADEMİSYENLERİN ÇALIŞTIKLARI KURUMA YÖNELİK KRİZ YÖNETİMİ DURUMLARININ İNCELENMESİ¹

Nuran CAN

Fırat Üniversitesi, nurancan@hotmail.co.uk - 0000-0002-4817-9930

Prof. Dr. Eyyup YILDIRIM

Fırat Üniversitesi, eyildirim@firat.edu.tr - 0000-0002-8508-5861

Özet

İçinde bulunduğumuz bilgi çağında, akademik kurumların toplumların gelişmesinde çok önemli bir rol oynadığı açıktır. İnsan kaynağı bütün örgütlerde en önemli unsurlardan biri olarak görülse de akademik kurumların varlığını devam ettirebilmesinde ve faaliyetlerini başarıyla sürdürmesinde hayati öneme sahip bir unsurdur. Birçok alanda olduğu gibi spor bilimleri alanındaki akademisyenlerin karşılaştığı bazı yönetsel sorunlar olabilmektedir. Bunlardan yaygın olanları, kriz yönetimi kavramıdır. Bu düşünceden yola çıkarak bu araştırma, spor bilimleri alanındaki akademisyenlerin görüşleri doğrultusunda çalıştıkları kuruma yönelik kriz yönetimi düzeylerini ortaya koymayı amaçlamıştır. Araştırmanın evrenini, Türkiye’de devlet üniversitelerinde yükseköğretime bağlı spor bilimleri alanındaki 2315 akademisyen oluştururken örneklemini ise tesadüfi örnekleme yöntemiyle seçilen 329 kişi oluşturmuştur.

Araştırma verilerini toplamak amacıyla, bireysel ve demografik verilerini ortaya koyacak olan 5 soruluk kişisel bilgi formu(yaş, cinsiyet, medeni durum, kurumdaki çalışma süresi, akademik unvan), kriz yönetimi ölçeği kullanılmıştır. Elde edilen veriler SPSS 22.00 programına aktararak çalışma doğrultusunda belirlenen değişkenlerin yüzde ve frekans değerleri belirlenmiştir. Verilerin normal olup olmadığını kontrol etmek amacıyla basıklık ve çarpıklık değerleri incelenmiştir. Ortaya çıkan değerler normal dağıldığını gösterdiğinden verilerin analizinde parametrik testler kullanılmıştır. Verilerin analizi için independent simples t-testinden ve tek yönlü varyans (Anova) testinden yararlanılmıştır. Yapılan istatistiksel analizlerde gruplar arasındaki farklılığın tespiti için anlamlılık düzeyi $p<0,05$ olarak kabul edilmiştir.

Sonuç olarak spor alanında çalışan akademisyenlerin kriz yönetimi ölçeği ile cinsiyet, yaş, kıdem yılı ve kıdem düzeyleri arasında anlamlı farklılık görülmüştür. Diğer taraftan medeni durum değişkeni ile kriz yönetimi ölçeği alt boyutlarında anlamlı farklılık görülmemiştir.

Anahtar Kelimeler: Spor Bilimleri, Akademisyen, Kriz Yönetimi

¹ *Doktora Tezi Kapsamında Üretilmiştir.

Giriş

Kriz kelimesinin anlamını araştırdığımızda birçok tanımına rastlayabiliriz: Bir işin, bir olayın geçtiği karışık safha, İçinden çıkılması zor durum, Birdenbire meydana gelen kötüye gidiş yönündeki gelişmeler ve tehlikeli an (1). Konuya bir yönetim problemi olarak bakıldığında bir işletmenin rutin sistemini bozan ve aniden ortaya çıkan herhangi acil durum olarak tanımlamak mümkündür (2). Kriz; beklenilmeyen, önceden sezilmeyen, çabuk ve acele cevap verilmesi gereken, örgütün önleme ve uyum mekanizmalarını yetersiz hale getirerek; mevcut değerlerini, amaçlarını ve iş görme usullerini tehdit eden gerilim durumudur (3).

Türk Dil Kurumu Sözlüğü 'ne göre kriz kavramı, “bir organda birdenbire ortaya çıkan fizyolojik bozukluk, akse, bir kimsenin yaşamında görülen ruhsal bunalım, bir şeyin çok kıt bulunması durumu, bir şeye duyulan ani ve aşırı istek, ekonomi çöküntü, bir ülkede veya ülkeler arasında, toplumun veya bir kuruluşun yaşamında görülen güç dönem, bunalım ve buhran” olarak tanımlanmaktadır. TDK, ilk anlamında krizden tıbbi bir terim olarak bahsetmektedir(4).

Dünyanın her hangi bir yerinde meydana gelen doğal afetler, ekonomik çöküntüler ve benzeri krizler bilişim ve etkileşim bağlamında bütün sosyal, kültürel ve spor alanlarını etkilemektedir. Karşılaşılan krizlerin yönetiminde; sürecin en az kayıpla geçilmesi, süreçten çıkarımların ve geleceğe yönelik planlamaların yapılması, kriz yönetiminde önem taşımaktadır. Spor günümüzde gelişmişlik ve statü ölçütü konumundadır. Spor yönetiminde yaşanan krizler spor örgütlerinde her şeyden önce saygınlık ve değer kaybına yol açmaktadır. Spor yöneticileri, geçmişte yaşananları iyi analiz etmeli, stratejik değerlendirmelerle doğru karar verme mekanizması oluşturmalıdır (5).

Krizler ülkeleri tehdit eden büyük olaylara dönüşürken, sporda yaşanan krizler de hem organizasyonları hem de uluslararası boyutta bir çok ülkeyi tehdit edebilmektedir. Bazen de trajik olaylara neden olabilmektedir. 28 Kasım 2016 Brezilya'nın Chapecoense takımını taşıyan uçak, Kolombiya'da düşmüş takımdan üç futbolcu hariç sağ43 kurtulan olamamıştır. Sporda yaşanan son yıllardaki en üzücü olan olay, dünya spor gündemini uzun süre meşgul etmiştir. Chapecoense'nin yaşadığı kriz, ne ilk ne de son olacaktır. 6 Şubat 1958'de Manchester United takımını taşıyan uçak, Sırbistan'tan hareket ettiği sırada Münih'te düşmüş ve United'ın bir çok futbolcusu yaşamını yitirirken, bir çoğu da sakatlanmıştır. Bu olay tarihe Münih faciası olarak yansımıştır(6).

Spesifik olarak kriz, nedenleri ve sonuçları tam olarak bilinmeyen, yüksek ölçüde karmaşık, gerçekleşme olasılığı düşük ancak gerçekleştiğinde organizasyonun varlığını tehdit edebilecek 3 nitelikte, karşı cevap vermede genellikle yeteri zaman tanımayan ve sonuçları tam olarak tahmin edilemeyen durumlar ya da olaylardır (7). Genel olarak kriz, hızlı ve ani bir şekilde meydana gelen, önceden tahmin edilemeyen ve zaman baskısı yaratan bir durum olarak belirlenebilir (8).

Günümüz dünyasında kurumlar, daha fazla etkili, daha çabuk hareket edebilme ve daha rekabetçi olabilme konusunda aşırı baskı altındadırlar. Baskı temelini oluşturan faktörleri, onun gelişim aşamasında etkin olan sebepleri ve arka planındaki gelişmeleri fark edebilmek önemli yararlar sağlayacaktır (9). Bu durum spor sektöründe de kendisini göstermektedir. Geniş kitlelerin tutku ile takip ettiği ve bu tutku uğruna para harcamaktan çekinmediği spor

sektöründe son yıllarda ürün satışları, sponsorluk anlaşmaları, yayın gelirleri ve reklam anlaşmaları ile gelirini çığ gibi artıran spor dünyasının şirketleri, bu paranın daha fazlasını kazanarak daha fazla kitleye ulaşabilmek ve daha başarılı olabilmek adına pervasızca harcamalar yapmışlardır. Yapılan bu harcamaların ise plansız bir şekilde, eski usul yöneticilikle, çevresinden bağımsız düşünerek yapılması maalesef bazı şirketlerin iflasına bazılarının ise UEFA tarafından yaptırımlar uygulanmasına sebep olmuştur. Aynı zamanda dünyada meydana gelen ekonomik krizler ve sonucunda oluşan kur değişimleri ile çok zor bir duruma düşen spor şirketlerini çalışanlarının parasını dahi ödeyemez hale gelmişlerdir (10).

Tüm bu bilgiler ışığında bu çalışma, spor dünyasının sporcularını, bilim insanlarını, spor yöneticilerini yetiştiren ve spor camiasında olmasını sağlayan spor bilimleri alanından çalışan akademisyenlerin, kurumlarına yönelik kriz yönetimi düzeylerini ölçmeyi amaçlamıştır.

Gereç ve Yöntem

Araştırmada kullanılacak olan veri toplama aracı 2 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde araştırmacı tarafından hazırlanan, katılımcıların bireysel ve demografik verilerini ortaya koyacak olan kişisel bilgi formu (yaş, cinsiyet, medeni durum, kurumdaki çalışma süresi, akademik unvan); ikinci bölümde Çalışkan tarafından geliştirilen Kriz Yönetimi Ölçeği (11), kullanılmıştır. Kriz Yönetimi Ölçeği, 23 maddeden oluşmakta ve ölçekte ters (olumsuz) madde bulunmamaktadır. Ölçek 5’li likert tipindedir. Kriz Yönetimi Ölçeği’ nin, KFA sonucunda oluşan üç alt boyutunun isimlendirme faaliyeti yapılmıştır: 9 maddeden oluşan birinci boyut “Kriz Öncesi Faaliyetler”, 10 maddeden oluşan ikinci boyut “Kriz Esnası Faaliyetler” ve dört maddeden oluşan üçüncü boyut ise “Kriz Sonrası Faaliyetler” olarak isimlendirilmiştir. Oluşturulan kişisel bilgi formu ve “Kriz Yönetimi Ölçeği” online anket formatında ve yüz yüze olacak şekilde kurgulanarak akademisyenlere uygulanmıştır. Bu araştırmanın yöntemi nicel araştırma yöntemlerinden İlişkisel tarama modelidir. Araştırmada, spor bilimleri alanındaki akademisyenlerin çalıştıkları kuruma yönelik kriz yönetimi ve örgütsel destek algıları ortaya konulacaktır. Araştırmanın evrenini, Türkiye’de devlet üniversitelerinde yükseköğretime bağlı spor bilimleri alanındaki 2315 akademisyen (12) oluştururken örneklemini ise tesadüfi örnekleme yöntemiyle seçilen 329 kişi oluşturmuştur. Araştırmada elde edilen veriler IBM SPSS Statistics 26 paket programı kullanılmıştır. Verilerin analizinde özelliklerin belirlenmesinde frekans dağılımı, iki bağımsız değişkenlerde ki ilişkiyi incelemek için T testi, ikiden fazla değişken arasındaki ilişkiyi incelemek için ise tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Değişkenler arasındaki fark $p < 0,05$ anlamlılık düzeyi esas alınarak yorumlanmıştır.

Tablo1. Katılımcıların Cinsiyet Değişkenine İlişkin Analizleri

		N	X	S.S	F	P
Kriz Öncesi	Erkek	264	2,96	,81	1,156	,283
Faaliyetler	Kadın	65	3,00	,77		
Kriz Esnası	Erkek	264	2,84	,90	7,764	,006*
Faaliyetler	Kadın	65	3,00	,67		
Kriz Sonrası	Erkek	264	2,84	1,06	17,322	,000*
Faaliyetler	Kadın	65	3,12	,62		

Katılımcıların cinsiyet değişkenine ilişkin dağılımları incelendiğinde, kriz esnası faaliyetler, kriz sonrası faaliyetler anlamlı farklılık görülmektedir ($p<0,05$). Kriz esnası faaliyetler ve kriz sonrası faaliyetler alt boyutunda kadınların puan ortalamalarının yüksekliği anlamlı farka sebep olmaktadır. Kriz öncesi faaliyetler alt boyutunda erkek ve kadınların görüşleri yakın düzeyde olduğundan dolayı anlamlı farklılık saptanmamıştır($p>0,05$).

Tablo2. Katılımcıların Yaş Değişkenine İlişkin Analizleri

		N	\bar{x}	SS	F	p	Anlamlı Fark	
Kriz öncesi	20-30 yaş ^a	31	27,29	7,37	1,502	,224	-	
	Faaliyetler	31-40 yaş ^b	100	25,71				7,47
		41 yaş ve üzeri ^c	198	27,19				7,07
		Toplam	329	26,75				7,23
Kriz esnası	20-30 yaş ^a	31	30,80	6,17	2,218	,111	-	
	Faaliyetler	31-40 yaş ^b	100	27,44				10,0
		41 yaş ve üzeri ^c	198	29,09				8,07
		Toplam	329	28,75				8,61
Kriz sonrası	20-30 yaş ^a	31	13,35	1,47	3,378	,035	(A,b-c), (b,a)	
	Faaliyetler	31-40 yaş ^b	100	11,44				4,28
		41 yaş ve üzeri ^c	198	11,40				4,03
		Toplam	329	11,59				3,98

Katılımcıların yaş değişkenine ilişkin bulguları incelendiğinde, kriz sonrası faaliyetler alt boyutunda anlamlı farklılık görülmüştür($p<0,05$). Gruplar arasında ki farklar Tukey testi ile incelendiğinde, 20-30 yaş arasında ki katılımcılar ile 31-40 yaş ve 41 yaş ve üzeri katılımcılar arasında, aynı zamanda 31-40 yaş arasındaki katılımcılar ile 20-30 yaş arasında ki katılımcılar arasında anlamlı farklılık görülmüştür. Kriz öncesi faaliyetler alt boyutunda yaş grupları arasında ki puan farkları yakın olduğundan dolayı anlamlı fark görülmezken aynı şekilde kriz esnası faaliyetler alt boyutunda da yaş grupları arasında ki görüşler aynı seviyede olduğundan bu alt boyutlarda anlamlı farklılık görülmemektedir($p>0,05$).

Tablo3. Katılımcıların Medeni Durum Değişkenine İlişkin Analizleri

	Medeni durum	N	\bar{x}	SS	F	P
Kriz Öncesi Faaliyetler	Evli	300	2.94	.790	1.528	.217
	Bekâr	29	3.29	.888		
Kriz Esnası Faaliyetler	Evli	300	2.83	.842	.933	.335
	Bekâr	29	3.33	.931		
Kriz Sonrası Faaliyetler	Evli	300	2.86	.997	.142	.707
	Bekâr	29	3.25	.914		

Katılımcıların medeni durum değişkenine ilişkin dağılımları incelendiğinde, kriz öncesi faaliyetler, kriz esnası faaliyetler, kriz sonrası faaliyetler anlamlı farklılık görülmemektedir ($p>0,05$). Kriz öncesi faaliyetler, kriz esnası faaliyetler ve kriz sonrası faaliyetler alt boyutunda bekar katılımcıların ortalama puanları evli katılımcılarla yakın olduğundan dolayı anlamlı farklılığa sebep olmamaktadır.

Tablo4. Katılımcıların Kıdem Yılı Değişkenine İlişkin Analizleri

		N	\bar{x}	SS	f	p	Anlamlı Fark
Kriz öncesi Faaliyetler	0-5 yıl ^a	89	26,77	7,21	2,912	,022*	(d-e)
	6-10 yıl ^b	65	26,78	7,28			
	11-15 yıl ^c	34	25,50	8,94			
	16-20 yıl ^d	33	23,51	5,43			
	21 yıl ve üzeri ^e	108	28,10	6,84			
	Toplam	329	26,75	7,23			
Kriz Esnası Faaliyetler	0-5 yıl ^a	89	28,43	9,65	1,570	,182	-
	6-10 yıl ^b	65	27,78	7,62			
	11-15 yıl ^c	34	30,05	7,50			
	16-20 yıl ^d	33	26,36	9,45			
	21 yıl ve üzeri ^e	108	29,91	8,21			
	Toplam	329	28,75	8,61			
Kriz Sonrası Faaliyetler	0-5 yıl ^a	89	11,76	3,81	1,271	,281	-
	6-10 yıl ^b	65	12,18	3,33			
	11-15 yıl ^c	34	11,00	6,12			
	16-20 yıl ^d	33	10,45	3,52			
	21 yıl ve üzeri ^e	108	11,64	3,73			
	Toplam	329	11,59	3,98			

Katılımcıların kıdem yılı değişkenine ilişkin bulguları incelendiğinde, kriz öncesi faaliyetler alt boyutunda anlamlı farklılık görülmüştür ($p<0,05$). Gruplar arasında ki farklar Tukey testi ile incelendiğinde, 16-20 yıl kıdem yılına sahip olan katılımcılar ile 21 yıl üzeri kıdem yılına sahip katılımcılar arasında anlamlı farklılık görülmüştür. Kriz esnası faaliyetler alt boyutunda 11-15 yıl kıdem yılına sahip katılımcıların en yüksek puan ortalamalarına sahip olduğu görülürken, kriz sonrası faaliyetler alt boyutunda en yüksek puanı 6-10 yıl arasında ki

katılımcıların sahip olduğu görülmektedir. Ortalama puanlar arasında ki yakınlık anlamlı farklılık olmamasına sebep olmaktadır.($p>0,05$).

Tablo5. Katılımcıların Kıdem Düzeyi Değişkenine İlişkin Analizleri

		N	\bar{x}	SS	f	p	Anlamlı Fark
Kriz	Arş. Gör. ^a	34	28,02	5,88	8,968	,000*	(B,c-d), (c,e)
Öncesi	Öğrt. Gör. ^b	47	30,04	6,98			
Faaliyetler	Dr. Öğrt. Üyesi ^c	66	24,62	5,97			
	Doç. Dr. ^d	126	25,01	7,46			
	Prof. ^e	56	29,64	7,11			
	Toplam	329	26,75	7,23			
Kriz Esnası	Arş. Gör. ^a	34	30,38	5,41	10,856	,000*	(A,c), (b,c,d) (c,e)
Faaliyetler	Öğrt. Gör. ^b	47	32,61	7,17			
	Dr. Öğrt. Üyesi ^c	66	24,36	8,34			
	Doç. Dr. ^d	126	27,65	9,09			
	Prof. ^e	56	32,17	7,68			
Toplam	329	28,75	8,61				
Kriz Sonrası	Arş. Gör. ^a	34	13,29	1,08	11,046	,000*	(A,c,d), (b,c,d)(c,e)(d,e)
Faaliyetler	Öğrt. Gör. ^b	47	13,42	2,71			
	Dr. Öğrt. Üyesi ^c	66	10,03	3,98			
	Doç. Dr. ^d	126	10,68	4,59			
	Prof. ^e	56	12,94	3,11			
Toplam	329	11,59	3,98				

Katılımcıların kıdem düzeyi değişkenine ilişkin bulguları incelendiğinde, kriz öncesi faaliyetler, kriz esnası faaliyetler ve kriz sonrası faaliyetler alt boyutlarında anlamlı farklılık görülmüştür($p<0,05$). Gruplar arasında ki fark Tukey testi ile incelenmiştir. Analiz sonuçlarına göre, kriz öncesi faaliyetler alt boyutunda, öğretim görevlisi katılımcılar ile doktor öğretim üyesi ve doçent doktor katılımcılar arasında ve doktor öğretim üyesi katılımcılar ile profesör katılımcılar arasında farklılık görülmektedir. Kriz esnası faaliyetler alt boyutunda gruplar arasında ki farklılık incelendiğinde, araştırma görevlisi katılımcılar ile doktor öğretim üyesi katılımcılar arasında, öğretim görevlisi katılımcılar ile doktor öğretim üyesi ve doçent doktor katılımcılar arasında ve doktor öğretim üyesi ile profesör katılımcılar arasında farklılık olduğu tespit edilmiştir. Kriz sonrası faaliyetler alt boyutunda ki gruplar arasında ki farklılık incelendiğinde, araştırma görevlisi katılımcılar ile doktor öğretim üyesi ve doçent doktor katılımcılar arasında, öğretim görevlisi ile doktor öğretim üyesi ve doçent doktor arasında, doktor öğretim üyesi ile profesör arasında ve doçent doktor katılımcılar ile profesör katılımcılar arasında anlamlı farklılık görülmektedir.

Tartışma Sonuç

Spor bilimleri fakülteleri sporun gelişmesi açısından önemli görev ve sorumluluklar yüklenen bir kurumdur. Bilimsel çalışmalara katkı sunmak amacıyla beden eğitimi ve spor alanından çalışan akademisyenlerin kriz yönetimi düzeylerinin incelenmesi ve alt boyutları ile

yorumlanıp ortaya konulması hedeflenmiştir. Literatür taramasında ‘kriz yönetimi’ konusunda eğitim ve sağlık yöneticiliği gibi alanlarda çalışmalara ulaşılabılırken, beden eğitimi alanında çalışan akademisyenlere yönelik ‘kriz yönetimi’ konulu araştırmaya ulaşılabilen kaynaklar arasında çok sınırlı sayıda çalışmaya rastlanılmıştır. Bu bağlamda yapılan bu çalışma literatüre katkı sağlaması açıdan önem arz etmektedir.

Spor bilimleri alanında çalışan akademisyenlerin kriz yönetimi ölçeği ile demografik bilgileri arasında ki farklar incelendiğinde, cinsiyet, yaş, kıdem yılı ve kıdem düzeyleri arasında anlamlı farklılık görülmüştür. Diğer taraftan medeni durum değişkeni ile kriz yönetimi ölçeği alt boyutlarında anlamlı farklılık görülmemiştir.

Teke'nin (13) spor yöneticilerinin kriz yönetimde liderlik becerilerine ilişkin yaptığı çalışmada, cinsiyet değişkenine göre kriz yönetimi ölçeğinin sadece ‘hasarın yayılmasını önleme ‘ alt boyutunda anlamlı farklılık görülmüş ve kadın spor yöneticilerin puanları erkeklere göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Bilgi'nin (14) ‘Üniversitelerde Kriz ve Kaos Yönetimi’ çalışmasında cinsiyet değişkenine ilişkin istatistiksel analize göre bayanların daha negatif algı içinde oldukları görülmüştür. Diğer taraftan Yalçın'ın (15) okul müdürlerinin kriz yönetim becerileri ile ilgili yaptığı çalışmada anlamlı farklılık görülmemektedir.

Işık'ın (16) yapmış olduğu çalışmada da hasarın yayılmasını önleme alt boyutunda anlamlı farklılığın olduğu görülmektedir. Ercan'ın (17) okul müdürlerinin kriz yönetim becerileri ile ilgi yaptığı çalışmada öğretmenlerin görüşlerine göre yaş değişkeninde anlamlı farklılıklar bulmuştur. Diğer taraftan literatürde bu bulgulara ters düşen sonuçlarda mevcuttur. Örneğin Albayrak'ın (18) yapmış olduğu çalışmada öğretmenlerin okul müdürlerine yönelik görüşlerinde yaş değişkeni ile kriz yönetim becerileri arasında anlamlı fark görülmemektedir. Aynı zamanda Öztürk'ün (19) yapmış olduğu çalışmada yöneticilerin yaş değişkeni ile kriz yönetimi ölçeği alt boyutları arasında anlamlı fark görülmezken, akademik personelin yaş değişkeni ile kriz yönetimi ölçeği alt boyutlarından olan hazırlık ve önleme alt boyutunda anlamlı fark görülmüştür.

Yurtsever'in (20) otantik liderlik davranışlarının kriz yönetimine etkisine ilişkin yapmış olduğu çalışmada, medeni durum değişkeni ile kriz yönetimi ölçeğinin alt boyutlarına göre incelendiğinde anlamlı farklılık görülmemektedir ($p>0,05$). Balaban'nın(21) kriz yönetiminde liderlik özelliklerinin kriz yönetimine etkisi üzerinde ki etkisini incelendiği çalışmasında, kriz yönetimi ölçeği ile medeni durum değişkeni arasında sadece ‘kriz dönemi’ alt boyutunda anlamlı fark görülmüştür. Evli bireylerin ortalama puanları bekarlara göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

Çalışmamıza benzer olarak Sayın'nın(22) yapmış olduğu çalışmada okul yöneticilerinin kıdem yılı değişkenine ilişkin bulgularında anlamlı farklılıklar görülmüştür. Sonuçlar benzer olarak daha fazla kıdem yılına sahip personellerin lehine olduğu görülmüştür. Aynı zamanda Ercan, Teke, Özşüer, Özdemir, Savçı'nın(23,13, 24) yapmış oldukları çalışmalarda da çalışmamızı destekler nitelikte bulgular olduğu görülmektedir.

Literatür araştırıldığında akademisyenlerin kıdem düzeyleri ile kriz yönetiminin karşılaştırıldığı bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bundan dolayı benzer nitelikte olan bağımsız değişkenler ile tartışılmıştır. Öztürk'ün(19) yükseköğretim kurumlarında kriz yönetimine ilişkin yapmış olduğu çalışmada, kriz yönetimi ölçeği ile akademik personel, idari personel ve yöneticiler arasında ki farkı analiz etmiştir. Bunun sonucunda hasarın yayılmasını önleme ve öğrenme alt boyutlarında anlamlı farklılık görülmüştür. Ünver'in (25) araştırmasına göre yeni

öğretmenler okul yönetiminde kriz sinyallerini yeterince fark edemiyor. Maya (26), ilkokul müdürlerinin kriz sinyallerini tahmin edemediğini ileri sürmüştür.

Sonuç olarak spor alanında çalışan akademisyenlerin kriz yönetimi ölçeği ile cinsiyet, yaş, kıdem yılı ve kıdem düzeyleri arasında anlamlı farklılık görülmüştür. Diğer taraftan medeni durum değişkeni ile kriz yönetimi ölçeği alt boyutlarında anlamlı farklılık görülmemiştir.

İnsanların beraber çalıştığı kurumlarda, yani insan kaynağına sahip olan örgütlerde ortaya çıkan en önemli sorunlardan birisi yönetsel sorunlar ve örgüt arasında ki iletişimden kaynaklanan sorunlardır. Bahsedilen bu sorunları özelleştirerek açıklamak gerekirse, beklenmedik bir anda ortaya çıkan olaylar, kontrol dışında gerçekleşen durumlar, mevcut durumu olumsuz etkileyen olaylar olarak açıklayabilirken bu durumlarla bağlantılı olarak örgüt içinde bulunan bireylerin birbirine verdikleri değer ve destekle etkilenebilmektedir. Birbirleri ile bağlantılı olan bu durumlar, yönetim sorunlarıyla, kriz öncesi, sırası ve sonrasında ortaya çıkan sorunlardan kaynaklanan örgütsel sorunlar akademisyenin çalışma verimliliğini, çalışma isteğini ve duygu durumunu olumsuz yönde etkileyebilmektedir

KAYNAKLAR

- 1- Doğan, D.M. (1982), Büyük Türkçe Sözlük, Ankara: Birlik Yayınları
- 2- Ataman, G. (1992).İşletmelerdeki Kriz Yönetimi Ve Uygulamadan Bir Örnek. Yüksek Lisans tez Çalışması. İstanbul: İibf. Marmara Üniversitesi.
- 3- Dinçer, Ö. (1991). Stratejik Yönetim Ve İşletme Politikası. İstanbul: M.M.Ü İibf.
- 4- Www.Tdk.Com.Tr. Erişim Tarihi. 28.01.2023
- 5- Atilgan D, Kaplan T, 2018. Crisis Management In Sport. The Journal Of International Civilization Studies (Uluslararası Medeniyet Çalışmaları Dergisi), Issas Special Issue, 3,1, P. 72-79.
- 6- Yıldırım, A., & Okay, D. A. Türkiye’de Sporda Halkla İlişkiler Kapsamında Futbol Kulüplerinde Kriz Yönetimine Yönelik Bir Araştırma.
- 7- Akgeyik, T. (2003). İnsan Kaynakları Yönetimi Boyutuyla Kriz Yönetimi.İstanbul: İstanbulüniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt 53, Sayı 2.
- 8- Asunakutlu, N. Ve Safran, B.(2003). Stratejik Yönetim Açısından Kriz Kaynaklarına İlişkin Bir Değerlendirme. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 6, Sayı 2.
- 9- Dessler G, 2000. Human Resource Management. 8th Edition, Prentice Hall, New Jersey, P. 9-13.
- 10- Çetinalp H, 2014. Spor Şirketlerinde Kriz Yönetimi. Yüksek Lisans Tezi, Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü işletme Anabilim Dalı işletme Programı, İstanbul.
- 11-Çalışkan, A. (2020). Kriz Yönetimi: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması. Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi /Journal Of Turkish Social Sciences Research Ekim, Cilt: 5 Sayı: 2, Gaziantep.
- 12- <https://Akademik.Yok.Gov.Tr/Akademikarama/View/Searchresultviewlistautho randfields.Jsp>.

- 13- M.S.Teke. Spor Yöneticilerinin Kriz Yönetiminde. . Liderlik Becerilerinin İncelenmesi Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Beden Eğitimi Ve Spor Anabilim Dalı, Doktora Tezi,2022
- 14- Bilgin. H., (2020). Üniversitelerde Kriz Ve Kaos Yönetimi. İzmir: Duvar Yayinlari
- 15- Yalçın, G. (2022). Okul Müdürlerinin Kriz Yönetim Becerileri Ve Öğretmenlerin Psikolojik Sermaye İlişkisi. [Yüksek Lisans Tezi]. Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- 16- Işık, M. (2012). Hemşire Yöneticilerin Kriz Yönetimine İlişkin Yaklaşımlarının Belirlenmesi (Yüksek Lisans Tezi), Haliç Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- 17- Ercan, F. (2021). Ortaokul Müdürlerinin Stratejik Liderlikleri Ve Kriz Yönetimi Becerileri. [Yüksek Lisans Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- 18- Albayrak, E. E. (2022). Okul Yöneticilerinin Kriz Yönetim Becerileri İle Okul Sağlığı İlişisine Yönelik Öğretmen Görüşleri, [Yüksek Lisans Tezi]. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- 19- Öztürk C. Yükseköğretim Kurumlarında Kriz Yönetimi: Covid-19 Tedbirleri Konusunda Mardin Artuklu Üniversitesi Örneği (Bir Durum Çalışması), Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi 2023
- 20- Yurtsever G. Okul Yöneticilerinin Otantik Liderlik Davranışları İle Kriz Yönetimi Becerileri Arasındaki İlişki Ve Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı
- 21- Balaban, S. (2018). Kriz Yönetiminde Liderlik Ve Liderlik Özelliklerinin Kriz Yönetimine Etkisi Üzerine Bir Araştırma (Master's Thesis, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- 22- Sayin, N. (2008). Ortaöğretim Kurumlarında Kriz Yönetimi Stratejisinin İncelenmesi İstanbul İl Örneği. [Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- 23- Ercan, F. (2021). Ortaokul Müdürlerinin Stratejik Liderlikleri Ve Kriz Yönetimi Becerileri. [Yüksek Lisans Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- 24- Özdemir, T. (2002). İlköğretim Okullarında Görevli Yöneticilerin Kriz Yönetimi Konusundaki Koordinasyon Yeterliliklerinin Değerlendirilmesi. [Yüksek Lisans Tezi]. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- 25- Ünver, İ. K., & Demirdağ, S. Teknolojik Liderlik Davranışı, Kriz Yönetimi Ve Uzaktan Eğitim Arasındaki İlişki: Öğretmen Algıları. Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7(2), 202-213.
- 26- Maya, İ. (2014). Kamu İlkokullarında Yöneticilerin Sergiledikleri Kriz Yönetimi Beceri Düzeylerine İlişkin Öğretmen Görüşleri. Yönetim Bilimleri Dergisi, 12(23) 209-235.

2005 ve 2018 SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİM PROGRAMLARININ SÖZLÜ TARİH AÇISINDAN KARŞILAŞTIRMALI OLARAK İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Koray GİRGİN

Milli Eğitim Bakanlığı, ORCID ID: 0009-0005-0235-3648

Doç. Dr. Davut GÜREL

Bartın Üniversitesi, ORCID ID: 0000-0003-2309-9202

ÖZET

Geçmişten günümüze eğitimin en önemli hedeflerinden biri öğrencilere sürekli değişen dünyaya karşı belli bilgi, beceri ve değerler kazandırmak, bir taraftan da onların sosyal olarak gelişebilmesini sağlamaktır. Bunun gerçekleşebilmesi için bireyin yaşadığı toplumu yakından tanınması ve bu konuda günümüze kadar olan değişimleri iyi anlayabilmesi konu ile ilgi önem arz etmektedir. Bu anlamda kuşaklar arasındaki bağlantıyı sağlayıp bireylerde bağlılık hissi uyandıran önemli bir konu olarak sözlü tarih karşımıza çıkmaktadır. Temel eğitim düzeyinde tarih konusu ile ilgili konu ve kazanımlar Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ile hayata geçirilmektedir. Ülkemizde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda sözlü tarih ilk kez 2005 yılında öğrenme ve öğretme yöntemi olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu tarihten itibaren çeşitli araştırmalara konu olan sözlü tarihin özellikle sosyal bilgiler dersinde öğrencilerin değişim ve sürekliliği algılama becerisini kazandırma konusundaki etkililiği ile ön plana çıkmıştır. En son 2018 yılında yayınlanan Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda da yine sözlü tarih eğitim süreçlerinde kullanılmak üzere bir öğrenme ve öğretme yöntemi olarak önerilmiştir. Bu çalışmanın amacı 2005 ve 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında sözlü tarih yöntemi kullanılarak öğrencilere kazandırılacak uygun kazanımları ortaya çıkarmaktır. Bu amaçla çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi yöntemi kullanılacaktır. Araştırmanın veri toplama kaynaklarını 2005 ve 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programları oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri ilgili alanyazının taranması ve en aziki alan uzmanının görüşlerinin alınması ile oluşturulacak kontrol formu ile toplanacaktır. Elde edilen veriler betimsel analiz yöntemi kullanılarak analiz edilecektir. Çalışmada elde edilecek bulgulara ve ulaşılabilecek sonuçlara tam metinde yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: 2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı, 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı, Sözlü Tarih.

A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE 2005 AND 2018 SOCIAL STUDY CURRICULUM IN TERMS OF ORAL HISTORY

ABSTRACT

One of the most important goals of education from past to present is to provide students with certain knowledge, skills, and values against the ever-changing world, and to enable them to develop socially. For this to happen, it is important for the individual to know the society he lives in closely and to understand the changes that have taken place in this regard until today. In this sense, oral history emerges as an important subject that provides the connection between generations and creates a sense of commitment in individuals. At the basic education level, the subjects and acquisitions related to the subject of history are implemented with the Social Studies Curriculum. Oral history was first used as a learning and teaching method in the Social Studies Curriculum in our country in 2005. Oral history, which has been the subject of various studies since this date, has come to the fore with its effectiveness in gaining students' ability to perceive change and continuity, especially in social studies course. In the Social Studies Curriculum, which was last published in 2018, it was also suggested as a learning and teaching method to be used in oral history education processes. The aim of this study is to reveal the appropriate acquisitions that can be gained by using the oral history method in the 2005 and 2018 Social Studies Curriculums. For this purpose, the document analysis method, one of the qualitative research methods, will be used in the study. The data collection sources of the research are 2005 and 2018 Social Studies Curriculum. The data of the research will be collected through a control form that will be created by scanning the relevant literature and taking the opinions of at least two field experts. The obtained data will be analyzed using the descriptive analysis method. The findings and results to be obtained in the study will be included in the full text.

Keywords: 2005 Social Studies Curriculum, 2018 Social Studies Curriculum, Oral History.

1. GİRİŞ

İnsanların içerisinde buldukları çevre ile ilgili düşüncelerinin gelişebilmesi ve çok eski tarihlerden günümüze kadar toplumdaki değişimi doğru şekilde anlayıp kavrayabilmelerinde eğitim hayatlarında gördükleri tarih dersinin etkisi büyüktür. Bu nedendir ki eğitimde verilen tarih dersinin niteliği ve öğretim şekli önemli hale gelmektedir. Eğitimde uzun yıllar diğer alanlarda olduğu gibi tarih eğitiminde de öğretmen merkezli anlayış ile tarih eğitimi kitaptaki

bilgilerin sorgulanmadan ezberletilmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Fakat değişen dünya ile birlikte eğitim sistemleri, öğretim programları ve öğretim yöntemleri de değişmeye başlamıştır. Değişen eğitim sistemleriyle birlikte öğrenci merkezli bir yaklaşımla öğrencilerin derslerde aktif rol aldığı yöntemler uygulanmaya başlanmıştır. Eğitimdeki bu değişimlerle tarih konularının öğretiminde de öğrencilerin öğrenme sürecinde aktif rol alarak konuyu daha anlamlı şekilde öğrenmeleri sağlanmak istenmektedir. Bu anlamda öğrencilerin özellikle tarih konularını öğrenirken onları bu sürece aktif olarak katılmalarını sağlayan en etkin yöntemlerden biri sözlü tarihtir.

Ayrı bir alan olmayan sözlü tarih daha çok tarih çalışmaları için önemli bilgiler sağlayan bir yöntemdir. Bununla birlikte sözlü tarih, sadece tarih değil, sosyoloji, psikoloji, antropoloji, sağlık hizmetleri, coğrafya, halk bilimi gibi alanlarda da bilgi toplama aracı olarak kullanılmaktadır (Thompson, 1999; Kyvig & Marty, 2000; Caunce, 2001; Abrams, 2010). Baum için sözlü tarih kavramı, tarihsel olarak veri elde etme yöntemini ifade etmektedir. Olayların meydana geldiği zamanda yaşamış olan kişilerin ya da dolaylı olarak olaylara tanık olan kişilerin deneyimlerini, doğrudan dinleyerek bilgi elde etme yöntemidir. Anlatıcının ilk elden anlattığı delillerin kayıt altına alınmasıdır. Belirlenmiş bir konunun planlı ve dolaysız olarak işlenmesidir (Baum, 1987). Günümüzde ortaya çıkmış yeni bir tür olarak anlaşılrsa da aslında sözlü tarihin başlangıcı insanlık tarihinin başlangıcına kadar dayanır (Thompson, 1999). Sözlü tarih kavramını ilk kullanan kişi olarak Joseph Gould karşımıza çıkmaktadır. Dünyada II. bir Dünya Savaşı'nın başlaması ile birlikte savaş alanında savaşan askerlerin hafızaları savaş tarihinde bir kaynak olarak görülmüş ve bu askerlerin hatıraları sözlü olarak görüşülüp yazıya aktarılmıştır. 1942 tarihinde yapılan görüşmelerin ismini Joseph Gould "Sözlü Tarih" olarak adlandırmıştır. Yeni bir olgu olarak görülen sözlü tarih 1940'lardan itibaren Amerika'da tarihçiler tarafından uygulanmaya başlanmıştır (Fischer, 2011, 6). Safran ve Ata (1998) ile (Paykoç, 1991)'a göre sözlü tarihi uygularken şu aşamalar sırasıyla izlenmelidir; ilk olarak bir konu belirlenir ve daha sonra görüşülecek kişiler seçildikten sonra sorulacak olan sorular belirlenir. Sorular belirlendikten sonra görüşme gerçekleştirilerek bu görüşmeden elde edilen veriler düzene sokulur ve en son etkinlik toparlanır.

Sözlü tarihin eğitimde kullanılması onun bilgi toplamaktan ziyade bireye kendi kendisine öğrenme imkânı sunarak öğrencilerin ilgisini çekmekte ve yapılandırmacı eğitime de uygun olması açısından önemli olmaktadır. Doğru bir sözlü tarih çalışmasında, öğrenciler dersin kapsamını öğrenerek çeşitli becerilerini iyileştirir ve daha motive olarak çalışma yapıp araştırma yaptıkları konuyu da değerlendirme fırsatı bulurlar (Portelli, 2006). Bireylerin sosyal ve akademik hayatlarında önemli artılar sağlayan sözlü tarih çalışmaları kişinin değişim ve sürekliliği algılayıp, özgüven kazanarak iletişim becerilerini de geliştirmesine katkı sağlamaktadır (Dere, 2017).

Uygulandığında öğrencilere büyük faydalar sağlayan sözlü tarih yönteminden, eğitimde sosyal bilgiler ve tarih disiplinlerinde daha çok yararlanılmaktadır. Bunun sebebi bu derslerin tarih, coğrafya, antropoloji, sosyoloji gibi alanlarla daha yakından ilişkili olmasıdır. Bunun yanı sıra öğrenciler bu disiplinlerdeki bilgileri öğrenirken ezbere dayalı bir öğrenmede sıkılma durumu olabileceği için sözlü tarih yöntemi konuyu daha ilgi çekici yapmakta ve öğrencileri öğrenmeye teşvik etmektedir. Nitekim Arslan (2013), yapılan sözlü tarih çalışmalarının öğrencilerin tarihi konulara dikkatinin çekileceğini tarih derslerine ilgilerinin artacağını ifade etmiştir. Bir diğer

taraftan sosyal bilgiler disiplininin konuları olan insan hakları, ırkçılık, çevre sorunları, savaşlar gibi pek çok toplumsal problemi konuşmak açısından sözlü tarih önemli bir yöntem olarak karşımıza çıkmakta ve bireylerin hem yakın çevrelerini hem de aile büyüklerinin tarihlerini kaydedebilmelerine olanak sağlamaktadır (Ritchie, 2015).

1.1. Türkiye’de Sözlü Tarih

Türkiye’de kurumsal olarak sözlü tarih çalışmalarının temelleri ülkemize Cumhuriyet’in gelmesinden sonra atılmıştır. Özellikle bu konuda halk evleri önemli bir yer tutmaktadır. Halkbilimi ürünleri konusunda halk evlerinin derleme çalışmaları ülkemizdeki sözlü tarih alanındaki ilk önemli çalışmadır (Danacıoğlu, 2001). Daha sonra bu alanda çeşitli çalışmalar yapılsa da sözlü tarih ülkemizde ilk kez bir kavram olarak 1990’larda insanlar tarafından anılmaya başlamıştır (Öztürkmen, 2002). Bu alanda o yıllarda çeşitli projeler gerçekleştirilmiş Türk Tarih Vakfı’nın İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Merkezi’nin çalışmaları bu alanda ilk adımı atan kurumlar arasında yer almıştır. Türkiye’de sözlü tarihin ciddi olarak ilk adımı olarak 1993 yılında bu alanda önemli katkıları olan Paul Thompson ve diğer önemli tarihçilerin de katılımıyla Birinci Sözlü Tarih Proje Çalışması karşımıza çıkmaktadır. Daha sonra İstanbul’da gerçekleşen Boğaziçi Üniversitesi ve Uluslararası Tarih Birliği’nin işbirliği ile 11. Uluslararası Sözlü Tarih Konferansı toplanmıştır. Türkiye’de sözlü tarih alanında yürütülen projelere bakıldığında bu alanda ilki 1994-1995 tarihlerinde Kadın Eserleri Kütüphanesi girişimleriyle yapılan “Kadın Eserleri Kütüphanesi Kadın Sözlü Tarih Çalışmaları Pilot Projesi”, olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmalar zamanla akademik alanlarda da görülmeye başlamıştır. YÖK Ulusal Tez Merkezi verileri incelendiğinde sözlü tarih alanında ilk tez çalışması 1995 yılında “Cumhuriyetin ilk yıllarında bir Amerikan Misyoner Okulunda genç kızların yetişmesi” (Bozkurt, 1995), başlığıyla Ödül Bozkurt tarafından ortaya koyulmuştur. Daha sonra 2000’lere kadar bu alanda 4 tez çalışması daha yapılmıştır. 2000-2023 yılları arasında sözlü tarih Türkiye’de 339 tez araştırmasına konu olmuştur. Akademik çalışmaların yanı sıra özellikle 2000’li yıllardan sonra Tarih Vakfı, Bilim Sanat Vakfı gibi kuruluşların yanı sıra çeşitli üniversite ve sivil toplum kuruluşları da sözlü tarih alanındaki çalışmalara destek vermişlerdir.

Ülkemizde ise sözlü tarih çalışmalarına baktığımızda ilk olarak 1926 yılında ilkökul programında eğitim okul dışarısına yayılmak istenmiş ve okul ile yaşam arasındaki engel ortadan kaldırılmak istenmiştir. Böylelikle öğretmen ve öğrenciler sınıf dışarısına çıkarak okul çevresini de tanıma fırsatı bulmuş olacaktı. Müze gezileri, tarihi yer gezileri, arkeolojik kazı yerleri gibi yerlerin gezilerek eğitime destek verilmesi okul dışı tarih öğretimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkemizde hazırlanan programlarda özellikle okul dışı etkinlikler çerçevesinde öğrencilerin sınıf dışında yapabileceği sözlü tarih, günlük tutma, grup çalışması gibi etkinlikler karşımıza çıkmaktadır (Sarı, 2006). Ülkemizde özellikle 2005 yılından itibaren hazırlanan programlar yapılandırmacı eğitim anlayışıyla hazırlanmış ve öğrencilerin öğrenme ve öğretme süreçlerinde daha çok aktif rol almaya teşvik eden yöntemler tercih edilmeye başlanmıştır.

1.2. Türkiye’de Eğitim Uygulamalarında Sözlü Tarih

Türkiye’de sözlü tarihin eğitime uygulanmasına yönelik sayılabilecek ilk adım Çağatay Uluçay tarafından 1950’li yıllarda atılmıştır (Safran ve Ata, 1998; Uluçay, 1958). Bu çalışmadan sonra 1990’lı yıllara kadar sözlü tarihle ilgili bir çalışmaya ortaya koyulmamıştır. 1990’lı yıllarda

yapılan; Tarih Vakfı tarafından I. Sözlü Tarih Atölyesinin kurulması (Tunçay, 1993) ve İstanbul'da 11. Uluslararası Sözlü Tarih Konferansı'nın gerçekleştirilmesi gibi çalışmalar ise sözlü tarihin eğitimde kullanımına yönelik olmamıştır. Sözlü tarihin eğitim öğretimde bir yöntem olarak kullanılması 2005 yılını bulmuştur (Dere, 2018). 2005 tarihinden sonra ülkemizde uygulanan öğretim programlarında öğretmen merkezli eğitimden öğrenci merkezli yapılandırmacı eğitim yaklaşımlarına geçilmesiyle Sosyal Bilgiler Öğretim Programında sözlü tarih bir öğrenme ve öğretme yöntemi olarak kullanılmaya başlanmıştır (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 2006).

Ülkemizde eğitim uygulamalarının içerisinde sözlü tarihin girmesi alanındaki çalışmalar daha da hız kazanmıştır. Akademik anlamda sözlü tarihi konu alan hem sosyal bilgiler hem de tarih eğitimi alanında tez ve makale çalışmaları yapılmıştır. Konuyla ilgili sözlü tarih alanında YÖK Ulusal Tez Merkezi'nde (1995-2023 yılları arasında) 342 tez yer almaktadır. Bu tezler ayrı alanlarda incelendiğinde sosyal bilgiler eğitiminde 2 doktora (Dere, 2017; Sarı, 2007) ve 11 yüksek lisans tezi (Cabul, 2020; Demir, 2022; Gilan, 2021; Kaya, 2013; Öz, 2018; Özer, 2012; Öztaşçı, 2017; Polat, 2018; Sarı, 2002; Şahin, 2018; Temir, 2015) yazıldığı tespit edilmiştir. Bir diğer taraftan tarih eğitiminde ise bir doktora tezi (Arslan, 2012) ve (Avcı-Akçalı, 2007; Durmuş, 2013; Işık, 2008; Kandemir, 2017; Kaplan, 2005; Kara, 2019; Kumru, 2009; Küpüç, 2014) sekiz yüksek lisans tezi yazıldığı belirlenmiştir. Yapılan bu çalışmaların yanı sıra literatürde yapılan pek çok araştırmada; Açıkalın (2017), Avcı-Akçalı ve Arslan (2012) ve Doğan (2015) gibi sözlü tarihin özelliklerinin yanı sıra sosyal bilgiler ve tarih eğitimi açısından önemine yer verilmiştir. Yapılan bütün bu çalışmalar sosyal bilgiler ve tarih alanında yapılan derslerde sözlü tarihin kullanımı konusunda kaynak oluşturmuştur.

2005 tarihinden sonra sosyal bilgiler ve tarih dersleri ile ilgili pek çok çalışma olmasına rağmen yayınlanan öğretim programlarında hangi konuların sözlü tarihle yapılması gerektiği ile ilgili literatürde çok fazla ayrıntılı çalışma bulunmamaktadır. Bunun yanı sıra güncellik bakımından en son 2018 yılında güncellenen Sosyal Bilgiler Öğretim Programının incelenmesi ile ilgili literatürde kaynak eksikliği bulunmaktadır. Bu sebeple bu alandaki eğitimcilere ayrıntılı bir kaynak oluşturmanın ve literatürdeki eksikliği gidermenin faydalı olacağı düşünülmektedir. Bu sebeptendir ki bu çalışmada 2005 ve 2018 yılı Sosyal Bilgiler Öğretim Programları'ndaki sözlü tarih öğretimine uygun kazanımları bulup, değerlendirmek ve konuyla ilgili önerilerde bulunmak amaçlanmıştır.

Bu konuda aşağıda sorulan sorulara cevap bulunmaya çalışılmıştır:

1. 2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda hangi kazanımlar sözlü tarih yöntemine uygundur?
2. 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda hangi kazanımlar sözlü tarih yöntemine uygundur?

2. YÖNTEM

Çalışmada 2005 ve 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarını inceleyip analiz edebilmek amacıyla nitel araştırma yöntemi olan doküman analizi (incelemesi) yöntemi kullanılmıştır. Doküman analizi yöntemi belirlenmiş hedefe yönelik olarak kaynakları bulup okuyabilme, gerekli yerleri not alma ve analiz etme süreçlerinden oluşmaktadır (Karasar, 2005). Bu süreçte araştırılmak için belirlenen olgu ya da olgular ile ilgili bilgi veren yazılı materyallerin analiz

edilmesi şeklinde de adlandırılmaktadır. (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Doküman analizinde veri kaynağı olarak basılı ve elektronik materyaller olarak gazete, dergi, kitap, harita, radyo ve televizyon, bilgisayar tabanlı ve internet erişimli materyaller vb. her türlü kayıt kullanılarak analiz edilmektedir (Bowen, 2009). Bunla birlikte eğitim araştırmaları yapılırken daha çok el yazması ve basılı kaynaklar tercih edilmektedir (Duffy, 2014). Doküman analizi yönteminin aşamaları olarak doğru belgeleri bulma, belgelerin asılları olup olmadığını kontrol etme, kodlama ve kataloglama konusunda bir sınıflandırma yapma ve toplanan bilgileri inceleme şeklinde belirtilebilir (Merriam, 2009).

2.1. Veri Toplama Kaynakları

Bu araştırmada veri toplama kaynağı olarak doküman çeşitlerinden ikincil kaynaklar kullanılmıştır. Birincil kaynaklar yapılan araştırma anında meydana çıkar ve bu meydana çıkan birincil kaynaklara ise ikincil kaynaklar destek oluşturur. (Duffy, 2014; Çepni, 2012). Yapılan araştırmada araştırmacı kendisi veri oluşturmadığı için ikincil kaynaklardan yararlanılmıştır.

Analiz edilecek kaynakların seçilmesinde yapılacak olan çalışmanın amacı ve bu amaca yönelik sorular ön plana çıkmaktadır. Araştırmacı, yapacağı araştırma konusunun özü ve sınırlarını iyi bir şekilde belirleyerek yararlanacağı kaynakları belirleyebilir (Dey, 1993:105). Tüm anlatılanlardan yola çıkarak, 2005 ve 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında yer alan sözlü tarihe kazanımları ortaya çıkarmayı hedefleyen bu çalışmanın veri kaynaklarını, 2005 ve 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programları, sözlü tarih konusuyla alakalı ortaya konan tezler, bilimsel makaleler ve yazılan kitaplar oluşturmaktadır.

2.2. Verilerin Analizi

Veri analizinde 2005 ve 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarının sözlü tarih yönünden analiz etmek hedeflendiği için betimsel analiz yöntemi tercih edilmiştir. Bu yöntemde araştırmayı yapan kişinin görüşerek ya da gözlem yaparak kişilerin düşüncelerini en iyi şekilde aktarabilmek amacı ile direkt olarak alıntılara fazlaca yer verilmesi esastır. Betimsel analizde gerçekleştirilmek istenen hedef, elde edilen verileri okuyacak olan kişilere özetledikten sonra düzgünce yorumlayarak aktarmaktır (Özdemir, 2010). Elde edilen bilgiler daha önceden belirlenmiş olan konulara ayrılır ve özetler çıkarıldıktan sonra yorumlamalar yapılır. Sonuçlar sebep-sonuç ilişkisi kurularak olgularla ilgili karşılaştırmalar yapılır (Karataş, 2015).

Bu sebeple yöntemin özelliklerine uygun olarak araştırma soruları belirlenmiş ve bunu uygun olarak verilerin analiz edilmesi planlanmıştır. Daha sonra bu plana uygun olarak tek tek alt başlıklar düzenlenmiştir. İlk olarak 2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programında sözlü tarih yöntemi ile öğretilebilecek konular ilk olarak programın önerdiği ve daha sonra araştırmacının yorumlarıyla önerdiği şeklinde iki başlık halinde verilmiştir. 2005 programı verildikten sonra karşılaştırma yapabilmek amacıyla 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı incelemeye alınmış ve bu program tek tek sınıf bazında analiz edilerek program önerisi ve araştırmacının yorumları ve önerileri şeklinde incelenmiştir. Bu inceleme yapılırken MEB'in dağıttığı ders kitaplarında yer alan sözlü tarih yöntemi ile yapılabilecek olan kazanımlarla ilgili etkinliklere de yer verilmiştir. Son olarak ise 2005 ve 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarının sözlü tarih açısından analizi yapılarak bu iki program karşılaştırılarak sonuçlar yorumlanmıştır. Bunun

yanı sıra iki alan uzmanından da görüş alınıp, kontrol formu ile çalışmanın güvenilirliği arttırılmaya çalışılmıştır.

3. BULGULAR VE YORUM

Konu ile ilgili doküman incelemesi yoluyla elde edilen bilgiler betimsel analiz yoluyla incelenerek yorumlanmıştır. Ortaya çıkan sonuçlardan toplanan bulgular, 2005 Yılı Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ve Sözlü Tarih ve 2018 Yılı Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ve Sözlü Tarih olarak iki temel başlık şeklinde analiz edilmiştir.

3.1.2005 Yılı Sosyal Bilgiler Öğretim Programı Ve Sözlü Tarih

Sosyal Bilgiler dersleri ülkemizde ilk olarak 1998 yılında hazırlanan programla okutulmaya başlamış ve 2005 yılına kadar önemli bir değişiklik olmadan bu programla devam edilmiştir. Fakat 2005 yılına gelindiğinde hem değişen dünyanın şartları, eğitim sistemlerinde yaşanan değişimlere cevap verebilmek amacıyla bu tarihte güncel bir sosyal bilgiler programı hazırlanıp yayınlanmıştır (MEB, 2006). Yayınlanan programda değişen dünyanın ihtiyaçlarına cevap verebilecek olan değer, beceri ve kazanımların nasıl öğretilbileceğine yönelik tanımlamalar yer alırken bunun yanı sıra pek çok yöntem ve teknik öğretim süreçlerinde kullanılması için eğitimcilere tavsiye edilmiştir. Sözlü tarih ilk defa bu programda bir yöntem olarak eğitimcilerin kullanması için önerilmiştir. Program incelendiğinde kazanımların açıklamalarına yer verilirken sözlü tarih yönteminin uygulanması ise etkinlik bölümünde önerilmiştir. İki bölüm halinde incelenecek olan bu başlıkta ilk olarak 2005 yılı programının sözlü tarih yöntemini tavsiye ettiği kazanımlar ile programda tavsiye edilmese de araştırmacının kendisinin ortaya koyduğu sözlü tarih yöntemi ile öğretilbilecek kazanımlar şeklinde analiz edilmiştir.

3.2. 2005 Yılı Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Tavsiye Edilen Sözlü Tarihe Uygun Kazanımlar (4-7. Sınıflar)

Bu bölümde 4-7. sınıflar Sosyal Bilgiler Öğretim programlarında yer alan sözlü tarih ile öğretim yapılması önerilen kazanımlar yer almaktadır. Başta 4. sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programı incelendiğinde Kültür ve Miras öğrenme alanındaki Geçmişimi Öğreniyorum ünitesindeki kazanımların verileri aşağıda incelenmiştir:

1. *Kazanım:* Sözlü tarih yöntemi kullanarak ve nesnelere dayanarak aile tarihi oluşturur.

2. *Kazanım:* Ailesi ve çevresindeki millî kültürü yansıtan öğeleri fark eder.

Programda yer alan bu iki kazanım için farklı etkinlikler tavsiye edilmiştir:

Birinci Etkinlik Olarak (Aile Tarihi Çalışması): 1. ve 2. kazanımlar için aileye ait nesnelere ilgili değişik yollardan edinilen bilgiler kullanılarak aile tarihine ait metin yazılır.

İkinci Etkinlik Olarak (Onlarda Çocukluğu): 1, 3 ve 4. kazanımlar için büyüklerinin, çocukluk dönemine ait oyunları ve oyuncakları ile ilgili sözlü tarih çalışması yapılır.

Üçüncü Etkinlik Olarak (Bir Zamanlar): Büyüklerinin, çocukluk dönemlerinde Cumhuriyet Bayramı konulu sözlü tarih çalışması yapılır (MEB, 2005).

Verilen bu etkinliklerden de yola çıkarak öğrencilerin geçmişte yaşananlarla ilgili bilgileri en yakınları olan ailelerinden elde etmelerinin sağlanması hedeflenmiştir. Konu ile ilgili olarak

aile tarihinin araştırılmasıyla ilgili Dere ve Kızılay (2017) tarafından 30 kişiden oluşan 4. sınıfta bulunan öğrenciler ile bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışmaya göre, öğrencilerin sözlü tarih yöntemi ile çalışma yapmaktan hoşlandıkları, kendi ailesinden başlayarak yakın çevresindeki insanları daha yakından tanıyıp, çevresinde yaşanan değişiklikleri ve süreklilikleri algılayabildikleri sonucuna ulaşılmıştır.

5. Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programında ise, “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” öğrenme alanının Bölgemizi Tanıyalım ünitesinde yer alan sadece bir kazanımın sözlü tarihe uygun bir çalışma olabildiği tespit edilmiştir.

6. *Kazanım:* Kültürümüzün sözlü ve yazılı öğelerinden yola çıkarak, doğal afetlerin toplum hayatı üzerine etkilerini örneklendirir.

Etkinlik olarak: “Geçmişten Günümüze” (Bölgesinde sıkça görülen bir afet ile ilgili sözlü tarih çalışması yapılır.)

Etkinlikten de anlaşılacağı üzere sadece bir bölge ile sınırlandırmak yerine her öğrencinin kendi yakın çevresine göre bir sözlü tarih çalışması yapabilmesi sağlanarak konunun daha iyi kavranabilmesi açısından esneklik ilkesinin uygulanması bu konuda olumlu bir örnek olmuştur.

Son olarak 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programı, İnsanlar, Yerler ve Çevreler öğrenme alanının Ülkemizde Nüfus ünitesinde bulunmaktadır:

3. *Kazanım:* Örnek incelemeler yoluyla göçün neden ve sonuçlarını tartışır.

Sözlü tarih çalışması tavsiye edilen bu kazanımda (MEB, 2006), göç konusunun sözlü tarih yöntemiyle işlenmesi esas alınmıştır. Buna destek olarak yapılan literatür çalışmasında, öğrencilerin göçle ilgili bilgilerinin arttığı, göç edenlerle empati kurulduğu ve sözlü tarihe karşı daha iyimser bir tavır gösterdikleri tespit edilmiştir (Yılmaz ve Ayaydın, 2020).

3.3. 2005 Yılı Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Yer Almayan Fakat Araştırmacı Tarafından Sözlü Tarihe Uygun Bulunan Kazanımlar

2005'teki Programda sözlü tarih uygulanması tavsiye edilen konular yukarıda verilmiştir. Fakat bunlara eklenebilecek olan fakat programda bu kazanımların öğretilmesinde sözlü tarih yöntemi tavsiye edilmeyen bazı kazanımlarda mevcuttur.

İlk olarak 4. sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programı, Birey ve Topum öğrenme alanında yer alan Kendimi Tanıyorum ünitesinde yer almaktadır:

5. *Kazanım:* Yaşamına ilişkin belli başlı olayları kronolojik sıraya koyar.

Bu kazanımda sözlü tarih yöntemi uygulanarak öğrenciler aile büyükleriyle görüşüp kendi geçmişleri ile ilgili bilgi toplayabilir. Hatta geçmişlerinde hatırlayamadıkları aile bireyleriyle yaşadıkları önemli olaylar hakkında da bilgi almaları açısından sözlü tarih yöntemi faydalı olabilir.

Bir diğer kazanım 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programı, Bilim, Teknoloji ve Toplum öğrenme alanında İyiki Var ünitesinde bulunmaktadır:

3. *Kazanım:* Kullandığı teknolojik ürünlerin zaman içindeki gelişimini kavrar.

Bu kazanımda da öğrenciler kullandıkları teknolojik ürünlerin değişimi hakkındaki bilgileri sözlü tarih yöntemi ile kendi yaşadıkları zamandan önce yaşamış olan büyükleri ile görüşerek elde edebilirler.

Sözlü tarih öğretimine uygun olabilecek 2005 yılı 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programında yer alan Bilim, Teknoloji ve Toplum öğrenme alanının Elektronik Yüzyıl ünitesinde yer alan 2. ve 3. kazanımlar karşımıza çıkmaktadır:

2. *Kazanım:* Bilimsel ve teknolojik gelişmelerin gelecekteki yaşam üzerine etkilerine ilişkin yaratıcı fikirler ileri sürer.

Bu kazanımda öğrencilerin bilimsel ve teknolojik olarak geçmişten günümüze yaşanan gelişmelerin öğrenilmelerinde sözlü tarih yöntemi kullanılarak geçmişte bu alandaki gelişmeler hakkında büyüklerinde daha iyi bilgi almaları sağlanabilir. Örneğin bir telefonun geçmişte nasıl olduğu ve kullanıldığı konusunda öğrencilerin bilgi alması hem de günümüzle karşılaştırarak değişim ve sürekliliği anlama konusunda da faydalı olabilir.

3. *Kazanım:* Tıp alanındaki buluş ve gelişmelerle insan hayatı ve toplumsal dayanışma arasındaki ilişkiyi fark eder.

Burada da tıp tarihi ile ilgili ve özellikle sağlık alanında yaşanan gelişmelerle ilgili sözlü tarih yöntemi uygulanabilir. Örneğin geçmişte yaşanmış olan ve büyük toplulukları etkileyen bulaşıcı hastalıkların toplumdaki etkilerini bizzat o dönemde yaşamış kişilerden öğrenebilme imkânı bulunabilir.

Bu konudaki bir diğer kazanım 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Kültür ve Miras öğrenme alanında yer alan İpek Yolunda Türkler ünitesinde yer almaktadır:

8. *Kazanım:* Örnek incelemeler yoluyla kutlama ve törenlerimizdeki uygulamaların kültürümüzü oluşturan unsurlarla ilişkisini değişim ve süreklilik açısından değerlendirir.

Bu kazanım aslında tam anlamıyla sözlü tarih çalışmasına uygun bir kazanımdır. Çünkü öğrencilerin kutlama ve törenlerdeki uygulamaların daha önce ve günümüzde nasıl yapıldığını ve bunun kültürümüze olan etkisini anlamaları sözlü tarih yöntemiyle kolayca kazandırılabilir. Örneğin, öğrencilerin bayram, düğün, asker uğurlaması gibi kutlama ve törenlerin değişimlerini anlayabilmeleri için geçmişte nasıl yapıldıklarını iyice öğrenebilmeleri sözlü tarih yöntemi ile gerçekleştirilebilir. Bunun yanı sıra teknolojinin gelişimi ile ilgili ulaşım ve iletişimdeki gelişmeler ve tıp tarihinin incelenmesi konularında da sözlü tarih yöntemi kullanılabilir.

Bir diğer sözlü tarih uygulaması yapılabilecek olan kazanım ise 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Kültür ve Miras öğrenme alanı, Türk Tarihinde Yolculuk ünitesinde bulunmaktadır:

5. *Kazanım:* Şehir incelemesi yoluyla, Türk kültür, sanat ve estetik anlayışındaki değişim ve sürekliliğe ilişkin kanıtlar gösterir.

Bu kazanımda öğrenciler şehirlerle ilgili tarihi bir çalışma yaparken sanat ve estetik alanında yaşanan değişimleri sözlü tarih çalışması ile kolayca kavrayabilirler. Buna örnek olarak Karpat (2009) tarafından *tarihsel alanlarda sözlü tarih bilgisine dayalı kentsel tasarım kriterlerinin oluşturulması; Kemeraltı Anafartalar caddesi (İzmir)* başlıklı yüksek lisans tez çalışmasında sözlü tarih yoluyla şehir incelemesi yapılmıştır. Bu da bu konuda bu yöntemin

kullanılabileceğini bize göstermektedir. Öğrenciler de buldukları çevrenin tarihini ve değişimini yaşayarak öğrenmiş olan kişilerden şehrin değişimini kolayca kavrayabilirler.

2005 Sosyal Bilgiler Öğretim Programında yer alan birçok kazanımın sözlü tarih yöntemine uygun olduğu buradaki örneklerden anlaşılmaktadır. Burada sözlü tarih yöntemi ile en iyi şekilde kazandırılacak olan kazanımlara yer verilmeye çalışılmıştır.

3.4.2018 Yılı Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ve Sözlü Tarih (4-7. Sınıflar)

Bu bölümde 2005 yılından sonra en son 2018 yılında yayınlanan ve uygulanan Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ayrıntılı olarak incelenmiştir. 2018 yılı programında da 2005 yılında olduğu gibi sözlü tarihe uygun pek çok kazanımın olduğu tespit edilmiştir. 2018 yılı programı öğrenme alanları ve her kademe ayrı olacak şekilde incelemeye alınmıştır.

3.4.1. Sosyal Bilgiler Öğretim Programında Sözlü Tarihin Öğrenme Alanlarındaki Yeri

2018 yılı Sosyal Bilgiler Öğretim Programı öğrenme alanı olarak sözlü tarih açısından incelenmiş ve ortaya çıkan sonuç aşağıda verilmiştir:

Çizelge 1. Sınıflara Göre Öğrenme Alanları

Sınıf Düzeyi	Öğrenme Alanları
4	Bilim, Teknoloji ve Toplum
4, 6 ve 7	Birey ve Toplum
4 ve 5	Kültür ve Miras
5 ve 7	İnsanlar, Yerler ve Çevreler
7	Üretim, Dağıtım ve Tüketim, Etkin Vatandaşlık, Küresel bağlantılar

Yukarıdaki çıkarılan sonuçtan da anlaşılacağı üzere 5 öğrenme alanında sözlü tarih ile ilgili kazanımlar mevcut iken kalan 2 öğrenme alanında sözlü tarihle ilgili bir kazanım tespit edilememiştir. Aşağıda yapılan bu analiz ile ilgili ayrıntılı olarak sınıf seviyelerine göre sözlü tarihe uygun olan kazanımlar ve onunla ilgili yapılabilecek etkinliklere yer verilmiştir. 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programında sadece 4. sınıf Kültür ve Miras öğrenme alanında yer alan ikinci kazanımda sözlü tarih yöntemi önerilmiştir. Bu sebeple bu bölümde program ve araştırmacı ayırımına gidilmemiştir. Bunun yanı sıra 2018 programı incelenirken “SB.6.1.1.” şeklinde kısaltmalar yer verilmiştir. SB: Sosyal Bilgileri; 6: Sınıf Seviyesini; 1: Öğrenme Alanını; en sondaki 1 ise: Kazanım Numarası’ nı ifade etmektedir. Bununla birlikte programda kazanımdan sonra verilen açıklama bölümleri “Programdaki Açıklama” başlığı olarak aşağıda verilmiştir. Daha sonra MEB’in ders kitaplarında yer alan sözlü tarihe uygun etkinlikler var ise bunlara da yer verilmiştir. En son kazanımla ilgili programda verilmese de araştırmacı tarafından kazanımla ilgili gerekli görülen etkinliklere yer verilmiştir.

3.5. 2018 Yılı 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ve Sözlü Tarih

Bu bölümde programda önerilmeyen fakat sözlü tarihe uygun görülen kazanımlara yer verilmiştir. 4. sınıf kazanımlarının sözlü tarih açısından incelendiğinde bu yöntemeye uygun çokça kazanımın olduğu görülmektedir.

Programda 4. sınıfın birinci öğrenme alanındaki Birey ve Toplum öğrenme alanında herhangi bir kazanım için sözlü tarih önerilmemiştir. Buna karşın bir kazanımın sözlü tarihe yöntemine

uygun olduğu saptanmıştır. Saptanan kazanım, programdaki açıklaması ve önerilen etkinliğe aşağıda yer verilmiştir:

Kazanım (SB.4.1.2.): Yaşamına ilişkin belli başlı olayları kronolojik sıraya koyar.

Programdaki Açıklama: Öğrencinin kendi hayatında önemli gördüğü (doğum, ilk konuşma, okula başlama vb.) olayları kronolojik olarak sıralaması sağlanır.

Örnek Etkinlik (Geçmişimi Öğreniyorum):En küçük yaşlardan itibaren öğrencilerin geçmişleri ile ilgili hatırlayamadıkları hatıraları anne ve baba başta olmak üzere büyük anne ve büyük baba vb. aile bireyleriyle sözlü tarih görüşmesi yaparak geçmişleri ile ilgili bilgileri edinebilirler.

Yukarıda verilen kazanımın açıklamasız olarak 2005 yılı programında da yer aldığı tespit edilmiştir. 4. sınıf programında sözlü tarihe uygun bir diğer öğrenme alanı da Kültür ve Mirastır. Bu alandaki uygun kazanımlara aşağıda yer verilmiştir:

Kazanım (SB.4.2.1.): Sözlü, yazılı, görsel kaynaklar ve nesnelere yararlanarak aile tarihi çalışması yapar.

Programdaki Açıklama: Programda kazanımla ilgili bir açıklama yapılmamıştır. Fakat ders kitabında verilen bir etkinlik açıkça sözlü tarihi işaret etmektedir. Bu etkinlik aşağıda verilmiştir:

Yapınız

Aile büyüklerinizden biriyle ailenizin tarihini yazmak amacıyla bir sözlü tarih çalışması yapınız. Çalışmanız sırasında aşağıdaki soruları kullanabilirsiniz.

• Nerede ve ne zaman doğdunuz?	• Kiminle, ne zaman ve nerede evlendiniz?
• Kaç kardeşiniz var?	• Kaç çocuğunuz oldu?
• Geçmişinizi nasıl sağlıyordunuz?	• Annem ve babam nerede ne zaman doğdu?
• Nerelerde oturdunuz?	• Annemle babam nerede ve ne zaman evlendiler?
• Soyadınız nereden geliyor?	
• Hangi okulları bitirdiniz?	

Görsel 1.

Yukarıdaki kazanımla ilgili etkinlikte de görüldüğü üzere sözlü tarih yönteminin kullanılması istenmiştir. Bu etkinliğe benzer olarak konu ile ilgili aşağıdaki etkinlikte yaptırılabilir:

Örnek Etkinlik(Ailemi Tanıyorum): Mert ve Beldağ (2019) tarafından ortaya koyulan çalışmada da olduğu gibi aile büyükleri ve akrabalarıyla görüşmeler yaparak ailesinin geçmişiyle ilgili pek çok bilgiyi edinebilir ve hatta aile soyunun nereden geldiğini bile meydana çıkarabilirler.

Bu kazanım 2005 yılındaki programda yine aynı öğrenme alanında “*Sözlü tarih yöntemi kullanarak ve nesnelere dayanarak aile tarihi oluşturur.*” şeklinde verilmiştir. Kültür ve Miras alanında sözlü tarihe uygun bir diğer kazanım şu şekildedir:

Kazanım (SB.4.2.2.): Ailesi ve çevresindeki millî kültürü yansıtan öğeleri araştırarak örnekler verir.

Programdaki Açıklama: Yakın çevresinde yer alan bir müze, cami, türbe, köprü, medrese, kervansaray vb. yerlere tarihî amaçlı mekân gezisi ya da yerel tarih veya sözlü tarih gibi çalışmalar gerçekleştirilebilir.

Verilen sözlü tarih yöntemi ile ilgili açıklamaya uygun olarak bu yöntemle yapılabilecek ders kitabındaki aşağıdaki etkinlik verilmiştir:

Yapınız

Evinizde aile büyüklerinizden kalmış, değer verdiğiniz ve özenle korumaya çalıştığınız nesnelere bulunabilir. Bunlar sandık, saat, madalya, giysi, lamba, masa, sandalye, yüzük, kemer, başlık gibi eşyalar olabilir. Şimdi bu nesnelere birini seçiniz ve onunla ilgili olarak aşağıdaki nesne tanıtım kartında istenen bilgileri karşılıklarına yazınız.

NESNE TANITIM KARTI

Nesnenin;

Adı :

Kullanım amacı :

Yapılış tarihi (tahmini) :

Yapımında kullanılan malzemeler:

Nerede yapıldığı :

Kim tarafından ve nereden alındığı:

Bugüne kadar kimler tarafından kullanıldığı:

Evinize ne zaman ve nasıl geldiği:

Günümüzde kullanılıp kullanılmadığı:

Görsel 2.

Bu etkinliğe ek olarak sözlü tarih yöntemi kullanılarak aşağıdaki etkinlikte yaptırılabilir:

Örnek Etkinlik(Tarih Kokan Çevrem): Sözlü tarih yöntemi uygulanarak yakın çevrede bulunan müze, cami, türbe vb. tarihi yapıtların oluşumu hakkında bilgi edinilebilir.

Programda yer alan bu kazanıma bakıldığında açıklama kısmında sözlü tarihe direkt olarak değinilmiştir. 2018 yılı Sosyal Bilgiler Öğretim Programında sözlü tarihin direkt olarak önerildiği tek kazanım budur. Diğer sınıf ve kazanımlarda sözlü tarih bu şekilde önerilmemiştir. Ayrıca bu kazanım 2005 yılı programındaki “*Ailesi ve çevresindeki millî kültürü yansıtan öğeleri fark eder.*” kazanımının 2018 yılı programına yansımış halidir. Bu öğrenme alanında yer alan bir diğer sözlü tarihe uygun kazanım ise şu şekildedir:

Kazanım (SB.4.2.3.): Geleneksel çocuk oyunlarını değişim ve süreklilik açısından günümüzdeki oyunlarla karşılaştırır.

Programdaki Açıklama: Programda kazanımla ilgili bir açıklama yapılmamıştır. Açıklama olmamasına rağmen ders kitabındaki aşağıdaki etkinlik yine bizi sözlü tarih yöntemine götürmektedir:

Yapınız

Aile büyüklerinizden biriyle çocukken oynadığı oyunlar hakkında söyleşi yapınız. Ona konuyla ilgili olarak aşağıdaki soruları sorunuz. Aldığınız cevapları defterinize yazınız.

- Çocukluğunuzda hangi oyunları oynardınız?
- Oynamaktan en çok hoşlandığınız oyun hangisiydi?
- Bu oyun nasıl oynanıyordu?
- Oyunlarınız sırasında hangi oyuncakları ve araç gereçleri kullanıyordunuz?
- Çocukluğunuzda oynadığınız oyunlardan günümüzde de devam edenler var mı? Varsa bu oyunlar hangileridir?

Görsel 3.

Bu etkinliğe benzer olarak sözlü tarih yöntemine uygun olarak aşağıdaki etkinlikte yaptırılabilir:

Örnek Etkinlik (Büyüklerimiz bizden farklı neler oynamışlar?): Bu etkinlikte öğrenciler ebeveynlerinden ya da önceki dönemde yaşamış bu konuda bilgili kişilerle sözlü tarih yaparak o dönemin oyunlarını ve oyuncaklarını öğrenebilir ve hatta o dönemin oyunlarını daha iyi anlamak adına o oyunları öğretmelerini isteyebilir. Bunun yanı sıra günümüzdeki oyunlarla karşılaştırmada yapabilirler.

2018 yılı Sosyal Bilgiler Öğretim Programında 4. Sınıf Kültür ve Miras öğrenme alanında yukarıda verilenlerden anlaşılacağı üzere çoğu kazanımın sözlü tarihe uygun olduğu söylenebilir.

4. Sınıf Programında sözlü tarihe uygun kazanımların olduğu bir başka öğrenme alanı ise Bilim, Teknoloji ve toplumdur. Bu öğrenme alanındaki kazanımlar aşağıda verilmiştir:

Kazanım (SB.4.4.2.): Teknolojik ürünlerin geçmişteki ve bugünkü kullanımını karşılaştırır.

Programdaki Açıklama: Teknolojinin hayatımızda ve çevremizde meydana getirdiği olumlu ve olumsuz etkilerine dikkat çekilir.

Örnek Etkinlik (Hayatları değiştiren kavram: Teknoloji): Bu etkinlikte öğrenciler herhangi bir teknolojik ürünle ilgili sözlü tarih çalışması yaparak konuyu daha iyi anlayabilirler. Örneğin daha önceden sadece konuşma amaçlı kullanılan telefonunun geliştirilerek pek çok alanda sağladığı kolaylıklar hakkında bilgi edinilebilmesi.

4. Sınıf Bilim, Teknoloji ve Toplum öğrenme alanında sözlü tarihe uygun bir başka kazanım ise şudur:

Kazanım (SB.4.4.3.): Kullandığı teknolojik ürünlerin mucitlerini ve bu ürünlerin zaman içerisindeki gelişimini araştırır.

Programdaki Açıklama: Programda kazanımla ilgili bir açıklama yapılmamıştır.

Örnek Etkinlik (Hayatımızı kuşatan internet): Bu etkinlikte öğrenciler bağımsız bırakılarak her öğrencinin kendisinin bir teknolojik ürünü seçerek o ürün ve onu icat eden kişi hakkında araştırma yapıp, araştırma yaptıkları ürünün değişim ve gelişimi hakkında sözlü tarih uygulaması ile bilgi edinebilirler.

Burada öğrencilere önerilen internetin tarihi ile ilgili örnekte öğrenciler internetin ilk ortaya çıkışından, kullanıldığı alanlardan başlayarak günümüzde kullanılan seviyesine kadar olan değişim aşamasını sözlü tarih uygulaması ile kolay bir şekilde öğrenebilirler.

3.6. 2018 Yılı 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ve Sözlü Tarih

2018 yılı 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programı incelendiğinde ilk olarak ikinci öğrenme alanı olan Kültür ve Miras öğrenme alanında sözlü tarihe uygun kazanımların olduğu tespit edilmiştir. Bu öğrenme alanındaki kazanımlar aşağıda sunulmuştur:

Kazanım (SB.5.2.2.): Çevresindeki doğal varlıklar ile tarihî mekânları, nesnelere ve eserleri tanıtır.

Programdaki Açıklama: Programda kazanımla ilgili bir açıklama yapılmamıştır. Fakat ders kitabında kazanımla ilgili verilen şu etkinlikte sözlü tarih yöntemi kullanılabilir:

TARİHİ NESNELER						
İstiklal madalyası	Yayık	Kazan	Oya-dantel	Takı	Tencere	Şömine, soba
Radyo	Heybe	Saat	Tarihî para	Gaz lambası	El değirmeni	Güğüm
Minyatür	Kazan	Sandık	Kilim - halı	İbrik	Kese	Mektup

Bu bölümdeki nesnelere tarihî değeri olan, evinizde veya tanıdıklarınızda bulunanların üzerine işaret koyunuz. Bunlardan birini seçerek defterinize, size veya tanıdığınıza kimden kaldığı, ne işe yaradığı gibi bilgileri içeren kısa bir tanım yazınız.

Görsel 4.

Yukarıdaki etkinlikte el değirmeni, ibrik, yayık, gaz lambası gibi eskiden kullanılan ürünlerle ilgili bil toplanması istenmiştir. Öğrenciler aile büyükleriyle sözlü tarih görüşmesi yaparak bunlarla ilgi çok rahat bilgi toplayabilirler. Bununla birlikte kazanımla ilgili olarak şu etkinlikte yapılabilir:

Örnek Etkinlik (Çevremi Tanıyorum): Öğrenciler çevresinde bulunan yapılar hakkında o çevrede uzun yıllar yaşamış ve o yapılarla ilgili bilgi sahibi olan kişilerden sözlü tarih görüşmeleriyle bilgi edinebilirler.

Sözlü tarihle ilgili bu öğrenme alanındaki bir başka kazanım aşağıda verilmiştir:

Kazanım (SB.5.2.5.):Günlük yaşamdaki kültürel unsurların tarihî gelişimini değerlendirir.

Programdaki Açıklama: Gündelik hayatta yerleşmiş kültürel unsurların sürekliliği ve değişimi üzerinde durulur. Ders kitabında kazanımla ilgili verilen şu etkinlikte de sözlü tarih yöntemi rahatlıkla uygulanabilir:

Tekerlemeli, Türkü Oyunlar	Çalgılı Oyunlar	Çalgısız Oyunlar
<ul style="list-style-type: none"> Yağ Satarım, Bal Satarım Aç Kapiyı Bezirgân Başı 	<ul style="list-style-type: none"> Horon Zeybek 	<ul style="list-style-type: none"> Evcilik Çelik çomak Saklambaç Beştaş

Handan Asûde Başal, Geçmişten Günümüze Türkiye'de Geleneksel Çocuk Oyunları, s. 12

Tablodaki oyunlar gibi ip atlama ve seksek oyunu da ülkemizde birçok yerde oynanan oyunlardır (Görsel: 2.34). Beştaş oyunu genelde taş ile oynanmasına rağmen Türkiye'nin bazı yörelerinde aşık kemiği ile de oynanmaktadır. Eskiden, top oyunları bezden ya da deriden yapılmış toplarla da oynanırdı.

Birçok oyunun ülkemizin farklı yerlerinde benzer şekillerde oynanmasının sebepleri neler olabilir? Bu oyunların yaşatılmasının kültürel mirasa duyarlı olmakla ilgisini açıklayınız.

Görsel 5.

Yukarıdaki örnekte de eskiden oynanan oyunlarla ilgili sözlü tarih çalışması yapılabilir. Bunun yanı sıra kazanımla ilgili olarak aşağıdaki etkinlikte yapılabilir.

Örnek Etkinlik(Horon): Özellikle Karadeniz Bölgesinde yaşayan öğrenciler için aile büyüklerinden, akrabalarından ya da yakın çevredeki insanlardan horon oyunu ile ilgili geçmişten günümüze değişen ya da değişmeyen özellikleri hakkında bilgi edinmeleri istenebilir. Bu da en güzel sözlü tarih görüşmeleriyle yapılabilir. Bunu sadece Karadeniz bölgesiyle sınırlandırmak yerine her bölgenin kendisine has oyunlarını sözlü tarih yöntemiyle

araştırılması istenebilir. Böylelikle öğrenciler birer kültürel unsur olan bu oyunların değişim ve sürekliliği hakkında bilgi edinmiş olurlar.

Sözlü tarihe uygun 5. Sınıf Programında bir diğer kazanım; İnsanlar, Yerler ve Çevreler öğrenme alanında tespit edilmiştir:

Kazanım (SB.5.3.5.): Doğal afetlerin toplum hayatı üzerine etkilerini örneklerle açıklar.

Programdaki Açıklama: Programda kazanımla ilgili bir açıklama yapılmamıştır.

Örnek Etkinlik(Nasıl Etkilendik?): Daha önce yaşanan doğal afetlerle ilgili olarak özellikle o afeti bizzat yaşamış olanlarla ya da o afetten etkilenenlerle sözlü tarih çalışması yapılabilir.

2005 yılı programında da daha önce bahsedildiği gibi bu kazanımın benzer hali “Kültürümüzün sözlü ve yazılı öğelerinden yola çıkarak, doğal afetlerin toplum hayatı üzerine etkilerini örneklendirir” şeklinde verilmiştir. Ülkemizin her bölgesinde aynı doğal afet olamamaktadır. Bu sebeple bu etkinlik bölgelere göre yaşanan örneğin Marmara bölgesinde deprem, Karadeniz bölgesinde sel gibi doğal afetlerin insanlar üzerindeki etkisi araştırılabilir.

3.7. 2018Yılı 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ve Sözlü Tarih

Daha önceden 2005 yılı programında teknolojinin gelişimi ile ilgili ulaşım ve iletişimdeki gelişmeler ve tıp tarihinin incelenmesi konularında sözlü tarih yönteminin uygulanabileceği ifade edilmişti. 2018 yılı6. Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programı incelendiğinde ise Birey ve Toplum öğrenme alanında yer alan sözlü tarihe uygun kazanıma aşağıda yer verilmiştir:

Kazanım (SB.6.1.1.): Sosyal rollerin zaman içerisindeki değişimini inceler.

Programdaki Açıklama: Programda kazanımla ilgili bir açıklama yapılmamıştır.

Örnek Etkinlik(Hangi Roller Üstlendik Üstleneceğiz?): Bu etkinlikle öğrenciler sözlü tarih yoluyla aile büyükleriyle ya da çevresindekilerle yapacağı görüşmelerde yaşam içerisindeki rollerimizin zamana ve yere göre nasıl değiştiğini analiz edebilirler.

Bu kazanımda öğrencilere sözlü tarih çalışması yaptırılabilir. Örneğin zamanla bazı mesleklerin hayatımızdan çıkması ve bazı mesleklerin hayatımıza girmesiyle yeni rollerde ortaya çıkmaktadır. Sözlü tarih çalışmasıyla öğrenciler tarafından bu roller ve değişimler incelenebilir.

3.8. 2018 Yılı 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ve Sözlü Tarih

2018 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Öğretim Programı incelendiğinde hem İnsanlar, Yerler ve Çevreler öğrenme alanı hem de Üretim, Dağıtım ve Tüketim öğrenme alanında sözlü tarihe uygun kazanımlar olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte 2005 yılındaki programda göçün neden ve sonuçlarının anlaşılabilmesi nedeniyle önerile sözlü tarih çalışması 2018 programında önerilmemiştir. İnsanlar, Yerler ve Çevreler öğrenme alanında yer alan sözlü tarih çalışmasına uygun kazanımlar aşağıda verilmiştir:

Kazanım (SB.7.3.1.): Örnek incelemeler yoluyla geçmişten günümüze, yerleşmeyi etkileyen faktörler hakkında çıkarımlarda bulunur.

Programdaki Açıklama: Programda kazanımla ilgili bir açıklama yapılmamıştır. Ancak ders kitabında verilen aşağıdaki etkinlikte Bayburt şehriyle ilgili bilgi verilse de sözlü tarih yöntemi ile de bu etkinlik gerçekleştirilebilir:

Etkinlik Zamanı

Aşağıda Bayburt ilinin tarihi ve coğrafi yapısı hakkında bilgiler verilmiştir. Bu bilgilere göre Bayburt'un yerleşim yeri olarak tercih edilmesinin sebeplerini boş bırakılan yere yazınız.

Tarihi

Mevcut kaynaklara göre Bayburt şehrinin tarihi MÖ 3000'li yıllara kadar uzanmaktadır. Bazı eserlerde Bayburt'tan, büyük, kalabalık ve zengin bir şehir olarak bahsedilmektedir.

Türklerle Bizanslılar arasında, 1000'li yıllarda yapılan çeşitli savaşlara sahne olan Bayburt, Müslüman Türklerin yerleşmeye başladıkları bir yer olmuştur. 1048 yılına gelindiğinde bölgede yoğun Türk nüfusu oluşmuştur. Bayburt, 1054 yılında Selçuklular tarafından fethedilmiştir.

Bayburt, 14. yüzyılda Akkoyunlu Devleti'nin kuruluş ve tarih sahnesine çıkış yeri olmuştur. Akkoyunluların buradaki yönetimi, şehrin 1514 tarihinde Yavuz Sultan Selim tarafından fethine kadar sürmüştür. Bayburt fetihden sonra Osmanlı Devleti tarafından sancak merkezi yapılmış. Erzurum, Tekman ve İspir Bayburt'a bağlanmıştır. Bayburt'u ziyaret eden Evliya Çelebi, Fatih Sultan Mehmet'in 3.000 Tireliyi Bayburt'a yerleştirdiğini yazmaktadır.

1927'ye kadar Erzurum'a bağlı olan Bayburt, bu tarihte Gümüşhane'ye bağlanmıştır. 21.06.1989 tarihinden itibaren ise 3578 sayılı yasa ile il statüsüne kavuşmuştur.

1647 yılında şehri ziyaret eden Evliya Çelebi, Bayburt adını, zengin manasına gelen "Bay", belde manasına gelen "yurt" kelimeleriyle izah eder. Osmanlı Dönemi'ne ait kaynaklar ise ismi bugünkü söylenişine uygun olarak Bayburt şeklinde kaydetmişlerdir.

Coğrafi yapısı

Bayburt; doğusunda Erzurum, batısında Gümüşhane, kuzeyinde Trabzon ve Rize, güneyinde Erzurum illeri ile çevrilidir. Anadolu'nun kuzey doğusunda Çoruh Nehri kenarında ve denizden 1.550 metre yükseklikte kurulmuş, 3.739 km² yüz ölçümlü bir ildir. Yeryüzü şekilleri bakımından genel olarak üç bölüme ayrılmıştır. Bunlar, şehrin batısında yer alan Bayburt Ovası, akarsuların oluşturduğu vadiler ve yöresin etrafını çevreleyen ve doğu yarısında yer tutan dağlık alanlardır.

Bayburt'ta karasal iklimin özellikleri görülür. Bu nedenle yazları sıcak ve kurak, kışları ise soğuk ve yağışlı geçmektedir. Ancak gerek ortalama yüksekliğin azlığı gerekse vadiler sayesinde Doğu Anadolu'ya göre iklimi yumuşaktır. Yaz günleri, genellikle Mayıs ve Eylül ayları arasında kendini göstermektedir. Bayburt'ta ortalama yağışlı gün sayısı 102'dir. En yüksek sıcaklık 36,2 derece olarak görülmüştür. En düşük sıcaklık ise -26,2 derece olmuştur. Ortalama sıcaklık ise 7 derecedir.

www.bayburt.gov.tr (Düzenlenmiştir.)

Görsel 3.15: Osmanlı'nın son dönemlerinde Bayburt

Görsel 6

Yukarıda verilen etkinlikte diğer şehirlerde zor olabilmesine karşın bu şehirde yaşayan öğrenciler için uzun yıllar Bayburt şehrinde yaşayan kişilerle sözlü tarih çalışması yaptırılabilir. Sözlü tarih uygulanması öğrencilerin konuya ilgilerinin çekilerek daha iyi öğrenmelerini sağlayabilir. Bu anlamda yukarıda verilen yazılı bilgiler öğrenciler için sıkıcı olabilir. Bu kazanımla ilgili bir başka örnek etkinlikte aşağıdaki gibi yaptırılabilir:

Örnek Etkinlik (Doğduğun Yer Mi Doyduğun Yer Mi?): Bu etkinlikte öğrenciler bir yerden başka bir yere göç eden insanlarla sözlü tarih çalışması yaparak yerleşmeyi etkileyen birden fazla faktörün etkisini analiz edebilirler.

İnsanlar, Yerler ve Çevreler öğrenme alanıyla ilgili sözlü tarihe uygun bir diğer kazanımda şu şekildedir:

Kazanım (SB.7.3.3.): Örnek incelemeler yoluyla göçün neden ve sonuçlarını tartışır.

Programdaki Açıklama: Programda kazanımla ilgili bir açıklama yapılmamıştır. Programda açıklama olmasa da ders kitabında verilen aşağıdaki etkinlikte sözlü tarih yöntemi uygulanabilir:

Görsel 3.27: Savaş nedeniyle göç etmek zorunda kalan Suriyeliler

Etkinlik Zamanı

Konu içindeki bilgilerden de yararlanarak aşağıdaki soruları cevaplayınız. Cevaplarınızı defterinize yazınız.

1. Göçlerin sonuçlarına örnekler veriniz.

Görsel 7.

Bu etkinlik kapsamında daha önceden göç eden kişilerle sözlü tarih çalışması yapılarak verilen sorunun cevabına ulaşabilirler. Kazanım ile ilgili bir başka etkinlik örneği ise aşağıdaki gibi olabilir:

Örnek Etkinlik (Memleket Hasreti): Öğrenciler çeşitli nedenlerle göç eden insanlarla sözlü tarih görüşmesi yaparak doğup büyüdüğü yerlerden hangi şartlarda göç ettiklerini ve bu göçten sonra nelerin değiştiğini inceleyebilirler.

7. Sınıf Programında sözlü tarihe uygun kazanımı olan bir diğer öğrenme alanı ise Üretim, Dağıtım ve Tüketimdir. Bu öğrenme alanındaki sözlü tarihe uygun kazanım aşağıda verilmiştir:

Kazanım (SB.7.5.2.): Üretim teknolojisindeki gelişmelerin sosyal ve ekonomik hayata etkilerini değerlendirir.

Programdaki Açıklama: Programda kazanım ile ilgili bir açıklama yapılmamıştır. Ders kitabında verilen aşağıdaki etkinlikte sözlü tarih uygulaması yapılabilir:

Ah efendim, bizim memleket eskiden bugünkü gibi ölü, sesi kısalmış bir yer değildi. Eskiden burada değirmencilik öyle işlek bir sanattı ki çepeçevre on fersahlık yerden çiftçiler öğütülecek buğdayı bize getirirlerdi. Köyü saran tepeler yel değirmenleri (Görsel 5.6) ile kaplıydı. Sağda solda rüzgâr esince çamların üstünden, dönen kanatlarla, yollar boyunca inip çıkan çuval yüklü eşek katarlarından başka bir şey görünmezdi. Bütün hafta yukarıdan gelen kırbaç seslerini, kanat tıkırtısını, değirmenci çıraklarının deh sesini dinlemek ne hoştu!..

Görsel 5.6: Yel değirmeni

Ne yazık ki Parisli birkaç Fransız'ın aklına Parascon (Pıraskon) Yolu üzerinde bir un fabrikası kurmak geldi. Bilirsiniz ya "Eskinin alıcısı olmaz." derler. Bizimkiler de buğdaylarını fabrikaya göndermeye başladılar. Zavallı yel değirmenleri, böylece işsiz kaldı. Başlangıçta, bir süre dayanmaya yeltendiler. Ama fabrika daha güçlü çıktı ve hepsine topu attırdı... Artık o küçücük eşekler gelmez oldu... Sonunda bir gün belediye bu yıkıntıları yerle bir ettirdi ve yerlerine asmalar ve zeytin ağaçları dikildi.

Bu bozgun havası içinde, bir tek değirmen kafa tutuyor; tepenin üstünde, fabrikacılara inat, boyuna dönüp duruyordu. Bu Cornille (Kornil) Usta'nın değirmeniydi. İşte şu anda içinde bulunduğumuz değirmen!..

Alphonse Daudet (Alfons Duda, Fransız), *Değirmenimden Mektuplar*, s. 16-17

- ❓ Değirmenlerin yerini fabrikaların almasının sebepleri nelerdir?
- ❓ Değirmenden önce insanlar buğdaylarını un hâline getirmek için hangi yöntemleri kullanmışlardır?
- ❓ Fabrikaların yaygınlaşması insanların yaşamlarını nasıl etkilemiştir? Tartışınız.

Görsel 8.

Yukarıdaki etkinlikte geçmişte çok kullanılan üretim araçlarından olan yel değirmeni ile ilgili bilgi sahibi olan kişilerle sözlü tarih çalışması yapılarak konunun daha iyi anlaşılması sağlanabilir. Kazanım ile ilgili sözlü tarih yöntemiyle yapılabilecek olan bir başka etkinlik ise şu şekilde olabilir:

Örnek Etkinlik (İnsan Gücü Mü Makine Gücü Mü?): Bu etkinlikte öğrenciler daha önceden üretimle uğraşmış insanlarla sözlü tarih görüşmeleri yaparak kendi dönemlerindeki üretim araçları ile ilgili bilgi alarak günümüzdeki üretim araçlarıyla karşılaştırıp insan hayatına olan etkilerini analiz edebilirler. Örneğin, önceden tarımda orak hasadı yapılırken teknolojinin gelişmesiyle hasat işlerinin modern biçerdöverlerle yapılmasının sosyal ve ekonomik hayata etkisi.

Genel olarak bakıldığında 2005 ve 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında çok fazla farklılıkların olmadığı iki programın birbiri ile benzerlik gösterdiği söylenebilir. Dahiyi anlaşılması açısından 2005 ve 2018 Programlarının sözlü tarih açısından karşılaştırılması yapılarak sonuç aşağıya çıkartılmıştır:

Çizelge 2. Sözlü Tarihle Öğretime Uygun Kazanımların Dağılımı (f)

Sınıf Düzeyi	2005 Yılı Programı	2018 Yılı Programı
4	4	6
5	3	3
6	3	1
7	2	3
Toplam	12	13

Tabloya bakıldığında genel olarak tüm kademelerde sözlü tarihe uygun kazanım bakımından 4 ve 7. sınıfta bir artış varken 5. sınıfta bir değişim olmamış fakat 6. sınıf kademesinde gözle görülür bir değişim olduğu tespit edilmiştir.

Yapılan çalışmaya bakıldığında 2005 ve 2018 yılı Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında yer alan birden fazla kazanımın sözlü tarih yöntemine uygun olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra sözlü tarih yöntemi kullanılarak hem ilkökul 4. sınıfta hem de ortaokul 5, 6 ve 7. sınıfta Sosyal Bilgiler derslerinde bu kazanımların rahatlıkla öğrencilere kazandırılabilceğini söylemek mümkündür. Bu sebeple bu programlarda yer alan kazanımların öğretimi aşamasında bu yöntemin önemi karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca son zamanlarda yapılan akademik çalışmalarda da bu yöntemin konu olarak işlenmesi sözlü tarihin önemi konusunda bize fikir vermektedir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Sözlü tarih doğru yerde ve uygun olarak kullanıldığında özellikle eğitim süreçlerinde çok faydalı olabilmektedir (Sarı, 2007). Sözlü tarih yöntemi ile öğrenciler tarih konularını somutlaştırabilir ve bununla birlikte zaman ve mekânı daha iyi algılayabilirler (Şahin, 2018). Özellikle eğitim ve öğretimde Sosyal Bilgiler ve Tarih disiplinlerinin kazanımlarına bakıldığında sözlü tarihe yakın kazanımlar olduğu görülmektedir. Yapılan bu çalışma ile de 2005 ve 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında yer alan kazanımların sözlü tarihe uygunluğu ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu sebeple ilk olarak 2005 yılı programından başlanarak hem programda sözlü tarih için önerilen kazanımlara hem de araştırmacı tarafından programda önerilmese de uygun görülen kazanımlara yer verilerek analiz edilmiştir. Aynı

değerlendirme 2018 yılı programında da yapılırken en son uygulamaya konulan bu programa uygun MEB tarafından verilen ders kitaplarındaki sözlü tarihe uygun etkinliklere de yer verilerek incelenmiştir. Yapılan analiz sonucunda 2005 ve 2018 yılı programlarında sözlü tarihe uygun olan kazanımların genel olarak benzer olduğu tespit edilmiştir. Bu benzerliğin yanı sıra direkt olarak sözlü tarih 2005 yılı programında 6 defa önerilmesine rağmen buna karşın 2018 yılında sadece 1 defa önerildiği tespit edilmiştir. Özellikle 2018 yılı Sosyal Bilgiler Öğretim Programında öneri olarak fazla verilmese de daha öncede bahsedildiği üzere ders kitaplarında yer alan etkinliklerde bile sözlü tarih yöntemine ne kadar çok ihtiyaç duyulduğu ortaya çıkarılmıştır. Bununla birlikte 2018 yılı Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer alan "*Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın Uygulanmasında Dikkat Edilecek Hususlar*" bölümündeki 7. maddede yer verilen "*Uygun konularda sözlü tarih ve yerel tarih çalışmaları da yapılmalıdır.*" cümlesi sözlü tarihin uygulanabilecek olan bütün konularda kullanılabileceğini ifade etmektedir. Bu da aslında sosyal bilgiler kazanımları için sözlü tarihin öneminin fazla olduğunu bize göstermektedir.

Araştırma sonuçlarına sınıf düzeyi olarak bakıldığında 2005 yılı programında 4. sınıfta 4; 5. sınıfta 3; 6. sınıfta 3; 7. sınıfta ise 2 kazanımın sözlü tarih yöntemine uygun olduğu tespit edilmiştir. 2018 yılı programında ise 4. sınıfta 6; 5. sınıfta 3; 6. sınıfta 1; 7. sınıfta ise 3 kazanımın sözlü tarih yöntemine uygun olduğu tespit edilmiştir. Bu verilere bakıldığında özellikle 4 ve 7. sınıfta bir artış yaşanmışken, 5. sınıflarda sayısal bir değişim olmamıştır. Fakat 6. sınıfta sözlü tarihe uygun kazanım sayısında bir azalma olduğu saptanmıştır. Bunun sebebinin ise 2018 yılında sözlü tarihe uygun olabilecek bazı kazanımların 6. sınıf konularından çıkartılması olduğu söylenebilir. Bunun yanı sıra en çok 4. sınıfta sözlü tarihe uygun kazanımın olduğu tespit edilmiş ve bu da sadece sosyal bilgiler öğretmenlerinin değil 4. sınıfta derse giren sınıf öğretmenleri için de bu konunun önemli olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

Bir diğer taraftan akademik olarak ta pek çok araştırmaya konu olan sözlü tarih birçok tez makale ve bilimsel araştırma konusu olarak araştırmacıların dikkatini çekebilmeyi başarmıştır. Eğitimde kullanılması açısından sözlü tarihi konu alan bilimsel çalışmalar ve tezler değerlendirildiğinde, bu yöntemin en fazla sosyal bilgiler eğitimi alanındaki araştırmalar olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sosyal bilgiler eğitiminde 2 doktora (Dere, 2017; Sarı, 2007) ve 11 yüksek lisans tezi (Cabul, 2020; Demir, 2022; Gilan, 2021; Kaya, 2013; Öz, 2018; Özer, 2012; Öztaşçı, 2017; Polat, 2018; Sarı, 2002; Şahin, 2018; Temir, 2015) yazıldığı tespit edilmiştir. Bir diğer taraftan tarih eğitiminde ise bir doktora tezi (Arslan, 2012) ve (Avcı-Akçalı, 2007; Durmuş, 2013; Işık, 2008; Kandemir, 2017; Kaplan, 2005; Kara, 2019; Kumru, 2009; Küpüç, 2014) sekiz yüksek lisans tezi yazıldığı belirlenmiştir. Bu kadar araştırma yapılması hem sözlü tarihin sosyal bilgiler ve tarih alanında ne kadar önemli olduğunu hem de eğitimde sözlü tarihin ne kadar önemsendiğini ortaya koymaktadır. Bir öğrenme öğretme yöntemi olarak sözlü tarihi bu kadar çok araştırmaya konu olması bununla birlikte yeni eğitim anlayışlarına uygun olarak öğrencinin bizzat öğrenme sürecinde aktif rol alması gibi faktörler aslında sözlü tarihin öneminin azalmayacağını ifade etmektedir.

Elde edilen sonuçlardan yola çıkarak özellikle öğretmen adaylarının sözlü tarih konusunda bilgi sahibi olmaları ve bu yöntemi derslerde uygulama konusunda gerekli bilgi ve beceriye sahip olmaları gerekmektedir. 2018 yılı programında da belirtildiği gibi uygun olan kazanımlarda öğretmenler tarafından bu yöntemin kullanılması istenilen bilgi ve becerinin öğrencilere

kazandırılmasında önemli bir rol oynayabilecektir. Özellikle Sosyal Bilgiler derslerinde öğrencilerin yakın çevrelerini tanıma konularında bu yöntemin kullanılması büyük avantaj sağlayacaktır.

Bütün bu anlatılanların yanı sıra sadece öğretmenler olarak değil aynı zamanda öğretim programlarını hazırlayanlarında bu konuya gereken önemi vererek programlarda sözlü tarih yöntemine yeteri kadar yer vermelidirler. Milli Eğitim Bakanlığının da bu konuda gerekli desteği vererek özellikle öğretmenleri bu yöntemi kullanabilmesi amacıyla gerekli eğitim, seminer vb. verilmesi, öğretmenleri bu yöntemi kullanmada teşvik edebilir. Aynı zamanda Milli Eğitim Bakanlığı ile yerel yönetimler işbirliği yaparak sözlü tarihe kaynak olabilecek kişilerin öğretmenlerle ya da okullarla buluşmasına yardımcı olunabilir. Son olarak sözlü tarih yöntemi ile ilgili yapılan bilimsel araştırmaların sayısının artması hem bu yöntemin daha iyi öğrenilmesi ve daha verimli olarak kullanılabilmesini sağlaması açısından önemli olacaktır.

KAYNAKÇA

Abrams, L., *Oral History Theory*, London, New York: Routledge, 2010.

Akçalı, A. A., *Yerel Tarih ve Tarih Eğitimi Katkısı*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir, 2007.

Akçalı, A. A. ve Aslan, E., Tarih Öğretiminin İyileştirilmesi Yolunda Alternatif Bir Yöntem: Sözlü Tarih, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 20 (2), 669-688, 2012.

Arslan, Y., *Yerel ve Sözlü Tarihin Ortaöğretim Öğrencilerindeki Yansımaları: Tunceli Merkez Örneği*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2012.

Arslan, Y., Sözlü Tarihin Ortaöğretim Öğrencileri Üzerindeki Yansımaları (Tunceli Merkez Örneği), *Türk Tarih Eğitimi Dergisi*, 2(1), 1-29, 2013.

Baum, Willa K., *Oral History For The Local Historical Society*. Amerikan Forstate And Local History, Nashville, 1987.

Bowen, G. A., Document Analysis As A Qualitative Research Method, *Qualitative Research Journal*, 9 (2), 27-40, 2009.

Bozkurt, Ö., *The Making Of Young Women At An American Missionary School In Early Republican Turkey / Cumhuriyetin İlk Yıllarında Bir Amerikan Misyoner Okulunda Genç Kızların Yetiştirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1995.

Cabul, E., *Ortaokul Öğrencilerinin Sosyal Bilgiler Dersinde Sözlü Tarih Deneyimleri: Geçmişten Günümüze Bayramlar*. Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya, 2020.

Counce, S., *Sözlü Tarih Ve Yerel Tarihçi*, (B. C. Yalçınkaya, Çev.) İstanbul: Türkiye Ekonomik Ve Toplumsal Tarih Vakfı, 2001.

Cin Şeker, Z., Dinleme ve Konuşma Becerilerine Yönelik Lisansüstü Tezlerin Anahtar Kelimeleri Üzerine Bir İnceleme: Betimsel Analiz, RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, (19), 128-140, 2020.

Danacıoğlu, E., *Geçmişin İzleri: Yanı Başımızdaki Tarih İçin Bir Kılavuz*, İstanbul:Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 2001.

Demir, E., *Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Sözlü Tarih Yöntemine İlişkin Deneyimleri*. Yüksek Lisans Tezi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Tokat, 2022.

Dere, İ., *Sosyal Bilgiler Derslerinde Bir Öğrenme ve Öğretme Yöntemi Olarak Sözlü Tarih*. Doktora Tezi, Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak, 2017.

Dere, İ., Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında (2005 Ve 2017) Sözlü Tarih, Milli Eğitim Dergisi, 47(219), 33-56, 2018.

Dere, İ., Sözlü Tarihin Eğitim Uygulamalarına Entegrasyonunda Bir Başarı Öyküsü: The Foxfire Projesi, Journal of Theoretical Educational Science, 12 (2), 511-531, 2019.

Dere, İ. ve Akıncı, Z. Y., Türkiye’de Kurum ve Kuruluşların Yaptıkları Sözlü Tarih Projelerinin Analizi, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, (46), 379-400, 2021.

Dere, İ., ve Kızılay, N., Aile Tarihinin Araştırılmasında Sözlü Tarihin Kullanımı: İlkokul Öğrencilerinin Tecrübeleri, Türk Tarih Eğitimi Dergisi, 6(2), 294-323, 2017.

Dey, I., *Qualitative Data Analysis: A User Friendly Guide For Social Scientists*, Routledge, 2003.

Duffy, B., *Doing Your Research Project: A Guide For First-Time Researchers*, The Analysis Of Documentary Evidence, In J. Bell (Ed.), Uk: Mcgraw-HillEducation, 2014.

Durmuş, K., *Öğretmenlerin ve Mezunların Bakış Açılarında Ermeni Azınlık Okullarında Tarih Öğretimi*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2013.

Gilan, A., *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Yerel ve Sözlü Tarih Kullanımı: Ahlat Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Van, 2021.

Işık, H., *İlköğretim 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Tarih Konularının Öğretiminde Kanıt Temelli Öğrenme Modeli: Bir Aksiyon Araştırması*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2008.

Kandemir, K., *Tarih Öğretiminde Sözlü Tarihin Yeri ve Kullanımına İlişkin Öğretmen Görüşleri*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum, 2017.

Kaplan, E., *İlköğretim Öğrencilerinin Tarihsel Düşünce Becerilerinin Sözlü Tarih Çalışmalarıyla Geliştirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2005.

Kara, S., *Sözlü Tarih Yönteminin Ortaöğretim Öğrencilerinin Tarih Algısı Üzerindeki Yansımaları*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2019.

- KARASAR, N., *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2005.
- Karataş Z., Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri, Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 1, s: 63-64-72-73, 2015.
- Kaya, M., *Sosyal Bilgiler Dersinde Kullanılabilecek Bir Öğretim Yöntemi Olarak Sözlü Tarih: Amaç, İçerik, Uygulama*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2013.
- Köksoy Karpat, G., *Tarihsel Alanlarda Sözlü Tarih Bilgisine Dayalı Kentsel Tasarım Kriterlerinin Oluşturulması; Kemeraltı Anafartalar Caddesi (İzmir)*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir, 2009.
- Kumru, G., *Tarih Öğretimi Açısından Sözlü Tarih Yazımı: Karaca Ahmet Dergâhı Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2009.
- Küpüç, E., *Sözlü Tarih Kavramı ve Sözlü Tarihin Tarih Öğretimindeki Rolü*, Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Van, 2014.
- Kyvıg, D. E., ve Marty, M. A., *Yanı Başımızdaki Tarih* (Çev. Nalân Özsoy), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.
- MEB, *İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersi (4-5. Sınıflar) Öğretim Programı Ve Kılavuzu*, Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü, 2005.
- MEB, *Sosyal Bilgiler 6-7. Sınıflar Öğretim Programı*, Ankara: TTKB Yayınları, 2006.
- MEB, *Sosyal Bilgiler Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 4, 5, 6 Ve 7. Sınıflar)*, Ankara: TTKB Yayınları, 2018.
- MEB, *İlkokul 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı*, Ankara: Tuna Yayıncılık, 2018.
- MEB, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı*, Ankara: E Kare Eğitim Yayıncılık, 2018.
- MEB, *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı*, Ankara: Ekoyay Yayıncılık, 2018.
- Merriam, S. B., *Qualitative research: A guide to design and implementation*, Jossey-Bass, 2009.
- Mert, B. ve Beldap, A., Sosyal Bilgiler Öğretiminde Sözlü ve Yerel Tarih Uygulamalarının Öğrencilerde Farkındalık Oluşmasına Etkisi, Milli Eğitim Dergisi, 267-292, 2019.
- Öz, M., *8. SINIF T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Konularının Anlatılmasında Sözlü Tarih Metodunun Kullanımına Yönelik Öğretmen Görüşleri*, Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak, 2018.
- Özdemir, M., Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 11, Sayı: 1, s: 327-336, 2010.
- Özer, E., *Sosyal Bilgiler Dersinde Yerel ve Sözlü Tarih Etkinliklerinin Programlanması*, Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya, 2012.

- Öztaşçı, C. A., *Yerel Tarih Öğretim Yöntemini Sosyal Bilgiler Dersinde Uygulamaya Koymak: Bir Eylem Araştırması*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2017.
- Öztürk, S., Türkiye’de Sözlü Tarihten İletişim Araştırmalarında Yararlanma Üzerine Notlar, *Milli Folklor Dergisi*, 22(87), 2010.
- Öztürkmen, A., Sözlü Tarih: Yeni Bir Disiplin Cazibesi, *Toplum ve Bilim Dergisi*, 91, 115-121, 2002.
- PAYKOÇ, F., *Tarih Öğretimi*, Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, 1991.
- Polat, U., *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Sözlü Tarih Çalışmasına Bir Örnek: Tokat Merkez Mahalle İsimleri*, Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Tokat, 2018.
- Portelli, A., Introduction, In B. A. Lanman (Ed.), *Preparing The Next Generation Of Oral Historians: An Anthology Of Oral History Education*, Lanham, MD: Rowman&Littlefield, 2006.
- Safran, M. ve Ata, B., Okul Dışı Tarih Öğretimi, *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi 1*, 87-94, 1998.
- Sak, R., Şahin Sak, İ. T., Öneren Şendil, Ç. ve Nas, E., Bir Araştırma Yöntemi Olarak Doküman Analizi, *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi*, 4 (1) , 227-256, 2021.
- Ritchie, D. A., *Doing Oral History* (3rd Edition), New York: Oxford University Press, 2015.
- Sarı, İ., *Sosyal Bilgiler Dersi Tarih Ünitelerinde Bir Yöntem Olarak Sözlü Tarih*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2002.
- Sarı, İ., Akademik Tarih ve Tarih Öğretiminde Sözlü Tarihin Yeri ve Önemi, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, III, Ankara, 2006.
- Sarı, İ., *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Sözlü Tarih Etkinliklerinin Öğrenci Başarı, Beceri ve Tutumlarına Etkisi*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2007.
- Şahin, S., *İlkokul 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Sözlü Tarih Uygulamalarının Etkililiği ve Önemi*, Yüksek Lisans Tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize, 2018.
- Temir, M., *Yaşayan Tarih Yetişkinlerimiz*, Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Tokat, 2015.
- Thompson, P., *Geçmişin Sesi: Sözlü Tarih*, (Ş. Layikel, Çev.) İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.
- Tunçay, N. E., *J. Sözlü Tarih Atölyesi (6-7 Haziran)*, İstanbul, Türkiye: Tarih Vakfı Yayınları, 1993.
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H., *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, 2013.

Yılmaz, A. ve Ayaydın, Y., Göç Konusunun Sözlü Tarih Yöntemiyle İşlenmesine Yönelik Bir Araştırma, *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 52 (52), 400-419, 2020.

TÜRK XALQLARININ ORTAQ MƏNƏVİ DƏYƏRLƏRİ: HEYDƏR ƏLİYEV VƏ “KİTABİ DƏDƏ QORQUD”

Hüseynova Həcər Emin qızı
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti,
filologiya elmləri doktoru, professor
<https://orcid.org/0000-0002-3223-427X>

XÜLASƏ

Türk xalqlarının qədim ortaq nümunəsi hesab edilən “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanı hər zaman olduğu kimi, çağdaş dövrdə də yenidən tədqiq edilməkdə, yeni-yeni fikirlər, mülahizələr meydana çıxarılmışdır. Dastanın tədqiqi və dəyərləndirilməsi sahəsində Ulu Öndər Heydər Əliyevin müstəsna xidmətləri olmuşdur. Bu məqalədə həmin məsələlərə aydınlıq gətiriləcəkdir.

1951-ci ildə pantürkizmi təbliğ edən ideologiya kimi Azərbaycanda və Türkmənistanda öyrənilməsi və təbliği yasaqlanan “Kitabi-Dədə Qorqud” Azərbaycanda 1957-ci, Türkmənistanda isə 1980-ci ildə bəraət alıb.

Azərbaycan xalq bədii təfəkkürünün abidəsi olan “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanlarının poetik dili bədii təsvir vasitələri ilə zəngindir. Onlarda xalq dilinin incəliklərindən, atalar sözü, məsəl və idiomatik ifadələrdən məharətlə istifadə olunmuşdur.

Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev 1997-ci il aprelin 20-də “Kitabi-Dədə Qorqud”un 1300 illik yubileyinin keçirilməsi ilə əlaqədar fərman imzalayıb. Üç il müddətində yubiley çərçivəsində görülən işləri elmi, ictimai, siyasi və bədii nöqtəyi-nəzərdən yüksək qiymətləndirən dövlət başçısı “Kitabi-Dədə Qorqud” ensiklopediyasının nəşrini böyük nailiyyət adlandırmışdır.

Açar sözlər: dastan, folklor, yazılı ədəbiyyat, qadağalar, araşdırma, yubiley

TÜRK HALKLARININ ORTAQ MANEVİ DEĞERLERİ: HAYDER ALİYEV VE “KİTABİ DEDE KORKUT”

ÖZET

Türk halklarının kadim bir ortak örneği olarak kabul edilen “Kitabi-Dede Korkut” destanı, her zaman olduğu gibi modern çağda yeniden incelenmekte, yeni fikir ve görüşler ortaya konulmaktadır. Büyük Önder Haydar Aliyev’in destanın araştırılması ve değerlendirilmesi alanında müstəsna hizmetleri oldu. Bu makale bu sorunları netleştirecektir.

1951'de Pantürkizm'i teşvik eden bir ideoloji olarak Azerbaycan ve Türkmenistan'da yasaklanan “Kitabi-Dede Korkut”, 1957'de Azerbaycan'da, 1980'de Türkmenistan'da beraat etti.

Azərbaycan xalq sənəti düşüncesinin bir abidesi olan "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanlarının şiir dili, sənətsal anlatım araçları bakımından zengindir. Xalq dilinin inceliklərini, atasözlerini, atasözlerini və deyimləri ustaca kullanmışlardır.

20 Nisan 1997'de Azərbaycan Cumhurbaşkanı Heydər Əliyev "Kitabi-Dədə Qorqud"un 1300. yildönümü üçün bir qərar imzaladı. Üç yıl boyunca jübile çərçivəsində yapılan çalışmaları bilimsel, sosial, siyasi və sənətsal açıdan təqdir edən dövlət başkanı, "Kitabi-Dədə Qorqud" ansiklopedisinin yayımlanmasını böyük bir başarı olarak nitələndirdi.

Anahtar kelimələr: dastan, folklor, yazılı ədəbiyyat, yasaklar, araştırma, jübile

COMMON MORAL VALUES OF THE TURKISH PEOPLE: HAYDER ALIYEV AND "KITABI DADE GORGUD"

SUMMARY

The "Kitabi-Dədə Qorqud" epic, which is considered an ancient common example of the Turkic peoples, is being re-examined in the modern era, as always, and new ideas and opinions are being brought forth. Great Leader Heydar Aliyev had exceptional services in the field of research and evaluation of the saga. This article will clarify those issues.

"Kitabi-Dədə Qorqud", which was banned in Azerbaijan and Turkmenistan as an ideology promoting pan-Turkism in 1951, was acquitted in 1957 in Azerbaijan and in 1980 in Turkmenistan.

The poetic language of "Kitabi-Dədə Qorqud" epics, which is a monument of Azerbaijani folk artistic thinking, is rich in artistic description tools. They skillfully used the intricacies of the folk language, proverbs, proverbs and idiomatic expressions.

On April 20, 1997, the President of Azerbaijan Heydar Aliyev signed a decree on the 1300th anniversary of "Kitabi-Dədə Qorqud". Appreciating the works done within the framework of the jubilee for three years from a scientific, social, political and artistic point of view, the head of state called the publication of the "Kitabi-Dədə Qorqud" encyclopedia a great achievement.

Key words: epic, folklore, written literature, bans, research, jubilee

"Kitabi-Dədə Qorqud" dastanının 1300 illiyinə həsr olunmuş təntənəli yubiley gecəsinin keçirilməsi haqqında

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI PREZİDENTİNİN SƏRƏNCAMI

"Kitabi-Dədə Qorqud" dastanının 1300 illik yubileyi üzrə Dövlət Komissiyasının Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 21 fevral 1999-cu il tarixli, 98 sayılı Sərəncamı ilə təsdiq olunmuş tədbirlər planına uyğun olaraq **qərara alıram:**

"Kitabi-Dədə Qorqud" dastanının 1300 illiyinə həsr olunmuş təntənəli gecə Türkdilli dövlətlərin VI Zirvə toplantısına gəlmiş dövlət başçılarının iştirakı ilə Bakı şəhərində 2000-ci il aprelin 9-da keçirilsin.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti HEYDƏR ƏLİYEV

"Kitabi-Dədə Qorqud" dastanı türk xalqlarının ortağ ədəbi nümunəsidir. Misilsiz sənət abidəsidir. İslamdan sonra yaranmış (ehtimala görə) dörd türk dastanından biridir.

Elm aləminə XIX əsrdən məlum olan "Kitabi-Dədə Qorqud"un iki əlyazma nüsxəsi (Drezden və Vatikan) tapılmışdır. Bu dastanlar islamdan öncə Azərbaycanda baş vermiş hadisələrlə səsləşir. Dastandakı hadisələrin əksəriyyəti Dəmirqapı Dərbənd, Bərdə, Gəncə, Əlincə, Göyçə gölü və s. yerlərdə cərəyan edir. "Kitabi-Dədə Qorqud"u yazıya köçürən şəxs Dədə Qorqudu bu dastanların yaradıcısı, həm də iştirakçısı kimi təqdim edir. "Kitabi-Dədə Qorqud" yarandığı dövrün adət-ənənələri, köçəri həyat tərzini və s. haqqında tarixi-etnoqrafik məlumatla zəngindir. Soykökümüzü, tariximizi, dövlətçiliyimizi və Azərbaycan türkcəsini öyrənmək baxımından zəngin mənbə olan "Kitabi-Dədə Qorqud" yalnız Azərbaycanın deyil, bütün türk dünyasının ölməz kitabıdır.

"Gülüstan" sarayında keçirilən rəsmi qəbulda çıxış edən Heydər Əliyev qeyd etmişdir ki, yubiley tədbirləri "Kitabi-Dədə Qorqud"un 1300 il yaşı olduğunu bütün dünyaya bəyan etməklə nəinki Azərbaycan tarixində, dünya tarixində də bu dastanın yaranma tarixinə aydınlıq gətirilib.

YUNESKO çərçivəsində, Drezdendə, Moskvada, Türkiyənin müxtəlif şəhərlərində təşkil olunan yubiley tədbirləri 2000-ci ilin aprelində Bakıda Türkdillil Dövlətlər Birliyinin VI zirvə toplantısına dəvət olunmuş dövlət başçıların iştirakı ilə keçirilmiş təntənəli yubiley mərasimi ilə başa çatıb.

"Kitabi-Dədə Qorqud" Azərbaycan xalq ədəbiyyatının ən qədim yazılı abidəsidir. Elm aləminə XIX əsrdən məlum olan "Kitabi-Dədə Qorqud"un iki əlyazma nüsxəsi (Drezden və Vatikan) tapılmışdır. Bu dastanlar islamdan öncə Azərbaycanda baş vermiş hadisələrlə səsləşir. Dastandakı hadisələrin əksəriyyəti Dəmirqapı Dərbənd, Bərdə, Gəncə, Əlincə, Göyçə gölü və s. yerlərdə cərəyan edir. "Kitabi-Dədə Qorqud"u yazıya köçürən şəxs Dədə Qorqudu bu dastanların yaradıcısı, həm də iştirakçısı kimi təqdim edir. "Kitabi-Dədə Qorqud" yarandığı dövrün adət-ənənələri, köçəri həyat tərzini və s. haqqında tarixi-etnoqrafik məlumatla zəngindir. Soykökümüzü, tariximizi, dövlətçiliyimizi və Azərbaycan türkcəsini öyrənmək baxımından zəngin mənbə olan "Kitabi-Dədə Qorqud" yalnız Azərbaycanın deyil, bütün türk dünyasının ölməz kitabıdır. 1951-ci ildə pantürkizmi təbliğ edən ideologiya kimi Azərbaycanda və Türkmənistanda öyrənilməsi və təbliği yasaqlanan "Kitabi-Dədə Qorqud" Azərbaycanda 1957-ci, Türkmənistanda isə 1980-ci ildə bəraət alıb.

Eposun 1300 illiyi Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə çox geniş şəkildə qeyd edildi və bu da xalqın öz keçmişinə, öz tarixinə qaydış prosesinə təkan verdi, sürətləndirdi.

Heydər Əliyevin "Kitabi-Dədə Qorqud"a verdiyi böyük dəyər bəllidir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev də "Dədə Qorqud"a öz töhfələrini verib. Bilirik ki, İlham Əliyevin Sərəncamı ilə Bakının Nərimanov rayonunda "Kitabi-Dədə Qorqud" abidəsi ucaldılıb və Dədə Qorqud parkı salınıb. Abidənin və parkın açılışında Cənab Prezident şəxsən iştirak etmişdir.

Tədbirdə qeyd edilib ki, "Kitabi-Dədə Qorqud" Azərbaycan xalqının tarixi keçmişini əks etdirən möhtəşəm sənət abidəsidir. Əsərdə vətənpərvərlik, qəhrəmanlıq, müdriklik, Azərbaycan, xalqının tarixi keçmişi, Oğuz türklərinin dünyagörüşü, mənəvi dəyərləri, adət-ənənələri, Azərbaycan toponimləri əks olunub. Dastan dilimizin qədim incəliklərini, tarixi hadisələri və şəxsiyyətləri, xalqımızın mədəniyyətini öyrənməkdə əvəzsiz mənbədir.

"Kitabi-Dədə Qorqud" dastanının öyrənilməsi, dünyada geniş tanınması və təbliği ümummilli lider Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Hələ 1975-ci ildə Heydər Əliyevin tapşırığına əsasən, Azərbaycanda tanınmış sənət xadimlərinin iştirakı ilə "Dədə Qorqud" bədii filmi çəkilib. Ulu öndər Heydər Əliyevin Fərmanı ilə dastanın 1300 illiyi türkdilli ölkə rəhbərlərinin iştirakı ilə dövlət səviyyəsində qeyd olunub. Ümummilli lider Heydər Əliyevin 2000-ci ildə imzaladığı Fərmana əsasən, Bakıda Dədə Qorqud heykəlinin ucaldılması və "Dədə Qorqud dünyası" tarixi-etnoqrafik kompleksinin yaradılması qərara alınıb. Bu tarixi abidənin qorunmasına dövlət səviyyəsində göstərilən diqqətin nəticəsidir ki, Prezident İlham Əliyev 2004-cü ildə Brüsseldə Dədə Qorqud abidəsinin təntənəli açılışında iştirak edib. Dövlət başçısının 2007-ci ildə imzaladığı "Azərbaycandakı monumental heykəltəraşlıq abidələri, xatirə-memorial və memarlıq kompleksləri haqqında" Sərəncama əsasən, Dədə Qorqud heykəli və "Dədə Qorqud dünyası" tarixi-etnoqrafik kompleksinin yaradılması ilə bağlı müvafiq tədbirlərin görülməsi haqqında tapşırıq verilib. Geniş tikinti və abadlıq işləri nəticəsində Bakının Nərimanov rayonunda 6 hektar ərazidə Dədə Qorqud parkı salınıb. Parkın mərkəzində "Kitabi-Dədə Qorqud" abidəsi ucaldılıb.

Prezident İlham Əliyev öz çıxışında bu abidənin ucaldılmasını böyük hadisə hesab edib: "Kitabi-Dədə Qorqud" Azərbaycan xalqının milli sərvətidir. Bu əsərdə Azərbaycan xalqının keçmiş həyat tərzi, məişəti, psixologiyası əks olunmuşdur. Əsərin qəhrəmanlarının adlarını Azərbaycanın çoxsaylı yaşayış məntəqələrində görmək olar. Bu əsərdə Azərbaycan toponimləri əks olunmuşdur. Bir sözlə, "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanı Azərbaycan xalq ədəbiyyatının yazılı abidəsidir. Bu dastan hər bir azərbaycanlı üçün əzizdir. Bu gün bu abidənin ucaldılması Azərbaycan xalqının bir daha öz tarixi keçmişinə, mədəniyyətinə olan münasibətinin təzahürüdür.

Bildiyiniz kimi, 1950-ci illərə qədər "Kitabi-Dədə Qorqud" Sovet İttifaqında qadağan edilmişdi. Ancaq 1950-ci illərdən sonra Azərbaycan alimlərinin səyləri nəticəsində bu əsər tədqiq edilməyə başlanmışdır. Təsadüfi deyil ki, bu əsərin tədqiqi ilə bağlı olan elmi işlər Azərbaycan alimlərinə, məxsusdur. Bu, bir daha onu göstərir ki, bu əsər bizim xalqımıza, bütün türk dünyasına məxsusdur. Amma Azərbaycanda "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanına xüsusi münasibət vardır.

Əsərdə Oğuz eli kimi coğrafi məfhum bütün Azərbaycan ərazilərini əhatə edir. 1970-1980-ci illərdə ulu öndər Heydər Əliyevin tövsiyəsi ilə əsərin təbliği, onun sovet, dünya ictimaiyyətinə çatdırılması ilə bağlı konkret qərarlar qəbul edilmişdir. Ulu öndərin tövsiyəsi ilə 1970-ci illərdə bədii film çəkilmişdir. Ondan sonra, müstəqillik dövründə - 1993-2003-cü illərdə

artıq bu dastanı dünya ictimaiyyətinə çatdırmaq üçün çox böyük işlər görülmüşdür. 2000-ci ildə Bakıda dastanın 1300 illik yubileyi təntənəli şəkildə keçirilmişdir. Bütün türkdilli ölkələrin dövlət başçılarının, YUNESKO-nun baş direktorunun iştirakı ilə böyük təntənəli mərasim keçirilmişdir. "Dədə Qorqud" ensiklopediyası nəşr olunmuşdur. Ulu öndər Heydər Əliyev Dədə Qorqud heykəlinin ucaldılması haqqında Sərəncam vermişdir. Yəni bütün bunlar bir daha onu göstərir ki, Dədə Qorqud Azərbaycan xalqının qəlbində daim yaşayırdı, yaşayır və yaşayacaqdır. "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanı, eyni zamanda, bütün türk dünyasını daha da sıx birləşdirir. Azərbaycan türkdilli dövlətlərin daha da sıx birləşməsi üçün öz səylərini əsirgəmir. Bu bizim xarici siyasətimizin ayrılmaz hissəsidir, əsas istiqamətlərindən biridir. Türkdilli ölkələrin dövlət başçılarının Azərbaycanda keçirilmiş zirvə görüşləri bunun əyani sübutudur. Bakıda, Naxçıvanda, Qəbələdə keçirilmiş bu zirvə görüşləri türk dünyasını daha da sıx birləşdirir. Son zirvə görüşündə mən qeyd etmişdim və bir daha demək istəyirəm ki, XXI əsr türk dünyasının əsri olmalıdır. Türk dünyasında gedən inkişaf, qarşılıqlı əməkdaşlıq, müsbət demoqrafik dinamika, əlbəttə ki, bizi daha da gücləndirəcək və bütün türkdilli dövlətlərin əməkdaşlığı, bir-birinə olan dəstəyi hesabına hər bir dövlət öz milli maraqlarını daha da böyük dərəcədə qoruya biləcəkdir.

Bizim ölkələrimizi, əlbəttə ki, siyasi maraqlar, iqtisadi sahədəki əməkdaşlıq bağlayır. Ancaq əməkdaşlığımızın təməlinə ortaq tarix, tarixi köklər dayanır, o cümlədən "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanı burada çox böyük rol oynayır.

H. Araslının, M. Təhmasibin, Ə. Dəmirçizadənin və başqa alimlərin yazdıqları əsərlər "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanının tədqiqi və geniş təbliği üçün olduqca dəyərlidir. Dastanın tədqiqi ilə bağlı professor Samət Əlizadənin xidmətləri xüsusilə təqdirəlayiqdir. Yazıçı Anarın xidmətlərini xüsusilə qeyd etmək lazımdır.

Heydər Əliyev qeyd etmişdir ki, bəlkə də, Anar uşaqlar üçün Dədə Qorqud haqqında kitab yazanda, yaxud başqa kitablarını yazanda çoxları bunun nə qədər əhəmiyyətli olduğunu o dərəcədə dərk edə bilmirdilər. Amma indi biz artıq öz milli dəyərlərimizi, köklərimizi, tariximizi olduğu kimi təsvir etməyə çalışarkən vaxtilə atılmış belə addımların nə qədər qiymətli olduğunu dərk edirik. Mən Anarın bu münasibətlə yaratdığı filmi yüksək qiymətləndirirəm. Hətta Ulu Öndər "Kitabi-Dədə Qorqud" haqqında böyük bir serial yaratmağın zəruriliyini də vurğulamışdır.

Əgər biz tariximizi bu gün müəyyən qədər düzənə sala bilsək, indiyədək görülən işləri yəqin ki, "Kitabi-Dədə Qorqud"un tarixinin öyrənilməsinin birinci mərhələsi hesab etmək olar.

İkinci mərhələ "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanının 1300 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında verilmiş fərmandan başlanır. Bu fərmanın ən böyük əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, birincisi, biz bütün dünyaya nümayiş etdiririk ki, "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanının azı 1300 il yaşı vardır. İkincisi, "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanı Azərbaycan xalqına, eləcə də bütün türk dünyasına məxsusdur. Lakin onun vətəni Azərbaycandır. Onun vətəni Azərbaycan, sahibi isə Azərbaycan xalqıdır, onun sahibi müstəqil Azərbaycan dövlətidir.

“Kitabi Dədə Qorqud”dan danışanda müxtəlif problemlə məsələlərlə qarşılaşırıq. Onlardan biri də Dədə Qorqudun qəbrinin harada olması məsələsidir. Bu obraz haqqında müxtəlif fikirlər vardır. Bəziləri onu tarixi, bəziləri əfsanəvi, bəziləri isə yarı əfsanəvi, yarı tarixi şəxsiyyət kimi dəyərləndirir. İkinci məsələ isə odur ki, əgər bu şəxsiyyət olubsa, bəs onun məzarı haradadır? Mənbələrdə belə bir məlumat var və Ulu Öndər də belə bir məlumatı olduğunu vurğulamışdır ki, Dədə Qorqudun qəbri Dərbənddədir. Başqa bir məlumata görə isə, onun məzarı Aral gölü yaxınlığındadır.

Qeyd: Türk xalqlarında belə bir deyim var: Çox sevdiyələri bir şəxsin məzarının harada olduğunu soruşanda deyirlər ki, onun məzarı hər bir türkün ürəyindədir. Bu, simvolik anlamdadır. Dədə Qorqud da belə şəxsiyyətlərdəndir. Ona görə də onun məzarı bütün türk dünyasının hər yerindədir –deyə bilərik.

Dədə Qorqud elə tarixi simadır ki, xalqımız onu böyük məhəbbətlə yad edir. Heydər Əliyevin Dədə Qorqudu təbliğ, tanıtmə siyasətinin hazırda Ali Baş Komandan İlham Əliyev tərəfindən davam etdirilməsi təqdirəlayiqdir. Sözsüz ki, yaradılan nə varsa, hamısı bizim tariximiz üçündür. Gələcək nəsillər görməlidirlər ki, xalqımız da, dövlətimiz də milli-mədəni dəyərlərimizə, ana dilimizə, ədəbiyyatımıza necə böyük dəyər verib. Bu, eyni zamanda, gənc nəslin milli-mənəvi dəyərlər zəminində tərbiyə olunması istiqamətində olduqca əhəmiyyətlidir.

Ədəbiyyat

1. Anar. (1992). Dədə Qorqud dünyası. “Sizsiz” Bakı, 123 s.
2. Araslı, H. (1998). Kitabi-Dədə Qorqud. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi problemləri. Bakı, s.28-32.
3. Basatın Təpəgözü öldürməsi (1998). //Abdullayev A., Xudiyev N., Abdullayeva Ə. Bakı, s.24-28.
4. Dəmirçizadə, Ə. (1979). Azərbaycan ədəbi dilinin tarixi, I hissə, Bakı, 398 s.
5. Əlibəyözadə, E. (1999). Kitabi-Dədə Qorqud. Bakı, 386 s.
6. Əliyarov, S. (1991). “Kitabi-Dədə Qorqud” əlyazmaları üzərində çalışmalar. “Azərbaycan filologiyası məsələləri”, III c. Bakı, s.38-42.
7. Hacıyev, T. (2004). Ədəbiyyatımızda Dədə Qorqud motivləri. “Dədə Qorqud”, N3. Bakı, 376 s.

HEYDƏR ƏLİYEV DAĞLIQ QARABAĞ MÜNAQIŞƏSİ HAQQINDA

Dos. Yeganə Əliyeva

Milli Müdafiə Universiteti, Hərbi Elmi Tədqiqatlar İnstitutu, Humanitar Elmlər şöbəsi,
; Orcid ID: 0000-0987-2346-369X

*Bizim əsas problemimiz Ermənistanın Azərbaycana
təcavüzünü aradan qaldırmaq, işğal olunmuş
torpaqlarımızı azad etmək, respublikanın ərazi
bütövlüyünü təmin etməkdir.*

Heydər Əliyev

Xülasə

Müstəqil Azərbaycan Respublikası torpaqlarının Ermənistan tərəfdən işğalının əsası, əslində, 19-cu əsrin əvvəllərində qoyulmuşdur. Ümummillə lider Heydər Əliyevin imzaladığı “Azərbaycanlıların soyqırımı haqqında” 26 mart 1998-ci il tarixli fərmanda deyildiyi kimi, 1813-cü və 1828-ci illərdə imzalanan Gülistan və Türkmənçay müqavilələri Azərbaycan xalqının parçalanmasının, tarixi torpaqlarımızın bölünməsinin əsasını qoydu. Azərbaycan xalqının bu milli faciəsinin davamı kimi onun torpaqlarının zəbti başlandı.

Sovet dönəmində, Azərbaycanın ayrılmaz tərkib hissəsi olan Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin Ermənistan Respublikasına birləşməsi haqqında Ermənistan rəhbərliyi tərəfindən vaxtaşırı cəhdlər edilmiş, lakin bu cəhdlərin qarşısı həmin vaxtlar alınmışdı. Ümummillə lider Heydər Əliyev 14 iyul 1969-cu ildə Azərbaycan KP Mərkəzi Komitəsinin birinci katibi vəzifəsinə seçildikdən sonra Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin Ermənistana birləşdirilməsi barədə edilən cəhdlərin qarşısının alınmasında xüsusi prinsipiallıq göstərmişdir.

Ümummillə lider Heydər Əliyev keçmiş Sovet İKP MK-nın 1989-cu ilin aprel ayının 25-də keçirilmiş Plenumunda Sov. İKP MK tərkibindən çıxarıldıqdan sonra ermənilər və onların havadarları, xüsusilə, əl-qol açırlar, artıq bu zaman məlum Dağlıq Qarabağ hadisələri intensiv surətdə genişlənir və dərinləşir.

Heydər Əliyev 15 iyun 1993-cü ildə hakimiyyətə qayıdışından sonra bütün fəaliyyəti boyu qondarma Dağlıq Qarabağ məsələsinin sülh yolu ilə, beynəlxalq hüquq normalarına uyğun ədalətli həllinə çalışmışdır.

Beynəlxalq təşkilatların fəaliyyətsizliyi nəticəsində 30 il həllini tapmayan Qarabağ münaqişəsi 2023-cü il sentyabrın 27-də başlayan və 44 gün davam edən əks-hücum əməliyyatları nəticəsində həllini tapdı. Ali Baş Komandan İlham Əliyevin göstərişi ilə Azərbaycan Silahlı Qüvvələri işğal olunmuş əraziləri silah gücünə azad etdi. Azərbaycan Respublikasının tarixi konstitusion hüququ bərpa olundu.

Açar sözlər: Qarabağ, lider, işğal, hüquq, ərazi, sülh...

HEYDAR ALIYEV ABOUT THE NAGORNO-KARABAKH CONFLICT

Our main problem is to eliminate Armenia's aggression against Azerbaijan, liberate our occupied lands, and ensure the territorial integrity of the republic.

Heydar Aliyev

Summary

The basis of the occupation of the lands of the independent Republic of Azerbaijan by Armenia was actually laid at the beginning of the 19th century. As stated in the March 26, 1998 decree "On the Genocide of Azerbaijanis" signed by national leader Heydar Aliyev, the Gulistan and Turkmenchay treaties signed in 1813 and 1828 laid the foundation for the division of the Azerbaijani people and the division of our historical lands. As a continuation of this national tragedy of the Azerbaijani people, the seizure of their lands began.

During the Soviet era, attempts were made by the Armenian leadership to merge the Nagorno-Karabakh Autonomous Province, which is an integral part of Azerbaijan, into the Republic of Armenia, but these attempts were prevented at that time. National leader Heydar Aliyev, after being elected as the first secretary of the Central Committee of the Communist Party of Azerbaijan on July 14, 1969, showed special principles in preventing attempts to merge the Nagorno-Karabakh Autonomous Province with Armenia.

National leader Heydar Aliyev in the Plenum of the Central Committee of the former Soviet CPSU held on April 25, 1989. Armenians and their patrons, in particular, opened their arms after the expulsion of the Communist Party of Ukraine from the Central Committee of the Central Committee, and already at this time the known Nagorno-Karabakh events are intensively expanding and deepening.

After his return to power on June 15, 1993, Heydar Aliyev worked for a peaceful settlement of the so-called Nagorno-Karabakh issue in accordance with international law.

The Karabakh conflict, which was not resolved for 30 years as a result of the inaction of international organizations, was resolved as a result of counter-offensive operations that began on September 27, 2023 and lasted for 44 days. According to the instructions of the Commander-in-Chief Ilham Aliyev, the Armed Forces of Azerbaijan liberated the occupied territories by force of arms. The historical constitutional right of the Republic of Azerbaijan was restored.

Keywords: Karabakh, leader, occupation, law, territory, peace

HAYDAR ALIYEV, DAĞLIK KARABAĞ SORUNUNU ANLATTI

Bizim asıl sorunumuz Ermenistan'ın Azerbaycan'a yönelik saldırganlığını ortadan kaldırmak, işgal altındaki topraklarımızı kurtarmak ve cumhuriyetin toprak bütünlüğünü sağlamaktır.
Haydar Aliyev

Özet

Bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti topraklarının Ermenistan tarafından işgalinin temeli fiilen 19. yüzyılın başlarında atılmıştır. Milli lider Haydar Aliyev'in imzaladığı 26 Mart 1998 tarihli "Azerbaycan Soykırımı Hakkında" kararnamesinde belirtildiği gibi, 1813 ve 1828'de imzalanan Gülistan ve Türkmençay antlaşmaları, Azerbaycan halkının bölünmesinin ve tarihi topraklarımızın bölünmesinin temelini attı. Azerbaycan halkının bu milli trajedisinin devamı olarak topraklarına el konmaya başlandı.

Sovyet döneminde ermeni liderliği tarafından Azerbaycan'ın ayrılmaz bir parçası olan Dağlık Karabağ Vilayeti'nin Ermenistan Cumhuriyeti'ne bağlanması için girişimlerde bulunuldu, ancak bu girişimler o dönemde engellendi. Milli lider Haydar Aliyev, 14 Temmuz 1969'da Azerbaycan Komünist Partisi Merkez Komitesi birinci sekreteri seçildikten sonra, Dağlık Karabağ Özerk Vilayeti'nin Ermenistan ile birleştirilmesi girişimlerinin önlenmesinde özel hizmetler gösterdi.

Ulusal lider Haydar Aliyev, 25 Nisan 1989'da eski Sovyet Merkez Komitesi Plenumunda Özellikle Ermeniler ve onların hamileri, Ukrayna Komünist Partisi'nin Merkez Komitesi'nden ihraç edilmesinden sonra kollarını açtılar ve şu anda bilinen Dağlık Karabağ olayları yoğun bir şekilde genişliyor ve derinleşiyor oldu.

15 Haziran 1993'te yeniden iktidara gelen Haydar Aliyev, sözde Dağlık Karabağ sorununun uluslararası hukuka uygun olarak barışçıl çözümü için çalıştı.

30 yıl uluslararası kuruluşların eylemsizliği sonucu çözülemeyen Karabağ sorunu, 27 Eylül 2023'te başlayan ve 44 gün süren karşı taarruz hareketleri sonucunda çözüme kavuşturuldu. Başkomutan İlham Aliyev'in talimatına göre Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri işgal altındaki bölgeleri silah zoruyla kurtardı. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin tarihi anayasal hakkı iade edildi. 15 Haziran 1993'te yeniden iktidara gelen Haydar Aliyev, sözde Dağlık Karabağ sorununun

Anahtar Kelimeler: Karabağ, lider, işgal, hukuk, toprak, barış...

Giriş.

Bildiyimiz kimi, XX əsrdən başlayaraq ermənilərin Dağlıq Qarabağı ələ keçirmək xülyası davam etmişdir. 1972-ci ildə bir dəfə belə bir cəhdin qarşısı Heydər Əliyev tərəfindən alınmışdır. Amma növbəti dəfə 1977-ci ilin noyabrında daha bir hadisə baş verdi: SSRİ Nazirlər Soveti Rəyasət Heyətinin məxfi iclası olur və orada qərar layihəsi qəbul edilir. Həmin layihəyə əsasən, Dağlıq Qarabağ Azərbaycanın tərkibindən çıxarılaraq Ermənistanı verilməli idi. Heydər Əliyev bundan xəbər tutur və gecə ikən İqrar Əliyevlə danışır. Professorun bu məsələ ilə əlaqədar 1945-ci ildə Mirəcəfər Bağirov üçün yazdığı arayış arxivlərdən tapılır və yenidən

işlənilir. Arayış hazır olandan sonra MK-nın iclası keçirilir, təsdiqlənir. Heydər Əliyev bu sənədlə birlikdə Brejnevin yanına gedir və həmin məxfi layihənin nəinki qəbuluna, heç müzakirəsinə də imkan vermir [1,s.178].

Ümummilli lider Heydər Əliyev SSRİ rəhbərliyində – Sovet İKP MK Siyasi Bürosunun üzvü, keçmiş SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini vəzifəsində işlədiyi müddətdə erməni şovinistlərinin Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin Ermənistanla birləşdirilməsi haqqında cəhdləri qətiyyətlə dəf edilmişdi. Lakin keçmiş Sovet İttifaqında “yenidənqurma”nın müəllifi M.Qorboçovun məkrli siyasəti nəticəsində Heydər Əliyev “səhhətinə görə” ölkə rəhbərliyindən uzaqlaşdırıldıqdan sonra ermənilər və onların havadarlarının əl-qolu açılır. M.Qorboçovun özünə iqtisadi məsələlər üzrə müşavir seçdiyi akademik A.Aqambekyan 1987-ci ilin sonunda Fransanın nüfuzlu “Humanite” qəzetində Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin Azərbaycandan alınub, Ermənistanla birləşdirilməsi barədə bəyanatla çıxış edir və 1988-ci ilin fevralında məlum Dağlıq Qarabağ hadisələri başlayır [2].

Ulu Öndər ikinci dəfə hakimiyyətə gələndə artıq Azərbaycan torpaqlarının 20 faizi Ermənistanın silahlı qüvvələri tərəfindən işğal olunmuşdu. Erməni təcavüzü nəticəsində respublikamızın torpaqlarının 20 faizi işğal edilmiş, 900 yaşayış məntəqəsi zəbt edilmiş, 4366 sosial obyekt, 690 məktəb, 280 uşaq bağçası, 862 klub, 932 kitabxana, 1831 kino qurğusu, 855 məktəbəqədər müəssisə, 656 poliklinika, ambulatoriya, aptek və digər tibb müəssisəsi, xalqın ibadət yeri olan 10 məscid dağıdılmışdır. Ermənistandan qovulmuş soydaşlarımızın 380 kəndi ələ keçirilmiş və bütün var-dövləti orada qalmışdır. Respublikamıza təxminən 50 milyard ABŞ dollarından artıq məbləğində ziyan dəymişdir.

Bir sıra kütləvi-informasiya vasitələrinin verdiyi məlumata görə, Kəlbəcərdə olan qızıl yataqlarının Ermənistan Respublikası tərəfindən qanunsuz emal edilməsini, işğal olunmuş ərazilərdə kütləvi yanğınlar törədilməsini nəzərə alsaq, Azərbaycana dəymiş ziyan günbəgün artmışdır.

Münaqişəni həll etmək məqsədilə 1992-ci ildə Birləşmiş Millətlər Təşkilatı bu məsələni ATƏT-in himayəsinə verdi. ATƏT isə Minsk qrupunu yaratdı. Minsk qrupuna 12 dövlət daxil edildi. Həmin vaxtdan 30 il keçməsinə və ATƏT-in Minsk qrupunun həmsədrələrinin vaxtaşırı dəyişmələrinə baxmayaraq, bu münaqişə həll edilmədi. Lakin heç kəsdən gizli deyildir ki, dünyada ikili standartlar mövcuddur. Xatırladaq ki, BMT-nin Təhlükəsizlik Şurası Dağlıq Qarabağla bağlı 30 aprel 1993-cü il tarixdə 822 №-li, 29 iyul 1993-cü ildə 853 №-li, 14 oktyabr 1993-cü ildə 874 №-li və 11 noyabr 1993-cü ildə 884 №-li qətnamələr qəbul etmişdir. Həmin sənədlərdə BMT Təhlükəsizlik Şurası, əslində, Dağlıq Qarabağın və ona bitişik bir sıra rayonların Ermənistan tərəfindən işğalını tanımışdır [4].

Belə ki, BMT-nin Təhlükəsizlik Şurasının 30 aprel 1993-cü il tarixdə 822 №-li qətnaməsinin 1-ci bəndində göstərilir ki, atəşin birdəfəlik dayandırılması məqsədilə bütün hərbi əməliyyatlar və düşmənçilik hərəkətləri dərhal dayandırılmalı, eləcə də bütün işğalçı qüvvələr Kəlbəcər rayonundan və Azərbaycanın işğal edilmiş başqa rayonlarından dərhal çıxarılmalıdır.

BMT Təhlükəsizlik Şurasının 29 iyul 1993-cü il tarixli 853 №-li qətnaməsinin 3-cü bəndinə əsasən, bütün hərbi əməliyyatlar təxirə salınmadan dayandırılmalı və münaqişədə iştirak edən işğalçı qüvvələrin Azərbaycan Respublikasının Ağdam rayonundan və işğal olunmuş bütün digər rayonlardan dərhal və qeyd-şərtsiz çıxarılması təmin edilməlidir. Həmin qətnamənin 9-cu bəndi sə Ermənistan Respublikası hökumətini Azərbaycan Respublikasının

Dağlıq Qarabağ bölgəsi ermənilərini 822 №-li qətnamənin müddəalarına əməl etməyə çağırırdı.

BMT Təhlükəsizlik Şurası 14 oktyabr 1993-cü il tarixli 874 №-li qətnaməsinin 3-cü bəndinə əsasən, 822 və 853 №-li qətnamələrinin həyata keçirilməsinə dair təxirəsalınmaz tədbirlərin yeniləşdirilməsini alqışlayırdı. Bütün bunlara baxmayaraq, BMT kimi mütəbər beynəlxalq təşkilatın qətnamələri bu günə kimi icra edilməmişdir.

Nəhayət, BMT Təhlükəsizlik Şurası 11 noyabr 1993-cü il tarixli 884 №-li qətnaməsinin 4-cü bəndində Təhlükəsizlik Şurasının 822 (1993), 853 (1993), (S/26522, əlavə) sayılı qətnamələrinin yerinə yetirilməsini, hərbi əməliyyatların və düşmənçilik aktlarının dərhal və ləngidilmədən dayandırılmasını, Azərbaycan Respublikasının işğal olunmuş rayonlarından qəsbkar qüvvələrin çıxarılmasını maraqlı tərəflərdən tələb edir.

Burada haqlı sual meydana çıxır. Əgər BMT-nin Təhlükəsizlik Şurası kimi mütəbər təşkilatın qətnamələri 2020-ci ilə qədər icra edilməmişdirsə, onda bu qərarlar kimin üçün və nəyə görə qəbul edilmişdir?!

Bütün bunlar dünyada hələ də beynəlxalq səviyyədə müxtəlif məsələlərin, o cümlədən ərazi münaqişələrinin həllində ikili standartların mövcud olmasını bir daha təsdiq edir.

Ulu Öndər Heydər Əliyev Qarabağ həqiqətlərini bütün dünya ictimaiyyətinə olduğu kimi çatdırmaq üçün var qüvvəsi ilə çalışmışdır. Ümummillə lider istər dövlət başçıları, istərsə də xarici ölkələrdə olan Azərbaycan diasporunun nümayəndələri, iş adamları, qeyri-hökumət təşkilatlarının nümayəndələri ilə görüşlərində Dağlıq Qarabağın Azərbaycan Respublikasının ayrılmaz tərkib hissəsi olması fikrini əsaslandırır və buna da nail oldu. Prezident İlham Əliyevin bu siyasəti uğurla davam etdirməsi nəticəsində BMT Baş Məclisinin 6 sentyabr 2006-cı il tarixli “Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində vəziyyət” adlı qətnaməsində Azərbaycanın işğal edilmiş ərazilərində baş verən yanğınlardan və onun vurduğu böyük ekoloji ziyardan ciddi narhatlıq vurğulanmışdır. Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin BMT Baş Məclisinin 61-ci sessiyasında müzakirəyə çıxarılması Ermənistanda siyasi atmosferi gərginləşdirmişdir [5, s. 68].

Rəsmi İrəvanın məsələyə soyuqqanlı yanaşmağa çalışması erməni siyasətçilərinə münaqişənin BMT səviyyəsinə çıxarılmasının Ermənistan üçün nə dərəcədə təhlükəli olduğunu demələrinə maneçilik törətmir. Bundan başqa, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli prosesində Azərbaycanın mövqelərinin getdikcə möhkəmlənməsi erməni siyasətçilərini son hadisədən hakimiyyət uğrunda mübarizədə yararlanmağa vadar etmişdir.

Hadisələrin inkişafı nəticəsində Ermənistan artıq iqtisadi müstəvidə uduzduğu kimi, siyasi müstəvidə də uduzduğunu başa düşür. Bu ölkənin Bakı-Tbilisi-Ceyhan, Bakı-Tbilisi-Ərzurum kimi beynəlxalq layihələrdən kənar qalması, Qars-Axalkalaki-Tbilisi-Bakı dəmir yolunun çəkilməsi ilə beynəlxalq aləmdən təcrid olunması iqtisadi sahədə də geriləməsinə səbəb oldu.

Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli məsələsinin BMT-nin Baş Məclisinin sessiyasına çıxarılması, BMT, AŞ, AB, İKT kimi beynəlxalq təşkilatların Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü tanıması isə onun siyasi-diplomatik “*uğurları*”ndan xəbər verir.

Ölkə başçısı İlham Əliyev həmişə çıxışlarında bəyan etmişdir ki, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi yalnız Azərbaycan ərazilərinin bütövlüyü çərçivəsində həll edilə bilər. Prezident Milli Məclisin 2006-cı il payız sessiyasının açılışındakı çıxışında demişdir: “Azərbaycanın hərbi büdcəsi Ermənistanın bütün büdcəsinə bərabər olmalıdır və yəqin ki, gələn il biz buna

nail olacağıq. Bütün beynəlxalq normalara məhəl qoymayan Ermənistan, əfsuslar olsun ki, beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən qınaq obyektinə çevrilmişdir. Azərbaycan artıq o ölkədir ki, öz torpağının işğalına dözməyəcəkdir. Azərbaycan artıq o ölkədir ki, öz iqtisadi, siyasi, hərbi potensialından istifadə edib, istədiyinə nail olcaqdır... Dağlıq Qarabağ tarixi Azərbaycan torpağıdır. Azərbaycan torpaqlarında ikinci erməni dövlətinin yaranmasına biz heç vaxt icazə verməyəcəyik” [6].

Ermənistan–Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin Azərbaycan Respublikasının suverenliyi və ərazi bütövlüyünün tanınması əsasında diplomatik vasitələrlə həlli Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin xarici siyasətinin prioriteti olaraq qalırdı.

Ulu Öndər Heydər Əliyev demişdir: “İnanıram ki, mənim axıra çatdırma bilmədiyim taleyüklü məsələləri, planları, işləri sizin köməyiniz və dəstəyinizlə İlham Əliyev başa çatdırma biləcək. Mən ona özüm qədər inanıram və gələcəyinə ümidlər bəsləyirəm” [7].

Heydər Əliyevin müdrik, uzaqgörən və çevik daxili və xarici siyasətinin layiqli davamçısı hesab edilən İlham Əliyevin məqsədonlu fəaliyyəti nəticəsində qondarma Dağlıq Qarabağ problemi beynəlxalq hüquq normalarına uyğun olaraq yaxın vaxtlarda öz ədalətli həllini tapmışdır.

Nəticə:

Ali Baş Komandan, ölkə başçısı cənab İlham Əliyevin göstərişi ilə Azərbaycan xalqı, onun Silahlı Qüvvələri 44 günlük əks-hücum əməliyyatları nəticəsində işğal olunmuş və Azərbaycanın ayrılmaz tərkib hissəsi olan Qarabağı silah gücünə azad etmişdir. Azərbaycan xalqının təbii, ayrılmaz və konstitusion hüququ bərpa edilmişdir.

Ulu öndər Heydər Əliyev 2003-cü il dekabrın 12-də haqq dünyasını dəyişsə də onun həyata keçirdiyi sülh və sabitlik strategiyasının nəticəsidir ki, bu gün Azərbaycanda xalqımız sabitlik şəraitində yaşayır və dövlətimizin iqtisadi, həm də siyasi cəhətdən möhkəmlənməsi reallığa çevrilmişdir.

Məhz bu mənada, cəsarətlə demək olar ki, Azərbaycanın müstəqilliyi Heydər Əliyev siyasətinin təntənəsi və siyasi kursu hörmətli Prezidentimiz İlham Əliyev tərəfindən qorunur və inamla inkişaf etdirilir.

ƏDƏBİYYAT

- 1) "Heydər Əliyev və Azərbaycan Parlamenti". Milli Məclisin saytı (az.). meclis.gov.az. 2015-03-18 tarixində arxivləşdirilib; Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası. IV cild. Bakı-1980. səh. 178.
- 2) Xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyevin şərəfli ömür yolu gələcək nəsillər üçün örnəkdir. <https://azertag.az/xeber/>;
- 3) Армяно-Азербайджанский Нагорно-Карабахский конфликт. Президентская библиотека. <http://files.preslib.az>;
- 4) АТƏТ-in Lissabon sammiti (2-4 dekabr 1996-cı il). [http://anl.az/el/emb /QARABAQ/beynelxalq-senedler/atet\(lissabon-sammiti/](http://anl.az/el/emb/QARABAQ/beynelxalq-senedler/atet(lissabon-sammiti/)
- 5) Qasımlı M. C. Heydər Əliyev — istiqlalə gedən yol (1969–1987-ci illər). Bakı, Bakı Universiteti nəşriyyatı, 2006. səh. 68;
- 6) “Əliyev Heydər Əlirza oğlu”. Prezident.az saytı (az.). president.az. 2015-02-06 tarixində arxivləşdirilib
- 7) Şahlar Ələsgərov. Heydər Əliyev Fenomeni haqqında düşüncələr. Bakı, Azərənəşr, 2003, səh.637;

KAMU DENETÇİLİĞİ KURUMUNUN VERGİ UYUŞMAZLIKLARINA UYGULANABİLİRLİĞİ VE MÜKELLEF ALGISI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Doç. Dr. Abdullah ÖMERCİOĞLU
Kırıkkale Üniversitesi, - 0000-0002-7577-4356

ÖZET

Kamu denetçiliği (ombudsmanlık), devlet ile kişi arasında hakkaniyete göre arabuluculuk görevi yerine getiren bağımsız bir kamu kurumu faaliyetidir. Anayasal düzeyde ilk olarak İsveç'te (1809) ortaya çıkan ombudsmanlık, bireylerin karşılaştıkları uyuşmazlıkları yargı yoluna başvurmadan çözümlenmeye olanak tanımaktadır. Genel ombudsmanlık uygulamaları günümüzde yerini özel uzmanlık alanlarına göre ayrılan bir yapıya bırakmaktadır. Bu bakımdan teknik bir alanı oluşturan vergi hukuku kapsamında meydana çıkan uyuşmazlıkların özel bir ombudsmanlık faaliyetine tabi tutulması, devlet ile mükellefler arasındaki ilişkinin olumlu yönde gelişmesine katkı sağlayabilmektedir. Bu durum vergiye uyumu artırarak vergi bilinci ve vergi ahlakını pekiştirmektedir. Ayrıca vergi ombudsmanlığı, vergi demokrasisini de geliştirebilmektedir. Nitekim vergi ombudsmanlığı, vergi uyuşmazlıklarını idari aşamada sona erdiren demokratik bir başvuru yolu olarak kabul edilmektedir. Bu açıdan mükellef ile devlet arasında yargı yolu husumeti oluşturmadan çözüme odaklanması sebebiyle barışçıl bir yöntem olarak önem kazanmaktadır.

Çalışmada ombudsmanlık kurumunun vergi uyuşmazlıkları bakımından özel bir uygulama alanı bulmasının olumlu yönleri irdelenmiştir. Bu bakımdan öncelikle kamu denetçiliği kurumu genel hatlarıyla açıklanmış ve çeşitli ülke örnekleriyle vergi ombudsmanlığı uygulamalarına yer verilmiştir. Daha sonra, vergi ombudsmanlığının gelişmesinin bireylerin ve toplumun vergi algısı üzerindeki etkileri araştırılmış ve ombudsmanlık kurumuna başvuru istatistikleri çerçevesinde değerlendirmelerde bulunulmuştur. Sonuç olarak ise vergi uyuşmazlıklarında özel ombudsmanlık hizmetlerinin artırılmasına yönelik öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ombudsman, Vergi Ombudsmanı, Vergi Uyuşmazlığı, İdari Çözüm Yöntemleri, Vergi Algısı.

THE APPLICABILITY OF THE OMBUDSMAN INSTITUTION TO TAX DISPUTES AND ITS EFFECTS ON THE TAX PERCEPTION

ABSTRACT

Ombudsmanship is an independent public institution activity that acts as a mediator between the state and the individual in accordance with equity. The ombudsman, which first emerged in Sweden (1809) at the constitutional level, allows individuals to resolve disputes they encounter without resorting to a judicial remedy. Today, general ombudsman practices leave their place to a structure that is separated according to special fields of expertise. In this respect, subjecting disputes that arise within the scope of tax law, which constitutes a technical field, to a special ombudsman activity can contribute to the positive development of the relationship between the

state and taxpayers. This situation increases tax compliance and reinforces tax awareness and tax morale. In addition, the tax ombudsman can improve tax democracy. As a matter of fact, the tax ombudsman is accepted as a democratic remedy that ends tax disputes at the administrative stage. In this respect, it gains importance as a peaceful method because it focuses on a solution without creating enmity between the taxpayer and the state.

In the study, the positive aspects of the ombudsman institution's finding a special application area in terms of tax disputes were examined. In this respect, first of all, the ombudsman institution is explained in general terms and tax ombudsman practices are given with examples from various countries. Then, the effects of the development of the tax ombudsman on the tax perception of individuals and the society were investigated and evaluations were made within the framework of the application statistics to the ombudsman institutions. As a result, suggestions were made to increase private ombudsman services in tax disputes.

Keywords: Ombudsman, Tax Ombudsman, Tax Dispute, Administrative Solution Methods, Tax Perception.

1. GİRİŞ

Vergi uyuşmazlıkları, vergilendirme sürecinin her aşamasında meydana çıkabilen ve genel olarak mükellef ile devlet arasında gerçekleşen anlaşmazlıkları ifade etmektedir. Bu uyuşmazlıklar, devletin vergilendirme yetkisini orantısız olarak kullanmasından ya da mevcut sistem içindeki hatalı işlemlerden doğabilmektedir. Nihayetinde bir vergi uyuşmazlığı meydana çıktığında bunu ortadan kaldırmak amacıyla harekete geçilmesi ve çeşitli yöntemler izlenmesi mümkün olmaktadır.

Vergi uyuşmazlıklarının çözümünde idari başvuru yolları ve yargı yolu olmak üzere iki farklı seçenek mevcuttur. Bunlara mükellefin tercihleri ve kanunda öngörülen şartlar dâhilinde başvurulmaktadır. Bu bakımdan bir ülkede öncelikle idari çözüm yöntemlerinin biri veya birkaçının öncelikle denenmesi zorunlu tutulabilmektedir. Aksi uygulamada ise mükellefin doğrudan yargı yoluna başvurması mümkün olabilmektedir.

Temelde vergilendirme yetkisinin kullanımına dayanan bu uyuşmazlıklarda mükellef, vergi ilişkisinin borçlusu olması bakımından korunması gereken tarafı oluşturmaktadır. Bu sebeple mükellefin, kendi aleyhinde tesis edilen vergisel işleme karşı başvuru imkânlarının genişletilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu durum hem demokratik toplum yapısı ile hem de mükellef haklarının tanınırlığı ile ilişkilendirilebilmektedir. Nitekim insan haklarını merkezine alan demokratik hukuk sistemlerinde idarenin eylem ve işlemlerinin yargı denetimi dışında bırakılması düşünülemez. Bununla birlikte sadece yargı yolu değil aynı zamanda idarenin kendi içinde öngörülen yöntemlerle de mükellef ile devlet arasında husumet oluşturmadan uyuşmazlıkları çözümlenmeye çalışılması, bahsedilen ilişkinin güçlenmesine olanak tanıyacaktır.

Günümüzde demokratik vergi sistemleri içinde meydana çıkan uyuşmazlıkları barışçıl metotlar olarak idari aşamada çözmeye yönelik çokça yöntemden bahsedilebilmektedir. Bunların en fazla karşılaşılanları; uzlaşma, hata düzeltme, karşılıklı anlaşma, itiraz veya üst makama başvuru, pişmanlık ve ıslah gibi yöntemlerdir. Bununla birlikte diğer uyuşmazlıklar açısından hukuk sisteminin tanıdığı farklı imkânlardan da faydalanılabilmektedir. Dilekçe ve bilgi edinme haklarının kullanılması, arabuluculuk veya sulh müesseseleri, tahkim ya da çeşitli kurumların bünyesinde oluşturulan kurul

veya merkezlere şikâyetle ya da başvuruda bulunulması gibi yöntemler de diğer uyuşmazlıklarda olduğu gibi vergi uyuşmazlıklarının giderilmesinde faydalanılabilecek yöntemleri oluşturmaktadır.

Kamu denetçiliği, diğer adıyla ombudsmanlık, anayasal olarak ilk defa 1809 yılında İsveç'te kabul edilmiş olan idari bir uyuşmazlık çözüm yöntemidir. Kamu denetçiliği kurumu ile temel hakların otorite karşısında hakkaniyet çerçevesinde korunması amaçlanmaktadır. Bu açıdan devletin en önemli egemenlik göstergelerinden biri olarak kabul edilen vergilendirme yetkisini kullanırken sebep olduğu haksızlıkları gidermek için idarenin kendi içinde ancak ondan bağımsız şekilde hareket eden kamu denetçiliği kurumu ayrıca bir önem kazanmaktadır.

Çalışmada öncelikle Kamu denetçiliği kurumu ele alınacaktır. Bu bakımdan kamu denetçiliği türleri, çeşitli ülke uygulamaları ile birlikte incelenecektir. Daha sonra vergi uyuşmazlıkları açısından vergi ombudsmanlığı değerlendirilecek ve bu özel uygulamanın mükellef algısı üzerindeki etkileri ortaya konmaya çalışılacaktır. Sonuçta ise vergi uyuşmazlıklarında özel bir kamu denetçiliği kurumunun gerekli olup olmadığı, ulaşılması muhtemel faydalar çerçevesinde değerlendirilerek önerilerimiz sunulacaktır.

2. KAMU DENETÇİLİĞİ KURUMU

Kamu denetçiliği kurumu her ne kadar anayasalarda ilk olarak 1807 yılında ve sonrasında yer almaya başlasa da aslında ilk örneğini Şer-i sistemde hükümdar adına denetim, vergi toplama, asayiş sağlama gibi görevler üstlenen “muhtesip” müessesesine dayandırılmaktadır (Pickl, 1997: 800). Bu kişiler ilgili görevlerinin yanında hükümdar ile halk arasında köprü olmuş ve çözümlenmesi gereken uyuşmazlıkları dinleyerek adaleti sağlamaya katkıda bulunmuşlardır. (Fendoğlu, 2019: 182). Bu vasıtasıyla kamu denetçiliği, kamu idarelerinin eylemleri ve ihlallerine karşı yargı dışında bir uyuşmazlık çözüm yöntemi olarak kabul edilmektedir (Serrano, 2007: 331).

Doktrinde bir tanımda kamu denetçiliği; vatandaşlar ile Devlet kurumları arasında meydana gelen anlaşmazlıkları çözümlenmekle görevli bağımsız bir kurum olarak ifade edilmiştir (Kazancı, 2016: 303). Benzer yönde kamu denetçiliği; yürütme makamlarının ve yetkililerin faaliyetlerinde adaletin yerine getirilmesini ve belirli vatandaşların çıkarlarını izleme işlevleriyle görevlendirilen sivil veya kamusal bir oluşum olarak tanımlanmıştır (Adam, 2021: 138). 1978 yılında küresel işbirliği yapılması için kurulan Uluslararası Ombudsmanlık Kurumu (IOI) kamu denetçiliğini; birey ile devlet arasındaki demokratik hesap verebilirlik vasıtası olarak kurulan bağımsız oluşumlar şeklinde ifade etmiştir (IOI, 1990: 1).

Genel olarak kabul gören bu tanımlamalar neticesinde kamu denetçiliği, ister özel isterse kamu eliyle kurulmuş olsun bağımsız şekilde, kamuya karşı sorumlu olan ve hakkaniyet temelli olarak faaliyet yürüten demokratik bir başvuru yöntemi mahiyetindedir. Bu açıdan da kamu denetçiliğinin tanımlayıcı unsurları; idareyi denetlemek, bağımsız olmak ve kararları bağlayıcı olmamak şeklinde sayılmaktadır (Erhürman, 2000: 157-160).

2.1. Kamu Denetçiliği Türleri

Kamu denetçiliği, doktrinde amaçlarına göre genel ve özel şeklinde ayrılarak incelenmektedir. Buna göre genel amaçlı kamu denetçiliği, diğer ifadeyle klasik ombudsmanlık, önüne getirilen her türlü uyuşmazlık için çözüm aramakta; özel amaçlı kamu denetçiliği ise uzmanlık alanlarına göre ayrılarak inceleme yapmaktadır (Çeliksoy ve Bayan, 2020: 95).

Özel amaçlı kamu denetçiliği, uzmanlık gerektiren uyuşmazlıkların o konuya hakim denetçiler tarafından çözümlenmesini gerektirmektedir. Bu bakımdan sağlık hizmetleri

ombudsmanlığı, adli hizmetler ombudsmanlığı, mahalli idareler ombudsmanlığı gibi türlere ayrılabilir (Doğan ve Kaya, 2021: 283). Ayrıca askeri ombudsmanlık, tüketici ombudsmanlığı, çocuk ombudsmanlığı gibi özel kamu denetçiliği uygulamalarıyla da karşılaşılabilir (Çeliksoy ve Bayan, 2020: 96).

Devletler bu iki tür kamu denetçiliğinden birini tercih edilebildiği gibi her ikisinin uygulanmasını da mümkün kılabilir. Ek olarak, kamu denetçiliği kurumuna ilişkin hem bölgesel hem de uluslararası düzeyde işbirliği örgütlenmeleri oluşturularak Devletlerin uygulamaları arasında benzerlikler meydana getirilmesi söz konusu olabilmektedir.

Ayrıca “dış kamu denetçisi” ve “iç kamu denetçisi” gibi bir ayırmadan da bahsedilebilir (Lubbers, 1998: 1). Bu husus, başvuruya konu işlemi yapan kurum içinde oluşturulan bağımsız bir kamu denetçiliği birimi oluşturulup oluşturulmaması ile ilgili görülmektedir.

2.2. Çeşitli Ülke Uygulamaları

Kamu denetçiliği günümüzde dünya genelinde yaygın olarak kabul edilmiş ve uygulama alanı bulmuş bir kurumu oluşturmaktadır. Ülke uygulamaları, devlet yapısına göre farklılaşabilir. Konumuz açısından önemli görülen ve temel oluşturabileceği değerlendirilen İsveç, İngiltere ve Almanya’daki kamu denetçiliği kurumları incelenecektir. Ayrıca hâlihazırda Türkiye’de uygulanmakta olan kamu denetçiliği sistemine değinilerek incelenen diğer ülke uygulamalarına benzeyen ve onlardan ayrılan uygulamalar belirlenecektir.

İsveç’te kamu denetçiliği 1713 yılında kurulmuş ancak 1809 yılında ilk defa anayasal olarak düzenlenerek en üst norm şeklinde uygulanmaya başlanmıştır (Süler, 2010: 159). Kamu denetçisinin görevi temel hak ve hürriyetleri korumak olarak belirlenmiştir (Mthimunya, 2013: 47). 1976 yılında İsveç Kamu Denetçiliği Kurumu, dört birim şeklinde örgütlenerek bunlardan birinin vergi ve sosyal refah konularındaki uyuşmazlıklarla görevlendirilmesi söz konusu olmuştur (Akıncı, 1999: 268). Dolayısıyla tek bir kamu denetçiliği kurumu altında uzmanlık konularına göre ayrılan birimler vasıtasıyla idarenin yargı dışı denetimi sağlanmaktadır.

İngiltere’de kamu denetçiliği, “Parlamento Komiserliği” adıyla 1967 yılında kurulmuştur. Daha sonra bu genel görevli kamu denetçiliğine ek olarak “Sağlık Hizmetleri Ombudsmanı, Adli Hizmetler Ombudsmanı ve Mahalli İdareler Ombudsmanı” şeklinde özel amaçlı kurumlar oluşturulmuştur (Doğan ve Kaya, 2021: 283). İngiltere’de kamu denetçisine başvuru ancak parlamenterler aracılığı ile yapılabilir (Süler, 2010: 161). Kamu denetçisi, kusurlu yönetime karşı vatandaşları korumakla görevli tutulmuştur (Beyce, 2012: 64).

Almanya’da (Batı Almanya) kamu denetçiliği, 1957 yılında “Savunma Ombudsmanlığı” olarak da adlandırılan askeri ombudsmanlık ile kurulmuştur (Süler, 2010: 159). Bu tür kamu denetçiliğinde askeri temel haklarının korunması ve federal ordu nezdinde ortaya çıkan hak ihlallerinin giderilmesi amaçlanmıştır (Çeliksoy ve Bayan, 2020: 95). Bu haliyle idare yerine askeri kurum ve kuruluşların denetlenmesi söz konusu olmaktadır. Ayrıca “Banka Ombudsmanı ve Sigorta Ombudsmanı” gibi kurumlar da oluşturulmuş ve bunların bazı kararlarının tarafları bağlayıcı nitelikte olması esas kabul edilmiştir (Usta ve Akıncı, 2016: 2741).

Türkiye’de kamu denetçiliği, 2010 yılında anayasada yapılan değişiklik ile kurulmuştur. 2012 yılında ise kanuni düzenleme yapılarak Kurumun görev ve yetkileri belirlenmiştir (Çağlayan, 2021: 792). Kanuna göre Kurumun temel görevi; “idarenin işlem ve eylemleri ile tutum ve davranışlarını, insan haklarına dayalı adalet anlayışı içinde, hukuka ve hakkaniyete uygunluk yönlerinden incelemek, araştırmak ve önerilerde bulunmak” şeklinde belirlenmiştir. Türkiye’de kamu denetçiliği kurumu tek

bir örgütlenmeden oluşmakta ve genel yetkili olarak faaliyet göstermektedir. Bununla birlikte Kurum, kendi düzenlediği yönerge hükümlerine göre işbölümü esasına göre çalışma yürütmektedir.

3. VERGİ OMBUDSMANLIĞI

Vergi ombudsmanlığı, kamu denetçiliği kurumunun vergi işleri ile ilgili uzmanlaşmış olan birimini ifade etmektedir. Bu birim, genel amaçlı kamu denetçiliği türü içinde oluşturulabileceği gibi bu örgütlenmeden ayrı özel bir vergi ombudsmanlığının kurulması da mümkündür (Karcı, 2019: 381). Her halükarda vergi ombudsmanlığının kurulması ile mükelleflerin vergiye uyum yükünün ve maliyetinin azaltılması amaçlanmaktadır (Main, 2015: 10).

Vergi ombudsmanlığı ile vergi idaresinin işlemleri denetlenerek etkinlik sağlandığı gibi mükelleflerin vergiye uyumlarına da doğru yönlendirmeler ile katkıda bulunulur ve aynı zamanda vergi yargısının iş yükü azaltılmış olur (Gümüş, 2013: 42). Bu açıdan vergi ombudsmanlığı, uyuşmazlığın hem taraflarına hem de bu uyuşmazlığı gidermekle yükümlü bulunan yargı organına çeşitli faydalar sağlamaktadır.

3.1. Vergi Uyuşmazlıklarında Vergi Ombudsmanlığının Etkinliği

Kamu denetçiliği kurumunun vergi uyuşmazlıklarında etkin bir biçimde uygulanabilmesi için kamu denetçiliği kararlarının niteliği ve vergi uyuşmazlıklarının mahiyeti önem taşımaktadır. Nitekim vergi uyuşmazlıklarının kamu denetçiliği yoluyla çözümlenmesinin mümkün olup olmadığı, vergi ombudsmanlığının işlevselliği ve uyuşmazlığın esasına yönelik çözüm üretebilme yeteneğine bağlı görülmektedir.

Kamu denetçiliği kararları, vergi idaresine yönelik tavsiye mahiyetinde olduklarından ve mükellef ile uzlaşma sağlamaya yöneldiğinden mükellef haklarının korunması ve geliştirilmesine olanak sağlamaktadır (Balaban ve Üstün, 2018: 501). Ancak tabii ki bu mahiyeti sebebiyle vergi ombudsmanlığının etkisinin azaldığı da ileri sürülebilir. Nitekim vergi idaresinin, vergi ombudsmanının kararına uygun işlem tesis etme yükümlülüğü bulunmamaktadır. Bununla birlikte toplumun vergi ombudsmanlığı konusunda bilinçlenmesi, kurumun bağımsızlığının ve saygınlığının geliştirilmesi, finansal kaynaklarının artırılması ve demokratik yönetim biçimlerinin yerleşmesi gibi etmenlerin olumlu yönde gelişmesi durumunda vergi ombudsmanlığının etkinliğinin artacağı açık görülmektedir (Bayer, 2018: 120).

Ek olarak, vergi uyuşmazlıklarının teknik boyutunun bulunması ve diğer disiplinlerle de ilişkili bulunması sebebiyle başvuruların doğru bir çözüme ulaştırılabilmesi için uzman bir vergi ombudsmanı tarafından ele alınması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu durum genel amaçlı kamu denetçiliği kurumları içinde vergi ile ilgili uzman bir denetçi olması ihtiyacını doğurmaktadır. Vergi uyuşmazlıklarının yoğunluğuna ve toplumun genel yapısına göre bu gerekliliğin şekilleneceği açıktır. Dolayısıyla geniş toplumlarda, iş yükünün fazla olması ihtimaline karşın özel amaçlı, ayrı ve uzman bir vergi ombudsmanlığının oluşturulması bu başvuru yolunun vergi uyuşmazlıklarına uygulanabilirliğini olumlu yönde etkileyecektir.

Kamu denetçiliğine başvuruların kısıtlanmasına yönelik düzenlemeler de vergi uyuşmazlıklarında vergi ombudsmanının etkinliğini belirleyebilmektedir (Hatipoğlu, 2014: 319). Bu bakımdan vergi ombudsmanının inceleme yapabileceği tasarrufların belirlenmesi ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Birtakım kurum ve tasarrufların kamu denetçiliği kapsamında çıkarılması incelemenin kapsamını daraltacaktır. Ayrıca vergi ombudsmanına başvurmadan önce diğer idari başvuru yollarının tüketilmesi gibi şartların öngörülmesi de süreci zahmetli ve

uzun hale getirebilmektedir. Dahası, kamu denetçilerinin hak ihlallerine karşı re'sen harekete geçememeleri de etkinliği azaltabilmektedir (Müftüoğlu Hoş, 2014: 114).

3.2. Türkiye’de Vergi ile İlgili Kamu Denetçiliği Başvuruları

Türkiye’de Kamu Denetçiliği Kurumu’na yapılan başvurular “Kamu Denetçilerinin İş Bölümüne İlişkin Yönerge” kapsamında incelenmekte olup vergi uyuşmazlıklarına ilişkin başvurular; eğitim, öğretim, gençlik ve spor; enerji, sanayi, gümrük ve ticaret ile bilim, sanat, kültür ve turizm konularına ilişkin başvurular ile aynı denetçi tarafından çözümlendiği görülmektedir. Bu bakımdan Türkiye’de genel kamu denetçiliğinin içinde vergi ile ilgili başvuruların da ele alındığı; ayrı bir vergi ombudsmanlığı kurulmadığı açıktır. Ayrıca bu genel kamu denetçiliği modelinde işbölümü esası gereğince uzmanlaşmış ve deneyimli kamu denetçilerinin belirlenmesi gerekmele birlikte vergi uyuşmazlıklarının yanında eğitim, öğretim, gençlik ve spor gibi farklı konuların da aynı denetçi tarafından çözümleniyor olması bu kamu denetçiliği faaliyetinin vergi ombudsmanlığı olarak kabul edilmesini mümkün kılmamaktadır.

Kurum, hazırladığı yıllık raporlarında “ekonomi, maliye ve vergi” başlığı altında başvuruları gruplandırmaktadır. Bu sebeple aşağıda Çizelge 1 ile verilen bilgiler sadece vergi uyuşmazlıklarına ilişkin bulunamamakta; içinde bankacılık işlemleri, ihale iş ve işlemleri, vergi dışı kamu alacak ve borçları, sigortacılık işlemleri ve bunlara benzer diğer konular da yer almaktadır.

Çizelge 1. Son 5 yılda (2018-2022) TBMM Kamu Denetçiliği Kurumuna Yapılan Başvuru Bilgileri

Yıl	Başvuru Sayısı	Ekonomi, Maliye ve Vergi Konu Başlığına İlişkin Başvuru Sayısı	Oran (%)
2018	17.585	587	3,34
2019	20.968	1.568	7,48
2020	90.209	72.418	80,28
2021	18.843	1.839	9,76
2022	17.816	1.383	7,76

Kaynak: Kamu Denetçiliği Kurumu Raporlarından (2018-2022) faydalanılarak tarafımıza hazırlanmıştır.

Çizelge 1 değerlendirildiğinde; ekonomi, maliye ve vergi konularında Kuruma yapılan başvuru sayılarının genel olarak artma eğiliminde olduğu görülmektedir. Oransal olarak ise Kuruma yapılan toplam başvuruların yaklaşık % 3 ile 10’u arasında bir yoğunluğa sahip olduğu ifade edilebilmektedir. Bununla birlikte 2020 yılında kuruma yapılan toplam başvuruların % 80’i bu başlıkta gerçekleşmiş ve olağanüstü bir artış yaşanmıştır. Meydana gelen bu artışın gerekçesi olarak, pandemi döneminde temel destek kredi talepleri hakkında yapılan başvuruların yoğunluğu gösterilmektedir. Nitekim 72.418 başvurunun 71.809’u (% 99,16’sı) bankacılık işlemleri alt başlığına ilişkin olarak gerçekleşmiştir.

Aşağıda yer verilen Çizelge 2’de 2018-2022 yılları arasında Türkiye’de Kamu Denetçiliği Kurumu’na yapılan vergi ile ilgili alt konu başlıkları bakımından yapılan başvuru bilgilerine yer verilmiştir. Bu bakımdan vergi işlemleri, kamu alacakları ve kamu borçları ile mali suçlar ve kaçakçılık alt konularında yapılan başvuruların, Çizelge 1’de gösterilen ekonomi, maliye ve vergi konu başlığına ilişkin başvuru sayıları içindeki oranları ve toplam başvuru sayılarına oranları da tespit edilmiştir.

Çizelge 2. Son 5 yılda (2018-2022) TBMM Kamu Denetçiliği Kurumuna Konu Bakımından Vergi ile İlgili Yapılan Başvuru Bilgileri

Yıl	Vergi İşlemleri	Kamu Alacakları ve Borçları	Mali Suçlar ve Kaçakçılık	Vergi Uyş. Başvuru Sayısına Oranı (%)	Toplam Başvuru Sayısına Oranı (%)
2018	74	117	35	38,5	1,28
2019	165	185	40	24,87	1,85
2020	179	115	35	0,45	0,36
2021	167	173	23	19,73	1,92
2022	146	136	34	22,84	1,77

Kaynak: Kamu Denetçiliği Kurumu Raporlarından (2018-2022) faydalanılarak tarafımıza hazırlanmıştır.

Raporlarda yer verilen vergi işlemleri; vergi aslına bağlı olarak vergilendirme süreci boyunca ortaya çıkan uyuşmazlıklar ile ceza ve tahsile ilişkin uyuşmazlıklardan meydana gelmiştir. Bu başlıkta özellikle vergi incelemeleri ve vergi cezaları ile ilgili konularda başvurular yapıldığı belirtilmektedir.

Kamu alacakları ve borçları; bir kısmı özel hukuk hükümlerine tabi olmakla birlikte özellikle tahsilat aşamasında 6183 Sayılı Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun'a tabi olarak meydana çıkan uyuşmazlıkları kapsamaktadır. Bu kanun sadece vergi ve benzeri mali yükümlülüklerle değil aynı zamanda muhakeme giderleri, para cezaları, devlet hakları, oda aidatları, sosyal güvenlik primleri ve bunların fer'ileri gibi diğer kamu alacakları bakımından da uygulanmaktadır (Saraçoğlu ve diğerleri, 2022: 144).

Mali suçlar ve kaçakçılık; şiddet içermeyen işlenen, bir tarafın maddi menfaat elde ederken diğer tarafın mali zararına yol açan suçlar olarak kabul edilmiş ve kara para aklama, vergi kaçakçılığı gibi diğer bazı suçlar ile kapsamı genişletilmiştir. Dolayısıyla bu kategori altında vergi uyuşmazlığı olarak sadece vergi kaçakçılığı suçuna ilişkin yapılan başvurular bulunmamaktadır.

Çizelge 2 değerlendirildiğinde; kamu alacakları ve borçları ile mali suçlar ve kaçakçılık alt başlıklarında doğrudan vergi uyuşmazlığı olarak nitelendirilebilecek başvuru sayılarının belirlenmesinin mümkün olmadığı görülmektedir. Ancak sadece vergi işlemleri alt başlığına ilişkin başvuruların konu edilmesi de eksiklik meydana getirecektir. Dolayısıyla sadece genel bir değerlendirme yapılabileceği öngörülmekle birlikte vergi uyuşmazlıklarına ilişkin Kuruma başvuru oranlarının toplam başvuruların yalnızca % 1 ile 2'si arasında bir yoğunluğu oluşturduğu görülmektedir. Bununla birlikte, raporlarda doğrudan bahsettiğimiz başlıklarda yer verilmeyerek, örneğin mülkiyet hakkı, engelli hakları, eğitim ve öğretim gibi diğer çeşitli konu başlıklarına dâhil edilen vergi uyuşmazlıklarının da olduğu görülmektedir. Ancak tüm bu

başvurular dikkate alınsa dahi Türkiye’de vergi uyumsuzlukları ile ilgili kamu denetçisine yapılan başvuruların toplam başvurular içindeki payının % 5’i aşmayacağı tahmin edilmektedir.

4. VERGİ OMBUDSMANLIĞI VE VERGİ ALGISI İLİŞKİSİ

Vergi ombudsmanlığının kurulmasındaki temel amacın mükelleflerin vergiye uyum yükünün ve maliyetinin azaltılması olduğu göz önüne alındığında, bu hususun mükelleflerin vergiye karşı geliştirdikleri algı düzeyi üzerinde etkili olduğu sonucu çıkarılabilmektedir. Vergi algısı; mükelleflerin vergi ödemek ya da ödememek yönünde geliştirdikleri davranışları belirleyen temel etkidir (Aktan, 2012: 18). Bu kavram mükellef gruplarının toplu halde meydana getirdikleri algı düzeyini de kapsamaktadır. Dolayısıyla hem bireysel anlamda hem de kümülatif anlamda vergi algısı geliştirilmesi mümkün olmaktadır.

Vergi algısı olumlu olan mükellef ve toplumlarda vergiye uyum kolaylaşmaktadır (Korlu ve diğerleri, 2016: 713). Nitekim vergi algısı, vergi bilinci ve vergi ahlakını pekiştirmektedir. Vergi algısını olumlu yönde geliştiren çok fazla etkenden bahsedilebilir. Bunları tek tek sıralamak mümkün olmamakla birlikte esas itibarıyla mükelleflerin psikolojik bütünlüğüne olumlu etkide bulunan her türlü faktör vergi algısını yükseltebilmektedir. Bu açıdan, içinde yaşanan toplumun demografik özelliklerinden hukuk sisteminin özelliklerine kadar geniş bir ölçüt sunulabilmektedir.

Literatürde vergi algısının; psikolojik, ahlaki, kültürel, kurumsal, dini, siyasal, idari ve hukuki faktörlerden etkilendiği ortaya konmuştur (Aktan, 2012: 18). Bu faktörler üzerinde olumlu yöndeki gelişmeler vergi algısını yükselterek vergiye uyumun sebebini oluşturmaktadır (Korlu ve diğerleri, 2016: 713). Başka bir ifade ile vergiye uyumu kolaylaştıran düzenleme ve uygulamalar vergiye karşı geliştirilen tutum ve davranışları pekiştirmektedir.

Vergi ombudsmanlığı, mükellef ile devlet arasında meydana çıkan vergi uyumsuzluğunun hem hukuk kurallarına hem de hakkaniyete göre, dostane bir yolla çözümlenmesine imkân tanıyan demokratik ve hak temelli bir başvuru yoludur. Bu özelliği sebebiyle mükelleflerin, vergisel adil düzenin bozulduğunu düşündükleri durumlara karşı yargı yoluna göre daha hızlı ve maliyetsiz bir alternatif olduğunun bilinciyle harekete geçmeye teşvik etmektedir (Moosa, 2017: 1). Bu başvuru aynı zamanda vergi idaresinin daha sonra yol açabileceği ihlalleri de önlemek olanağını ortaya koymaktadır (Perrou, 2018: 109). Dolayısıyla vergi ombudsmanlığının yerleştirilmesi ve gelişmesi ile demokratik bir yöntem olarak benimsenmesi sonucunda mükelleflerin vergi algısında olumlu etkiler göstereceği açıktır.

Vergi ombudsmanlığı ve vergi algısı arasındaki ilişkinin karşılıklı olduğu düşünülebilir. Nitekim vergi ombudsmanlığına başvurma ve adil bir netice alma ihtimali vergi algısını geliştirecek; vergi algısının gelişmiş olduğu mükellef ve toplumlarda da hak arama kültürünün yerleşmiş olması sebebiyle vergi ombudsmanının önemi artacaktır. Bu ilişki hem vergi ombudsmanlığının hem de vergi algısının aynı doğrultuda gelişimine katkı sunmaktadır. Dolayısıyla vergi ombudsmanlığı ve vergi algısı arasındaki korelasyonun pozitif yönlü olduğu kabul edilmelidir.

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Kamu denetçiliği, kamu idareleri ile bireyler arasında ortaya çıkan anlaşmazlıkların bağımsız kişi veya kuruluşlar tarafından hakkaniyet ölçütüne göre çözümlenmeye çalışıldığı

özel bir uzlaşma kurumudur. Modern hukuk sistemlerinde yer edinmiş olan kamu denetçiliği kurumu, toplumların ihtiyaçlarına göre ortaya çıkan bir mahiyetle gelişimini sürdürmektedir. Bu açıdan tercih edilen model çerçevesinde genel amaçlı ya da özel amaçlı kamu denetçiliği kurumu ya da kurumları oluşturulmakta ve hak ihlallerinin yargı yoluna nazaran daha hızlı ve maliyetsiz biçimde giderilmeye yönlendiği görülmektedir.

Günümüzde genel amaçlı kamu denetçiliği uygulamalarının yerini özel uzmanlık alanlarına göre ayrılan birimlere bıraktığı görülmektedir. Bu açıdan vergi uyuşmazlıklarının mahiyeti gereği doğru bir karara varılabilmesi için özel bir kamu denetçiliği kurumuna ihtiyaç duyulduğu kabul edilebilir. Bu husus pek tabii genel amaçlı kurulan kamu denetçiliği kurumu içinde de çözümlenebilecektir. Ancak mükellef algısının yükseltilerek vergi bilinci, vergi ahlakı gibi psikolojik kavramlarla vergiye uyumu kolaylaştırmak amacıyla ve vergi uyuşmazlıklarının teknik bilgi ve beceri gerektirmesi ile diğer disiplinlerle ilişkisinin yoğunluğu göz önüne alındığında ayrı bir vergi ombudsmanlığı kurumunun kurulması ihtiyacı artmaktadır. Bu isimle anılan bir kurumun mükellef algısı üzerinde olumlu yönde etki göstereceği ileri sürülebilir. Nitekim sadece vergi uyuşmazlıklarına bakan, vergi idaresinden bağımsız ve hukuk kurallarının yanında hakkaniyet ölçütüne göre karar veren bir kurumun varlığı mükelleflere güven sağlayacaktır.

Genel ombudsmanlık uygulamaları günümüzde yerini özel uzmanlık alanlarına göre ayrılan bir yapıya bırakmaktadır. Bu bakımdan teknik bir alanı oluşturan vergi hukuku kapsamında meydana çıkan uyuşmazlıkların özel bir ombudsmanlık faaliyetine tabi tutulması, devlet ile mükellefler arasındaki ilişkinin olumlu yönde gelişmesine katkı sağlayabilmektedir. Bu durum vergiye uyumu artırarak vergi bilinci ve vergi ahlakını pekiştirmektedir. Ayrıca vergi ombudsmanlığı, vergi demokrasisini de geliştirebilmektedir. Nitekim vergi ombudsmanlığı, vergi uyuşmazlıklarını idari aşamada sona erdiren demokratik bir başvuru yolu olarak kabul edilmektedir. Bu açıdan mükellef ile devlet arasında yargı yolu husumeti oluşturmadan çözüme odaklanılması sebebiyle barışçıl bir yöntem olarak önem kazanmaktadır.

Ayrı bir vergi ombudsmanlığının kurulması ilk aşama olmakla birlikte bu kurumun etkinliğinin sağlanması ihtiyacı da ortaya çıkmaktadır. Nitekim hem hukuken hem de pratikte vergi idaresi aleyhine karar verme olanağı bulunmayan bir örgütlenme modeli ile kurulan, kararları bağlayıcı olmayan ya da en azından verilen kararların aksine işlem tesis edildiği takdirde vergi idaresi tarafından açıkça gerekçelendirilmesi gerekmeyen bir vergi ombudsmanlığının etkinliğinden bahsedilemeyecektir. Ayrıca bazı işlem ve eylemlerin vergi ombudsmanının inceleme kapsamının dışında bırakılması veya diğer idari başvuru yollarının tüketilmesine bağlanarak sürecin uzatılması da kurumun etkinliğini azaltacaktır. Bu sebeple uzman ve bağımsız bir vergi ombudsmanlığı kurulmasıyla birlikte, mükelleflere doğrudan başvuru imkânı tanınarak vergi ile ilgili her türlü eylem ve işlemin adil bir vergi sistemini oluşturmak, sürdürmek ve geliştirmek maksadıyla bağlayıcı olmasa bile aksine işlemlerin gerekçelendirilmesi zorunluluğu getirilen objektif bir yapıya kavuşturulması gerekmektedir.

Vergi ombudsmanlığının yukarıda değinilen özelliklere haiz olarak kurulması ile etkin bir biçimde faaliyet yürütmesi üzerine mükelleflerin bu başvuru yoluna ilişkin tutum ve davranışlarının olumlu yönde gelişeceği değerlendirilmektedir. Bu sayede vergi uyuşmazlıklarının yargı yoluna gitmeden etkin bir biçimde çözümlendiği algısı ile mükelleflerin bilinç düzeylerinde artış sağlanabilecektir. Öte yandan vergi ombudsmanlığının kararları vergi idaresinin eylem ve işlemlerine de örnek oluşturarak olası uyuşmazlıkların

azalmasına katkı sunabilecektir. Dolayısıyla hem vergi idaresinin işlemleri hem de mükellefin vergi algısı bağımsız ve tarafsız bir şekilde vergi ombudsmanlığının katkıları sayesinde gelişim gösterebilecektir.

KAYNAKÇA

Adam, M. Legal Regulation of Non-Judicial Methods of Consideration and Resolution of Tax Disputes: Tax Ombudsman, Tax Arbitration and Mediation in Tax Disputes Taxation of Digital Companies: Experience of Russia and Other Countries, *Financial Law Review*, 22, 2, 2021.

Akıncı, M. *Bağımsız İdari Otoriteler ve Ombudsman*, Beta, İstanbul, 1999.

Aktan, C. C. Vergi Psikolojisinin Temelleri ve Vergi Ahlakı, *Çimento İşveren Dergisi*, Ocak 2012.

Balaban, Ö. ve Üstün, Ü. S. Vergi Hukukunda Ombudsmanlık, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6, 83, 2018.

Bayer, Ç. Vergi Ombudsmanlığı, *SÜAMYOD*, 1, 1, 2018.

Beyce, A. *Vergi Sorunlarının Çözümünde Kamu Denetçiliği Kurumu'nun İşlevi*, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2012.

Çağlayan, R. *İdare Hukuku Dersleri*, Adalet Yayınevi, Ankara, 2021.

Çeliksoy, E. ve Bayan, B. Genel ve Özel Amaçlı Ombudsmanlık Örnekleri: İngiltere ve Türkiye, *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 3, 1, 2020.

Doğan, K. C. ve Kaya, K. İngiltere’de Ombudsmanın Etkinliği: Nitel Bir Çalışma, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 14, 87, 2021.

Erhürman, T. Türkiye İçin Nasıl Bir Ombudsman Formülü, *AÜHFD*, 49, 1, 2000.

Fendoğlu, H. T. Kamu Denetçiliği Kurumu ve Osmanlı, *Adalet Dergisi*, 1-2, 62-63, 2019.

Gümüş, Ö. Vergi Ombudsmanlığı ve Türkiye’de Uygulanabilirliği, *Vergi Raporu*, 164, 2013.

Hatipoğlu, C. Vergisel Uyuşmazlıklar Bakımından Kamu Denetçiliği Kurumuna Başvuru Koşulları, *MÜHF-HAD*, 20, 2, 2014.

International Ombudsman Institute (IOI), *Occasional Paper No.44*, https://www.theioi.org/downloads/a996k/IOI%20Canada_Occasional%20Paper%2044_Stephen%20Owen_Current%20OM%20issues%20an%20intern.%20perspective_1990.pdf, 1990. (Erişim tarihi: 06.06.2023)

Karcı, Ş. M. Vergi Ombudsmanı Kavramı ve Türk Kamu Yönetiminde İşlevselliği, *EKEV Akademi Dergisi*, 23, 79, 2019.

Kazancı, M. *Kamuda ve Özel Kesimde Halkla İlişkiler*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2016.

Korlu, R. K., Gerçek, A. ve Çetinkaya, Ö. Mükelleflerin Yerel Vergi Algıları Üzerine Bir Analiz: Bursa Örneği, *Yönetim ve Ekonomi*, 23, 3, 2016.

Lubbers, J. S. Ombudsman Offices in the Federal Government-An Emerging Trend?, *Administrative Law and Regulatory Practice*, 28, 1998.

Main, L. How to Effectively Use the Tax Ombudsman, *Tax Professional*, 26, 2015.

Moosa, F., Will the Tax Ombud be an Effective Protector of Taxpayers' Rights?, *HSSOA Journal of Forensic, Legal & Investigative Sciences*, 3, 1, 2017.

Mthimunya, S. *Analysis of the South African Tax Ombud*, Yüksek Lisans Tezi, Pretoria Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Hatfield, 2013.

Müftüoğlu Hoş, Z. Kamu Denetçiliği Kurumu ve Vergi Uyuşmazlıklarında Uygulaması, *TBB Dergisi*, 114, 2014.

Perrou, K. The Ombudsman and the Process of Resolution of International Tax Disputes - Protecting the "Invisible Party" to the MAP, *World Tax Journal*, 99, 2018.

Pickl, V. J. Ombudsman Sistemlerinin İslami Temelleri, (çev. Taykan, A.) *Yeni Türkiye Dergisi*, Siyasette Yozlaşma Özel Sayısı 2, 13-14, 1997.

Saraçoğlu, F., Pürsünlerli Çakar, E. ve Ömercioğlu, A. *Vergi Hukuku*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2022.

Serrano, F. The Taxpayer's Rights and the Role of the Tax Ombudsman: an Analysis from a Spanish and Comparative Law Perspective, *Intertax*, 35, 5, 2007.

Süley, G. Y. Ombudsmanlık Kurumu ve Türkiye'de Uygulanabilirliği, *Bütçe Dünyası Dergisi*, 34, 2, 2010.

Usta, S. ve Akıncı, A. Kamu Yönetiminde Hesap Verebilirlik Mekanizması Olarak Ombudsmanlık Kurumu: Almanya Örneği, *Journal of Human Sciences*, 13, 2, 2016.

VERGİ UYUŞMAZLIKLARINDA ALTERNATİF ÇÖZÜM YÖNTEMLERİ

Doç. Dr. Abdullah ÖMERCİOĞLU

Kırıkkale Üniversitesi, - 0000-0002-7577-4356

ÖZET

Vergi uyuşmazlıkları, vergilendirme sürecinin her aşamasında ve genel olarak mükellef ile devlet arasında meydana çıkan anlaşmazlıkları ifade etmektedir. Bu anlaşmazlıklar, vergi sisteminin bir eksikliğinden veya vergilerin mükellefler tarafından benimsenmemesinden kaynaklanabilmektedir. Vergi uyuşmazlıklarının çözülmesi, mükellef ile devlet arasındaki anlaşmazlığın ortadan kaldırılarak vergi sisteminin devamlılığının sağlanması açısından önem taşımaktadır. Ek olarak vergi uyuşmazlıklarının çözülmesi ile mükellef haklarının tesisi de mümkün olmaktadır. Bu doğrultuda uyuşmazlıkların çözümünde; yargısal çözüm ve idari çözüm olarak iki temel yöntem mevcuttur.

Yargısal çözüm yöntemleri mükellef ile devlet arasında bir husumet olduğundan hareketle içerisinde çatışma barındırmaktadır. Ayrıca yargı yolu, uzun ve masraflı bir süreci gerektirebilmektedir. Bunun yanında idari çözüm yöntemleri, diğer bir ifadeyle alternatif çözüm yöntemleri, mükellef ile devlet arasındaki anlaşmazlığın dostane usullerle ortadan kaldırılmasına imkân tanımaktadır. Bu yöntemler yargı yoluna göre daha kısa sürede, daha az masrafla ve uzlaşma içinde gerçekleştirilebilmektedir. Vergi uyuşmazlıklarında yargısal çözüm yöntemi anlaşmazlığın mahkeme vasıtasıyla çözülmesi anlamına geldiğinden tüm ülkelerde benzer bir mahiyeti ifade etmektedir. Ancak alternatif çözüm yöntemleri ülkelerin kendi yasal düzenlemelerine göre farklılıklar içerebilmektedir. Bu bakımdan çok çeşitli usuller belirlenebilmekle birlikte esas olarak ilgili ülkenin vergi hukuku sistemine dâhil olan çözümler şeklinde ortaya çıktıkları görülmektedir.

Çalışmada öncelikle vergi uyuşmazlıklarının mahiyeti ve çözüm yöntemlerine genel olarak değinilmiş; daha sonra alternatif uyuşmazlık çözümü ve çeşitli ülkelerde uygulanan alternatif çözüm yöntemleri örneklenerek tespit edilmiştir. Ek olarak ülke uygulamalarında yoğun olarak kullanıldığı ve fayda sağlandığı belirlenen uzlaşma, hakem heyeti, arabuluculuk, kamu denetçiliği, tarafsız ön değerlendirme, vaka tespiti ve kısa duruşma gibi bazı alternatif çözüm yöntemleri ayrıca incelenmiştir. Sonuç olarak ise vergi uyuşmazlıklarında alternatif çözüm yöntemlerinin artırılmasına ve geliştirilmesine yönelik öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Vergi Uyuşmazlığı, Alternatif Çözüm Yöntemleri, Uzlaşma, Arabuluculuk, Tahkim.

ALTERNATIVE SOLUTION METHODS IN TAX DISPUTES

ABSTRACT

Tax disputes refer to the disputes that occur between the taxpayer and the state at every stage of the taxation process. These disagreements may arise from a deficiency in the tax system or the non-adoption of taxes by taxpayers. The resolution of tax disputes is important in terms of eliminating the dispute between the taxpayer and the state and ensuring the continuity of the tax system. In addition, it is possible to establish taxpayer rights by resolving tax disputes. In this direction, there are two basic methods as judicial solution and administrative solution.

Judicial solution methods contain conflicts, as there is enmity between the taxpayer and the state. In addition, the judicial procedure may require a long and costly process. In addition, administrative solution methods, in other words, alternative solution methods, allow the dispute between the taxpayer and the state to be settled through amicable procedures. These methods can be realized in a shorter time, with less expense and in consensus compared to the judicial process. Since the judicial solution method in tax disputes means the resolution of the dispute through the court, it has a similar nature in all countries. However, alternative solution methods may differ according to the legal regulations of the countries. In this regard, although a wide variety of procedures can be determined, it is seen that they mainly emerge as solutions that are included in the tax law system of the relevant country.

In the study, first of all, the nature and solution methods of tax disputes are generally mentioned; than alternative solution and the methods applied in various countries are sampled and determined. In addition, some alternative solution methods such as conciliation, arbitration, mediation, ombudsman, impartial preliminary assessment, case detection and short trial, which are determined to be used extensively and benefit in country practices, are also examined. As a result, suggestions for increasing and developing alternative solution methods in tax disputes are presented.

Keywords: Tax Dispute, Alternative Solution Methods, Conciliation, Mediation, Arbitration.

1. GİRİŞ

Vergi uyuşmazlıkları, vergiyi doğuran olay ile başlayıp tarh, tebliğ, tahakkuk ve tahsil aşamaları ile devam eden süreçte ortaya çıkabilen anlaşmazlıklardır. Bu anlaşmazlıklar esas itibariyle vergilendirme yetkisini elinde tutan devlet ve bu yetkinin icra makamı olan vergi idaresi ile salınan verginin borçlusu konumundaki mükellef arasında meydana çıkmaktadır. Vergi uyuşmazlıkları bazen vergilendirme yetkisinin aşırı, orantısız ve hukuka aykırı kullanılmasından kaynaklanabilmekte bazen de mükellefin hatalı veya kusurlu davranışlarından meydana çıkabilmektedir.

Her halükarda ortaya bir vergi uyuşmazlığı çıktığında hem mükellefin haklarının hem de devletin vergilendirme yetkisinin meydana çıkardığı kamu düzeninin korunması, sürdürülmesi ve yeniden tesis edilmesi için harekete geçilerek uyuşmazlığın giderilmesi gerekmektedir. Bu bakımdan vergi uyuşmazlıkları, diğer uyuşmazlık türlerinde de olduğu gibi esas olarak bağımsız yargı organları

tarafından giderilmeye çalışılmaktadır. Bu durum yargı yolu ile çözüm yöntemi şeklinde ifade edilebilmekte ve uyuşmazlığın tarafları arasında bir husumet olduğu varsayımını içermektedir.

Öte yandan, kanunla öngörülmüş usullerle yargı yoluna başvurmadan da mevcut uyuşmazlıkların ortadan kaldırılmasına yönelik idarenin kendi içinde kalan yöntemler belirlenebilmektedir. Bu durum uyuşmazlıkların idari aşamada çözümü olarak ifade edilmekte ve tarafların arasında husumet oluşturmadan, barışçıl ve dostane yöntemlerle uyuşmazlıkların sona erdirilmesine imkân tanımaktadır.

Günümüzde uyuşmazlıkların çözümünde kullanılan bu iki temel yolun yanında alternatif çözüm yöntemi olarak adlandırılan farklı bir başvuru türünden daha bahsedilmektedir. Alternatif çözüm yöntemi ile kastedilen esas itibarıyla yargı yoluna alternatif oluşturulması olmakla birlikte tarafsız üçüncü kişi veya kişilerin uyuşmazlığın çözümüne dâhil olmasını gerektirmesi açısından aslında birtakım idari çözüm yöntemlerine de alternatif oluşturmaktadır.

Çalışmada öncelikle alternatif uyuşmazlık çözümü kavramı açıklanacak ve idari veya yargısal çözüm yollarından ayrılan özellikleri belirlenecektir. Daha sonra çeşitli ülkelerde uygulanmakta olan alternatif çözüm yöntemleri tespit edilecek ve vergi uyuşmazlıklarında kullanılan uzlaşma, hakem heyeti, arabuluculuk, kamu denetçiliği, tarafsız ön değerlendirme, vaka tespiti ve kısa duruşma gibi bazı alternatif çözüm yöntemleri incelenecektir. Sonuç kısmında ise vergi uyuşmazlıklarının çözümünde alternatif yöntemlerin artırılmasına ve geliştirilmesine yönelik öneriler sunulacaktır.

2. ALTERNATİF UYUŞMAZLIK ÇÖZÜMÜ KAVRAMI

Alternatif uyuşmazlık çözümü; mükellef ve idareden ayrılan tarafsız bir üçüncü kişi ya da kişilerin katılımı ile gerçekleştirilen, bağlayıcı sonuçları bulunmayan ve her aşamada başvurulma imkânı olabilen zorunlu ya da ihtiyari yolları ifade etmektedir (Hepeksaz ve Avcı: 2018: 762). Bu yöntemler ile yargı dışında ve idareden de ayrı olarak tarafsız ve bağımsız başka bir kişinin müdahalesi ile uyuşmazlıkların giderilmeye çalışılması söz konusu olmaktadır.

Alternatif uyuşmazlık çözümü ilk olarak ABD’de 1970 yılında arabuluculuk ve tahkim yöntemleri ile kurulmuş ve daha sonra diğer ülke sistemlerini de etkilemiştir (Özbek, 2005a: 92). Özellikle Anglo-Sakson hukuk sistemini benimsemiş ülkelerde benimsendikten sonra diğer hukuk sistemlerinde de işlerlik kazanmıştır. Nitekim uyuşmazlıkların yargı organları dışında oluşturulan bağımsız kişi veya kurullar tarafından dostane usullerle çözümlenmesi aynı zamanda hukuk devleti, demokratik yönetim anlayışı ve uzlaşma kültürü ile ilişkili görülmüştür.

Alternatif uyuşmazlık yöntemlerinin kullanılmasının önemli etkileri olduğu ileri sürülmektedir. Bu bakımdan özellikle yargı organlarının iş yükünün azaltılmasında, uyuşmazlıkların daha kısa sürede ve daha az maliyetle çözümlenmesinde; dolayısıyla da uyuşmazlığın her iki tarafının da menfaatlerinin azami derecede korunarak iki taraflı bir kazanım elde edilmesine katkı sunduğu açıktır. Aynı zamanda alternatif çözüm yöntemlerinin kullanılması, toplumsal barışın sağlanmasına da katkı sunabilmektedir (Arzumanova, 2021: 85).

Alternatif çözüm yöntemlerinin olumlu yönleri; tarafların süreçte aktif olması, uyuşmazlığın uzman yardımıyla çözümlenmesi, mahremiyetin korunması, daha hızlı ve az maliyetle çözüm bulunması, tarafların haklılığının ortaya konmasından ziyade menfaatlerinin dengelenmesi, daha ılımlı ve esnek mahiyette olması ve yargı yoluna başvuru imkânını ortadan kaldırmaması şeklinde sayılmaktadır (Tanrıver, 2006: 158). Olumsuz yönleri ise; tarafların kararsız olması durumunda etkisizleşmesi, uzlaşma kültürü zayıf toplumlarda kabul görmemesi, tarafların ekonomik durumları arasındaki farkın uzlaşmayı engellemeyle, uyuşmazlığın çözümlenmesine katkı sunacak üçüncü

kişilerin mahremiyet ihlalleri yapmaları, alternatif çözüm yönteminin giderlerinin karşılanmak istenmemesi ve sadece basit uyuşmazlıklarla sınırlandırılması olarak belirtilmektedir (Tanrıver, 2006: 159-160).

Alternatif çözüm yöntemlerin kullanımı artış eğilimindedir. Bu yöntemlerin ilk defa tanındığı ABD’de uyuşmazlıkların % 80’den fazlasının yargı yoluna gidilmeden çözüldüğü belirtilmektedir (Hepeksaz ve Avcı: 2018: 762). Diğer ülkelerde de yoğun biçimde yargı dışı yolların artırıldığı ve özellikle özel hukuk uyuşmazlıkları açısından tarafların üzerinde uzlaştıkları bir yöntem ile husumet gütmekten aralarındaki uyuşmazlıkları sonlandırmaya çalıştıkları görülmektedir. Pek tabii bu yöntemlerin kullanılması, hukuk sisteminin izin verdiği ölçüde geçerlilik taşımaktadır.

3. ÇEŞİTLİ ÜLKELERDE VERGİ UYUŞMAZLIKLARINDA UYGULANAN ALTERNATİF ÇÖZÜM YÖNTEMLERİ

Alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemleri ülkelerin kendi mevzuatları kapsamında çeşitlenebilmektedir. Bu yöntemler ilgili ülkenin o uyuşmazlığın çözümünde öngörülen yargı sistemine, idarenin uyuşmazlık üzerindeki etkisine ve toplumun kültür-bilinç düzeyine göre tercih edilebilmektedir. Konumuz açısından önemli uygulamalar geliştirdikleri değerlendirilen ABD, İngiltere ve Fransa’daki vergi uyuşmazlıklarının çözümünde başvurulan alternatif çözüm yöntemleri incelenecek ve ayrıca Türkiye’de bu yöntemlerin mevcut olup olmadığı değerlendirilecektir.

3.1. ABD

ABD, alternatif uyuşmazlık çözümü yöntemlerinin ilk olarak Anglo-Sakson hukuk sistemlerinde ortaya çıkmış olması açısından önem kazanmaktadır. ABD’de “offer in compromise” adıyla düzenlenen, mükellefin ödeme gücünün üzerinde vergi borcu ile karşı karşıya kalması durumunda başvurulabilen özel bir uzlaşma (müzakere) yöntemi bulunmaktadır (Kızıltoprak, 2020: 110). Bu yöntem Amerikan gelir idaresi ile mükellef arasında karşılıklı bir anlaşma ile vergi borcunun makul düzeye indirilmesini ve mükellefin vergi kanunlarına uymayı taahhüt etmesini sağlamaktadır. Bu sayede hem kamu geliri güvence altına alınmış olmakta hem de mükellefin ödeme gücünü tamamen ortadan kaldırmadan faaliyetlerine devam etmesine imkân tanınmıştır.

Uzlaşma yolunun yanında bazı eyaletlerde vergi idaresinin kendi içinde oluşturulan ya da vergi davalarında da uygulanabilen arabuluculuk birimleri bulunmaktadır (Biniş, 2013: 23). Bu birimler genellikle uzlaşma müzakerelerinden sonuç alınamaması durumunda işlerlik kazanmaktadır (Arslan, 2021: 2749).

Ayrıca ABD’de vergi uyuşmazlıklarının çözümünde etkin olarak “mükellefin avukatı” şeklinde adlandırılan bir kamu denetçiliği kurumu da kullanılmaktadır (Gümüş, 2013: 42). Bu kurum vergi uyuşmazlıkları ile uzmanlaşmış, özel amaçlı bir vergi ombudsmanlığı niteliğinde görülmektedir.

3.2. İngiltere

İngiltere, özellikle 2009 yılından itibaren vergi uyuşmazlıklarının çözümünde etkin olarak alternatif yöntemlere yönelmiştir (Arslan, 2021: 2750).

Yapılan düzenleme ile vergi uyuşmazlıklarının çözümünde dava yoluna başvurmadan önce mükelleflerin arabuluculuk ve tahkim yollarına gitmesi hususunda yönlendirildikleri görülmektedir. Bu yönlendirme önemli derecede etkinlik sağlamaktadır. Nitekim İngiltere’de vergi uyuşmazlıklarının yaklaşık % 80’inin arabuluculuk yöntemi ile çözümlendiği bildirilmektedir (Kızıltoprak, 2020: 112). Bu sayede vergi davalarında ciddi derecede azalmalar

olmuş ve mükellefler ile vergi idaresi arasında husumet oluşmadan uyuşmazlıkların giderilmesi mümkün hale gelmiştir.

3.3. Fransa

Fransa’da özellikle mükellef hakları bildirgesi ile 2005 yılından itibaren vergi uyuşmazlıklarında yargı dışındaki çözüm yöntemlerinin geliştirilmesine önem verilmiştir (Karataş Durmuş, 2016: 52). Bu çerçevede diğer uyuşmazlıklar açısından da sıkça kullanılan yöntem olan arabuluculuk ve aracılık yöntemleri öne çıkmaktadır.

Arabulucuya başvurmanın ön koşulu olarak danışmanlık (diyalog) yöntemi belirlenmiştir (Kızıltoprak, 2020: 115). Bu usulde mükellef hakkında yapılan vergi incelemesine karşı itirazların sunulması ve yönlendirme işlemleri yapılmaktadır (Karataş Durmuş, 2016: 53). Danışmanlık ve arabuluculuk yollarından başarı sağlanamaması durumunda ise tavsiye alınmak üzere aracıya başvurulabilmektedir.

Bunlara ek olarak vergi uyuşmazlıklarında kamu denetçisine başvuru imkânı da bulunmaktadır (Gişi, 2017: 18). Fransa’da kamu denetçiliği, mükellef haklarının korunmasında önemli bir başvuru yolu olarak görülmektedir.

3.4. Türkiye

Türkiye’de vergi uyuşmazlıklarında alternatif çözüm yöntemleri mevzuat içinde açıkça düzenlenmemiştir. Vergi Usul Kanunu’nda vergi uyuşmazlıklarının idari çözüm yöntemlerine yer verilmiş ve bunlar; uzlaşma, vergi hatalarının düzeltilmesi, izaha davet, pişmanlık ve islah, cezalarda indirim, karşılıklı anlaşma usulü ve kanun yolundan vazgeçme olarak sayılmıştır (Saraçoğlu ve diğerleri, 2022: 272). Bunların yanında İdari Yargılama Usul Kanunu’nda düzenlenen üst makamlara başvuru yolu da tüm idari işlemler bakımından olduğu gibi vergi işlemlerine karşı da kullanılabilir.

Tüm bu yöntemler vergi uyuşmazlıklarının idari aşamada çözümüne yöneliktir. Dolayısıyla meydana çıkan uyuşmazlık, bu uyuşmazlığın bir tarafını oluşturan idare içinde ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır. Bu açıdan bahsedilen yöntemlerin bağımsız ve tarafsız üçüncü kişi veya kişiler tarafından ele alınmaması sebebiyle alternatif çözüm yöntemi olarak kabul edilmesi mümkün görülmemektedir.

Ayrıca 2010 yılında anayasaya eklenen hüküm ile kamu denetçiliği kurumu işlerlik kazandırılmış ve vergi uyuşmazlıkları açısından da bu kuruma başvuru imkânı tanınmıştır. Bu bakımdan sadece kamu denetçiliği, genel bir yöntem olarak vergi uyuşmazlıklarının alternatif çözüm yöntemi mahiyetinde uygulanabilmektedir.

4. VERGİ UYUŞMAZLIKLARININ ÇÖZÜMÜNDE KULLANILAN BAZI ALTERNATİF YÖNTEMLER

Ülke uygulamaları değerlendirildiğinde vergi uyuşmazlıklarında etkin bir şekilde uygulanabilen alternatif çözüm yöntemleri; uzlaşma (müzakere), hakem heyeti (tahkim), arabuluculuk ve kamu denetçiliği (ombudsmanlık) olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca bunlara yardımcı olan ya da tamamlayan yöntemler olarak; tarafsız ön değerlendirme, vaka tespiti ve kısa duruşma yöntemlerinden de bahsedilmektedir.

4.1. Uzlaşma (Müzakere)

Uzlaşma, uyuşmazlığa her iki tarafın da kabul edebileceği bir çözüme ulaşabilmek amacıyla anlaşmazlığın tarafı olmayan üçüncü bir kişinin dâhil olduğu yargı dışı bir alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemidir (Özbek, 2005b: 85). Uzlaşma yönteminde tarafların karşılıklı

olarak müzakerelerde bulunması ve şartlarını ortaya koyarak üzerinde tartışıp ortak bir sonuç elde etmeye çalışması söz konusu olmaktadır.

Uzlaşmada üçüncü kişinin uyuşmazlığın çözümüne etkisi daha sınırlı olmaktadır. Bu durumda üçüncü kişi, taraflar arasındaki iletişimi etkin bir biçimde artırmak maksadıyla dâhil olmaktadır (Hepeksaz ve Avcı: 2018: 763). Bununla birlikte esas olarak müzakereleri yürüten ve uyuşmazlık konularının yönetilmesi üzerinde hâkimiyet gösteren taraflardır. Tarafların olayın yönetiminde kendi çıkarlarının ağır basması sebebiyle müzakerelerin yürütülmesi zorlaşmakta, bu durum da uzlaşma yönteminin etkinliğini azaltarak tercih edilme oranını düşürdüğü ileri sürülmektedir (Tanrıver, 2006: 160).

4.2. Hakem Heyeti (Tahkim)

Dava yoluna en yakın yöntem olan tahkim, taraflarca belirlenen bir hakem veya tahkim kurulu tarafından anlaşmazlığın çözümlenmesine yönelmektedir (Hepeksaz ve Avcı: 2018: 765). Bu bakımdan tahkim; özel olarak atanan bir ya da birkaç kişiye, verecekleri kararla uyuşmazlığı giderme sorumluluğunun yüklendiği yargı dışı yöntem şeklinde tanımlanmaktadır (Özbek, 2005b: 85).

Hakemler, tarafların uzlaşma ile belirledikleri bağımsız ve tarafsız üçüncü kişilerdir. Bu kişiler aynı yargılamada olduğu gibi tarafları dinler ve maddi olayları hukuk kuralları çerçevesinde değerlendirerek tarafları bağlayan bir karar ile neticeye bağlar. Bu yönüyle tahkimin alternatif uyuşmazlık çözüm yönteminden çok istisnai bir yargılama usulüne benzetildiği görülmektedir (Tanrıver, 2006: 171).

Pek tabii hakemlerin yargılama yapma yetkilerinin olmaması, tahkim usulünü yargı dışı niteliğe sahip kılmaktadır. Bununla birlikte konu açısından tahkim yolunun sınırlı olduğu ifade edilmektedir. Bu bakımdan tahkime elverişli bir vergi uyuşmazlığının mevcut olması gerekecektir. Uygulamada tahkim yönteminin daha çok uluslararası vergi uyuşmazlıklarını gidermek maksadıyla kullanıldığı görülmektedir (Arslan, 2021: 2752).

4.3. Arabuluculuk

Arabuluculuk, üçüncü bir kişi tarafından bağlayıcı olmayan görüşlerle uyuşmazlığı çözmek maksadıyla tavsiyede bulunulmasını gerektiren yargı dışı bir çözüm yöntemidir (Özbek, 2005b: 85). Bu yöntemde yönlendirme ve önerilerde bulunma vasfı ön plana çıkmaktadır.

Arabuluculukta üçüncü kişinin uyuşmazlığın çözümüne katkısı daha yoğun olarak hissedilmektedir. Ancak bu yoğunluk tarafların yönlendirilmesi, sorunların belirlenmesi, çatışmanın önlenmesi, çözüm önerilerinde bulunulması gibi faaliyetleri kapsamaktadır. Bu bakımdan arabulucunun esas rolü, uyuşmazlığın sonucunu belirlemekten ziyade tarafların kendi kararlarını alabilmeleri ve ortak bir paydada mutabakata varabilmeleri için maddi olayları ve konuları tartışmaya elverişli bir ortama getirmektir (İrteş Gülşen, 2019: 271).

Arabuluculuk ile mükellef ve vergi idaresi arasındaki iletişimin güçlendirilmesi ve uyuşmazlıkların azaltılarak hem hukuka uygun işlem tesis edilmesinin yaygınlaştırılması hem de yargı yoluna başvurunun azalarak iş yükünün düşürülmesi hedeflenmektedir (Karataş Durmuş, 2016: 55). Bu hedefler arabuluculuk görüşmelerinin olumlu sonuçlanması durumunda somutlaşmakta ve yöntemden elde edilmek istenen olumlu neticelere sebebiyet vermektedir.

Uyuşmazlığa sebep olan sorunların araştırıldığı, tarafların menfaatlerinin gözetildiği ve çözüm odaklı yönlendirmelerin yapıldığı süreçler ile mükelleflerin haklarının korunması

kolaylaşmaktadır. Bu açıdan arabuluculuk, vergi uyuşmazlıklarının çözümünde en çok başvurulan yöntemi oluşturmaktadır.

4.4. Kamu Denetçiliği (Ombudsmanlık)

Kamu denetçiliği; idari makamların ve yetkililerin eylem ve işlemlerinde adil davranılmasını sağlamak ve muhatapların menfaatlerini korumak üzere görevlendirilen özel ya da kamusal bir oluşumdur (Adam, 2021: 138). Kamu denetçiliğinde hukuk kurallarının yanında hakkaniyet ölçütüne göre değerlendirme yapılmaktadır.

Kamu denetçisi, bağımsız ve tarafsız şekilde görevini yerine getirmektedir. Bu kurum kendisine yapılan başvuru üzerine incelemelerde bulunmakta ve idareye yönelik tavsiye kararları vererek mevcut uyuşmazlığı ortadan kaldırmaya yönelmektedir (Balaban ve Üstün, 2018: 501).

Diğer uyuşmazlıklarda olduğu gibi vergi uyuşmazlıklarında da kamu denetçisine başvurulması mümkündür. Burada vergi ile ilgili uzmanlık gerektiren bir konunun varlığı sebebiyle kamu denetçiliğinin türü önem kazanmaktadır. Her ne kadar vergi uyuşmazlıkları genel amaçlı kurulan ve her türlü uyuşmazlığa ilişkin başvuruyu kabul eden klasik kamu denetçiliği içinde de çözümlenebilir olsa da vergi uyuşmazlıklarının mahiyeti ve teknik bilgi gerektirmesi sebebiyle özel amaçlı kurulan vergi ombudsmanlıkları içinde çözülmesi daha isabetli görülmektedir (Main, 2015: 10-11).

4.5. Tarafsız Ön Değerlendirme

Tarafsız ön değerlendirme yöntemi, esas itibarıyla yukarıda bahsedilen yöntemlerin sağlıklı bir biçimde uygulanmasına zemin hazırlayan ve uyuşmazlığın henüz ortaya çıkmadan ya da taraflara etkileri yoğunlaşmadan fark edilmesine imkân tanıyan bir usulü ifade etmektedir. Bu yöntemde uyuşmazlığın sebepleri, ne zaman ve nasıl ortaya çıktığı belirlenmekte ve mevcut durumda neler yapılabileceği değerlendirilmektedir (Özbay, 2006: 467).

Tarafsız ön değerlendirme yolunda herhangi bir usul belirlenmek zorunda olmayıp üçüncü kişi tarafları dinleyerek hazırladığı değerlendirme raporunu sunarak taraflara önerilerde bulunmaktadır (Özbek, 2005b: 161). Taraflar değerlendirme raporuna göre hareket edip uyuşmazlığı çözmeye yönelik tavsiyelere uyabilecekleri gibi diğer çözüm yöntemlerine de başvurabilirler.

4.6. Vaka Tespiti

Vaka tespiti de tarafsız ön değerlendirme yönteminde olduğu gibi uyuşmazlığı belirlemeye, sebeplerini ortaya koymaya ve çözüm önerilerinde bulunmaya yönelmektedir. Bu bakımdan vaka tespiti de tamamlayıcı bir çözüm yöntemi mahiyetinde sayılabilir. Vaka tespitinde üçüncü bir kişi aracılığıyla ve genellikle taraflar arasında uzlaşma sağlanamadığı hallerde, maddi olaylar saptanmakta ve potansiyel riskler taraflara bir raporla bildirilmektedir (Hepeksaz ve Avcı: 2018: 766).

Vaka tespitini tarafsız ön değerlendirmeden ayıran en önemli farkı uyuşmazlığın başında değil, uzlaşmama sonunda başvurulan bir yöntem olmasıdır. Bu bakımdan tarafsız ön değerlendirmeye nazaran daha kapsamlı bir inceleme içermekte ve uyuşmazlığın yargı yolu ile çözümlenmesi durumunda tarafların kazanma ihtimallerine ilişkin de değerlendirmelerde bulunmaktadır (Biniş, 2013: 21). Bununla birlikte herhangi bir çözüm önerisi içermeyen, uyuşmazlığa ilişkin maddi olayları ve istatistiki bilgileri tespit ederek değerlendirmelerde bulunmakla yetinilen raporlar da hazırlanabilmektedir (Özbek, 2005b: 163).

4.7. Kısa Duruşma

Kısa duruşma, uyuşmazlığın tarafsız ve bağımsız bir üçüncü kişi ile tarafların temsilcilerinden meydana gelen bir kurul tarafından, bağlayıcı olmayan bir kararla ve aleni olmayan duruşmalarla çözümlenmesidir (Tanrıver, 2006: 164). Bu yöntemde her ne kadar duruşma deyimini kullanılmış olsa da yapılan işlem bir yargılama değildir. Oluşturulan kurul, toplantılarını duruşma adı altında adeta bir yargılama yapıyormuş gibi gerçekleştirmektedir.

Kısa duruşmada usul işlemlerini taraflar belirlemektedir (Hepeksaz ve Avcı: 2018: 766). Bu bakımdan tarafların üzerinde anlaşıldığı bir inceleme yöntemi kullanılabilen ve tanık dinleme, araştırma ve değerlendirmelerde bulunabilmektedir.

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Modern devletin gelişimi ile birlikte uyuşmazlıkların çözümünde bağımsız yargı organlarının önemi artmıştır. Bununla birlikte yargı yolunun uzun ve masraflı olması, demokratikleşme hareketleri ve uyuşmazlıkların mahiyetlerindeki gelişmeler üzerine yargı yoluna ek olarak kamu idaresinin kendi içinde tanınan yöntemlerle uyuşmazlıkların giderilmeye çalışılması mümkün hale gelmiştir. Bir sonraki aşamada ise kamu idaresinin de uyuşmazlığın tarafı olabilmesi, hızlı ve hukuka uygun sonuçlar sunamaması gibi gerekçelerle özel kişi veya kişilerin dahil olduğu, tarafların uzlaşısı yoluyla hızlı, esnek ve ılımlı sonuçlar elde ederek iki tarafın da kazanım sağlayabildiği alternatif yöntemler geliştirilmiştir.

İlk olarak Anglo-Sakson hukuk sistemlerinde ortaya çıkan bu alternatif yöntemler etkin bir çözüm sunmalarının yanında taşıdıkları avantajlar sayesinde diğer hukuk sistemlerinde de uygulanmaya başlanmıştır. Ancak devlet otoritesinin bu tür uyuşmazlık çözümlerine temkinli yaklaşması sebebiyle kişiler arasındaki özel hukuk anlaşmazlıklarının giderilmesi ile sınırlı sayılmış; devlet ile özel kişiler arasındaki uyuşmazlıklarda alternatif yöntemlerin kullanılması gecikmiştir.

Vergi uyuşmazlıkları, temelde devletlerin egemenlik alameti olarak kabul edilen vergilendirme yetkisinin hukuka aykırı kullanılmasından meydana çıkmaktadır. Bu durum vergilendirme sürecinin her aşamasında gerçekleşebilmekte ve mükellef ile vergi idaresi arasında anlaşmazlık yaratmaktadır. Bu ilişki içinde devletin egemen güç olması, onu mükellef karşısında daha imtiyazlı bir konuma geçirmekte; bu da mükellef haklarının tanınması, korunması ve geliştirilmesini daha önemli bir hale getirmektedir. Bu anlayış çerçevesinde vergi uyuşmazlıklarının çözümünde yargı dışı yöntemlerin tanınması ve geliştirilmesi mükellef haklarının tesisine yönelik imkânların artırılmasına olanak sağlamaktadır.

Günümüzde birçok ülkede vergi uyuşmazlıkları, alternatif yöntemlerle çözümlenebilmektedir. Ülkeler kendi mevzuatları kapsamında geliştirdikleri usul ve esaslarla başvuru yollarını çeşitlendirerek vergi demokrasisini ve mükellef haklarını etkin kılmaya çalışmaktadır. Uygulamada vergi uyuşmazlıklarının çözümünde kullanılan temel alternatif çözüm yöntemleri olarak uzlaşma, hakem heyeti ve arabuluculuk öne çıkmaktadır. Bu yöntemler uyuşmazlığın taraflarından ayrı, bağımsız ve tarafsız üçüncü kişilerin yönlendirme ve önerileri dâhilinde işlerlik kazanmaktadır. Ayrıca kamu denetçiliği kurumu da kamunun bizzat kendisi tarafından veya verilen yetki ile özel kuruluşlarca bağımsız olarak oluşturulan bir başvuru yolunu ifade etmektedir. Bu yöntemde tarafların belirlemediği ancak iradi olarak müracaat edebildikleri tarafsız bir çözüm olanağı tanınmaktadır. Bu genel yöntemlere ek olarak, onları tamamlayan ve uzlaşısı için uygun bir zemin hazırlanmasına katkı sunan; tarafsız ön

değerlendirme, vaka tespiti ve kısa duruşma yöntemleri de vergi uyuşmazlıklarının alternatif çözüm yöntemleri arasında kullanılabilirlerdir.

Türkiye açısından değerlendirildiğinde; vergi uyuşmazlıklarında alternatif çözüm yöntemlerinin tanınmadığı görülmektedir. Burada yalnızca kamu denetçiliği yöntemi, özel bir çözüm yolu olarak sunulmamakla birlikte vergi uyuşmazlıkları açısından uygulanabilirlerdir. Diğer ülke örnekleri de göz önüne alındığında özellikle arabuluculuk yönteminin vergi uyuşmazlıklarının çözümünde etkin bir başvuru yolu oluşturduğu açıktır. Ayrıca başvuru imkânlarının artırılması, mükelleflerin demokratik haklarla donatılması anlamını taşıyabileceğinden önemli görülmektedir. Dolayısıyla vergi uyuşmazlıklarında arabuluculuk yöntemi başta olmak üzere diğer alternatif çözüm yöntemlerinin de tanınmasının, geliştirilmesinin ve etkinliğini sağlayacak düzenlemelerin yapılmasının gerekli olduğu değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

Adam, M. Legal Regulation of Non-Judicial Methods of Consideration and Resolution of Tax Disputes: Tax Ombudsman, Tax Arbitration and Mediation in Tax Disputes Taxation of Digital Companies: Experience of Russia and Other Countries, *Financial Law Review*, 22, 2, 2021.

Arslan, A. Vergi Uyuşmazlıklarına Alternatif Çözüm Yollarının Türk Vergi Hukuku Açısından Değerlendirilmesi, *Mali Hukuk Dergisi*, 17, 203, 2021.

Arzumanova, L. L. Alternative Procedures for Settling Tax Disputes, *Financial Law Review*, 23, 3, 2021.

Balaban, Ö. ve Üstün, Ü. S. Vergi Hukukunda Ombudsmanlık, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6, 83, 2018.

Biniş, M. Vergi Uyuşmazlıklarında Alternatif Çözüm Yolları ve Türkiye’de Uygulanabilirliği, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 5, 2, 2013.

Gişi, S. Ombudsmanlık Kurumu, İsveç ve Fransa Ülke Uygulamaları ile Avrupa Ombudsmanı Üzerine Bir İnceleme, *YBHD*, 2, 2, 2017.

Gümüş, Ö. Vergi Ombudsmanlığı ve Türkiye’de Uygulanabilirliği, *Vergi Raporu*, 164, 2013.

Hepeksaz, E. ve Avcı, O. Vergi Uyuşmazlıklarında Alternatif Çözüm Yolları (İzaha Davet Müessesesi ve Mükellef Hakları Bağlamında Değerlendirmeler), *SDÜİİBFD*, 23, Geybullu Ramazanoğlu Özel Sayısı, 2018.

İrteş Gülşen, M. Vergi Uyuşmazlıklarında İdari Çözüm Yolları: Alternatif Çözüm Olarak Arabuluculuk, *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimlerde Akademik Çalışmalar*, (Ed.) Gölen, Z. ve Özer, S., Iype Cetinje, Karadağ, 2019.

Karataş Durmuş, N. Vergi Uyuşmazlıklarında Barışçıl Çözüm Yolları: Fransa Örneği, *YBHD*, 1, 2016.

Kızıltoprak, Ö. Türkiye ve Çeşitli Ülkeler Vergi Sistemlerinde Vergi Uzlaşması, *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 42, 1, 2020.

Main, L. How to Effectively Use the Tax Ombudsman, *Tax Professional*, 26, 2015.

Özbay, İ. Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yöntemleri, *EÜHFD*, 10, 3-4, 2006.

Özbek, M. İdari Uyuşmazlıkların Çözümünde Yargılama Dışı Usuller (I), *TBB Dergisi*, 56, 2005a.

Özbek, M. İdari Uyuşmazlıkların Çözümünde Yargılama Dışı Usuller (II), *TBB Dergisi*, 57, 2005b.

Saraçoğlu, F., Pürsünlerli Çakar, E. ve Ömercioğlu, A. *Vergi Hukuku*, Gazi Kitabevi, Ankara, 2022.

Tanrıver, S. Hukuk Uyuşmazlıkları Bağlamında Alternatif Uyuşmazlık Çözüm Yolları ve Özellikle Arabuluculuk, *TBB Dergisi*, 64, 2006.

KARBON SALINIMI FİNANSAL STRESİ ETKİLER Mİ? ARDL SINIR TESTİ YAKLAŞIMI İLE KÜRESEL BİR ANALİZ

Dr. Bilge ÇİPE

ORCID ID: 0000-0001-7598-0291

Dr. Dilek USANMAZ

ORCID ID: 0000 0003 0871 3841

ÖZET

Bu çalışmada Finansal Stres Endeksi ile CO2 emisyonu, GSMH ve nüfus arasındaki ilişki küresel bazda incelenmektedir. Veriler arasındaki uzun ve kısa dönem nedensellik ilişkisi ARDL Sınır Testi yardımı ile test edilmektedir. Yapılan analiz sonuçlarına göre bağımlı değişken olarak alınan Finansal Stres Endeksi ile CO2 emisyonu ve GSYH arasında hem uzun hem de kısa dönemli ilişki gözlemlenmiştir. Finansal stres ile CO2 emisyonu uzun dönemde negatif, kısa dönemde pozitif bir ilişki göstermektedir. Yine Finansal stres ile GSYH arasında uzun dönemde pozitif, kısa dönemde ise negatif bir ilişki tespit edilmiştir. Finansal Stres Endeksi ile Nüfus arasında sadece kısa dönemde pozitif bir ilişki görülmüştür. Ayrıca seriler eşbütünlük olup birlikte hareket etmektedir.

Bu sonuçlara göre karbon emisyonu arttıkça finansal stres azalırken, kişi başına düşen milli gelir arttıkça stres de artmaktadır. Nüfus ile kısa dönemli pozitif ilişki finansal piyasaların kullanımının artışı ile ilintili kısa süreli bir sonuç gibi görünmektedir. Çalışmanın içeriğinde gösterilen grafiklerde de görüleceği gibi finansal stres ile CO2 emisyonu arasında ters bir orantı bulunmaktadır. Stresin arttığı dönemde emisyon düşerken, azaldığı dönemde emisyon bir miktar artmaktadır. Bu noktada çalışmanın amacı finansal stresi oluşturan faktörler dışında başka etkenler ile ilişki boyutunun ortaya çıkarılmasıdır.

***Anahtar Kelimeler:** Finansal Stres, CO2 Emisyonu, GSMH, Nüfus, ARDL Sınır Testi*

***Jel Kodları:** G10, G15, C10, E01*

DOES CARBON EMISSION AFFECT FINANCIAL STRESS? A GLOBAL ANALYSIS WITH ARDL BOUNDS TESTING APPROACH

ABSTRACT

In this study, the relationship between the Financial Stress Index and CO2 emissions, GNP and population is examined on a global basis. The long- and short-term causality relationship between the data is tested with the help of ARDL Bounds Test. According to the results of the analysis, a long-term and short-term relationship was observed between the

Financial Stress Index, which was taken as a dependent variable, and CO2 emissions and GDP. Financial stress and CO2 emissions show a negative relationship in the long run and a positive relationship in the short run. Again, a positive relationship was found between financial stress and GDP in the long run and a negative relationship in the short run. There was only a short-term positive relationship between the Financial Stress Index and the Population. In addition, the series are cointegrated and move together.

According to these results, while financial stress decreases as carbon emissions increase, stress increases as per capita income increases. The short-term positive relationship with the population seems to be a short-term result related to the increase in the use of financial markets. As can be seen in the graphics shown in the content of the study, there is an inverse relationship between financial stress and CO2 emissions. While the emission decreases in the period when the stress increases, it increases to a certain extent in the period when the stress decreases. At this point, the aim of the study is to reveal the relationship dimension with other factors other than the factors that cause financial stress.

Keywords: *Financial Stress, CO2 Emission, GDP, Population, ARDL Limit Test*

Jel Codes: *G10, G15, C10, E01*

1. GİRİŞ

Finansal piyasalarda istikrarın önemi ve diğer piyasaları etkilemesi uzun yıllar fark edilmiş olsa da 2008 Küresel Finans Krizi ile bu istikrarın sürdürülebilir bir yol izlemediği fikrini ortaya çıkarmıştır. 2008 ‘de ABD’de başlayıp kısa sürede tüm dünya piyasalarını etkisi altına alan bu krizden önce finansal piyasalar makroekonomik modellerde çok da temsil edilmiyordu (Borio, 2014). O döneme kadar finans piyasalarında istikrar ve istikrarsızlığı izleyen bir mekanizma henüz geliştirilmemiştir. Kriz sonrasında araştırmacılar ve politika yapıcılar finansal piyasaların makroekonomik göstergeler üzerindeki etkilerini görmek üzere birçok araştırmalar yapmıştır (Basu ve Bundick,2017; Cardelli ve Diğ., 2011; Çevik ve Diğ., 2016; Creel ve Diğ., 2015; Klisen ve Diğ., 2012). Yapılan çalışmalar genel anlamda finansal istikrar sağlamak için gereken değişkenlerin analiz edilerek bir endeks oluşturulmasına yönelik olmaktadır. Finansal istikrar ve istikrarsızlık dönemlerini inceleyen Finansal Stres Endeksi (FSI), bu piyasalardaki anormal aksaklıkları inceleyerek sonuç önerilerinde bulunmaktadır. Endeksi oluşturmak için kullanılan her değişken, baskının özelliği hakkında ipucu vermektedir. Official of Financial Resarch’e (<https://www.financialresearch.gov/financial-stress-index/> et: 02/07/2023) göre FSI, endeksin belirli bir günde alınan değeri, o gün içerisinde finansal piyasalarda gözlemlenen her bir değişkenin geçmişteki değeri ile kıyaslanarak ağırlık ortalamasının alınması ile oluşturulmaktadır. Ortalama pozitif ise stres yüksek negatif ise stres düşük demektir. FSI birçok ekonomik faktörden oluşturulmaktadır. Genellikle faiz oranları, ekonomik göstergeler, borsa oynaklığı ve tüketici güven endeksi gibi etkenlerin kullanıldığı FSI’nin ölçülmesinin birçok faydası bulunmaktadır. Öncelikli olarak ekonomi araştırmacılarının, politika yapıcıların ve yatırımcıların bir piyasada meydana gelebilecek zayıflıkların belirlenmesi ve izlenmesine katkıda bulunmaktadır. Ayrıca endeks uzun dönemli sonuçlar vermesi sayesinde yatırımcıların karar verme süreçlerine yardımcı olmaktadır. Yatırımcılar ve politika yapıcılar için FSI, finans piyasalarındaki potansiyel risklerin

belirlenmesini ve kararların bu riskler çerçevesinde oluşturulmasını sağlayan etkin bir mekanizmadır. Finansal stres dört unsur ile ilişkilendirilmiştir: Varlık fiyatlarındaki göze çarpan değişimler ve oynaklıklar, belirsizliğin ve riskin artışı, likidite seviyesinin azalması ve bankacılık sisteminin bozulması (Danninger ve Diğ., 2009:6-7). Bu dört unsur sayesinde ölçülen endeks finansal istikrarın sağlanması konusunda gerekli önlemlerin alınmasına zemin hazırlamaktadır. Elbette iktisatın karmaşık ve diğer bilimlerle bağlantılı bir bilim olması sebebiyle bu etkenlerden başka daha farklı unsurlar da ortaya çıkabilmektedir. Dolayısıyla her ülkenin finansal stresi o ülkenin kendi koşulları içerisinde oluşturulup değerlendirilmelidir. Mesela Hakkio ve Keeton (2009), finansal stres, bilgi asimetrisi, varlık değerlerindeki belirsizlik, likidite azalışı ve risk artışı olarak tanımlamaktadır. Bu çalışmada St. Louis Fed tarafından oluşturulan Finansal Stres Endeksi verileri kullanılmıştır. Bu endekste 18 haftalık yedi faiz oranı serisi, altı getiri spread'i ile beş adet finansal veri içeren değişkenler kullanılmaktadır. Endeksi oluşturmak için temel bileşenler analizi kullanılmaktadır (Kliesen ve Smith, 2010).

Finansal stres oluşturan ekonomik faktörlerin yanı sıra diğer dış etkenlere odaklanan bu çalışmaya, önce karbon salınımının stres üzerindeki etkisi daha sonra ekonomik büyüme faktörü olan kişi başına düşen milli gelir ve nüfus verileri eklenmiştir. Yapılan çalışmalar genellikle finansal stresin CO2 emisyonu üzerine etkilerini araştırmıştır. Bu çalışmada finansal stres bağımlı değişken olduğunda ortaya çıkabilecek tablo incelenmiştir. Bu bakımdan elde edilen sonuçlar finansal stres üzerinde yeni bir stres oluşturabilecek unsurların belirlenmesine katkı sağlayacaktır. Ayrıca bu alanda yapılan diğer çalışmalara farklı bir bakış açısı getireceği ümit edilmektedir. Çalışma dört bölümden oluşturulmuştur. İkinci bölümde konuyla ilgili yapılan araştırmaların verildiği literatür taraması, üçüncü bölümde metodoloji ve sonuçlar, dördüncü ve son bölümde sonuç ve tartışma yer almaktadır.

1. LİTERATÜR TARAMASI

Finansal piyasaların tarihi en az paranın tarihi kadar eskidir. Elbette finansal piyasaların ortaya çıkmasıyla finansal krizler de kaçınılmaz olmuştur. Para ve para yerine geçen menkul kıymetlerin (hisse senedi tahvil, bono, çek ve senetler vb.) ve dijital paraların olduğu bir dünyada finans kaynaklı krizlerin görülmesi günümüz dünyasında alışılmadık bir durum olmaktan çıkmıştır. Finansal krizlerin ortaya çıkmasıyla birlikte gerek politika yapıcılar gerek finans araştırmacıları gerekse yatırımcılar finansal istikrara odaklanmıştır. İstikrar için nasıl bir yol izlenmelidir? İstikrar için istikrarsızlığın yaşanması kaçınılmaz mıdır? gibi sorular bir yana finansal istikrarı sağlayan verilerin izlenmesi önemli sorunların çözülmesine yardımcı olabilmektedir. Finansal Stres Endeksi finansal istikrarın sürdürülebilir olması için geliştirilmiş en etkin yöntemlerden biridir. 2008 yılında başlayan Küresel Finans Krizi'nden önce finansal piyasaların bir krize neden olacağı pek göz önüne alınmamıştır. Geçmiş yıllarda yaşanan krizlerin doğasında önceden belirlenme ya da sezilme gibi bir durumun zor olduğu da bilinen bir gerçektir. Kriz ile başa çıkma konusunda yaşanan bocalamalar daha öncesinde finans piyasalarında kriz oluşturabilecek etkenlerin araştırılmaması ve ekonomi üzerindeki etkisinin önemsizmemesinden kaynaklanmıştır. Bu bakımdan 2008 finans krizi ekonomistler ve politika yapıcılar için acı ama etkin bir ders çıkarma durumu olmuştur. Bu süreç sonrasında krizlerin yapısı ve doğası hakkında birçok çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Finansal Stres Endeksi bu

çalışmalardan biri ve belki de en önemlisi olabilir. Endeksle ilgili yapılan çalışmalar genelde endeksin ölçülmesine ilişkin olarak yapılan çalışmalardır.

Illing ve Liu, 2006; Aboura ve Roye, 2017; Ishrakieh ve Diğ., 2020; Chatterjee ve Diğ., 2017 tekli ülke endeks ölçümleri yaparken, Cardarelli ve Diğ., 2011; Holmfeldt ve Diğ. 2009; Çevik ve Diğ., 2013; Islami ve Kurz-Kum, 2013; Slingenberg ve de Haan, 2011, Vermeulen ve Diğ., 2015, çoklu ülke endeks ölçümleri yapmıştır. Çalışmada verileri baz alınan St. Louis Fed Finansal Stres Endeksi (STLFSI) 18 haftalık veri değişkenlerinden meydana gelmektedir. 1993 yılının sonlarından itibaren başlayan FSI ölçümleri yedi faiz oranı serisi, altı getiri spread'i ve beş tane diğer finansal verilerini içermekte ve ölçümler, temel bileşenler analizi ile yapılmaktadır (Kliesen ve Smith, 2010).

Finansal Stres Endeksi ile CO2 emisyonu ya da çevresel sorunlar ile ilgili literatürde geniş çaplı bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Çalışmalar daha çok finansal istikrar ya da istikrarsızlık ile finansal gelişme üzerine odaklanmıştır. Richard P. (2010) finansal piyasa istikrarsızlığı ile CO2 emisyonu arasındaki ilişkiyi 1981-2007 yılları arasında 36 ülkeyi kapsayan bir çalışma ile araştırmıştır. Elde ettiği sonuçlara göre finansal istikrarın çevre için faydalı olacağını belirtmiştir. Ionescu C.(2013)'de aynı şekilde finansal istikrarın CO2 emisyonunu azaltan bir unsur olduğuna dikkat çekmektedir. Oyebanji ve Diğ. (2023) Danimarka'da tüketime dayalı CO2 emisyonlarında finansal istikrar ve enerji verimliliğinin rolünü araştırmış ve finansal istikrarın emisyonları düşürdüğüne dair kanıtlar sunmuştur. Su ve Diğ. (2023) İzlanda'da 1995-2019 yılları arasında finansal istikrarın CO2 emisyonu üzerindeki etkisini incelemiştir. Finansal istikrardaki artışın karbon emisyonunu azalttığına dair kanıtlara ulaşan araştırmacılar değişkenlerin eş bütünleşik sonuç verdiğini belirtmektedir. Nasrin ve Diğ. (2017) finansal istikrar, ekonomik büyüme ve CO2 emisyonu arasındaki nedenselliği inceledikleri çalışmada, finansal istikrarın CO2 üzerinde uzun vadede azaltıcı etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır. Hasni ve Diğ. (2023), 2000-2019 yılları arasında 18 APEC ekonomisinde yenilenebilir enerji tüketimi, ekonomik büyüme, finansal gelişme endeksi, Z-skoru ve yolsuzluk kontrolünün CO2 emisyonu üzerindeki etkilerini araştırmıştır. Uzun vadede yenilenebilir enerji tüketimi ve ekonomik büyüme emisyonu artırırken, finansal gelişme endeksi, Z-skoru ve yolsuzluk kontrolü azaltmaktadır. Acheampong ve Diğ. (2020) 'de aynı şekilde finansal gelişmenin CO2 emisyonunu azaltıcı faktörler içerdiğine dair kanıtlar bulurken Bayar ve Diğ. (2020), finansal gelişme ile CO2 emisyonu arasında herhangi bir bağlantıya ulaşamamıştır.

Çevik ve Diğ. (2016), Güneydoğu Asya ülkelerinde Finansal Stres Endeksi ile ekonomik aktivite arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmada stresin yüksek olması ekonomik aktivitenin yavaşlamasına neden olduğu sonucuna ulaşmıştır. Makrychoriti ve Diğ. (2021), 2002-2020 dönemlerinde AB ülkelerinde ekonomik güven, finansal stresin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini azaltır mı? sorusuyla yaptıkları çalışmada, güvenin finansal strese rağmen büyüme üzerindeki olumlu etkisi olduğuna dair kanıtlar sunulmuştur. Khazalipoor ve Ranjbar (2015)'ın İran'da finansal stres ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırdıkları çalışmada, stresin büyüme üzerinde pozitif etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Literatür taramasında görüldüğü üzere çalışmalarda genelde finansal stresin, finansal gelişmenin ve finansal istikrarın CO2 ve büyüme üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Bu çalışmada

CO2 emisyonunun ve ekonomik büyümenin finansal stres üzerindeki etkisi araştırıldığından literatüre farklı bir katkı sunacağını düşünmekteyiz.

2. METODOLOJİ

Çalışmanın bu bölümünde Finansal Stres Endeksi ile CO2 emisyonu, GSMH ve nüfus arasındaki ilişki test edilmiştir. Araştırma kapsamında 1994-2020 tarihleri arasında yıllık bazda alınan veriler Eviews 12. Program dili yardımıyla analiz edilmiştir. Tablo 1’de gösterilen değişkenler arasındaki uzun ve kısa dönemli ilişki ARDL sınır testi incelenmiştir. Bağımlı değişken olarak Finansal Stres Endeksi, bağımsız değişken olarak ise karbon emisyonu, kişi başına düşen milli gelir ve dünya nüfusu alınmıştır. ARDL sınır testi yaklaşımının tercih edilme sebebi uzun ve kısa dönem ilişkileri incelemenin yanı sıra değişkenlerin eşbütünleşik olup olmadığını göstermesidir. Test öncesinde verilerin durağanlığı ADF birim kök testi ile sınanmıştır.

Çizelge 1. Veri tanımlaması

	Değişken	Kaynak	Gözlem sayısı	Tarih aralığı
I _{fsi}	Finansal Stres Endeksi	https://fred.stlouisfed.org/series/STLFSI4#0	27	1994-2020
I _{Co2}	Karbon Emisyonu	https://ourworldindata.org/co2-emissions	27	1994-2020
I _{gdp}	Kişi Başına Düşen Milli Gelir	Worldbank	27	1994-2020
I _{pop}	Nüfus	Worldbank	27	1994-2020

ADF (Augmented Dickey Fuller) kök testi verilerin durağanlığını tespit eden en yaygın birim kök testi uygulamasıdır. Dickey, Fuller (1979) tarafından geliştirilen bu test için önerilen fonksiyon aşağıdaki gibidir:

$$Y_t = \beta' D_t + \phi y_{t-1} + \sum_{j=1}^p \psi_j \Delta y_{t-j} + \varepsilon_t \quad (1)$$

Verilerin birim kök içermemesi $I < 0$ koşulu ile sağlanmaktadır. $H_0: I=1$ ise seri birim kök içerirken, $H_1: I < 1$ ise seri birim kök içermemektedir. Tablo 2’de değişkenlerin durağanlığını kontrol edebilmek için yapılan ADF birim kök testi sonuçları gösterilmiştir. Test sonuçlarına göre Finansal Stres Endeksi seviyede durağan iken diğer değişkenler birinci farklarında durağan hale gelmektedir. ARDL sınır testi yaklaşımının ilk kuralı olan değişkenlerin seviyede ve/veya birinci farkta durağan olma koşulu bu şekilde sağlanmıştır.

Çizelge 2. ADF Birim Kök Testi

Değişken	ADF (Seviyede)		ADF (1. Fark)
		Sabit Terim	Sabit Terim
I _{fsi}	T-istatistik	-2.696351	
	Olasılık	0.0091*	
I _{Co2}	T-istatistik	3.889930	-2.154859
	Olasılık	0.9999	0.0325**
I _{gdp}	T-istatistik	4.888434	-2.051474
	Olasılık	1.0000	0.0407**
I _{pop}	T-istatistik	-0.206520	-1.852006
	Olasılık	0.6013	0.0620***

*, ** ve *** sırasıyla %0,01, %0,05, %0,10 anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Değişkenlerin durağanlığı sılandıktan sonra ARDL Sınır Testi yaklaşımının uygulaması Tablo 3 ve Tablo 4'te gösterilmektedir.

Uzun ve kısa dönem nedensellik ilişkisinin belirlendiği Paseran ve Diğ.. (2001) tarafından önerilen ARDL Sınır Testi için oluşturulan fonksiyon aşağıdaki gibidir:

$$lfsi_t = \alpha + \sum_{i=1}^{n_1} \gamma lfsi_{t-i} + \sum_{i=0}^{n_2} \beta_1 lCo2_{t-1} + \sum_{i=0}^{n_3} \beta_2 lgdp_{t-i} + \varepsilon_t \quad (2)$$

Tablo 3'te değişkenlerin eşbütünlük olup olmadığını gösteren F-İstatistik değerleri kontrol edilmiştir. (1, 4, 1, 1) modeline göre F istatistik değeri I(0) ve I(1) düzeylerinden büyük olduğu için değişkenlerin eş bütünlük olduğuna karar verilmiştir. Bu bakımdan değişkenler birlikte hareket etmektedirler. F istatistik değerleri sonuçlarına göre modele devam edilmiş ve uzun-kısa dönem sonuçları incelenmiştir.

Çizelge 3. F İstatistiği ve Kritik Değerler

Model	K	M	F İstatistiği	Kritik Düzey	I(0)	I(1)
ARDL (1, 4, 1, 1)	4	4	9.1505853	%1	3.65	4.66
				%5	2.79	3.67
				%10	2.37	3.2
Gerçek Örnek Boyutu			9.1505853	%1	4.428	5.816
				%5	3.164	4.194
				%10	2.168	3.532

M, maksimum gecikme uzunluğu, K ise değişken sayısını ifade etmektedir. *, %5 önem seviyesini belirtmektedir. I(0) ve I(1) kritik değerleri Pesaran vd. (2001) tarafından yapılan çalışmadan alınmıştır.

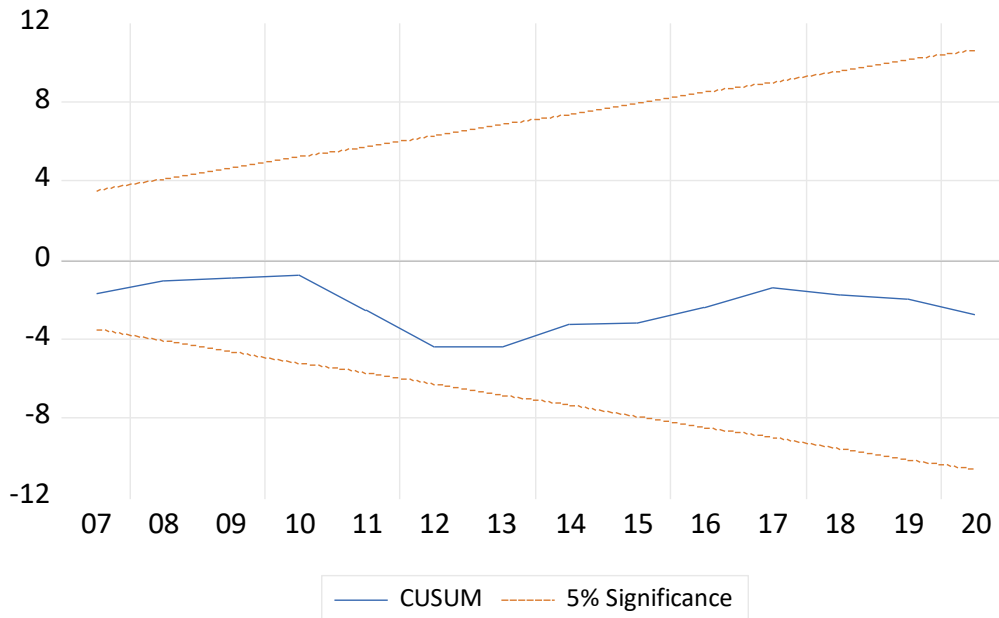
Tablo 4'te uzun ve kısa dönem sonuçlarıyla birlikte ARDL Sınır Testi'nin geçerlilik varsayımları da verilmektedir.

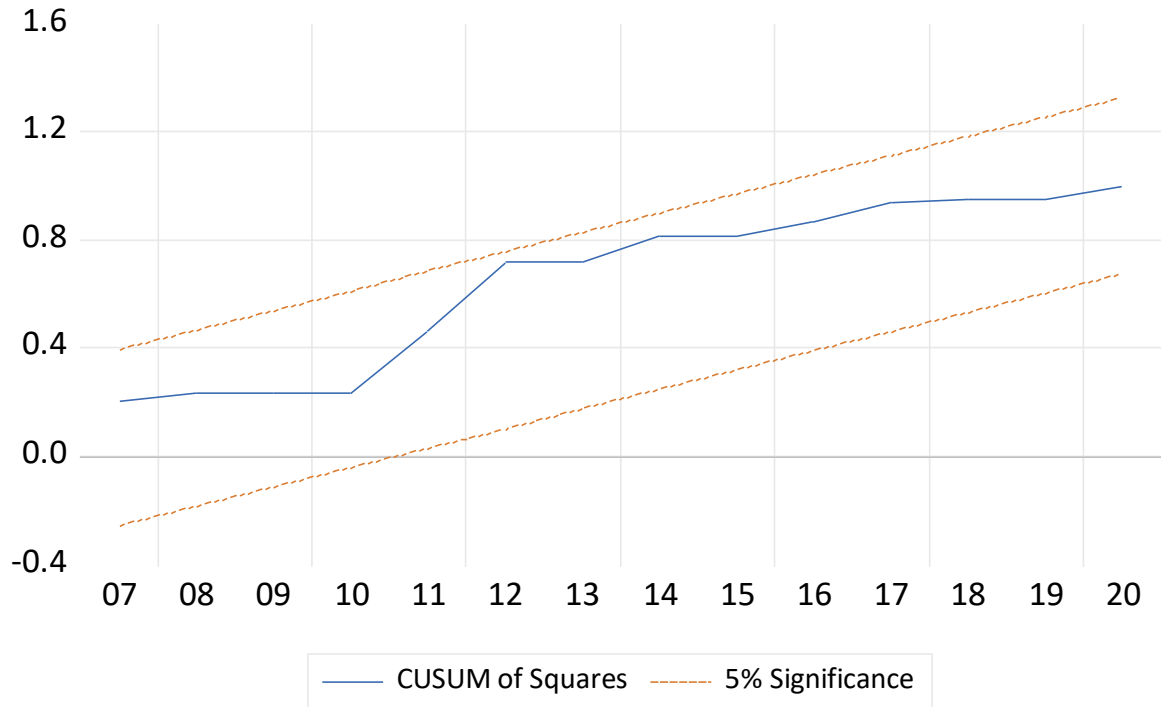
Çizelge 4. ARDL Uzun ve Kısa Dönem Katsayıları (1, 4, 1, 1)

Uzun Dönem Katsayıları				
Değişkenler	Katsayı	Std. Sapma	T- istatistiği	Olasılık Değeri
ICo2	-68.90910	20.80736	-3.311765	0.0062
lgdp	66.33835	23.52405	2.820023	0.0155
lpop	76.19601	43.75228	1.741532	0.1071
c	-727.2023	361.1849	-2.013380	0.0671
Kısa Dönem Katsayıları (Sabit terim-trendsiz)				
ICo2	9.989773	14.16505	0.705241	0.4941
ICo2(-1)	81.11755	9.882818	8.207938	0.0000
ICo2(-2)	28.30581	11.58380	2.443569	0.0310
ICo2(-3)	43.88907	10.55322	4.158830	0.0013
lgdp	-33.17667	17.21048	-1.927586	0.0779
lpop	4325.710	558.4435	7.746012	0.0000
Hata Düzeltme Katsayısı	-0.986084	0.126251	-7.810499	0.0000
R-kare	0.751675			
Düzeltilmiş R-kare	0.544738			
Log Olasılık	-1.920610			
F-İstatistik	3.632382			

Olasılık (F-İstatistik)	0.019083
Model Varsayım Testleri	
<i>Otokorelasyon</i>	0.0394
<i>Normallik</i>	0.648604
<i>Değişen Varyans</i>	0.4424
<i>Ramsey Reset</i>	0.8547

Bu tabloda uzun dönem katsayılarında görüldüğü finansal stres ile karbon emisyonu ve kişi başına düşen milli gelir arasında anlamlı bir ilişki mevcuttur. Karbon emisyonunda meydana gelen bir birimlik değişim finansal stresi %6,8 azaltırken, kişi başına düşen milli gelirdeki değişim finansal stresi %6,6 artırmaktadır. Finansal stres ile nüfus arasında uzun dönemde herhangi bir ilişki görülmemiştir. Kısa dönem sonuçlarında ise karbon emisyonunun birinci, ikinci ve üçüncü gecikmeli verileri ile finansal stres arasında kısa dönemli anlamlı bir ilişki mevcuttur. Aynı şekilde kişi başına düşen milli gelir ve nüfus ile finansal stres endeksi arasında kısa dönemde anlamlı bir ilişki görülmektedir. Hata düzeltme katsayı beklenildiği gibi anlamlı ve katsayısı negatiftir. Buna göre değişkenler arasında uzun dönemde meydana gelebilecek bir sapma bir sonraki dönemde % 0,98 oranında birbirine yaklaşmaktadır. Modelin varsayımları incelendiğinde ise değişkenler arasında otokorelasyon ve değişen varyansın olmadığı görülmektedir. Değişkenler normal bir dağılım izlerken model kurma hatası görülmemektedir. Değişkenlerde yapısal kırılma olup olmadığını test eden CUSUM ve CUSUM of Squares grafiklerinde herhangi bir yapısal kırılma olmadığı tespit edilmiştir.

3. SONUÇ

2008 Finansal Krizi'nden sonra finans piyasalarının ekonomik faktörler üzerinde etkisinin yadsınamaz olduğuna şahit olundu. Krizin birçok finansal sebebi olsa da asıl göz ardı edilen unsur finansal piyasaların ekonomiye bu kadar büyük derecede etki edebilme kabiliyetiydi. Küresel Finans Krizi sonrasında politika yapımcılar, araştırmacılar ve yatırımcılar finansal piyasaların istikrarına odaklandı. Finansal Stres Endeksi, finansal istikrar dönemlerini izlemek ve piyasayı bu dönemlerin seviyesinde tutabilmek için geliştirilen bir endeks olarak doğdu. Bugün küresel anlamda finansal stresi ölçen birçok mekanizma bulunmakla beraber ülkeler çapındaki stres, incelenen ülkeye özgü veriler ile oluşturulmaktadır. Araştırmacılar bu endeksi oluşturabilmek için finans, döviz ve para piyasasının yansırı birçok ekonomik faktör kullanabilmektedir.

Ekonomi ile ilgili faaliyetler insanların yaşamları için ne kadar önemli olsa da bu faaliyetler sonucu oluşan çevre sorunları gün geçtikçe artmaktadır. Artık "Küresel İklim Krizi" isimli bir sorunla yüzleşmekte ve bu sorunun çözülmesi için çareler aramaktayız. İnsanoğlunun her aktivitesi gün geçtikçe dünyayı kirletmektedir. Nüfusla birlikte tüketimin artması doğal kaynakların tükenmesine yol açarken, küresel ısınma deniz seviyelerinin yükselmesine ve habitat dengesinin bozulmasına neden olmaktadır. Tüm bu büyük çaplı sorunlar olurken atmosfere yayılan sera gazları küresel ısınmanın en temel nedeni olmaktadır. Bugün enerji tüketimimizin %80 hala fosil yakıtlardan karşılanmaktadır (<https://ourworldindata.org/energy-overview>, et:21.07.2023). Sera gaz oluşumunun en büyük nedeni olan fosil enerji tüketimi devam ettikçe yukarıda sadece özetle değinilen sorunlar devam edecektir.

Bu çalışmada sera gazlarından olan CO₂ emisyonu, ekonomik büyüme ve nüfusun finansal strese etkisi araştırılmıştır. 1994-2020 arasında alınan küresel verilere ARDL Sınır Testi uygulanmıştır. Testin ilk aşaması olan F-istatistik değerleri serilerin eş bütünleşik

olduğunu, yani birlikte hareket ettiğini göstermektedir. Uzun ve kısa dönem sonuçları incelendiğinde ise; uzun dönemde CO2 emisyonu ile FSI anlamlı ve negatiftir. Dolayısıyla emisyonda oluşacak bir birim pozitif değişim finansal stresi azaltacaktır. Yine GSYH ile FSI uzun dönemde anlamlı ve pozitiftir. GSYH de oluşabilecek bir birimlik pozitif değişim finansal stresi de artıracaktır. Uzun dönemde nüfus ile finansal stres arasında anlamlı bir ilişki görülmemiştir. Kısa dönem sonuçları incelendiğinde; CO2(-1) ile finansal stres anlamlı ve pozitif iken, GSYH ile finansal stres anlamlı ve negatiftir. Nüfus ile finansal stres arasında kısa dönemde pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Hata Düzeltme Katsayısı ise beklenildiği gibi negatif ve anlamlıdır. Bu sonuçlara göre CO2 emisyonunun yükselmesi kısa dönemde stresi artırırken uzun dönemde azaltmaktadır. GSYH'deki artış uzun dönemde stresi artırırken kısa dönemde azaltmaktadır. Grafik 1 ve Grafik 2'de görüldüğü üzere stres 2002 krizi, 2008 Küresel Finans krizi ve 2020 Covid-19 Pandemi dönemlerinde açık bir şekilde artmıştır. Kişi başına düşen CO2 emisyonu ise bu dönemlerde düşüş göstermektedir.

Grafik 1. St. Louis Finansal Stres Endeksi

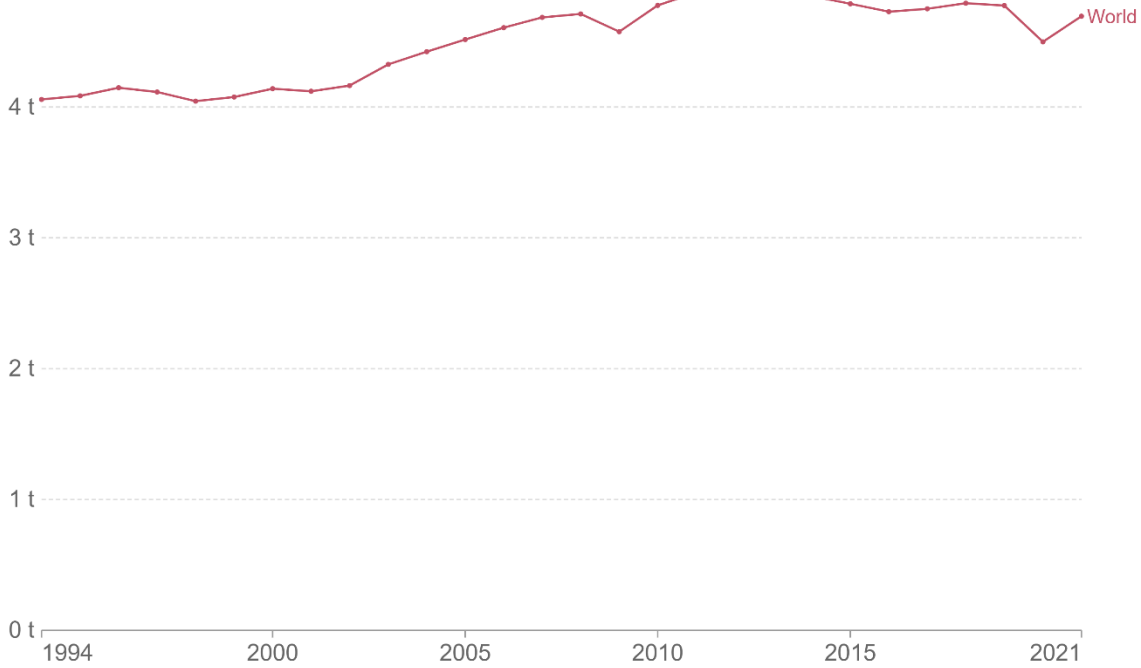

Grafik 2. Kişi başına düşen CO2 emisyon

Per capita CO₂ emissions

Carbon dioxide (CO₂) emissions from fossil fuels and industry¹. Land use change is not included.

Our World
in Data

Source: Our World in Data based on the Global Carbon Project (2022)

OurWorldInData.org/co2-and-greenhouse-gas-emissions • CC BY

GDP'nin artışı ile finansal stres artışının birçok direkt veya dolaylı sebebi olabilmektedir. Alınan veriler küresel bazda olduğu için spesifik bir görüşe belirtmek imkansız gibidir. Bu sonuçlar ışığında stresi oluşturan faktörlerin yanı sıra diğer faktörlerin de etkisi göz ardı edilmemelidir. Örneğin karbon emisyonu ile finansal stres arasındaki bağlantının belirlenmesi buradaki ters orantının sebebini ortaya çıkaracaktır. Veriler incelendiğinde GDP'nin azaldığı dönemlerde stresin yükselmesinin sebebi ne olabilir? Buradaki ters orantı bizim sonuçlarımızda, kısa dönemde görülmekte uzun dönemde görülmemektedir. Covid-19 pandemi döneminde GDP ve CO₂ emisyonu küresel çapta azalırken finansal stres artmıştır. Buradaki artış stresi oluşturan değişkenler incelendiğinde ortaya çıkabilecek bir durum olabilir.

Kaynakça

- Aboura, S., & van Roye, B. (2017). Financial stress and economic dynamics: The case of France. *International Economics*, 149, 57-73.
- Acheampong, A. O., Amponsah, M., & Boateng, E. (2020). Does financial development mitigate carbon emissions? Evidence from heterogeneous financial economies. *Energy Economics*, 88, 104768.
- Basu, S., & Bundick, B. (2017). Uncertainty shocks in a model of effective demand. *Econometrica*, 85(3), 937-958.

- Bayar, Y., Diaconu, L., & Maxim, A. (2020). Financial development and CO2 emissions in post-transition European Union countries. *Sustainability*, 12(7), 2640.
- Borio, C. (2014). The financial cycle and macroeconomics: What have we learnt?. *Journal of Banking & Finance*, 45, 182-198.
- Cardarelli, R., Elekdag, S., & Lall, S. (2011). Financial stress and economic contractions. *Journal of Financial Stability*, 7(2), 78-97.
- Creel, J., Hubert, P., & Labondance, F. (2015). Financial stability and economic performance. *Economic Modelling*, 48, 25-40.
- Chatterjee, S., Chiu, C. W. J., Hacıoglu Hoke, S., & Duprey, T. (2017). A financial stress index for the United Kingdom.
- Cevik EI, Dibooglu S, Kutan AM (2013) Measuring financial stress in transition economies. *J Financ Stabil* 9:597–611
- Cevik, E. I., Dibooglu, S., & Kenc, T. (2016). Financial stress and economic activity in some emerging Asian economies. *Research in International Business and Finance*, 36, 127-139.
- Danninger, S., Tytell, I., Balakrishnan, R., & Elekdag, S. A. (2009). The transmission of financial stress from advanced to emerging economies. *IMF Working Papers*, 2009(133).
- Dickey, D. A., & Fuller, W. A. (1979). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. *Journal of the American statistical association*, 74(366a), 427-431.
- Hakkio C, Keeton W (2009) Financial stress: What is it, how can it be measured, and why does it matter? Federal Reserve Bank of Kansas City - Economic Review, Second Quarter., pp 5–50.
- Hasni, R., Dridi, D., & Ben Jebli, M. (2023). Do financial development, financial stability and renewable energy disturb carbon emissions? Evidence from asia–pacific economic cooperation economics. *Environmental Science and Pollution Research*, 1-16.
- Holmfeldt M, Rydén A, Strömberg L, Strömqvist M (2009) How has the stress on the financial markets developed? – An index-based discussion. *Riksbank Economic Commentaries* 13.
- Illing M, Liu Y (2006) Measuring financial stress in a developed country: An application to Canada. *J Financ Stabil* 2:243–265
- Ionescu, C. (2013). Financial instability, CO2 emissions and environmental pollution. *Quality-Access to Success*.
- Ishrakieh, L. M., Dagher, L., & El Hariri, S. (2020). A financial stress index for a highly dollarized developing country: The case of Lebanon. *Central Bank Review*, 20(2), 43-52.

- Islami M, Kurz-Kim J-R (2013) A single composite financial stress indicator and its real impact in the euro area. Bundesbank Discussion Paper 31/2013
- Khazalipoor, N., & Ranjbar, H. (2014). The impact of financial stress on Iran per capita GDP over the period 2000 (3)-2011 (1). *Journal of Money and Economy*, 9(2), 117-137.
- Kliesen, K. L., & Smith, D. C. (2010). Measuring financial market stress. *economic synopses*.
- Kliesen, K. L., Owyang, M. T., & Vermann, E. K. (2012). Disentangling diverse measures: A survey of financial stress indexes. *Federal Reserve Bank of St. Louis Review*, 94(5), 369-397.
- Makrychoriti, P., Pasiouras, F., & Tasiou, M. (2022). Financial stress and economic growth: The moderating role of trust. *Kyklos*, 75(1), 48-74.
- Nasreen, S., Anwar, S., & Ozturk, I. (2017). Financial stability, energy consumption and environmental quality: Evidence from South Asian economies. *Renewable and sustainable energy reviews*, 67, 1105-1122.
- Oyebanji, M. O., Kirikkaleli, D., & Awosusi, A. A. (2023). Consumption-based CO2 emissions in Denmark: The role of financial stability and energy productivity. *Integrated Environmental Assessment and Management*.
- Richard, P. (2010). Financial market instability and CO2 emissions. *Cahier de Recherche/Working Paper*, 10, 20.
- Pesaran, M. H., Shin, Y., & Smith, R. J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of applied econometrics*, 16(3), 289-326.
- Slingenberg JW, de Haan J (2011) Forecasting financial stress. *De Nederlandsche Bank Working Paper* 292
- Su, C. W., Umar, M., Kirikkaleli, D., Awosusi, A. A., & Altuntaş, M. (2023). Testing the asymmetric effect of financial stability towards carbon neutrality target: The case of Iceland and global comparison. *Gondwana Research*, 116, 125-135.
- Vermeulen, R., Hoeberichts, M., Vašíček, B. et al. Financial Stress Indices and Financial Crises. *Open Econ Rev* 26, 383–406 (2015). <https://doi.org/10.1007/s11079-015-9348-x>

SİYASİ VE EKONOMİK İSTİKRARSIZLIK DÖNEMLERİNDE TCMB POLİTİKA FAİZ ORANININ TÜKETİCİ KREDİLERİNİ YÖNLENDİRMEDE Kİ ETKİSİ

Dr. Dilek USANMAZ

ORCID ID: 0000 0003 0871 3841

Dr. Bilge ÇİPE

ORCID ID: 0000-0001-7598-0291

Özet

TCMB Politika faiz oranı ülkede ki finansal piyasalar ve özellikle bankacılık sektörü açısından sinyal işlevi gören önemli bir araçtır. Politika faiz oranının belirlenmesinde enflasyonist beklentilerin ve ileriye dönük risklerinde göz ardı edilmemesi gerekir. Dolayısıyla, merkez bankası bağımsızlığı karar alma sürecinde son derece önemlidir. Yani, merkez bankası, politika faizini belirlerken ekonomik göstergelere ve toplumsal beklentilere göre karar vermelidir. Politika faiz oranının, merkez bankası bağımsızlığının olmadığı ve dışarıdan yönlendirme ile belirlendiği durumlarda kendisinden beklenen işlevi yerine getirmesi son derece zordur. Politika faiz oranının düşürülmesi genişletici arttırılmasının ise daraltıcı bir para politikası uygulandığının göstergesidir. Politika faizinin düşürüldüğü durumda enflasyon eğiliminde artışında beklenmesiyle birlikte gerek ticari gerekse bireysel kredi kullanımının artması yani harcamaların, yatırımların ve istihdamın artması beklenir. Arttırıldığında ise bunun tersi bir süreç işler. Bu çalışmada amacımız siyasi ve ekonomik istikrarsızlık ya da COVID - 19 gibi olağan üstü durumlarda Merkez Bankası politika faiz oranında meydana gelen değişimin ekonomik yapı üzerindeki etkilerini göstermeye çalışmaktır. Bu çerçevede, öncelikle enflasyon, büyüme, cari denge ve işsizlik gibi temel makro değişkenler üzerindeki daha sonra ise Tüketici Kredilerini yönlendirmede ki etkisi karşılaştırmalı grafiksel analiz yöntemiyle açıklanmaya çalışılmıştır. Bu çalışmanın, merkez bankası bağımsızlığının olmadığı durumda politika faiz oranının belirsizlik, istikrarsızlık, savaş ve kriz gibi dönemlerde etkinliğini görmek açısından literatüre katkı sağlayacağını düşünüyoruz.

Anahtar Kelimeler: *TCMB Politika Faiz Oranı, Merkez Bankası Bağımsızlığı, Tüketici Kredileri, Siyasi ve Ekonomik İstikrarsızlık, COVID - 19*

The Effect of CBRT Policy Rates on Consumer Loans in Periods of Political and Economic Instability

Abstract

The CBRT Policy rate is an important tool that functions as a signal for the financial markets and especially the banking sector in the country. In determining the policy interest rate, inflationary expectations and their forward-looking risks should not be ignored. Therefore, central bank independence is extremely important in the decision-making process. In other words, the central bank should decide according to economic indicators and social expectations while determining the policy rate. It is extremely difficult for the policy interest rate to fulfill the expected function in the absence of central bank independence and determined by external guidance. Decreasing the policy interest rate is an indication of an expansionary monetary policy, while increasing it is an indication of a contractionary. In case the policy rate is lowered, it is expected that the use of both commercial and individual loans will increase, in other words, expenditures, investments and employment will increase, together with the expected increase in the inflation trend. When it is increased, the opposite process works. In this study, our aim is to try to show the effects of the change in the Central Bank policy interest rate on the economic structure in extraordinary situations such as political and economic instability or COVID-19. In this framework, firstly, the effect on basic macro variables such as inflation, growth, current account balance and unemployment, and then on consumer loans, has been tried to be explained with the comparative graphical analysis method. We think that this study will contribute to the literature in terms of seeing the effectiveness of the policy interest rate in periods such as uncertainty, instability, war and crisis in the absence of central bank independence.

Keywords: *CBRT Policy Rate, Central Bank Independence, Consumer Credits, Political and Economic Instability, COVID-19*

Giriş

İktisadın ne olduğu, nasıl ortaya çıktığı, nasıl geliştiği ya da gerçekten gelişip gelişmediği, sınırlarının nerede başladığı ve bittiği konusu günümüzde hala tartışmalı bir konudur. İktisadın temelini oluşturduğu kabul edilen temel varsayımlar hala geçerli olmakla beraber ülkelerin içinde bulunduğu sosyal, siyasal ve ekonomik koşullar yeni arayışları da beraberinde getirmektedir. Tarihsel süreçte ülkelerin içinde bulunduğu bu koşullara göre dönem dönem

farklı hedeflerin ön plana çıktığı ve bu hedefleri gerçekleştirmeye yönelik olarak da yeni yaklaşımların ve yeni araçların oluşturulmaya çalışıldığı görülmektedir.

Giderek daha entegre hale gelen küresel ekonomide, hiçbir ülkenin dünyadaki gelişmelerin etkisinden izole edilmesi mümkün değildir. COVID-19 sürecinde görüldüğü gibi küresel çapta ortaya çıkan kriz ya da salgın gibi bir sorun tüm ülkelerdeki ekonomik ve siyasi yapıyı etkilemektedir. Dolayısıyla dünyada herhangi bir ülkede yaşanan siyasi ve ekonomik istikrarsızlık durumunda tüm ülkelerin ve uluslararası kuruluşların daha entegre hareket etmesi gerekir.

Kapitalist sistemde, tüm ülkelerin en önemli hedeflerinden birisi ekonomik ve siyasi istikrarı sağlamaktır. Ekonomik istikrar, bir ülkede üretilen mal ve hizmet miktarının zaman içerisinde reel olarak artması anlamına gelen ekonomik büyümenin potansiyel büyüme hızı düzeyinde sürdürülmesi, enflasyon ve işsizlik oranlarının düşürülerek kontrol altında tutulabilmesi, bütçe açığının ve cari açığın denetim altına alınabilmesi ve gelir dağılımındaki adaletsizliğin giderilebilmesi gibi konuların sağlandığı durumu ifade etmektedir (Eğilmez, 2014). Ekonomik istikrarsızlığa neden olabilecek iç ve dış koşullardan kaynaklanan birçok potansiyel faktörün olduğu da söylenebilir. İstikrarsızlık dönemlerinde enflasyon ve işsizlik oranları yükselir, bütçe açıkları artar, gelir dağılımı bozulur, yatırımlar ve üretim düzeyi düşer. Ortaya çıkacak ekonomik istikrarsızlık toplumsal istikrarı da tehdit eder. Siyasal istikrar ise iktidarda bulunan siyasal gücün toplumdan aldığı yetkiye dayanarak ülkeyle ilgili gerekli tüm düzenlemeleri yapması ve ülkeyi istikrarlı bir biçimde yönetmesi şeklinde tanımlanabilir. Bir ülkede ekonomik istikrarın sağlanmasının, siyasal istikrarın sağlanması için yeterli koşul değilse de gerekli koşul olduğu söylenebilir. Ülkelerdeki siyasal iktidarlar ekonomik sorunlarla karşılaştıklarında genellikle sorunun çözümüne yönelik radikal önlemler yerine oylarını arttırmaya ve seçimi kazanmaya yönelik politikaları tercih etmektedirler. Bunda toplumun farklı kesimlerinin siyasetçilere kendi çıkarlarına yönelik baskı yapmalarının da etkisi vardır. Aslında, buradaki mantık özel sektörde faaliyet gösteren firmalarla aynıdır. Onlar kar maksimizasyonunu hedeflerken siyasal iktidarlar oy maksimizasyonunu hedeflemektedir. Sadece sonuçları farklıdır. Türkiye’de COVID-19 süreci sonrasında yaşanan 2023 seçimlerinde bu durum açık bir şekilde görülmüştür.

Ekonomik İstikrarsızlıkla mücadelede uygulanacak temel politikalardan birisi merkez bankaları tarafından uygulanan para politikasıdır. Para politikası, ekonomik büyüme, istihdam artışı ve

fiyat istikrarı gibi hedeflere ulaşabilmek için paranın elde edilebilirliğini ve maliyetini etkilemeye yönelik olarak alınan kararları ifade etmektedir. (FED, 2023). Başka bir ifadeyle para hacminin ve diğer finansal koşulların bu nihai hedeflere ulaşılabilmesi amacıyla ilişkili olarak etkilenmesi ve yönlendirilmesidir (Lindsey & Wallich, 1996: 508-515). Para politikasının başarılı olabilmesi için gerekli olan temel unsurlardan birisi merkez bankası bağımsızlığıdır. Bağımsız olmayan ve kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirilen bir merkez bankasının ekonomik sorunlarla mücadelede başarılı olma şansı son derece düşüktür.

Ülkede ekonomik ve finansal çalkantılara tepki olarak İstihdam, enflasyon ve uzun vadeli faiz oranları zaman içerisinde değişiklik gösterir. Para politikası çerçevesinde merkez bankası tarafından ekonomiyi istikrara kavuşturmak için alınan önlemlerden en önemlisi politika faiz oranını ekonomik gelişmelere göre belirli aralıklarla değiştirmektir (Fitch Rating, 2022). Politika faiz oranı, merkez bankası tarafından ülkenin içinde bulunduğu koşullara göre belirlenen, piyasalar açısından sinyal işlevi gören ve ülkenin ekonomik politikasını etkileyen en önemli araçlardan birisidir.

1. Merkez Bankası Bağımsızlığı

Merkez bankası bağımsızlığı, merkez bankasının para politikası uygulama sürecinde herhangi bir siyasi otoritenin ya da hükümetin baskısına ve yönlendirmesine maruz kalmadan ekonomideki makroekonomik göstergelere göre özgürce karar alması ve uygulaması demektir. Yani, merkez bankalarının siyasetten izole edilmiş bağımsız otoriteler olması gerekir.

Hükümet ya da siyasi otorite ile merkez bankası arasındaki tarihsel, yasal ve fiili ilişkiler, birçok açıdan oldukça karmaşıktır. Bunlar arasında, hükümetin merkez bankası yönetim kurulu üyelerinin atanmasındaki veya görevden alınmasındaki rolü, yönetim kurulunda hükümetin oylama yetkisi, merkez bankasının hükümet tarafından bütçe kontrolüne tabi olma derecesi, merkez bankasının hükümete ne ölçüde borç vermesi gerektiği ve merkez bankası tüzüğünde belirlenmiş açıkça tanımlanmış politika hedefleri olup olmadığı yer almaktadır. Günümüzdeki tartışmaların çoğu, bağımsızlığın iki temel boyutuna odaklanmıştır. İlk boyut, politika hedeflerini tanımlarken merkez bankasını siyasi etkiden yalıtın kurumsal özellikleri kapsar. İkinci boyut ise merkez bankasının para politikası hedefleri doğrultusunda politikayı özgürce uygulamasına izin veren yönleri içermektedir. Bu iki boyut siyasi bağımsızlık ve ekonomik bağımsızlık ya da hedef bağımsızlığı ve araç bağımsızlığı olarak adlandırılır (Walsh, 2010).

Hedef ya da amaç bağımsızlığı, merkez bankasının mali otoritenin doğrudan etkisi olmadan politika hedeflerini belirleme yeteneğini ifade eder. Bir merkez bankası, para politikasının nihai hedeflerini belirlemede özgür olduğunda hedef bağımsızlığına sahip olur. Merkez bankasının takip ettiği hedef ya da hedefler siyasi otorite tarafından veya siyasi otorite ile birlikte belirlenebilir. Araç bağımsızlığı ise yalnızca merkez bankasının para politikasının amaçları doğrultusunda politika araçlarını serbestçe belirleme özgürlüğünü ifade eder. Yani, araç bağımsızlığına sahip bir merkez bankası, hedeflerine ulaşmak için kullanacağı araçları seçmekte özgürdür (DeBelle, 2017; Fischer, 2017). Merkez bankasının uyguladığı para politikasının başarılı olabilmesi için amaç bağımsızlığı bir zorunluluk değilken araç bağımsızlığı zorunluluktur.

Merkez bankasının kısa vadeli faiz oranını veya para arzını belirleme gücü, müthiş bir güçtür. Eğer doğru kullanılırsa bu güç hem fiyatların hem de üretimin istikrarını destekleyebilir. Doğru uygulanmadığında ise ekonomide tahribat yaratabilir. Dolayısıyla, bu sorumluluğun devredildiği bir kurum, misyonunu etkin ve verimli bir şekilde yerine getirmekten sorumlu tutulmalıdır. Hemen hemen tüm ülkelerde, merkez bankasının hesap verebilirliği, para politikası eylemleri ve sonuçları hakkında yasama organına, yürütme organına ve halka düzenli raporlama yapılmasını zorunlu kılarak uygulanmaktadır. Merkez bankasının hesap verebilirliği, merkez bankasını siyasi baskılardan korumanın faydaları ile seçilmemiş yetkililerin ülke ekonomisi için kritik öneme sahip politikaları belirlemesi gerçeği arasındaki potansiyel çatışmanın üstesinden gelmeye yardımcı olur. Elbette bağımsız bir merkez bankası olmadan da düşük bir enflasyona sahip olmak mümkündür. Ancak, genel olarak daha bağımsız merkez bankalarına sahip ülkelerin, büyüme veya büyümenin değişkenliği açısından hiçbir maliyeti olmaksızın daha düşük enflasyona sahip olduğuna dair ampirik kanıtlar ikna edicidir. Ülkede, düşük bir enflasyon ve mali disiplin sağlandığında ekonomik istikrara ulaşmak mümkün olacaktır (Fischer, 1996: 34-37; Fischer, 2015).

2. Siyasal, Ekonomik ve Finansal İstikrarın Önemi

Kelime olarak istikrar kelimesi, ayakta durmak, oturmak, yapmak veya sağlam olmak anlamına gelen bir proto-Hint-Avrupa kökü *sta-'dan gelmektedir. Bu kelimenin İngilizcede fiil olarak, to stand, duran yer/şey gibi pek çok varyantı vardır. Bu türdeş sözcüklerin tümünün bir nesnenin veya öznenin düşebileceği veya düşmüş olabileceği bir durumun aksine sağlam durduğu bir duruma işaret ettiği söylenebilir. İstikrar terimi, bugün hayatın birçok farklı kesiminde

kullanılan bilinen bir terimdir (De Spiegeleire, S., Sweijts, T., Wijninga, P. & Esch, J. (2014). Türk dil Kurumu istikrar kavramını, aynı kararda, biçimde sürme, denge ve stabilizasyon olarak tanımlamaktadır (TDK,2023).

İstikrar kavramı öngörülebilir bir değişimin yanı sıra, değişmezliği de düşündürebilmektedir. Ancak ekonomik açıdan değişmezlik kavramı genellikle çok kullanılan bir ifade değildir. Çünkü ekonomik istikrarın sağlanıp sağlanmadığının belirlenmesinde kullanılan fiyatlar, istihdam, üretim düzeyi ve ödemeler bilançosu gibi ekonomik göstergelerin her biri belirli bir süreç içinde değişim gösteren dinamik öğelerdir ve bu nedenle istikrar kavramından asıl anlaşılması gereken, bu göstergelerde büyük sapmaların ortaya çıkmaması, küçük oranlarda değişimlerin söz konusu olmasıdır. (Duygulu, 1998).

Siyasal istikrar kavramı toplumdaki topluma ve aynı toplum içinde tarihsel süreçte farklılık gösterdiği için üzerinde görüş birliği yoktur. Siyasal istikrar kavramının genişliği, bir tarafta hükümetin istikrarı ve siyasi rejimin istikrarına, diğer tarafta iç hukuk ve dış istikrarın istikrarına dayanmaktadır (Masry, 2015: 134-154). Siyasal istikrarsızlık, ekonomik performansa zarar veren ciddi bir rahatsızlık olarak görülmektedir. Siyasal istikrarsızlığın politika yapıcıların ufkunu daraltması muhtemeldir ve bu da yetersiz kısa vadeli makroekonomik politikaların uygulanmasına yol açar. Ayrıca daha sık politika değişikliğine yol açarak oynaklık yaratabilir ve dolayısıyla makroekonomik performansı olumsuz etkileyebilir. Ekonomik performans üzerindeki zararlı etkileri göz önüne alındığında, siyasi istikrarsızlığın ülkeler ve zaman boyunca ne ölçüde yaygın olduğu oldukça şaşırtıcıdır (Aisen & Veiga, 2011). Politik istikrar, bir ülkenin evriminde büyük öneme sahip bir değişkendir (Radu, 2015: 751 – 757).

Finansal istikrarın çok sayıda tanımı vardır. Birçoğunun ortak noktası, finansal istikrarın, finansal sistemin işlevini yerine getiremediği (krizler) sistem çapında olayların olmamasıyla ilgili olmasıdır. Aynı zamanda finansal sistemlerin strese dayanıklılığı ile de ilgilidir. İstikrarlı bir finansal sistem, kaynakları verimli bir şekilde tahsis etme, finansal riskleri değerlendirme ve yönetme, istihdam seviyelerini ekonominin doğal oranına yakın tutma ve parasal istikrarı veya istihdam seviyelerini etkileyecek gerçek veya finansal varlıkların göreceli fiyat hareketlerini ortadan kaldırma yeteneğine sahiptir (The World Bank, 2016). Bankalar, diğer borç verenler ve finansal piyasalar, hane halklarına, topluluklara ve işletmelere yatırım yapmak, büyümek ve iyi işleyen bir ekonomide faaliyette bulunmak için ihtiyaç duydukları finansmanı

sağlayabildiklerinde finansal sistem istikrarlı kabul edilir. Aksine, istikrarsız bir sistemde, ortaya çıkan ekonomik şokun kredi akışını kesintiye uğratarak ve istihdam ile ekonomik aktivitede beklenenden daha büyük düşümlere yol açarak çok daha büyük etkileri olması muhtemeldir (FED, 2023b).

Ekonomik istikrar, dış ve iç şoklar karşısında makroekonomik değişkenlerde ortaya çıkan dalgalanmaların uygulanan politika araçlarıyla kararlı ve dengeli bir yapıya kavuşturulmasıdır. Yani, ekonomik istikrar, ekonomideki temel makroekonomik göstergelerin sürekli, dengede ve kararlı bir durum sergilemesi şeklinde ifade edilebilmektedir (Dineri, 2021). Ekonomik istikrarsızlık ise fiyatlar genel seviyesi, işsizlik, üretim düzeyi ve ödemeler bilançosu gibi ekonomiyi yönlendiren temel makroekonomik göstergelerde büyük çaplı ve öngörülemez olumsuz değişmelerin olması şeklinde tanımlanabilir.

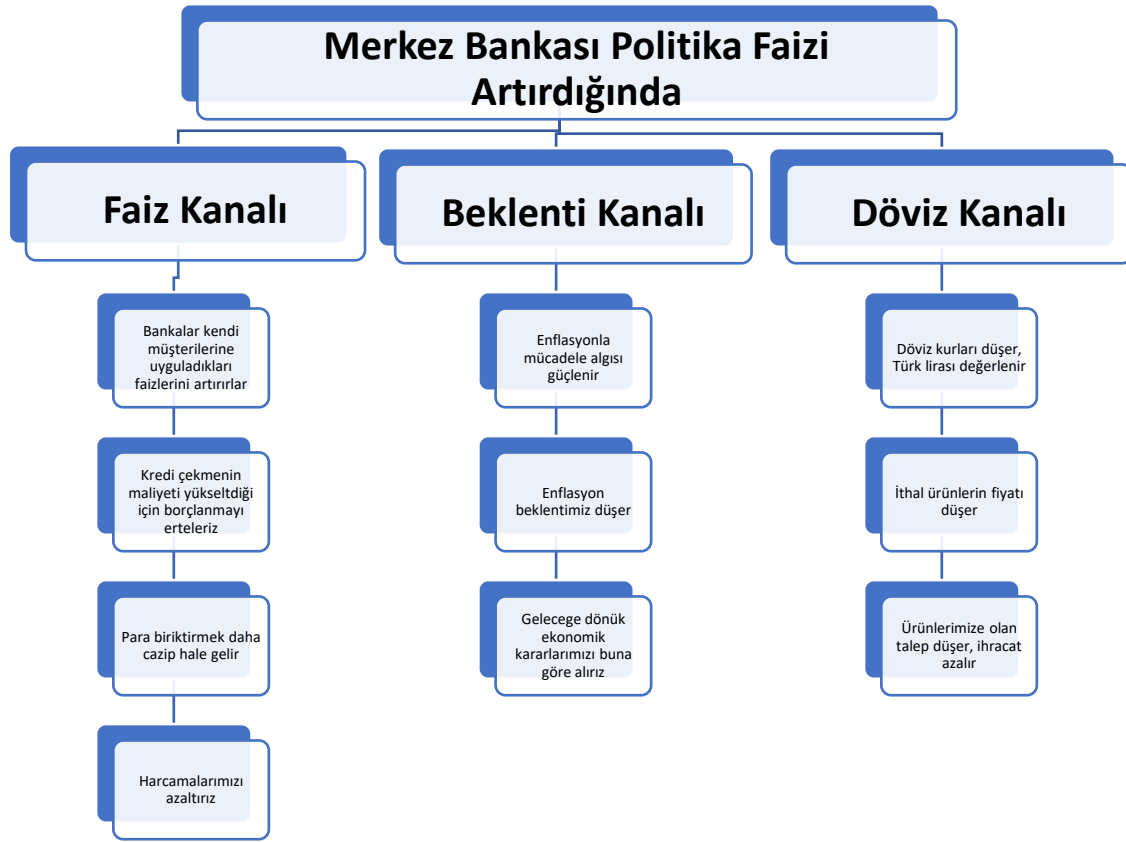
Toplumsal refah ve gelişmişlik düzeyi açısından ülkeler de, siyasal, sosyal ve ekonomik istikrar son derece önemlidir. Eğer istikrar sağlanırsa uluslararası düzeyde ülkeye olan güven yükselir, CDS primi ve dolayısıyla borçlanma maliyetleri düşer, işsizlik azalır, yatırımlar ve büyüme artar, ödemeler bilançosu dengesi olumlu yönde etkilenir, faiz oranları gerçek işlevini yerine getirebilir ve enflasyon kontrol edilebilir.

İş çevrimleriyle ilgili politikaların merkezinde para politikası yer alır. İş çevrimlerindeki dalgalanmaların istikrara kavuşturulması ve enflasyonist gelişmelerin önlenmesi açısından para politikası baskın bir öneme sahiptir. Para politikasının temel görevi, ekonomik süreçlerde parasal etkilerden kaynaklanan aksaklıkların olmamasını sağlamaktır (Willms, 1972: 306-310).

3. Merkez Bankası Politika Faiz Oranının Ekonomiyi Yönlendirmedeki Etkinliği

Merkez Bankası, ekonomideki nihai ödünç verici kurum olarak piyasalarda bankalara ödünç para verebilir veya bankalardan ödünç para alabilir. Merkez bankaları, resmi faiz oranlarını kullanarak para arzı ve kısa vadeli faiz oranlarını kontrol edebilir. Merkez bankaları bu faiz oranını belirleyerek iktisadi faaliyetleri ve fiyatlar genel seviyesini etkilemeyi amaçlamaktadır. Bu nedenle bu faiz oranına politika faiz oranı denilmektedir. 1 Haziran 2018 tarihinden itibaren bir hafta vadeli repo ihale faiz oranı Merkez Bankası politika faizi olarak belirlenmiştir (TCMB, 2023a; TCMB, 2023b). Yani, Politika faizi, bir ülkenin Merkez Bankası tarafından belirlenen

ve ülkenin ekonomik politikasını etkileyen faiz oranıdır. Bu faiz oranı, ülkenin para arzının, enflasyonun ve ekonomik büyümenin dengelenmesi amacıyla kullanılır (Fon Radar 2023).

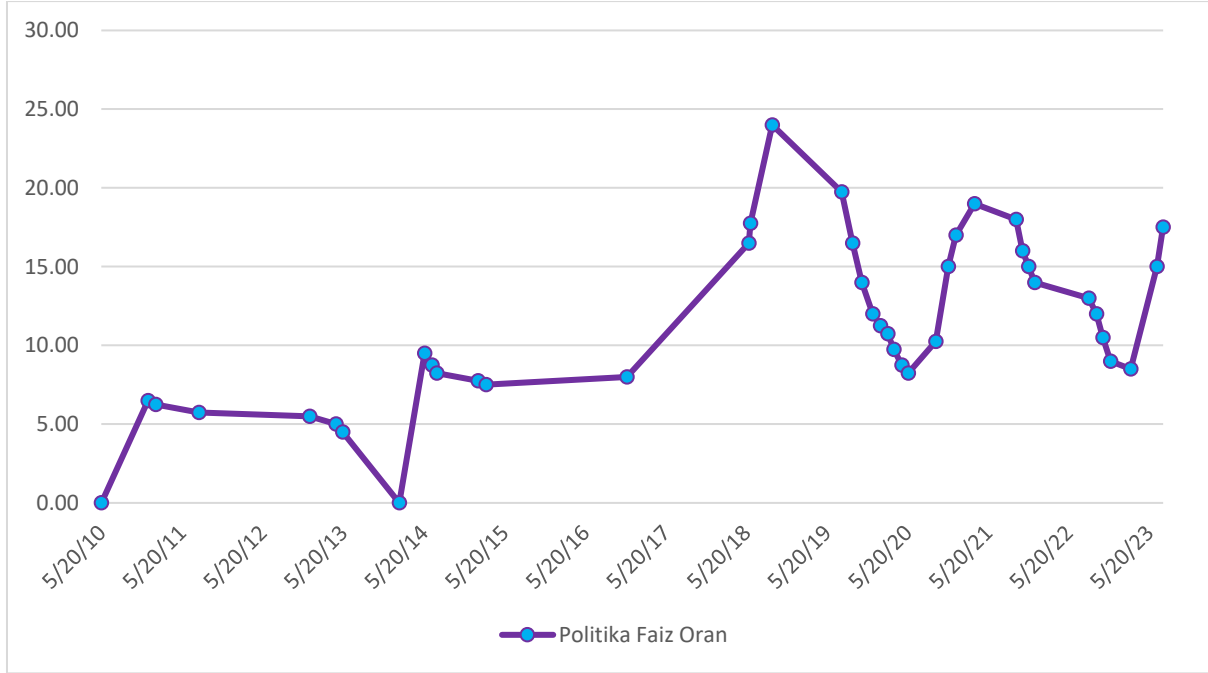
Kaynak: TCMB(2023c). Merkez Bankası Ekonomiyi Nasıl Etkiler? Herkes için ekonomi. 24 Haziran 2023. <https://www.tcmb.gov.tr/>

Merkez Bankası tarafından belirlenen politika faizi, tüketici kredileri (konut, taşıt ve bireysel krediler) ve kredi kartı faizleri başta başta olmak üzere kredi maliyetlerini etkiler. Ekonomide enflasyonist bir baskı söz konusuysa merkez bankası politika faizini yükseltip harcamaları kısarak enflasyonu kontrol etmeye çalışacaktır. Faiz oranları yükseldikçe borçlanma maliyetleri artacaktır. İnsanlar, daha az borç almaya, daha az harcamaya ve daha çok tasarruf etmeye eğilim gösterecektir. Eğer politika faizi düşerse, bu süreç tersine işleyecektir. para arzı ve harcamalar artacak, ekonomik büyüme pozitif yönde etkilenecektir.

COVID-19 süreci sonrasında dünyada yaşanan enflasyon eğilimindeki artış sonrasında FED ve ECB başta olmak üzere birçok ülkede merkez bankaları parasal sıkılaştırma politikasına yönelmişlerdir. Bunun sonucunda küresel enflasyon düşme eğilimine girsede halen uzun dönem ortalamalarının üzerinde olduğu görülmekte ve merkez bankalarının hedeflerinin üzerinde

seyretmektedir. Bu nedenle, merkez bankaları sıkı para politikası uygulamaya devam etmektedir. Türkiyede de, yakın döneme ilişkin göstergeler enflasyonun ana eğiliminde yükselişin sürdüğüne işaret etmektedir.

Grafik 1: TCMB Haftalık Politika Faiz Oranı (%): 2010-2023

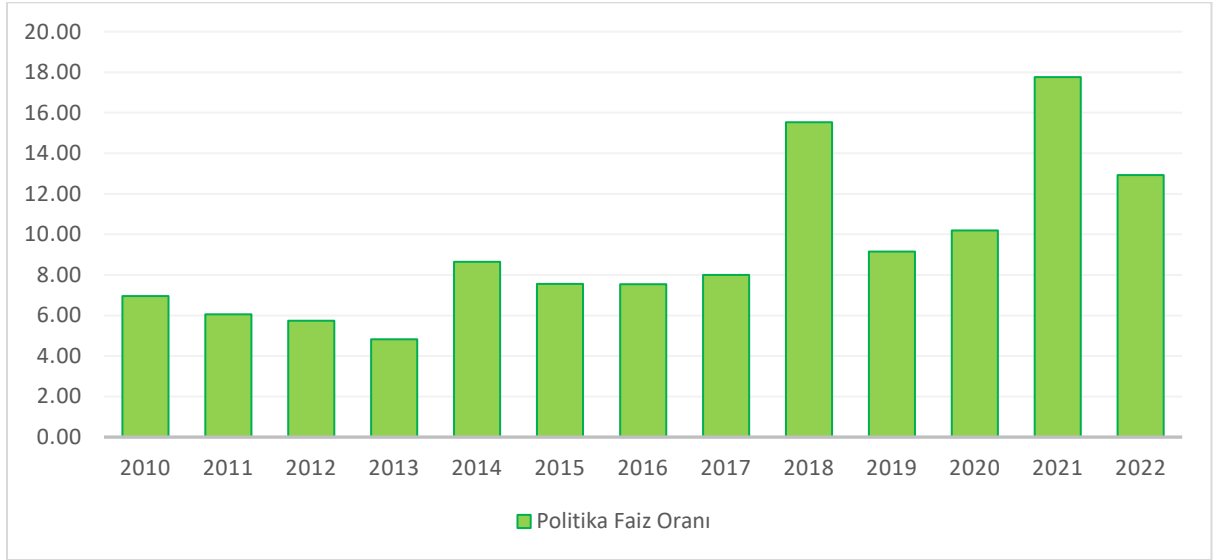
Kaynak: TCMB, (2023a). Merkez Bankası Faiz Oranları. <https://www.tcmb.gov.tr/>

TCMB, 2021 yılına kadar politika faiz oranını küresel ve ulusal düzeyde temel makroekonomik göstergelerde meydana gelen değişimlere göre belirlemiştir. Ancak 2021 yılı Aralık ayından itibaren TCMB'ye yönelik baskılar ve yönlendirmeler sonucu rasyonellikten uzaklaşıldığı söylenebilir.

TCMB, Türkiyede enflasyon eğiliminde yaşanan hızlı artışa, kurlarda yaşanan istikrarsızlığa, Rusya-Ukrayna savaşının piyasalar üzerinde yarattığı olumsuz etkiye ve pek çok gelişmiş ekonomide halen uygulanan sıkılaştırıcı para politikalarına rağmen, siyasi kaygıların etkisiyle politika faizini suni bir şekilde Aralık 2021'de %19 düzeyinden Temmuz 2023'e kadar kademeli bir şekilde %8,5 oranına kadar indirmiştir (Grafik 1). Fakat politika faizindeki bu suni düşüş Türkiyedeki temel makro göstergelerin daha da bozulmasına ve ekonomik istikrarsızlığın artmasına neden olmuştur. Politika faizinin yıllık ortalamalarına bakıldığında da bu durum görülmektedir (Grafik 2). Ancak, 2023 seçimlerinden sonra siyasi kaygıların büyük oranda azalması ve ekonomik istikrarın daha da bozulması üzerine istikrarsızlık sürecinin istikrara

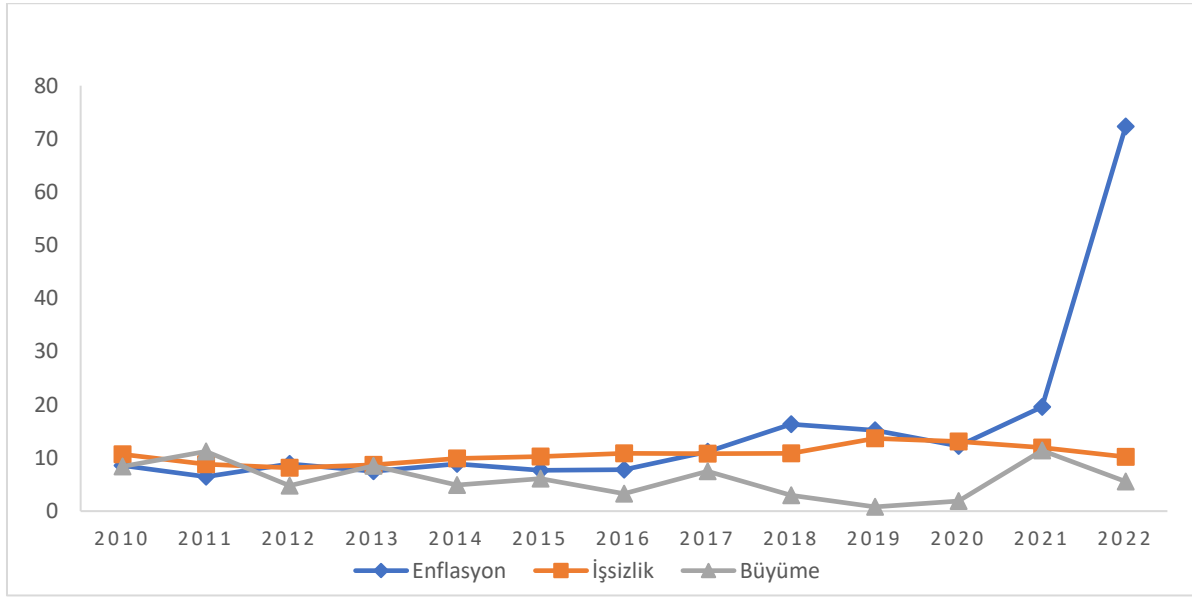
girmesi için TCMB üzerindeki baskının azalması sonucu alınan önlemler neticesinde ilk olarak 8,5 seviyesine gerileyen politika faizi 650 baz puan artırılarak %15 seviyesine çıkartılmıştır. Böylelikle parasal sıkılaştırma süreci başlamış ve politika faizinin kademeli olarak artırılması kararı çerçevesinde 21 Temmuz 2023’de %17,5 seviyesine çıkarıldığı açıklanmıştır.

Grafik 2: 2010-2023 Yılları Arasında Türkiye’de Yıllık Ortalama Politika Faiz Oranı

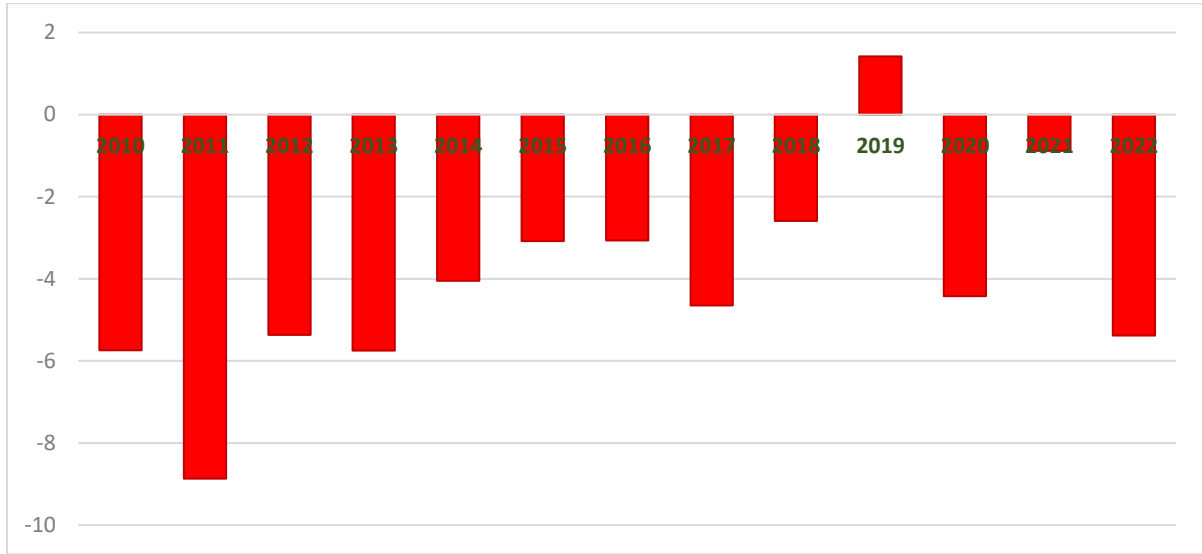
Kaynak: veriler <https://www.tcmb.gov.tr/> sitesinden alınan 1 haftalık repo üzerinden yazar tarafından hesaplanmıştır.

TCMB tarafından uygulanan parasal sıkılaştırma ile hedeflenen para politikasının etkinliği artırmak ve bununla birlikte fiyat istikrarının sürekliliğini sağlamaktır. Dolayısıyla bu durum TCMB cari dengeyi iyileştirerek stratejik yatırımları desteklemeye devam etmesi yönündedir (TCMB,2023d).

Grafik 3: Türkiye’de Seçilmiş Temel Makro Büyüklüklerdeki Değişim (%): 2010-2022

Kaynak: Dünya Bankası ve IMF Verileri Kullanılarak Hazırlanmıştır.

COVID-19 sürecinde yükselme eğilimine giren enflasyonun 2020 yılında yüzde 12 iken 2021 yılında yüzde 20, 2022 yılında ise yüzde 72 düzeyine çıktığı görülmektedir. Büyüme oranı da yıllar itibariyle sırasıyla yüzde 1.9, yüzde 11.4 ve yüzde 5.6 olarak gerçekleşmiştir. İşsizlik oranında ise ciddi bir değişimin olmadığı görülse de yüksek düzeydedir. 2022 yılsonu itibarıyla yüzde 10.2’lik işsizlik oranı ile Türkiye dünyada en yüksek işsizlik konumuna sahip 47’nci ülke konumundadır (Grafik 3). Ayrıca işsizliğin daha yüksek çıkmamasının nedeninin işsizliği tanımlanmasıyla alakalıdır. Türkiye’nin geniş işsizlik oranının yüzde 20 civarında olduğu söylenebilir. 2021 yılı Aralık ayından itibaren TCMB’ye yönelik baskılar ve yönlendirmeler sonucu rasyonellikten uzak olarak belirlenen politika faiz oranının enflasyon ve büyüme oranında yarattığı olumsuz etki net bir şekilde görülmektedir.

Grafik 4: Türkiye'nin Cari İşlemler Dengesi (% GSYH): 2010-2022

Kaynak: The World Bank. World Development Indicators.
<https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>

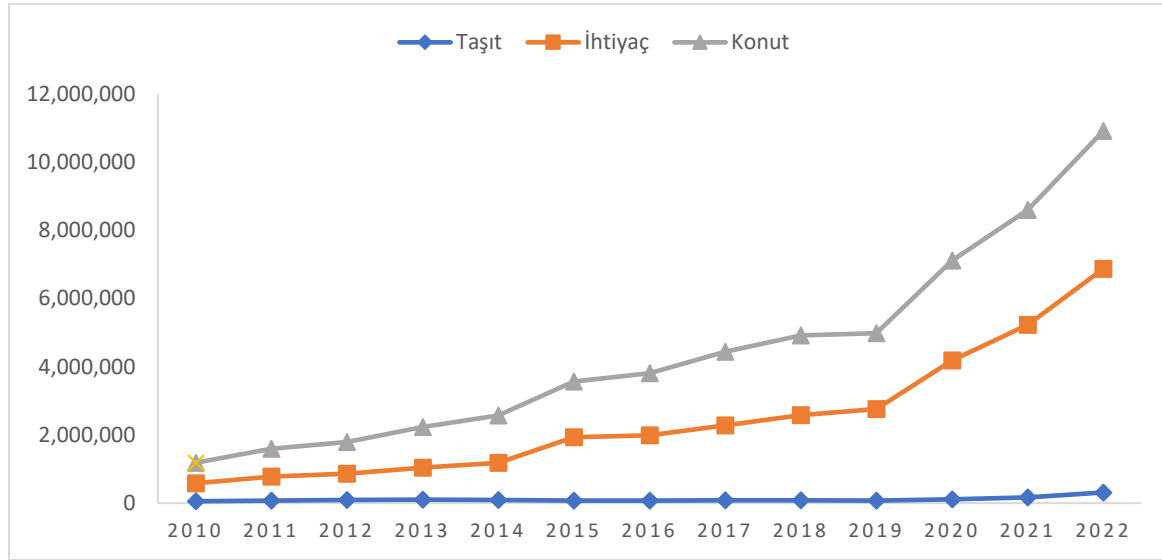
Aslında, cari işlemler açığı sadece Türkiye açısından değil tüm gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından ciddi bir sorundur. Türkiye, hemen hemen sürekli olarak cari açık veren bir ülkedir ve bu açığı da ağırlıklı olarak dışarıdan borçlanarak finanse etmektedir. Uygulanan yanlış politikalar sonucu CDS priminin yükselmesi Türkiye'nin hem borçlanma maliyetlerini arttırmakta hem de uluslararası piyasalarda borçlanabilme sıkıntısı yaşamasına neden olmaktadır. Cari açığın finansmanın da merkez bankası rezervleri de kullanılabilir. Ancak, bu yöntem süreklilik arz etmeyeceği gibi uzun dönemde ülke ekonomisinin iflasını da kaçınılmaz hale getirir. Ekonomik açıdan rasyonel olan cari açığın finansmanının doğrudan yatırımların çekilmesi yoluyla sağlanmasıdır. Ancak, doğrudan yatırımların bir ülkeye gelmesi için o ülkenin istikrarlı ve her anlamda güvenilir olması çok önemlidir. Ayrıca, Gelişmekte olan ülkelerin önemli bir kısmında olduğu gibi Türkiye'de de üretimde ciddi oranda ithal girdi kullanılmaktadır. Bu durum, Türkiye'de cari açığın kurlardaki oynaklığa karşı daha hassas olmasına neden olmaktadır. Türkiye'nin cari işlemler dengesi 2010-2022 yılları arasında 2019 yılı hariç (yüzde 1.4 olarak gerçekleşmiş) sürekli negatif değer almıştır. 2021 yılında yüzde -0.8'den 2022 yılında yüzde -5.3 oranına yükselmiştir (Grafik 4). Burada da politika faizinin suni olarak düşürülmesinin katkısı olduğu söylenebilir. TCMB tarafından açıklanan verilere göre, Aralık 2022'de cari işlemler hesabı 5.910 milyon dolar açık vermiştir. 2022 yılında toplam cari işlemler açığı 48.769 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu rakam, son 9 yıllık süreçte gerçekleşen en yüksek cari açık düzeyini göstermektedir.

Grafik 5: Türkiye'nin Yıllık Risk Piri (CDS): 2015-2023

Kaynak: World Government Bonds. Türkiye Beş Yıllık CDS.
<http://www.worldgovernmentbonds.com/>

CDS, Credit Default Swap deyiminin kısaltmasıdır. CDS, sözleşme yapan ortakların, ister kurumsal ister devlet borçlusu olsun, temel bir varlığın temerrüde düşmesi riskinden korunma veya ticaret yapmasına olanak tanır. Sözleşmeye giren iki taraf vardır. Aslında bir CDS sözleşmesi, bir tarafın riski üstlendiği ve diğer tarafın bir (sigorta) primi ödediği bir sigorta poliçesine benzemektedir (Weistroffer, et al., 2009; Jarrow, 2011). Başka bir ifadeyle, CDS bir kişi ya da kuruluşun, kredi sahibinin karşılaşılabileceği alacağın ödenmemesi riskini belirli bir bedel karşılığında üstlenmeyi kabul etmesinin bedelidir. Bir ülkenin ya da şirketin CDS primi ne kadar yüksekse bu, borçlanma maliyetinin de o kadar yüksek olduğu anlamına gelir. Çünkü bu prim ister istemez faize yansımaktadır (Eğilmez, 2016). CDS, bir ülkenin dış borçlanmasındaki en önemli göstergelerden birisidir. Türkiye'nin CDS primine bakıldığında 2020 yılı sonrasında sürekli 500 baz puanının üzerinde olduğu görülmektedir. CDS priminin değerlendirilmesinde 300 baz puanının üzerindeki ülkelerin ekonomileri aşırı kırılgan olarak değerlendirilmektedir. Türkiye'nin CDS priminin yüksekliğinin özellikle 2020 yılından sonra uygulanan yanlış politikalarından kaynaklandığı söylenebilir (Grafik 5).

Tüketici kredileri, bir mal veya hizmet edinmek amacıyla tüketicilerin, belirli bir sözleşme çerçevesinde kredi verenden nakit olarak aldıkları krediler olarak tanımlanmaktadır. Taraflarından birinin tüketici olduğu her türlü tüketici işlemi bu kapsama girmektedir (Öztek, 2008: 6-27).

Grafik 6: Yıllık Tüketici Kredileri (Milyon TL)*

Kaynak: BDDK, Aylık Bankacılık Sektörü Verileri. <https://www.bddk.org.tr/bultenhaftalik>

*BDDK Aylık bankacılık sektörü verileri kullanılarak hesaplanmıştır.

Bankalar tarafından toplanan fonlar, fon talep eden kesime aktarılır. Yani kredi olarak kullanılır. Bankalar tarafından kullanılan bu krediler ticari işletmeler için yatırım kredisi olabileceği gibi, gerçek kişiler yani tüketiciler için de konut, taşıt ve bazı temel ihtiyaçların karşılanması amacıyla tüketici kredisi şeklinde de olabilir. Bankaların sunduğu ürünlerden biri olan tüketici kredileri, tüketicilerin cari tüketim taleplerini hemen gerçekleştirmelerini sağlayan yegâne finansman ürünüdür. Tüketici kredileri, tüketim tercihlerinin zaman içerisinde öne alınması işlevini gerçekleştirmektedir. Kısaca, tüketici kredileri bireylerin tüketim taleplerinin gerçekleşmesini kolaylaştıran bir finansman türüdür. Tüketici kredileri finansman kurumlar için önemli bir finansal üründür. Dolayısıyla, tüketici kredileri ülkelerin ekonomi politikalarında özellikle de para politikası uygulamalarında göz önünde tutulması gereken önemli bir faktördür. Tüketicilerin cari tüketim ihtiyaçlarını gerçekleştirebilmek için tercih ettikleri tüketici kredileri, toplam krediler içinde en büyük paya sahip olan finansman türüdür. Merkez Bankası, politika faiz oranlarına dair karar alırken, tüketici kredilerini de göz önünde bulundurması gerekir (İbicioğlu & Karan, 2009: 11-30; Altunöz, 2016: 145-157).

Türkiye’de 2021 yılından sonra TCMB politika faiz oranının suni olarak kademeli bir şekilde düşürülmesinin ekonomideki işlevselliği kaybetmesine neden olduğu söylenebilir. Politika faizi, Şubat 2023’te %8,5 düzeyine çekilmesine rağmen özel bankalardaki kredi ve mevduat faizleri bunun yaklaşık üç katı seviyelerine çıkmıştır. Buna rağmen özel bankalar kredi

kullanımında ciddi oranda kısıtlamalar uygulamıştır. Bu durum politika faizinin belirlenmesindeki yanlışlığı açık bir şekilde göstermektedir. Ancak, siyasi kaygılarla kamu bankalarında kredi faiz oranlarının suni olarak düşük tutulması, ekonomik istikrarsızlık neticesinde sürekli artış gösteren döviz kuru ve toplumun alım gücünü sınırlaması sonucu ortaya çıkan negatif faiz durumunun da etkisiyle özellikle tüketici kredilerinin kullanımında 2023 seçimlerine kadar ciddi bir artış yaşanmasına neden olmuştur (Grafik 6). Ancak seçimden sonraki dönemde kamu bankaları kredi kullanımını tamamen kısıtlama yoluna gitmiştir. Haziran 2023'tem itibaren TCMB politika faiz oranlarında yeniden artışa gitmesine rağmen hala gerçek düzeyinde olmadığı için ciddi sıkıntıların yaşandığı görülmektedir.

SONUÇ ve POLİTİKA ÖNERİSİ

Merkez Bankasının araç bağımsızlığı, para politikalarının ekonomik istikrarı belirleme başarısı açısından son derece önemlidir. 2021 yılından sonra hükümetin siyasi kaygılarla Merkez Bankasının politika faiz oranlarına müdahale etmesi ekonomik istikrarı olumsuz etkilediği söylenebilir. Bu çerçevede Mart 2021'den sonra politika faiz oranında ki düşüşe paralel bir şekilde enflasyonun sert bir şekilde arttığı, cari açığın yükseldiği ve büyüme oranlarının gerilediği görülmektedir. Bu bağlamda her ne şekilde olursa olsun siyasi beklentiler doğrultusunda asla Merkez Bankası'na müdahale edilmemesi gerekir.

Siyasi kaygılarla Merkez Bankası politika faizine müdahale edilmesi sonucu politika faiz oranlarının görevini yerine getiremediği ve işlevselliğini yitirdiği görülmektedir. Dolayısıyla, bu süreç güven sorununun ortaya çıkmasına neden olmakta ve yabancı sermaye yatırımlarını olumsuz etkilemektedir. Şu an da Türkiye'de siyasi yönlendirmeyi kontrol eden bir mekanizmanın bulunmadığı söylenebilir. Bunun önüne geçilmesi için güçler ayrılığı ilkesine dayalı yönetim sistemi olmalı ve siyasi müdahaleler uygulanmamalıdır. Güçler ayrılığı ilkesine dayalı yönetim olmadığı sürece ve bu şekilde siyasi müdahaleler olduğu sürece ekonomik istikrarın sağlanması mümkün değildir.

Türkiye'de 2021 yılından sonra TCMB politika faiz oranının suni olarak düşürülmesinin ekonomideki işlevselliği kaybetmesine neden olduğu söylenebilir. Politika faizi, Şubat 2023'ten itibaren kademeli bir şekilde düşürülmesine rağmen özel bankalardaki kredi ve mevduat faizleri bunun yaklaşık üç katı seviyelerine çıkmıştır. Bunun yanı sıra kredi kullanımında yüksek dosya masrafları da tahsil etmişlerdir. Ancak tüm bunlara rağmen özel bankalar kredi kullanımında

ciddi oranda kısıtlamalar uygulamıştır. Bu durum politika faizinin belirlenmesindeki yanlışlığı açık bir şekilde göstermektedir. Ancak, siyasi kaygılarla kamu bankalarında kredi faiz oranlarının suni olarak düşük tutulması, ekonomik istikrarsızlık neticesinde sürekli artış gösteren döviz kuru ve toplumun alım gücünü sınırlaması sonucu ortaya çıkan negatif faiz durumunun da etkisiyle özellikle tüketici kredilerinin kullanımında 2023 seçimlerine kadar ciddi bir artış yaşanmasına neden olmuştur. Ancak seçimden sonraki dönemde kamu bankaları kredi kullanımını tamamen kısıtlama yoluna gitmiştir. Çünkü politika faizi olması gerektiği düzeyde değil suni olarak baskılanmaktadır. Yani enflasyonun çok altında belirlenmiştir. Banka politika faizinin yönlendirdiği oranlarda vermiş olduğu kredilerde zarar etmektedir. Haziran 2023'ten itibaren TCMB politika faiz oranlarında yeniden artışa gitmesine rağmen hala gerçek düzeyinde olmadığı için ciddi sıkıntıların yaşandığı görülmektedir.

KAYNAK

Aisen, A. & Veiga, F. J. (2011). How Does Political Instability Affect Economic Growth? IMF Working Paper, WP/11/12, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2011/wp1112.pdf>

Altunöz, U. (2016). Faiz Oranları, Tüketici Kredi Kullanımı ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Ekonometrik Analizi: Türk Bankaları Deneyimi. Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt No. XXXV, Sayı 1, 2016, 145-157, http://www.uludag.edu.tr/dosyalar/iibfdergi/genel-dokuman/2016_1/ASL09.pdf

BDDK, Aylık Bankacılık Sektörü Verileri. <https://www.bddk.org.tr/bultenhaftalik>

Debelle, G. (2017). Central Bank Independence in Retrospect. Speech, London, 28 September 2017, Reserve Bank of Australia, <https://www.bis.org/review/r170928h.pdf>

De Spiegeleire, S., Sweijs, T., Wijninga, P. & Esch, J. (2014). What is Stabilization? Designing Future Stabilisation Efforts, Hague Centre for Strategic Studies, <http://www.jstor.com/stable/resrep12575.5>

Dineri, E. (2021). Mali Disiplinin Sağlanması ve Ekonomik İstikrar: Türkiye Örneği. *Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 38-48, <http://tursbad.hku.edu.tr/pub/issue/62092/912085>

Duygulu, A. (1998). *Döviz kuru istikrarının ekonomik istikrar açısından değerlendirilmesi*. Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt: 13, Sayı: 1, s. 108.

Eğilmez M. (2014). Siyasal, Sosyal ve Ekonomik İstikrar. Kendime Yazılar. 13 Mart <https://www.mahfiegilmez.com/>

Eğilmez M. (2016). Türkiye'nin Kredi Notu ve CDS Primi. Kendime Yazılar 25 Temmuz. <https://www.mahfiegilmez.com/>

Eğilmez M. (2023). Makro veriler, Mikro keyifler. Kendime Yazılar. 10 Temmuz 2023.
<https://www.mahfiegilmez.com/>

FED (2023a). Monetary Policy Report. June 2023. www.federalreserve.gov

FED (2023b). What Is Financial Stability. 13 July 2023. www.federalreserve.gov

Fitch Rating (2022). Türkiye - Rating Action Report. 08 July 2022.
<https://www.fitchratings.com/>

Fischer, S. (1996). Maintaining Price Stability. *Finance & Development*, IMF, 34-37,
<https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/1996/12/pdf/fischer.pdf>

Fischer, S. (2015). Central Bank Independence. Speech, At the 2015 Herbert Stein Memorial Lecture National Economists Club, Washington, D.C., Board of Governors of the Federal Reserve System,
<https://www.federalreserve.gov/newsevents/speech/fischer20151104a.htm>

Fischer, S. (2017). The Independent Bank of England--20 Years On. “20 Years On,” a Conference Sponsored by the Bank of England, London, England,
<https://www.federalreserve.gov/newsevents/speech/files/fischer20170928r.pdf>

Fon Radar (2023). Politika faizi nedir? <https://www.fonradar.com>

İbicioğlu, M. & Karan, M. B. (2009). Türkiye’de Faiz Oranlarının Tüketici Kredileri Üzerindeki Etkisi. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar*, Cilt 3, Sayı 2, 11-30,
https://www.bddk.org.tr/Content/docs/bddkDergiTr/dergi_0006_03.pdf

Robert A. Jarrow, 2011. The Economics of Credit Default Swaps. *Annual Review of Financial Economics*, Annual Reviews, vol. 3(1), 235-257, <https://ideas.repec.org/a/anr/refeco/v3y2011p235-257.html>

Lindsey, D. E. & Wallich, H. C. (1996) The Palgrave A Dictionary of Economics. Volume, (Ed. by), III, John Eatwell, Muray Milgate & Peter Newman, Macmillan Press, 508-515

Masry, M. (2015). The Role of Political Stability in Achieving Economic Development. *Journal of Economics and Sustainable Development*, Volume 6, No.16, 134-154, ISSN 2222-1700 (Paper) ISSN 2222-2855 (Online), <https://core.ac.uk/download/pdf/234647204.pdf>

Öztek, S. (2008). Genel Olarak Tüketici Kredileri ve Tüketici Kredilerinde Kişisel Teminatlar. *Bankacılar Dergisi*, Sayı 67, 6-27, https://www.tbb.org.tr/Dosyalar/Arastirma_ve_Raporlar/genel_olarak_tuketici_kredileri.pdf

Radu, M. (2015). Political stability - a condition for sustainable growth in Romania? *Procedia Economics and Finance*, 30, 3rd Economics & Finance Conference, Rome, Italy, April 14-17, 2015 and 4th Economics & Finance Conference, London, UK, August 25-28, 2015 751 – 757, <https://pdf.sciencedirectassets.com/282136/>

TCMB (2023a). Merkez Bankası Faiz Oranları. <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Temel+Faaliyetler/Para+Politikasi/Merkez+Bankasi+Faiz+Oranlari/>

TCMB (2023b). Para Politikası ve Enflasyon Hedeflemesi. <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Banka+Hakkinda/Sikca+Sorulan+Sorular/Para+Politikasi+ve+Enflasyon+Hedeflemesi/>

TCMB(2023c). Merkez Bankası Ekonomiyi Nasıl Etkiler? Herkes için ekonomi. 24 Haziran 2023. <https://www.tcmb.gov.tr/>

TCMB(2023d). Faiz Oranlarına İlişkin Basın Duyurusu (2023-22). 22 Haziran sayı 2023-22. <https://www.tcmb.gov.tr/>

TDK (2023). İstikrar, <https://sozluk.gov.tr/>

The World Bank (2016). Financial stability. <https://www.worldbank.org/en/publication/gfdr/gfdr-2016/background/financial-stability>

Uzunlar, E. (1990). Tüketici kredileri ve Türkiye'deki bankalarda uygulama. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 8(3-4).

Walsh, C.E. (2010). Central Bank Independence. In: Durlauf, S.N., Blume, L.E. (eds) *Monetary Economics*. The New Palgrave Economics Collection. Palgrave Macmillan, London.
https://doi.org/10.1057/9780230280854_3

Willms, M. (1972). A New Concept of Stabilization Policy, *Intereconomics*, ISSN 0020-5346, Verlag Weltarchiv, Hamburg, Volume 07, Issue 10, 306-310,
<https://doi.org/10.1007/BF02929648>

World Government Bonds (WGB) (2023). Türkiye Beş Yıllık CDS. 26 Haziran.
<http://www.worldgovernmentbonds.com/>

Weistroffer, C., et al. (2009). Credit default swaps. *Deutsche bank research*, 27.
https://users.ssc.wisc.edu/~mchinn/cds_example_DB.pdf

KRİZ İLETİŞİMİNDE SOSYAL MEDYA KULLANIMI: BİR İÇERİK ANALİZİ ÇALIŞMASI

Yüksek Lisans Öğrencisi Zehra ÖZGEN

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, -0000-0002-7362-0839

Prof. Dr. Canan Gamze BAL

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, - 0000-0003-1031-2588

ÖZET

Sosyal medya günümüzde yaşamın birçok alanında sıklıkla kullanılan bir mecradır. Milyonlarca kullanıcıyı bünyesinde barındırıyor olması sosyal medyanın önemli bir platform haline gelmesini sağlamıştır. İçinde bulunduğumuz bilgi çağında sosyal medya aracılığıyla paylaşılan bir içerik çok kısa bir sürede büyük kitlelere ulaşabilmektedir. Sosyal medya sadece bireylerin yararlandığı bir mecra değil aynı zamanda kurum ve kuruluşların da sıklıkla kullandığı bir iletişim aracıdır ve özellikle kriz anlarında daha kısa bir zaman içerisinde büyük kitlelere ulaşabilmek için sosyal medya tercih edilmektedir. Bu araştırmanın amacı; YÖK Ulusal Tez Merkezi, Google Akademik ve Dergi Park isimli veri tabanlarında son beş yılda yayınlanmış "kriz iletişiminde sosyal medya kullanımı" ile ilgili tez ve makale çalışmalarını incelemektir. Bu çerçevede, ilgili veri tabanlarında 2018-2023 yılları arasında yayınlanmış olan çalışmalar "kriz iletişimi" ve "sosyal medya" anahtar sözcükleriyle taranmıştır. Bu kapsamda belirlenen ölçütler doğrultusunda uygun olan 30 bilimsel çalışma içerik analizi yöntemi kullanılarak incelenmiştir. En çok nitel araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmalarda veri analiz yöntemi olarak ise içerik analizi tekniği tercih edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kriz, Kriz İletişimi, Sosyal Medya, İçerik Analizi.

THE USE OF SOCIAL MEDIA IN CRISIS COMMUNICATION: A CONTENT ANALYSIS STUDY

ABSTRACT

Social media is a medium that is frequently used in many areas of life today. The fact that it has millions of users has made social media an important platform. In the information age we live in, a content shared via social media can reach large masses in a very short time. Social media is not only a medium that individuals benefit from, but also a communication tool frequently used by institutions and organizations, and social media is preferred especially in times of crisis to reach large masses in a shorter time. The purpose of this research; The aim of this study is to examine the thesis and article studies on "social media use in crisis communication" published in the databases named YÖK National Thesis Center, Google Scholar and Magazine Park in the last five years. In this framework, the studies published in the relevant databases between 2018 and 2023 were scanned with the keywords "crisis communication and "social media". In this context, 30 scientific studies that were suitable in line with the determined criteria were examined using the content analysis method. Content analysis technique was preferred as the data analysis method in the studies in which the qualitative research method was used the most.

Keywords: Crisis, Crisis Communication, Social Media, Content Analysis.

1. GİRİŞ

Kriz; en büyük toplumsal örgütlerden tek bir bireye kadar geniş kapsamlı etkileri olan ve ortaya çıktığı andan itibaren birçok olumsuzluğa neden olan bir olgudur. Günümüzde küreselleşmenin de etkisiyle dünyanın herhangi bir bölgesinde ortaya çıkan krizler başka bir coğrafyada çok fazla hissedilebilmektedir. Sosyal, siyasal, bireysel veya toplumsal alanda meydana gelen krizler zincirleme bir etki yaratarak uluslararası bir boyuta taşınabilmektedir.

İletişim; geçmiş çağlarda olduğu gibi günümüzde de bireyin hayatındaki en gerekli unsurlardan biridir ve insanların birbirleriyle olan iletişimi son derece önemlidir. Doğal afetler, salgın hastalıklar ve savaşlar gibi kriz zamanlarında sürecin seyri açısından iletişimin rolü oldukça büyüktür. Kriz döneminde hedef kitleye ulaşmak için en doğru iletişim kanalının seçilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, kriz iletişimiyle birlikte bireylere bilgilendirici mesajlar verilerek herhangi bir tehdit karşısında önlem almalarının sağlanması amaçlanmaktadır (Coombs, 2015; Suher, 2013; Spence, P.R; Lachlan, K; Padgett, D. 2007).

Günümüz bilişim çağında teknolojinin de gelişmesiyle beraber her geçen gün önemi artan sosyal medya kavramı, bireylerin ve kuruluşların sıklıkla kullandığı bir platform olmaya başlamıştır. Jensen (2014); kuruluşların kriz sürecinde paylaşmak istedikleri doğru ve güvenilir bilgilerin sosyal medya aracılığı ile verilmesinin hedef kitleye çok daha kolay yayıldığını vurgulamaktadır. Dolayısıyla geleneksel medyanın aksine yeni medyada paylaşılan bir içeriğin hedef kitle tarafından daha hızlı bir geri dönüşü olmaktadır. Bu kapsamda değerlendirildiğinde; kurum ve kuruluşların sosyal medya araçlarını etkin bir biçimde kullanması, kriz iletişimi açısından oldukça önemli birer iletişim aracı haline dönüşmesine sebep olmaktadır (Tuncer, 2014; Aslan, 2015).

Bu çalışmanın amacı; YÖK Ulusal Tez Merkezi, Google Akademik ve Dergi Park adlı veri tabanlarında 2018-2023 yılları arasında (Temmuz ayına kadar) yayınlanmış tez ve makale çalışmalarını incelemektir. Kriz iletişiminde sosyal medya kullanımı ile ilgili son beş yılda ilgili veri tabanlarında yapılan çalışmalardan uygun olanlar araştırma kapsamına alınarak içerik analizi yapılmıştır. Bu bağlamda, incelenen tez ve makalelerden elde edilen verilerin istatistiksel olarak nasıl bir dağılım gösterdiği sorularına cevap aranmıştır.

2. YÖNTEM

Bu çalışmada, kriz iletişiminde sosyal medya kullanımı ile ilgili yapılan çalışmaları incelemek için içerik analizi yönteminden yararlanılmıştır. Sosyal bilimlerde sıklıkla kullanılan içerik analizi yöntemi, doğrulanabilir ve güvenilir sonuçlar elde edilmesine imkân sağlamaktadır. Bu yöntemle birlikte çok sayıda içerik daha geniş ve kapsamlı bir şekilde analiz edilebilmektedir (Stone, P. J; Dunphy, D. C; Smith, M. S. 1966; Ültay, E; Akyurt, H; Ültay, N. 2021).

3. BULGULAR

Araştırma sonucunda ilgili veri tabanlarında son beş yıl içerisinde yayınlanmış makale ve tezlere ulaşılmıştır. Kriz iletişiminde sosyal medya kullanımıyla ilgili olarak yayınlanmış 30 bilimsel çalışma araştırmaya dâhil edilmiştir.

3.1. Makale ve Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı

Makale ve tezlerin yayınlanma yılına göre dağılımını gösteren Çizelge 1 incelendiğinde her yıl en az bir çalışmanın yapıldığı görülmektedir. Araştırmadan elde edilen verilere göre konuyla ilgili en çok çalışmanın yapıldığı yılın 2020 (%43) yılı, en az çalışmanın yapıldığı yılın ise 2018 (%1) yılı olduğu anlaşılmaktadır.

Çizelge 1. Makale ve Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı

Dönem	Makale ve Tez Âdeti	Frekans
2018	1	%3
2019	3	%10
2020	13	%43
2021	8	%27
2022	2	%7
2023	3	%10
Toplam	30	%100

3.2. Makale ve Tezlerin Araştırma Yöntemine Göre Dağılımı

Makale ve tezlerin araştırma yöntemine göre dağılımını gösteren Çizelge 2 incelendiğinde; 23 çalışmada nitel araştırma yönteminin, 4 çalışmada karma araştırma yönteminin, 3 çalışmada ise nicel araştırma yönteminin kullanıldığı görülmektedir.

Çizelge 2. Makale ve Tezlerin Araştırma Yöntemine Göre Dağılımı

Araştırma Yöntemi	Makale ve Tez Âdeti	Frekans
Nitel	23	%77
Nicel	3	%10
Karma	4	%13
Toplam	30	%100

3.3. Makale ve Tezlerin Çalışma Gruplarına Göre Dağılımı

Makale ve tezlerin çalışma gruplarına göre dağılımını gösteren Çizelge 3 incelendiğinde; 17 çalışmanın resmi kurumda, 8 çalışmanın özel sektörde, 5 çalışmanın ise resmi ve özel kuruluşlarda yapıldığı görülmüştür.

Çizelge 3. Makale ve Tezlerin Çalışma Gruplarına Göre Dağılımı

Çalışma Grubu	Makale ve Tez Âdeti	Frekans
Resmi Kurum	17	%56
Özel Sektör	8	%27
Resmi ve Özel Kuruluşlar	5	%17
Toplam	30	%100

3.4. Makale ve Tezlerin Araştırma Konularına Göre Dağılımı

Makale ve tezlerin araştırma konularına göre dağılımını gösteren Çizelge 4 incelendiğinde; en fazla çalışılan konunun 14 çalışma ile Covid-19 salgını olduğu göze çarpmaktadır. Diğer 6 çalışmanın konusunu afet ve kriz yönetiminin, 4 çalışmanın konusunu kurumsal itibarın, 2 çalışmanın konusunu salgın hastalıkların, 2 çalışmanın konusunu haber sitelerinin, 1 çalışmanın konusunu orman yangınlarının, 1 çalışmanın konusunu ise AFAD risk iletişiminin oluşturduğu görülmektedir.

Çizelge 4. Makale ve Tezlerin Araştırma Konularına Göre Dağılımı

Araştırma Konusu	Makale ve Tez Âdeti	Frekans
Covid-19 Salgını	14	%47
Afet ve Kriz Yönetimi	6	%20
Kurumsal İtibar	4	%13
Salgın Hastalıklar	2	%7
Haber Siteleri	2	%7
Orman Yangınları	1	%3
AFAD Risk İletişimi	1	%3
Toplam	30	%100

3.5. Makale ve Tezlerin Çalışma Grubu Belirleme Şekillerine Göre Dağılımı

Makale ve tezlerin çalışma grubu belirleme şekillerine göre dağılımını gösteren Çizelge 5 incelendiğinde; 12 çalışmada amaçlı örneklemin, 9 çalışmada seçkisiz örneklemin, 8 çalışmada elverişli örneklemin, 1 çalışmada ise tabakalı örneklemin seçildiği gözlemlenmektedir.

Çizelge 5. Makale ve Tezlerin Çalışma Grubu Belirleme Şekillerine Göre Dağılımı

Örneklem Türü	Makale ve Tez Âdeti	Frekans
Amaçlı Örneklem	12	%40
Seçkisiz Örneklem	9	%30
Elverişli Örneklem	8	%27
Tabakalı Örneklem	1	%3
Toplam	30	%100

3.6. Makale ve Tezlerde Araştırma Yapılan Sosyal Medya Platformları

Makale ve tezlerde araştırma yapılan sosyal medya platformlarını gösteren Çizelge 6 incelendiğinde; 20 çalışmanın Twitter, 4 çalışmanın Facebook, 4 çalışmanın Instagram, 2 çalışmanın ise Facebook ve Instagram aracılığı ile yapıldığı görülmektedir.

Çizelge 6. Makale ve Tezlerde Araştırma Yapılan Sosyal Medya Platformları

Platform Türü	Makale ve Tez Âdeti	Frekans
Twitter	20	%67
Facebook	4	%13
Instagram	4	%13
Facebook ve Instagram	2	%7
Toplam	30	%100

3.7. Makale ve Tezlerde Kullanılan Veri Toplama Araçları

Makale ve tezlerde kullanılan veri toplama araçlarını gösteren Çizelge 7 incelendiğinde; 12 çalışmanın söylem analizi ile, 9 çalışmanın metin analizi ile, 4 çalışmanın metin ve söylem analizi ile, 4 çalışmanın online anket ile, 1 çalışmanın ise derinlemesine mülakat/görüşme şeklinde yapıldığı görülmüştür.

Çizelge 7. Makale ve Tezlerde Kullanılan Veri Toplama Araçları

Veri Toplama Araçları	Makale ve Tez Âdeti	Frekans
Söylem Analizi	12	%40
Metin Analizi	9	%30
Metin ve Söylem Analizi	4	%13
Online Anket	4	%13
Derinlemesine Mülakat/Görüşme	1	%4
Toplam	30	%100

3.8. Makale ve Tezlerde Kullanılan Veri Analiz Yöntemleri

Makale ve tezlerde kullanılan veri analiz yöntemlerini gösteren Çizelge 8 incelendiğinde; en fazla kullanılan analiz yönteminin 14 çalışma ile içerik analizi yöntemi olması dikkat çekmektedir. Diğer 4 çalışmanın literatür analizi, 3 çalışmanın betimsel istatistik, 2 çalışmanın durum analizi, 2 çalışmanın kodlama, 1 çalışmanın yarı deneysel tasarım modeli, 1 çalışmanın betimsel analiz keşif çalışması, 1 çalışmanın faktör analizi, skewnes ve kurtosis, anova, post-hoc testi, 1 çalışmanın frekans analizi ve çapraz tablo analizi, 1 çalışmanın ise frekans analizi, t-testi ve ki-kare testi yöntemiyle yapıldığı gözlemlenmektedir.

Çizelge 8. Makale ve Tezlerde Kullanılan Veri Analiz Yöntemleri

Veri Analiz Yöntemleri	Makale ve Tez Âdeti	Frekans
İçerik Analizi	14	%47
Literatür Analizi	4	%14
Betimsel İstatistik (yüzde, frekans)	3	%10
Durum Analizi	2	%7

Betimsel Analiz ve Kodlama	2	%7
Yarı Deneysel Tasarım Modeli	1	%3
Betimsel Analiz Keşif Çalışması	1	%3
Faktör Analizi, Skewnes ve Kurtosis, Anova, Post-Hoc Testi	1	%3
Frekans Analizi, Çapraz Tablo Analizi	1	%3
Frekans Analizi, T-Testi, Ki-Kare Testi	1	%3
Toplam	30	%100

3.9. Makale ve Tezlerin Sayılarına Göre Dağılımı

Makale ve tezlerin sayılarına göre dağılımını gösteren Çizelge 9 incelendiğinde; 22 çalışmanın araştırma makalesi, 6 çalışmanın yüksek lisans tezi, 2 çalışmanın ise derleme makale olarak yapıldığı anlaşılmaktadır.

Çizelge 9. Makale ve Tezlerin Sayılarına Göre Dağılımı

Makale ve Tez Sayısı	Makale ve Tez Âdeti	Frekans
Araştırma Makalesi	22	%73
Yüksek Lisans Tezi	6	%20
Derleme Makale	2	%7
Toplam	30	%100

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Sosyal medyanın krizlerde iletişim aracı olarak kullanılmasına yönelik; YÖK Ulusal Tez Merkezi, Google Akademik ve Dergi Park adlı veri tabanlarında 2018-2023 yılları arasında (Temmuz ayına kadar) yayınlanmış 30 bilimsel çalışma incelenmiştir.

Günümüz bilgi çağında sosyal medyanın yaygın bir şekilde kullanılması ve erişilebilirliği, doğru ve güvenilir bilgilere kısa bir sürede ulaşılabilmesi, çok yönlü iletişim becerileri sayesinde kriz iletişimindeki rolü gittikçe önem kazanmıştır. Kriz döneminde sosyal medya kullanımı, özellikle acil durumlarda bilgi paylaşma ve verilmek istenen mesajın alıcıya direkt yoldan ulaşması nedeniyle en uygun araçlardan biri olarak görülmüştür. Kriz yönetim sürecinde sosyal medyanın doğru şekilde kullanıldığı takdirde hızlı geri dönüş sağlanabildiği için aynı zamanda bir problem çözme teknolojisi olarak da değerlendirilmektedir. Ancak; yalan yanlış haberlerin veya söylentilerin yine sosyal medya üzerinden hızlı bir şekilde yayılmasının aynı zamanda başka bir krize neden olabileceği göz ardı edilmemelidir. Bu açıdan bakıldığında; kriz yöneticileri profesyonel bir şekilde olan biteni yakından takip etmeli ve bu tehde karşı her türlü önlemi almaları gerekmektedir. Sosyal medya günümüzde her ne kadar iletişim yönetimini etkilemiş ve geleneksel alışkanlıklarımızı değiştirmiş olsa da, temelde kriz

iletişiminin odağında aynı ilkeler bulunmaktadır (Borremans, 2010; White, 2011; Neeley ve Collins, 2018; Coombs T. W, 2014).

Kriz iletişimde sosyal medya kullanımını araştıran çalışmalar incelendiğinde en çok nitel araştırma yönteminin kullanıldığı görülmüştür. Bu da bize konuyla ilgili ayrıntılı çalışmaların yapıldığını göstermektedir. Nitel araştırmalar yorumlamaya açık, bütünsel bir yaklaşım içerisinde gerçekleşmekte, araştırmının bulguları daha kapsamlı ve ayrıntılı bir şekilde incelenmektedir (Patton, 2002). Bu çalışma sonucunda en çok araştırma yapılan sosyal medya platformunun Twitter olduğu görülmektedir. Triantafillidou ve Yannas (2020), yaptıkları bir araştırmada, kriz iletişim sürecinde en etkili mecranın Twitter olduğunu belirtmişlerdir. Yapılan araştırmalarda kullanılan veri toplama aracı olarak en fazla söylem analizinden yararlandığı, veri analiz yöntemi olarak ise en çok içerik analizi tekniğinin kullanıldığı görülmüştür. Söylem analizi nitel araştırmalarda kullanılan, dili inceleyen, anlam çeşitliliğini araştıran, sosyal bir metot olma özelliği taşıyan ve son yıllarda öne çıkan detaylı bir araştırma yöntemidir (Elliott, 1996). İçerik analizi ise; veriden kapsamlı, tarafsız, yinelenebilir ve geçerli sonuçlar elde etmek için kullanılan bilimsel bir analiz yöntemidir (Krippendorff, 1980).

Son beş yıl içerisinde en fazla çalışılan konuların başında ise 2020 yılında yaşanan Covid-19 salgınının geldiği görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında, nitel araştırmalarda güncel konuların tercih edildiği anlaşılmaktadır. Araştırmada ele alınacak konu hakkında genel bir bilgi sahibi olmak ve bu konuda uzman kişilerin konuyu farklı boyutlarıyla incelemesi araştırmının niteliğinin arttırılmasına katkıda bulunmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2005). İncelenen çalışmalarda en çok amaçlı örneklemin seçildiği görülmektedir. Amaçlı örneklem seçimlerinde araştırmacılar çalışma ile ilgili en elverişli ve konu hakkında bilgi sahibi olan katılımcıları tercih etmektedirler. Amaçlı örneklem, daha fazla veri toplanabilmesi için örneklem grubunun olabildiğince maksimum seviyede belirlenmesi ve en ideal şartların sağlanmasını gerektirir (Guba ve Lincoln, 1982). İncelenen çalışmaların birçoğunda, bilimsel bir araştırmanın en önemli bölümlerinden biri olan ve araştırmının bütün aşamalarının yer aldığı yöntem kısmının detaylı bir şekilde açıklanmadığı göze çarpmaktadır (Miles ve Huberman, 1994). Yöntem bölümünde verilen bilgiler ile okuyucular araştırmayı daha kolay değerlendirme şansına sahip olurlar. Ayrıca; gelecekte araştırma yapmak isteyenlere bir yol haritası niteliği taşımasından dolayı yöntem bölümünün ayrıntılı bir şekilde sunulması, araştırmının bulgularının ileride tekrar çalışılabilir özellikte olduğunun bilimsel bir kanıtıdır (Humphries, 2017).

Sonuç olarak; içinde bulunduğumuz sosyal medya çağında kriz iletişim süreci yönetilirken verilmek istenen mesajın en uygun kanal aracılığıyla iletilmesi hızlı yanıt alınması açısından oldukça önem arz etmektedir. Ancak sosyal medyadaki bu hızlı etkileşimin, doğruluğu ve güvenilirliği teyit edilmemiş bilgilerin de aynı hızla yayılabileceği tehlikesi nedeniyle başka bir krize yol açabileceği unutulmamalıdır. Bu bağlamda, kurumların ya da kriz yöneticilerinin oluşabilecek herhangi bir krize karşı önlem almaları ve etkili bir iletişim stratejisi geliştirmeleri gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Aslan, P. (2015). Kriz iletişimi yönetimi, sosyal medya ve liderlik: 'Baltimore olayları'nda Barack Obama ve Hillary Clinton'un twitter mesajlarına dair bir inceleme. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (49), 15-30.
- Borremans, P. (2010). Ready for anything. *Communication World*, 27(4), 31-33.
- Coombs, T. W. (2014). *Ongoing crisis communication: Planning, managing, and responding*. USA: Sage Publications.
- Coombs, T. W. (2015). The value of communication during a crisis: Insights from strategic communication research. *Business Horizons*, 58(2), 141-148.
- Elliott, R. (1996). Discourse analysis: exploring action, function and conflict in social texts. *Marketing Intelligence & Planning*. 14, 6, 65.
- Guba, E. G., & Lincoln, Y. S. (1982). Epistemological and methodological bases of naturalistic inquiry. *Educational Communication and Technology Journal*, 30 (4), 233-252.
- Humphries, B. (2017). *Re-thinking Social Research: Anti-Discriminatory Approaches in Research Methodology*. New York: Routledge.
- Jensen, K. S. (2014). Crisis communication on social media. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Aalborg University English and International Business Communication, Aalborg.
- Krippendorff, K. (1980). *Content Analysis: An Introduction to its Methodology*, Sage, Beverly Hills.
- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (1994). *Qualitative Data Analysis: An Expanded Sourcebook*. New York: Sage.
- Neeley, S. R., & Collins, M. (2018). Social media and crisis communications: A survey of local governments in Florida. *Journal of homeland security and emergency management*, 15(1), 1-13.
- Patton M. Q. (2002). *Qualitative research & evaluation methods* (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: SAGE.
- Spence, P. R., Lachlan, K., ve Padgett, D. (2007). Crisis communication, race, and natural disasters. *Journal of Black Studies*, 22(2), 204-225.
- Stone, P. J., Dunphy, D. C. & Smith, M. S. (1966). *The General inquirer: A computer approach to content analysis*. The M.I.T. Press, Massachusetts.
- Suher, İ. K. (2013). *Kriz iletişim süreci*. G. Haşit (Ed.), *Kriz iletişimi ve yönetimi* (110-132). Anadolu Üniversitesi.
- Triantafillidou, A., & Yannas, P. (2020). Social media crisis communication in racially charged crises: Exploring the effects of social media and image restoration strategies. *Journal of International Management*, 24(3), 199-203.
- Tuncer, E. (2014). *Sosyal medya imparatorluğu - patron*. Akis Yayınları.

Ültay, E., Akyurt, H. & Ültay, N. (2021). Sosyal bilimlerde betimsel içerik analizi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (10), 188-201.

White, C. M. (2011). *Social media, crisis communication, and emergency management: Leveraging Web 2.0 technologies*. USA: CRC Press.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (5. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

SAĞLIK KURUMLARINDA TEKNOLOJİNİN DIŞ KAYNAK OLARAK KULLANILMASI ve ÇEVRESEL BELİRSİZLİK ARASINDAKİ İLİŞKİ: BİR ALAN ÇALIŞMASI

Mine ELAGÖZ

K.Maraş Sütçü İmam Üniversitesi, 0000-0002-5780-9009

Prof. Dr. Canan Gamze BAL

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 0000 0003-1031-2588

ÖZET

Örgütler faaliyetlerini yerine getirirken hizmet alanlarının hepsinde aynı anda yeterli olamamaktadır. Temel hizmet alanı dışındaki faaliyetlerini kaynaklara erişiminin kolaylaşması adına dış firmalara devretmekte ve bu durum dış çevreye bir bağımlılık oluşturmaktadır. Örgütlerin gerçekleştirmeyi hedeflediği faaliyetlerine ve dolayısıyla o faaliyeti devrettiği dış firmalara bağlı olma durumu kaynak bağımlılığı olarak adlandırılmaktadır. Sağlık kurumlarında kaynak bağımlılığı ve dış kaynak kullanımı yaygın bir stratejidir. Sağlık kurumları; temel sağlık alanları, hemşirelik ve benzeri hizmetlerin dışında kalan bilgi teknolojisi, yemek hizmeti, güvenlik hizmetleri gibi hizmetleri dış firmalara devrederek faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu çalışmanın amacı, kaynak bağımlılığı açısından sağlık kurumlarında teknolojinin dış kaynak olarak kullanılması ve çevresel belirsizlik arasında ilişki olup olmadığını araştırmaktır. Araştırmanın örneklemini 29 farklı sağlık kurumu oluşturmaktadır. Her bir verinin farklı hastaneden elde edilmesine dikkat edilmiştir (N=29). Verilerin ve hipotezin değerlendirilmesi için SPSS 22 analiz programı kullanılmıştır. Çalışmada parametrik olmayan analiz türlerinden yararlanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda, kaynak bağımlılığı açısından teknolojinin dış kaynak olarak kullanılması ve çevresel belirsizlik arasında bir ilişkinin olmadığı görülmüştür ($p=,080$). Sağlık kurumlarının teknoloji hizmetlerini dış kaynaklara devretmesinin nedeni, maliyet, zaman tasarrufu sağlamak ve gelişen teknolojinin yakından takibini gerçekleştirmek olduğu düşünülmektedir. Analizlerin değerlendirilmesinden sonra araştırmanın sınırlılıkları belirlenerek çalışma sonuca bağlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kaynak Bağımlılığı, Çevresel Belirsizlik, Dış Kaynak Kullanımı

RELATIONSHIP BETWEEN TECHNOLOGY OUTSOURCING AND ENVIRONMENTAL UNCERTAINTY IN HEALTH INSTITUTIONS IN TERMS OF RESOURCE DEPENDENCE THEORY: A FIELD STUDY

ABSTRACT

While organizations are performing their activities, they cannot be sufficient in all service areas at the same time. It transfers its activities outside of its core service area to external companies in order to facilitate its access to resources, and this creates a dependency on the external environment. The dependency of the organizations on the activities they aim to realize and therefore on the external companies to which they have transferred that activity is called resource dependency. Resource dependency and outsourcing is a common strategy in healthcare institutions. Health institutions; It continues its activities by transferring services such as information technology, catering and security services, which are not included in basic health areas, nursing and similar services, to external companies. The aim of this study is to investigate whether there is a relationship between the outsourcing of technology in health institutions and environmental uncertainty in terms of resource dependency. The sample of the study consists of 29 different health institutions. Care was taken to obtain each data from a different hospital (N=29). SPSS 22 analysis program was used to evaluate the data and hypothesis. Non-parametric analysis types were used in the study. As a result of the analysis, it was seen that there was no relationship between the use of technology as an external resource and environmental uncertainty in terms of resource dependency ($p=.080$). It is thought that the reason why health institutions outsource their technology services is to save cost and time and to follow the developing technology closely. After the evaluation of the analyzes, the limitations of the research were determined and the study was concluded.

Keywords: Resource Dependence, Environmental Uncertainty, Outsourcing

1. GİRİŞ

Günümüzde işletmeler faaliyetlerini devam ettirmek, rekabet avantajı elde etmek, müşterilerin beklentilerini karşılamak için uygun kalitede ürün ve hizmet üretme çabası içerisindeyler. Kurumlar, faaliyet gösterdiği sektörde hizmetin yerine getirilmesi konusunda kendi kendilerine yetememektedir. Bu nedenle temel hizmet alanı dışında kalan faaliyetlerini dış kaynaklardan temin etmektedirler.

Örgütlerin faaliyet alanında kaynakların kritik hale gelmesi ile birlikte; onlara olan erişimi güvence altına alma, diğer firmalar ile oluşturdukları bağlarını güçlendirme ve genişletme çabaları kaynak bağımlılığı olarak tanımlanmaktadır (Pfeffer ve Salancik,1978; Wernerfelt, 1984).

Kaynak bağımlılığı ve dış kaynaklardan yararlanma stratejisi, her örgütün planları arasında yer aldığı gibi sağlık sektöründe faaliyet gösteren kuruluşların da temel süreçleri arasında yer almaktadır. Önceki yıllarda tıbbi destek, hemşirelik, idari hizmetlerin dışında kalan temizlik, hastane hizmetleri, yemek, güvenlik gibi hizmetler için dış kaynaklardan yararlanılmaktaydı. Fakat küreselleşmenin ve hızlı gelişmenin de etkisiyle dış kaynak kullanımında daha esnek bir yapıya geçilmiştir. Bu bağlamda sağlık hizmetlerinde ana faaliyetlerin dışındaki, teknoloji, teknik hizmet gibi faaliyetlerini de dış kaynak sağlayıcılara devretmeye başlamışlardır (Wholey, Derman,vd., 2001).

Örgütlerin rutin faaliyet süreci içerisinde çevrelerinde oluşan ani değişim, gelişim ve beklenmedik olayları ön görememe durumu çevresel belirsizlik olarak adlandırılmaktadır (Miller, 1987).

Sağlık sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin çevrelerinde oluşan belirsizlik genellikle sürekli değişen ve gelişen yeni beklentilerden kaynaklanmaktadır. Kuruluşların meydana gelen bu yeniliklere adapte olabilmeleri ve etkin bir şekilde faaliyetlerini sürdürebilmeleri için dış kaynaklardan yararlanmaları önemli bir strateji olarak görülmektedir (Song vd., 2005).

Bu çalışmada, sağlık sektöründe hizmet veren kurumların teknolojik faaliyetlerini dış kaynaklardan temin etmesi ile çevresel belirsizlik arasında bir ilişki olup olmadığının araştırılması hedeflenmektedir. Çalışmanın ilk bölümünde konu hakkında teorik bilgi verilecek, ikinci bölümünde çalışmanın yöntem konusuna değinilecek, üçüncü bölümünde elde edilen veriler SPSS programı ile analiz edilerek çalışma sonuca bağlanacaktır.

2. YÖNTEM

2.1 Çalışmanın Evreninin Belirlenmesi ve Kullanılan Ölçekler

Çalışmanın evreni 29 farklı sağlık kurumundan oluşmaktadır. Çalışmada kullanılan anket Google Forms aracılığıyla elektronik ortama aktarılmış, hedef kitlenin e-posta adreslerine gönderilerek uygulanmıştır.

Araştırmada kullanılan kaynak bağımlılığı ölçeği, Cai, ve Zang (2008) tarafından geliştirilmiştir. Orijinal ölçek tek boyuttan ve 7 ifadeden oluşmaktadır. Ölçeğin güvenilirlik kat sayısının ise 0,852 olduğu görülmüştür. Çevresel Belirsizlik Ölçeği ise Paulraj ve Chen (2007) tarafından geliştirilmiştir. Orijinal ölçek üç boyuttan ve 13 ifadeden oluşmaktadır. Ölçeğin güvenilirlik kat sayısı ise 0,854'tür. Her iki ölçekte de 5'li likert ölçüm yöntemi kullanılmıştır.

2.2 Araştırmanın Amacı ve Hipotezlerin Belirlenmesi

Bu çalışmada; kaynak bağımlılığı açısından teknolojinin dış kaynak olarak kullanılması ve çevresel belirsizlik arasındaki ilişkinin araştırılması amaçlanmıştır. Literatürde bu konuda yapılan çalışmaların kısıtlı olduğu görülmüş ve çalışmanın amacı doğrultusunda geliştirilen hipotez aşağıda belirtilmiştir;

H₀: Kaynak bağımlılığı açısından teknolojinin dış kaynak olarak kullanılması ve çevresel belirsizlik arasında bir ilişki yoktur.

H₁: Kaynak bağımlılığı açısından teknolojinin dış kaynak olarak kullanılması ve çevresel belirsizlik arasında bir ilişki vardır.

3. BULGULAR

3.1 Normallik Analizine Ait Bulgular

Verilerin normal dağılıp dağılmadığını belirlemek için Kolmogrov- Smirnov- Shapiro Wilk değerlerine göre analiz yapılmıştır.

Çizelge 1. Normallik Testi

	Kolmogrov- Smirnov			Shapiro Wilk			Skewness	Kurtosis
	İstatistik	df	p	İstatistik	df	p		
Kaynak Bağımlılığı	,094	29	,200	,976	29	,734	-,313	,079
Çevresel Belirsizlik	,210	29	,002	,901	29	,011	-,845	,544

Çalışmadan elde edilen veriler doğrultusunda çevresel belirsizlik ölçeğine ait p değerinin 0,05'ten küçük olduğu ($p=,011$, $p=,002$) ve normal dağılım sağlamadığı görülmüştür (Watkins,2020; Pallant,2007). Çalışmaya parametrik olmayan analizler kullanılarak devam edilmiştir.

3.2 Güvenilirlik Analizine Ait Bulgular

Yapılan güvenilirlik analizi sonucunda elde edilen değerler doğrultusunda çalışmada kullanılan Kaynak Bağımlılığı (,862) ve Çevresel Belirsizlik (,825) ölçeklerinin güvenilir olduğu söylenebilir (Bland, Altman,1997).

Çizelge 2. Güvenilirlik Analizi

	İfade Sayısı	Cronbach's Alfa
Kaynak Bağımlılığı	7	,862
Çevresel Belirsizlik	13	,825
Arz Belirsizliği Boyutu	4	,761
Talep Belirsizliği Boyutu	5	,669
Teknolojik Belirsizlik Boyutu	4	,708

3.3 Frekans Analizine Ait Bulgular

Çalışmaya katılan sağlık kurumlarının özelliklerini belirlemek için frekans analizinden yararlanılmıştır. Elde edilen değerlere aşağıdaki tabloda detaylı bir şekilde yer verilmiştir.

Çizelge 3. Verilere Ait Frekans Analizi

Hastanenin Türü	Frekans	Yüzde	Toplam Yüzde
Devlet Hastanesi	12	41,4	41,4
Üniversite Hastanesi	7	24,1	65,5
Özel Sağlık Kuruluşu	5	17,2	82,8
Diğer Sağlık Kurumları	5	17,2	100,0
Toplam	29	100,0	
Hastanede Bulunan Yatak Sayısı			
0-100Yatak	6	20,7	20,7
101-200 Yatak	4	13,8	34,5
201-300 Yatak	5	17,2	51,7
300 Yatak ve Üstü	14	48,3	100,0
Toplam	29	100,0	
Hastanenin Faaliyette Bulunduğu Süre			
11-15 Yıl	10	34,5	34,5
15-20 Yıl	5	17,2	51,7
20 Yıl ve Üstü	14	48,3	100,0
Toplam	29	100,0	

Yapılan analiz doğrultusunda çalışmada yer alan devlet hastanelerinin 12 (%41,4) oran ile alanın çoğunluğunu oluşturduğu görülmektedir. Üniversite Hastanesi sayısının 7 (%24,1), Özel Sağlık Kuruluşu ve Diğer Sağlık Kurumları (tek hizmetli hastaneler, toplum sağlığı merkezi, ağız ve diş sağlığı hastaneleri vb.) olarak adlandırılan sağlık kurumlarının sayısının ise 5 (17,2) adet olduğu görülmüştür. Çalışmaya katılan hastanelerin sahip olduğu yatak sayısı ve faaliyette bulunduğu süreye göre yapılan analiz sonuçlarına tabloda yer verilmiştir.

3.4 Spearman Korelasyon Analizine Ait Bulgular

Değişkenler arasındaki ilişkinin belirlenebilmesi için Spearman korelasyon analizinden yararlanılmıştır. Verilere yönelik yapılan spearman korelasyon analizi değerleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Çizelge 4. Spearman Korelasyon Analizi Tablosu

Spearman Korelasyon Analizi		1	2	3	4	5
Kaynak Bağımlılığı	Korelasyon	1				
	p					
	Toplam	29				
Çevresel Belirsizlik	Korelasyon	,331	1			
	p	,080				
	Toplam	29				
Arz Belirsizliği	Korelasyon	,292	,718**	1		
	p	,124	,001			
	Toplam	29	29			
Talep Belirsizliği	Korelasyon	,184	,684**	,235	1	
	p	,338	,001	,220		
	Toplam	29	29	29	29	
Teknolojik Belirsizlik	Korelasyon	,373*	,831**	,627**	,310	1
	p	,046	,001	,001	,102	
	Toplam	29	29	29	29	29

Kaynak Bağımlılığı: 1, Çevresel Belirsizliği: 2, Arz Belirsizliği:3, Talep Belirsizliği:4, Teknolojik Belirsizlik:5

Sağlık kurumlarından elde edilen veriler doğrultusunda yapılan Spearman Korelasyon analizi sonucunda p değeri 0,05'ten büyük olduğu için ($p = ,080$) kaynak bağımlılığı ve çevresel belirsizlik arasında herhangi bir ilişki olmadığı sonucuna varılmıştır (Carver, Nash, 2012, 250). Bu durumda araştırmamızın hipotezi; H_1 : “Kaynak bağımlılığı açısından teknolojinin dış kaynak olarak kullanılması ve çevresel belirsizlik arasında bir ilişki vardır” hipotezi reddedilmiştir. Elde edilen veriler doğrultusunda çevresel belirsizliğin alt boyutlarında yer alan teknolojik belirsizlik boyutu ile kaynak bağımlılığı arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu görülmüştür ($p=,046$). Yapılan literatür çalışmalarında örgütlerin kaynak bağımlılığı, dış kaynak kullanım stratejileri teknolojiden kaynaklı oluşan çevresel belirsizlik ile ilişkilendirilmektedir. Teknolojinin hızlı değişimi, gelişimi firmaların dış kaynak kullanım durumlarını arttırıp azaltabilmekte ve bu nedenle kaynak bağımlılığı ile ilişkili bir strateji oluşturduğu bilinmektedir (Song, Bij vd., 2005, Menachemi, 2007). Fakat kurumlar teknolojik faaliyetlerini, dış kaynaklardan temin etme durumunu çevresel belirsizlik ile ilişkilendirmemektedir. Kurumların bu stratejiyi daha çok maliyet tasarrufu, zaman tasarrufu, teknolojik değişimin takibi gibi amaçlarla kullandıkları söylenebilir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Kaynak bağımlılığı kuramı, örgütlerin temel stratejilerinin içerisinde yer almaktadır. Bu stratejinin yanı sıra örgütler açısından hayati önem taşıyan bir diğer konu ise çevrelerinde oluşabilecek belirsizlik durumudur. Örgütlerin faaliyetlerini yerine getirebilmesi için tedarikçi firmanın performansı ve iş yapma stratejileri oluşabilecek belirsizlikleri arttırıp azaltabilmektedir. Örgütler çevrelerinde belirsizlik oluşturabilecek değişim ve gelişim gibi durumların takibini teknolojik yetenekleri ile sağlayabilmektedir. Bu bağlamda kendini teknoloji alanında geliştiremeyen örgütlerde, teknolojik faaliyetlerde dış kaynak kullanımından yararlanılmasının, oluşabilecek belirsizlikleri azaltabileceği düşünülmektedir.

Bu kapsamda kaynak bağımlılığı açısından sağlık kurumlarında teknolojik faaliyetlerin dış kaynak olarak kullanılmasının çevresel belirsizlik arasındaki ilişkinin araştırılması hedeflenmiştir. 29 farklı hastaneden elde edilen verilere yönelik Spearman Korelasyon analizi yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda, değişkenler arasında bir ilişkinin olmadığı görülmüş ($p = 0,80$) ve H_1 hipotezi reddedilmiştir. Sağlık sektöründe, teknolojinin dış kaynak olarak kullanılmasının, bilgi sızdırılması, güvenlik tehdidi ve teknoloji tabanlı işlemlerde karışıklık oluşturması nedeniyle riskli olduğunu düşünen çalışmalar bulunmaktadır (Wang, 2007). Teknolojinin dış kaynak olarak kullanılmasının, maliyet avantajı elde etmek ve zamandan tasarruf sağlamak amacıyla da kullanıldığı görülmektedir (Menachemi, vd., 2007). Başka bir çalışmada ise teknolojik faaliyetlerin dış kaynaklardan temin edilmesinin ilgili sektörde rekabet avantajı elde etme ve yeni ürün geliştirme durumunu etkilediği belirtilmektedir (Caseroni, 2004). Sonuç olarak sağlık kurumlarında teknolojiyi dış kaynak olarak kullanmanın, çevresel belirsizlikle ilişkisinin olmadığı, zaman ve maliyet tasarrufu sağladığı ayrıca örgütlerin verimliliğini arttırmak için de kullanıldığı söylenebilir. Araştırmanın 29 sağlık kurumunda yapılması çalışmanın sınırı olarak kabul edilmektedir. Bu konuda yapılacak sonraki çalışmalar için örneklemin genişletilerek, farklı sektörlerde uygulanmasının etkili olabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Bland, J. M., & Altman, D. G. Statistics notes: Cronbach's alpha. *Bmj*, 314 (7080), 572, 1997.

Cai, S., & Yang, Z. Development of cooperative norms in the buyer-supplier relationship: the Chinese experience. *Journal of Supply Chain Management*, 44(1), 55-70, 2007.

Cesaroni, F. Technological outsourcing and product diversification: do markets for technology affect firms; strategies ?. *Research Policy* , 33 (10), 1547-1564, 2004.

Carver, R. H., & Nash, J.G. *Doing data analysis with SPSS version 18.0*. Delhi: Cengage Learning India Private Limited 2012.

Miller, R. E., & Reilly, F. K. An examination of mispricing, returns, and uncertainty for initial public offerings. *Financial Management*, 33-38,1987.

Pallant, J. *SPSS User Guide, Step by Step Data Analysis with SPSS*. Translated by:Balci S, Ahi B. 2017.

Paulraj, A. & Chen I,J. . Strategic Buyer–Supplier Relationships,Information Technology, and External Logistics Integration. *The Journal of Supply Chain Management*,43 (2), 2-14,2007.

Pfeffer, J. & Salancik G,R. *The External Control of Organizations: A Resource Dependence Perspective*, Harper and Row, New York,1978.

Menachemi, N., Hikmet, N., Bhattacharjee, A., Chukmaitov, A., & Brooks, R. G. The effect of payer mix on the adoption of information technologies by hospitals. *Health Care Management Review*, 32(2), 102-110, 2007.

Song, M., Bij H & Weggeman, M. Determinants of level of knowledge application: a knowledge based and information-processing perspective. *Journal of Product Innovation Management*, 22(5),430 –444, 2005.

Wang,J,Y, Koong, K. S., & Liu, L. C. Taxonomy development and assessment of global information technology outsourcing decisions. *Industrial Management & Data Systems*, 107(3), 397-414.(2007).

Watkins, M,W. *A step-by-step guide to exploratory factor analysis with SPSS*. Routledge, 2020.

Wernerfelt, B. A resource-based view of the firm. *Strategic Management Journal*, 5(2),171-180,1984.

Wholey, D. R., Padman, R., Hamer, R., & Schwartz, S. Determinants of information technology outsourcing among health maintenance organizations. *Health Care Management Science*, 4(3), 229-239,2001.

6 ŞUBAT 2023 KAHRAMANMARAŞ DEPREMLERİNİN TARIMSAL ETKİLERİ

Doç. Dr. Emre ÖZŞAHİN

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, - 0000-0001-8169-6908

Yüksek lisans öğrencisi Mikayil ÖZTÜRK

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, - 0009-0007-6703-9267

ÖZET

Deprem, doğrudan ve dolaylı bir şekilde ciddi kayıplara neden olan katastrofik doğal afetlerden birisidir. Son yıllarda dünya genelinde meydana gelen depremlerin sayısında ve şiddetinde belirgin bir artış yaşanmıştır. Bu durum özellikle tarım ve gıda güvenliğini tehdit etmeye başlamıştır. Dolayısıyla yaşanmış depremlerin tarıma etkilerinin tespit edilmesi yaşanacak depremlere karşı çeşitli türden risk faktörlerini azaltacağı için afete karşı daha duyarlı bir planlama çalışmasının yapılmasını mümkün kılmaktadır. Böylece gıda güvenliği arttığı gibi sosyal fayda sağlanarak toplumun iyileşme süreci de hızlanmaktadır. 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremleri Türkiye'nin toplumsal hafızasında derin izler bırakmış doğal afetler olarak kayıtlara geçmiştir. Çok geniş bir coğrafyada etkili olan bu depremler birçok sektörü etkilemiştir. Ancak en belirgin etkiler, yüksek bir üretim, istihdam ve verimlilik kaybının yaşandığı tarım sektöründe görülmüştür. Bu çalışmada 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremlerinin tarıma etkilerinin açıklanması amaçlanmıştır. Böylece depremin tarımsal etkileri daha bilimsel olarak çözümlenmiştir. Ayrıca tarımın depreme hazırlık sürecine entegre edilerek, iyileştirme çalışmaları için bazı fırsatların yakalanması da hedeflenmiştir. Bu çalışma, bilime katkı sunmasının yanında elde edilen veriler sayesinde özel olarak depreme hazırlık ve daha geniş olarak afet riskinin azaltılması konusunda ilgilenen uygulayıcılar ve politika yapıcılar için faydalı olması bakımından önemlidir. Çalışma sonuçları 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremleri Türkiye'nin tarım sektörünün depreme hazırlıklı olmadığını göstermiştir. Bu sebeple Türkiye'nin tarım sektöründe acil olarak afete hazırlık çalışmalarının yapılması gerektiği anlaşılmıştır. Tarım ve gıda güvenliğini desteklemeye yardımcı olabilecek kritik sistemlerin kurulmasına veya korunmasına yönelik girişimlerin deprem stratejisi açısından faydalı olabileceği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Deprem, Kahramanmaraş depremleri, Tarım, Tarım Coğrafyası.

AGRICULTURAL IMPACTS OF FEBRUARY 6, 2023 KAHRAMANMARAŞ EARTHQUAKES

ABSTRACT

Earthquake is one of the catastrophic natural disasters that cause great direct and indirect losses. In recent years, there has been a significant increase in the number and intensity of earthquakes worldwide. This situation has started to threaten especially agriculture and food security. Therefore, determining the effects of earthquakes on agriculture makes it possible to carry out a more disaster-sensitive planning study as it will reduce various risk factors against future earthquakes. Thus, not only food security is increased, but also the recovery process of society

is accelerated by providing social benefits. February 6, 2023, Kahramanmaraş earthquakes are recorded as natural disasters that left deep traces in Türkiye's social memory. These earthquakes, which affected a wide geographical area, directly and indirectly, affected many sectors. However, the most significant effects were seen in the agricultural sector, which suffered a serious loss of production, employment, and productivity. This study aims to explain the effects of February 6, 2023, Kahramanmaraş earthquakes on agriculture. Thus, the agricultural effects of the earthquake were analyzed more scientifically. It is also aimed to integrate agriculture into the earthquake preparedness process and to capture some opportunities for improvement efforts. In addition to contributing to science, this study is important in terms of being useful for practitioners and decision-makers interested in earthquake preparedness in particular and disaster risk reduction more broadly thanks to the data obtained. The results of the study showed that Türkiye's agricultural sector was not prepared for the February 6 Kahramanmaraş earthquake. Therefore, there is an urgent need for disaster preparedness efforts in Türkiye's agricultural sector. Initiatives to establish or protect critical systems that can help support agriculture and food security could be useful in terms of earthquake strategy.

Keywords: Earthquake, Kahramanmaras earthquakes, Agriculture, Agricultural Geography.

1. GİRİŞ

Dünyanın farklı bölgelerinde çeşitli zamanlarda olağandışı aktiviteler olarak meydana gelen depremler, sosyo-ekonomik etkileri çok geniş alanlarda hissedilen tipik katastrofik afetlerdendir (Çiğ ve Toprak, 2023). Birçok yapı ve işletmenin yıkımına yol açmasının yanında bazı sektörlerde (imalat, enerji, ulaştırma, tarımsal gıda, vb.) doğrudan ve dolaylı bir şekilde büyük kayıplara neden olan bu doğal afetin sayısında ve şiddetinde son yıllarda yaşanan artış, özellikle tarım ve gıda güvenliğini tehdit etmeye başlamıştır (Demircan ve Dökmeci, 2022). Zira depremler sırasında tarım sektöründe kritik öneme sahip sistemlerin hasar görmesinden dolayı gıda temini ve tedariki kesintiye uğrayabileceği için gıda güvenliği genellikle sinsi bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır (Slater ve Birchall, 2022). Bu sebeple yaşanmış depremlerin tarıma etkilerinin tespit edilmesi, olası depremlere karşı hem fiziksel hem de sosyal ve ekonomik risk faktörlerini azaltacağı için gerek gıda güvenliği probleminin yaşanmamasını gerekse afete duyarlı bir planlama çalışmasının yapılmasını mümkün kılmaktadır (Karataş ve Kaya, 2022).

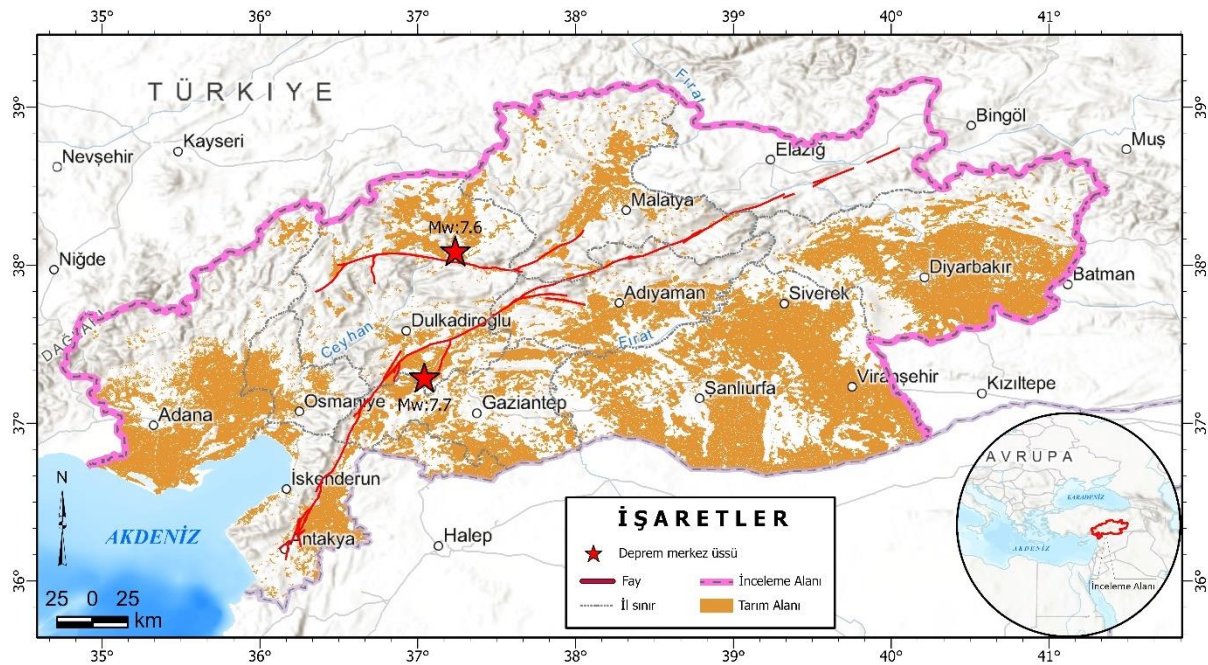
Tarih boyunca Akdeniz bölgesinde meydana gelen depremlerin tarım için gerekli altyapıda hasara yol açmasının yayında tarımsal üretimde kısa ya da uzun süreli bir değişikliğe neden olduğu bilinmektedir (Leroy vd., 2010). Bu bakımdan deprem fenomeni Akdeniz bölgesi sınırları içinde kalan Türkiye için de yaşamsal öneme sahiptir (Kızıloğlu vd., 2006). Diğer yandan son birkaç on yılda Türkiye'deki verimli tarım arazilerinin amaç dışı kullanımının yaşanan depremlerde meydana gelen kayıpları arttırdığı bildirilmiştir (Yılmaz, 2013). Bu durum özellikle 6 Şubat Kahramanmaraş depremleriyle daha güçlü bir şekilde hissedilmiştir (Koç, 2023). Ayrıca ilgili depremlerin hemen ardından afetin etkileri ve sebep olduğu çeşitli sorunları araştırmaya yönelik birçok bilimsel çalışma yapılmasına rağmen depremlerin tarım üzerindeki etkilerinin sistematik bir incelemesi göz ardı edilmiştir.

Bu çalışmada 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremlerinin tarıma etkilerinin açıklanması amaçlanmıştır. Böylece deprem ve tarım arasındaki ilişki daha sistematik bir biçimde çözümlenmiştir. Ayrıca tarımın depreme hazırlık sürecine entegre edilerek, iyileştirme çalışmaları için bazı fırsatların yakalanması hedeflenmiştir. Zira tarımın depreme hazırlık sürecine dahil edilmesi, toparlanmaya yardımcı olma kapasitesini arttırdığı gibi dayanıklılığı da artırma potansiyeline sahiptir (Slater ve Birchall, 2022). Dolayısıyla bu çalışma, bilime katkı sunmasının yanında elde edilen veriler sayesinde özel olarak depreme hazırlık ve daha geniş olarak afet riskinin azaltılması konusunda ilgilenen uygulayıcılar ve politika yapıcılar için faydalı olması bakımından önemlidir.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

2.1. İnceleme Alanı

İnceleme alanı, 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş depremlerinden etkilenen bölgedir (Şekil 1).

Görsel 1. İnceleme Alanının Lokasyon Haritası

Adana, Adıyaman, Diyarbakır, Elazığ, Gaziantep, Hatay, Kahramanmaraş, Kilis, Malatya, Osmaniye ve Şanlıurfa illerini kapsayan inceleme alanı, tarımsal bakımdan önemli bir coğrafyada bulunmaktadır (İTÜ, 2023). Zira inceleme alanı Türkiye'deki tarım arazilerinin %16.9'una sahip olmasının yanında Türkiye bitkisel üretiminin %15.3'ünün üretildiği bir bölgeye karşılık gelmektedir. Diğer yandan inceleme alanında Türkiye büyükbaş hayvan varlığının %13'ü ve küçükbaş hayvan varlığının %17.8'i yer almaktadır (SBB, 2023). Ayrıca inceleme alanı tarıma dayalı sanayi merkezleri, endüstriyel imalathaneler, sentetik elyaf ve iplik üretimi ve dokuması, boya ve cila üretimi ile bitkisel ve hayvansal üretimde önemli bir potansiyele sahiptir (Çığ ve Toprak, 2023). Türkiye tarımı bakımından zengin bir üretim merkezi durumunda olan inceleme alanında meydana gelen depremler tarımsal faaliyetlerde aksama ve duraksamaya neden olurken, tarımsal üretim ve istihdam, tarımsal üretim aracı ve yapı stokunda da ciddi kayıplara yol açmıştır (Koç, 2023).

2.2. Yöntem

Bu çalışma, farklı kurum ve kuruluşlardan tedarik edilmiş veriler kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla temel altlık harita olarak ArcGIS Pro (Version 3.0.1) yazılımındaki online haritalar kullanılmıştır (ESRI, 2023). Tarım alanlarıyla ilgili bilgiler ESA arazi örtüsü verisinden alınmıştır (Zanaga vd., 2022). Fay sistemlerine ait yüzey kırığı verisi ABD Jeolojik Araştırmalar Kurumu (USGS) tarafından paylaşım açılmış verilerden temin edilmiştir (Reitman, 2023). Bütün bu veriler CBS tekniklerine dayalı bir şekilde işlenmiştir. Çalışmada yöntem olarak sistematik literatür taraması yaklaşımı kullanılmıştır. Böylece hem içerik hem de sayı bakımından zengin bir literatürle karakterize edilen çalışma konusu hakkında mevcut çalışmaların eleştirel değerlendirilmesi ve bulguların sentezlenerek ortaya konulması sağlanmıştır (Yıldız, 2022).

3. BULGULAR

Tarım, bitkisel üretim ve hayvan yetiştirme amacıyla yürütülen bütün faaliyetleri kapsayan en önemli ekonomik sektörlerden birisidir (Doğanay ve Coşkun, 2020). Depremler bütün ekonomik sektörlerde olduğu gibi tarım sektörünü de önemli ölçüde etkilemektedir (İslamoğlu, 2023). Bu bakımdan depremlerin tarım üzerindeki etkilerini; (1) Tarımsal üretimin zarar görmesi, (2) Tarımsal işgücü ve istihdam problemi, (3) Tarım alanlarının kaybı ve reparselasyonu, (4) Tarımsal ulaşım ve lojistik sorunu ve (5) Tarımsal yapıların veya sistemlerin zarar görmesi gibi ana başlıklar altında toplamak mümkündür.

3.1. Tarımsal üretimin zarar görmesi

Deprem, tarımsal ekosistemlerin bozulmasına veya yapı ve işlevine ciddi şekilde zarar vererek biyokütle azalmasına sebep olan doğal afetlerden biridir. Depremin büyüklüğü ve sıklığı tarımsal ekosistemlerdeki bitkisel tür çeşitliliğini ve dağılımını etkilediği gibi türlerin kaybolmasına ve zarar görmesine de yol açar (Zuo vd., 2022).

İnceleme alanındaki depremlerin tarım sektörüne ait hasar tespit çalışmalarına göre toplam maliyeti 24.163.368.351 TL olarak tespit edilmiştir (Çizelge 1). Bu maliyet sektördeki farklı kalemlere göre değişmekle birlikte kamu tesislerinde daha fazla artmaktadır. Özel tesislerde ise Arazi Toplulaştırma ve TİGH (Tarla İçi Geliştirme Hizmetleri) ve büyükbaş/küçükbaş alt kalemlerinde maliyetin arttığı kaydedilmiştir (SBB, 2023).

Çizelge 1. İnceleme alanında tarım sektörüne ait hasar tespiti sonuçları

Nitelik	Alt Kalem	Birim	Miktar	Maliyet (TL)
Özel	Büyükbaş	Adet	8.241	329.640.000
Özel	Küçükbaş	Adet	64.260	257.040.000
Özel	Kanatlı	Adet	42.000	2.100.000
Özel	Civciv	Adet	701.000	13.720.000
Özel	Arı Kovanı	Adet	5.756	8.600.000
Özel	Ürün Deposu (Özel)	Adet	12	221.000.000
Kamu	Ürün Deposu (TMO)	Adet	10	81.600.000
Kamu	TİGEM Tesisleri	Adet	2	134.100.000
Kamu	Balıkçı Barınakları	Adet	4	489.700.000
Özel	Balık	Ton	101	7.070.000
Özel	Yavru Balık	Adet	37.427.000	56.140.500
Kamu	Gıda Kontrol Laboratuvarı	Adet	1	50.000.000
Kamu	Şeker Fabrikaları	Adet	2	1.300.000
Kamu	Barajlar ve Göletler	hm ³	-	4.105.000.000
Kamu	Taşkın Kontrol Tesisleri	Adet	787	925.000.000

Kamu	Sulama Tesisleri	Hektar	923.976	11.070.307.851
Kamu	Su Sondaj Kuyuları	Adet	39.113	580.000.000
Özel	Arazi Toplulaştırma ve TİGH	Hektar	864.000	768.000.000
Kamu	DSİ Tesisleri	m ²	89.380	2.023.000.000
Kamu	OGM Tesisleri	m ²	224.000	3.040.050.000
Toplam				24.163.368.351

(Kaynak: SBB, 2023)

3.2. Tarımsal işgücü ve istihdam problemi

Deprem, kırsal alanlardan yoğun bir insan göçünü tetikleyerek veya tarımsal üretimi kesintiye uğratarak işgücü ve istihdam problemi oluşturmaktadır (İslamoğlu, 2023). Bu durum orta vadede iş gücü ve kira kaybı, bölgesel gelir eşitsizliğinde ve yoksullukta artış gibi etkilere sebep olmaktadır (Aydınbaş, 2023). Ayrıca büyük depremler, sermayenin ve işgücünün azalmasına yol açarak yeniden yapılanma faaliyetinin olumlu etkisini ortadan kaldırmaktadır (Fomby vd., 2013).

İnceleme alanındaki işgücüne katılma ve istihdam oranları, Türkiye ortalamasının altında kalmaktadır (Çizelge 2). Ancak inceleme alanında tarım sektöründe istihdam edilenlerin oranı (%23.8) Türkiye ortalamasının (%17.2) üzerindedir (SBB, 2023). Bu durum inceleme alanındaki depremlerin tarım sektörüne etkilerinin temel işgücü göstergeleri açısından sadece bu bölgeyi değil tüm Türkiye tarımını ilgilendirdiğini kanıtlamaktadır.

Çizelge 2. Temel işgücü göstergeleri istatistiklerine göre inceleme alanında işgücüne katılma ile istihdam oranları ve sektörel dağılımlarının karşılaştırması (2021, 15+ yaş)

İstihdam Alanı	İşgücüne katılma oranı (%)	İstihdam oranı (%)	Sektörel Dağılım (%)		
			Hizmet	Sanayi	Tarım
İnceleme Alanı	47.4	41.1	51.6	24.7	23.8
Türkiye	51.4	45.2	55.3	27.5	17.2

(Kaynak: SBB, 2023)

3.3. Tarım alanlarının kaybı ve reparselasyonu

Deprem, yeryüzünde belirgin bir yüzey kırığı oluşturarak doğrudan, çeşitli türden kütle hareketlerini tetikleyerek de dolaylı yönden tarım alanlarının kaybı ve reparselasyona sebep olmaktadır. Bununla birlikte hasat kayıplarına yol açarak tarımsal hasadı zorlaştırabildiği gibi hayvan yemlerinin erişimi kısıtlayarak yem sıkıntısının yaşanmasına da sebep olmaktadır (İslamoğlu, 2023).

İnceleme alanındaki depremler çok geniş alanda etkili olduğu için önemli oranda tarım alanında belirgin yüzey kırığı oluşturmuştur. Saha çalışmalarından elde edilen ilksel gözlem ve görüntü değerlendirmelere göre Amanos fayında 4.7 m, Pazarcık fayında 3.2 m ve Çardak fayında ise toplam 8 m'yi aşan yüzey kırığı bulunduğu kaydedilmiştir (İTÜ, 2023). Ova tabanlarındaki tarım arazilerinde belirgin bir şekilde izlenen bu kırıklar hem tarım alanlarının zarar görmesine hem de reparselasyon işlemlerine yol açtığı için tarımsal etki oluşturmuştur. Ayrıca depremlerin tetiklediği heyelan türünden çeşitli kütle hareketleri de bazı alanlarda tarım alanlarının ciddi zarar görmesine sebep olmuştur (İTÜ, 2023).

İnceleme alanındaki depremlerin sebep olduğu yüzey kırığı birçok tarım alanını etkilemiştir. Bölgede egemen fay sistemlerinin hareketi tarım alanlarının bölünmesine, ayrılmasına,

kaymasına veya çarpılmasına yol açmıştır. Bu durum fayın yüzey kırığına yakın olan tarım alanlarında kadastral olarak reparselasyon problemlerine yol açabilir. Dolayısıyla arazi temelli mülkiyet hakları sisteminin önemli bir parçası alan arazi kayıt sistemlerinin deprem sonrasında olası hak kayıplarına sebebiyet vermemek adına iyi belgelendirilmeleri, yönetilmeleri ve güncellenmeleri kritik önem taşımaktadır (Arslan, 2023).

3.4. Tarımsal ulaşım ve lojistik sorunu

Deprem, tarımsal girdi ve çıktılarının dağıtımını destekleyen ulaşım ve lojistik hizmetlerini kesintiye uğratan sorunlara neden olmaktadır (Fomby vd., 2013). Nitekim büyük depremlerin kısa vadede gerçekleşen can ve mal kaybına, yaralanmalara, altyapı, iletişim ve ulaşım da bozulmalara yol açtığı bildirilmiştir (Aydınbaş, 2023). Ayrıca enerjiye ihtiyaç duyan bitkisel ve hayvansal üretim süreçlerinde uzun süreli elektrik kesintileri ve yakıt eksikliği yüzünden bazı kayıplar oluşturulduğu bildirilmiştir (İslamoğlu, 2023).

İnceleme alanındaki depremlerde kayda değer tarımsal ulaşım ve lojistik sorunu yaşanmıştır. Özellikle kara ve hava yolu ulaşım hatlarının zarar görmesi acil müdahaleleri engellemiştir (Tetik ve Akbulut, 2023). Gerçekten de büyük yollar, köprüler ve demiryolu ağlarının depremlerden zarar görmesiyle malların, insanların ve hizmetlerin hareketi olumsuz yönde etkilenmiştir (Aydın, 2023). Ayrıca deprem sonrasında lojistik faaliyetlerin durması veya ciddi aksaklıkların yaşanması yüzünden sevkiyatlar gecikmiştir (Doker ve Yiğit, 2023).

3.5. Tarımsal yapıların veya sistemlerin zarar görmesi

Deprem, doğrudan ve dolaylı bir şekilde tarımsal yapıların veya sistemlerin zarar görmesine yol açmaktadır (İslamoğlu, 2023). İnceleme alanındaki depremlerde bitkisel ve hayvansal üretimin yanı sıra tarıma dayalı sanayi merkezleri ile endüstriyel imalathanelerin tahrip olması ve tarımla ilişkili sistemlerin (enerji, altyapı ve lojistik vb.) zarar görmesi tarımsal açıdan büyük bir zarara yol açmıştır (Çığ ve Toprak, 2023). Gerçekten de inceleme alanındaki gerek devlet gerekse özel sektöre ait depolama ve farklı kullanıma sahip tesislerde çeşitli düzeyde hasar ortaya çıktığı gibi ciddi bir maliyetinin de oluştuğu bildirilmiştir (SBB, 2023). Bitkisel ve hayvansal üretimdeki durgunluk ve tarıma dayalı sanayi ile endüstriyel tarımın işlevselliğinin bozulmasına sebep olan bu durumun ürün fiyat ve tedarikinde dalgalanmalar meydana getirebileceği bildirilmiştir (Çığ ve Toprak, 2023).

4. SONUÇ

Çalışma sonuçları 6 Şubat Kahramanmaraş depremlerinin Türkiye'nin tarım sektörünün depreme hazırlıklı olmadığını göstermiştir. Bu sebeple Türkiye'nin tarım sektöründe acil olarak afete hazırlık çalışmalarının yapılması gerektiği anlaşılmıştır. Tarım ve gıda güvenliğini desteklemeye yardımcı olabilecek kritik sistemlerin kurulmasına veya korunmasına yönelik girişimlerin deprem stratejisi açısından faydalı olabileceği görülmüştür. Doğal afetlere karşı dirençli ve sürdürülebilir bir tarım sektörünün ortaya çıkması için arazi kullanımının bilinçli bir şekilde yapılmasının zorunluluk olduğu saptanmıştır. Ayrıca depremlerin tarıma etkilerini ortadan kaldırmak veya minimize etmek için, deprem ve afet planlamasına yönelik daha yenilikçi yaklaşımların hayata geçirilmesinin elzem olduğu kavranmıştır.

TEŞEKKÜR

6 Şubat Kahramanmaraş depremleriyle hayatını kaybeden tüm vatandaşlarımıza Allah'tan rahmet, aziz milletimize başsağlığı ve yaralılara da acil şifalar dileriz.

KAYNAKÇA

- Arslan, M. (2023). Deprem ve Kadastro. Tapu ve Kadastro. <https://tkgmmakale.com/deprem-ve-kadastro>.
- Aydın, K. (2023). Kahramanmaraş Depremi Lojistiği Nasıl Etkiledi? Depolama Çözümleri Dergisi. <https://www.stendustri.com.tr/depolama-cozumleri/kahramanmaras-depremi-lojistigi-nasil-etkiledi-h121107.html>.
- Aydınbaş, G. (2023). Sosyoekonomik Boyutuyla Türkiye’de Depremler Üzerine Bir İnceleme: Kahramanmaraş Depremi Örneği. Bölüm 9, Sosyal Bilimlere Çok Yönlü Yaklaşımlar: Tarih, Turizm, Eğitim, Ekonomi, Siyaset ve İletişim (Editörler: Dr. Girayalp Karakuş, Dr. H. Fatih Yakut, Dr. Nil Didem Şimşek), s.:177-212. <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub98>.
- Çığ, F., Toprak, Ç.C. (2023). Buğday Üretimi Üzerinde Depremlerin Etkileri. 4rd International Cukurova Agriculture and Veterinary Congress, 27-28 February 2023 Adana/Türkiye, s. 97-110.
- Doğanay, H., Coşkun, O. (2020). Tarım coğrafyası, 4. Baskı, Pegem Akademi, Ankara.
- Doker, A.C., Yiğit, A.G. (2023). Deprem Sonrasında Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Öneriler. Bölüm 17, Kahramanmaraş Merkezli Depremler Sonrası için Akademik Öneriler (Editörler: Doç. Dr. Musa Öztürk, Doç. Dr. Mustafa Kırca), s.195-208. <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub99>.
- ESRI (2023). Elevation/World_Hillshade. ArcGIS Map Service. https://services.arcgisonline.com/arcgis/rest/services/Elevation/World_Hillshade/MapServer.
- Fomby, T., Ikeda, Y. and Loayza, N.V. (2013). The Growth Aftermath of Natural Disasters. J. Appl. Econ., 28: 412-434. <https://doi.org/10.1002/jae.1273>.
- İTÜ (2023). 06 Şubat 2023, 04:17 Mw 7,8 Kahramanmaraş (Pazarcık, Türkoğlu), Hatay (Kırıkhan) ve 13:24, Mw 7,7 Kahramanmaraş (Elbistan, Nurhak-Çardak) Depremleri Nihai Rapor. https://haberler.itu.edu.tr/docs/default-source/default-document-library/2023_itu_subat_2023_deprem_son_raporu.pdf?sfvrsn=1583fe76_2.
- Karataş, N., Kaya, M.A., (2022). Deprem Riskinin Kentsel Planlama Sürecine Etkisi: İpsala, Keşan ve Enez İlçeleri (Edirne) Örneği, Mühendislik Bilimleri ve Tasarım Dergisi, 10(2), 654-679. <https://doi.org/10.21923/jesd.992810>.
- Kızıloğlu, F.M., Okuroğlu, M., Özüng, İ. (2006). Kırsal Yerleşimler ve Doğal Afetler. Journal of Agricultural Faculty of Gaziosmanpaşa University (JAFAG), 23(2), 53-58. <https://dergipark.org.tr/en/pub/gopzfd/issue/7341/96046>.
- Koç, A. (2023). Kahramanmaraş’tan Türkiye’yi Sarsan Deprem Felaketinin Sosyal-Ekonomik Boyutu ve Çıkarmamız Gereken Dersler. Bölüm 15, Kahramanmaraş Merkezli Depremler Sonrası için Akademik Öneriler (Editörler: Doç. Dr. Musa Öztürk, Doç. Dr. Mustafa Kırca), s.167-181. <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub99>.
- Leroy, S., Marco, S., Bookman, R., & Miller, C. (2010). Impact of earthquakes on agriculture during the Roman–Byzantine period from pollen records of the Dead Sea laminated sediment. Quaternary Research, 73(2), 191-200. <https://doi.org/10.1016/j.yqres.2009.10.003>.

- Reitman, Nadine G, Richard W. Briggs, William D. Barnhart, Jessica A. Thompson Jobe, Christopher B. DuRoss, Alexandra E. Hatem, Ryan D. Gold, John D. Mejstrik, and Sinan Akçiz (2023). Preliminary fault rupture mapping of the 2023 M7.8 and M7.5 Türkiye Earthquakes. <https://doi.org/https://doi.org/10.5066/P985I7U2>.
- SBB (2023). 2023 Kahramanmaraş ve Hatay Depremleri Raporu. Türkiye Cumhuriyeti Başkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/03/2023-Kahramanmaraş-ve-Hatay-Depremleri-Raporu.pdf>.
- Slater, T. Birchall, S.J. (2022). Growing resilient: The potential of urban agriculture for increasing food security and improving earthquake recovery. *Cities*, 131, 103930. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2022.103930>.
- Tetik, N., Albulut, İ.İ. (2023). 6 Şubat 2023'te Yaşanan Depremin Ekonomik ve Finansal Etkileri: İhracat Üzerinden Bir İnceleme. Bölüm 8, Kahramanmaraş Merkezli Depremler Sonrası için Akademik Öneriler (Editörler: Doç. Dr. Musa Öztürk, Doç. Dr. Mustafa Kırca), s.93-103. <https://doi.org/10.58830/ozgur.pub99>.
- Yıldız, A. (2022). Bir araştırma metodolojisi olarak sistematik literatür taramasına genel bakış. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 367-386. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2864548>.
- Yılmaz, M. (2013). Plansız Yerleşme ve Sanayileşmenin Arazi Kullanımı Üzerindeki Sosyo-ekonomik Etkileri: Kahramanmaraş Kentsel Alanı İnceleme. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(2), 217-228. <http://iibfdergisi.ksu.edu.tr/tr/pub/issue/10267/125940>.
- Zanaga, D., Van De Kerchove, R., Daems, D., De Keersmaecker, W., Brockmann, C., Kirches, G., Wevers, J., Cartus, O., Santoro, M., Fritz, S., Lesiv, M., Herold, M., Tsendbazar, N.E., Xu, P., Ramoino, F., Arino, O., 2022. ESA WorldCover 10 m 2021 v200. <https://doi.org/10.5281/zenodo.7254221>.
- Zuo, H., Shen, H., Dong, S., Wu, S., He, F., Zhang, R., Wang, Z., Shi, H., Hao, X., Tan, Y., Ma, C., Li, S., Liu, Y., Zhang, F. (2022). Effects of Strong Earthquake on Plant Species Composition, Diversity, and Productivity of Alpine Grassland on Qinghai-Tibetan Plateau. *Front. Plant Sci.* 13:870613. <https://doi.org/10.3389/fpls.2022.870613>.

POPÜLER TARIM ÜRÜNLERİNİN TURİZM PERSPEKTİFİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ: TEKİRDAĞ KANOLA GÜNÜ/ETKİNLİĞİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Doç. Dr. Emre ÖZŞAHİN

Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, - 0000-0001-8169-6908

ÖZET

Tarım ve turizm entegrasyonu, pazar ve teknolojik gelişmelere dayalı olarak birbiriyle ilişkilendirilen dinamik bir süreçtir. Bu süreç yalnızca turizm faaliyetlerinin tarımsal yönüyle ilgilenmeye ve turizm kalitesini artırmaya yardımcı olmakla kalmaz, aynı zamanda popüler tarım ürünlerin turizm bakımından değerlendirilmesi de katkıda bulunur. Bu çalışmada kanola bitkisinin turizm ve rekreasyon amacıyla kullanımının “Tekirdağ Kanola Günü/Etkinliği” isimli festival örneğinde açıklanması ve coğrafi açıdan değerlendirilmesi amaçlanmıştır. İlki 2022 yılının nisan ayının son haftası, ikincisi ise 2023 yılının mayıs ayının ilk haftasında yapılan bu organizasyon, Kanola bitkisinin Türkiye’de en fazla yetiştirildiği ilde yapılması bakımından oldukça önemlidir. Zira kanola tarımına ait 2004-2021 yıllarının ortalama istatistiklerine göre Tekirdağ ili Türkiye’de ekilen ve hasat edilen alan ve üretimde ilk sırada, verim bakımından da 5. sırada yer almaktadır. Doğrudan yerinde gözlem ve görüşme yöntemiyle toplanan çalışma verileri, SWOT analiziyle değerlendirilmiştir. Çalışma içeriği ise Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından sunulan istatistik veriler ve festival hakkında resmi makamlar tarafından kamuoyuyla paylaşılan haber ve açıklamalarla desteklenmiştir. Böylece son iki yıldır düzenlenen bu organizasyonun sürdürülebilir geleceği bakımından önemli sonuçlara ulaşılmıştır. Çok kısa sürede birçok etkinliğin gerçekleştirilmeye çalışıldığı bu festivalin güçlendirilmesi gereken en zayıf yönü, süresinin çok kısa olmasıdır. Bununla birlikte yöredeki festivaller konusunda bilimsel çalışmaların eksikliği başlıca tehdittir. Buna karşın ilgili etkinliğin Kanola bitkisinin Türkiye’de en fazla yetiştirildiği alanda düzenlenmesinin yanında bölgenin turistik tanınırlığının ve İstanbul’a yakınlığının önemli bir fırsat olduğu anlaşılmıştır. Dolayısıyla gelecekte düzenlenecek benzer festivallerde organizasyonun sürdürülebilirliği ve markalaşmasını tehdit eden zayıf yönlerin güçlendirilmesi ve tehditlerin ortadan kaldırılması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kanola, Tarım turizmi, Coğrafya, Tekirdağ.

ASSESSMENT OF POPULAR AGRICULTURAL PRODUCTS IN PERSPECTIVE OF TOURISM: A REVIEW ON TEKIRDAG CANOLA DAY/ACTIVITY

ABSTRACT

The integration of agriculture and tourism is a dynamic process that is interrelated based on market and technological developments. This process not only helps to deal with the agricultural aspect of tourism activities and improve the quality of tourism but also contributes to the tourism utilization of popular agricultural products. This study aims to explain and geographically evaluate the use of the canola plant for tourism and recreation purposes in the case of the festival named “Tekirdag Canola Day/Event”. This organization, the first of which

was held in the last week of April 2022 and the second in the first week of May 2023, is very important in terms of being held in the province where the canola plant is grown the most in Türkiye. According to the average statistics of canola agriculture for the years 2004-2021, Tekirdag ranks first in terms of planted and harvested area and production and 5th in terms of yield in Türkiye. The study data collected through direct on-site observation and interviews were evaluated through SWOT analysis. The content of the study was supported by statistical data provided by the Türkiye Statistical Institute (TUIK) and news and statements shared with the public by official authorities about the festival. Thus, important conclusions have been reached in terms of the sustainable future of this organization, which has been organized for the last two years. The weakness of this festival, which tries to organize many activities in a very short time, is its very short duration. In addition, the lack of scientific studies on festivals in the region is the main threat. On the other hand, it was understood that the fact that the event was organized in the area where the canola plant is grown the most in Türkiye, as well as the touristic recognition of the region and its proximity to Istanbul is an important opportunity. Therefore, weaknesses that threaten the sustainability and branding of the organization should be strengthened and threats should be eliminated in similar festivals to be organized in the future.

Keywords: Canola, Agrotourism, Geography, Tekirdag.

1. GİRİŞ

Küresel ekonominin en eski ve en temel sektörlerinden biri olan tarım ile bu ekonominin en yeni ve en hızlı sektörlerinden biri olan turizm arasında güçlü bir etkileşim vardır. Tarım ve turizm arasındaki bu sinerji, küresel tüketim kalıplarındaki değişikliklerle birlikte daha belirgin bir boyut kazanmış ve tarım turizmi (agri-agro turizm) olarak adlandırılan yeni bir turizm faaliyetinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Çelik Çanga vd., 2019). Böylece popüler tarım ürünlerin turizm bakımından değerlendirilmesi için yeni fırsatlar ortaya çıkmıştır.

Son yıllarda özellikle Türkiye’de tarım turizmine yönelik faaliyetler, turizm sektörünün önemli öğelerinden birisini oluşturan festivaller kapsamında gerçekleştirilmektedir (Karademir, 2021). Bunun için buğday, ayçiçeği, üzüm, kiraz, lavanta, karpuz, zeytin, çeltik, gül, erik, elma, nar, ceviz, narenciye, turunçgil, dut, kayısı, haşhaş, bezelye, incir, mısır, mandalina, çay, bakla, şeftali, kavun, fıstık, biber, havuç, mercimek, kayısı, patates, bamyas, pancar, fındık, fasulye, kuşburnu, sarımsak, kestane, domates, enginar, ahududu, biber, ayva, muz, turp, çilek ve balkabağı gibi popüler tarım ürünlerine ait festivaller organize edilmiştir (Ekerim ve Tanrısever, 2020). Böylece somut olmayan kültürel mirasın önemli birer parçası olarak kabul edilen festivaller sayesinde tarımsal üretimde öneme sahip popüler tarım ürünleri turizm bakımından marka haline dönüşmüştür (Erdoğan ve Erhan, 2022).

Hem dünya hem de Türkiye için popüler tarım ürünlerinden birisi de kanola bitkisidir. Kanola (*Brassica napus Oleifera sp.*), Turpgiller veya Lahanagiller olarak bilinen Brassicaceae (*Cruciferae*) familyasına ait en yaygın yetiştirilen kültür bitkilerinden birisidir. Kolza tohumunun (*Brassica napus*) Kanada’da genetik olarak iyileştirilmesiyle geliştirilen bu bitki, genellikle “Kanada’nın Kulkedisi mahsulü” olarak anılır (Eskin, 2016). “Kanola” ismi de “Canada (Kanada)” ve “oleo (yağ)” (Kanada yağı anlamına gelir) kelimelerinden türetilmiştir (Canola Council, 2017). Küresel olarak genetiği değiştirilmiş bir ürün olarak kabul edilen kanola, tarihsel geçmişi nedeniyle yoğun üreme ve genetik manipülasyon için kullanılan ürünler arasında önemli bir konuma sahiptir (Raza, 2021).

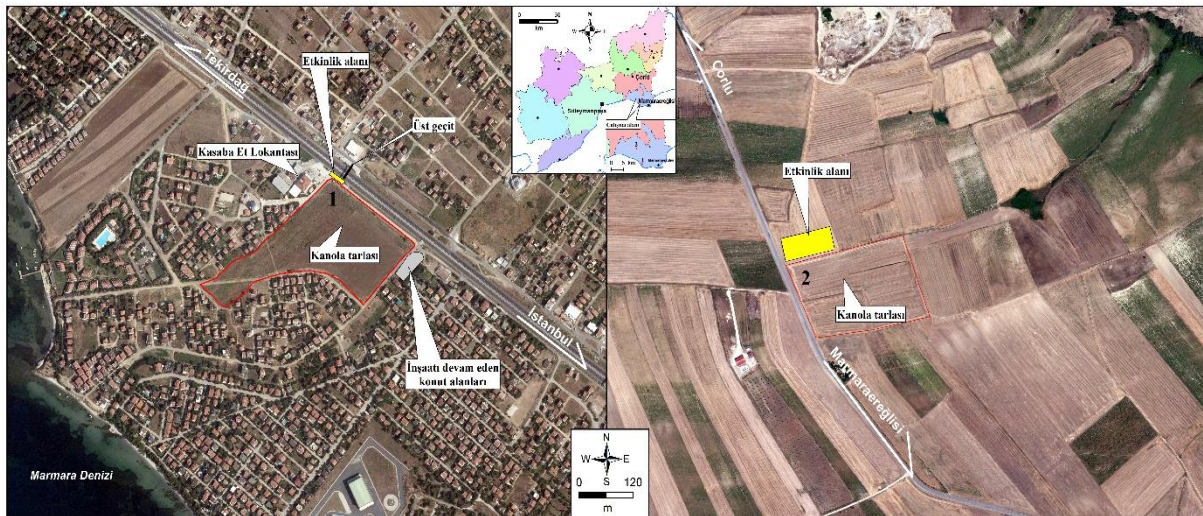
Genellikle gıda maddesi olarak yağ üretiminde kullanılan kanola (Kılıç, 2019), özellikle çiçeklenme döneminde arıcılık için iyi bir nektar ve polen kaynağı olmasının yanında görsel güzellik ve fotoğrafçılık açısından çarpıcı enstantaneler sunmaktadır. Hatta bundan dolayı turizm ve rekreasyon aktivitelerine de konu olmuştur. Bu bağlamda Batı Avustralya (York Visitor Centre, 2019) ve Güney Kore (Samcheok City Hall, 2022) örneklerinde çeşitli türden turizm organizasyonları ve festivaller düzenlenmiştir. Yakın zamanda benzer bir faaliyet, kanola bitkisinin Türkiye’de en fazla yetiştirildiği Tekirdağ ilinde de yapılmıştır.

Bu çalışmada kanola bitkisinin turizm ve rekreasyon amacıyla kullanımının “Tekirdağ Kanola Günü/Etkinliği” isimli festival örneğinde açıklanması ve coğrafi açıdan değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Daha önce yapılmış çalışmalarda kanola hakkında tarımsal üretim ve pazarlama (Süzer, 2001; 2008; Baran, 2010; Gıdık, 2012; Baran vd., 2012; 2014; 2015; Kılıç, 2019; Çetin Altın, 2019), potansiyel alanların belirlenmesi (Güler vd., 2005), toprak özellikleri (Kadakal, 2013; Katırcı, 2015), sosyo-ekonomik etki (Sobutay, 2004; Kumbar ve Unakıtan, 2011; Tıraş, 2011) ve diğer kullanım alanları (Ölmez ve Aybal, 2006; Şahin, 2019; Atasoy ve Haskan Atasoy, 2019) gibi konulara odaklanılmasına rağmen bitkinin turizm ve rekreasyon açısından kullanılabilecek yönüne hiç değinilmemiştir. Dolayısıyla bu çalışma Türkiye literatüründe hep ihmal edilmiş bir konunun açıklandığı ilk çalışma olması bakımından önemlidir. Ayrıca hem Türkiye hem de Tekirdağ ilinde kanola hakkında ilk kez düzenlenen bir festivalin tanıtımının yapılması bakımından önem taşır. Eleştiren bir bakış açısıyla hazırlanmış bu çalışmada, bölgenin ve etkinliğin tanıtımına katkı sağlayacak bilgiler paylaşılmıştır.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

2.1. Çalışma Alanı

Çalışma alanı, Tekirdağ ilinin Marmaraeğlisi ilçesine karşılık gelmektedir. Ancak çalışma alanı içerisinde tercih edilen festival alanı yıldan yıla değişiklik göstermiştir. Bu bağlamda çalışma alanında 2022 yılında Tekirdağ-İstanbul karayolunun 33. km’sinde yer alan “Kasaba Et Lokantası” isimli işletmenin yanındaki kanola tarlası, 2023 yılında ise Yeniçiftlik-Çorlu karayolunun 3.31 km’sinde bulunan kanola tarlası festival alanı olarak tercih edilmiştir (Görsel 1, 2, 3).

Görsel 1. Çalışma alanında farklı yıllarda kullanılan festival alanlarının lokasyon haritası

Görsel 2. 2022 yılındaki festival alanı turizm bakımından ulaşım, yeme-içme ve konaklama alanlarına yakın bir konumda yer almaktadır.

Görsel 3. 2023 yılındaki festival alanı turizm bakımından daha çok doğal çekiciliğin ön plana çıktığı bir konumda bulunmaktadır.

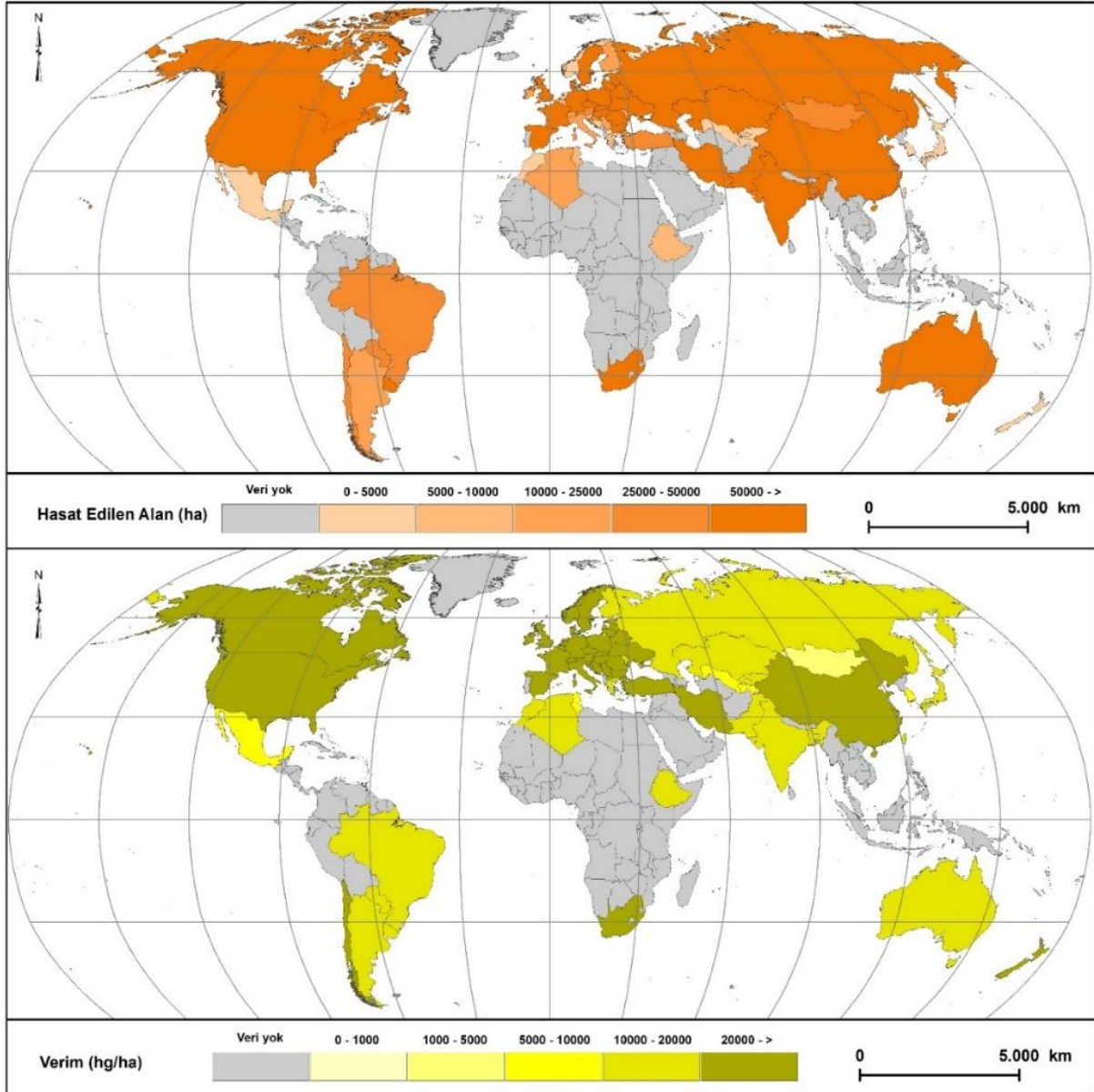
2.2. Yöntem

Çalışmanın temel materyalini, saha çalışmalarından elde edilen veriler oluşturmaktadır. Bilgi işlem yöntemleriyle düzenlenen bu veriler, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından kullanıma açılan istatistiksel verilerle harmanlanmıştır. Ayrıca bu veriler Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) teknikleriyle işlenerek çeşitli türden tematik haritalar oluşturulmuştur. Gözlem ve görüşme yöntemiyle hazırlanan çalışmanın içeriği, festival hakkında resmi makamlar tarafından kamuoyuyla paylaşılan haber ve açıklamalarla zenginleştirilmiştir. Çalışmanın bulguları, güçlü yönler (Strengths), zayıf yönler (Weakness), fırsatlar (Opportunities) ve tehditler (Threats) gibi sınırlılıkların tespit edilmesi için SWOT analiziyle desteklenmiştir.

3. BULGULAR

3.1. Kanola Tarımı

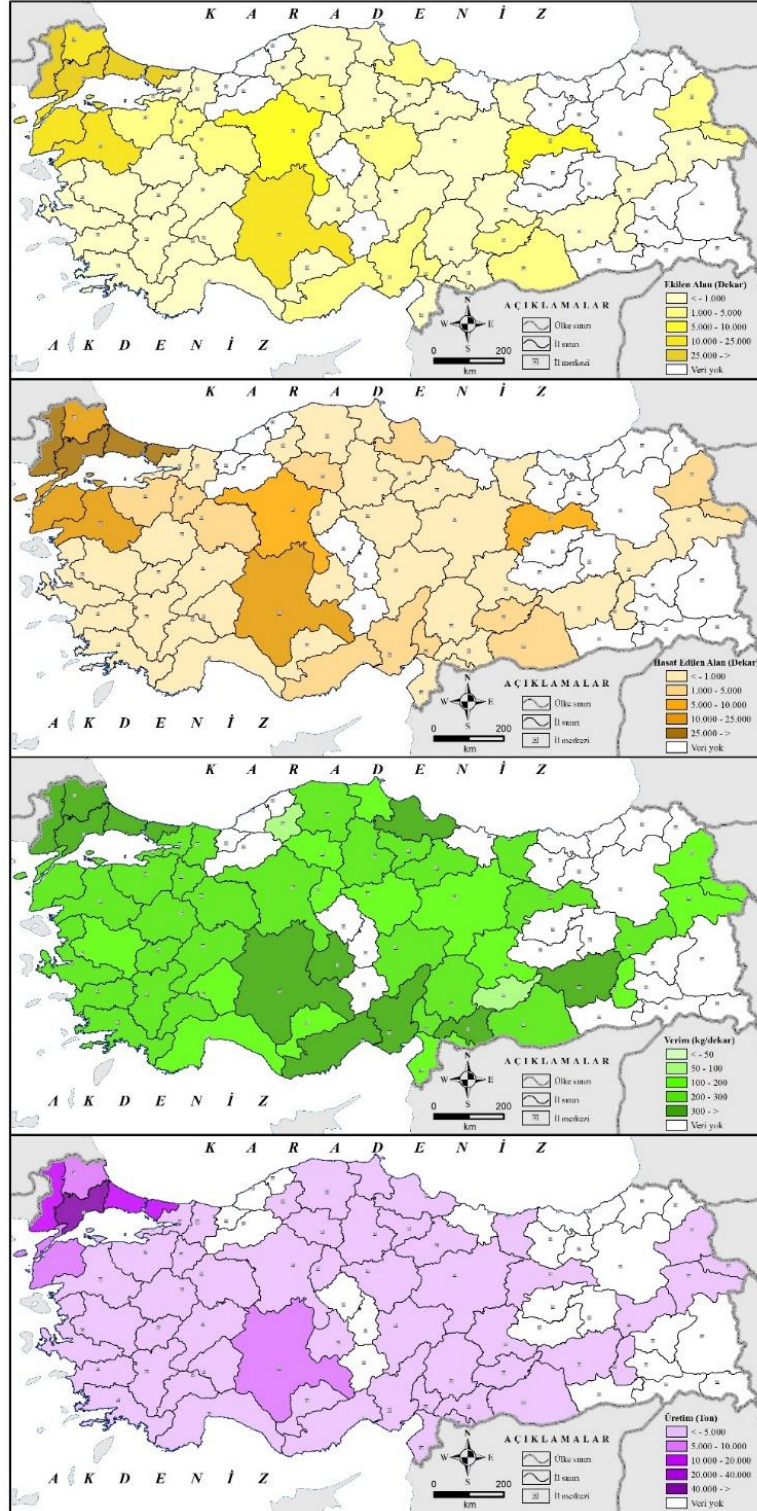
Dünyanın en önemli yağ bitkilerinden biri olan Kanola, küresel yağ üretiminde ilk üçte yer almaktadır (De Oliveira ve Yu, 2022). Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü verilerine göre 2021 yılında 42.296.534 ha alanda ekilen bu bitkiden, 1.469.583 hg/ha verim elde edilmiştir (FAO, 2022). Dünyada hasat edilen alan bakımından Kanada, Hindistan ve Çin, verim miktarı açısından da İrlanda, Şili ve Danimarka ilk üçte yer alan ülkelerdir (Görsel 4). Dünya geneline kıyasla Türkiye ise hasat edilen alan sıralamasında 36., verim sıralamasında ise 8. sırada yer almıştır (FAO, 2022). Bu istatistiklere göre Türkiye’de birim alandan elde edilen verimin oldukça yüksek olduğu anlaşılmaktadır (Görsel 4).

Görsel 4. Dünyada Kanola bitkisinin hasat edilen alan ve verim dağılışı haritaları (FAO tarafından paylaşılan resmi verilerin CBS teknikleriyle işlenmesiyle üretilmiştir.).

Türkiye’nin ekolojik koşulları kanola tarımına oldukça elverişlidir. Zira Türkiye kanola tarımına ait 2004-2021 yıllarının ortalama istatistikleri incelendiğinde ekilen ve hasat edilen alanın, üretim miktarının ve veriminin diğer birçok bitkiye kıyasla nispeten daha fazla olduğu

görülmektedir (Görsel 5; Çizelge 1). Aynı istatistiklere göre çalışma alanının içerisinde yer aldığı Tekirdağ ili Türkiye’de ekilen ve hasat edilen alan ve üretim de ilk sırada, verim bakımından ise 5. sırada kalmaktadır (Görsel 5). Dolayısıyla çalışma alanı kanola bitkisinin yetişme koşulları açısından oldukça uygun bir coğrafyada bulunmaktadır (Çizelge 1).

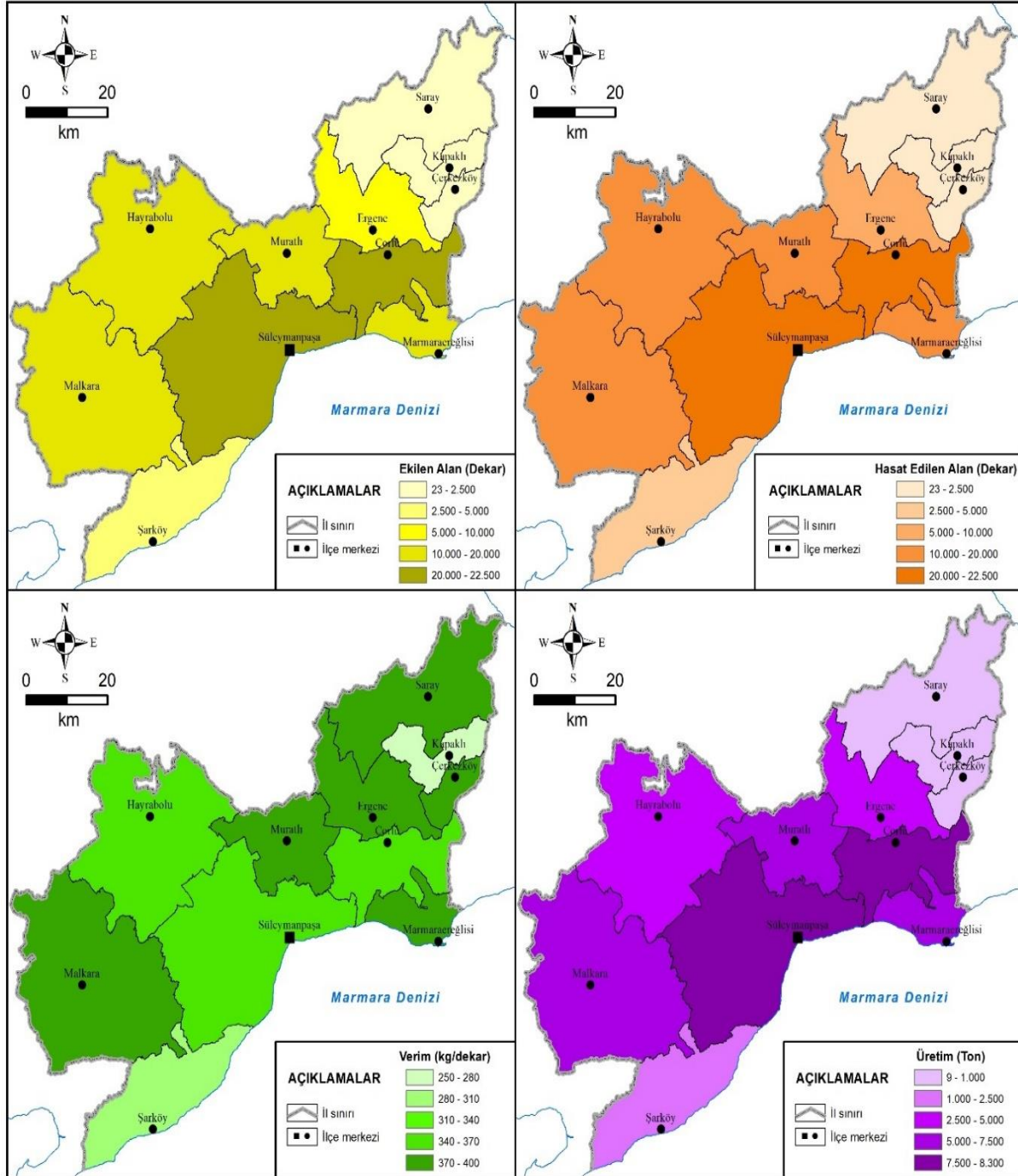
Görsel 5. Türkiye’de kanola tarımına ait ekilen alan, hasat edilen alan, verim ve üretim ortalama istatistiklerinin (2004-2021) dağılım haritaları (TUİK tarafından paylaşılan resmi verilerin CBS teknikleriyle işlenmesiyle üretilmiştir.).

Çizelge 1. Türkiye'nin kanola tarımına ait ortalama istatistikleri (2004-2021)

Sıra No	İl Adı	Ekilen Alan (Dekar)	Hasat Edilen Alan (Dekar)	Üretim Miktarı (Ton)	Verim (kg/dekar)
1	Tekirdağ	120880	120761	349	42633
2	İstanbul	38082	38066	336	13110
3	Edirne	34413	34413	332	11647
4	Kırklareli	19882	19872	340	6998
5	Çanakkale	19092	19092	290	5648
6	Konya	17143	17140	327	6865
7	Balıkesir	12077	12077	290	3499
8	Ankara	6952	6894	279	2535
9	Erzincan	5800	5800	229	1331
10	Şanlıurfa	4502	4212	219	1306
11	Mersin	3000	3000	350	1050
12	Adana	2855	2855	317	780
13	Iğdır	2324	2324	172	399
14	Samsun	1753	1753	354	577
15	Bilecik	1585	1585	222	360
16	Eskişehir	1544	1408	220	482
17	Çankırı	1508	1508	106	200
18	Kars	1495	1495	183	273
19	Bursa	1479	1466	293	427
20	Osmaniye	1370	1370	279	364
21	Yozgat	1090	511	161	82
22	Adıyaman	1068	1068	100	107
23	Tokat	959	836	255	212
24	Aksaray	880	880	362	317
25	Ağrı	850	850	160	76
26	Uşak	640	617	237	148
27	Afyonkarahisar	596	596	233	120
28	Gaziantep	565	565	351	226
29	Diyarbakır	519	164	323	53
30	Manisa	509	509	146	38
31	Muğla	475	475	207	49
32	Sinop	450	450	173	78
33	Hatay	444	444	170	78
34	Sivas	415	409	145	71
35	Kırıkkale	350	300	150	45
36	Kahramanmaraş	298	298	253	72
37	Karabük	275	239	64	13
38	Çorum	210	185	231	27
39	Karaman	202	202	192	38
40	Amasya	202	202	241	38
41	Batman	200	200	200	40
42	Kocaeli	185	185	240	52
43	Sakarya	159	159	241	39
44	Malatya	151	27	176	6
45	İzmir	147	147	261	45
46	Kayseri	145	145	250	36
47	Denizli	129	112	208	27
48	Aydın	109	109	208	25
49	Yalova	102	102	253	30
50	Kastamonu	92	92	212	19
51	Isparta	85	77	186	16
52	Kütahya	84	84	281	24
53	Burdur	46	16	258	4
54	Kilis	40	40	166	7
55	Muş	28	28	263	6
56	Nevşehir	20	0	0	0
57	Antalya	15	15	196	3
58	Giresun	10	10	300	3

Kaynak: TÜİK, 2022

2004-2022 yıllarının ortalama istatistiklere göre Tekirdağ ilinde kanola tarımı yıldan yıla farklılık sunmakla birlikte genel olarak günümüze doğru sürekli bir büyüme göstermiştir. Buna göre ekilen ve hasat edilen alan ve üretim miktarı bakımından Süleymanpaşa, verim açısından ise Muratlı ilçeleri ilk sırada bulunmaktadır (Görsel 6). Çalışma alanına karşılık gelen Marmaraeğlisi ilçesi ise ekilen ve hasat edilen alan sıralamasında 6., üretim miktarı ve verim sıralamasında da 5. sırada kalmaktadır (Çizelge 2).

Görsel 6. Tekirdağ ilinde kanola tarımına ait ekilen alan, hasat edilen alan, verim ve üretim ortalama istatistiklerinin (2004-2021) dağılım haritaları (TUİK tarafından paylaşılan resmi verilerin CBS teknikleriyle işlenmesiyle üretilmiştir.).

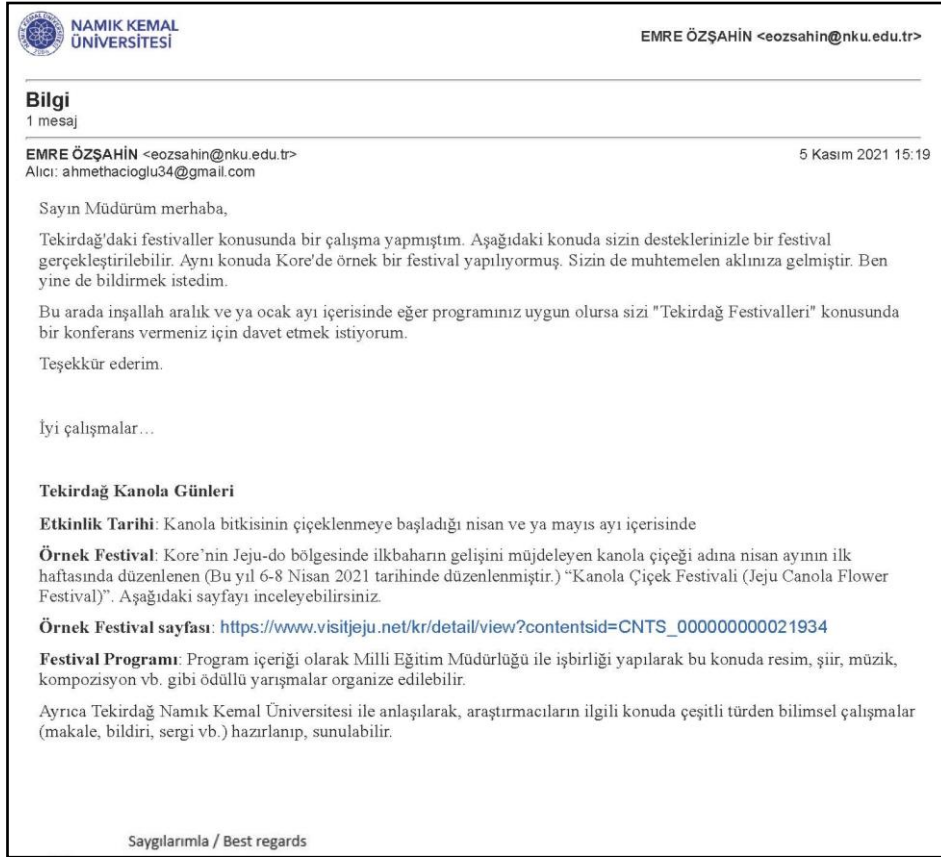
Çizelge 2. Tekirdağ ilinin kanola bitkisine ait tarımsal istatistikleri (2004-2022)

Ekililen Alan (Dekar)																			
İlçe	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Ergene	-	-	-	-	-	-	-	-	-	8000	13930	15000	10300	5000	7567	11574	9000	7000	6000
Hayrabolu	490	200	130	250	5221	9000	10500	12000	29000	14500	18000	25000	26000	4419	16085	16811	13000	13250	12600
Kapaklı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	300	448	70	-	-	476	462	-	96	90
Malkara	340	-	35	700	6962	11600	13000	13500	15500	14500	14043	15000	12000	4000	8985	15530	13000	18000	20800
Marmaraereğlisi	370	40	85	-	1723	5000	7000	10000	12500	11020	14604	15000	18000	14000	17365	20843	13200	15500	12000
Muratlı	980	1000	1500	3000	9282	8000	30500	25500	25400	37491	41791	22100	26250	7000	35941	32090	17208	17500	8500
Saray	290	210	210	3000	4769	1500	1500	1500	1000	1392	1854	1850	2000	200	615	2297	2000	2500	5000
Süleymanpaşa	7980	1500	4350	5150	29007	35000	40000	40500	55000	48830	57856	70000	60000	16500	56749	41599	21100	22500	10000
Çerkezköy	-	-	-	800	2321	200	200	500	730	812	67	100	-	600	-	185	-	23	23
Çorlu	980	100	1271	6000	46412	34850	32000	30000	45000	46400	29017	55000	30000	13000	34049	39750	23000	22000	11000
Şarköy	-	-	-	200	2901	3650	3050	-	1500	1282	1359	1400	4666	1500	5202	5639	3000	4250	3435
Toplam	11430	3050	7581	19100	108598	108800	137750	133500	185630	184527	192969	220520	189216	66219	183034	186780	114508	122619	89448
Hasat Edilen Alan (Dekar)																			
İlçe	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Ergene	-	-	-	-	-	-	-	-	-	8000	13930	15000	10300	5000	7567	11574	9000	7000	6000
Hayrabolu	490	200	130	250	5221	9000	10500	12000	29000	14500	18000	25000	26000	4419	16085	16811	13000	13250	12600
Kapaklı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	300	448	70	-	-	476	462	-	96	90
Malkara	340	-	35	700	6962	11600	13000	13500	15500	14500	14043	15000	12000	4000	8985	15530	13000	18000	20800
Marmaraereğlisi	370	40	85	-	1723	5000	7000	10000	12500	11020	14604	15000	18000	14000	17365	20843	13200	15500	12000
Muratlı	980	1000	1500	3000	9282	8000	30500	25500	25400	37491	41791	19970	26250	7000	35941	32090	17208	17500	8500
Saray	290	210	210	3000	4769	1500	1500	1500	1000	1392	1854	1850	2000	200	615	2297	2000	2500	5000
Süleymanpaşa	7980	1500	4350	5150	29007	35000	40000	40500	55000	48830	57856	70000	60000	16500	56749	41599	21100	22500	10000
Çerkezköy	-	-	-	800	2321	200	200	500	730	812	67	100	-	600	-	185	-	23	23
Çorlu	980	100	1271	6000	46412	34850	32000	30000	45000	46400	29017	55000	30000	13000	34049	39750	23000	22000	11000
Şarköy	-	-	-	200	2901	3650	3050	-	1500	1282	1359	1400	4666	1500	5202	5639	3000	4250	3435
Toplam	11430	3050	7581	19100	108598	108800	137750	133500	185630	184527	192969	218390	189216	66219	183034	186780	114508	122619	89448
Verim (Kg/Dekar)																			
İlçe	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Ergene	-	-	-	-	-	-	-	-	-	298	354	444	411	411	300	300	280	400	305
Hayrabolu	245	290	300	352	302	350	300	270	400	319	391	333	328	292	300	300	300	349	264
Kapaklı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	297	328	314	-	-	248	199	-	250	256
Malkara	256	-	314	350	302	350	350	350	300	279	354	355	339	271	330	360	360	389	335
Marmaraereğlisi	35	225	294	-	302	400	400	380	380	359	354	422	411	406	350	335	380	384	335
Muratlı	317	316	450	450	388	450	400	400	380	374	373	361	380	487	351	350	350	398	356
Saray	348	390	400	400	388	400	400	300	410	399	326	333	283	325	325	365	385	400	386
Süleymanpaşa	292	291	299	400	345	400	400	400	400	299	354	333	339	325	320	320	320	369	315
Çerkezköy	-	-	-	200	327	350	350	350	351	349	328	390	-	325	-	200	-	391	217
Çorlu	264	260	301	400	345	375	400	350	400	369	345	283	359	368	280	300	320	359	305
Şarköy	-	-	-	400	302	300	298	-	380	319	326	355	359	347	320	350	270	300	305
Toplam	1757	1772	2358	2952	3001	3375	3298	2800	3401	3661	3833	3923	3209	3557	3124	3379	2965	3989	3379
Üretim Miktarı (Ton)																			
İlçe	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Ergene	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2383	4930	6660	4229	2057	2270	3472	2520	2800	1829
Hayrabolu	120	58	39	88	1575	3150	3150	3240	11600	4626	7042	8325	8540	1292	4826	5043	3900	4630	3328
Kapaklı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	89	147	22	-	-	118	92	-	24	23
Malkara	87	-	11	245	2100	4060	4550	4725	4650	4040	4970	5328	4065	1083	2965	5591	4680	7010	6974
Marmaraereğlisi	13	9	25	-	520	2000	2800	3800	4750	3956	5169	6324	7390	5683	6078	6982	5016	5950	4023
Muratlı	311	316	675	1350	3600	3600	12200	10200	9652	14022	15570	7204	9969	3410	12613	11231	6023	6970	3023
Saray	101	82	84	1200	1850	600	600	450	410	555	605	616	565	65	200	838	770	1000	1930
Süleymanpaşa	2330	436	1300	2060	10000	14000	16000	16200	22000	14610	20479	23309	20324	5359	18160	13312	6752	8300	3150
Çerkezköy	-	-	-	160	760	70	70	175	256	283	22	39	-	195	-	37	-	9	5
Çorlu	259	26	382	2400	16000	13064	12800	10500	18000	17122	10001	15567	10778	4785	9534	11925	7360	7900	3353
Şarköy	-	-	-	80	875	1095	910	-	570	409	443	497	1676	520	1665	1974	810	1275	1047
Toplam	3221	927	2516	7583	37280	41639	53080	49290	71888	62095	69378	73891	67536	24449	58429	60497	37831	45868	28685

Kaynak: TÜİK, 2023

3.2. Kanola Festivali

Popüler tarım ürünlerinin turizm ve rekreasyon amacıyla çekicilik oluşturabilecek şekilde değerlendirilmesine yönelik etkinliklerin önemine dikkat çeken bu çalışma, “**Tekirdağ Kanola Günü/Etkinliği**” isimli festivalin önemli bir çekicilik potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir. Birincisi 2022 yılının nisan ayının son haftası, ikincisi ise 2023 yılının mayıs ayının ilk haftasında yapılan bu festivalin düzenlenme fikri ilk olarak, 18-19 Haziran 2021 tarihleri arasında organize edilmiş “**Tekirdağ Lavanta Günleri**” isimli festivalin coğrafi açıdan değerlendirilmesine yönelik bilimsel bir çalışmada gündeme gelmiştir (Özşahin, 2021). Zira ilgili çalışmada Tekirdağ ilinde popüler tarım ürünleri çeşitliliği fazla olduğu için Kanola festivalinin de düzenlenebileceği önerisi ileri sürülmüştür (Görsel 7). Hatta bu öneri, Kore’nin Jeju-do bölgesinde ilkbaharın gelişini müjdeleyen kanola çiçeği adına nisan ayının ilk haftasında düzenlenen “**Kanola Çiçek Festivali (Jeju Canola Flower Festival)**” isimli organizasyonla örneklendirilmiştir (Görsel 7). Bu öneriyi dikkate alan Tekirdağ İl Kültür ve Turizm Müdürü Ahmet Hacıoğlu ise ilgili etkinliğin düzenleme teklifini Tekirdağ Valiliğine sunmuş, Valilik makamının olumlu onayından sonra Kanola festivalinin yapılmasına karar verilmiştir (Hacıoğlu, 2022).

Görsel 7. Tekirdağ Kanola Günü adlı festivalin ortaya çıkmasında etkili olan fikrîsel altyapıya ait yazışmanın kaydı

2022 yılındaki organizasyon, 28 Nisan 2022 Perşembe günü 16.00-19.00 saatleri arasında, 2023 yılındaki organizasyon ise 2 Mayıs 2023 Salı günü 15.00-18.00 saatleri arasında gerçekleştirilmiştir. Kanola bitkisinin daha çok görsel yönünün ön plana çıkarıldığı festivallerin ana teması “foto/fotoğraf” üzerinden kurgulanmıştır. Bu kurgunun izleri her iki yıla ait festival afişlerinden de anlaşılmaktadır (Görsel 8; 9).

Görsel 8. 2022 yılındaki festivalin afişi (Tekirdağ İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2022).

Görsel 9. 2023 yılındaki festivalin afişi (Tekirdağ İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2023).

Tekirdağ Kanola Günü/Etkinliği, Tekirdağ Valiliği himayesinde Tekirdağ İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü tarafından organize edilmiştir. Böylece Türkiye'nin en hızlı gelişen hizmet sektörlerinden biri olan turizm konusunda toplumsal farkındalığı artırmak, eko turizm bilincini oluşturmak, iç turizmi canlandırmak ve halkın turizme daha etkin katılımını sağlamak amaçlanmıştır (Tekirdağ Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2022; Görsel 10; 11). Yine ilgili organizasyon; Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, İl Jandarma Komutanlığı, İl Milli Eğitim Müdürlüğü, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Süleymanpaşa ve Marmaraeğlisi ilçe belediyeleri, Gençlik ve Spor İl Müdürlüğü, Ticaret Borsası Başkanlığı, Tekirdağ Fotoğraf Sanatı Derneği (TEFSAD) ve Tekirdağ Fotoğraf Derneği (TEFOD) gibi kurum ve kuruluşlar tarafından desteklenmiştir (Görsel 12; 13).

Görsel 10. 2022 yılındaki festivalin en dikkat çeken yönü toplumsal farkındalığı artırmak olmuştur.

Görsel 11. 2023 yılındaki festivalin en dikkat çeken yönü ekoturizm bilincini kazandırmak olmuştur.

Görsel 12. 2022 yılındaki festivalin içeriği düzenlenen etkinlikler bakımından daha zengindir.

Görsel 13. 2023 yılındaki festivalde doğal ortamda daha yakından münasebet kurulmuştur.

Tekirdağ Kanola Günü/Etkinliği içerik olarak halkoyunları gösterisi, müzik organizasyonları, foto safari, enstrümantal müzik dinletisi, resim yapma, fotoğraf çekme atölyesi, davul ve darbuka şov, okçuluk gösterisi ve gitar orkestrası gibi etkinliklerle beslenmiştir. Ancak 2023 yılındaki festivalde okçuluk gösterisi, davul şov ve gitar orkestrası etkinlikleri olmadığı için sadece halkoyunları gösterisi, müzik organizasyonları, foto safari, enstrümantal müzik dinletisi, resim yapma, fotoğraf çekme atölyesi ve darbuka şov etkinliği düzenlenmiştir. Ayrıca 2022 yılında düzenlenen organizasyonda festivale olan ilgiyi arttırmak için Trakya Yarımadası sınırları kapsamında “Trakya’nın Sarı Gelinliği” konulu fotoğraf yarışması yapılmasına rağmen 2023 yılında herhangi bir fotoğraf yarışması yapılmamıştır (Görsel 14, 15). Böylece festival alanı olarak ilkinde kıyasla ikincisinde fotoğraf çekimi bakımından daha uygun bir yer tercih edilmesine rağmen fotoğraf yarışmasının yapılmaması da organizasyon eksikliği olarak ön plana çıkmıştır.

TEKİRDAĞ
GoTürkiye

#TrakyaFotoKanola
Kanola
Trakya'nın Sarı Gelinliği

Instagram Fotoğraf Yarışması

ÖDÜLLER
Birinci: 3000 TL
İkinci: 2000 TL
Üçüncü: 1000 TL
Sergileme 300 TL

TAKVİM
23 Nisan 2022
30 Mayıs 2022

SEÇİCİ KURUL:
Güven Çelik – Fotoğraf Eğitmeni TEFOD Başkanı
Mehmet Çevik – TEFSAD Başkanı EFIAP/s PPSA Cosplatinum
Hakan Tokuç - EFIAP, UPI Crown 2
Sedat Çakırlar – Fotoğraf Eğitmeni TEFOD
İsmail Can Akan – Tekirdağ İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Temsilcisi
(Seçici kurul en az 3 kişi ile toplanır)

tekirdag.ktb.gov.tr

Görsel 14. “Trakya’nın Sarı Gelinliği” konulu fotoğraf yarışmasının afişi (Tekirdağ İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2022).

Görsel 15. “Trakya’nın Sarı Gelinliği” konulu fotoğraf yarışmasında dereceye giren fotoğraflar (Tekirdağ İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2022).

Tekirdağ Kanola Günü/Etkinliği adlı festivallere ait çalışma verileri, yıllara göre SWOT analiziyle değerlendirilmiştir. Böylece farklı yıllarda düzenlenmiş bu faaliyetin güçlü ve zayıf yönlerinin yanında bazı fırsat ve tehditlere sahip olduğu anlaşılmıştır (Çizelge 3).

Tekirdağ Kanola Günü/Etkinliğinin **en güçlü yönü**, (1) **İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü organizasyonluğunda daha önce popüler tarım ürünleri konusunda çeşitli festivallerin düzenlenmiş olmasıdır** (Çizelge 3). Zira Tekirdağ İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü tarafından geçmiş yıllarda ayçiçeği, üzüm, kiraz, lavanta, karpuz vb. gibi popüler tarım ürünleri konusunda festivaller gerçekleştirilmiştir (Erdoğan ve Erhan, 2022). Ancak daha önce düzenlenmiş festivallerde ortaya çıkan bazı zayıf yönler ve tehditler hala giderilmediği için bu festivalde de benzer şekilde etkilere sebep olmuştur. Diğer yandan (2) **Festival alanının İstanbul-Tekirdağ karayolu gibi önemli yol güzergahlarına, yeme-içme ve konaklama imkânlarının yeterli ve ekonomik olduğu alanlara yakın olması** 2022 yılı, (2) **Festival alanının doğal görünümünün zengin olması** ise 2023 yılı için diğer öne çıkan güçlü yönlerdir (Çizelge 3).

Çizelge 3. Festivalin yıllara göre SWOT analiziyle değerlendirilmesi

2022	2023
GÜÇLÜ YÖNLER (STRENGTHS)	
1) İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü organizasyonluğunda daha önce popüler tarım ürünleri konusunda çeşitli festivallerin düzenlenmiş olması 2) Festival alanının İstanbul-Tekirdağ karayolu gibi önemli yol güzergahlarına, yeme-içme ve konaklama imkânlarının yeterli ve ekonomik olduğu alanlara yakın olması 3) Festival içeriğinin çok farklı etkinliklerle zenginleştirilmiş olması 4) Festivalle alakalı fotoğraf yarışması düzenlenmesi 5) Önemli bir turizm ve rekreasyon potansiyelinin varlığı 6) Çevre iller tarafından günübirlik ulaşılabilir mesafede olması 7) Alternatif turizm çekiciliklerinin ve mekânlarının varlığı	1) İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü organizasyonluğunda daha önce popüler tarım ürünleri konusunda çeşitli festivallerin düzenlenmiş olması 2) Festival alanının doğal görünümünün zengin olması 3) Festival içeriğinin çok farklı etkinliklerle beslenmiş olması 4) Önemli bir turizm ve rekreasyon potansiyelinin varlığı 5) Çevre iller tarafından günübirlik ulaşılabilir mesafede olması 6) Alternatif turizm çekiciliklerinin ve mekânlarının varlığı
ZAYIF YÖNLER (WEAKNESS)	
1) Festivalin zamansal ve mekânsal yönden yetersizliği 2) Festival hakkında tanıtım ve araştırma faaliyetlerinin yetersiz olması 3) Yöreye özgü ürünlerin turizme yönelik olarak pazarlanamaması 4) Turizm bakımından kullanılacak özel mekanların oluşturulamaması	1) Festivalin zamansal yönden yetersizliği 2) İlk organizasyon alanına kıyasla festival alanının mekânsal olarak önemli yol güzergahlarına, yeme-içme ve konaklama imkânlarının yeterli ve ekonomik olduğu alanlara uzak olması 3) Festival içeriğinin ilkinde kıyasla daha az etkinlikle desteklenmiş olması 4) Festivalle alakalı herhangi bir fotoğraf yarışmasının düzenlenmemiş olması 5) Festival hakkında tanıtım ve araştırma faaliyetlerinin yetersiz olması 6) Yöreye özgü ürünlerin turizme yönelik olarak pazarlanamaması 7) Turizm bakımından kullanılacak özel mekanların oluşturulamaması
FIRSATLAR (OPPORTUNITIES)	
1) Etkinliğin Kanola bitkisinin Türkiye’de en fazla yetiştirildiği alanda düzenlenmesi 2) Bölgenin turistik tanınırlığı ve İstanbul’a yakınlığı 3) Yörede turizm faaliyetlerine sıcak bakılması	1) Etkinliğin Kanola bitkisinin Türkiye’de en fazla yetiştirildiği alanda düzenlenmesi 2) Bölgenin turistik tanınırlığı ve İstanbul’a yakınlığı 3) Yörede turizm faaliyetlerine sıcak bakılması 4) Benzer organizasyonlara yönelik ilginin artması

4) Benzer organizasyonlara yönelik ilginin artması

TEHDİTLER (THREATS)

- 1) Yöredeki festivaller konusundaki bilimsel çalışmaların eksikliği
- 2) Yöredeki ziyaretçi sayısını belirlemeye yönelik herhangi bir mekanizmanın olmaması

Görsel 16. 2022 yılındaki festival alanının İstanbul-Tekirdağ karayoluna çok yakın bir konumda bulunması ve yeme-içme imkânlarının yeterli olması festivalin öne çıkan güçlü yönüdür.

Görsel 17. 2023 yılındaki festival alanının doğal görünümünün zengin olması festivalin öne çıkan

güçlü yönüdür.

Tekirdağ Kanola Günü/Etkinliğinin her iki yılda da **en zayıf yönü**, (1) *Festivalin zamansal ve mekânsal yönden yetersizliği*dir (Çizelge 3). Aslında aynı zayıf yön, hem daha önce düzenlenmiş olan Lavanta festivali (Özşahin, 2021) hem de 2022 yılındaki kanola festivali (Özşahin, 2022) için belirlenmiş ve ivedilikle güçlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ancak bu etkinlikte özellikle Lavanta festivalinde ön plana çıkan zayıf yönler çözümlenmeye çalışıldığı için, ilgili zayıf yönün güçlendirilmesi ihmal edilmiştir. Gerçekten de daha önceki Lavanta festivalinin en zayıf yönü olarak belirlenmiş (Özşahin, 2022) olan altyapı sorunları, bu festivalde yoktur. Buna karşılık bu festivalin zamansal bakımdan en zayıf yönü, süresinin çok kısıtlı olmasıdır. Hatta 2022 yılında gerçekleştirilen Kanola festivalin Ramazan ayında yapılması, tam bir organizasyon hatası olarak kayıtlara geçmiştir. Bununla birlikte gerek 2022 gerek 2023 yılındaki festival programının birkaç güne yayılmaması da süre kısıtlaması olarak zayıf bir yönün ortaya çıkmasını tetiklemiştir.

Tekirdağ Kanola Günü/Etkinliğinde zamansal bakımından öne çıkan zayıf yön, **mekânsal yönden yetersizlik** olarak da belirmiştir (Çizelge 3). Bu bağlamda 2022 yılında festivalin düzenlendiği mekân, görsel manzara açısından önemli yetersizliklere sahiptir. Zira bu alanda gerek ulaşım ve erişim gerekse yeme-içme ve konaklama imkânları yeterli olsa bile ana teması fotoğraf çekimi şeklinde belirlenen bu etkinlik alanının çevresinde inşaatı devam eden konut alanları ve karmaşık yol manzarası fotoğrafçılık bakımından görsel kaliteyi bozmaktadır (Görsel 18). 2023 yılında festivalin düzenlendiği mekân için görsel açıdan oldukça uygun bir saha seçilmiştir (Görsel 19). Ancak bu sahada hem ulaşım ve erişim hem de yeme-içme ve konaklama imkânlarının çok sınırlı veya uzak olması mekânsal bakımdan yetersizlik şeklinde değerlendirilmiştir.

Görsel 18. 2022 yılındaki festival alanının çevresinde inşaatı devam eden konut alanları fotoğrafçılık bakımından görsel kaliteye zarar vermektedir.

Tekirdağ Kanola Günü/Etkinliğine ait **en temel fırsat, (1) Etkinliğin Kanola bitkisinin Türkiye’de en fazla yetiştirildiği alanda düzenlenmesidir** (Çizelge 3). Bilhassa festivale yönelik reklam ve tanıtımlarda bu fırsatın en iyi şekilde kullanılması sağlanmalıdır. Ayrıca aynı fırsat arıcılık turizmi (Api Turizm) bakımından da değerlendirilebilir. Zira Kanola bitkisi çiçeklenme döneminde arıların beslenmesi bakımından oldukça cazip bir beslenme kaynağıdır. Bu sebeple Tekirdağ ilinde üretim alanı çok geniş olan bu bitkiye ulaşmak için Türkiye’nin çok çeşitli yerlerinden arıcılar gelmektedir. Dolayısıyla arıcıların Kanola bitkisine yönelik bu ilgisinin arıcılık turizmini de desteklediği bildirilmiştir (Hacıoğlu, 2022).

Görsel 19. 2023 yılında festivalin düzenlendiği mekân, fotoğrafçılık bakımından görsel kalitesi oldukça uygun bir sahaya karşılık gelmektedir.

Tekirdağ Kanola Günü/Etkinliğine yönelik en büyük tehdit, **(1) Yöredeki festivaller konusundaki bilimsel çalışmaların eksikliği**dir (Çizelge 3). Aslında daha önceki festivallerde de belirlenen bu eksikliğin giderilmesi için Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi (TNKÜ) ve Milli Eğitim Müdürlüğü (MEB)’nden görevlendirme yapılmıştır. Bu kapsamda TNKÜ’de Ziraat Fakültesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Fen Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, Marmaraereğlisi Meslek Yüksek Okulu öğrencileri ve üniversite bünyesindeki fotoğrafçılıkla ilgili topluluklar, MEB’e bağlı okullarda ise Marmaraereğlisi ilçesi ve Yeniçiftlik mahallesindeki öğrencilerin ve Süleymanpaşa ilçesindeki okullarda bulunan Fotoğrafçılık Kulüplerine duyuru yapılarak katılımları sağlanmaya çalışılmıştır (Tekirdağ Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2022). Ancak etkinlik süresinin çok kısa olmasından dolayı festival programına bilimsel çalışmalar konusunda herhangi bir faaliyetin konulmadığı bildirilmiştir (Hacıoğlu, 2022). Bu problemin çözümü için, gelecek organizasyonlardaki festival programları, bilimsel çalışmaların paylaşılmasına uygun bir şekilde düzenlenmelidir. Böylece farklı

paydaşlar tarafından sunulacak bilgiler tarafından festival içeriği zenginleştirilebilir ve konuya olan ilgi artırılabilir.

4. SONUÇ

Çalışmanın sonuçları, popüler tarım ürünlerinin turizm ve rekreasyon amacıyla çekicilik oluşturabilecek şekilde değerlendirilmesine yönelik etkinliklerin önemine dikkat çekmektedir. Zira Tekirdağ Kanola Günü/Etkinliği gibi tematik festivaller, **yerel ve bölgesel öneme sahip popüler tarım ürünlerinin turizm bakımından bir marka şekline dönüşmesinde** önemli bir role sahiptir. Ayrıca ulusal ve uluslararası turizmin gelişmesine katkı sağlayan bu tür organizasyonlar, yerli ve yabancı turistler bakımından çekicilik kaynağı olmasının yanında tarım ve turizmle ilişkili sektörleri harekete geçirmesi bakımından da lokomotif görevi görmektedir.

Tekirdağ Kanola Günü/Etkinliği az zamanda birçok faaliyetin gerçekleştirilmeye çalışıldığı bir festival şeklinde organize edilmiştir. Ancak bu festivalin güçlendirilmesi gereken en zayıf yönü, zamansal ve mekânsal yönden yetersizliğidir. Zira hem ilkinde hem de ikincisinde zamansal bakımdan çok kısa bir sürede (birkaç saat) organize edilen bu etkinlik, mekânsal bakımdan da ya ilkinde olduğu gibi yetersiz bir görsel manzaraya sahiptir ya da ikincisinde olduğu gibi önemli yol güzergahlarına ve yeme-içme ile konaklama imkânlarının yeterli veya ekonomik olduğu alanlara uzak bir konumda bulunmaktadır. Bununla birlikte ilgili festivalin Kanola bitkisinin Türkiye’de en fazla yetiştirildiği alanda düzenlenmesi, bu organizasyonun zayıf yönlerin güçlendirilmesi için önemli bir fırsattır. Diğer yandan yöredeki festivaller konusundaki bilimsel çalışmaların eksikliği ise ilgili organizasyonun sürdürülebilirliği ve markalaşmasının önündeki en büyük tehditlerdir. Bu sorun, gelecek organizasyonlarda festival programının bilimsel çalışmaların paylaşılmasına uygun bir şekilde düzenlenmesiyle ortadan kaldırılmalıdır.

KATKI BELİRTME

Çalışmaya katkı sunan Tekirdağ İl Kültür ve Turizm Müdürü Ahmet HACIOĞLU’na ve Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü öğrencilerine çok teşekkür ederim.

KAYNAKÇA

- Atasoy, A., Haskan Atasoy, İ. (2019). An Alternative New Plant for the Farming Culture Of Usak (Turkey): Colza (Brassica Napus L.). *Turkish Studies*, 14 (6), 2995-3008. <https://doi.org/10.29228/TurkishStudies.25889>.
- Baran, M.F. (2010). *Kanolanın hasat mekanizasyonu ve hasat kayıplarının saptanması üzerine bir araştırma* (Yayımlanmamış doktora tezi). Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Makineleri Ana Bilim Dalı, Tekirdağ.
- Baran, M. F., Ulger, P., Kayisoglu, B., Kayışoğlu, B. (2012). Kanola Hasadında Kullanılan Tablanın Hasat Kayıpları Üzerine Etkisi. *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 9 (3), 35-44. <https://dergipark.org.tr/pub/jotaf/issue/19038/201352>.
- Baran, M.F., Gökdoğan, O., Karaağaç, H.A. (2014). Kanola Üretiminde Enerji Kullanım Etkinliğinin Belirlenmesi (Kırklareli İli Örneği). *Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi* 1(3), 331-337.
- Baran, M.F., Dalmış, İ.S., Kayışoğlu, B. (2015). Kanola Bitkisinin Parçalanmaya Yönelik Bazı Mekanik Özelliklerinin Belirlenmesi. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 2 (5), 143-148.

- Canola Council (2017). *What is canola*. <https://www.canolacouncil.org/oil-and-meal/what-is-canola/>(Erişim Tarihi: 08 Mayıs 2022).
- Çelik Çanga, A., Kutlu, T., Çalışkan, H. (2019). Tarım Turizminin Dünyada Ve Türkiye'deki Uygulamaları. *Uluslararası Turizm Ekonomi ve İşletme Bilimleri Dergisi*, 2 (2), 450-457. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijtebs/issue/42202/508790>.
- Çetin Altın, İ. (2019). *Tekirdağ ili Çorlu ilçesinde kanola üretim alanlarında görülen zararlı böcek türleri üzerine araştırmalar* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Bitki Koruma Ana Bilim Dalı, Tekirdağ.
- De Oliveira, A.M.R.C.B., Yu, P. (2022). Research progress and future study on physicochemical, nutritional, and structural characteristics of canola and rapeseed feedstocks and co-products from bio-oil processing and nutrient modeling evaluation methods. *Critical Reviews in Food Science and Nutrition*. <https://doi.org/10.1080/10408398.2022.2033686>.
- Ekerim, F., Tanrısever, C. (2020). Türkiye Gastronomi Festivalleri ve Haritalandırılması. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 8(3), 2227-2297. <https://doi.org/10.21325/jotags.2020.660>.
- Erdoğan, H., Erhan, K. (2022). Trakya'nın Tarımsal Ürünlerinin Agro-Turizm Perspektifinden Değerlendirilmesi. Ş. Yiğit, Ö. Narinç, U. Özgür, V. Alaeddinoğlu (Ed.), *Toplumsal Araştırmalar-2 (Uluslararası Toplumsal Araştırmalar Kongresi Tam Metin Bildiriler Kitabı)* içinde (s. 81-112), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayın No: 1335.
- Eskin, N.A.M. (2016). Rapeseed Oil/Canola Encyclopedia of Food and Health (first ed.), pp.:581-585, Cambridge: Elsevier. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-384947-2.00585-7>.
- FAO (2022). Crops and livestock products – Rapeseed. <https://www.fao.org/faostat/en/#data/QCL> (Erişim Tarihi: 08 Mayıs 2022).
- Gıdık, B. (2012). *Trakya Bölgesinde Yetişen Kanola (Kolza) Bitkisinde Genetik Çeşitliliğin Moleküler İşaretleyicilerle Karakterizasyonu* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hitit Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Biyoloji Ana Bilim Dalı, Tekirdağ.
- Güler, M., Kara, T., Dok, M. (2005). Orta Karadeniz Bölgesinde Potansiyel Kanola (*Brassica napus L.*) Üretim Alanlarının Belirlenmesinde Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) Tekniklerinin Kullanımı. *OMÜ Zir. Fak. Dergisi*, 20(1), 44-49.
- Hacıoğlu, A. (2022). Tekirdağ İl Kültür ve Turizm Müdürü, Kişisel Görüşme (Görüşme Tarihi: 27.04.2022).
- Kadalkal, S. (2013). *Trakya bölgesinde kanola (Brassicca napus oleifera sp.) yetiştirilen toprakların yarayışlı kükürt miktarının belirlenmesinde kullanılabilecek yöntemlerin araştırılması* (Yayımlanmamış doktora tezi). Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Toprak Bilimi ve Bitki Besleme Ana Bilim Dalı, Tekirdağ.
- Karademir, N. (2021). Kahramanmaraş'ta Yerel Halkın Festivallere Yönelik Algıları. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 26(1), 151-164. <https://dergipark.org.tr/en/pub/tsadergisi/issue/69365/870937>.
- Katırcı, N. (2015). *Tekirdağ ilinde kanola tarımı yapılan toprakların besin elementi durumu üzerinde bir araştırma* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Tekirdağ Namık Kemal

- Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Toprak Bilimi ve Bitki Besleme Ana Bilim Dalı, Tekirdağ.
- Kılıç, C., (2019). *Tekirdağ ili kanola (Brassica napus oleifera sp.) ekim alanlarında görülen önemli yabancı ot türleri, yoğunlukları ve rastlanma sıklıklarının belirlenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Bitki Koruma Ana Bilim Dalı, Tekirdağ.
- Kumbar, N., Unakıtan, G. (2011). Trakya Bölgesinde Kanola Üretiminin Ekonomik Analizi. *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 8(1), 75-80.
- Ölmez, M., Aybal, N.Ö. (2006). Balık Beslemede Kanola (*Brassica sp.*) Kullanımı. *E.Ü. Su Ürünleri Dergisi*, 23 (1/2), 269-273.
- Özşahin, E. (2021). Coğrafya ve Turizm İlişisine Bir Örnek: Tekirdağ Lavanta Günleri. S. Koday, C. Sevindi (Ed.), Atatürk Üniversitesi Coğrafya Araştırmaları Serisi 2021 “Turizm Coğrafyası” içinde (s. 273-290), Ankara: Gazi Kitabevi.
- Özşahin, E. (2022). Popüler Tarım Ürünlerinin Turizm Bakımından Kullanılmasına Bir Örnek: Tekirdağ Kanola Günü. Sümeyra Betül TAYFUR (Ed.), INCSOS VIII. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Bildiri Özetleri Kitabı içinde (s. 28), Tekirdağ: Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi. https://rumelikongresi.com/INCSOS_Bildiri_Kitabi.pdf.
- Raza, A. (2021). Eco-physiological and Biochemical Responses of Rapeseed (*Brassica napus L.*) to Abiotic Stresses: Consequences and Mitigation Strategies. *J Plant Growth Regul* 40, 1368-1388. <https://doi.org/10.1007/s00344-020-10231-z>.
- Samcheok City Hall (2022). Maengbang Canola Flower Festival. Agricultural Administration Department at Samcheok City Hall, Republic of Korea. <https://www.samcheok.go.kr/01730/01949.web?amode=view&idx=43&cpage=2> (Erişim Tarihi: 08 Mayıs 2022).
- Sobutay, T. (2004). Kanola Sektör Araştırması. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Dış Ticaret Şubesi Araştırma Servisi.
- Süzer, S. (2001). Kanola Tarımı. Edirne: Yayın No: 77-78.
- Süzer, S. (2008). Kanola (Kolza) Tarımı. İstanbul: Hasad Yayıncılık.
- Şahin, İ.E. (2019). *Dizel - kanola yağı, dizel - kanola yağı biyodizeli, kanola yağı – kanola yağı biyodizeli karışımlarının yakıt özelliklerinin belirlenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Yozgat Bozok Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Makine Mühendisliği Ana Bilim Dalı, Yozgat.
- Tekirdağ Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2022). Tekirdağ Foto Kanola Kutlama Komitesi Toplantısı Kararları 28 Nisan 2022. Süleymanpaşa/Tekirdağ.
- Tekirdağ Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2023). Tekirdağ Kanola Etkinliği Toplantısı Kararları 2 Mayıs 2023. Süleymanpaşa/Tekirdağ.
- Tıraş, M. (2011). Türkiye’de Kanola Tarımı. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 14 (21), 159-172. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunidcd/issue/2436/31181>.
- TUIK (2022). Türkiye’nin kanola tarımına ait ortalama istatistikleri (2004-2021), Bitkisel Üretim İstatistikleri, Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara.
- TUIK (2023). Tekirdağ ilinin kanola bitkisine ait tarımsal istatistikleri (2004-2022), Bitkisel Üretim İstatistikleri, Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara.

York Visitor Centre (2019). Canola. York Visitor Centre, Western Australia
https://visit.york.wa.gov.au/Profiles/visitors/Assets/ClientData/Canola_Flyer_DL_2019.pdf (Erişim Tarihi: 08 Mayıs 2022).

IMPACT OF CHATBOTS IN MARKETING

Prof. Dr., AKIN ÖZÇİFT ¹

¹ Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Hasan Ferdi Turgutlu Teknoloji Fakültesi, Yazılım Mühendisliği, - 0000-0002-5317-5678

ABSTRACT

In the rapidly evolving digital world, businesses are constantly seeking innovative ways to engage customers and deliver personalized experiences. Chatbots have emerged as powerful tools in marketing, revolutionizing customer interactions and driving business growth. This study explores the role of chatbots in marketing and their impact on enhancing customer experiences. Chatbots, powered by artificial intelligence (AI) and natural language processing (NLP), offer businesses the ability to provide instant responses and full-time availability, enhancing customer support. By facilitating interactive and personalized interactions, chatbots efficiently engage customers at different points delivering timely and relevant assistance. Research indicates that businesses utilizing chatbots experience higher customer satisfaction rates due to their ability to address queries in real-time. A key advantage of chatbots is their capacity to deliver personalized experiences. Through the analysis of user data and behavior, chatbots can provide recommendations, offers, and content, creating a sense of individuality and fostering customer loyalty. This personalization not only enhances the overall customer experience but also positively impacts brand perception and customer satisfaction. Additionally, chatbots streamline operations by automating repetitive tasks such as answering frequently asked questions and collecting customer information. By reducing the load of routine interactions, businesses can allocate resources more efficiently, optimize processes, and focus on activities that provide greater value. This automation contributes to cost reduction and enables businesses to scale their customer service capabilities effectively. Integrating chatbots into the sales process has proven to drive conversions. Chatbots can provide personalized product recommendations, guide customers through the purchasing activity, and facilitate smooth transaction completion. By understanding customer needs and preferences, chatbots offer a seamless buying experience, resulting in increased sales outcomes. While chatbots offer numerous benefits, challenges exist in their implementation. Issues such as language understanding, contextual comprehension, and maintaining natural conversational flows require ongoing improvement. In conclusion, chatbots have become integral to modern marketing strategies.

Keywords: Chatbots, Machine Learning, Marketing, Customer Experience.

1. INTRODUCTION

In recent years, the landscape of marketing has undergone a significant transformation, driven by the rapid advancements in artificial intelligence (AI) and natural language processing (NLP) technologies. Among the most innovative applications of AI in the marketing domain is the integration of chatbots, intelligent virtual assistants capable of engaging in human-like conversations with users. As consumer behaviors continue to evolve and digital interactions become more dominant, chatbots have emerged as a game-changing tool for businesses seeking to enhance customer engagement, streamline communication, and increase overall marketing effectiveness [1]. The following points are main benefits of chatbots in marketing domain:

The Emergence of Chatbots in Marketing: The adoption of chatbots in marketing has been increased by their ability to automate and personalize customer interactions, allowing brands to deliver custom-made experiences at scale. Traditional marketing approaches, such as email campaigns and cold calls, often lack the immediacy and personalization required to meet the demands of today's digitally understanding consumers. Chatbots, on the other hand, provide an interactive and responsive platform for businesses to engage with their audience in real-time, effectively bridging the gap between customers and brands [2].

Transforming Customer Support and Service: One of the most compelling use cases of chatbots in marketing is their role in revolutionizing customer support and service. By integrating AI-driven chatbots into their websites or messaging platforms, businesses can offer round-the-clock support, answering frequently asked questions, resolving common issues, and providing product recommendations. These AI-powered interactions mimic human conversational patterns, making customers feel heard and valued, and consequently, improving overall satisfaction and loyalty [3].

Personalization and Customer Journey Optimization: In the era of data-driven marketing, understanding customer preferences and delivering personalized experiences is principal. Chatbots, powered by vast amounts of customer data, have the capacity to offer custom-made recommendations and content based on individual preferences and past interactions. This level of personalization not only boosts customer engagement but also optimizes the customer journey, guiding users seamlessly through the sales funnel and enhancing the likelihood of conversion [4].

Driving Lead Generation and Conversion: Chatbots play a pivotal role in driving lead generation and conversion rates for businesses. Through interactive conversations, chatbots can capture valuable customer information, qualify leads, and initiate personalized follow-ups. Furthermore, by leveraging AI algorithms, chatbots can analyze user intent and provide relevant offers or promotions, increasing the likelihood of a successful conversion. This level of automation streamlines the sales process, empowering marketing teams to focus on high-impact strategies [5].

Enhanced User Experience and Brand Loyalty: In the age of fierce competition, building strong brand loyalty is critical for long-term success. Chatbots contribute to an enhanced user experience, facilitating seamless interactions and reducing response times. The convenience and efficiency of chatbot-driven interactions leave a positive impression on customers, strengthening the brand-consumer relationship and fostering loyalty [6].

Leveraging Insights for Continuous Improvement: A significant advantage of using chatbots in marketing is the data they generate from customer interactions. By analyzing these insights, businesses can identify pain points, understand user preferences, and refine marketing strategies accordingly. Data-driven decision-making enables marketers to continuously optimize chatbot performance and overall marketing effectiveness [7].

2. HOW CHATBOTS EFFECT MARKETING

2.1. Enhancing Customer Engagement through Chatbots

In the dynamic world of customer-centric marketing, businesses are continuously seeking innovative ways to engage and connect with their audience. In recent years, chatbots have emerged as a powerful tool to revolutionize customer engagement, providing a seamless and interactive interface for businesses to communicate with their customers. Here we explore the multifaceted ways in which chatbots enhance customer engagement, driving deeper interactions, personalized experiences, and ultimately, fostering brand loyalty. We explain how customer satisfaction is enhanced through chatbots as follows:

Immediate and Round-the-Clock Support: One of the primary advantages of chatbots is their ability to offer instant and 24/7 customer support [8]. Unlike traditional support channels that may have limited operating hours, chatbots remain accessible at all times, providing immediate responses to customer queries and concerns. This real-time assistance creates a positive impression, demonstrating the brand's commitment to customer satisfaction.

Personalized Conversations: Modern consumers expect personalized experiences and relevant interactions from the brands they engage with. Through advanced natural language processing (NLP) capabilities, chatbots can understand user intent and context, allowing for highly tailored responses [9]. By leveraging customer data, purchase history, and browsing behavior, chatbots can recommend products, offer personalized promotions, and suggest solutions aligned with individual preferences.

Seamless Omnichannel Experiences: Customers today interact with brands across various digital platforms, including websites, social media, and messaging apps. Chatbots facilitate seamless omnichannel experiences by being present on multiple platforms [10]. Regardless of the channel customers choose, chatbots ensure consistent interactions and information, eliminating any communication gaps and enhancing customer satisfaction.

Interactive Content Delivery: Incorporating interactive elements within chatbot conversations increases customer engagement [11]. Chatbots can deliver engaging content such as quizzes, surveys, and product recommendations, encouraging customers to actively participate. This interactive approach fosters a two-way communication flow, making customers feel heard and valued.

Proactive Engagement and Personalized Outreach: Chatbots can initiate conversations proactively, reaching out to customers based on predefined triggers or user behavior [12]. For instance, chatbots can follow up with customers who abandoned their shopping carts or provide personalized updates on order statuses. Such proactive engagement enhances the overall customer experience and increases the likelihood of conversion.

Resolving Customer Issues Efficiently: Prompt resolution of customer issues is crucial for maintaining customer satisfaction. Chatbots excel in resolving common inquiries and concerns

quickly [13]. By offering self-service options and guiding customers through troubleshooting processes, chatbots minimize the need for escalation to human agents, leading to faster issue resolution and improved customer experience.

Data-Driven Insights for Continuous Improvement: As chatbots interact with customers, they generate valuable data that can be analyzed for insights [14]. Marketers can leverage this data to understand customer preferences, pain points, and frequently asked questions. Armed with these insights, businesses can optimize their chatbot responses, fine-tune marketing strategies, and identify opportunities for further enhancing customer engagement.

Chatbots have proven to be a transformative force in customer engagement, revolutionizing the way businesses interact with their audience. By providing immediate support, delivering personalized experiences, and enabling seamless omnichannel interactions, chatbots have become a critical asset for modern marketers. As businesses continue to harness the power of chatbots, they can expect increased customer satisfaction, stronger brand loyalty, and a competitive edge in the ever-evolving digital landscape.

3. CHATBOT APPLICATIONS IN MARKETING

As businesses strive to stay competitive in a digitally-driven world, chatbots have emerged as versatile tools that not only enhance customer experiences but also streamline marketing efforts. Here we explore the diverse applications of chatbots in marketing, highlighting their essential role in driving customer engagement, lead generation, and overall business growth. Here are some remarks how chatbots are applied in marketing:

Personalized Customer Support and Service: Chatbots are transforming customer support by providing immediate and round-the-clock assistance [15]. They can efficiently handle frequently asked questions, troubleshoot common issues, and guide customers through self-service options. By integrating with knowledge bases and customer databases, chatbots offer personalized responses, making customers feel valued and attended to.

Lead Qualification and Nurturing: Incorporating chatbots into lead generation strategies streamlines the qualification process [16]. Through interactive conversations, chatbots collect essential customer information and gauge user intent. By analyzing responses and behavior patterns, chatbots can prioritize leads and deliver relevant content, nurturing prospects through the sales funnel.

Interactive Content Delivery: Chatbots facilitate interactive content delivery, enhancing customer engagement [17]. From quizzes and surveys to personalized product recommendations, chatbots create dynamic and immersive experiences. Interactive content not only captivates customers but also helps businesses gather valuable insights into consumer preferences.

Personalized Marketing Campaigns: AI-powered chatbots enable hyper-personalized marketing campaigns [18]. By leveraging customer data and behavior, chatbots deliver targeted offers, promotions, and recommendations. This personalized approach increases the chances of conversions and fosters long-term customer loyalty.

Customer Feedback and Insights: Chatbots serve as effective tools for collecting customer feedback and insights [19]. By proactively seeking opinions and preferences, chatbots aid businesses in understanding customer sentiments and pain points. These valuable insights

empower marketers to make data-driven decisions and improve their overall marketing strategies.

Social Media Engagement: Chatbots play a vital role in social media marketing by automating responses to customer inquiries and comments [20]. They ensure prompt interactions, even during peak hours, and maintain a consistent brand voice across social platforms.

E-commerce Assistance and Upselling: In the e-commerce sector, chatbots enhance the customer shopping experience [21]. By providing real-time product information, assisting with purchase decisions, and cross-selling related items, chatbots contribute to increased sales and customer satisfaction.

Chatbots have evolved into indispensable assets for modern marketers, revolutionizing customer engagement and brand-consumer interactions. With their ability to deliver personalized support, generate leads, and facilitate interactive content, chatbots empower businesses to connect with their audiences on a deeper level. By incorporating AI-driven chatbot solutions into marketing strategies, brands can optimize customer experiences, boost conversions, and achieve sustainable growth in an increasingly competitive market.

4. RESULTS AND CONCLUSION

In conclusion, chatbots have helped in a new era of marketing, transforming the way businesses engage with their customers and prospects. As AI-driven virtual assistants, chatbots have demonstrated their versatility across various marketing functions, contributing to enhanced customer experiences and driving business growth.

The implementation of chatbots in marketing has empowered businesses to provide immediate and personalized customer support, ensuring that users feel valued and heard. By offering 24/7 assistance and utilizing data-driven insights, chatbots streamline issue resolution and alleviate customer frustrations, ultimately bolstering brand loyalty.

Moreover, chatbots have proven to be invaluable tools for lead generation and nurturing. Through interactive conversations, chatbots efficiently qualify leads, identify customer intent, and deliver tailored content. This capability accelerates the sales process, increasing conversion rates and maximizing marketing efforts.

Another notable advantage of chatbots lies in their ability to facilitate interactive content delivery. By engaging customers with quizzes, surveys, and personalized product recommendations, chatbots create immersive experiences that captivate audiences and yield valuable data for marketers to refine their strategies.

Furthermore, chatbots have enabled hyper-personalized marketing campaigns, effectively delivering targeted offers and promotions based on customer preferences and behavior. This level of personalization fosters strong emotional connections with customers and boosts brand advocacy.

From social media engagement to e-commerce assistance, chatbots have diversified their applications across various marketing channels. By automating responses and ensuring consistent interactions, chatbots help maintain brand reputation and responsiveness on digital platforms.

In the age of data-driven decision-making, chatbots serve as a rich source of customer insights. By actively seeking feedback and opinions, chatbots empower businesses to make informed decisions, optimize marketing strategies, and adapt to evolving customer demands.

As the technology behind chatbots continues to evolve, their potential in marketing remains boundless. By harnessing the power of AI-driven chatbot solutions, businesses can stay ahead of the competition, elevate customer engagement, and cultivate lasting relationships with their target audience. The integration of chatbots into marketing practices is no longer just an option but a strategic imperative for brands aiming to thrive in an increasingly digital and customer-centric landscape.

REFERENCES

1. Anderson, M. (2019). Chatbot Marketing: How Chatbots can Boost Your Business. HubSpot.
2. Kadam, A., & Atre, A. (2020). Chatbots for Digital Marketing: How AI-powered Chatbots Transform Marketing for Your Business. *International Journal of Advanced Science and Technology*, 29(6), 5590-5604.
3. Zeng, R., & Nguyen, P. T. (2019). AI Chatbots and Customer Service: The Impact of Affective Chatbots on Customer Satisfaction and Customer Loyalty. In *Proceedings of the International Conference on HCI in Business, Government and Organizations* (pp. 216-230). Springer, Cham.
4. Almeida, F., & Akkaya, C. (2019). Personalization and Chatbots in Conversational Marketing. Master's thesis, Aalto University.
5. Suri, S. (2021). Leveraging Chatbots for Lead Generation: A Comparative Analysis. *International Journal of Advanced Research in Computer Science*, 12(1), 261-268.
6. Kim, H. W., Chan, H. C., & Gupta, S. (2017). Examining the Impact of Chatbots on Customer Engagement. In *Pacific Asia Conference on Information Systems (PACIS 2017)*.
7. Jain, S., & Yadav, S. (2018). Data-Driven Decision Making for Digital Marketing using Chatbots. *International Journal of Advanced Research in Computer Science*, 9(2), 279-283.
8. Anderson, M. (2019). Chatbot Marketing: How Chatbots can Boost Your Business. HubSpot.
9. Diederich, J., & Goossens, K. (2021). Enhancing Customer Engagement through Personalization: The Role of Chatbots. In *Proceedings of the 54th Hawaii International Conference on System Sciences*.
10. Venkatesh, U. M., & Maharaj, A. (2019). Enhancing Customer Engagement through Omnichannel Chatbots. In *Proceedings of the 2019 International Conference on Information Systems (ICIS)*.
11. El-Hassan, S., & Adams, A. (2019). Interactive Content in Conversational Marketing: Leveraging Chatbots for Better Engagement. In *Proceedings of the European Conference on e-Learning (ECEL)*.
12. Suri, S. (2021). Proactive Engagement through Chatbots: Strategies and Impact on Customer Experience. *Journal of Customer Behavior*, 20(3), 285-300.

13. Zeng, R., & Nguyen, P. T. (2019). AI Chatbots and Customer Service: The Impact of Affective Chatbots on Customer Satisfaction and Customer Loyalty. In Proceedings of the International Conference on HCI in Business, Government and Organizations.
14. Jain, S., & Yadav, S. (2018). Data-Driven Decision Making for Digital Marketing using Chatbots. *International Journal of Advanced Research in Computer Science*, 9(2), 279-283.
15. Zeng, R., & Nguyen, P. T. (2019). AI Chatbots and Customer Service: The Impact of Affective Chatbots on Customer Satisfaction and Customer Loyalty. In Proceedings of the International Conference on HCI in Business, Government and Organizations.
16. Suri, S. (2021). Leveraging Chatbots for Lead Generation: A Comparative Analysis. *International Journal of Advanced Research in Computer Science*, 12(1), 261-268.
17. El-Hassan, S., & Adams, A. (2019). Interactive Content in Conversational Marketing: Leveraging Chatbots for Better Engagement. In Proceedings of the European Conference on e-Learning (ECEL).
18. Venkatesh, U. M., & Maharaj, A. (2019). Enhancing Customer Engagement through Omnichannel Chatbots. In Proceedings of the 2019 International Conference on Information Systems (ICIS).
19. Anderson, M. (2019). Chatbot Marketing: How Chatbots can Boost Your Business. HubSpot.
20. Shah, J., & Ward, D. (2018). Chatbots in Social Media Marketing: Exploring User Perceptions and Expectations. In Proceedings of the 2018 International Conference on Information Systems.
21. Kim, H. W., Chan, H. C., & Gupta, S. (2017). Examining the Impact of Chatbots on Customer Engagement. In Pacific Asia Conference on Information Systems (PACIS 2017).

TÜRKİYE VE DİĞER OECD ÜLKELERİNİN MAKROEKONOMİK GÖSTERGELERİNİN CRITIC TEMELLİ ARAS YÖNTEMİ İLE İNCELENMESİ¹

Doç.Dr. Musa TÜRKÖĞLU

Süleyman Demirel Üniversitesi, 0000-0001-7662-9647

Ahmet KARATAŞ

Süleyman Demirel Üniversitesi, 0000-0002-7197-0587

ÖZET

Çok kriterli karar verme yöntemleri karar probleminin analiz edilmesini ve alternatifler arasından en uygun olanın seçilmesi için kullanılmaktadır. Birden fazla tekniğin kullanılması ile de etkin bir çözüme ulaşılabileceği düşünülmektedir. Bu çalışma ile OECD'ye üye 38 ülkenin 2017-2020 yılları arası ekonomik performansları değerlendirilerek bir sıralama sunulmak istenmiştir. Bu kapsamda Dünya Bankası verileri kullanılarak dokuz kriter seçilmiştir. Bu kriterler büyüme oranı, kişi başı gelir, enflasyon oranı, işsizlik oranı, mal ihracatı, mal ithalatı, istihdam oranı, yüksek teknoloji ürünlerinin imalat sanayi ihracatı içindeki payı ve toplam rezervlerdir. Kriterlerin önem ağırlıkları objektif değerlendirme yöntemi olan CRITIC ile yapılmıştır. Büyüme oranları, ithalat ve ihracat rakamları yüksek önem derecesine sahip iken, istihdam oranı en az öneme sahip kriter olmuştur. Ülke performanslarının sıralamasında ise ARAS yöntemi kullanılmıştır. 2017, 2018 ve 2019 yıllarında İzlanda, 2020 yılında ise Japonya ilk sırada yer alırken 2017 yılında Kolombiya diğer yıllar ise Türkiye sonuncu sırada yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: Çok Kriterli Karar Verme, Makroekonomi, ARAS, CRITIC

1. GİRİŞ

Küresel ekonomide Dünya nüfusunun sürekli bir artış halinde olması, kıt kaynakların varlığı, iktisadi faaliyetlerin eşitsiz dağılımına, Dünya ülkelerini sürekli bir büyüme savaşına sürüklemektedir. Her ülke var olan kaynaklardan en fazla payı almak için rekabet etmektedir. Serbest küresel ekonomideki bu rekabet ülkelerin makroekonomik performansına göre değişim göstermektedir. Bu rekabette ülkelerin konumlarını belirlemek için makroekonomik performansını yorumlamak gerekmektedir. Performansın değerlendirilmesinde ise çeşitli yöntemler ve analizler geliştirilmiştir (Arzu ve Ayçin, 2021: 56).

Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD), ikinci dünya savaşını takiben batılı ülkelerin girişimi ile Batı Avrupa ülkelerinin ekonomisinin korunması, kalkınması ve inşası üzerine Marshall Planı çerçevesinde Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile Kanada'nın yardımının

¹ Bu çalışma; Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı'nda Doç. Dr. Musa Türkoğlu danışmanlığında Ahmet KARATAŞ tarafından hazırlanan "Türkiye ve Diğer OECD Ülkelerinin Makroekonomik Göstergeler Açısından Çok Kriterli Karar Verme Yöntemi ile Analizi" isimli yüksek lisans tezinden türetilen ve Karadeniz 13. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi'nde sunulan bildirinin gözden geçirilmiş halidir.

mali olarak paylaştırılması, serbest piyasa ekonomisinin tahsisi için kurulmuştur (OECD, 2023). Avrupa Ekonomik İşbirliği (OEEC) örgütünün yerine kurulmuştur (Karluk, 2014: 77).

Karar verme, karşılaşılan bir olayda, hedefe odaklanmak ve belirlenen amaca ulaşmak için mevcut tüm alternatifler arasından en uygun olanı seçim yapma davranışı ve seçme sürecinin tümüne verilen isimdir (Ersöz ve Kabak, 2010: 98). Çok kriterli karar verme, belirlenen ve benzer zamanda uygulanan kriterler arasından en iyi alternatifin seçilmesini sağlamaktadır. Bu yöntem; aynı zamanda uygulamada karşılaşılan çelişkiler açısından sayısal veriler üzerinden çıkarımlar yaparak nesnel gerçeklikler ışığında analitik bir yaklaşım sunmaktadır (Hamurcu ve Eren, 2015: 5).

Bu çalışmada, OECD üyelerinin makroekonomik göstergeleri ile performanslarının değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Amaç doğrultusunda temel karar probleminin incelenmesinde kullanılacak kriterler; karar problemini doğru temsil edebilecek, ekonomik göstergeler arasında ilişkiyi iyi yansıtabilecek nitelikte olan verilerden faydalanılmıştır. Karar problemine ilişkin OECD ülkelerinin performanslarının sıralamasında kullanılan kriterlerin önem düzeyleri benzer değişkenler olduğundan ve objektif değerlendirme sağlanması için CRITIC yöntemi benimsenmiş ve kriterler ülkelerin ekonomik büyüklüğünü yansıtabilmesi için temel makroekonomik göstergelerden seçilmiştir. 2017, 2018, 2019, 2020 yılları için dokuz makro ekonomik kriter benimsenmiş ve ARAS yöntemi ile ülkelerin performansları ölçülmüş ve sıralama değerleri yansıtılmıştır. Çalışmada elde edilen bulguların nedenlerine ilişkin ekonometrik/istatistiksel bir değerlendirme yapılmamaktadır. Yılların kapsamının dar olması sadece küresel salgının etkilerini, belirlenen kriterler için yansıtması yönlerinden çalışma kısıtlılığa sahiptir.

Benzer çalışmalardan farklı olarak teknolojinin küresel ekonomiyi nasıl etkileyeceği ve hangi ülkelerin performanslarının dünya ekonomisini etkileyebileceği sorularına yanıt aranmaktadır.

2.YÖNTEM

Çalışma kapsamında OECD ülkelerinin performans değerlendirmesinde çok kriterli karar verme yöntemleri kullanılmıştır. Çalışma ile dokuz makroekonomik kriter belirlenmiş, bu kriterlerin önem ağırlıkları objektif bir değerlendirme yöntemi olan CRITIC ile hesaplanmıştır. Daha sonra performans değerlendirmesinde ARAS yöntemi kullanılmıştır. Çalışma 2017-2020 yılları arası küresel ekonominin boyutunu yansıtabilmek ve Covid-19 salgını sırasında durağan hale gelen dünya ekonomisini değerlendirmek amaçlanmıştır. Çalışma kapsamında yöntem adımlarının kolay gösterimini sağlamak için 2017 yılına ilişkin veriler kullanılarak işlem adımları anlatılmış daha sonra diğer yılların sadece sonuçlarına ilişkin genel değerlendirme yapılmıştır.

2.1. Çalışma Grubu

Çalışma ile OECD 38 ülkenin performans değerlendirilmesi amaçlanmış ve bu ülkelere ilişkin alternatif kodları OECD'nin web sayfasına göre tasarlanmış ve aşağıda çizelgede aktarılmıştır.

Çizelge 1. Çalışmada Kullanılan Alternatifler

Alternatif Kodu	Ülkeler	Alternatif Kodu	Ülkeler
A1	Avustralya	A20	Japonya
A2	Avusturya	A21	Kore

A3	Belçika	A22	Letonya
A4	Kanada	A23	Litvanya
A5	Şili	A24	Lüksemburg
A6	Kolombiya	A25	Meksika
A7	Kostarika	A26	Hollanda
A8	Çekya	A27	Yeni Zelenda
A9	Danimarka	A28	Norveç
A10	Estonya	A29	Polonya
A11	Finlandiya	A30	Portekiz
A12	Fransa	A31	Slovakya
A13	Almanya	A32	Slovenya
A14	Yunanistan	A33	İspanya
A15	Macaristan	A34	İsveç
A16	İzlanda	A35	İsviçre
A17	İrlanda	A36	Türkiye
A18	İsrail	A37	Birleşik Krallık
A19	İtalya	A38	ABD

2.2. Veri Toplama

Çalışmada kullanılan kriterlerin verilerine Dünya Bankasından ulaşılmış ve bu kriterlere ilişkin verilen rastgele kodlar çizelgede iletilmiştir.

Çizelge 2. Çalışmada Kullanılan Kriterler

Kriter Kodu	Kriter Yönü	Kriter Adı
K1	Fayda (max.)	Büyüme Oranı (%)
K2	Fayda (max.)	Kişi Başı Gelir (\$)
K3	Maliyet (min.)	Enflasyon Oranı (%)
K4	Maliyet (min.)	İşsizlik Oranı (%)
K5	Fayda (max.)	Mal İhracatı (Milyon \$)
K6	Maliyet (min.)	Mal İthalatı (Milyon \$)
K7	Fayda (max.)	İstihdam Oranı (%)
K8	Fayda (max.)	Yüksek Teknoloji Ürünlerinin İmalat Sanayi İhracatı içindeki oranı (%)
K9	Fayda (max.)	Toplam Rezervler (Altın \$)

3. BULGULAR

3.1.CRITIC Yöntemi

CRITIC yöntemi ilk olarak 1995'te Diakoulaki ve arkadaşları tarafından sekiz ilaç firmasının finansal performanslarının değerlendirilmesi amaçlanarak kullanılmıştır. Yöntem, bir karar probleminde belirsiz karar vericilerinin, kriterler hakkında göreceli önem dereceleri hakkında karar verme kolaylığı sağlaması, karar vericinin objektif kaynaklı hesaplamalarını minimuma indirmek ve tarafsız ağırlıkların hesaplanması için kullanılmıştır (Arslan, 2019: 147).

Yöntem işlem adımları ise şöyledir:

1. Adım Karar Matrisinin Oluşturulması

$$X = (x_{ij})_{m \times n} = \begin{matrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2n} \\ \vdots & \vdots & & \vdots \\ x_{m1} & x_{m2} & \dots & x_{mn} \end{matrix} \quad (1.1)$$

Karar matrisi x_{ij} $m \times n$ şeklinde matris oluşturulur ve i alternatifleri, j kriterleri v x_{ij} ise j . kriter ölçütü açısından i . alternatifin değerini ifade etmektedir. Bu durumda n adet alternatif, m adet kriter bulunmaktadır (Koca ve Bingöl, 2022: 74).

Çizelge 3. CRITIC Yöntemi Karar Matrisi

Kriterler	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9
A1	2,28	53936,14	1,95	5,59	2,967E+11	2,899E+11	61,53	18,09	6,565E+10
A2	2,26	47429,16	2,08	5,5	2,254E+11	2,129E+11	57,84	12,88	2,157E+10
A3	1,62	44198,48	2,13	7,09	4,182E+11	4,129E+11	50,02	11,49	2,615E+10
A4	3,04	45129,43	1,60	6,34	5,189E+11	5,551E+11	61,59	14,35	8,668E+10
A5	1,36	15045,53	2,18	6,95	7,81E+10	7,622E+10	55,77	7,10	3,898E+10
A6	1,36	6450,32	4,31	8,87	4,932E+10	5,808E+10	62,78	8,96	4,713E+10
A7	4,16	12118,13	1,63	7,73	1,941E+10	1,902E+10	55,22	18,50	7,15E+09
A8	5,17	20636,2	2,45	2,89	1,732E+11	1,57E+11	58,48	17,82	1,48E+11
A9	2,82	57610,1	1,15	5,83	1,834E+11	1,595E+11	58,12	12,50	7,524E+10
A10	5,79	20437,77	3,42	5,81	2,044E+10	1,934E+10	59,57	17,93	345036508
A11	3,19	46412,14	0,75	8,64	9,608E+10	9,596E+10	53,76	9,66	1,051E+10
A12	2,29	38781,05	1,03	9,41	8,347E+11	8,582E+11	50,40	26,00	1,563E+11
A13	2,68	44652,59	1,51	3,75	1,741E+12	1,481E+12	58,92	15,81	2E+11
A14	1,09	18582,09	1,12	21,5	7,01E+10	7,176E+10	40,55	12,11	7,804E+09
A15	4,27	14621,24	2,35	4,16	1,232E+11	1,135E+11	53,71	17,18	2,8E+10
A16	4,19	72010,15	1,76	2,74	1,135E+10	1,023E+10	75,06	26,38	6,566E+09
A17	9,01	69970,95	0,34	6,71	4,072E+11	3,314E+11	57,82	29,03	4,413E+09
A18	4,28	41114,78	0,24	4,22	1,047E+11	9,784E+10	61,30	21,07	1,13E+11
A19	1,67	32406,72	1,23	11,2	6,039E+11	5,463E+11	44,23	7,80	1,511E+11
A20	1,68	38834,05	0,48	2,82	8,755E+11	8,379E+11	58,74	17,57	1,264E+12
A21	3,16	31616,84	1,94	3,65	6,7E+11	5,932E+11	61,16	32,55	3,888E+11
A22	3,31	15695,12	2,93	8,72	1,882E+10	1,901E+10	55,53	17,72	4,613E+09
A23	4,28	16885,41	3,72	7,07	3,523E+10	3,41E+10	56,32	12,58	4,45E+09
A24	1,32	110193,2	1,73	5,52	1,279E+11	1,017E+11	56,04	6,97	878080634
A25	2,11	9434,386	6,04	3,42	4,374E+11	4,579E+11	58,15	21,17	1,755E+11
A26	2,91	48675,22	1,38	4,84	6,958E+11	6,062E+11	60,91	22,90	3,842E+10
A27	3,58	42925	1,85	4,74	5,581E+10	5,361E+10	67,56	9,25	2,068E+10
A28	2,32	75496,75	1,88	4,16	1,443E+11	1,304E+11	60,99	21,60	6,592E+10
A29	5,14	13815,62	2,08	4,89	2,861E+11	2,663E+11	54,37	10,67	1,133E+11
A30	3,51	21490,43	1,37	8,87	9,526E+10	9,191E+10	53,71	5,99	2,61E+10
A31	2,94	17585,2	1,31	8,13	9,027E+10	8,862E+10	55,08	11,77	3,621E+09
A32	4,82	23514,03	1,43	6,56	4,047E+10	3,609E+10	54,60	6,51	889788338
A33	2,98	28185,32	1,96	17,2	4,619E+11	4,142E+11	47,87	7,00	6,94E+10
A34	2,57	53791,51	1,79	6,72	2,374E+11	2,228E+11	60,03	15,11	6,219E+10
A35	1,36	82254,38	0,53	4,8	4,573E+11	3,995E+11	65,15	14,02	8,11E+11
A36	7,50	10464,1	11,14	10,8	2,227E+11	2,549E+11	47,08	3,23	1,077E+11
A37	2,44	40621,33	2,56	4,33	8,244E+11	8,633E+11	60,19	22,61	1,509E+11
A38	2,24	59907,75	2,13	4,36	2,394E+12	2,905E+12	59,59	19,26	4,513E+11

2. Adım Karar Matrisinin Normalize Edilmesi

$$r_{ij} = \frac{x_{ij} - x_{ij}^{\min}}{x_j^{\max} - x_j^{\min}} \quad (1.2)$$

$$r_{ij} = \frac{x_j^{\max} - x_{ij}}{x_j^{\max} - x_j^{\min}} \quad (1.3)$$

Karar matrisinde oluşturulan değerlerin x_j^{maks} , j kriterleri arasındaki en yüksek değeri, x_j^{min} , j kriterleri arasındaki en küçük değeri göstermek üzere fayda yönlü kriterler için eşitlik (1.2) formülü, maliyet yönlü kriterler için ise eşitlik (1.3) kullanılarak karar matrisi normalize edilerek; normalize edilmiş değer olan r_{ij} değerleri hesaplanır (Akbulut, 2019: 253).

Çizelge 4. CRITIC Yöntemi Normalize Karar Matrisi

Kriterler	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9
A1	0,15	0,457726	0,84	0,85	0,119743	0,9033961	0,61	0,51	0,051677
A2	0,15	0,395004	0,83	0,85	0,089807	0,9299828	0,50	0,33	0,016791
A3	0,07	0,363863	0,83	0,77	0,170704	0,8608896	0,27	0,28	0,02042
A4	0,25	0,372836	0,88	0,81	0,212962	0,811762	0,61	0,38	0,068312
A5	0,03	0,082851	0,82	0,78	0,028009	0,9772033	0,44	0,13	0,030572
A6	0,03	0	0,63	0,67	0,015934	0,9834683	0,64	0,20	0,03702
A7	0,39	0,054633	0,87	0,73	0,003382	0,9969653	0,43	0,52	0,005384
A8	0,52	0,136741	0,80	0,99	0,06793	0,9493022	0,52	0,50	0,116816
A9	0,22	0,49314	0,92	0,84	0,072185	0,9484326	0,51	0,32	0,059265
A10	0,59	0,134828	0,71	0,84	0,003815	0,9968518	0,55	0,50	0
A11	0,27	0,385201	0,95	0,69	0,035553	0,9703845	0,38	0,22	0,008041
A12	0,15	0,311643	0,93	0,64	0,345491	0,7070508	0,29	0,78	0,12342
A13	0,20	0,36824	0,88	0,95	0,725999	0,4919226	0,53	0,43	0,157967
A14	0,00	0,116941	0,92	0	0,024655	0,9787431	0,00	0,30	0,005902
A15	0,40	0,078761	0,81	0,92	0,046953	0,9643307	0,38	0,48	0,021885
A16	0,39	0,631945	0,86	1	0	1	1,00	0,79	0,004923
A17	1,00	0,612289	0,99	0,79	0,166102	0,8890515	0,50	0,88	0,003218
A18	0,40	0,334138	1,00	0,92	0,039171	0,9697319	0,60	0,61	0,089148
A19	0,07	0,250199	0,91	0,55	0,248639	0,8148108	0,11	0,16	0,119304
A20	0,07	0,312154	0,98	1	0,362618	0,7140708	0,53	0,49	1
A21	0,26	0,242586	0,84	0,95	0,276386	0,7986164	0,60	1,00	0,307375
A22	0,28	0,089113	0,75	0,68	0,003133	0,996967	0,43	0,49	0,003377
A23	0,40	0,100586	0,68	0,77	0,010019	0,9917553	0,46	0,32	0,003248
A24	0,03	1	0,86	0,85	0,048891	0,9683863	0,45	0,13	0,000422
A25	0,13	0,028764	0,47	0,96	0,178778	0,8453558	0,51	0,61	0,13857
A26	0,23	0,407015	0,90	0,89	0,287208	0,7941002	0,59	0,67	0,030129
A27	0,31	0,351587	0,85	0,89	0,018656	0,9850144	0,78	0,21	0,016093
A28	0,16	0,665553	0,85	0,92	0,055798	0,9584804	0,59	0,63	0,05189
A29	0,51	0,070996	0,83	0,89	0,115282	0,9115216	0,40	0,25	0,089352
A30	0,31	0,144975	0,90	0,67	0,03521	0,9717818	0,38	0,09	0,020376
A31	0,23	0,107331	0,90	0,71	0,033118	0,9729196	0,42	0,29	0,002592
A32	0,47	0,164481	0,89	0,8	0,012219	0,991068	0,41	0,11	0,000431
A33	0,24	0,209508	0,84	0,23	0,189061	0,8604344	0,21	0,13	0,054641
A34	0,19	0,456332	0,86	0,79	0,094859	0,926568	0,56	0,41	0,048937
A35	0,03	0,730692	0,97	0,89	0,187118	0,865528	0,71	0,37	0,641469
A36	0,81	0,03869	0,00	0,57	0,088684	0,9154607	0,19	0,00	0,084912
A37	0,17	0,329382	0,79	0,92	0,341153	0,7052867	0,57	0,66	0,119096
A38	0,15	0,515288	0,83	0,91	1	0	0,55	0,55	0,356814

3. Adım Kriterler arası ilişki katsayısını ile korelasyon matrisinin oluşturulması

$$\rho_{jk} = \frac{\sum_{i=1}^m (r_{ij} - r_{ij}^-)(r_{ik} - r_{ik}^-)}{\sqrt{\sum_{i=1}^m (r_{ij} - r_{ij}^-)^2 \sum_{i=1}^m (r_{ik} - r_{ik}^-)^2}} \quad (j, j = 1, 2, \dots, n) \quad (1.4)$$

Kriterler arasında ilişkiyi hesaplamak için normalizasyon ile elde edilen r_{ij} değerleri ile eşitlik (1.4) kullanılarak korelasyon değerleri ρ_{jk} hesaplanır (Demircioğlu ve Çoşkun, 2018: 188).

Çizelge 5. Korelasyon İlişisini Gösteren Matris

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9
K1	1,00	-0,18	-0,29	0,11	-0,21	0,21	0,03	0,15	-0,26
K2	-0,18	1,00	0,42	0,30	0,22	0,20	0,40	0,22	0,17
K3	-0,29	0,42	1,00	0,08	0,10	-0,06	0,16	0,25	0,15
K4	0,11	0,30	0,08	1,00	0,20	0,18	0,75	0,43	0,28
K5	-0,21	0,22	0,10	0,20	1,00	0,98	0,03	0,28	0,47
K6	0,21	-0,20	-0,06	-0,18	-0,98	1,00	-0,03	-0,25	-0,44
K7	0,03	0,40	0,16	0,75	0,03	-0,03	1,00	0,44	0,16
K8	0,15	0,22	0,25	0,43	0,28	-0,25	0,44	1,00	0,18
K9	-0,26	0,17	0,15	0,28	0,47	-0,44	0,16	0,18	1,00

4. Adım C_j değerlerinin hesaplanması

$$\sigma_j = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^m (r_{ij} - r_j^-)^2}{m}} \quad (1.5)$$

$$c_j = \sigma_j \sum_{k=1}^n [1 - \rho_{jk}] \quad (j = 1, 2, \dots, n) \quad (1.6)$$

Eşitlik (1.5) j kriteri için hesaplanan standart sapma olmak üzere her bir kriterde mevcut hesaplanan toplam bilgi miktarını ifade eden c_j değeri eşitlik (1.6) yardımıyla hesaplanır.

Çizelge 6. Ters Korelasyon İlişisini Gösteren Matris

	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9
K1	0,00	1,18	1,29	0,89	1,21	0,79	0,97	0,85	1,26
K2	1,18	0,00	0,58	0,70	0,78	1,20	0,60	0,78	0,83
K3	1,29	0,58	0,00	0,92	0,90	1,06	0,84	0,75	0,85
K4	0,89	0,70	0,92	0,00	0,80	1,18	0,25	0,57	0,72
K5	1,21	0,78	0,90	0,80	0,00	1,98	0,97	0,72	0,53
K6	0,79	1,20	1,06	1,18	1,98	0,00	1,03	1,25	1,44
K7	0,97	0,60	0,84	0,25	0,97	1,03	0,00	0,56	0,84
K8	0,85	0,78	0,75	0,57	0,72	1,25	0,56	0,00	0,82
K9	1,26	0,83	0,85	0,72	0,53	1,44	0,84	0,82	0,00

5. Adım Kriter ağırlıklarının hesaplanması

$$w_j = \frac{c_j}{\sum_{k=1}^n (c_k)} \quad (j, k = 1, 2, \dots, n) \quad (1.7)$$

Eşitlik (1.6) yardımıyla hesaplanan c_j değerleri, tüm kriterlerin değerlerinin toplamına oranlanarak w_j değerleri olarak eşitlik (1.7) ile kriterlerin objektif ağırlıkları hesaplanır. En yüksek değerli w_j değeri en çok öneme sahip kriter, en az değere sahip w_j değeri en az öneme sahip kriter olarak değerlendirilir.

Çizelge 7. Yıllara Göre Kritik Değerleri, Standart Sapmalar ve Kritik Ağırlıkları

2017	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9
σ_j	0,22	0,23	0,17	0,20	0,20	0,18	0,18	0,24	0,19
c_j	1,82	1,51	1,23	1,21	1,61	1,82	1,10	1,49	1,41
w_i	0,14	0,114	0,09	0,091	0,122	0,138	0,084	0,113	0,107

2018	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9
σ_j	0,2	0,23	0,16	0,20	0,20	0,18	0,18	0,21	0,19
c_j	1,57	1,53	1,1	1,20	1,64	1,82	1,09	1,35	1,42
w_i	0,12	0,12	0,09	0,09	0,13	0,14	0,09	0,11	0,11
2019	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9
σ_j	0,23	0,23	0,16	0,22	0,20	0,18	0,19	0,22	0,20
c_j	1,88	1,49	1,07	1,30	1,59	1,83	1,15	1,38	1,46
w_i	0,14	0,11	0,08	0,10	0,12	0,14	0,09	0,11	0,11
2020	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9
σ_j	0,21	0,22	0,16	0,27	0,21	0,18	0,22	0,22	0,21
c_j	1,48	1,33	1,16	1,60	1,60	1,84	1,23	1,42	1,46
w_i	0,11	0,10	0,09	0,12	0,12	0,14	0,09	0,11	0,11

2017 yılı karar matrisinde yer alan verilere göre en yüksek değere sahip w_i değeri K1 (büyüme oranı) olduğu, büyüme oranı takip eden sırasıyla K6 (mal ithalatı) ve K5 (mal ihracatı) olduğu en az değere sahip K7 (istihdam oranı) olduğu belirlenmiştir. 2018 yılı karar matrisinde yer alan verilere göre en yüksek değere sahip w_i değeri K6 (mal ithalatı) olduğu, ithalatı takip eden sırasıyla K5 (mal ihracatı) ve K1 (büyüme oranı) olduğu en az değere sahip K7 (istihdam oranı) ve K3 (enflasyon oranı) olduğu belirlenmiştir. 2019 yılı karar matrisinde yer alan verilere göre en yüksek değere sahip w_i değeri K1 (Büyüme Oranı) olduğu, büyüme oranı takip eden sırasıyla K6 (mal ithalatı) ve K5 (mal ihracatı) olduğu en az değere sahip K7 (istihdam oranı) ve K3 (enflasyon oranı) olduğu belirlenmiştir. 2020 yılı karar matrisinde yer alan verilere göre en yüksek değere sahip w_i değeri K6 (mal ithalatı) olduğu, ithalatı takip eden sırasıyla K4 (işsizlik oranı) ve K5 (mal ihracatı) olduğu en az değere sahip K3 (enflasyon oranı) ve K7 (istihdam oranı) olduğu belirlenmiştir.

3.2. ARAS Yöntemi

1996 yılında Zavadskas ve Kaklauskas tarafından ortaya atılan ARAS yöntemi, karar alternatiflerini farklı kriterler ile fayda fonksiyonu değerine göre sıralama yapan çok kriterli karar verme yöntemidir. Yöntem ile fayda değerleri, bir karar alternatifinin diğer karar alternatifine görece derecesini gösterir. Yöntem ile karar alternatiflerinin fayda değerleri ile optimum karar alternatiflerinin fayda değerleri ile kıyaslanır. Karar alternatiflerinin performans değerlendirmesi yapılırken, ideal karar alternatifine göre oransal eşitliğini ortaya çıkarır (Kenger ve Organ, 2017, s. 156). ARAS yönteminin işlem adımları ise sırasıyla şöyledir;

1. Adım Karar Matrisinin Oluşturulması

$$x_{ij} = \begin{matrix} x_{11} & x_{12} & \dots & x_{1n} \\ x_{21} & x_{22} & \dots & x_{2n} \\ \vdots & \vdots & & \vdots \\ x_{n1} & x_{n2} & \dots & x_{mn} \end{matrix} \quad (2.1)$$

Eşitlik (3.1)'de i alternatifleri, j ise kriterleri ifade etmektedir. Bu durumda n adet alternatif, m adet kriter bulunmaktadır.

Çizelge 8. Karar Matrisi

Kriterler	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9
A1	2,28	53936,14	1,95	5,59	2,967E+11	2,899E+11	61,53	18,09	6,565E+10
A2	2,26	47429,16	2,08	5,5	2,254E+11	2,129E+11	57,84	12,88	2,157E+10
A3	1,62	44198,48	2,13	7,09	4,182E+11	4,129E+11	50,02	11,49	2,615E+10
A4	3,04	45129,43	1,60	6,34	5,189E+11	5,551E+11	61,59	14,35	8,668E+10

A5	1,36	15045,53	2,18	6,95	7,81E+10	7,622E+10	55,77	7,10	3,898E+10
A6	1,36	6450,32	4,31	8,87	4,932E+10	5,808E+10	62,78	8,96	4,713E+10
A7	4,16	12118,13	1,63	7,73	1,941E+10	1,902E+10	55,22	18,50	7,15E+09
A8	5,17	20636,2	2,45	2,89	1,732E+11	1,57E+11	58,48	17,82	1,48E+11
A9	2,82	57610,1	1,15	5,83	1,834E+11	1,595E+11	58,12	12,50	7,524E+10
A10	5,79	20437,77	3,42	5,81	2,044E+10	1,934E+10	59,57	17,93	345036508
A11	3,19	46412,14	0,75	8,64	9,608E+10	9,596E+10	53,76	9,66	1,051E+10
A12	2,29	38781,05	1,03	9,41	8,347E+11	8,582E+11	50,40	26,00	1,563E+11
A13	2,68	44652,59	1,51	3,75	1,741E+12	1,481E+12	58,92	15,81	2E+11
A14	1,09	18582,09	1,12	21,5	7,01E+10	7,176E+10	40,55	12,11	7,804E+09
A15	4,27	14621,24	2,35	4,16	1,232E+11	1,135E+11	53,71	17,18	2,8E+10
A16	4,19	72010,15	1,76	2,74	1,135E+10	1,023E+10	75,06	26,38	6,566E+09
A17	9,01	69970,95	0,34	6,71	4,072E+11	3,314E+11	57,82	29,03	4,413E+09
A18	4,28	41114,78	0,24	4,22	1,047E+11	9,784E+10	61,30	21,07	1,13E+11
A19	1,67	32406,72	1,23	11,2	6,039E+11	5,463E+11	44,23	7,80	1,511E+11
A20	1,68	38834,05	0,48	2,82	8,755E+11	8,379E+11	58,74	17,57	1,264E+12
A21	3,16	31616,84	1,94	3,65	6,7E+11	5,932E+11	61,16	32,55	3,888E+11
A22	3,31	15695,12	2,93	8,72	1,882E+10	1,901E+10	55,53	17,72	4,613E+09
A23	4,28	16885,41	3,72	7,07	3,523E+10	3,41E+10	56,32	12,58	4,45E+09
A24	1,32	110193,2	1,73	5,52	1,279E+11	1,017E+11	56,04	6,97	878080634
A25	2,11	9434,386	6,04	3,42	4,374E+11	4,579E+11	58,15	21,17	1,755E+11
A26	2,91	48675,22	1,38	4,84	6,958E+11	6,062E+11	60,91	22,90	3,842E+10
A27	3,58	42925	1,85	4,74	5,581E+10	5,361E+10	67,56	9,25	2,068E+10
A28	2,32	75496,75	1,88	4,16	1,443E+11	1,304E+11	60,99	21,60	6,592E+10
A29	5,14	13815,62	2,08	4,89	2,861E+11	2,663E+11	54,37	10,67	1,133E+11
A30	3,51	21490,43	1,37	8,87	9,526E+10	9,191E+10	53,71	5,99	2,61E+10
A31	2,94	17585,2	1,31	8,13	9,027E+10	8,862E+10	55,08	11,77	3,621E+09
A32	4,82	23514,03	1,43	6,56	4,047E+10	3,609E+10	54,60	6,51	889788338
A33	2,98	28185,32	1,96	17,2	4,619E+11	4,142E+11	47,87	7,00	6,94E+10
A34	2,57	53791,51	1,79	6,72	2,374E+11	2,228E+11	60,03	15,11	6,219E+10
A35	1,36	82254,38	0,53	4,8	4,573E+11	3,995E+11	65,15	14,02	8,11E+11
A36	7,50	10464,1	11,14	10,8	2,227E+11	2,549E+11	47,08	3,23	1,077E+11
A37	2,44	40621,33	2,56	4,33	8,244E+11	8,633E+11	60,19	22,61	1,509E+11
A38	2,24	59907,75	2,13	4,36	2,394E+12	2,905E+12	59,59	19,26	4,513E+11

2. Adım Her kriter için optimum performans derecelendirmesinin belirlenmesi

ARAS yönteminde bir karar matrisi oluşturulduktan sonraki adım, her bir kriter için en uygun performans derecesinin belirlenmesidir. Buna göre kriterin fayda (ne kadar yüksek değer daha iyi) ya da maliyet (ne kadar düşük değer daha iyi) yönüne göre sırasıyla eşitlik (2.2) ve (2.3) kullanılarak hesaplanır (Stanujkic ve Jovanovic, 2012: 458).

$$x_j = \text{Maks}X_{ij} \quad (2.2)$$

$$x_j = \text{Min}X_{ij} \quad (2.3)$$

3. Adım Normalize Karar Matrisinin oluşturulması

Yöntemde kriterin değerlendirme yönüne göre; fayda ve maliyetlerine göre iki şekilde hesaplanmaktadır. Kriter değerinin fayda yönlü olması durumunda eşitlik (2.4) yardımıyla standart karar matrisi kriterlerin verileri diğer çok kriterli karar verme yöntemlerine benzer şekilde hesaplanarak gerçekleştirilmektedir.

$$\bar{x}_{ij} = \frac{x_{ij}}{\sum_{i=0}^m x_{ij}} \quad (2.4)$$

Kriterin değerinin maliyet yönlü olduğu değerlendiriliyorsa normalizasyon işlemi iki adımda hesaplanmaktadır. İlk önce kriterin karar matrisindeki değerleri eşitlik (2.5) yardımıyla fayda yönlü değerlere \widehat{x}_{ij} dönüştürülür daha sonra normalize karar matrisine \bar{X} eşitlik (2.6) aktarılır (Kenger ve Organ, 2017, s. 157).

$$\widehat{x}_{ij} = \frac{1}{x_{ij}} \quad (2.5)$$

$$\bar{X} = \begin{matrix} \bar{x}_{11} & \bar{x}_{12} & \dots & \bar{x}_{1n} \\ \bar{x}_{21} & \bar{x}_{22} & \dots & \bar{x}_{2n} \\ \vdots & \vdots & & \vdots \\ \bar{x}_{n1} & \bar{x}_{n2} & \dots & \bar{x}_{mn} \end{matrix} \quad (2.6)$$

Çizelge 9. Normalize Edilmiş Karar Matrisi

Kriterler	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9
A1	0,0173	0,0347	0,0171	0,0257	0,0179	0,0069	0,0274	0,0294	0,0106
A2	0,0171	0,0305	0,0160	0,0261	0,0136	0,0094	0,0258	0,0209	0,0035
A3	0,0123	0,0285	0,0157	0,0202	0,0253	0,0048	0,0223	0,0187	0,0042
A4	0,0231	0,0291	0,0209	0,0226	0,0314	0,0036	0,0274	0,0233	0,0139
A5	0,0103	0,0097	0,0153	0,0206	0,0047	0,0262	0,0248	0,0115	0,0063
A6	0,0103	0,0042	0,0077	0,0162	0,0030	0,0344	0,0280	0,0146	0,0076
A7	0,0316	0,0078	0,0205	0,0185	0,0012	0,1050	0,0246	0,0300	0,0012
A8	0,0392	0,0133	0,0136	0,0496	0,0105	0,0127	0,0261	0,0290	0,0238
A9	0,0214	0,0371	0,0290	0,0246	0,0111	0,0125	0,0259	0,0203	0,0121
A10	0,0440	0,0132	0,0097	0,0247	0,0012	0,1032	0,0265	0,0291	0,0001
A11	0,0242	0,0299	0,0442	0,0166	0,0058	0,0208	0,0239	0,0157	0,0017
A12	0,0174	0,0250	0,0323	0,0152	0,0505	0,0023	0,0225	0,0422	0,0251
A13	0,0204	0,0288	0,0221	0,0382	0,1053	0,0013	0,0262	0,0257	0,0322
A14	0,0083	0,0120	0,0297	0,0067	0,0042	0,0278	0,0181	0,0197	0,0013
A15	0,0324	0,0094	0,0142	0,0345	0,0075	0,0176	0,0239	0,0279	0,0045
A16	0,0319	0,0464	0,0189	0,0523	0,0007	0,1951	0,0334	0,0428	0,0011
A17	0,0684	0,0451	0,0978	0,0214	0,0246	0,0060	0,0258	0,0471	0,0007
A18	0,0325	0,0265	0,1359	0,0340	0,0063	0,0204	0,0273	0,0342	0,0182
A19	0,0127	0,0209	0,0271	0,0128	0,0365	0,0037	0,0197	0,0127	0,0243
A20	0,0127	0,0250	0,0688	0,0508	0,0529	0,0024	0,0262	0,0285	0,2033
A21	0,0240	0,0204	0,0171	0,0393	0,0405	0,0034	0,0272	0,0529	0,0625
A22	0,0252	0,0101	0,0114	0,0164	0,0011	0,1050	0,0247	0,0288	0,0007
A23	0,0325	0,0109	0,0089	0,0203	0,0021	0,0585	0,0251	0,0204	0,0007
A24	0,0100	0,0709	0,0192	0,0260	0,0077	0,0196	0,0250	0,0113	0,0001
A25	0,0160	0,0061	0,0055	0,0419	0,0264	0,0044	0,0259	0,0344	0,0282
A26	0,0221	0,0313	0,0241	0,0296	0,0421	0,0033	0,0271	0,0372	0,0062
A27	0,0272	0,0276	0,0180	0,0303	0,0034	0,0372	0,0301	0,0150	0,0033
A28	0,0176	0,0486	0,0178	0,0345	0,0087	0,0153	0,0272	0,0351	0,0106
A29	0,0390	0,0089	0,0160	0,0293	0,0173	0,0075	0,0242	0,0173	0,0182
A30	0,0266	0,0138	0,0243	0,0162	0,0058	0,0217	0,0239	0,0097	0,0042
A31	0,0223	0,0113	0,0254	0,0176	0,0055	0,0225	0,0245	0,0191	0,0006
A32	0,0366	0,0151	0,0233	0,0219	0,0024	0,0553	0,0243	0,0106	0,0001
A33	0,0226	0,0181	0,0170	0,0083	0,0279	0,0048	0,0213	0,0114	0,0112
A34	0,0195	0,0346	0,0186	0,0213	0,0144	0,0090	0,0267	0,0245	0,0100
A35	0,0103	0,0530	0,0624	0,0299	0,0276	0,0050	0,0290	0,0228	0,1304
A36	0,0570	0,0067	0,0030	0,0133	0,0135	0,0078	0,0210	0,0053	0,0173

A37	0,0186	0,0262	0,0130	0,0331	0,0498	0,0023	0,0268	0,0367	0,0243
A38	0,0170	0,0386	0,0156	0,0329	0,1448	0,0007	0,0265	0,0313	0,0726
Optimal Değer	0,0684	0,0709	0,0030	0,0067	0,1448	0,0007	0,0334	0,0529	0,2033

3.Adım Ağırlıklandırılmış karar matrisinin oluşturulması.

Normalize edilmiş karar matrisinde yer alan her bir alternatif ve kritere ait X_{ij} değerleri ile CRITIC yöntemi ile hesaplanan ağırlık değerleri eşitlik 2.7 ile hesaplanmış ve karar matrisi eşitlik (2.8) ile oluşturulmuş ve çizelge 10’da aktarılmıştır.

$$\hat{x}_{ij} = \bar{x}_{ij} \times w_j \tag{2.7}$$

$$\hat{X} = \begin{matrix} \hat{x}_{11} & \hat{x}_{12} & \dots & \hat{x}_{1n} \\ \hat{x}_{21} & \hat{x}_{22} & \dots & \hat{x}_{2n} \\ \vdots & \vdots & & \vdots \\ \hat{x}_{n1} & \hat{x}_{n2} & \dots & \hat{x}_{mn} \end{matrix} \tag{2.8}$$

Çizelge 10. Ağırlıklandırılmış Karar Matrisi

Kriterler	K1	K2	K3	K4	K5	K6	K7	K8	K9
A1	0,0024	0,0040	0,0016	0,0023	0,0022	0,0009	0,0023	0,0033	0,0011
A2	0,0024	0,0035	0,0015	0,0024	0,0017	0,0013	0,0022	0,0024	0,0004
A3	0,0017	0,0033	0,0015	0,0019	0,0031	0,0007	0,0019	0,0021	0,0004
A4	0,0032	0,0033	0,0019	0,0021	0,0038	0,0005	0,0023	0,0026	0,0015
A5	0,0014	0,0011	0,0014	0,0019	0,0006	0,0036	0,0021	0,0013	0,0007
A6	0,0014	0,0005	0,0007	0,0015	0,0004	0,0047	0,0023	0,0016	0,0008
A7	0,0044	0,0009	0,0019	0,0017	0,0001	0,0145	0,0021	0,0034	0,0001
A8	0,0054	0,0015	0,0013	0,0045	0,0013	0,0018	0,0022	0,0033	0,0025
A9	0,0030	0,0042	0,0027	0,0023	0,0014	0,0017	0,0022	0,0023	0,0013
A10	0,0061	0,0015	0,0009	0,0023	0,0002	0,0142	0,0022	0,0033	5,9343
A11	0,0033	0,0034	0,0041	0,0015	0,0007	0,0029	0,0020	0,0018	0,0002
A12	0,0024	0,0029	0,0030	0,0014	0,0062	0,0003	0,0019	0,0048	0,0027
A13	0,0028	0,0033	0,0021	0,0035	0,0128	0,0002	0,0022	0,0029	0,0034
A14	0,0011	0,0014	0,0028	0,0006	0,0005	0,0038	0,0015	0,0022	0,0001
A15	0,0045	0,0011	0,0013	0,0032	0,0009	0,0024	0,0020	0,0031	0,0005
A16	0,0044	0,0053	0,0018	0,0048	0,0001	0,0269	0,0028	0,0048	0,0001
A17	0,0094	0,0052	0,0091	0,0020	0,0030	0,0008	0,0022	0,0053	7,5891
A18	0,0045	0,0030	0,0127	0,0031	0,0008	0,0028	0,0023	0,0039	0,0019
A19	0,0017	0,0024	0,0025	0,0012	0,0044	0,0005	0,0016	0,0014	0,0026
A20	0,0018	0,0029	0,0064	0,0047	0,0065	0,0003	0,0022	0,0032	0,0217
A21	0,0033	0,0023	0,0016	0,0036	0,0049	0,0005	0,0023	0,0060	0,0067
A22	0,0035	0,0012	0,0011	0,0015	0,0001	0,0145	0,0021	0,0032	7,9347
A23	0,0045	0,0012	0,0008	0,0019	0,0003	0,0081	0,0021	0,0023	7,6530
A24	0,0014	0,0081	0,0018	0,0024	0,0009	0,0027	0,0021	0,0013	1,5102
A25	0,0022	0,0007	0,0005	0,0038	0,0032	0,0006	0,0022	0,0039	0,0030
A26	0,0030	0,0036	0,0023	0,0027	0,0051	0,0005	0,0023	0,0042	0,0007
A27	0,0037	0,0032	0,0017	0,0028	0,0004	0,0051	0,0025	0,0017	0,0004
A28	0,0024	0,0056	0,0017	0,0032	0,0011	0,0021	0,0023	0,0040	0,0011
A29	0,0054	0,0010	0,0015	0,0027	0,0021	0,0010	0,0020	0,0020	0,0019
A30	0,0037	0,0016	0,0023	0,0015	0,0007	0,0030	0,0020	0,0011	0,0004
A31	0,0031	0,0013	0,0024	0,0016	0,0007	0,0031	0,0021	0,0022	6,2275
A32	0,0050	0,0017	0,0022	0,0020	0,0003	0,0076	0,0020	0,0012	1,5303
A33	0,0031	0,0021	0,0016	0,0008	0,0034	0,0007	0,0018	0,0013	0,0012
A34	0,0027	0,0040	0,0017	0,0020	0,0017	0,0012	0,0022	0,0028	0,0011

A35	0,0014	0,0061	0,0058	0,0027	0,0034	0,0007	0,0024	0,0026	0,0139
A36	0,0079	0,0008	0,0003	0,0012	0,0016	0,0011	0,0018	0,0006	0,0019
A37	0,0026	0,0030	0,0012	0,0030	0,0061	0,0003	0,0022	0,0041	0,0026
A38	0,0023	0,0044	0,0015	0,0030	0,0176	0,0001	0,0022	0,0035	0,0078
Optimal Değer	0,0094	0,0081	0,0003	0,0006	0,0176	0,0001	0,0028	0,0060	0,0217

5. Adım Optimallik Fonksiyon değerlerinin oluşturulması

Her bir alternatif için optimal fonksiyon değerleri S_i olarak gösterilmek üzere eşitlik (2.9) ile hesaplanır.

$$S_i = \sum_{j=1}^n x_{ij} \quad (2.9)$$

6. Adım Fayda derecelerinin hesaplanarak alternatiflerin sıralanmasının yapılması

Son adımda her bir alternatifin fayda değeri (K_i) eşitlik (2.10) yardımıyla hesaplanmış, fayda dereceleri küçükten büyüğe doğru ülkelerin performanslarının sıra değerleri çizelge 11'de aktarılmıştır. En yüksek fayda değerine sahip olan alternatif en iyi karar alternatif olarak tespit edilir (Şenol ve Ulutaş, 2018: 95).

$$K_i = \frac{S_i}{S_0} \quad (2.10)$$

Çizelge 11. 2017 yılı S_i ve K_i değerleri

Ülkeler	S_i	K_i	Sıralama
A1	0,020171	0,302578	23
A2	0,017572	0,263582	30
A3	0,016427	0,246408	32
A4	0,021252	0,318787	19
A5	0,01407	0,21106	37
A6	0,013983	0,209754	38
A7	0,029019	0,435293	10
A8	0,023753	0,356307	15
A9	0,020978	0,314679	21
A10	0,030604	0,459077	9
A11	0,019924	0,29887	25
A12	0,025459	0,381896	12
A13	0,033198	0,497979	7
A14	0,014104	0,211567	36
A15	0,018986	0,284789	28
A16	0,050936	0,764063	1
A17	0,037039	0,555598	5
A18	0,034971	0,524583	6
A19	0,018465	0,276986	29
A20	0,049613	0,744205	2
A21	0,031156	0,467357	8
A22	0,027178	0,407684	11
A23	0,021215	0,318231	20
A24	0,020687	0,31031	22
A25	0,020142	0,302132	24
A26	0,024298	0,364471	14
A27	0,021458	0,321877	18
A28	0,023335	0,350033	16
A29	0,019644	0,294666	26

A30	0,016241	0,243621	34
A31	0,016389	0,245839	33
A32	0,022102	0,331538	17
A33	0,015866	0,237997	35
A34	0,019389	0,290838	27
A35	0,039042	0,585644	4
A36	0,017029	0,255441	31
A37	0,025164	0,377471	13
A38	0,042473	0,637103	3
Optimal Değer	0,066665	1	

ARAS yöntemi 2017 yılı verileri ile hesaplanan değerler sonucunda ilk sırada yer alan ülke en büyük K_i (0,764063) değeri ile İzlanda (A16) olduğu, İzlanda'yı takiben Japonya (A20) 'nın 2. Sırada yer aldığı ve 3.sırada ABD (A38)'nin olduğu görülmüştür. En kötü performans sergileyen ülkeler ise en küçük K_i (0,209754) değeri ile Kolombiya (A6) olduğu, Kolombiya'yı takip eden Şili (A5) ve Yunanistan (A14) olduğu görülmüştür.

Çizelge 12. 2018,2019,2020 Yılı S_i ve K_i değerleri

Ülkeler	2018			2019			2020		
	S_i	K_i	Sıra	S_i	K_i	Sıra	S_i	K_i	Sıra
A1	0,0212	0,3096	23	0,0213	0,3225	23	0,0158	0,2545	33
A2	0,0184	0,2685	29	0,0177	0,2670	32	0,0192	0,3092	20
A3	0,0175	0,2560	31	0,0192	0,2903	28	0,0189	0,3042	22
A4	0,0210	0,3070	24	0,0204	0,3081	27	0,0188	0,3030	23
A5	0,0167	0,2443	35	0,0130	0,1973	37	0,0169	0,2716	30
A6	0,0154	0,2250	37	0,0170	0,2568	34	0,0172	0,2764	28
A7	0,0277	0,4047	10	0,0270	0,4086	11	0,0244	0,3926	13
A8	0,0235	0,3440	15	0,0246	0,3716	14	0,0246	0,3957	12
A9	0,0222	0,3244	18	0,0205	0,3096	26	0,0165	0,2651	32
A10	0,0290	0,4244	9	0,0303	0,4581	7	0,0235	0,3777	16
A11	0,0173	0,2529	32	0,0168	0,2540	35	0,0134	0,2152	37
A12	0,0246	0,3590	14	0,0253	0,3823	13	0,0255	0,4102	11
A13	0,0324	0,4744	7	0,0318	0,4813	6	0,0319	0,5142	6
A14	0,0178	0,2599	30	0,0222	0,3358	18	0,0180	0,2899	25
A15	0,0203	0,2965	26	0,0218	0,3302	22	0,0177	0,2856	27
A16	0,0513	0,7509	1	0,0523	0,7906	1	0,0547	0,8802	2
A17	0,0349	0,5108	5	0,0299	0,4528	8	0,0168	0,2711	31
A18	0,0267	0,3911	11	0,0275	0,4153	10	0,0227	0,3656	17
A19	0,0187	0,2741	27	0,0190	0,2871	29	0,0256	0,4125	10
A20	0,0471	0,6891	2	0,0465	0,7033	2	0,0630	1,0142	1
A21	0,0326	0,4772	6	0,0347	0,5247	5	0,0268	0,4311	9
A22	0,0293	0,4288	8	0,0277	0,4187	9	0,0221	0,3550	18
A23	0,0216	0,3156	21	0,0238	0,3595	16	0,0152	0,2440	35
A24	0,0215	0,3140	22	0,0219	0,3304	21	0,0169	0,2721	29
A25	0,0205	0,3003	25	0,0172	0,2607	33	0,0237	0,3814	15
A26	0,0246	0,3592	13	0,0238	0,3596	15	0,0240	0,3868	14
A27	0,0221	0,3238	19	0,0210	0,3169	25	0,0180	0,2890	26
A28	0,0222	0,3253	17	0,0212	0,3204	24	0,0191	0,3079	21
A29	0,0218	0,3181	20	0,0221	0,3334	19	0,0180	0,2903	24
A30	0,0173	0,2528	33	0,0220	0,3319	20	0,0530	0,8525	3
A31	0,0168	0,2461	34	0,0160	0,2418	36	0,0142	0,2292	36
A32	0,0223	0,3259	16	0,0224	0,3390	17	0,0277	0,4462	8

A33	0,0161	0,2351	36	0,0177	0,2672	31	0,0214	0,3452	19
A34	0,0187	0,2737	28	0,0185	0,2802	30	0,0154	0,2475	34
A35	0,0387	0,5661	4	0,0399	0,6031	4	0,0372	0,5987	5
A36	0,0120	0,1757	38	0,0099	0,1502	38	0,0068	0,1101	38
A37	0,0256	0,3743	12	0,0256	0,3875	12	0,0304	0,4900	7
A38	0,0441	0,6454	3	0,0444	0,6712	3	0,0400	0,6432	4
Optimal Değer	0,0684	1,0000		0,0661	1,0000		0,0621	1,0000	

2018 yılı verileri ile hesaplanan değerler sonucunda ilk sırada yer alan ülke en büyük K_i (0,750899) değeri ile İzlanda (A16) olduğu, İzlanda'yı takiben Japonya (A20)'nin 2. Sırada yer aldığı ve 3.sırada ABD (A38)'nin olduğu görülmüştür. En kötü performans sergileyen ülkeler ise en küçük K_i (0,175664) değeri ile Türkiye (A36) olduğu, Türkiye'yi takip eden Kolombiya (A6) ve İspanya (A33) olduğu görülmüştür. 2019 yılı verileri ile hesaplanan değerler sonucunda ilk sırada yer alan ülke en büyük K_i (0,790578) değeri ile İzlanda (A16) olduğu, İzlanda'yı takiben Japonya (A20)'nin 2. Sırada yer aldığı ve 3.sırada ABD (A38)'nin olduğu görülmüştür. En kötü performans sergileyen ülkeler ise en küçük K_i (0,150217) değeri ile Türkiye (A36) olduğu, Türkiye'yi takip eden Şili (A5) ve Slovakya (A31) olduğu görülmüştür. 2020 yılı verileri ile hesaplanan değerler sonucunda ilk sırada yer alan ülke en büyük K_i (1,014201) değeri ile Japonya (A20) olduğu, Japonya'yı takiben İzlanda (A16)'nin 2. Sırada yer aldığı ve 3. sırada Portekiz (A30)'in olduğu görülmüştür. En kötü performans sergileyen ülkeler ise en küçük K_i (0,110058) değeri ile Türkiye (A36) olduğu, Türkiye'yi takip eden Finlandiya (A11) ve Slovakya (A31) olduğu görülmüştür.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışma ile Türkiye ve diğer OECD'ye üye 37 ülkenin ekonomik performansının analizi yapılmıştır. Analizde ekonomik performans göstergesi olarak 9 kriter belirlenmiştir. Söz konusu kriterler büyüme oranı, kişi başı gelir, enflasyon oranı, işsizlik oranı, mal ihracatı, mal ithalatı, istihdam oranı, yüksek teknoloji ürünlerinin imalat sanayi ihracatı içindeki payı ve toplam rezervlerdir. Kriterlerin önem düzeyleri CRİTİC yöntemi ile hesaplanmıştır. Her bir ülke söz konusu kriterler ile 2017, 2018, 2019, 2020 yılları için ARAS yöntemleri ile sıralanmıştır.

Uygulanan yöntem sonuçlarına göre 2017 yılı için İzlanda, Japonya ve ABD en iyi performans sergilerken Kolombiya, Şili ve Yunanistan en kötü performans sergilemiştir. Japonya ve ABD'nin üst sıralarda yer almasının sebepleri; rezerv varlıklarının miktarına, işsizlik ve enflasyon oranlarına, ihracat ve ithalat oranlarının OECD ülkelerinin ortalamasının üstünde rakamlara sahip olmasıdır. İzlanda'nın ise değerlendirme kriteri olarak istihdam oranının OECD ülkeleri arasında en yüksek orana sahip olması ve yüksek teknoloji ürünlerinin imalat sanayi içindeki ihracat oranının yine aynı şekilde OECD ülkeleri arasında yüksek orana sahip olmasıdır. Türkiye ise ARAS yöntemi sonuçlarına göre 31.sırada yer almaktadır. 2018 yılı sonuçlarına bakıldığında İzlanda, Japonya ve ABD en iyi performans sergilerken Türkiye, Kolombiya ve İspanya en kötü performans sergilemiştir. Yöntem sonuçlarına göre üst sıraların yine değişmediği söylenebilir. Rezerv varlıklarının miktarının, işsizlik ve enflasyon oranlarının, ihracat ve ithalat oranlarının OECD ülkelerinin ortalamasının üstünde rakamlara sahip olması, Japonya ve ABD'nin üst sıralarda yer almasının nedenleri arasında sayılabilir. Türkiye ise ARAS yöntemine göre 2017'de 31.sırada iken 38.sıraya düştüğünü, bunun başlıca sebepleri

%7,5 olan büyüme oranının %2,9'a düşmesi, 10.464 dolar olan kişi başı gelirin 9.400 dolara düşmesi, %11,14 olan enflasyon oranının %16,33'e çıkması, diğer kriterlerde ise OECD ortalamasının altında kaldığı görülmüştür. İspanya'nın yüksek işsizlik oranı %15,25 sahip olduğu ve bu sebeple sırasının değiştiği düşünülmektedir.

2019 yılı kapsamında ise İzlanda, Japonya ve ABD en iyi performans sergilerken Türkiye, Şili ve Slovakya en kötü performans sergilemiştir. Yöntem sonuçlarına göre üst sıraların yine değişmediği ancak; Şilin sıralamasının 2 sıra düştüğü, ekonomik verileri incelendiğinde ise 2018 yılına kıyasla büyüme oranının, kişi başı gelirin, enflasyon oranı, işsizlik oranı ve diğer kriterlerde daralma yaşadığı ve ekonomik daralma sürecinde olduğu sıralamasının bu yüzden değiştiği düşünülmektedir.

2020 yılı kapsamında ise Japonya, İzlanda ve Portekiz en iyi performans sergilerken Türkiye, Finlandiya ve Slovakya en kötü performans sergilemiştir. 2020 yılı verileri incelendiğinde OECD ülkelerinin ortalama büyüme rakamlarının yüksek oranda azaldığı yine aynı şekilde işsizlik oranlarının arttığı, ihracat ve ithalat oranlarının birlikte düştüğü ve küresel ekonomide durgunluk yaşandığı, bu yüzden sıra değerlerinin değiştiği düşünülmektedir.

Sonuç olarak 2017, 2018 ve 2019 yıllarında İzlanda, 2020 yılında ise Japonya ilk sırada yer alırken 2017 yılında Kolombiya diğer yıllar ise Türkiye sonuncu sırada yer almıştır.

Çalışma önerisi olarak son sıralarda ve üst sıralarda yer alan ülkelerin performansları incelendiğinde enflasyon ve işsizlik oranlarının düşürmeye yönelik para ve maliye politikaları uygulanmalı, bu politikaların büyümeyi olumsuz etkilememesi ve aynı şekilde büyümeyi artıracak ihracat oranlarını teşvik edici, üretim altyapısı oluşturulmalı, bu üretim ise teknoloji yoğun sanayi ile yapılmasının gelecek yıllarda öneminin artacağı düşünülmektedir. Bu çalışma ve sonra ki çalışmalarda daha fazla ekonomik değişkenin dahil edilmesi ve yıl kapsamında geniş bir çerçevede çizilmesi literatüre katkı sağlayacağı umulmaktadır.

KAYNAKÇA

Akbulut, O. Y. CRITIC ve EDAS Yöntemleri ile İş Bankası'nın 2009-2018 Yılları Arasındaki Performansının Analizi, Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi, Ağustos, 4,2, 2009.

Arslan, H. M. CRITIC-TOPSIS Yöntemi ile Teknoparklarda Faaliyet Gösteren İşletmelerin Finansal Performanslarının Değerlendirilmesi, Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Aralık, 9,2, 2019.

Arzu, T. ve Ayçin, E. Evaluation of Oecd Countries with Multicriteria Decision-Making Methods in Terms of Economic, Social and Environmental Aspects, Operational Research in Engineering Sciences, Haziran, 4,2, 2021

Demircioğlu, M. ve Coşkun, İ. T. CRITIC-MOOSRA Yöntemi ve Ups Seçimi Üzerine Bir Uygulama, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Nisan, 27,1, 2018.

Ersöz, F. ve Kabak, M. Savunma Sanayi Uygulamalarında Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerinin Literatür Araştırması, Savunma Bilimleri Dergisi, Mart, 9,1, 2010.

Hamurcu, M., ve Eren, T., *Ankara Büyükşehir Belediyesi'nde Çok Ölçütlü Karar Verme Yöntemleri ile Monoray Güzergâh Seçimi*, Uluslararası Ulaşım Teknolojileri Sempozyumu ve Fuarı Bildirileri, 410-419, İstanbul, 2015.

<https://www.oecd.org/about/document/ratification-oecd-convention.html>

(Erişim Tarihi: 09.05.2023).

- Karlık, S. R. (2014). Küreselleşen Dünyada Uluslararası Kuruluşlar, İstanbul: Beta Basım Yayıncılık.
- Kenger, M. D. ve Organ, A. Banka Personel Seçiminin Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerinden Entropi Temelli Aras Yöntemi ile Değerlendirilmesi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Aralık, 4,4, 2017.
- Koca, G. ve Bingöl, M. S. Hayat-Dışı Sigorta Şirketlerinin Performanslarının CRITIC Tabanlı MARCOS Yöntemi ile Değerlendirilmesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Nisan, 7,1, 2022.
- Şenol, Z. ve Ulutaş, A. Muhasebe Temelli Performans Ölçümleri ile Piyasa Temelli Performans Ölçümlerinin CRITIC ve ARAS Yöntemleriyle Değerlendirilmesi, Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Temmuz, 641, 2018.
- Stanujkic, D., ve Jovanovic, R. Measuring A Quality Of Faculty Website Using ARAS Method, Contemporary Issues In Business Management And Education, Ocak, 545, 2012.

THE MEDIATION ROLE OF IMPRESSION MANAGEMENT IN THE EFFECT OF JOB SECURITY PERCEPTION ON TASK PERFORMANCE: A STUDY ON AIRPORT EMPLOYEES

Asst. Prof. Dr. Yeşim KURT

Kırklareli University, orcid.org/0000-0002-9827-2471

Dr. İbrahim RENÇBER

Independent researcher, orcid.org/0000-0002-0415-9866

ABSTRACT

This study aims to reveal the relationship between the job security perceptions and task performances of airport employees and whether impression management has a mediating role in this relationship. The sample of the study consists of employees working at airports in Turkey. The data of the research were collected by online survey method using convenience sampling method between 5-17 October 2022. The IBM SPSS 25 and AMOS 24 statistical programs were used to analyze the data from 278 employees using structural equation modeling methods. According to the results of the analysis, it was determined that the perception of job security had a positive effect on job performance and a negative effect on impression management tactics. According to another important result of the research, there was a negative relationship between impression management and task performance. Finally, impression management did not mediate the relationship between job security perception and task performance.

Anahtar Kelimeler: Job Security Perception, Impression Management, Task Performance, Airport Management, Aviation Management.

1. INTRODUCTION

Recent developments in the global economy have included the business world in an uncertain process where competition has become more intense, costs have increased and productivity has become more important than ever. Mergers, downsizing, acquisitions, and economic crises in the business world in this uncertainty have made the threats to job security chronic. In this process, businesses' approaches to job security have been transformed, and life-long employment has been replaced by short-term or project-based working styles (Kraja, 2015, p. 19). On the other hand, in this process, not only businesses but also employees' perceptions of job security began to change, and a period full of anxiety began for employees where job security could not be felt (Fried et al., 2003, p. 787; De Witte, 2005; Probst et al., 2019, p. 306).

Today, while millions of employees feel this anxiety, the importance of job security has begun to increase, and this issue has become the focus of attention not only in the business world but also of academics from different disciplines (Ma et al., 2016, p. 123; Fried et al., 2003, p. 787). Numerous studies have been conducted examining the causes of job security or job insecurity,

and its individual or organizational effects (Pilipiec, 2020; De Witte et al., 2016; Jiang & Lavaysse, 2018; Huang et al. 2012; Shoss, 2017; Huang, 2013). Performance is one of the important issues that are examined together with job security in the literature. Psychological contract theory and social change theory are the basic foundations used to explain the relationship between employees' perceptions of job security and their performance. Supporting the claims of these theories, according to the studies on this relationship, the level of perception of job security shapes performance in the workplace (Lu et al., 2017; Cheng and Chan, 2008; Huang, 2013, p. 2; Piccoli et al., 2021; Probst et al., 2019, p. 309; Piccoli et al., 2017, p. 1510).

Another important variable for employees who perceive a threat to their job security is impression management. Employees' awareness of impression management strategies is also extremely important in managing this process (Huang, 2013, p. 2; Chawla, 2021; Ispas et al., 2014; Uziel, 2010; Kang et al., 2012, p. 316). According to the stress theory, employees who feel threatened with job security aim to reduce threats to job security by creating positive impressions on their performance (Folkman, et al., 1986; Putri & Purba, 2018, p. 273). Research on this subject also reveals an inverse relationship between job security and impression management (Kang, Gold, & Kim, 2012; Probst, Jiang, & Bohle, 2019).

In light of the above-mentioned theories and research, there are relationships between impression management, job security, and task performance (Agina et al., 2017, p. 221; Chawla, 2021, p. 2). For the advancement of a field, it is important not only to say that there is a relationship but also to explain how this relationship is (Hayes, 2012, p.1). In this context, the role of impression management in the relationship between job security and job performance becomes an important research question (Probst et al., 2019, p. 307). Although there are few studies in the literature focusing on the relationships between impression management, job security, and job performance (Probst et al., 2019; Andriana & Purba, 2018; Huang, 2013, Kang et al., 2012), the relationship between these three important variables remains unclear in the aviation literature. protects. To eliminate this deficiency, it is aimed to reveal the effect of job security perceptions of airport employees on their job performance and whether there is a mediating role of impression management in this relationship if any. For this purpose, first of all, the conceptual framework related to job security, job performance, and impression management is given. Then, hypotheses between the variables were formed and tested with structural equation modeling. Finally, the findings were discussed and conclusions and recommendations were presented

2. LITERATURE REVIEW

2.1. Job Security Perception

Job security can be defined as the protection of the employee against job loss. According to another definition, this concept is how safe and protected a person feels in the face of the fact that he unintentionally loses his job (Kraja, 2015, p. 20). While the environments in which employees feel safe about their jobs to create positive results for both the individual and the business, the opposite leads to job insecurity. In other words, job security and job insecurity perceived by individuals are closely related concepts. Perception of job insecurity refers to a situation where employees feel anxious about the continuity of their jobs, threat perception, and continuity, contrary to job security. Therefore, job security refers to a relaxing process about

the future, while job insecurity refers to an anxious process about the future of work (Erlinghagen, 2008; De Witte, 2005; Purba & Muhammad, 2020).

Individuals' concerns about what they will experience in the future with their jobs or whether they will be able to maintain their positions are exacerbated in times of uncertainty when the economy is going badly. In such periods, workplaces closing and increasing mass layoffs negatively affect employees' perceptions of job security. Certain segments feel less job security and higher job insecurity outside of crisis periods. Job insecurity is higher among those working in part-time or seasonal jobs, recruits, and low-educational workers. In addition, the management style and communication style in the workplace also affect this perception (Schaufeli & VanYperen, 1992; Storseth, 2006; Kraja, 2015, p. 20).

Times when perceived job security is negative, that is, when job insecurity is felt intensely, can have individual and organizational consequences. Previous research has shown that low levels of job security (i.e., high job insecurity) harm employees' psychological well-being and work behavior (Loi, et al., 2011, p. 670). In environments where employees feel job insecurity, individual job satisfaction, organizational their commitment and organizational trust levels decrease. At the same time, in this process, while the physical and mental health of the employees is damaged, work-related low performance may also be experienced and even the intention to leave the job may occur in the employees (Clark, 2005; Sverke et al., 2002; Rosenblatt & Ruvio, 1996).

2.2. Task Performance

Performance is related to the relationship between what the employee should do and what he/she does in the organizational environment. This relationship, which shows the job performance of the employee, is divided into two groups. These are task and contextual performance. Task performance is the degree to which an employee performs his or her basic duties. The effort made by the employee to complete processes related to job descriptions is the subject of task performance. These efforts refer to activities related to the basic technical processes by which the product or service is produced. The fact that employees perform the tasks expected of them by using their technical knowledge, skills, and experience is related to task performance (Borman & Motowidlo, 1997; Van Scotter & Motowidlo, 1996). In other words, in task performance, employees contribute to the technical core of the organization by performing the activities expected of them according to their job descriptions. Contextual performance is different from technical performance. Accordingly, employees voluntarily undertake responsibilities that are not required by their job descriptions, perform in extra roles, and shape the organizational and social environment (Borman & Motowidlo, 1997; Motowidlo & Van Scotter, 1994; Onur & Yürür, 2011).

The success of an organization in achieving its goals is related to the performance of its employees. Therefore, it is important to investigate which factors affect performance. Many factors affecting the performance of employees in the organization have been the subject of many studies. It has been revealed that concepts such as organizational support, organizational justice, respect for employees, transparency, rewards, clear and clear job descriptions, fair performance evaluation and promotion systems, training and motivation, and adopted common

values have an impact on both the task and contextual performance of the employees (Orçanlı et al., 2019, p. 80).

2.3. Impression Management

Impression management can be defined as the conscious or unconscious activities of individuals to influence others and to manage their perceptions (Leary, 2019; Jones & Pittman 1982). With these activities, individuals aim to create and manage the image they want about themselves in the eyes of others (Bozeman & Kacmar, 1997; Ralston & Kirkwood, 1999, p. 192). By managing impressions, individuals may benefit from rewards or avoid punishments at work, while seeking to be noticed by the environment, to be accepted, and to gain legitimacy and status (Elsbach & Sutton, 1992; Higgins et al., 2003). Impression management is a relationship with both social life and business life. Studies reveal that the impression method is associated with many organizational variables such as performance, job security, and leader-member interaction (Kang et al., 2012; Abbas et al., 2019; Agina et al., 2017).

There are various impression method tactics used by individuals in the impression management process. Various classifications have been made for these tactics by different researchers. (Bozeman & Kacmar, 1997; Jones and Pittman 1982; Chen, & Fang 2008). Despite this diversity, these tactics are divided into two groups and framed as assertive and defensive strategies (Crane & Crane, 2002; Tedeschi & Melburg, 1984; Schütz, 1998). Assertive strategies are about acting proactively and asking for more about impressions. In other words, the individual makes efforts to create positive impressions about himself/herself now and in the future. The most widely accepted assertive tactics in the literature are "ingratiation", "self-promotion", "exemplification", " supplication" and "intimidation" (Bolino & Turnley, 1999; Jones & Pittman, 1982; Crane and Crane, 2002). Defensive strategies are carried out to reactively manage negative situations and the threats that arise against these situations (Accra Jaja, 2003, p. 84). In essence, the individual avoids being evaluated negatively in the face of threat, does not want his image to be damaged, and develops tactics for this (Palmer et al., 2001, p. 35). These tactics are also used by employees in the business environment for purposes such as correcting the damaged image and preventing career damage. Justifications and apologizing are the two main methods of this tactic (Gardner & Martinko, 1988, p. 327).

3. HYPOTHESIS DEVELOPMENT

3.1. The Relationship Between Job Security Perception and Task Performance

Job security is a situation related to how secure employees feel about the continuity of their jobs. Since it is a subject based on perception, it carries subjectivity, so there may be differences in the perception of job security felt between people who do the same job in the same organization (Cheng & Chan, 2008; Loi, et al., 2011, p. 670). When this perception is negative, that is, when employees feel low job security, they face various negative consequences. One of these results is related to the employees' ability to fulfill their responsibilities, that is, their performance levels. According to some studies, the degree of fulfillment of responsibilities of employees who do not feel job security decreases and there is a decrease in their job performance. On the contrary, it can be said that employees who feel high job security will have a higher level of fulfillment of their duties, that is, their job performance. Various theories are

used in the literature to explain this relationship (Demerouti et al., 2001; Hobfoll, 2001; Loi, et al., 2011, p. 670; De Cuyper et.al., 2020).

Psychological contract theory focuses on the debtor-creditor relationship in the relations between employees and employers, that is, the obligations of the parties to each other. This theory, which includes two different types of contracts, transactional (short-term, clear-frame) and relational (long-term, trust-based), is also effective in explaining the relationship between performance and job security. Accordingly, the perception of long-term job security can be considered a symbol of the relational contract (Lester et al., 2002; De Meuse et al., 2001). As trust increases, the relational contract becomes stronger and the employee's performance is shaped accordingly. Otherwise, there is a breach of contract and the employee can punish this with his/her performance (Kraimer et al., 2005, p. 390-391; Vander Elst et al., 2016; Probst et al., 2019, p. 309).

Social exchange theory also focuses on exchanges between employees and employers. Employees who create safe conditions their employers reward their employers with higher performance by being motivated (Staufenbiel & König, 2010; Ma et al., 2016, p. 124). In other words, employees increase their performance in the face of certain organizational incentives. For this reason, employers should maintain their incentives as a requirement of social change. Job security is one of these incentives (Lu et al., 2017, p. 3). Employees fulfill their duties at a higher level as a requirement of the equal exchange principle in return for job security (Lu et al., 2017, p. 8; Probst et al., 2019, p. 309; Piccoli, 2017, p. 1510) . In light of all these theories, the following hypothesis was developed in this study regarding the relationship between job security perception and task performance:

H1: The perception of job security has a positive effect on job performance.

3.2. The Relationship Between Job Security Perception and Impression Management

It is known that uncertain situations in the business world pose a threat to employees' perception of job security. In such situations, managing employees' impressions becomes a more strategic tool for job security. "Who can be fired in cases of uncertainty?" For the employee who asks the question himself, motivation is created to get away from this threat. Impression management becomes an important agenda of this motivation (Huang, 2013, p. 4; Kang et al., 2012, p. 316).

Along with the ability to monitor themselves, employees develop proactive strategies to create impressions that will increase their job security (Huang, 2013, Putri & Purba, 2018, p. 272). This goal-oriented behavior of employees can be self-focused or top management-oriented. Top management, which is the target of impression management tactics, has a direct say in deciding who stays in the organization in case of significant organizational change such as downsizing, layoffs, and restructuring. Therefore, the impression management process used to create the desired image in senior management can have critical consequences for employees. In summary, it is reasonable for employees to use impression management to avoid the perceived threat of potential job loss, and to use these tactics as a preventive measure to pursue their careers (Probst et al., 2019, p. 310; Andriana & Purba, 2018, p. 22; Purba & Muhammad, 2020, p. 82).

One of the theories explaining this relationship between job security and impression management is problem-focused coping based on Transactional Stress Theory. Here, the individual evaluates the situation he lives in and determines its importance for himself. If the importance is great, it is perceived as a threat and stress arises. When job insecurity creates a threat that needs to be dealt with, impression management is used as a tool to overcome this threat (Putri & Purba, 2018, p. 272-273; Folkman, et al., 1986). The theory of conservation of resources also supports that employees can develop proactive strategies when they perceive a threat to an important resource such as job security (Hobfoll, 2001, p. 351). Accordingly, when there is uncertainty about the job security of the employees, various impression management tactics can be applied to cope with the uncertainty (De Cuyper et al., 2014; Huang et al., 2013; Ghosh, 2017; Kang et al., 2012, p. 317). In other words, employees turn to impression management tactics to ensure and maintain high job security. In other words, if employees have a high perception of job security, they will not develop behaviors to create impressions that will affect their supervisors or employers. Studies have also found results supporting this negative relationship between job security and impression management (Kang et al., 2012; Probst et al., 2019). Based on all these discussions, the following hypothesis was established in the research:

H2: The perception of job security has a negative effect on impression management.

3.3. The Relationship Between Impression Management and Task Performance

Managing impressions in the workplace is based on intentions such as being accepted by the business community, being loved, and being noticed and appreciated by managers. Various awards await the employees who gain this legitimacy by managing their impressions. One of them is to get positive results from performance evaluations (Leary, 2019; Higgins, et al., 2003; Rajasekharan, & Rajasekharan, 2020, p. 85; Author, 2022). Studies demonstrating that those who implement manager-leader-oriented impression management tactics receive higher grades from performance evaluations support this claim (Bolino et al., 2008; Chawla, 2021, p. 3; Wayne & Ferris, 1990).

An employee's ability to effectively manage tactics such as ingratiation, self-promotion, or exemplification, which are among the impression management tactics, is also related to his/her task performance (Jones & Pittman, 1982; Crane & Crane, 2002; Bozeman & Kacmar, 1997; Chawla, 2021, p. 2). In other words, it can be expected that the employee manages the impressions on the one hand and performs consistently with them on the other (Agina et al., 2017, p. 221). For this reason, there is a relationship between impression management behaviors and the performances of the employees. However, there are various arguments regarding the direction of this relationship.

For example, the relationship between impression management strategies and task performance is unclear in employees who naturally have high job performance and high-performance efficiency without the aim of impression management. In other words, it can be said that employees who spontaneously get high marks in performance evaluations due to their professional work and are aware of their productivity may not need to manage their impressions. In this case, it can be argued that a positive relationship may not be established between task performance and impression management. According to another basis, employees who use ingratiation tactics may feel less responsible for fulfilling their task performance in an

environment where they think they are loved by senior management and teammates and therefore feel safe. As a result of being loved by everyone, they may be able to avoid responsibility, and they may show the belief that they will not face punishment or sanctions. The supplication tactic may also contribute to explaining this inverse relationship. An increase in the performance of employees who present themselves as incompetent and in need of help cannot be expected. One of the important features of this tactic is that it alleviates the workload of individuals for a certain period (Author, 2022, p. 3-4). In these cases, there may be a negative relationship between impression management and task performance. According to a study to support these discussions, the effect of impression management on job performance is low (Ispas et al., 2014, p. 48). According to some researchers, the positive effect of impression management on task performance depends on certain occupational groups, job types, and objective criteria. According to researchers (Uziel, 2010; Viswesvaran et al., 2001), there may be a positive relationship between IM and performance in jobs that do not require technical competence but instead require competence in interpersonal relations. Otherwise, in cases where a job requires technical skills and expertise, there is no relationship between IM behaviors and the performances of professionals who perform the job.

Considering airport employees for this research, there is important expertise due to the nature of the industry. Although interpersonal communication skills are necessary for airport employees, the airport system cannot continue uninterrupted without technical knowledge and skills in aviation. In summary, technical knowledge and skills are inevitable for these employees. Based on this discussion, the following hypothesis was established in this part of the research:

H3: Impression management has a negative effect on task performance.

3.4. The Relationship Between Job Security Perception, Impression Management, and Task Performance

As researchers have sought to examine potential mediating mechanisms that explain the relationship between job insecurity and task performance, impression management has come up consistent with what is discussed here. As Hayes (2012, p.1) points out, for the advancement of a field, it is important not only to say that a relationship exists, but also to explain how this relationship came to be. In this context, the role of impression management in the relationship between job security and performance becomes an important question (Probst et al., 2019, p. 307). It is known that impression management is one of the strategies used to protect the current business (Huang et al., 2013; Kang et al., 2012). Positive perceptions of the employee's performance are also supported by impression management tactics. In other words, the employee's perception of high job security is possible when he/she fulfills his/her job performance and demonstrates that he/she fulfills this to his/her superiors with impression management strategies. It is possible to provide job security and career advancement for employees who strive to create opportunities to improve current conditions (Probst et al., 2019, p. 308; Huang, 2013; Piccoli et al., 2021). In other words, while employees show high performance for the perception of high job security, they also promote their qualifications, show that they are exemplary employees, and may strive to be loved more (De Cuyper et al., 2014; p. 2-3; Rajasekharan & Rajasekharan, 2020, p. 856).

For all these reasons, the emergence of more task performance is consistent with the increased perception of job security; In this process, impression management tactics are expected to play an active role in the relationship between job security and job performance. There are also various studies supporting this mediation relationship (Probst et al., 2019; Staufenbiel & König, 2010). In light of these discussions, the following hypothesis was formed in this study:

H4: Impression management has a mediating effect on the relationship between job security perception and job performance.

Figure 1 depicts the model created following the research hypotheses. According to the model, perception of job security is the independent variable, task performance is the dependent variable, and impression management is the mediator variable.

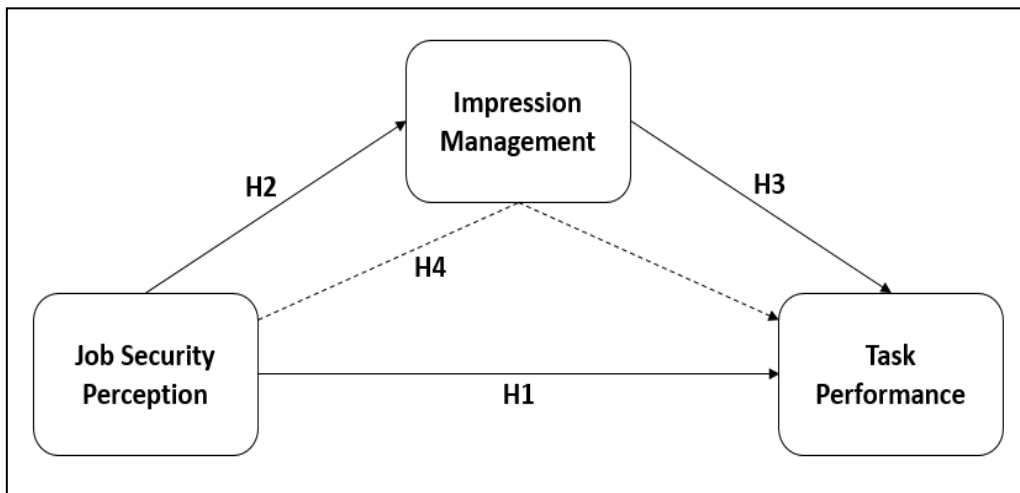

Figure 1: Research Model

4. METHOD

4.1. Procedures and Sample

The sample of the research consists of the employees of airports operating in the aviation industry. These companies have undertaken the operation of many airports in Turkey. Companies have an important place in airport operations with their knowledge, highly qualified human resources, and advanced technology. The data of the research were collected with an online questionnaire prepared on Google Forms using the convenience sampling method between October 05-17, 2022. That questionnaire was sent to the individuals via LinkedIn which is a professional business network and social networking platform aimed at people in the business world to communicate and exchange information with others. In the questionnaire, the purpose of the research was explained and it was stated that it was voluntary and no personal information was requested. A total of 278 responses were returned. There were no missing data due to the online data collection.

Table 1 shows the demographic characteristics of the participants. The majority part of the participants was female (77.9%) compared to 21.7% of male. Married participants were 50.6%, and single participants were 49.0%. In terms of tenure in the company, the majority of participants were 1-5 years (64.2%), and 6-10 years (17.5%). They have a high school degree

(8%), associate degree (20.5%), bachelor's degree (42.1%), and postgraduate degree (18.6%). The monthly income of the majority of respondents was between 11000₺–15000₺ (34.2%).

Table 1. Demographic Characteristics

<i>Characteristics</i>	<i>Frequency</i>	<i>Percentage</i>	<i>Characteristics</i>	<i>Frequency</i>	<i>Percentage</i>
Gender			Marital Status		
Female	205	77.9	Married	133	50.6
Male	57	21.7	Single	129	49.0
No Statement	1	0.4	No Statement	1	0.4
Age			Education		
18-26 years old	51	19.4	High school	21	8.0
27-34 years old	102	38.8	Associate degree	54	20.5
35-42 years old	68	25.8	Bachelor degree	138	52.5
43-49 years old	30	11.4	Post graduate degree	49	18.6
50-57 years old	9	3.4	No Statement	1	0.4
58 years old and more	1	0.4	Monthly wage (Turkish Lira)		
No Statement	2	0.8	5000-10000	61	23.2
Tenure			11000-15000	90	34.2
1-5 years	169	64.2	16000-20000	4	15.2
6-10 years	46	17.5	21000-25000	17	6.5
11-15 years	17	6.5	26000-30000	6	2.3
16-20 years	17	6.5	31000 and more	31	11.8
21-25 years	8	3.0	No Statement	18	6.8
26 years and more	2	0.8			
No Statement	4	1.5			

4.2. Scales

The questionnaire consisted of four parts: demographic information, job security perception scale, task performance scale, and impression management scale. A 5-point (1: Strongly Disagree, 5: Strongly Agree) Likert scale was used to answer all questions. A pilot study was conducted on 76 individuals before the final data collection.

Job security perception scale (JSPS): Individuals' perception of job security was measured with the JSPS developed by Geçdoğan Yılmaz (2020). The JSPS consists of six statements (Ex.: I have sufficient job security) under one dimension. In the scale development study, exploratory factor analysis was used to determine the construct validity of the scale and the explained variance was 71.49%. Confirmatory factor analysis was applied to test the construct validity and good fit values were obtained. The Cronbach's Alpha reliability coefficient of the scale was reported as 0.91. In the present study, Cronbach's Alpha reliability coefficient of the JSPS was 0.91.

Task performance scale (TPS): The TPS developed by Goodman and Svyantek (1999) was used to measure task performance. The scale consists of 9 statements (Ex.: I fulfill all the requirements of my job) under one dimension. The Turkish adaptation of the scale was made by Bağcı (2014). In the adaptation study, the scale was subjected to exploratory factor analysis for construct validity and it was determined that the resulting factors (factor load values between 0.570 and 0.804) matched the original structure. In the adaptation study, Cronbach's Alpha reliability coefficient of the scale was determined as 0.88. In another study by Şahin and Kanbur

(2022), the reliability coefficient was reported as 0.90. In the present study, Cronbach's Alpha reliability coefficient of the TPS was 0.83.

Impression management scale (IMS): The IMS developed by Bolino and Turnley (1999) was used to measure the impression management variable. The Turkish adaptation of the scale was made by Basım, Tatar, and Şahin (2006). In the adaptation study, the IMS consisted of a 5-factor structure which was named supplication (Ex.: Pretend to not understand something that you do understand), self-promotion and ingratiation (Ex.: Make people aware of your accomplishments), exemplification (Ex.: Arrive at work early to look dedicated), intimidation (Ex.: Threaten a coworker), and job chauvinism (Ex.: Have showdowns with coworker or supervisors). Data were collected from two different samples and factor analysis was applied within the scope of the construct validity of the scale and it was determined that the resulting factors overlapped with the original structure. The Cronbach's Alpha reliability coefficient of the entire scale was determined as 0.82 in the adaptation study. In another study where the scale was used, the general reliability coefficient was reported as 0.80. In the present study, Cronbach's Alpha reliability coefficient of the entire IMS was 0.73

4.3. Data Analysis

The Statistical Package for Social Sciences (SPSS) version 25 was used to analyze descriptive statistics, reliability ratings, and correlations. AMOS Statistical Package version 24 was used to examine the hypotheses using structural equation modeling (SEM) (Arbuckle, 2016). Confirmatory factor analysis (CFA) was used in AMOS to validate the suggested measurement model with data. The model goodness of fit was evaluated based on the following values: Chi-square/degree of freedom ($\chi^2/df < 5$), root mean square error of approximation (RMSEA < 0.08), standardized root means square residual (SRMR < 0.08), goodness of fit index (GFI > 0.85), comparative fit index (CFI > 0.90), incremental fit index (IFI > 0.90) (Hair et al., 2014; Schermelleh-Engel et al., 2003). For the convergent validity of the construct, the average variance extracted (AVE > 0.50) and composite reliability (CR > 0.70) were calculated also (Fornell & Larcker, 1981). For the mediation, a bootstrapping analysis with 500 resamples and 95% bias-corrected confidence intervals was performed (Hayes, 2009).

5. RESULTS

5.1. Preliminary Analysis

The normality of the distribution was evaluated using the skewness and kurtosis values. After the outliers were removed from the data, the skewness values (ranging from -1.256 to 0.608) and the kurtosis values (ranging from -0.155 to 1.351) were acceptable (Kline, 2016).

The JSPS, TPS, and IMS were subjected to CFA one by one, and their construct validities were verified with the collected data. In this validation process, items with factor loadings producing high modification coefficients and cross-loading tendencies were excluded from the analysis. Each factor was represented with at least three items. Factor loadings above 0.455 were acceptable because the sample size was higher than 150 respondents (Kline, 2016; Hair, Black, Babin, and Anderson, 2014). Firstly, CFA was used to test the validity of the JSPS's one-factor structure. As a consequence of the analysis, it was decided to make modifications between items e4 and e5. The goodness-of-fit indices suggested that the scale was validated. Factor loadings

ranged from 0.694 to 0.896. Later, the validity of the one-factor structure of the TPS was tested with CFA. As a result of the analysis, it was decided to remove one item (TP6) from the scale and to make modifications between items e1 and e2. The goodness-of-fit indices indicated that the one-factor task performance scale was validated. Factor loadings ranged from 0.455 to 0.807. Finally, the validity of the second level five-factor structure of the IMS was tested with CFA. As a result of the analysis, the second-order three-factor structure of the scale was confirmed by the data of supplication (SUP1-5), exemplification (EXE1-4), and self-promotion and ingratiation (SPI 1, 2, 4, 5, 7). The goodness-of-fit indices indicated that the second-order three-factor impression management scale was validated. Factor loadings ranged from 0.659 to 0.906. Table 2 presents the CFA results.

Table 2. CFA Results of Scales

<i>Scales</i>	<i>χ²(CMIN)</i>	<i>df</i>	<i>χ²/df</i>	<i>RMSEA</i>	<i>SRMR</i>	<i>GFI</i>	<i>CFI</i>	<i>IFI</i>
Job security perception	15.545	8	1.94	0.06	0.02	0.98	0.99	0.99
Task performance	33.113	19	1.74	0.05	0.04	0.97	0.98	0.98
Impression management	150.800	72	2.09	0.07	0.06	0.93	0.91	0.91

N=263, p < 0.05

Harman's single-factor test was applied to evaluate the common method variance. There was no problem with common method bias in this data since the total variance extracted by one factor is 18.630% and it was less than the recommended threshold of 50% (Podsakoff et al., 2003).

Table 3 indicates the means, standard deviations, Cronbach's α , CR, AVE, and correlations of the research variables. A bivariate correlation analysis was used to analyze the relationship between the variables. As expected, job security perception was positively correlated with task performance ($r = 0.145$, $p < 0.05$). Job security perception was negatively correlated with impression management ($r = -0.144$, $p < 0.05$). Impression management also showed a negative correlation with task performance ($r = -0.159$, $p < 0.01$). The CR values ranged from 0.86 to 0.91. The AVE values ranged from 0.44 to 0.67. If AVE is less than 0.50, the convergent validity is still acceptable if CR is higher than 0.60. Therefore, these findings implied that the measurement model showed convergent validity. (Lam, 2012; Fornell and Larcker, 1981; Hair et al., 2014).

Table 3. Descriptive Statistics

<i>Scales</i>	<i>Mean</i>	<i>SD</i>	<i>α</i>	<i>CR</i>	<i>AVE</i>	<i>1</i>	<i>2</i>
1. Job security perception	3.88	1.01	0.909	0.91	0.63		
2. Task performance	4.61	0.42	0.826	0.86	0.44	0.145*	
3. Impression management	1.92	0.46	0.726	0.86	0.67	-0.144*	-0.159**

N=263

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

* Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

5.2. Hypotheses Testing

The purpose of this study is to ascertain whether job security perception positively influences task performance (H1), whether job security perception negatively influences impression management (H2), whether impression management has a negative effect on task performance

(H3), and whether impression management mediates the relationship between job security perception and task performance (H4). The structural models with the latent variable were employed to test these hypotheses.

Firstly, a structural model in which job security perception and task performance were established to examine H1. The goodness-of-fit indices indicated that the structural model fit the data well ($\chi^2 [74, N = 263] = 136.544, p < 0.001, \chi^2/df = 1.845, RMSEA = 0.06, SRMR = 0.04, GFI = 0.93, CFI = 0.97, IFI = 0.97$). The analysis results are shown in Table 4. According to these results, job security perception was a positive effect on task performance ($\beta = 0.17, p < 0.05$). Job security perception explained 3% of the variance in task performance. These results showed that H1 was supported.

Secondly, a structural model in which job security perception and impression management were established to examine H2. The goodness-of-fit indices indicated that the structural model fit the data well ($\chi^2 [163, N = 263] = 291.335, p < 0.001, \chi^2/df = 1.845, RMSEA = 0.06, SRMR = 0.07, GFI = 0.90, CFI = 0.93, IFI = 0.94$). The analysis results are shown in Table 4. According to these results, job security perception was a negative effect on impression management ($\beta = -0.16, p < 0.05$). Job security perception explained 3% of the variance in impression management. These results showed that H2 was supported.

Thirdly, a structural model in which impression management and task performance were established to examine H3. The goodness-of-fit indices indicated that the structural model fit the data well ($\chi^2 [202, N = 263] = 320.881, p < 0.001, \chi^2/df = 1.589, RMSEA = 0.06, SRMR = 0.08, GFI = 0.90, CFI = 0.93, IFI = 0.93$). The analysis results are shown in Table 4. According to these results, impression management was a negative effect on task performance ($\beta = -0.30, p < 0.01$). Impression management explained 9% of the variance in task performance. These results showed that H3 was supported.

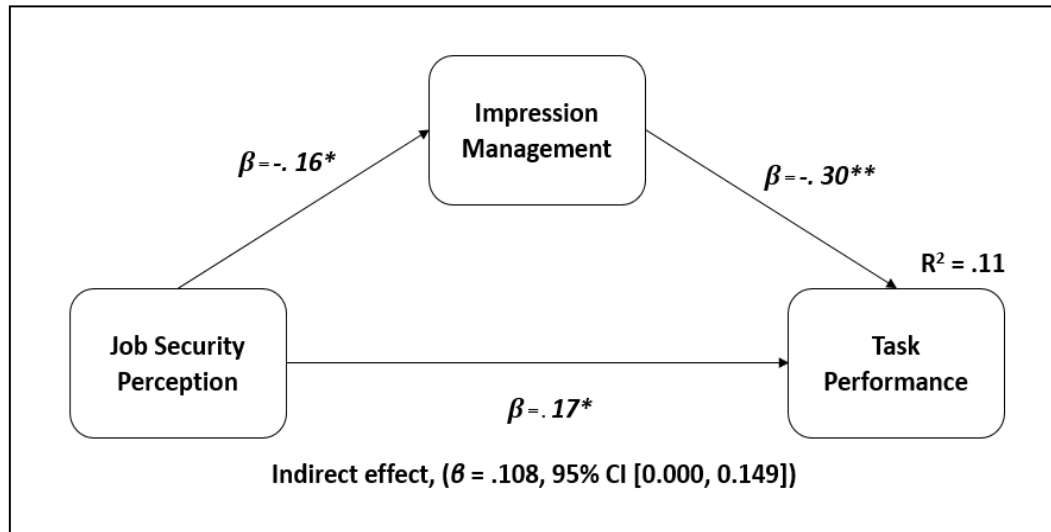
A bootstrap analysis with 500 resamples was performed to determine whether impression management plays a mediating role in the effect of job security perception on task performance. According to the bootstrap analysis, the indirect effect of job security perception on task performance through impression management was not statistically significant ($\beta = 0.11, 95\% CI [0.000, 0.149], p = 0.071$), because the confidence intervals included the value zero. These findings showed that impression management did not act as a mediator between job security perception and task performance (Table 4). In this case, Hypothesis 4 was not supported.

Table 4. The Results of the Structural Model

<i>Interdependent variables</i>	<i>Dependent variables</i>	
	Task performance	Impression management
	β	β
Job security perception (H1, H2)	0.17*	-0.16*
R ²	0.03	0.03
Impression management (H3)	-0.30**	-
R ²	0.09	-
Job security perception → Impression management → Task performance (H4)		
Indirect effect, $\beta = 0.108, 95\% CI = (0.000, 0.149)$		

N= 263, ** p < 0.01, * p < 0.05, Standardized beta coefficients are reported. R² indicates the variance described. CI: Confidence Interval. Values in parentheses are lower and upper confidence intervals. Bootstrap samples = 500.

Figure 2 demonstrates the findings of structural path analysis. Although the coefficients among job security perception, impression management, and task performance were significant, the indirect effect of job security perception on task performance through impression management was not statistically significant.

Note. Standardized beta coefficients are reported. CI: Confidence interval. ** p < 0.01, * p < 0.05.

Figure 2. The Results of Structural Path Analysis

6. DISCUSSION AND CONCLUSION

This research aimed to examine the effect of job security perceptions of airport employees on their task performance, and whether there was a mediating role of impression management in this relationship. The hypotheses created for the research were tested. The results of the research partially supported the proposed hypotheses.

According to the structural model developed to test the first hypothesis of the study, job security perception was found to be positively related to task performance. Accordingly, individuals who perceive a high level of job security tend to fulfill their job duties at a higher level. In other words, the task performance of individuals who perceive a low level of job security will be lower than other individuals. One reason for this result may be that airport employees do not feel the stress and anxiety that arise when low job security is perceived, so they do not use impression management tactics, which is a coping method. Some studies conducted in the literature support the results of the relationship between job security perception and task performance (Lu et al., 2017; Probst et al., 2019).

The structural model's findings, which were used to test the second hypothesis, showed that job security perception negatively affects impression management. In other words, individuals who perceive job security do not exhibit behaviors aimed at influencing their supervisors' or colleagues' perceptions of themselves. When impression management is used as a coping mechanism, it is expected that there will be a positive correlation with job insecurity, so when there is high job security, employees are expected to use impression management tactics less.

Some studies conducted in the literature also support the results of the relationship between job security perception and impression management (Kang et al., 2012; Probst et al., 2019).

The structural model developed to evaluate the third hypothesis of the study revealed the negative impact of impression management on task performance. Individuals who use impression management tactics such as self-promotion, ingratiation, supplication, and exemplification have a lower level of task performance. One possible explanation for the negative association is that impression management practices are not tolerated in the aviation culture in general. Because the aviation industry, where human life is very important, requires high technical skills and expertise, individuals are expected to perform their duties and responsibilities fully. Therefore, employees who perform their duties do not need to exhibit their impression management behaviors. These findings are consistent with previous research on these variables (Abbas, Raja, Anjum & Bouckennooghe, 2019; Agina, Mohammed & Omar, 2017; Viswesvaran, Ones & Hough, 2001).

Finally, a structural equation modeling was developed to test the entire research model. Contrary to expected, impression management did not play a mediating role in the effect of job security perception on task performance. It has been revealed that individuals who feel high job security do not apply the techniques of impression management in fulfilling their duties. According to this result, it can be said that the high job security perceptions of the employees in the aviation sector are positively reflected in their job performance, therefore, they do not need impression management practices to influence their superiors or colleagues.

7. IMPLICATIONS

When the literature is examined, there are very few studies that examine these three variables together. In the aviation literature, however, no study has been encountered that explains these relationships. The present study extends prior research on job security perception and task performance by integrating impression management as a mediator of a structural model. The results from this empirical research fill gaps in the organizational behavior, human resources, and strategic management literature by indicating the relationships among the research variables. In the study, it has been revealed that the perception of job security has a positive effect on task performance, the perception of job security has a negative effect on impression management, and impression management has a negative effect on task performance. On the other hand, it has been determined that impression management does not have a mediating role in the relationship between job security perception and task performance.

It is considered that this result between job security perception expressing a relaxing process about the future, and task performance that increases the effectiveness and efficiency of the individual and organization, make a major contribution to the literature on organizational behavior and human resource management. In addition, the negative relationship of impression management, which individuals use to influence others, with job security perception and task performance will also contribute to the relevant literature.

These results are anticipated to enhance human resources departments' efforts to improve employees' productivity and effectiveness to build a sustainable competitive advantage. Putting more emphasis on human resources management policies, which eliminate the concerns of

employees about job security, contributes to the success of the organization by enhancing the task performance of individuals

8. LIMITATIONS AND DIRECTIONS FOR FUTURE RESEARCH

There are some limitations to this study. First, the research data was gathered from three aviation companies in Türkiye. As a result, the findings cannot be generalizable to other organizations, industries, or countries. Future research could be conducted in different companies or sectors.

Second, this study examined the relationships among job security perception, task performance, and impression management in a theoretical framework. The results mostly supported the theory and extended the results of previous research. The associations among job security perception, task performance, and impression management were significant statistically. But impression management did not act as a mediator in the relationship between job security perception and task performance. In future studies, variables such as organizational commitment or leader-member exchange can be added to the model to better understand the relationships between these variables.

Finally, the study relied on self-reported data. Because the study is based on data from a single source, the findings may be influenced by common source variance (Podsakoff et al., 2003). To control method biases, the questionnaire instructed the respondents that there was no right or incorrect response and that their responses wouldn't be shared with anyone. The participants were instructed to give answers that as closely as possible mirrored the truth. Also, the Harman single-factor analysis revealed that no common method variance existed. Future research should be designed to be longitudinal, with data from management collected to detect causal links.

Ethical approval: In this study, ethics committee permission was obtained from Kırklareli University Scientific Research and Publication Ethics Committee on October 4, 2022 (E-35523585-302.99-61627).

REFERENCES

- Abbas, M., Raja, U., Anjum, M., & Bouckenoghe, D. (2019). Perceived competence and impression management: Testing the mediating and moderating mechanisms. *International Journal of Psychology*, 54(5), 668-677.
- Agina, M., Mohammed, M. A., & Omar, A. (2017). Role of Leader-Member Exchange and Impression Management in Employee Performance at Hotels. *Journal of the Faculty of Tourism and Hotels-University of Sadat City Vol, 1(2/1)*. <https://doi.org/10.21608/MFTH.2017.26103>
- Andriana, N., & Purba, D. (2018). Does Self-Monitoring Affect The Relationship Between Job Insecurity and Impression Management? In *Universitas Indonesia International Psychology Symposium for Undergraduate Research (UIPSUR 2017)* (pp. 21-27). Atlantis Press. <https://doi.org/10.2991/uipsur-17.2018.4>
- Author, (2022).
- Arbuckle, J. L. (2016), Amos (Version 24.0) [Computer Program]. Chicago: IBM SPSS.

- Bağcı, Z. (2014). Çalışanların iş doyumunun görev ve bağlamsal performansları üzerindeki etkisi . *Journal of Management and Economics Research*, 12 (24), 58-72. <http://dx.doi.org/10.11611/JMER534>
- Basim, N., Tatar, İ., & Şahin, N. H. (2006). Çalışma Yaşamında İzlenim Yönetimi: Bir Ölçek Uyarılama Çalışması [Impression Management in Work Life: A Study of Scale Adaptation]. *Türk Psikoloji Yazıları*, 9(18), 1–17. <http://psikiyatridizini.net/viewarticle.aspx?articleid=20017&tammetinvar=yes> (accessed 19 October 2022)
- Bolino, M. C., & Turnley, W. H. (1999). Measuring impression management in organizations: A scale development based on the Jones and Pittman taxonomy. *Organizational Research Methods*, 2(2), 187-206. <https://doi.org/10.1177/10944281992200>
- Bolino, M. C., Kacmar, K. M., Turnley, W. H., & Gilstrap, J. B. (2008). A multi-level review of impression management motives and behaviors. *Journal of Management*, 34(6), 1080-1109 <https://doi.org/10.1177/0149206308324325>
- Borman, W. C., & Motowidlo, S. J. (1997). Task performance and contextual performance: The meaning for personnel selection research. *Human performance*, 10(2), 99-109. https://doi.org/10.1207/s15327043hup1002_3
- Bozeman, D. P., & Kacmar, K. M. (1997). A cybernetic model of impression management processes in organizations. *Organizational behavior and human decision processes*, 69(1), 9-30. <https://doi.org/10.1006/obhd.1996.2669>
- Chawla, N., Gabriel, A. S., Rosen, C. C., Evans, J. B., Koopman, J., Hochwarter, W. A., & Jordan, S. L. (2021). A person-centered view of impression management, inauthenticity, and employee behavior. *Personnel Psychology*, 74(4), 657-691. <https://doi.org/10.1111/peps.12437>
- Chen, Y. Y., & Fang, W. (2008). The moderating effect of impression management on the organizational politics–performance relationship. *Journal of Business Ethics*, 79(3), 263-277. <https://doi.org/10.1007/s10551-007-9379-3>
- Cheng, G. H-L., & Chan, D. K-S. (2008). Who suffers more from job insecurity? A metaanalytic review. *Applied Psychology: An International Review*, 57, 272-303. <https://doi.org/10.1111/j.1464-0597.2007.00312.x>
- Clark, L. J. (2005). *Moderators of the effects of perceived job insecurity: A comparison of temporary and permanent employees* (Doctoral dissertation, Queensland University of Technology). https://eprints.qut.edu.au/16126/1/Lynette_Clark_Thesis.pdf (accessed 19 October 2022).
- Crane, E., & Crane, F. G. (2002). Usage and effectiveness of impression management strategies in organizational settings. *Journal Of Group Psychotherapy Psychodrama & Sociometry-New Series*- 55, 25-34. <https://doi.org/10.3200/JGPP.55.1.25-34>
- De Cuyper, N., Schreurs, B., De Witte, H., & Selenko, E. (2020). Impact of job insecurity on job performance introduction. *Career Development International*. <https://doi.org/10.1108/CDI-06-2020-332>
- De Cuyper, N., Schreurs, B., Vander Elst, T., Baillien, E., & De Witte, H. (2014). Exemplification and perceived job insecurity: Associations with self-rated performance and emotional exhaustion. *Journal of Personnel Psychology*, 13(1) <https://doi.org/10.1027/1866-5888/a000099>
- De Meuse, K. P., Bergmann, T. J., & Lester, S. W. (2001). An investigation of the relational component of the psychological contract across time, generation, and employment status. *Journal of Managerial Issues*, 102-118.

- De Witte, H. (2005). Job insecurity: Review of the international literature on definitions, prevalence, antecedents and consequences. *SA journal of Industrial Psychology*, 31(4), 1-6. <https://doi.org/10.4102/sajip.v31i4.200>
- De Witte, H., Pienaar, J., & De Cuyper, N. (2016). Review of 30 years of longitudinal studies on the association between job insecurity and health and well-being: Is there causal evidence? *Australian Psychologist*, 51(1), 18-31. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.86.3.499>
- Demerouti, E., Bakker, A. B., Nachreiner, F., & Schaufeli, W. B. (2001). The job demands-resources model of burnout. *Journal of Applied psychology*, 86(3), 499. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.86.3.499>
- Elsbach, K. D., & Sutton, R. I. (1992). Acquiring organizational legitimacy through illegitimate actions: A marriage of institutional and impression management theories. *Academy of management Journal*, 35(4), 699-738. <https://doi.org/10.2307/256313>
- Erlinghagen, M. (2008). Self-perceived job insecurity and social context: A multi-level analysis of 17 European countries. *European Sociological Review*, 24(2), 183-197. <https://doi.org/10.1093/esr/jcm042>
- Folkman, S., Lazarus, R. S., Dunkel-Schetter, C., DeLongis, A., & Gruen, R. J. (1986). Dynamics of a stressful encounter: cognitive appraisal, coping, and encounter outcomes. *Journal of personality and social psychology*, 50(5), 992. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.50.5.992>
- Fornell, C., & Larcker, D. F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of Marketing Research*, 18(1), 39-50. <https://doi.org/10.2307/3151312>
- Fried, Y., Slowik, L. H., Shperling, Z., Franz, C., Ben-David, H. A., Avital, N., & Yeverechyahu, U. (2003). The moderating effect of job security on the relation between role clarity and job performance: A longitudinal field study. *Human Relations*, 56(7), 787-805. <https://doi.org/10.1177/00187267030567002>
- Gardner, W. L., & Martinko, M. J. (1988). Impression management in organizations. *Journal of management*, 14(2), 321-338. <https://doi.org/10.1177/014920638801400210>
- Geçdoğan-Yılmaz, R. (2020). Sınıf öğretmenlerinin iş güvencesi algıları ile mesleki benlik saygıları arasındaki ilişkide örgütsel muhalefetin aracılık etkisi [Yayınlanmamış doktora tezi]. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu. <https://toad.halileksi.net/olcek/is-guvencesi-algisi-olcegi/> (Date of Acces: 19 October 2022).
- Ghosh, S. K. (2017). The direct and interactive effects of job insecurity and job embeddedness on unethical pro-organizational behavior: An empirical examination. *Personnel Review*. Vol. 46 No. 6, pp. 1182-1198. <https://doi.org/10.1108/PR-05-2015-0126>
- Goodman, S. A., & Svyantek, D. J. (1999). Person-organization fit and contextual performance: Do shared values matter. *Journal of Vocational Behavior*, 55(2), 254-275. <https://doi.org/10.1006/jvbe.1998.1682>
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, W. J., & Anderson, R. E. (2014). *Multivariate data analysis* (7th ed.). Pearson.
- Hayes, A. F. (2009). Beyond Baron and Kenny: Statistical mediation analysis in the new millennium. *Communication Monographs*, 76(4), 408-420. <https://doi.org/10.1080/03637750903310360>
- Hayes, A. F. (2012). PROCESS: A versatile computational tool for observed variable mediation, moderation, and conditional process modeling.

- <http://www.afhayes.com/public/process2012.pdf> (accessed 19 October 2022).
- Higgins, C. A., Judge, T. A., & Ferris, G. R. (2003). Influence tactics and work outcomes: A meta-analysis. *Journal of Organizational Behavior*, 24(1), 89-106. <https://doi.org/10.1002/job.181>
- Hobfoll, S. E. (1989). Conservation of resources: a new attempt at conceptualizing stress. *American psychologist*, 44(3), 513. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.44.3.513>
- Hobfoll, S. E. (2001). The influence of culture, community, and the nested-self in the stress process: Advancing conservation of resources theory. *Applied psychology*, 50(3), 337-421. <https://doi.org/10.1111/1464-0597.00062>
- Huang, G. H., Niu, X., Lee, C., & Ashford, S. J. (2012). Differentiating cognitive and affective job insecurity: Antecedents and outcomes. *Journal of Organizational Behavior*, 33(6), 752-769. <https://doi.org/10.1177/014920631877>
- Huang, G. H., Zhao, H. H., Niu, X. Y., Ashford, S. J., & Lee, C. (2013). Reducing job insecurity and increasing performance ratings: Does impression management matter?. *Journal of Applied Psychology*, 98(5), 852. <https://doi.org/10.1037/a0033151>
- Ispas, D., Iliescu, D., Ilie, A., Sulea, C., Askew, K., Rohlf, J. T., & Whalen, K. (2014). Revisiting the relationship between impression management and job performance. *Journal of Research in Personality*, 51, 47-53. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2014.04.010>
- Accra Jaja, S. (2003), "Impression management metaphors: an agenda for the 21st century African industrial managers", *Management Research News*, Vol. 26 No. 12, pp. 73-94. <https://doi.org/10.1108/01409170310783727>
- Jiang, L., & Lavaysse, L. M. (2018). Cognitive and affective job insecurity: A meta-analysis and a primary study. *Journal of Management*, 44(6), 2307-2342. <https://doi.org/10.1177/0149206318773853>
- Jones, E. E., & Pittman, T. S. (1982). Toward a general theory of strategic self-presentation. In J. Suls (Ed.), *Psychological perspectives on the self*: 231-262. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Kang, D. S., Gold, J., & Kim, D. (2012). Responses to job insecurity: The impact on discretionary extra-role and impression management behaviors and the moderating role of employability. *Career Development International*. <https://doi.org/10.1108/13620431211255815>
- Kline, R. B. (2016). *Principles and practice of structural equation modeling* (4th ed.). The Guilford Press.
- Kraimer, M. L., Wayne, S. J., Liden, R. C., & Sparrowe, R. T. (2005). The role of job security in understanding the relationship between employees' perceptions of temporary workers and employees' performance. *Journal of applied psychology*, 90(2), 389-398. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.90.2.389>
- Kraja, G. (2015). Job security and performance: Case study of the Albanian public administration. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, 4(2), <https://www.richtmann.org/journal/index.php/ajis/article/view/7135> (accessed 19 October 2022).
- Lam, L. W. (2012). Impact of competitiveness on salespeople's commitment and performance. *Journal of Business Research*, 65(9), 1328-1334. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2011.10.026>
- Leary, M. R. (2019). *Self-presentation: Impression management and interpersonal behavior*. Routledge.

- Lester, S. W., Turnley, W. H., Bloodgood, J. M., & Bolino, M. C. (2002). Not seeing eye to eye: Differences in supervisor and subordinate perceptions of and attributions for psychological contract breach. *Journal of organizational behavior*, 23(1), 39-56. <https://doi.org/10.1002/job.126>
- Loi, R., Ngo, H. Y., Zhang, L., & Lau, V. P. (2011). The interaction between leader-member exchange and perceived job security in predicting employee altruism and work performance. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 84(4), 669-685. <https://doi.org/10.1348/096317910X510468>
- Lu, C. Q., Du, D. Y., Xu, X. M., & Zhang, R. F. (2017). Revisiting the relationship between job demands and job performance: The effects of job security and traditionality. *Journal of occupational and Organizational Psychology*, 90(1), 1-48. <https://doi.org/10.1111/joop.12158>
- Ma, B., Liu, S., Liu, D., & Wang, H. (2016). Job security and work performance in Chinese employees: The mediating role of organisational identification. *International Journal of Psychology*, 51(2), 123-129. <https://doi.org/10.1002/ijop.12137>
- Motowidlo, S. J., & Van Scotter, J. R. (1994). Evidence that task performance should be distinguished from contextual performance. *Journal of Applied psychology*, 79(4), 475. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.79.4.475>
- Onur, & Yürür, S. (2011). Duygusal Emek, Duygusal Tükenme Ve Görev/Bağlamsal Performans İlişkisi: Yalova'da Hizmet Sektörü Çalışanları İle Bir Araştırma. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (37), 183-207. <https://dergipark.org.tr/en/pub/erciyesiibd/issue/5894/77947> (Date of Acces: 19 October 2022).
- Orçanlı, K., Bekmezci, M., & Fırat, Z. M. (2019). İş Güvencesizliğinin İş Performansına Etkisinde Örgütsel Kimliğin Aracılık Etkisi. *OPUS International Journal of Society Researches*, 12, 73-100. <https://doi.org/10.26466/opus.584655>
- Palmer, R. J., Welker, R. B., Campbell, T. L., & Magner, N. R. (2001). Examining the impression management orientation of managers. *Journal of Managerial Psychology*. <https://doi.org/10.1108/02683940110366588>
- Piccoli, B., Callea, A., Urbini, F., Chirumbolo, A., Ingusci, E., & De Witte, H. (2017). Job insecurity and performance: the mediating role of organizational identification. *Personnel Review*. <https://doi.org/10.1108/PR-05-2016-0120>
- Piccoli, B., Reisel, W. D., & De Witte, H. (2021). Understanding the relationship between job insecurity and performance: hindrance or challenge effect?. *Journal of Career Development*, 48(2), 150-165. <https://doi.org/10.1177/0894845319833189>
- Pilipiec, P. (2020). The role of time in the relation between perceived job insecurity and perceived job performance. *Work*, 66(1), 3-15. <https://doi.org/10.3233/WOR-203145>
- Podsakoff, P. M., MacKenzie, S. B., Lee, J.-Y., & Podsakoff, N. P. (2003). Common method biases in behavioral research: A critical review of the literature and recommended remedies. *Journal of Applied Psychology*, 88(5), 879-903. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.88.5.879>
- Probst, T. M., Jiang, L., & Bohle, S. A. L. (2019). Job insecurity and impression management: Which is the horse and which is the cart when it comes to job performance?. *Career Development International*, 25(3), 306-324. <https://doi.org/10.1108/CDI-04-2018-0119>
- Purba, D. E., & Muhammad, F. (2020). Job insecurity and organizational citizenship behavior: The role of affective commitment. *Humanitas: Indonesian Psychological Journal*, 17(2), 80-93. <http://dx.doi.org/10.26555/humanitas.v0i0.14916>

- Putri, A. N., & Purba, D. E. (2018). The Mediating Effect of Problem-focused Coping on the Relationship between Job Insecurity and Impression Management. In *Universitas Indonesia International Psychology Symposium for Undergraduate Research (UIPSUR 2017)* (pp. 271-276). Atlantis Press. <https://doi.org/10.2991/uipsur-17.2018.40>
- Rajasekharan, B., & Rajasekharan, M. K. G. (2020). Impression Management–Reviewing Its Impact On Work Performance And Instrument Validation. *Gedrag & Organisatie Review - VOLUME 33: ISSUE 02* . <http://lemma-tijdschriften.com/gallery/goj-1612.pdf> (accessed 19 October 2022).
- Ralston, S. M., & Kirkwood, W. G. (1999). The trouble with applicant impression management. *Journal of Business and Technical Communication*, 13(2), 190-207. <https://doi.org/10.1177/1050651999013002004>
- Rosenblatt, Z., & Ruvio, A. (1996). A test of a multidimensional model of job insecurity: The case of Israeli teachers. *Journal of organizational behavior*, 17(S1), 587-605. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1099-1379\(199612\)17:1+<587::AID-JOB825>3.0.CO;2-S](https://doi.org/10.1002/(SICI)1099-1379(199612)17:1+<587::AID-JOB825>3.0.CO;2-S)
- Schaufeli, W. B., & VanYperen, N. W. (1992). Unemployment and psychological distress among graduates: A longitudinal study. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 65(4), 291-305. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8325.1992.tb00506.x>
- Schermelleh-Engel, K., Moosbrugger, H., & Müller, H. (2003). Evaluating the fit of structural equation models: Tests of significance and descriptive goodness-of-fit measures. *Methods of Psychological Research*, 8(2), 23–74. https://www.stats.ox.ac.uk/~snijders/mpr_Schermelleh.pdf (accessed 19 October 2022)
- Schütz, A. (1998). Assertive, offensive, protective, and defensive styles of self-presentation: A taxonomy. *The Journal of psychology*, 132(6), 611-628. <https://doi.org/10.1080/00223989809599293>
- Shoss, M. K. (2017). Job insecurity: An integrative review and agenda for future research. *Journal of management*, 43(6), 1911-1939. <https://doi.org/10.1177/0149206317691574>
- Staufenbiel, T., & König, C. J. (2010). A model for the effects of job insecurity on performance, turnover intention, and absenteeism. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 83(1), 101-117. <https://doi.org/10.1348/096317908X401912>
- Størseth, F. (2006). Changes at work and employee reactions: Organizational elements, job insecurity, and short-term stress as predictors for employee health and safety. *Scandinavian Journal of Psychology*, 47(6), 541-550. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9450.2006.00548.x>
- Sverke, M., Hellgren, J., & Näswall, K. (2002). No security: a meta-analysis and review of job insecurity and its consequences. *Journal of occupational health psychology*, 7(3), 242. <https://doi.org/10.1037/1076-8998.7.3.242>
- Şahin E. T. , Kanbur A. Sağlık Çalışanlarında Presenteizm (İşte Varolamama) ve İş Performansı (Görev Performansı / Bağlamsal Performans) Üzerindeki Etkisi. *Journal of Nursology*. 2022; 25(1): 7-13. <https://doi.org/10.54614/JANHS.2022.872792>
- Tedeschi, J. T., & Melburg, V. (1984). Impression management and influence in the organization. *Research in the sociology of organizations*, 3(31-58).

- Uziel, L. (2010). Rethinking social desirability scales: From impression management to interpersonally oriented self-control. *Perspectives on Psychological Science*, 5(3), 243-262. <https://doi.org/10.1177/174569161036946>
- Van Scotter, J. R., & Motowidlo, S. J. (1996). Interpersonal facilitation and job dedication as separate facets of contextual performance. *Journal of applied psychology*, 81(5), 525. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.81.5.525>
- Vander Elst, T., De Cuyper, N., Baillien, E., Niesen, W., & De Witte, H. (2016). Perceived control and psychological contract breach as explanations of the relationships between job insecurity, job strain and coping reactions: Towards a theoretical integration. *Stress and Health*, 32(2), 100-116. <https://doi.org/10.1002/smi.2584>
- Viswesvaran, C., Ones, D. S., & Hough, L. M. (2001). Do impression management scales in personality inventories predict managerial job performance ratings?. *International Journal of Selection and Assessment*, 9(4), 277-289. <https://doi.org/10.1111/1468-2389.00180>
- Wayne, S. J., & Ferris, G. R. (1990). Influence tactics, affect, and exchange quality in supervisor-subordinate interactions: A laboratory experiment and field study. *Journal of applied psychology*, 75(5), 487. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.75.5.487>

CONDUCT OF MANAGEMENT AND COMPLIANCE AUDIT IN THE SELECTED DIVISIONS OF THE DEPARTMENT OF ENERGY TOWARDS THE IMPROVEMENT OF THE AUDIT PROCESS

Maria Charlyn T. Balangawan

¹ Polytechnic University of the Philippines,
The Faculty of College of Political Science and Public Administration,
<https://orcid.org/0009-0003-9214-6807>

ABSTRACT

Internal Audit plays a vital role in ensuring the establishment and adherence to internal control measures within the public sector. Understanding the significant impact and value of internal audit activities in government operations is essential. This study focuses on evaluating the performance, efficiency, and potential areas for improvement within the Internal Audit Division (IAD) of the Department of Energy.

The research utilized diverse data sources, including survey responses, historical records, and direct communication with participants. Both quantitative and qualitative approaches were employed to analyze the collected data. To gather responses from the target participants, a survey questionnaire was developed, and rigorously tested for reliability and validity by internal auditors and subject matter experts. Additionally, the audit recommendations' efficiency was assessed by comparing the compliance rate of auditees with the IAD's recommendations for 2018 and 2019. To ensure the reliability of the survey data, a focus-group discussion was conducted, involving representatives from different divisions of the Department of Energy, allowing for deeper insights.

The research findings identified several strengths and weaknesses in the internal audit process, particularly in audit monitoring and follow-up, standard procedures, technical knowledge of field staff, and technological advancements within the Internal Audit Division.

Improving these areas would enhance the effectiveness of the Internal Audit Division, leading to more robust internal control measures and greater accountability within the public sector. The study highlights the significance of addressing these shortcomings and provides valuable insights for enhancing the overall performance of the Internal Audit Division in the Department of Energy.

Keywords: Internal Audit Efficiency, Internal audit weakness, Good Practices, Audit process, Audit Recommendations, Rate of compliance, Organization

1. INTRODUCTION

Internal auditing plays a crucial role in ensuring good governance within the government and the public sector. It involves unbiased and objective assessments of the effective and responsible utilization of public resources to achieve desired outcomes. By promoting accountability, integrity, and the efficient administration of government funds and services, internal auditors contribute significantly to the overall effectiveness and ethicality of government operations.

The Philippines has implemented various laws and executive issuances to strengthen and support the Internal Audit Service/Unit (IAS/U) as part of the government's efforts to enhance internal control systems across all offices. One notable development was the establishment of the Department of Energy Act of 1992 (Republic Act 7638), which led to the creation of the Department of Energy's Management & Audit Division (MAAD).

The reengineering of the Department of Energy (DOE) through Administrative Order No. 38, issued on August 23, 2002, paved the way for the formal establishment of the Internal Audit Staff (IAS) as an integral part of the DOE, under the supervision of the Department Secretary. In 2017, after undergoing a transition, the Internal Audit Division began conducting Management and Compliance Audits (MCA) of the DOE bureaus and services. The IAD faced significant changes in its function when the DOE Secretary directed it to prioritize auditing the frontline services outlined in the DOE Citizen's Charter, thus, a Management and Compliance Audit was conducted.

Recognizing the importance of assessing the performance of audit activities, the researcher emphasizes the need to evaluate the impact and perceived value of the audit activities conducted by the Internal Audit Division. According to the Revised Philippine Government Internal Auditor Manual (RPGIAM), periodic performance measurement and recognition of improvement opportunities enhance the efficiency and effectiveness of internal auditing.

This study aims to evaluate the audit process of the DOE-Internal Audit Division, specifically focusing on the Management and Compliance Audits conducted in line with the practices related to organization, management support/strategic relationships, functions, staffing, processes, and implementation of internal audit recommendations. The evaluation will serve as a basis for further improvements within the Internal Audit Division of the department.

2. METHODOLOGY

The researcher employed a combination of quantitative and qualitative methods to investigate the topic. The quantitative method aims to enhance understanding by addressing gaps identified in the qualitative literature (Cameron, 2018). For the quantitative approach, a survey questionnaire was developed. The questionnaire utilizes a 5-point Likert scale to assess the effectiveness of the internal audit's management and compliance audit, as well as the conformity of its procedures and activities to the manual, as perceived by the respondents. The response options vary across categories.

In addition to the quantitative approach, comparative-historical data analysis was conducted to determine the compliance rate with audit recommendations for the years 2018-2019. This analysis explores the relationship between compliance rates and the practices within the Department of Energy.

The qualitative method employed in the research includes focus group discussions (FGDs) with auditees to validate the survey responses and gain a comprehensive understanding of their perceptions regarding the internal audit processes. Furthermore, the research involves document analysis, which entails reviewing records and narrative reports specifically related to the functions and areas requiring improvement within the DOE-Internal Audit Division. Document analysis provides insights and comprehension of the assessed topic (Bowen, 2009).

3. RESULTS AND DISCUSSION

The survey data measures were undertaken to enhance the validity of the findings. The collected responses underwent a thorough review and analysis process for additional validation. Moreover, a focus-group discussion was conducted, involving six (6) participants who provided insights based on the validated survey results. This qualitative approach supplemented the quantitative data analysis.

The result of the survey for the performance of internal auditor in their audit process were generally positive except that there were weaknesses of responses in *IA monitor implementation of recommendations* and *resolving non-implementation of audit recommendations*.

TABLE 1. SURVEY RESULT ON PERFORMANCE ON AUDIT PROCESS

Audit Process	Mean*	Standard Deviation
ap1_Entry Conference	3.68	0.76
ap2_Gathering and Analyzing Evidence	3.70	0.82
ap3_Determining Root Cause(s)	3.51	0.89
ap4_Exit Conference	3.75	0.79
ap5_Develop Audit Findings	3.63	0.84
ap6_Develop Audit Recommendations	3.65	0.86
ap7_Presentation of the Audit Report	3.74	0.79
ap8_Monitor implementation of Recommendations	3.25	1.12
ap9_Resolve Non-Implementation/Inadequate Implementation of Audit Recommendations	3.18	1.10
ap10_Presentation of Audit Follow-Up Report	3.42	0.91
Overall	3.55	0.89

*1.00 - 1.79 = Poor; 1.80 - 2.59 = Fair; 2.60 - 3.39 = Good; 3.40 - 4.19 = Very Good; 4.20 - 5.00 = Excellent

Organization

The internal audit's overall organizational practices have received a commendable rating of 4.07, indicating a "very good" level. The highest average rating in this category was 4.21, indicating unanimous agreement among all respondents that the internal audit is a valued part of the organization and provides a valuable service to the organization. The effectiveness of the internal audit lies in its ability to provide value to the organization and enhance its operations by assessing the presence of internal controls within the organization (Ahmad et al., 2009).

Therefore, if the organization succeeds, it is an indication of the internal audit's effectiveness. According to the Institute of Internal Auditors, internal auditing plays a crucial role in adding value and improving the operations of an organization. It serves as a neutral and objective assurance and consulting function that systematically and rigorously assesses and enhances the effectiveness of risk management, control, and governance procedures, ultimately helping the company achieve its goals. The internal auditing process provides assurance to the audit committee and management that organizational risks are thoroughly understood and effectively managed.

Management Support/Strategic Relationship

The respondents rated the management support and strategic relationships of the internal audit as "very good." Although the average score of 3.84 and a standard deviation of 0.73 indicated some variation in responses, it was slightly lower than the rating for organizational practices (4.07). Specifically, respondents agreed on the independence of the internal audit from management. The internal auditors were perceived to have built a strong and well-coordinated relationship with the auditee staff, receiving an average score of 3.88. However, a weakness was identified in the adequacy of reporting arrangements to communicate the work of Internal Audit, with an average score of 3.68 and a higher standard deviation of 0.81. The Institute of Internal Auditors highlights the importance of management support as a key factor for ensuring effective performance in the public sector. Dawuda et al. (2017) conducted an analysis and found that management support services significantly impact the performance of internal auditors. Therefore, it is crucial for management to create an enabling environment that fosters strong internal audit activities. Any weaknesses observed in the Internal Audit Service can be attributed to the management's attitude towards it (Dawuda et al., 2017).

Staffing

The internal audit staff demonstrates objectivity by consistently displaying professionalism, positivity, and courteousness throughout the audit process, receiving an average rating of 3.94. The auditors have been praised for considering the auditees' input, maintaining reasonableness, and clarity when requesting additional information, as reflected in the highest average rate of 4.07. However, a weakness was identified in the internal audit staff's knowledge of the auditees' operations and responsibilities. Despite this, the overall performance of the Internal Audit staff is still considered "very good," with an average rating of 3.94. The Institute of Internal Auditors emphasizes the importance of knowledgeable and competent Internal Auditors to ensure that auditing work is performed in line with management's expectations and in accordance with accepted principles and standards of internal auditing. It is crucial for internal auditors to possess a general familiarity with their duties and functions, particularly in assessing and identifying control and internal audit risks, in order to effectively understand the operations they plan to audit (RPGIAM, 2020).

Functions

The overall average rating for the internal audit function was 3.87, indicating that respondents were satisfied with the assurance provided by internal audit regarding controls.

However, the auditees perceived that the internal audit office has not fully utilized available resources, such as technology and budget, as reflected in the average rating of 3.77. Although still considered "very good," other internal audit characteristics related to their functions received ratings close to excellence. These include the reasonability of the audit activity's duration (average rating of 3.81), providing adequate notification on the purpose and scope of audits (average rating of 3.82), and considering key organizational concerns and risks (average rating of 3.89).

According to Kinsella (2010), an effective and efficient audit function is crucial as it serves as a strong mechanism for monitoring and ensuring good governance within an organization (Belay, 2007). The effectiveness of audit activities reflects the internal audit's ability to assess the organization's efficient utilization of resources, eliminate waste and inefficiencies in financial and operational aspects (Aikins, 2011). Therefore, fulfilling the main functions of internal audit, from pre-audit notification to recommendations, reporting, and follow-up, as well as providing risk assessments during audits and maintaining a timely and efficient audit process, contribute to the added value of internal audit (IIA, 2008). Furthermore, Sterck & Bouckaert (2006) note that a well-functioning internal audit in the organization strengthens corporate governance.

IA Recommendations

The internal audit reports and recommendations received an average rating of 3.91, indicating a "very good" level of satisfaction among respondents. The highest rating of 4.16 demonstrated that the audit conclusions were appropriate and supported by sufficient evidence. This was followed by ratings ranging from 3.96 to 4.11, indicating that the auditees felt that their responses to the issues raised were accurately reflected in the report and that the audit recommendations were constructive, practical, cost-effective, well-written, and easily understood. However, there was a notable weakness in the audit activity, with a rating of 3.25, indicating that there is room for improvement in terms of follow-up to ensure that remedial actions have been implemented.

According to the Institute of Internal Audit (2020), a good practice in internal auditing involves providing well-written and effectively communicated audit reports and recommendations. However, it is worth noting that different feedback has been received from audit clients regarding the audit reports, with some expressing concerns about reports being lengthy and overly wordy (The Institute of Internal Auditors, 2017).

Efficiency of the Internal Audit Division in conducting their practices on management and compliance audit in terms of the auditee's compliance rate for the year 2018 and 2019

The table highlights a weakness in the average compliance rate of offices with the recommendations and reports provided by the Internal Audit. The overall average compliance rate is recorded as 50.60%, indicating the effectiveness of the internal audit's recommendations to their auditees. Accepting a recommendation does not guarantee the desired outcomes; successful implementation is essential, as emphasized by Linpico (2018). Without achieving the desired results, the efforts invested during the audit process would be

rendered ineffective, providing no value to the overall public management system. To ensure action on audit recommendations, audit institutions should adopt a structured and disciplined approach.

TABLE 2. COMPLIANCE RATE OF OFFICES FOR YEARS 2018 AND 2019

OFFICES	2018	2019	Average
A	28.57	0.00	14.29
B	100.00	100.00	100.00
C	14.29	50.00	32.15
D	42.86	0.00	21.43
E	100.00	100.00	100.00
F	87.50	87.50	87.50
G	38.48	61.54	50.01
H	0.00	0.00	0.00
I	0.00	100.00	50.00

Significant relationship between rate of compliance and the practices criteria

A statistical test on significance relationship between the compliance rate and the practices in internal audit reveals the perceptions of the auditees regarding the factors that impact the effectiveness of the internal audit. It indicates that the weakest or least significant factors in evaluating effectiveness are the organization, management support, staffing of the internal audit, and their functions. Conversely, the most significant factor that affects the effectiveness of the auditor is the provision of reporting and recommendations. This implies that the better the compliance with recommendations, the higher the efficiency achieved by the internal audit.

THEMATIC ANALYSIS ON THE RESULT OF FOCUS GROUP DISCUSSION

To gather validation for the auditee's responses, a focus group discussion was conducted with additional participants from different offices of the DOE. The responses obtained from the participants were collected, summarized, and then subjected to coding and categorization based on their themes, following a thematic analysis approach (Table 3). Thematic analysis, utilizing an inductive reasoning method, was applied to the collected data to identify patterns and themes. It is important to note that these themes may not be directly related to the specific questions posed to the participants. Instead, the inductive analysis aims to code the data without forcing it into pre-existing coding frameworks or the researcher's preconceived notions. This data-driven approach allows for a more comprehensive understanding of the data (Braun & Clarke, 2006).

TABLE 3. THEMATIC ANALYSIS ON THE RESULT OF FOCUS GROUP DISCUSSION

Coding	Themes
Design manual Sudden change in audit Need for standard audit system Inconsistency in audit approach Need for standard audit procedure Need for standard audit system Differences in audit approach Design audit manual Different audit approach Recognize compliance Prioritize IA manual Emphasis on Manual Improve process Standard audit approach and equipping of internal auditors	Developing manual
Should proactively seek for knowledge Should have better understanding of operations Auditors have prepared and studied their auditees Should be familiar with the operations Have a guided questionnaire Equipping	Equipping and Learning
Consistency in audit report Audit reports are specific and comprehensive	Consistency in audit report
Monitor compliance in audit recommendations Follow-up not conducted	Follow-up audit
Follow-up was not yet conducted First time to be audited	No benchmark
Reports are well-communicated Template and reports provided Objectives are well-conveyed	Communication
Missing points in entry conference Documents was not communicated first Unclear audit requirements/process/timeline Missed subjects in audit Lack of coordination	Missed points during audit
Utilizing resources	Utilizing resources

Conclusions

The purpose of this study is to identify and assess key issues that the DOE-Internal Audit Division needs to address, as perceived by its auditee, and to continuously improve the audit process and its practices. The study revealed several key issues that require attention for the further improvement of the audit activities:

1. Inadequate monitoring of recommendations: The DOE-Internal Audit Division lacks an effective system for tracking implementation of audit recommendations and addressing

non-implementation issues through follow-up audits. Achieving such follow-up audits is crucial for measuring internal audit activities' efficiency and increasing their impact.

2. **Lack of Standard Procedures: Inconsistent Audit Techniques:** Without an established, standard operating manual for auditing, auditors often vary their approaches and techniques causing inconsistent learning experiences for new internal auditors and creates difficulties for auditees who lack an identifiable reference point for internal audit activities. Establishing standard procedures would greatly enhance preparedness for auditing activities as well as increase stakeholders' faith in its value.
3. **Uncertain Audit Requirements and Timelines:** Without an internal audit operation manual in place, audit requirements, processes, and timelines become unclear and difficult to manage. By including such details within such a manual, clarity would be provided which would facilitate smoother audit activities.
4. **Insufficient knowledge of auditee operations:** Internal auditors should possess an in-depth knowledge of their auditee's operations, including functions, legal requirements and processes. For effective fulfillment of roles and responsibilities it is vital that auditors keep expanding and improving their knowledge on a continuous basis.
5. **Ineffective Resource Utilization:** The DOE-Internal Audit Division needs to address the optimal utilization of resources available to internal auditors. This includes leveraging technologies to improve communication, report generation, and presentation of findings and recommendations. Additionally, it is important to ensure the effective allocation and management of the budget provided to the division, aiming to enhance audit activities' efficiency.

By addressing these key issues, the DOE-Internal Audit Division can strengthen its audit practices, improve the efficiency of internal audits, and increase its overall value to the organization.

REFERENCES

(Book Example)

- [1] Ahmad, N., Othman, R., & Jusoff, K. (2009). *The effectiveness of internal audit in Malaysian public sector*. *Journal of Modern Accounting and Auditing*, 5(9), 784 -790.
- [2] Aikins, S.K. (2011). *An examination of government internal audit's role in improving financial performance*. *Public Finance and Management* Volume 11(4), 306-337.
- [3] Belay, Z. (2007). *A Study on effective implementation of internal audit function to promote good governance in the public sector*. Presented to the "The Achievements, Challenges, and Prospects of the Civil Service Reform program implementation in Ethiopia" Conference Ethiopian Civil Service College Research, Publication & Consultancy Coordination Office.
- [4] Bowen, Glenn. (2009). *Document Analysis as a Qualitative Research Method*. *Qualitative Research Journal*. 9. 27-40. 10.3316/QRJ0902027.

- [5] Cameron, C. (2018). *The evolution of a mixed methods study in work-integrated learning [special issue]*. *International Journal of Work-Integrated Learning*, 19(3), 237-247
- [6] Dawuda A, Ataribanam S, Joseph AA (2017) *An Exploratory Study on Management Support Services and Its effects on the Quality Service Delivery of Internal Auditors in the Northern Ghana*. *Int J Account Res* 5: 170. doi:10.4172/2472-114X.1000170
- [7] Kinsella, D. (2010). *Assessing your internal audit function*. *Accountancy Ireland*, 42(2), 10-12
- [8] Linpico. (2018, April). *Internal Audit Department Good Practice Guide: Developing an Internal Audit Strategy*.
- [9] Official Gazette. (2003). *Administrative Order No. 70, S. 2003: Strengthening of the internal control systems of government offices, agencies, government-owned and controlled corporations, including government financial institutions, state universities, and colleges and local government units*. Malacañang, Manila.
- [10] Sterck, M. & Bouckaert, G. (2006), “*International Audit Trends in the Public Sector: A Comparison of Internal Audit Function in the Government of Six OECD Countries Finds Similarities in Legal Requirements, Organizational Structure and Future Challenges*”, *Internal Auditor*, August 2006, 49-53.
- [11] The Institute of Internal Auditors. (2017, September 14). *Supplemental Guidance Practical Guide: Engagement Planning*.
- [12] *The Revised Philippine Government Internal Audit Manual (RPGIAM)* (2020). <https://www.dbm.gov.ph/wp-content/uploads/Issuances/2020/Circular-Letter/Revised-PGIAM-Approved-by-SWEA-26-May-2020.pdf>
- [13] Virginia Braun & Victoria Clarke (2006) Using thematic analysis in psychology, *Qualitative Research in Psychology*, 3:2, 77-101, DOI: [10.1191/1478088706qp063oa](https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa)

BULGARİSTAN'ın EURO KULLANIMININ, BANKA SİSTEMİ VE EKONOMİK GÖSTERGELER IŞIĞINDA, ELE ALINDIĞI BİR ÇALIŞMA

Hatice Nur GERMİR

Dr. Öğretim Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Finans ve Bankacılık Bölümü,
ORCID: 0000-0001-8592-9238

ÖZET

Avrupa'nın gelişmekte olan devletleri arasında yer alan kuzey batı komşumuz Bulgaristan, Avrupa Birliği'ne üye konumda olmasına rağmen Euro para birimini kullanmamakta daha doğru bir ifade ile kullanamamaktadır. Zira Avrupa Birliği mali koşullarını yerine getirmeyen ülkelerin Avrupa Birliği üyesi olsalar dahi resmi olarak Euro kullanmalarına izin vermemektedir. Bu nedenle Bulgaristan Euro bölgesinde yer almasına karşın, Euro para birimini resmi olarak kullanamamaktadır. Bulgaristan'ın Euro kullanmasının ve Euro'yu resmi para birimi olarak belirlemesinin önündeki en büyük engel ise bankacılık sisteminin AB'ye göre zayıflığı olarak değerlendirilmektedir. Bulgaristan bankacılık sistemi AB ile entegre konumda olmakla birlikte, ekonomik göstergeler bakımından Bulgaristan bankacılık sistemi AB'nin gerisinde bulunmaktadır. Bulgaristan son yıllarda yaptığı ekonomik atılım ile ülke ekonomisinde belli oranda düzeltme kaydetmiştir ve Euro kullanmak için geçtiğimiz aylarda AB'ye resmi başvuruda bulunmuştur. Avrupa Birliği'nin, Bulgaristan'ın Euro kullanıp kullanamayacağına ilişkin gerekli incelemeleri yapıp bir karara varması beklenmektedir.

Bu çalışmada Bulgaristan'ın banka sistemi ve ekonomik göstergeleri ışığında konu ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bulgaristan Banka Sistemi, Avrupa Birliği, Euro Bölgesi, Ekonomik Göstergeler

A STUDY OF BULGARIA'S EURO USE IN THE LIGHT OF BANK SYSTEM AND ECONOMIC INDICATORS

ABSTRACT

Our north-west neighbor Bulgaria, which is among the developing states of Europe, does not use the Euro currency, although it is a member of the European Union. Because the European Union does not allow countries that do not fulfill the financial conditions to use the Euro officially, even if they are members of the European Union. For this reason, although Bulgaria is in the Eurozone, it cannot officially use the Euro currency. The biggest obstacle to Bulgaria's use of the Euro and the determination of the Euro as its official currency is considered to be the weakness of the banking system compared to the EU. Although the Bulgarian banking system is integrated with the EU, the Bulgarian banking system is behind the EU in terms of economic indicators. With the economic breakthrough Bulgaria has made in recent years, the country's economy has improved to a certain extent and has made an official application to the EU in recent months to use the Euro. The European Union is expected to make the necessary examinations and reach a decision on whether Bulgaria can use the Euro or not.

In this study, the subject will be discussed in the light of Bulgaria's banking system and economic indicators.

Keywords: Bulgarian Banking System, European Union, Eurozone, Economic Indicators

GİRİŞ

Birbirinden ayrı olan piyasa, ürün yada benzeri olguların bir araya gelerek bir harmoni içinde uyumlu işleyişi anlamını taşıyan entegrasyon, Avrupa Merkez Bankası (ECB)'nin finansal sistemin daha iyi işleyerek tek bir parasal politikanın daha başarılı bir şekilde uygulanabilmesi adına atılacak adımlar şeklinde belirlenmiştir. Böylece başarılı bir finansal entegrasyonun daha verimli çalışan bir mekanizmayı ve rekabeti de beraberinde getireceği ifade edilmektedir (Dağtekin, 2014).

Avrupa Birliği (AB)'ne 2007'de tam üye kabulü alan Bulgaristan, tekçi bir devlet yapısı ve parlamenter cumhuriyete sahip bulunmaktadır. Tarımsal başta olmak üzere hayvancılık, madencilik ve orman varlığı açısından zengin bir coğrafyaya sahip olan ülkenin 2019 yılında 7 milyon olarak sayılan nüfusunun içinde halen %9-10 oranında Türk soylu vatandaşları bulunmaktadır (Özsalmanlı, 2021). Kuzey batı komşumuz olan ülke, Avrupa'nın gelişmekte olan devletleri arasında yer almaktadır. Avrupa Birliği (AB)'ne üye konumda olmasına rağmen, AB mali koşullarını yerine getirmeyen ülkelerin üye olsalar dahi resmi olarak Euro kullanmalarına izin verilmemektedir. AB ile entegre konumda olmakla birlikte ekonomik göstergeler bakımından AB'nin gerisinde bulunan Bulgaristan bankacılık sistemi, Bulgaristan'ın Euro kullanmasının ve Euro'yu resmi para birimi olarak belirlemesinin önündeki en büyük engel olarak değerlendirilmektedir (<https://ticaret.gov.tr/yurtdisiteskilati/avrupa/bulgaristan/genel-bilgiler>).

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Avrupa Birliği ülkeleri, Balkan ülkeleri şeklinde global ve kıyaslayıcı araştırmalar başta olmak üzere Bulgaristan banka sistemi üzerine de yapılmış olan birçok çalışma literatürde yerini almaktadır.

Yücel (2012) çalışmasında Avrupa Birliği ülkelerinde bankacılık sektörünün etkinlik kıyaslamasını, referans kümenin değiştirilmesine dayalı yeni bir Veri Zarflama Analizi yaklaşımı olarak girdi yönelimli klasik CCR model kullanılarak ölçümlenmiş ve 27 ülkeden 6'sını etkin olarak değerlendirmiştir. İngiltere'nin Brexit olmadan önce gerçekleştirilmiş olan çalışmada; Danimarka, Fransa, Almanya, İngiltere, İrlanda, İspanya ve İtalya referans kümenin değiştirilmesine dayalı yeni VZA yaklaşımına göre "güçlü etkin" olarak kabul edildiği bildirilmiştir. Etkin olmayan ülkelere dair etkinlik skorları ve etkin olabilmeleri için örnek almaları gereken referans ülkelerin Tablo yardımı ile gösterildiği çalışmada; AB ülkeleri arasında en düşük etkinliğe sahip bankacılık sektörünün Slovakya, Çek Cumhuriyeti, Bulgaristan, G.Kıbrıs ve Polonya'da bulunduğu kaydedilerek, bu ülkelerde bankacılık sektörünün etkin olabilmesi için, sözgelimi Slovakya'nın %94.98 oranında Danimarka'yı, %5.02 oranında İrlanda'yı örnek alması gerektiği, Polonya'nın ise tamamıyla Danimarka'yı örnek alması gerektiği kaydedilerek, etkin bulunmayan ülkelere azaltılması gereken girdiler genellikle "çalışan sayısı" ve "mevduat" değişkeni olarak tespit edilmiştir.

Öncü (2021) Dünyada servet ve istihdam şeklindeki makro büyüklüklerde yıkıcı etkilere yol açan ve gelişmiş ülkelerin ekonomisine ciddi zararlar veren 2008 global krizinin bankacılık sisteminde sermaye kalitesi adına farklılıklar ortaya çıkardığı vurgulanan araştırmada, bankaların daha kaliteli varlık yapısı arayışına girdiklerinin altı çizilerek bu durumu Balkan ülkelerinde bulunan bankaların yönetim kalitesini arttırdığına işaret edilmiştir. Bulgaristan, Bosna-Hersek, Arnavutluk, Makedonya, Hırvatistan, Sırbistan Slovenya, Yunanistan ve Türkiye'yi içeren dokuz Balkan ülkesini içeren araştırma kapsamında; mevcut ekonomik konjonktür bakımından bankaların belirgin özellikleri ile ekonomik parametrelerin bu ülkeler bazındaki bankalarda karlılığı belirleyici unsurları mercek altına alınmıştır. 2008-2017 yılları arasındaki verilerin incelendiği çalışma sonuçlarına göre; varlık getiri oranı ve özsermaye getiri

oranı için ekonomik büyüklük pozitif etkileşimde bulunurken enflasyon, takibe intikal eden krediler ve maliyet gelir oranı negatif etkide bulunmaktadır şeklinde bulgular elde edilerek, istatistiksel manada ekonomik büyüklük değişkeni ile takipteki kredilerin arasındaki etki anlamlı bulunmuştur.

Canbaloğlu (2019) mikro bazda bankaya özgü değerler ile makroekonomik Belirleyicilerin ele alındığı çalışmada, bankacılık kârlılığı 2004-2015 yılları arasında Bulgaristan, Kosova, Polonya, Macaristan, Bosna-Hersek, Arnavutluk, Hırvatistan, Sırbistan, Makedonya, Romanya ve Türkiye olmak üzere seçilen yükselen ve gelişen 11 Avrupa ülkesinde faaliyette bulunan 232 ticari bankanın verileri mercek altına alınmıştır. Sabit etkiler modeli altında panel veri analizinin ekonometrik yöntem olarak kullanıldığı çalışmada, bankacılık kârlılığı, aktif kârlılık oranı (ROA) ile ölçülmüştür. Mikro düzeyde likiditenin ve özkaynak rasyosunun artmasının bankacılık kârlılığını arttırmakla birlikte kredi riskinin artış kaydetmesinin ve gider yönetimi etkinliğinin azalmasının bankacılık kârlılığını azaltan unsurlar olduğu elde edilen bulgular olarak bildirilmiştir. Ekonomik büyüme yanısıra enflasyondaki artışın bankacılık kârlılığı üzerindeki etkisinin pozitif olduğu makro bulgular arasında kaydedilmiştir.

BULGARİSTAN BANKACILIK SİSTEMİ VE AVRUPA BİRLİĞİ BANKACILIK SİSTEMLERİ İLE KARŞILAŞTIRILMASI

1990'lı yıllarda Bulgaristan'da sadece üç banka faaliyette bulunmaktaydı. Sosyalizm döneminde bu üç banka devletin santralize finansal sistemine hizmet vermek için yeterli görülmekteydi. Bankacılık sektörü piramidinin temelinde duran Merkez Bankası BNB, devlet finansları üzerine kontrol uygulamaktaydı. Ülkenin dış ticaret değişiminin kendi finansal kurumu bulunmaktaydı. DSK bankası (Eski Devlet Tasarruf Bankası) adı ile faaliyette bulunan banka, tasarruf sahiplerinin birikimlerini topluyor ancak kredi verirken çekinceli davranıyordu. 1990'lı yıllardaki demokratik değişikliklerden sonra ilk özel ticaret bankalarının ülkeye gelmesiyle, bu tarihten itibaren yeni bankacılık sistemi kurulmaya başlanmıştır. Yeni kurulan bankacılık sisteminde Bulgaristan'da 29 bankanın resmi kaydı bulunduğu, tamamen Bulgar bankası olanların sayısının beş olduğu ve bu bankaların piyasadaki payının yüzde 10 olmak üzere çok küçük düzeylerde kaldığı izlenmektedir. Bankalar, Yatırımlar, Para Vakfının başkanı Emil Popov, Bulgaristan bankacılık sisteminin 1996-97'deki ağır kriz döneminde piyasa koşullarına hazır olmayan bir sistem durumunda iken zamanla küresel krizden etkilenmeyecek kadar istikrarlı bir sistem haline geldiğini vurgulamıştır. Bulgaristan'daki bankacılık düzenlemelerinin daha muhafazakar olmakla birlikte daha iyi ve daha güvenli olduğunu ortaya koyan bu gelişmelerle, Batı Avrupa'da ve özellikle de ABD'ndeki aşırı derecede liberalleşmiş bankacılık sisteminin finansal ürün olarak tuhaf balonların piyasaya sunulmasına izin verdiğini ve bunun sonucu dünya ekonomisinin bunalıma girdiği dile getirilmiştir. Bulgaristan bankalarının 1990- 2010 yılları arasında acı deneyimler yaşadığı, ancak bankacılık sisteminin 1996-97 yıllarında edindiği deneyimin çok önemli olduğu ve o dönemde büyük sayıda kapatılan bankaların bazılarının iflas ettiği, finansal sisteme duyulan güvenin sıfır düzeyine gerilediği, Bulgaristan bankacılık sisteminin, Avrupa'dan ve dünyadan diğer finans kuruluşlarına kıyasla daha büyük tecrübe sahibi olduğu, çünkü onların bu tür krizleri elli, altmış hatta yüz yıl önce yaşadıkları belirtilerek, Bulgaristan bankacılık sisteminin avantajının krizden çıkmaktaki deneyimleri ve daha iyi düzenlemelerle bitmediği, finans sisteminin Para Kuruluna geçilmesinden de iyi deneyimler edindiği, Baltık Cumhuriyetlerinde de Para kurullarının var olduğu ancak onların başarılı olamadıkları ve Bulgaristan'ın bu değerli deneyimini de aynı durumda olan ülkelerle paylaşması gerektiğinin altı çizilmiştir (Harizanova, 2010).

Bulgaristan bankacılık sisteminde faaliyet gösteren Bulgaristan merkezli bankalar olduğu gibi, yabancı merkezli bankalar da bulunmaktadır. Bulgaristan bankacılık sisteminin en tepesindeki

kurum olarak tanımlayabileceğimiz Bulgaristan Devlet Bankası veya Bulgaristan Merkez Bankası “Bulgarian National Bank” yerel dilde; Българиярска народна банка yahut Balgarska narodna banka şeklinde de ifade edilmektedir. Bulgaristan Devlet Bankası veya Bulgarian National Bank 1879 yılında kurulmuş olup günümüzde de faaliyetlerine devam etmektedir (<https://www.bnb.bg/AboutUs/index.htm>).

Bulgaristan Kredi Merkezi Yürütüm Müdürü Tihomir Toşev, son aylarda kredilendirmede belirli bir artışın gözlemlendiğini, son 4-5 yılda kredilendirmede yaşanan ağır krizin ardından toparlanma belirtisi olduğu vurgulanarak, son dönemde Para Kurulu ve Merkez Bankası BNB'nin izledikleri politika, finans sektörüne daha sıkı şartlar getirmek yolu ile daha büyük finansal istikrarın ve bankacılık sisteminde güvenin sağlanması amacıyla güttüğünü bu durumun sonucunda da Bulgaristan finans ve bankacılık sisteminin istikrarlı bir yapıya kavuştuğu bildirilmektedir. Son 7-8 yılı içeren süreçte hızla gelişen bankacılık sisteminin aktiflerinin yaklaşık 44 milyar avroya ulaşmış vaziyette olduğu, sistemin performansına ilişkin en önemli ölçek olan sermaye uygunluğu oranının yüzde 20'nin üzerinde gerçekleştiği, AB içinde bu oranın en az yüzde 8 olmasının istendiği, Bulgar bankalarının likidite seviyesinin yüzde 26'nın üzerinde olduğu ve dünya çapındaki bankaların genel likidite oranının yüzde 10'da kaldığı kaydedilirken, bankacılık sektörüne yönelik saldırılar sonucu vatandaşların paniğe kapıldıkları sistemde yaşanan sorunların tamamen psikolojik olduğu vurgulanarak Avro Bölgesi'ne Bulgaristan'ın hazır olabilmesi için ileri sürülen koşulları yerine getirmesi ve birkaç yıllık bir sürece ihtiyacı olduğunun altı çizilmektedir (Atanasov, 2014)

Şekil.1: Bulgaristan Ulusal Bankası

Kaynak: www.bnb.bg

Bulgaristan Ulusal Bankası (BNB), 2014/59/EU sayılı Direktifin hükümlerini ulusal mevzuata koyan Kredi Kurumlarının ve Yatırım Aracılarının İyileştirilmesi ve Yeniden Yapılandırılmasına İlişkin Kanuna (ZVPKIIP) göre kredi kurumlarının yeniden yapılandırılmasında yetkili bir merci olmaktadır. BNB'nin bu işlevi, Bulgaristan'da yerleşik üçüncü ülke bankalarının şubelerinden ve bankalarından raporlama ve diğer bilgilerin toplanması ve analizine, yeniden yapılandırma araçlarının uygulanmasına ve ulusal

mekanizmanın yönetimine dayalı genel yeniden yapılandırma planlama süreci ile yeniden yapılandırmanın finansmanını kapsamaktadır. 1 Ekim 2020 tarihi itibariyle Avrupa Merkez Bankası (ECB) ile yakın işbirliği kurulması ve bunun sonucunda Tek Çözüm Mekanizmasına katılım sonucunda, kredi kuruluşlarının yeniden yapılandırılması işlevi BNB ile Tek Çözüm Merkezi arasında paylaştırılmıştır. Avrupa Merkez Bankası'nın doğrudan denetimine tabi olan bankalardan Tek Yeniden Yapılandırma Konseyi sorumludur ve BNB'nin yeniden yapılandırma yetkileri Bulgaristan'da faaliyet gösteren diğer tüm kredi kurumlarını kapsamaktadır (<https://www.bnb.bg/ResolutionOfBanks/index.htm>).

Avrupa Merkez Bankaları Sisteminin (ESCB) bir üyesi olarak, Bulgaristan Ulusal Bankası, kendisi tarafından derlenen istatistiksel bilgilerin kalitesine büyük önem vermektedir. ECB ve Eurostat tarafından kalite raporlarının derlenmesine ve ayrıca Parasal ve Finansal İstatistikler Komitesi kararlarının uygulanmasına ve makroekonomik dengesizliklerin ihtiyaçları için derlenen istatistiklerin kalitesine ilişkin Ödemeler Dengesi İstatistiklerine aktif olarak katılmaktadır. BNB ayrıca, Bulgaristan Özel Veri Yayıma Standardı Plus'a katıldığı için IMF'nin Veri Kalitesi Değerlendirme Çerçevesinin gerekliliklerini de sıkı bir şekilde takip etmektedir. BNB, istatistik alanındaki faaliyetlerinde Ulusal İstatistik Kurumu, ulusal ve Avrupa istatistik otoriteleri ve merkez bankaları ile yakın işbirliği içinde faaliyet göstermektedir (<https://www.bnb.bg/Statistics/index.htm>)

Makroekonomik politikalar ile birlikte sağlam ve etkili bankacılık denetiminin, herhangi bir ülkenin mali istikrarı için çok önemli olduğu noktasından hareketle, Bulgaristan Cumhuriyeti'ndeki kredi kurumlarının faaliyetlerinin düzenlenmesi ve denetlenmesi de bankacılık sisteminin istikrarını korunması ve mevduat sahiplerinin çıkarlarının korunması şeklinde sıralanabilecek amaçlar BNB'nin ana işlevlerinin başında gelmektedir (<https://www.bnb.bg/BankSupervision/index.htm>).

Kredi Kuruluşları Yasası, istikrarlı ve güvenli bir bankacılık sisteminin garanti edilmesi ve mevduat sahiplerinin çıkarlarının korunması amacıyla kredi kuruluşlarının lisans almasını, faaliyetlerini sürdürmesini, denetimini ve sona erdirilmesini düzenlemektedir. Söz konusu yasa hükümlerine göre bankalar ve elektronik para kuruluşları kredi kuruluşları olarak kabul edilmektedir. Başka düzenleme getirilmediği sürece, özel yasa ile oluşturulmuş bankalar da Kredi Kuruluşları Yasası'na bağlıdır. Kredi Kuruluşları Yasası'na göre, kamuya açık bir biçimde mevduat ile iadesi yapılabilecek diğer değerleri çeken ve kendi risk ve hesabına kredi veya benzeri finansman sağlayan kuruluşlara banka adı verilmektedir. Kamuya açık bir biçimde mevduat ve iadesi yapılabilecek diğer değerleri tutma, mevduat olarak değerli varlıklar tutma ve saklama kuruluşu olma görevlerini yalnızca Bulgaristan Merkez Bankası'ndan banka lisansı almış kişiler, Bulgaristan Merkez Bankası'ndan Bulgaristan Cumhuriyeti'nde şube aracılığıyla faaliyet gösterme lisansı almış merkezi üçüncü ülkede olan bankalar ve AB üyesi ülkelerin yetkili organlarından banka lisansı almış ve Bulgaristan Cumhuriyeti'nde doğrudan ya da şube açma aracılığıyla bankacılık hizmeti sunan bankalar yerine getirebilmektedir. Banka, bir anonim şirket olarak kurulmaktadır. Kredi Kuruluşları Yasası'nda aksi öngörülmedikçe, bankalar Ticaret Yasası'na tabidir. Bankacılık faaliyetinin yürütülmesi için Bulgaristan Merkez Bankası'ndan lisans alınması gerekmektedir. Verilen lisanslar, Bulgaristan Merkez Bankası nezdinde tutulan sicile kaydedilmektedir. Merkez Bankası, kredi kuruluşlarına lisans verme koşullarını ve kredi kuruluşlarına verilen her lisansı Avrupa Komisyonu'na bildirmektedir. Banka kuruluş sermayesinin asgari düzeyi 10 milyon levadır (5,1 milyon euro). Banka, en az iki kişi tarafından ortaklaşa yönetilmelidir. Söz konusu kişilerden en az birinin Bulgarca bilmesi gerekmektedir. Kredi Kuruluşları Yasası, AB üye ülkelerinde lisans almış bankaların Bulgaristan'daki faaliyetlerine ilişkin düzenlemeler de getirmektedir. Bulgaristan Merkez

Bankası, bankalar ile üçüncü ülke bankalarının şubelerini denetleyen organdır. Aynı zamanda banka ve banka şubelerinin tasfiyesi veya kapatılması da Bulgaristan Merkez Bankası'nın müsaadesiyle yapılmaktadır. Banka Denetim İdaresi, bankacılık sistemindeki süreç dinamiklerini ortaya koymak amacıyla bankaları varlıklarına göre üç gruba ayırmaktadır. Birinci grup, varlıkları baz alınarak belirlenen en büyük beş lisanslı bankadan oluşmaktadır. İkinci gruba diğer bankalar dahildir. Üçüncü grup ise yabancı bankaların Bulgaristan Cumhuriyeti'ndeki şubelerini kapsamaktadır. 31 Temmuz 2019 itibariyle birinci gruba UniCredit Bulbank, DSK Bank, United Bulgarian Bank, First Investment Bank ve Eurobank Bulgaria (Postbank) dahildir. İkinci grup Raiffeisenbank (Bulgaria), Expressbank, Central Cooperative Bank, Allianz Bank Bulgaria, Piraeus Bank Bulgaria, Bulgarian Development Bank, ProCredit Bank (Bulgaria), Municipal Bank, Investbank, International Asset Bank, Bulgarian-American Credit Bank, D Commerce Bank, TBI Bank, Tokuda Bank ve Texim Bank bankalarından oluşmaktadır. Üçüncü gruba ise Citibank Europe - Bulgaristan Şubesi, ING Bank N.V. – Sofya Şubesi, BNP Paribas S.A. - Sofya Şubesi, BNP Paribas Personal Finance S.A. - Bulgaristan Şubesi ve T.C. Ziraat Bankası - Sofya Şubesi dahildir. T.C. Ziraat Bankası - Sofya Şubesi yabancı banka şubesi olarak Bulgaristan bankacılık sektöründe hizmet sunmaktadır. T.C. Ziraat Bankası'nın Sofya, Filibe, Kırcaali, Varna'da ofisleri bulunmaktadır. Türk sermayeli D Commerce Bank AD, Bulgaristan Cumhuriyeti'nde lisanslı banka olarak faaliyette bulunmaktadır. 29 Nisan 2014'te sermaye artırımına bağlı olarak Fortera A.Ş. sermayeye % 33 oranında ortak olmuştur. Söz konusu bankanın şube sayısı 50'nin üzerindedir (<https://ticaret.gov.tr/data/5b8a43355c7495406a2276c0/2023%20BULGARISTAN%20PAZAR%20BILGILERI%20NOTU.pdf>)

Bulgaristan'da faaliyet gösteren bankaların listesi aşağıdaki gibidir.

- Allianz
- BNP Paribas
- Bulgarian American Credit Bank
- Bulgarian National Bank (Bulgar Devlet Bankası)
- Bulgarian Postbank
- Central Cooperative Bank
- D Commerce Bank
- DSK Bank
- Deutsche Bank
- Economic and Investment Bank
- First Investment Bank
- ING Bank
- International Asset Bank
- Investbank
- Piraeus Bank
- ProCredit Bank
- Raiffeisen Bank
- SG Expressbank
- Bulgaristan Obb Bank
- CB Victoria (eski Emporiki Bank)
- TBI Bank
- Tokuda Bank
- Teximbank
- Unicredit Bulbank
- United Bulgarian Bank

Bulgaristan'da faaliyette bulunan Türk bankaları Ziraat Bankası ve Halk Bankası'dır. Bulgaristan'ın başkenti Sofya'da Ziraat Bankası'nın şubesi yer alırken, Filibe (Plovdiv), Kırcaali, Varna'da alt şubeleri faaliyet göstermektedir. Bulgaristan'ın başkenti Sofya'da Halk Bankası'nın Şubesi bulunmaktadır. Bulgaristan'da İşbank şubesi bulunmakla birlikte Bulgaristan İşbank şubesi Avrupa'da faaliyet gösteren İşbank AG'nin bir şubesi olarak hareket ettiğinden kurumsal hüviyette İş Bankası'ndan ayrı bir statüye sahiptir. BNP Paribas grubuna ait Türk Ekonomi Bankası şubesi güncel bilgilerle faaliyetine devam etmemektedir (Çiğerci, 2020).

Avrupa Bankacılık Federasyonu (European Banking Federation/EBF)' nun 2010 yılı raporuna göre AB'deki toplam aktiflerin %75'i İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya ve İspanya arasında paylaşılırken, en düşük toplam krediye sahip ülkeler Romanya, Bulgaristan, Polonya, Litvanya, Slovakya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti ve Latvia (Letonya) şeklinde sıralanmaktadır. AB'deki elektronik bankacılık işlemlerinin %70'i euro bölgesinde gerçekleşmekte, Almanya ve Fransa 16 milyar işlem sayısı ile ilk sırada yerlerini alırken, Malta, Bulgaristan ve Güney Kıbrıs'ta işlem sayısının 100 milyonun altında kaldığı kaydedilmektedir. 2010 yılına ait veri setinin kullanılmış olmasından dolayı, AB ülkelerinin son yıllarda yaşamakta olduğu bunalımlı süreç bire bir yansıtılmamakla birlikte; bankacılık sektörü gelişmiş ve finansal sistemleri derinliğe sahip olan Almanya, Fransa, İngiltere, Danimarka, İrlanda, İspanya ve İtalya gibi güçlü ülkelerin etkinlik düzeyleri daha yüksek olarak bildirilirken, ekonomik durumu iyi olmayan Yunanistan ve Portekiz yanı sıra AB'ye sonradan üye olan ve EBF 'nin 2010 raporuna göre en düşük toplam krediye sahip ülkeler sıralamasındaki Bulgaristan, Latviya, Romanya ve Slovakya'nın etkinliklerinin daha düşük seviyelerde kaldığı ortaya konulmuştur (Yücel, 2012)

Devlet dışı sektöre (Hanehalklarına Hizmet Eden Kar Amacı Gütmeyen Kuruluşlar/Non-Profit Institutions Serving Households (NPISH)'a kullanılan ödenmemiş kredilerin toplam tutarı %8,3 artışla 31,26 milyar Euro'dan (61,13 BGN) 33,84 milyar Euro'ya (66,19 milyar BGN) yükselmiştir. BNB parasal istatistiklerine göre 2020 yılına göre 2021'de finansal olmayan şirketlere verilen ödenmemiş kredi miktarı %4,6 artarak (2020'deki %3'ten) 19,06 milyar Euro'ya (37,28 milyar BGN) ulaşmıştır. Sektör sınıflandırmasında en yüksek kredi ve mevduat tutarı ticaret ve imalat sektörlerine ait bulunmaktadır. 2021 yılsonu itibarıyla merkez bankaları ve krediler hariç takipteki alacakların (Takibi Gecikmiş Alacaklar/TGA) tutarı mutlak olarak 1,57 milyar Euro'ya (3,07 milyar BGN) veya toplam olarak %4,05'e ulaşarak brüt kredi portföyü içindeki payı düşmeye devam etmiştir. Eşzamanlı olarak, Bulgar bankacılık sistemindeki provizyon karşılama oranı AB ortalamasının üzerinde kalmıştır (<https://www.ebf.eu/wp-content/uploads/2022/12/ff-bg-22.pdf>).

COVID-19 salgını, kartlı ödeme yöntemlerinin kullanımını artırmıştır. Bu bağlamda Bulgaristan'da fiziki POS üzerinden başlatılan kartlı ödemeler, 2021 yılında bir önceki yıla göre %29,5 düzeyinde büyüme kaydetmiştir. Ayrıca uzaktan (İnternet üzerinden) başlatılan kartlı ödeme sayısı %52 artış kaydetmiştir. Bu oran 2020 yılına nazaran %2,3 büyüme anlamı taşımaktadır. Ulusal İstatistik Kurumu verilerine göre Bankacılık için internet kullananların oranı 2020 yılında %12,6 iken 2021 yılında %14,9'a yükselmiştir (<https://www.ebf.eu/wp-content/uploads/2022/12/ff-bg-22.pdf>).

2021 yılında Bulgaristan bankacılık sektörü'nün değer düşüklüğü giderleri ve tahakkuk eden provizyonlar, hızlandırılmış borç verme ve iş faaliyet, düşük faiz oranları ve kredi portföyü kalitesinin yönetimi alanında gösterdiği başarılı performan önemli ölçüde finansal piyasaları etkileyerek, bankacılık sektörünün COVID-19 pandemisinden kademeli olarak kurtulmasına imkan sağlamıştır (<https://www.ebf.eu/wp-content/uploads/2022/12/ff-bg-22.pdf>).

31 Aralık 2021 tarihi itibarıyla Bulgaristan'da 7'si yabancı banka şubesi olmak üzere 25 banka faaliyet göstermiştir. Bulgaristan banka sisteminde beş banka tüm varlıkların yaklaşık %66,9'una sahip bulunmaktadır. 2021 yıl sonunda beş önemli firmanın pazar payı kurumlar (ECB kriterlerine göre) bankacılık sistemi varlıklarının %66,6'sını oluşturmaktadır. Daha az önemli bankalar %30,4 ve yabancı bankaların şubeleri %3,0 oranına sahiptir. 2021'de Bulgar bankacılığında konsolidasyon sürecinde Raiffeisen Bank Bulgaristan'ın KBC Bank NV tarafından satın alınması sektöre damgasını vurmuştur. 2021 yılında bankaların toplam varlıkları bir önceki yıla nazaran %9,2 artışla 69,2 milyar Euro'ya (135,4 milyar Bulgar Levası/BGN) ulaşmıştır. Bu toplam içerisinde kredi ve avansların payı, 2020 sonundaki %58,9'a kıyasla hafif bir düşüşle %58,2'ye gerilemiştir. Nakit payı %21,9'dan %21'e gerilerken, menkul kıymetlerin payı %14,6'dan %16,7'ye yükselmiştir (<https://www.ebf.eu/wp-content/uploads/2022/12/ff-bg-22.pdf>).

Bulgaristan bankacılık sisteminin faaliyeti, Tek Denetleme Mekanizmasına ve Tek Karar Mekanizmasına üyelikten, BNB ile ECB arasında kurulan yakın işbirliğinden ve Bulgar levasının Döviz kuru mekanizmasına (Exchange Rate Mechanism/ERM II) dahil edilmesinden daha fazla etkilenmiştir. Bulgaristan'ın tek Avrupa para birimini benimseme taahhüdü ile ilgili olarak, hedef tarihi 1 Ocak 2024 olan Euro'ya Giriş için bir Ulusal Plan taslağı hazırlanmış ve kabul edilmiştir (<https://www.ebf.eu/wp-content/uploads/2022/12/ff-bg-22.pdf>).

BULGARİSTAN EKONOMİK GÖSTERGELERİ

Bulgaristan ekonomisi 2020 yılında %-4,2 oranında gerileme kaydeden ekonomik aktivitesinin ardından, 2021 yılında ağırlıklı olarak özel tüketim kaynaklı, genel hükümetin tüketimi ve stoklardaki değişiklikler bazlı ivme kazanarak yıllık %7,6 oranında büyüme göstermiştir. 2021 yılında işsizlik oranı bir önceki yıl sonundaki %6,1 oranına göre gerileme kaydederek %4,8 olarak bildirilmiştir. Avrupa Merkez Bankası (European Central Bank/ECB) için enflasyon ve fiyat istikrarının bir göstergesi olarak değerlendirilen Uyumlaştırılmış Tüketici Fiyatları Endeksi/Harmonised Indices of Consumer Prices (HICP) 'nin Bulgaristan'da ortalama olarak yıllık değişimi 2020'de %1,2'den %2,8'e yükselme göstermiştir. (<https://www.ebf.eu/wp-content/uploads/2022/12/ff-bg-22.pdf>).

SONUÇ

Ekonomisi güçlü olan ülkelerin bankacılık sektörünün de etkin olduğu, ekonomisi güçsüz olan ülkelerin bankacılık sektörünün etkin olmadığı şeklindeki hipotezden yola çıkılarak; bankacılık sektörünün etkin çalışmasının bir ülke ekonomisi için hayati derecede önem arz ettiği, bankacılık sektörü etkin olan ülkelerin aynı zamanda ekonomisi gelişmiş ve krizden uzak ülkeler olduklarının dünya ülkelerinde de gözlemlendiği bilinmektedir.

KAYNAKÇA

Atanasov, K. (2014). Çeviren: Tanya Blagova, (<https://bnr.bg/tr/post/100430819/bulgaristanin-bankacilik-sistemi-ab-icinde-en-istikrarli-olanlardan-biridir>) (Erişim Tarihi: 19.07.2023).

Canbaloğlu, B. (2019). Yükselen ve Gelişen Avrupa Ülkelerinde Bankacılık Sektörü Kârlılığının Belirleyicileri, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 33(3), 687-697.

Ciğerci, N. (2020). Bulgaristan'daki Banka İsimleri ve Bulgaristan Banka Faizleri, <https://finansaksi.com/bulgaristan-banka-isimleri-bulgaristan-banka-faizleri/> (Erişim Tarihi: 19.07.2023).

Dağtekin, O.C. (2014). Avrupa Birliği Bankacılık Sektörü ve Türkiye'nin Uyum sürecinde Türk Bankacılık Sektörü, Bankacılık ve Finansal Araştırmalar Dergisi (BAFAD), 1, 24-31.

Harizanova, T. (2010). Bulgaristan bankacılık sistemi artık 20 yıldır başarılı şekilde gelişiyor, Çeviri: Tanya Blagova, <https://bnr.bg/tr/post/100105536/bulgaristan-bankacilik-sistemi-artik-20-yildir-baarili-ekilde-geliyor> (Erişim Tarihi: 19.07.2023)

Öncü, E. (2021). Balkan Ülkelerinde Banka Karlılığını Etkileyen Faktörler, Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi (ABAD), 4(8), 479-492.

Özsalmanlı, A.Y. (2021). Bulgaristan Cumhuriyeti'nin Avrupa Birliği'ne Giriş Sürecinde Kamusal Reformları, Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (SDÜHFD), 11(1), 171-190.

Yücel, L.İ. (2012). Avrupa Birliği Ülkelerinde Bankacılık Sektörünün Etkinlik Ölçümü Üzerine Bir Uygulama, Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Uludağ Journal of Economy and Society, XXXI (2), 19-37.

<https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/avrupa/bulgaristan/genel-bilgiler>

<https://www.ebf.eu/wp-content/uploads/2022/12/ff-bg-22.pdf>

<https://www.bnb.bg/ResolutionOfBanks/index.htm>

<https://ticaret.gov.tr/data/5b8a43355c7495406a2276c0/2023%20BULGARISTAN%20PAZAR%20BILGILERI%20NOTU.pdf>

<https://www.bnb.bg/AboutUs/index.htm>.

<https://www.bnb.bg/Statistics/index.htm>

<https://www.bnb.bg/BankSupervision/index.htm>

RUSYA BANKACILIK SİSTEMİ'NİN GÖRÜNÜMÜ VE TÜRK BANKA SİSTEMİ İLE KISMİ KARŞILAŞTIRILMASI

Hatice Nur GERMİR

Dr. Öğretim Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Finans ve Bankacılık Bölümü,
ORCID: 0000-0001-8592-9238

ÖZET

Rusya bankacılık sistemi tarihsel perspektifte incelendiğinde, beş dönemden oluştuğu görülür. 18.yy'ın ortalarından başlayan birinci dönem 1860'lara değin uzanmakta ve bankaların devlete ait olduğu dönemi temsil etmektedir. 1860-1917 yılları arasındaki geliştirme ve iyileştirme dönemi olarak kaydedilen ikinci dönemin akabinde 1917-1930 yıllarını içeren üçüncü dönem gelmektedirki bu dönemde yeni sosyalist bankacılık yapılanması yer almaktadır. 1932-1987 yıllar arasındaki dördüncü dönemde sosyalist bankacılık sisteminin işleyişini görülmektedir. 1988 yılından başlayarak devam etmekte olan beşinci dönemde sosyalist sistemin çöküşü ile modern piyasa bankacılığı sisteminin yapılanmasının birarada gerçekleştiği görülmektedir. Son dönem olarak adlandırılan beşinci dönemde yaşanan 1998 ve 2008 finansal krizleri, Rusya bankacılık sisteminin yapılanmasını, işleyişini ve gelişimini derinden etkileyen izler bırakmıştır.

Rusya bankacılık sistemine ilişkin özel yasaları 2 Aralık 1990 tarihinde kabul ederek yürürlüğe koyan RSFRS yüksek kurulu, mevcut kredi ve bankacılık sistemine ilişkin önemli yenilikleri imza altına almıştır. Bankacılık sisteminin değiştirilmesi için gerekli yasal zeminin oluşturulmasında önemli bir adım olan bu sürecin devamında, sektör üzerindeki devlet tekelinin kaldırılarak özel sektörün etkin olduğu bir sisteme geçişe yeşil ışık yakılmıştır.

Bu çalışmada Rusya bankacılık sistemi hakkında bilgi verilerek, Türk banka sistemi ile kısmi karşılaştırması yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sosyalist bankacılık sistemi, Rusya bankacılık sistemi, Türk bankacılık sistemi

OUTLOOK OF THE RUSSIA BANKING SYSTEM AND A PARTIAL COMPARISON WITH THE TURKISH BANK SYSTEM

ABSTRACT

When the Russian banking system is analyzed from a historical perspective, it is seen that it consists of five periods. The first period, which starts from the middle of the 18th century, extends to the 1860s and represents the period when the banks were owned by the state. After the second period, recorded as the development and improvement period between 1860-1917, comes the third period, which includes the years 1917-1930, during which the new socialist banking structuring takes place. In the fourth period between 1932-1987, the functioning of the socialist banking system is seen. In the fifth period, which has been continuing since 1988, it is seen that the collapse of the socialist system and the structuring of the modern market banking system took place together. The 1998 and 2008 financial crises experienced in the fifth period, which is called the last period, left traces that deeply affected the structuring, functioning and development of the Russian banking system.

The RSFRS Supreme Board, which adopted and put into effect the special laws regarding the Russian banking system on December 2, 1990, signed important innovations regarding the existing credit and banking system. In the continuation of this process, which is an important step in establishing the legal basis for changing the banking system, the green light was given to the transition to a system in which the private sector was active by removing the state monopoly on the sector.

In this study, information about the Russian banking system will be given and a partial comparison will be made with the Turkish banking system.

Keywords: Socialist banking system, Russian banking system, Turkish banking system

GİRİŞ

Rusya başta olmak üzere sosyalizmden kapitalizme geçiş sürecinin yaşandığı ekonomilerde piyasa ekonomisinin oluşturulması sürecinde devletin etkin düzeyde görevl aldığı görülür. Piyasa ekonomisine geçişte kaynak yetersizliği, kurumsal ve kültürel düzeydeki noksanlıklar, dönüşüm ekonomilerinde devletin önemli ve aktif sorumluluklarla karşı karşıya kalmasına yol açmaktadır. 1980’li yıllardan itibaren bu süreci yaşayan ülkelere, Uluslar arası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası (DB) gibi çeşitli uluslar arası kuruluşlar önderliğinde önerilen ekonomi politikalarının bu ülkeleri önemli düzeyde maliyetlerle karşı karşıya bıraktığı dikkat çekmektedir. Sermaye, emek ve mal piyasalarının gelişmiş ekonomilerin uygulama alanına açılması, başlangıçta küresel ölçekte reel üretimin artmasına ve sonrasında enflasyon oranının zaman içinde uluslar arası düzeyde hız kazanmasına yol açmıştır. 1980’li yılların sonunda yeni gelişmekte olan ve sovyetler birliğinin dağılması sonrası eski sosyalist ülkelerin oluşturduğu geçiş ekonomilerinde uygulanan piyasa ekonomisi odaklı politikalar, sermaye birikim sürecinde yaşanan etkiyle çeşitli borç krizlerine ve 1990-2002 yılları arasında büyük oranlarda sermaye girişi ve çıkışına neden olduğundan finansal krizleri de beraberinde getirmiştir (İşcan ve Hatipoğlu, 2010).

1992 yılından itibaren fiyatlar düzeyinin serbest bırakılmasının ardından enflasyon oranı yıllık %2500’lere yükselme kaydetmiştir. Enflasyon oranı 1997 yılında dış ticarete yaşanan serbestleşmeye bağlı olarak %11 seviyesine geri çekilebilmiştir (DPT, 1998) 1998 yılındaki krizden çıkışa çözüm olarak IMF yardımlarının artırılması yanısıra kamu harcamalarının tamamını ve ihracatın da % 70’e varan bölümünü oluşturan petrolün fiyatının artışıyla Rusya’ da toparlanma sürecine geçilmiştir. 1998 yılında %85’ler seviyesindeki enflasyonun 2000 yılı sonunda % 20’lere gerilemesiyle bu durum sürdürülebilir bir hale dönüşmüştür (Özel, 2005). 2000 yıl başlarında Boris Yeltsin’in istifasının akabinde Rusya Federasyonu’nuna seçilen ve halen yönetimde görev alan yeni başkan Vladimir Putin, piyasa ekonomisine geçiş sürecini sürdürülebilir kılmak adına bir dizi reform politikalarını devam ettirerek sosyal politikaların geliştirilmesinden vergi reformuna, teşebbüslerin önündeki bürokratik engellerin kaldırılmasından monopollerin düzenlenmesine, bürokrasinin iyileştirilmesinden finans piyasalarının geliştirilerek bütçe reformuna gidilmesine değin birçok farklı alanda yeni düzenlemeleri uygulamaya başlamıştır. Rusya bankacılık sisteminde bireysel mevduatların yüksek oranda kamusal bankalarda tutulması, bu bankalar dışındaki yabancı aktiflere bağlı sistemi kırılgan bir yapıya dönüştürmektedir. 2008 yılı Kasım ayında zayıflamaya başlayan kısa dönem makroekonomik göstergeler ışığında krizin ayak sesleri duyulurken, ekonomide var olan rezervler ve mali yönetim krizin derinlik kazanmasını önleyebilmiştir. Krize birçok dünya ülkesinde olduğu gibi ilk tepki yabancı sermayenin ülkeden kaçışı ile giriş olmuş; 2008’in sonunda toplam sermaye akışının % 40 azaldığı dikkat çekmektedir. Petrol fiyatı 144 \$’dan 55 \$’a kadar gerilemiştir. Global seviyede güven eksikliğinin finansal piyasalarda oluşturduğu deprem Rusya ekonomisinin büyüme kaynağı olan talebin düşmesine ve yatırımların %

19,1'den %13'e düşmesine, Ortalama reel ücret seviyesinin 2007 yılına nazaran %16,2'den %12,8'e gerilemesine neden olmuştur. Rusya'da özel finans kurumlarının kısa vadeli borçları toplam kısa vadeli borçlar içerisinde %40 düzeyinde düşük bir paya sahip bulunmaktadır. Rusya'daki finansal yapıyı kırılgan hale getiren bu durum, borçların yoğunlaşmış olmasına rağmen sistemik bir risk içermeden hükümetin önemli ve büyük ölçekli bankaları desteklemesi ile sistemi çöküş riskinden korumaktadır. Merkez Bankası'nın daha esnek bir döviz kuru politikası ile enflasyon hedeflemesine gitmesi de diğer çıkış yolları olmuştur. Gerekliğinde piyasaya likidite sağlanması, güven vermenin yanında bankaların dış borç ödemelerinde ellerini rahatlatan önemli bir diğer gelişmedir. 2009 yılında bankacılık ve finans sektörü yeniden yapılandırma ve doğrudan desteklerle korunmuştur. Dünya Bankası'nın yayınladığı 2010 raporuna göre Rusya ekonomisi, işsizlik oranları ve yabancı sermaye kısıtı dışında iyi bir performansa sahip gösterilmektedir (İşcan ve Hatipoğlu, 2010).

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Geçiş dönemini krizlerle yaşayan ülkelere ve banka sistemlerine ilişkin yapılan birçok araştırma bulunmaktadır.

Black vd (2000) Çalışmalarında 1990'lı yılların başında Rusya'da ekonomik anlamda yaşanan dönüşüm ile geçilen serbest piyasa ekonomisinde konvertibl hal alan Rusya yerel parası Rus Ruble'sinin uluslararası piyasalarda işlem görebilmesi ile döviz ve kur başta olmak üzere birçok risklere karşı korunmasız bir hale geldiği, bu durumun 1998 yılında yaşanmış olan bankacılık krizinin temelini oluşturduğu, 1997 yılında meydana gelen Asya krizinin petrol fiyatları gerilediği, Rusya için ilk sıradaki ihracat geliri olan petrol fiyatlarındaki düşüşün Rusya'da cari açık problemini ortaya çıkardığı, Rusya'yı krize götüren diğer bir problemin borçların yüksek olması kaynaklı olduğu, Rusya'nın bu dönemdeki rating notunun da yüksek olmasının hükümetin daha fazla kısa vadeli borç alabilmesine yardımcı olduğu, ancak yüksek düzeydeki borçların krizin başatları arasında yer aldığı bildirilmektedir.

Ippolito (2002) Birçok Rus bankasının Ruble türü hazine bonolarını tutmaları kaynaklı zarar ettikleri, ülkede meydana gelen panik nedeniyle insanların paralarını çekmek üzere bankalara akın ettiklerini ve bu durumun Rus bankalarını çok zor durumda bıraktığı, tüm bu problemlerin Rusya Merkez Bankası'nın sorun yaşayan bankalara destekleri sayesinde aşıldığı bildirilmiştir.

Oktar ve Yüksel (2015) cari açık rakamının toplam gayri safi yurt içi hasılaya oranının yüksek olmasının Rusya'da meydana gelmiş bankacılık krizlerinin önemli bir nedeni olduğu belirtilerek, yüksek düzeydeki cari açığın ülke ekonomisini daha kırılgan hale getirerek krize neden olduğu vurgulanmıştır. Rusya'daki bankaların karlılığının düşük olmasının krizin önemli belirleyicisi olduğunun altı çizilerek, bankaların kar rakamlarında meydana gelecek azalışın ülkedenin bankacılık sistemini etkilediği ve ekonomiyi olumsuz etkilediği bildirilmiştir. Cari açık rakamının yüksek ve ülkedeki bankaların karlılığının düşük olmasının Rusya için tehlike arz ettiği kaydedilerek, 1998 yılında yaşanmış olan krize benzer bir durumun ülkede tekrarlanmaması için ülke politikası olarak öncelikle cari açık rakamının kontrol altına alınması gerektiği ve bu rakamın yüksek oranlara ulaşmasının engellenmesi önerilerek, bankaların karlılık durumunun da düzenli bir şekilde takip edilmesi ve karlılık oranının belirli bir şekilde azalması durumunda gerekli önlemlerin alınması istenmiştir.

RUSYA BANKACILIK SİSTEMİ

Rusya bankacılık sisteminin tarihsel perspektifindeki 18.yy'ın ortalarından başlayarak gelen Rusya İmparatorluğundan SSCB geçişin yaşandığı 1917 yılına değin istikrarlı bir dönem yaşanmışken, 1917 Ekiminde yaşanan Bolşevik İhtilalinin ardından başlayan süreçte bankacılık ve para karmaşası yaşanmıştır. 1930'lu yılların başından SSCB'nin son yıllarına kadar tek banka sisteminin uygulamada kaldığı dönemde SSCB'de genelde tüketicilerce nakit para işletmelerce SSCB devri süresince enflasyonu dizginlemek için para değişimlerine başvurulmuştur. 1980'li yıllardan itibaren glasnost ve perestroyka şeklinde gerçekleşen siyasî ve iktisadî reform sürecinde bankacılık ve para politikaları ile uygulamaları da değişim göstermiştir. 1990-1991 yıllarında Gosbank ve RSFSC Devlet Bankası arasında yaşanan mücadelenin ardından 1991 sonunda RSFSC Rusya Federasyonu üzerinde bankacılık işlevlerinde tek yetkili kurum olarak faaliyetlerine devam etmiştir (Başaran, 2010).

Tablo.1: Rusya Bankacılık Sisteminde Faaliyette Bulunan Önemli Bankalar

Kredi kurumunun adı	Esas ortağı
Sberbank Rusya	RF Maliye Bakanlığı
VTB Bank	Rusya Mal Müdürlüğü Federal Ajansı
Gazprombank	Rusya Mal Müdürlüğü Federal Ajansı (dolaylı denetim)
Alfa-Bank ¹	ABH Holding
Rusya Ziraat Bankası	Rusya Mal Müdürlüğü Federal Ajansı
Açık Finans Şirketi Bankası	Rusya Federasyonu Merkez Bankası
Promsvyazbank	Rusya Mal Müdürlüğü Federal Ajansı
Moskova Kredi Bankası	Concern Rossium
Raiffeisenbank	Raiffeisenbank Bank International
Rosbank	Societe Generale
UniCredit Bank	UniCredit
Tinkoff Bank	TCS Group Holding

Kaynak: Başaran, 2022

Rusya Federasyonu (RF) bankacılık sisteminde devlet bankaları ağırlıklı role sahiptir. Bu pay SSCB sonrası Yeltsin döneminden başlayarak RF ekonomisinin özel kesime ve serbest piyasaya yönelişinden 30 yıl geçtiği günümüzde dahi hala bariz bir şekilde görülmektedir (Başaran, 2022).

Tablo.2: Rusya Banka Sistemi'nde Aktif Büyüklüğüne Göre Sıralama (İlk 12 Banka)

Sıra	Banka Adı	Toplam Aktif, Trilyon RUB
1	Sberbank	35,0
2	VTB Bank	16,9
3	Gazprombank	7,6
4	Alfa Bank	4,6
5	Russian Agricultural Bank	7,6
6	Credit Bank of Moscow	3,0
7	Bank FC Otkritie	2,8
8	Savcombank	1,5
9	Promsvyazbank	n/a
10	Raiffeisenbank	1,5
11	Rosbank	1,4
12	UniCredit Bank	1,3

Kaynak: Rusya Merkez Bankası

Rusya'da banka sayısında 2008 yılından bu yana görülen azalma dikkat çekmektedir. 2008 yılında 1296 olan banka sayısı 2020 yılında 412'ye gerilemiştir. RF'daki bankaların aktif gelişimi gelişmiş ülke rakamlarının gerisinde bir görünüm arz etmektedir.

Rusya Federasyonu Banka Sistemi'nin bilanço değerlerini incelediğimizde; aktif değerlerini gösteren Tablo.3 ve pasif kalemleri gösteren Tablo.4'e ulaşılmaktadır.

Düşük faiz oranları ile desteklenen devlet sübvansiyonlu ipotek kredisi bireysel kredikullanımdaki artışın en önemli faktörüdür. Mortgage kredisi, devlet tarafından desteklenmekte olduğundan büyük talep görmektedir.

Tablo.3: RF Banka Sistemi Aktif Değerleri (mio \$)

Yıllar	Nakit ve Nakit Benzeri	MB'deki Mevduat	MB'deki Rezerv	Banka Kredi	Menkul Kıymet	Kredi	Diğer	Aktif
2010	90	21	6	95	178	569	148	1.107
2011	99	12	12	123	180	709	144	1.278
2012	141	15	14	138	210	908	195	1.622
2013	132	19	12	155	218	1.007	205	1.748
2014	118	21	8	115	140	707	200	1.309
2015	81	8	5	116	136	604	175	1.124
2016	83	13	8	147	160	689	208	1.307
2017	87	41	9	165	176	754	241	1.473
2018	80	27	8	132	159	726	216	1.350
2019	97	17	10	142	188	859	240	1.553
2020	92	17	10	139	218	850	239	1.564

Kaynak: Rusya Merkez Bankası

RF banka sisteminin yükümlülükleri ve kaynak yapısını ifade eden bilançonun pasif tarafına baktığımızda; mevduat ağırlıklı bir yapı sergilediği, sermaye, merkez bankası kredileri ve ihraç edilen menkul kıymetlerin diğer kalem başlıklarını oluşturduğu görülmektedir. 2016 yılındaki kırılma göz ardı edilirse genel olarak 2010-2020 yılları arasında mevduatın sürekli artış trendinde olduğu, merkez bankası kredilerinin 2010-2014 yılları periyodunda artış grafiği izlerken 2014-2017 periyodunda sürekli azalan bir seyir izlediği 2018 yılında tekrar yükseliş hareketine geçmişken 2019 yılında azaldığı ve 2020 yılında tekrar yükseliş grafiği izlediği bu yapısı ile bu kalemin oldukça dalgalı bir seyir izlediği, ihraç edilen menkul kıymetlerin 2010-2014 yılları arasında sürekli artarken 2014-2016 arasında düşüşe geçtiği, 2017 yılından itibaren

toparlanarak 2019 yılına kadar sürekli artış trendi sergilerken 2020 yılında tekrar düşüşe geçtiği, sermaye kaleminin 2010-2020 yılları arasında sürekli yükselen bir seyir izlediği Tablo.4'den izlenmektedir.

Tablo.4: RF Banka Sistemi Pasif Değerleri (milyar Ruble)

Milyar Ruble	Merkez Bankası Kredileri	Mevduat	İhraç Edilen Menkul Kıymetler	Sermaye
2010	326	21.081	1.335	4.207
2011	1.212	26.082	1.526	4.701
2012	2.691	30.120	2.187	5.701
2013	4.439	34.931	2.217	6.437
2014	9.287	43.812	2.226	6.746
2015	5.363	51.907	1.963	7.426
2016	2.726	50.003	1.533	8.277
2017	2.016	53.703	1.639	8.635
2018	2.607	60.702	1.767	8.976
2019	2.451	63.435	2.286	9.593
2020	3.598	73.911	266	10.681

Kaynak: Rusya Merkez Bankası

Rusya bankacılık sektöründe kredilerin takibe dönüşüm oranında meydana gelen yüksek oranlı artışlar, makro bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum ile yüzleşmek zorunda kalan bankalara faaliyetlerine devam edemeyerek kapanma veya başka bankalarla birleşme şeklinde çözüm bulunmaya çalışılmıştır (Alevli, 2018).

SONUÇ

Şubat 2022'de Ukrayna'yı işgal eden RF'ye RFMB'yi de içeren müeyyidelerle Batı tarafından müeyyideler getirilmiştir. RFMB müeyyidelerin RF ekonomisine olumsuz tesirini azaltma, yurtiçi ve yurtdışı para akışını düzenleme yönünde adımlar atmıştır. RF'nin BIS'e, SWIFT'e ve diğer ödeme sistemlerine erişiminin kısıtlanmasının tesiri 2022'nin yaz ve güzünde iyice belirgin bir hal almıştır.

Özellikle RFMB'nin bazı verileri yayınlamayı durdurmasının ardından RFMB'ye ve ödeme sistemine uygulanan müeyyidelerin hem tesirini hem de sonuçlarını doğru ölçmenin pek de mümkün olmadığı kanaatine varılmıştır.

KAYNAKÇA

Alevli, B. (2018). Yaptırım Savaşları: Rusya Ekonomisi Direniyor, Dünya Gazetesi.

Başaran, A. (2022). Rusya Federasyonu Merkez Bankası'na ve MİR Ödeme Sistemine Uygulanan Müeyyideler, Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi, 8(3), 35-51, Doi: 10.25272/icps.1193388.

Başaran, A. (2010). Rusya İmparatorluğu Devlet Bankasından Rusya Federasyonu Merkez Bankasına, İmparatorluk Rublelerinden Rusya Federasyonu Rublelerine, 1860-1991, Bankacılık ve Sigortacılık Araştırmaları Dergisi (BSAD), 1(1), 4-18.

Black, B., Kraakman, R. ve Tarassova, A. (2000). Russian Privatization and Corporate Governance: What Went Wrong?, Stanford Law Review, 1731- 1808.

DPT, (1998). Rusya Krizi ve Türkiye Üzerine Muhtemel Etkileri, Devlet Planlama Teşkilatı Yıllık Programlar ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, <http://ekutup.dpt.gov.tr/dunya/rusya.pdf>, (Erişim Tarihi: 17.07.2023)

Ippolito, F. (2002). The Banking Sector Rescue in Russia, Bank of Finland Institute for Economies in Transition, 3-23.

Özel, S. (2005), Global Finans Krizi, Deniz Kitabevi, İstanbul.

İşcan, İ.H., Hatipoğlu, Y.Z. (2010). Rusya'nın Serbest Piyasa Anlayışı ve Küresel Kriz International Conference on Eurasian Economies 4-5 November 2010/İstanbul Proceedings Book, 28-33.

<https://www.cbr.ru/eng/>

EXAMINATION OF THE EFFECTS OF IS STRATEGIST ROLE LEADERSHIP AND BUSINESS STRATEGY'S ROLE ON LEARNING ORIENTATION AND ORGANIZATIONAL GROUP CULTURE IN INFORMATION TECHNOLOGY COMPANIES

Assoc. Prof. Fatma SONMEZ CAKIR

Bartın University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Management Information Systems, Bartın, Turkey, <https://orcid.org/0000-0001-5845-9162>

Assoc. Prof. Zafer ADIGUZEL

Sakarya University of Applied Sciences, Faculty of Applied Sciences, International Trade and Finance, <https://orcid.org/0000-0001-8743-356X>

Kubra YASA

Bartın University, Graduate School , Management Information Systems, Bartın, Turkey, <https://orcid.org/0000-0002-4741-3887>

Abstract

Business strategies can affect the organization as a whole in a positive way by ensuring that the role creates a good balance in the internal and external environment of the organizations. For this reason, information technology (IT) department managers (CIO), who are actively involved in the role of business strategies, have important contributions to both the business value of the information system and the effectiveness of individuals in the organization in the institutional sense. On the other hand, information systems (IS) strategic leadership is also very important in terms of organizational group culture. IS strategic leadership has an active role in achieving successful corporate results by fully fulfilling the vision of the organization. For this, the effective role of IS strategic leadership in the business activities of the CIO is of remarkable importance for the success of the organization against its competitors. Learning orientation is known as an organizational value that enables the formation of information processing behaviors by producing information. Learning orientation is important in increasing the internal and external change rate of the organization and ensuring that the organizational group culture is effective and positively affected. In this context, the research was conducted by collecting questionnaires from employees of information technology companies registered and traded in Borsa Istanbul. The analysis of the data collected from 417 employees was made using the SmartPLS 4 package program. Structural equation modeling (SEM) was preferred as the analysis method. Considering the results of the analysis, it is supported by the hypotheses that the information system strategic role leadership and business strategy role have a positive effect on learning orientation and organizational group culture, while learning orientation has both an independent and mediator variable effect. It is not possible to evaluate the results for all sectors, as the data in the research were collected from information technology companies. For this reason, it is recommended to contribute to the literature by making comparative analyzes with different sectors by considering the sample size in future studies.

Keywords: Information System, Strategist Role Leadership, Learning Orientation, Business Strategies Role, Organizational Group Culture

BİLGİ TEKNOLOJİLERİ ŞİRKETLERİNDE BİLGİ SİSTEMİ STRATEJİK ROL LİDERLİĞİ VE İŞ STRATEJİLERİ ROLÜ'NÜN ÖĞRENME YÖNELİMİ VE ORGANİZASYONEL GRUP KÜLTÜRÜ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN İNCELENMESİ

Özet

İş stratejileri role örgütlerin iç ve dış çevresinde iyi bir denge oluşturmasını sağlayarak örgütü bir bütün olarak olumlu yönde etkileyebilmektedir. Bu nedenle iş stratejileri rolün de etkin olarak görev alan bilgi teknolojileri (IT) departmanı müdürleri (CIO) hem bilgi sisteminin iş değerini hem de kurumsal anlamda bireylerin örgüt içinde etkin olmasında önemli katkıları vardır. Diğer taraftan bilgi sistemleri (IS) stratejik liderliği örgütsel grup kültürü açısından da oldukça önemlidir. IS stratejik liderliği örgütün vizyonunu tam olarak yerine getirerek kurumsal anlamda başarılı sonuçlar elde edilmesinde etkin bir role sahiptir. Bunun için CIO'nun iş faaliyetlerinde IS stratejik liderliğin etkin role sahip olması örgütün rakipler karşısında başarılı olmasında dikkate değer öneme sahiptir. Öğrenme odaklılık ise bilgi üreterek bilgi işleme davranışlarının oluşmasını sağlayan örgütsel bir değer olarak bilinmektedir. Öğrenme odaklılık örgütün iç ve dış değişim oranını arttırarak örgütsel grup kültürünün etkin olmasını ve olumlu yönde etkilenmesini sağlamada önemlidir. Bu kapsamda araştırma Borsa İstanbul da kayıtlı ve işlem gören bilgi teknolojileri şirketlerindeki çalışanlardan anketler toplanarak yapılmıştır. 417 çalışandan toplanan verilerin analizi SmartPLS 4 paket programı kullanılarak yapılmıştır. Analiz yöntemi olarak yapısal eşitlik modellemesi (SEM) tercih edilmiştir. Analiz sonuçlarına bakıldığında bilgi sistemi stratejik rol liderliği ve iş stratejileri rolü'nün öğrenme yönelimi ve organizasyonel grup kültürü üzerinde olumlu yönde etkisi olduğu aynı zamanda öğrenme yöneliminin hem bağımsız hem de aracı değişken etkisinin olduğu hipotezlerle desteklenmektedir. Araştırma da veriler bilgi teknolojileri şirketlerinden toplandığı için sonuçların tüm sektörler için değerlendirilmesi mümkün değildir. Bu nedenle gelecekte yapılacak araştırmalarda örneklem kitlesinin dikkate alınarak farklı sektörlerle karşılaştırmalı analizlerin yapılıp literature katkıda bulunulması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bilgi Sistemleri, Stratejik Rol Liderliği, Öğrenme Yönelimi, İş Stratejileri Rolü, Örgütsel Grup Kültürü

Introduction

Learning orientation, which reflects whether the existing practices and beliefs in organizations maximize performance or not, proactively directs organizations to new information (Baker et al., 2013). In research, Bennett (1998) states that there are innovative behaviors, clear management, effective leadership and task distribution in learning-oriented organizations and argues that there is no rigid bureaucracy (Mavondo et al., 2005). This explanation is especially important for information technology companies that are in constant change and development. In organizations where learning orientation is effective, individuals constantly question the

organizational norms that shape the activities within the organization. In this respect, learning orientation encourages individuals in the organization and directly affects the increase in learning activities. This is especially important for the employees working in the departments to create a group culture within their departments. Learning orientation is conceptualized as organizational values that affect the organization's knowledge acquisition and knowledge use orientation (Sinkula et al., 1997). It encourages the acquisition of new knowledge by questioning the extent to which the current practices and beliefs of the organization affect organizational performance and whether they carry it to the desired level (Ibidunni et al., 2022). In the research, both the independent and mediation variable effects of learning orientation are examined. The positive effects of Business Strategies Role and IS Strategist Role Leadership on learning orientation are supported by the results of the analysis. This situation shows that continuous learning should be supported both in terms of leadership and strategic point of view in the information technology department. Learning orientation is stated as a concept in which an organization's relations with knowledge are expressed (Correia et al., 2023). Hardley and Mavondo (2000) stated that learning is the most important resource for organizations to maintain their competitive advantage (Lee and Tsai, 2005). The concept of organizational culture received a great deal of attention by management science researchers in the late 80s and early 90s, when they were investigating why some American businesses failed to compete against Japanese businesses. When the effectiveness differences between enterprises are examined, it is seen that national culture cannot provide an adequate explanation (Schein, 1990). In the studies conducted on the difference of this effectiveness, it has been determined that the superior financial performance of the enterprises is due to the concept of organizational culture, which consists of a strong set of managerial values and beliefs that determine the way they do business (Barney, 1986). There are various definitions of the concept of organizational culture in the literature. Organizational group culture is examined in the research. There is a difference between the culture of the organization as a whole and the culture of the departments. It is very normal to have a difference between the culture of the IT department and the culture of the human resources, marketing, finance and other departments. In order to understand the concept of organizational group culture, it is necessary to understand organizational culture first. Hofstede (1998) defined organizational culture as “the collective programming of the mind that distinguishes members of one organization from members of another organization”. It supports this view, in other words, it is stated that culture is not a variable, but a paradigm for interpreting organizational life processes, and it is explained that organizations are cultures (Cheung-Judge & Holbeche, 2012). It can be stated that organizational culture has an important role in the formation of the goals and strategies of the organization, and it also has an important effect on the organizations to gain competitive advantage, especially in today's business world where competition is high and change is fast. Organizational group culture is the culture that employees create among themselves in the environments they are together. For this reason, the research was conducted by collecting data from the employees in the information technology department of the companies in the information technology sector. The analysis of the data collected from 417 employees was made in the smartpls program. Hypotheses were supported in the analysis results. Since the sample of the research consists of information technology companies registered in Borsa Istanbul, it is recommended to contribute to the literature with comparative analyzes by taking this situation into account in future research.

Literature Review

Business Strategies Role

Business strategies are important in establishing a good balance in the organization as a whole and in performing the role well within the organization (Ding et al., 2014). Business strategies have the feature of integrating business-oriented roles to roles. Another important factor in the role of business strategies is information technology (IT) orientation as a business orientation (Chun & Mooney, 2009; Smaltz et al., 2006). Business strategies role is stated as an organizational-centered concept in the effective fulfillment of organizational strategy (Chen et al., 2010). It is stated that business strategies will affect the performance of the organization positively by creating a good balance in the internal and external environment of the organization (Preston et al. 2008). At the same time, CIOs who play an active role in the business strategies role can be effective in increasing both the business value of the information system and the corporate performance (Karahanna & Watson, 2006). At the same time, the role of business strategies is also important in responsibilities. Because in order to manage IT, it is also important to coordinate the teams to improve business processes with a disciplined management approach and to be strategically involved in decision making and planning. Business strategies also have a responsibility that increases the value of the IT department and restructures and renews the business processes in the department (Applegate & Elam, 1992). In the IT department of business strategies role, information and data have an important function in the development and implementation of strategies with a technology-oriented approach (Feeny et al., 1992). In this context, the effects of business strategies role on learning orientation and organizational group culture are examined in the research. Hypotheses:

H1: Business strategies role has a positive effect on learning orientation in companies in the information technology sector.

H2: Business strategies role has a positive effect on organizational group culture in companies in the information technology sector.

IS Strategist Role Leadership

When the concept of leadership is mentioned, a leader has the power to motivate individuals to work and bring them together and act in cooperation (Vromm & Jago, 2007). A leader is the ability to use his/her power to successfully achieve his/her goals by influencing a group in order to reach the determined goals. Strategic leadership focuses on the ability of individuals to carry out and manage the tasks/responsibilities assigned to them (Finkelstein & Hambrick, 1996). In this context, strategic leadership means the ability to choose and implement strategies that have a significant impact on organizational performance. In order to explain the concept of information system (IS) strategic leadership, it is necessary to explain the concept of CIO first. The CIO is defined as the IS leader in an organization as the highest level manager (Armstrong & Sambamurthy, 1999). There are four important concepts in the IS strategic leadership concept. First: the desire to be successful by focusing on fulfilling responsibilities (Broadbent & Kitzis, 2005a). Second: the desire to explore technology and business concepts together (Chen et al., 2010). Third: There is an organizational-centered leadership understanding without the influence of the IS strategic leadership presence (Smaltz et al., 2006). Fourth: leadership at

the executive level, which has an impact on organizational performance (Karahanna & Watson, 2006). The fourth criterion covers IS leadership in detail, both organizationally and technologically. Karahanna and Watson (2006) state in their research that IS strategic leadership is aimed at improving IS profits that affect the organization by taking into account the performance process (Broadbent & Kitzis, 2005b). Therefore, organizational performance is very important in IS strategic leadership. For IS strategic leadership, it is stated that it will be possible to achieve success in corporate results by adopting the IS vision of the CIO. For this reason, it is argued that the CIO can achieve the IS vision by performing business and IS activities (Ding et al., 2014). In this context, the effects of IS strategic role leadership on learning orientation and organizational group culture are examined in the research. Hypotheses:

H3: IS strategic role leadership has a positive effect on learning orientation in companies in the information technology sector.

H4: IS strategic role leadership has a positive effect on organizational group culture in companies in the information technology sector.

Learning Orientation

Learning orientation; it is seen as an adaptation process towards success in new or challenging situations. It is stated that learning-oriented individuals see such situations as opportunities for self-development and believe that abilities can also be developed. In addition, it is stated that efforts to discover and learn can provide self-development, individuals are persistent in the face of obstacles and failures, and see mistakes as a means of development (Inkumsah et al., 2021). It is stated that learning orientation is an organizational value that enables the formation of information processing behaviors by producing information (Sinkula et al., 1997). Learning orientation can increase the internal and external change rate of the organization, but the process of establishing learning orientation in the organization may take a long time (Baker & Sinkula, 1999). The effort of individuals within the mental structure formed within the scope of learning orientation is seen as an instrumental strategy to develop abilities that can provide high-level performance in the future (Zafar & Mehmood, 2019). In organizational context, learning orientation; it is defined as an activity that actively encourages learning with an effort to create new knowledge to improve the abilities of the members of the organization in order to strengthen the competitiveness of the enterprise (Palumian, 2021). In this context, both the independent and mediator variable effects of Learning Orientation are examined in the research. Hypotheses:

H5: Learning orientation has a positive effect on organizational group culture in companies in the information technology sector.

H6: There is a mediation effect of learning orientation between business strategies role and organizational group culture in companies in the information technology sector.

H7: There is a mediation effect of learning orientation between IS strategic role leadership and organizational group culture in companies in the information technology sector.

Organizational Group Culture

The concept of group culture emphasizes flexibility and change in organizations, providing a strong internal focus on competing values framework. Since group culture allows individuals to communicate closely with each other, importance is also given to basic principles: team orientation (O'Reilly et al., 1991) and clan culture (Cameron et al., 2006). The purpose of organizational group culture is to provide group support (Cameron & Quinn, 1999). Belonging, commitment, trust and participation are core values of organizational group culture. The fact that individuals are in a strong organizational group culture shows that their loyalty and commitment are strong (Lucas & Kline, 2008). This situation increases the sense of belonging of individuals to the group they are in and it can be easier for individuals to express their opinions both in decision making and problem solving (Seago, 1996). D'Iribarne (2002) explains in research that organizational group culture, employee participation and sense of belonging reinforce each other. Organizational group culture means that employees in the same working environment have a high level of participation in communication and decision-making processes with each other. In organizational group culture, it is very important to share information among employees and support each other. Organizational group culture is accepted as an important concept that motivates employees to participate in the organization. In this context, the effects of IS strategist role leadership, business strategies role and learning orientation on organizational group culture are examined in the research.

METHODOLOGY

The analysis of the research was made using the SmartPLS 4 package program. Structural Equation Modeling was done with SmartPLS 4 program. Structural equation modeling (SEM) was preferred as the analysis method. For analysis, data were collected from companies in the information technology sector in Istanbul. In total, 417 personnel from companies operating in this field participated in the survey.

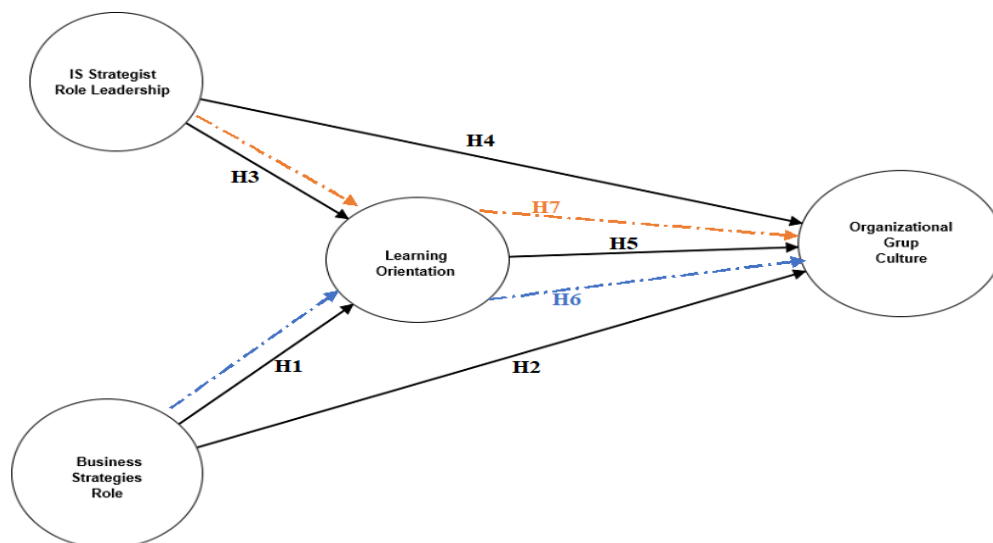

Figure 1. Research Model

In the preparation of business strategies role questions (Cronbach's alpha = 0.747), Ding et al. (2014)'s study was used. The study of Ejdy's (2015) was used in the preparation of the learning

orientation questions (Cronbach's alpha = 0.839). In preparing the organizational group culture questions (Cronbach's alpha = 0.77) Huang et al. (2011)'s studies were used. In the preparation of IS strategist role leadership questions (Cronbach's alpha =0.747), Ding et al. (2014)'s study was used. Questionnaire questions were given at the end of the research under the name of Appendix 1.

Since the analysis of the variables examined in the research requires a quantitative approach based on the relationships between statistical concepts, the research framework includes examining the relationships between the variables and testing the hypotheses (Thomas et al., 2015).

Population and Sample

Questionnaires were collected from employees of information technology companies registered and traded in Borsa Istanbul. A total of 417 employees, 212 men and 205 women white collar employees, responded to the survey. While 148 (35.4%) of the participants were in the 25-34 age group; 244 (58.5%) of them are in the 35-44 age group. The number of employees over the age of 45 is 25 (0,05). While 326 (78.1%) of the employees who answered the questionnaire were university graduates; 84 (20.1%) have master's degrees and 7 (0.01%) have doctorate degrees.

At the same time, employees were asked about the level of reaching the goals they set individually in the survey. Distribution of employees according to their answers to this question; The level of reaching the goals of 34 participants was “Very Low”, the level of reaching the goals of 52 participants was “Low”, the level of reaching their goals by 123 participants was “Medium”, the level of reaching their goals by 157 participants was “High”, and the level of reaching their goals by 51 participants was “Very High”.

Analyzes

Structural equation modeling was used in the present research. Partial least squares (PLS_SEM) was used for research, measurement and evaluation of the structural model with the help of SmartPLS 4 software. Evaluation of the model via SmartPLS involves two steps. In the first step, the internal consistency, reliability, convergent validity and discriminant validity of the measurement model are evaluated.

Table 1. Outer Loadings and T Statistics

		Factor Outer Loadings				T Statistics Value					
	Item	BSR	SRL	LO	OGC		Item	BSR	SRL	LO	OGC
Outer Loadings	Item1	0,68	0,86	0,68	0,74	Outer Loadings T Stat.	Item1	10,83*	24,35*	15,93*	16,48*
	Item2	0,68	0,81	0,72	0,65		Item2	10,91*	21,55*	16,49*	11,43*
	Item3	0,71	0,89	0,65	0,84		Item3	11,14*	27,79*	13,92*	22,84*
	Item4	0,83		0,66	0,69		Item4	17,95*		14,48*	13,99*
	Item5	0,74		0,78			Item5	12,05*		15,55*	
	Item6			0,86			Item6			24,21*	
	Item7			0,72			Item7			15,83*	

*: p value <0,05

It is preferred that each of the external load values be higher than 0.70 (Hulland, 1999). In this research, the Bootstrapping option was used to determine the statistical significance of the external loads and to calculate the T-Statistics values. All calculated values are shown in Table 1.

Table 2. Construct Reability and Validity

	Cronbach's alpha	CR (rho_a)	CR (rho_c)	(AVE)	R Squae	Inner VIF			
						BSR	SRL	LO	OGC
BSR	0,85	0,85	0,85	0,53				1,00	1,00
SRL	0,89	0,89	0,89	0,73				1,00	1,00
LO	0,89	0,89	0,89	0,53	0,47				1,00
OGC	0,82	0,83	0,82	0,54	0,54				

SRMR: 0,04

CR: Composite Reliability AVE: Average Variance Extracted

In Table 2, Cronbach Alpha, Composite Reliability (CR), Average Variance Extracted (AVE), R Square and Inner Variance Inflation Factor (VIF) values are given as Construct Reability and Validity values. It is known that the Cronbach Alpha value of each independent variable and dependent variable is greater than 0.70. Thus, it can be concluded that the distributed questionnaire passed reliably. Convergent validity is obtained over the values of outhur loadings. AVE values should be above 0.50 and CR values above 0.70 in order to ensure an appropriate Convergent validity (Hair et al., 2017). VIF values were checked in order to determine whether there is a multicollinearity problem in the data set. VIF values should be presented when the model is a reflective model (Wong, 2019). The fact that these values are less than 5 indicates that there is no multicollinearity problem. The Chi-Square value is a value interpreted by the sample size and is greatly affected by the sample size. Chi-square (R Square) values above 0.26 indicate a strong relationship (Cohen, 2013). The SRMR value for the predicted model was found to be 0.04. An SRMR value of less than 0.08 is indicative of good fit (Hu & Bentler, 1999).

Table 3. Discriminant Validity Results (Fornell-Larcker etc.)

	Fornell-Larcker Criterion				Heterotrait- Monotrait Ratio			MSV	ASV
	BSR	SRL	LO	OGC	BSR	SRL	LO		
BSR	<u>0,73</u>							0,29	0,25
SRL	0,45	<u>0,85</u>			0,45			0,40	0,32
LO	0,52	0,63	<u>0,73</u>		0,51	0,63		0,46	0,38
OGC	0,54	0,61	0,68	<u>0,73</u>	0,55	0,61	0,67	0,46	0,38

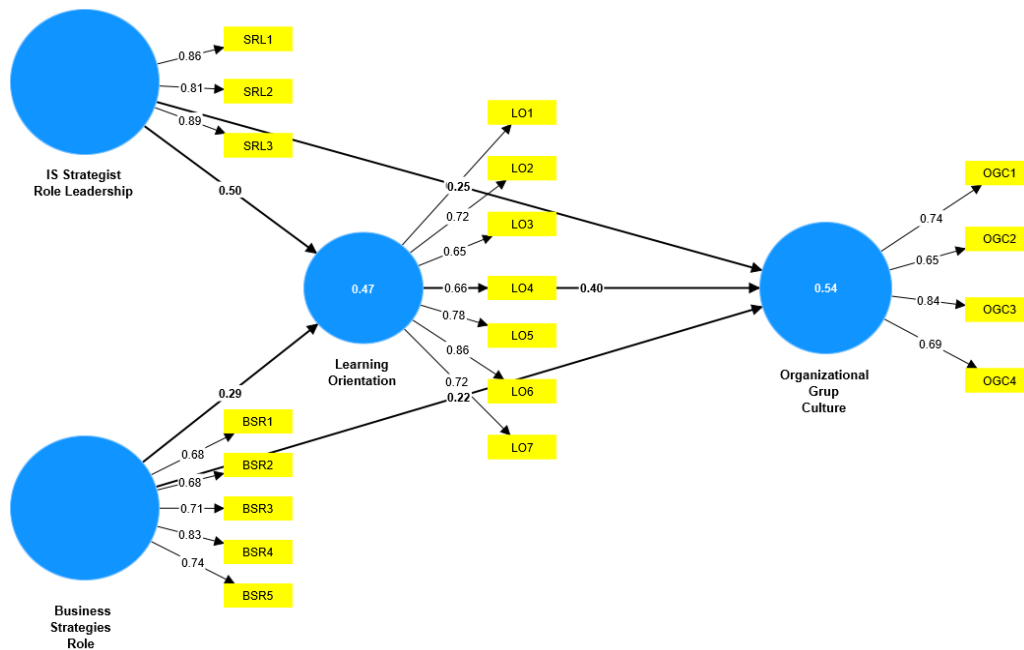

Figure 2. PLS-SEM Path Model of the Research

Path coefficients for the structural model created using SmartPls 4 are shown in Figure 2. A total of seven path coefficients are shown in relation to the model that we previously determined in the research model. Bootstrap was used to evaluate the significance of the path coefficients. The bootstrap sample considered as dual sampling is 5000. In the standard t-test, 1.65 (Significance Level = 10%), 1.96 (Significance Level = 5%) and 2.58 (Significance Level = 1%) hypotheses, which were preferred as 5% significance level in our research, were investigated according to this evaluation.

H1: Business strategies role has a positive effect on learning orientation in companies in the information technology sector.

H2: Business strategies role has a positive effect on organizational group culture in companies in the information technology sector.

H3: IS strategic role leadership has a positive effect on learning orientation in companies in the information technology sector.

H4: IS strategic role leadership has a positive effect on organizational group culture in companies in the information technology sector.

H5: Learning orientation has a positive effect on organizational group culture in companies in the information technology sector.

Table 4. H1-H5 Hypothesis results

	Paths	(O)	(M)	S.S. (STDEV)	T Statistic	2.5%	97.5%	Decision
H1	BSR → LO	0.29	0.29	0.06	4,98*	0.17	0.40	Accept
H2	BSR → OGC	0.22	0.22	0.06	3,65*	0.10	0.34	Accept
H3	SRL → LO	0.50	0.50	0.06	7,78*	0.37	0.62	Accept

H4	SRL → OGC	0.25	0.25	0.10	2,58*	0.06	0.44	Accept
H5	LO → OGC	0.40	0.41	0.09	4,25*	0.21	0.58	Accept

O:Original Sample, M: Sample Mean, S.S.: Standard Deviation, *:p<0,05

In this research, the Bootstrapping option was used to determine the statistical significance of the path coefficients and to calculate the T-Statistics values. All calculated values are shown in Table 4. The t value of (BSR) Business strategies role and (LO) Learning orientation default path is 4.98. Statistical findings revealed that there is a significant positive relationship between both variables. The t value of the default path between (BSR) and (OGC) is 3.65. Thus, it can be said that there is a significant positive relationship between both variables. The third hypothesis aimed to investigate a positive relationship between (SRL) and (LO). In this direction, the t value of 7.78 indicates that there is a positive significant relationship between both variables. The fourth hypothesis empirically tested the positive correlation effect between SRL and OGC. The findings prove that there is a positive relationship between these two variables. The fifth hypothesis explores the effect between LO and OGC. Accordingly, the t value of the assumed path between both variables is 4.25. Thus, the hypotheses are accepted and supported.

Mediating Role Effect

A mediator variable is a variable that partially or completely interferes with the path from one variable to another (Hayes, 2009).

H6: There is a mediation effect of learning orientation between business strategies role and organizational group culture in companies in the information technology sector.

H7: There is a mediation effect of learning orientation between IS strategic role leadership and organizational group culture in companies in the information technology sector.

Table 5. Mediating Effect Hypothesis Results

	Paths	(O)	(M)	S.S. (STDEV)	T Statistic	2.5%	97.5%	VAF	Decision
H6	BSR → LO → OGC	0.12	0.12	0.04	3,27*	0.06	0.20	0,22	Accept
H7	SRL → LO → OGC	0.20	0.21	0.06	3,27*	0.09	0.33	0,44	Accept

O:Original Sample, M: Sample Mean, S.S.: Standard Deviation, *:p<0,05

The table above shows that BSR has a positive and significant effect with LO and OGC (t: 3.27, p<0.05). It also shows that SRL has a positive and significant effect with LO and OGC (t: 3.27, p<0.05).

CONCLUSION AND EVALUATION

It is clearly seen that learning orientation is closely related to organizational group culture. Learning orientation is needed in every organization in order to increase the communication and interaction of employees with each other. Learning mostly takes place by observing and interacting with the environment. On the other hand, while formalized and complex structures delay learning, structures that spread the decision effect to the whole organization improve

learning (Farrell, 1999). This situation shows the importance of organizational structures in terms of learning orientation. Learning orientation directly or indirectly affects business performance through competitive advantage and provides critical insights to management. It can also benefit not only innovation but also other activities of the organization (Calantone et al., 2002). Within the scope of learning orientation; It is stated that personal characteristics can be developed, success can be achieved when effort is made, return is beneficial, and task difficulties and possible failures can provide learning opportunities with adaptation (VandeWalle, 2003). However, the importance of IS Strategist Role Leadership and Business Strategies Role should not be forgotten in terms of their impact on organizational group culture. The leadership effect on the strategist role of the CIO in the information technologies department positively affects both the learning orientation and the group culture of the organization. Business strategies role is also supported by hypotheses that positively affect learning orientation and organizational group culture. For this reason, when a general evaluation is made, more importance is given to organizational culture in order to keep up with competition and change in organizations. The reason for this is that organizational culture creates stability and harmony within the organization. Organizational culture means that it provides stability in the organization, that it is the glue that holds the organization together and that it reveals conciliatory values in the organization. In addition, it also provides harmony within the organization at the point of strategy development to cope with emerging problems (Schmiedel et al., 2019). It has been determined by many researches that organizational culture is effective in the performance of the organization and its being effective and having a say in the sector. With many empirical studies, it has been concluded that organizational culture improves organizational performance. In addition, in a research, it was observed that organizational culture is effective in long-term financial success (Gamage & Tajeddin, 2022). Since the sample population of the research consists of information technology companies registered in Borsa Istanbul, it is recommended that future research should take this limited situation into consideration. There is a need for comparative analyzes between sectors in terms of contributing to the literature.

References

- Applegate, L. M., & Elam, J. J. (1992). New information systems leaders: A changing role in a changing world. *MIS quarterly*, 469-490.
- Armstrong, C. P., & Sambamurthy, V. (1999). Information technology assimilation in firms: The influence of senior leadership and IT infrastructures. *Information systems research*, 10(4), 304-327.
- Baker, W. E., Mukherjee, D., & Perin, M. G. (2022). Learning orientation and competitive advantage: A critical synthesis and future directions. *Journal of Business Research*, 144, 863-873.
- Baker, W. E., & Sinkula, J. M. (1999). The synergistic effect of market orientation and learning orientation on organizational performance. *Journal of the academy of marketing science*, 27(4), 411-427.

- Barney, J. B. (1986). Organizational culture: can it be a source of sustained competitive advantage?. *Academy of management review*, 11(3), 656-665.
- Bennett, T. (1998). *Culture: A reformer's science*. Sage Publications Ltd.
- Broadbent, M., & Kitzis, E. (2005a). Interweaving business-driven IT strategy and execution: Four foundation factors. *Ivey Business Journal*, 69(3), 1-6.
- Broadbent, M., & Kitzis, E. S. (2005b). *The New CIO Leader* Harvard Business School Press. Boston, MA.
- Calantone, R. J., Cavusgil, S. T., & Zhao, Y. (2002). Learning orientation, firm innovation capability, and firm performance. *Industrial marketing management*, 31(6), 515-524.
- Cameron, K. S., & Quinn, R. E. (1999). *Diagnosing and changing organizational culture: Based on the competing values framework*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Cameron, K. S., Quinn, R. E., Degraff, J., & Thakor, A. V. (2006). *Competing values leadership: Creating value in organizations*. Northampton, MA: Edward Elgar.
- Chen, D. Q., Preston, D. S., & Xia, W. (2010). Antecedents and effects of CIO supply-side and demand-side leadership: A staged maturity model. *Journal of Management Information Systems*, 27(1), 231-272.
- Cheung-Judge, M.Y. & Holbeche, L. (2011). *Organization Development: A Practitioner's Guide for OD and HR*, London: Kogan Page
- Chun, M., & Mooney, J. (2009). CIO roles and responsibilities: Twenty-five years of evolution and change. *Information & management*, 46(6), 323-334.
- Cohen, J. (2013). *Statistical power analysis for the behavioral sciences*. Routledge
- Correia, R. J., Dias, J. G., Teixeira, M. S., & Campos, S. (2023). Building competitive advantages and business success: the role of learning orientation, reward systems and entrepreneurial orientation. *European Business Review*, 35(1), 92-119.
- Ding, F., Li, D., & George, J. F. (2014). Investigating the effects of IS strategic leadership on organizational benefits from the perspective of CIO strategic roles. *Information & Management*, 51(7), 865-879.
- D'Iribarne, P. (2002). Motivating workers in emerging countries: Universal tools and local adaptations. *Journal of Organizational Behavior: The International Journal of Industrial, Occupational and Organizational Psychology and Behavior*, 23(3), 243-256.
- Ejdys, J. (2015). Innovativeness of residential care services in Poland in the context of strategic orientation. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 213, 746-752.
- Farrell, M. A. (1999). Antecedents and consequences of a learning orientation. *Marketing Bulletin-Department of Marketing Massey University*, 10, 38-51.
- Feeny, D. F., Edwards, B. R., & Simpson, K. M. (1992). Understanding the CEO/CIO relationship. *MiS Quarterly*, 435-448.

- Finkelstein, S., & Hambrick, D. C. (1996). *Strategic leadership: Top executives and their effects on organizations*. Minneapolis, MN: West Publishing Company.
- Gamage, T. C., & Tajeddini, K. (2022). A multi-layer organizational culture framework for enhancing the financial performance in tourism and hospitality family firms. *Tourism Management, 91*, 1-16.
- Hair Jr, J. F., Sarstedt, M., Ringle, C. M., & Gudergan, S. P. (2017). *Advanced issues in partial least squares structural equation modeling*. Sage publications.
- Hardley, F., & Mavondo, F. T. (2000). The relationship between learning orientation, market orientation and organisational performance. In *Australian and New Zealand Marketing Academy Conference 2000* (pp. 1496-1500). Griffith University.
- Hayes, A. F. (2009). Beyond Baron and Kenny: Statistical mediation analysis in the new millennium. *Communication monographs, 76*(4), 408-420.
- Hofstede, G. (1998). Attitudes, values and organizational culture: Disentangling the concepts. *Organization studies, 19*(3), 477-493.
- Hu, L. T., & Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural equation modeling: a multidisciplinary journal, 6*(1), 1-55.
- Huang, X., Rode, J. C., & Schroeder, R. G. (2011). Organizational structure and continuous improvement and learning: Moderating effects of cultural endorsement of participative leadership. *Journal of International Business Studies, 42*(9), 1103-1120.
- Hulland, J. (1999). Use of partial least squares (PLS) in strategic management research: A review of four recent studies. *Strategic management journal, 20*(2), 195-204.
- Ibidunni, A. S., Agbi, B. D., & Kehinde, B. E. (2022). Interacting effects of tacit knowledge and learning orientation in improving firm performance. *Journal of the Knowledge Economy, 1-22*.
- Inkumsah, W. A., Abdul-Hamid, I. K., & Angenu, B. B. (2021). The effect of learning orientation on innovative service development and insurance firm performance. *Academy of Marketing Studies Journal, 25*(2), 1-12.
- Karahanna, E., & Watson, R. T. (2006). Information systems leadership. *IEEE Transactions on Engineering Management, 53*(2), 171-176.
- Lee, T. S., & Tsai, H. J. (2005). The effects of business operation mode on market orientation, learning orientation and innovativeness. *Industrial Management & Data Systems, 105*(3), 325-348.
- Lucas, C., & Kline, T. (2008). Understanding the influence of organizational culture and group dynamics on organizational change and learning. *The learning organization, 15*(3), 277-287.

- Mavondo, F. T., Chimhanzi, J., & Stewart, J. (2005). Learning orientation and market orientation: Relationship with innovation, human resource practices and performance. *European journal of marketing*, 39(11/12), 1235-1263.
- O'Reilly III, C. A., Chatman, J., & Caldwell, D. F. (1991). People and organizational culture: A profile comparison approach to assessing person-organization fit. *Academy of management journal*, 34(3), 487-516.
- Palumian, Y., Gunawan, K. A., Tarigan, Z. J. H., & Umbara, A. N. (2021). *The role of knowledge sharing and learning orientation in improving innovative work behavior among Millennials in Indonesia* (Doctoral dissertation, Petra Christian University).
- Preston, D. S., Leidner, D. E., & Chen, D. (2008). CIO leadership profiles: Implications of matching CIO authority and leadership capability on IT impact. *MIS Quarterly Executive*, 7(2), 57-69.
- Schein, E. H. (1990). Organizational Culture: What it is and How to Change it. In *Human resource management in international firms: Change, globalization, innovation* (pp. 56-82). London: Palgrave Macmillan UK.
- Schmiedel, T., Müller, O., & Vom Brocke, J. (2019). Topic modeling as a strategy of inquiry in organizational research: A tutorial with an application example on organizational culture. *Organizational Research Methods*, 22(4), 941-968.
- Seago, J. A. (1996). Work group culture, stress, and hostility: correlations with organizational outcomes. *JONA: The Journal of Nursing Administration*, 26(6), 39-47.
- Sinkula, J. M., Baker, W. E., & Noordewier, T. (1997). A framework for market-based organizational learning: Linking values, knowledge, and behavior. *Journal of the academy of Marketing Science*, 25, 305-318.
- Smaltz, D. H., Sambamurthy, V., & Agarwal, R. (2006). The antecedents of CIO role effectiveness in organizations: An empirical study in the healthcare sector. *IEEE transactions on engineering management*, 53(2), 207-222.
- Thomas, J. R., Silverman, S., & Nelson, J. (2015). *Research methods in physical activity*, 7E. Human kinetics.
- Wong, K. K. K. (2019). Mastering partial least squares structural equation modeling (PLS-Sem) with Smartpls in 38 Hours. IUniverse.
- VandeWalle, D. (2003). A goal orientation model of feedback-seeking behavior. *Human resource management review*, 13(4), 581-604.
- Vroom, V. H., & Jago, A. G. (2007). The role of the situation in leadership. *American psychologist*, 62(1), 17-24.
- Zafar, H., & Mehmood, K. K. (2019). Innovation as a mediator between innovative culture, transformational leadership, knowledge management, learning orientation, and performance. *JISR management and social sciences & economics*, 17(1), 149-164.

Appendix 1: Scales

Business Strategies Role		
BSR1. Business units participate in strategic planning and decision-making activities.	Ding et al. (2014)	
BSR2. The business, management and control objectives for which the strategy is effective are realized.		
BSR3. It guides strategy-supported business and managerial process reengineering.		
BSR4. It guides strategy-backed business objectives and management/control objectives.		
BSR5. A strategy evaluation standard is being established.		
Learning Orientation		
LO1. Employees in the organization I work for make an effort to share their experiences.	Ejdys (2015)	
LO2. In my organization, the management repeatedly emphasizes the importance of information sharing.		
LO3. In my organization, unsuccessful organizational attempts from the past are always analyzed.		
LO4. Criticisms from customers are evaluated in the organization I work for.		
LO5. The quality of the decisions and activities taken over time in the organization I work for is constantly evaluated.		
LO6. In the organization I work for, the information arising from the activities is shared between the departments.		
LO7. There are many organizational memories that keep the lessons learned from history alive in the organization where I work.		
Organizational Group Culture		
OGC1. In my organization, management encourages employees to work as a team.	Huang et al. (2011)	
OGC2. In my organization, management encourages employees to exchange ideas.		
OGC3. At my organization, management holds group meetings for employees where they can really discuss things together.		
OGC4. In my organization, management creates teams to solve problems.		
IS Strategist Role Leadership		
SRL1. In the organization where I work, employees participate in the strategic planning and decision-making process.	Ding et al. (2014)	
SRL2. In my organization, employees participate in the creation of its vision and mission.		
SRL3. In the organization where I work, employees participate in the formulation and implementation of the strategy in line with the corporate strategy.		

ANALYSIS OF THE FINANCE AND MARKET PERFORMANCES OF THE COMPANIES IN THE RETAIL SECTOR WITH THE EFFECTS OF SUPPLIER ORIENTATION AND STRATEGIC ORIENTATION IN TERMS OF MARKET TURBULENCE

Assoc. Prof. Fatma SONMEZ CAKIR

Bartın University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Management Information Systems, Bartın, Turkey, <https://orcid.org/0000-0001-5845-9162>

Assoc. Prof. Zafer ADIGUZEL

Sakarya University of Applied Sciences, Faculty of Applied Sciences, International Trade and Finance, <https://orcid.org/0000-0001-8743-356X>

Kubra YASA

Bartın University, Graduate School , Management Information Systems, Bartın, Turkey, <https://orcid.org/0000-0002-4741-3887>

Abstract

Supplier orientation can be expressed as the management of supplier relations in order for organizations to continue their activities. It is very important to manage the supplier orientation correctly, especially for businesses that have supplier dependence on products/services. Market turbulence, on the other hand, considering today's industry conditions, market turbulence is quite high in many sectors. As a result of this situation, businesses that direct customer preferences or adapt can survive. Along with supplier orientation and market turbulence, the importance of strategic orientation emerges. Strategic orientation can be defined as the principles and orientations that lie behind and guide the strategic moves that companies make or will make in order to survive, achieve sustainable competitive advantage and superior success. In this case, businesses need to act by giving importance to these three variables in market conditions where competition is intense. In this context, in the research, companies operating in the retail sector; It is aimed to determine the effects of the market turbulence mediating variable effect of supplier orientation and strategic orientation, and the relationships between financial performance and market performance. The reason for choosing the retail sector is that it is necessary to carry out continuous supply activities, customer demands are constantly changing, market fluctuations are frequently experienced and intense competition activities take place in this sector. Within the scope of the purpose of the research, a questionnaire research was conducted with 473 employees. The data obtained using the IBM SPSS 23 Program were analyzed. Considering the results of the analysis, it is supported by hypotheses that supplier orientation, strategic orientation and market turbulence have positive effects on finance and market performance. However, it has been determined that while strategic orientation has an effect on financial performance as a mediating variable, it has no effect on market performance.

Keywords: Supplier Orientation, Strategic Orientation, Market Turbulence, Financial Performance, Market Performance

TEDARİKÇİ YÖNELİMİ VE STRATEJİK YÖNELİMİN ETKİSİNDE PERAKENDECİLİK SEKTÖRÜNDE FAALİYETTE BULUNAN ŞİRKETLERDE PAZAR TÜRBÜLANSI AÇISINDAN FİNANS VE PAZAR PERFORMANSLARININ ANALİZ EDİLMESİ

Özet

Tedarikçi yönelimi örgütlerin faaliyetlerini devam ettirebilmesi açısından tedarikçi ilişkilerinin yönetilmesi olarak ifade edilebilmektedir. Özellikle ürün/hizmetler konusunda tedarikçi bağımlılığı bulunan işletmeler için tedarikçi yöneliminin doğru yönetilmesi oldukça önemlidir. Pazar türbülansı ise günümüz sektör koşulları düşünüldüğünde birçok sektörde pazar türbülansı oldukça yüksektir. Bu durum neticesinde müşteri tercihlerini yönlendiren ya da uyum sağlayan işletmeler hayatta kalabilmektedir. Tedarikçi yönelimi ve pazar türbülansı ile birlikte stratejik yönelimin önemi ortaya çıkmaktadır. Stratejik yönelim rakipler karşısında rekabet üstünlüğü elde edilebilmesi açısından stratejik hamleler yaparak başarı kazanılmasında ilkeler ve yönelimler bütünü olarak tanımlanabilir. Bu durumda işletmelerin rekabetin yoğun olduğu pazar koşullarında bu üç değişkene önem vererek hareket etmeleri gerekmektedir. Bu kapsamda araştırmada, perakendecilik sektöründe faaliyette bulunan şirketlerde; tedarikçi yönelimi ve stratejik yönelimin pazar türbülansı aracı değişken etkisi ile finans performansı ve pazar performansı arasındaki ilişkilerin etkilerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Perakendecilik sektörünün seçilmesinin nedeni sürekli tedarik faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi zorunlu olduğundan ve müşteri isteklerinin sürekli değişerek pazar dalgalanmalarının sıklıkla yaşandığı ve yoğun rekabet faaliyetlerinin bu sektör içinde gerçekleşmesidir. Araştırmanın amacı kapsamında 473 çalışan ile anket çalışması yürütülmüştür. IBM SPSS 23 Programı kullanılarak elde edilen veriler analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına bakıldığında tedarikçi yönelimi, stratejik yönelim ve pazar türbülansı'nın finans ve pazar performansı üzerinde olumlu yönde etkilerinin olduğu hipotezlerle desteklenmiştir. Ancak stratejik yönelimin aracı değişken olarak finans performansı üzerinde etkisi varken pazarlama performansı üzerinde bir etkisi olmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tedarikçi Yönelimi, Stratejik Yönelim, Pazar Türbülansı, Finansal Performans, Pazar Performansı

INTRODUCTION

In sectors where market turbulence is intense, businesses re-evaluate their goods and services in order to stay ahead or adapt to the changing preferences of customers (Jaworski & Kohli, 1993). This re-evaluation process includes revising existing goods and/or services or introducing new goods and/or services. However, considering today's industry conditions, market turbulence in many sectors is quite high. As a result of this situation, businesses that direct customer preferences or adapt can survive. In the research, market turbulence is examined as an independent variable in the research model, since the relevant sector enterprises are

located in the retail sector and it is emphasized that there is turbulence in almost every sector in today's conditions. Market turbulence includes change in customers and their preferences (Kohli & Jaworski, 1990). In addition to this view, Greenley (1995) suggests that market turbulence includes changes in marketing activities and Hult et al. (2004) also emphasizes that market turbulence reflects new product proposals and businesses entering and exiting the market. Since customer requests and demands are very important among companies in the retail sector and customer preferences are constantly changing, changes in the market should be taken into account. At the same time, in addition to market turbulence, communication and cooperation with suppliers is important for the retail sector. Gaining a competitive advantage by meeting customer expectations along with supplier orientation will also positively affect the performance of the company. Therefore, it is important to be able to successfully manage supplier orientation. Strategic orientation, on the other hand, is at the center of the decision-making process due to the pioneering role of companies in the process of strategy formation in tough competitive conditions, as well as directing the internal dynamics of companies in confronting unforeseen and unexpected negative environmental developments. When strategic orientation as a research area is considered in the historical process, business policy and strategy studies (Miles et al., 1978), marketing studies (Wind & Robertson, 1983), organizational theory and design studies, microeconomics and industrial organization studies (Porter, 1985) with the contribution of various disciplines. In other words, the field of strategic orientation research has a diverse, broad and inclusive structure. This brings a diversity of interpretations and perspectives to the field of strategic orientation, thus enriching it. Strategic orientation is similar to corporate culture, which is defined as the core values and attitudes that affect the way things are done, in that it focuses on the perspective behind the decision-making processes or the way companies act. Within the scope of the research, surveys were collected from 473 employees in companies in the retail sector and analyzes were made. As a result of the analyzes, it is supported by hypotheses that supplier orientation, strategic orientation and market turbulence have positive effects on financial and market performance. However, the effect of strategic orientation on market performance in terms of mediating variable effect has been rejected by hypotheses. Since the sample group of the research consists of companies in the retail sector, it is recommended that future studies take this limited situation into consideration.

LITERATURE REVIEW

Supplier Orientation

Mentzer et al (2001) stated in their research that supplier orientation means that the organization acts as a whole in an operational sense, using its strategic capabilities both within itself and with collaborations. Supplier orientation is accepted as an important element that contributes to strategic planning and provides integration in order to achieve strategic goals (Hollo et al., 2012). According to Shin et al. (2000) defined supplier orientation in their research as management efforts in a working environment where there is interaction in order to ensure coordination between the buyer and the supplier. At the same time, the expertise and market dominance of the suppliers are very important in terms of buyer-supplier relations. Because, in order to positively affect both organizational performance and innovative activities, it is necessary to attach importance to the expertise and market dominance of the suppliers (Pulles et al., 2014). Suppliers have an important role in the successful realization of product designs

with an innovative activity (Rugraff, 2010). For this reason, the success to be achieved by supplier orientation will mean that the organizational performance will be positively affected. Bönnte and Dienes (2013) state in their research that the innovation performance of companies that cooperate with their suppliers is positively affected. In this context, it is necessary to establish long-term relationships with suppliers in focusing on quality and product development together with supplier orientation. Miocevic and CrnjakKaranovic (2012) stated in their research that reliability, commitment, norms, compliance and senior management support are important for supplier orientation in the procurement process. In addition, supplier orientation should be given importance in long-term planning and adaptation of business plans. In this context, the effects of supplier orientation on strategic orientation, financial performance and market performance are examined in the research. Hypotheses:

H1: In companies operating in the retail sector, supplier orientation has a positive effect on strategic orientation.

H2: In companies operating in the retail sector, supplier orientation has a positive effect on financial performance.

H3: In companies operating in the retail sector, supplier orientation has a positive effect on market performance.

Market Turbulence

Market turbulence refers to sudden changes and turbulent environments in the demand of existing customers in the market (Wang, 2015). In cases where there is variable demand in the market, firms need to understand the market information accurately in the current environment (Zhou et al., 2019). Therefore, companies need to understand rapidly changing customer demands and preferences in an environment of high market turbulence and renew their existing products/services accordingly or develop new products/services (Haarhaus & Liening, 2020). Correct planning and process management in these environments will pave the way for companies to gain competitive advantage in variable environments (Zhang et al., 2022). In markets where sudden changes are high, companies will have to act contrary to traditional business process methods with their reactions (Parker et al., 2017). Environmental uncertainty is a turbulent process that affects the decision-making processes of companies. This environment improves the strategic behaviors of the companies and enables the company to improve its decision-making and marketing capabilities in the current uncertainty environment, and to get effective profits focused on innovation in this process, and to turn to customer needs (Sun et al., 2023). Researchers state that activating the innovative features of the company in this environment will be beneficial for the company in an uncertain environment (Conz & Magnani, 2020). Considering that the businesses that make up the scope of the research are located in the retail sector, it is analyzed whether high market turbulence will have positive or negative effects on businesses. In this context, the effects of market turbulence on strategic orientation, financial performance and market performance are examined in this research. Hypotheses:

H4: Market turbulence has a positive effect on strategic orientation in companies operating in the retail sector.

H5: Market turbulence has a positive effect on financial performance in companies operating in the retail sector.

H6: Market turbulence has a positive effect on market performance in companies operating in the retail sector.

Strategic Orientation

Ashal et al. (2021) defined strategic orientations as the organizational patterns, values and practices behind the strategic decision processes, including the processes, practices and decision-making activities that enable companies to be successful. Morgan and Strong (1998) identified strategic orientations (Manu & Sriam, 1996), which means the way firms use strategy to adapt to or change their environment, with competitive strategies (Porter, 1980), which means the actions firms will take to strengthen their position in the market. accepted as according to Nassani and Aldakhil (2023), strategic orientations, which include perceptions, motivations and desires that guide companies before strategy formation and implementation processes, reflect the direction of the company by creating an infrastructure for potential activities to provide competitive advantage. Narver and Slater (1990) defined strategic orientations as corporate culture that enables firms to exhibit the behaviors necessary to create superior value. According to Sahi et al. (2020), the strategic thinking structure of the institution and the strategies it determines are shaped in accordance with the basic cultural patterns. According to this view, strategic orientations have a relatively stable structure. Although the strategies and modes of action created within the institution are formed in accordance with the changes in the market, they are formed by passing through the filter of a rigid and stable cultural structure. Gatignon and Xuereb (1997) define strategic orientations as strategic directions that will enable the firm to exhibit appropriate behaviors for the continuity of its superior performance. In order to continuously exhibit superior performance, companies should create their strategies in line with different or multiple strategic orientations according to various internal and external conditions they encounter (Adams et al., 2019). From this point of view, it can be said that strategic orientations have a dynamic structure and that they cover all the strategic perspectives and moves that the company adopts according to the requirements in order to ensure a continuous performance advantage. In this context, both the independent and mediating variable effects of strategic orientation are examined in the research. Hypotheses:

H7: Strategic orientation has a positive effect on financial performance in companies operating in the retail sector.

H8: Strategic orientation has a positive effect on market performance in companies operating in the retail sector.

H9: Strategic orientation has a mediation effect on the relationship between supplier orientation and financial performance in companies operating in the retail sector.

H10: Strategic orientation has a mediation effect on the relationship between supplier orientation and market performance in companies operating in the retail sector.

H11: Strategic orientation has a mediation effect on the relationship between market turbulence and financial performance in companies operating in the retail sector.

H12: Strategic orientation has a mediation effect on the relationship between market turbulence and market performance in companies operating in the retail sector.

Performance

It is very important for companies to strongly reflect their performance in the market they are in. Institutional performance is an important parameter for companies. According to Neely (2002), the measurement of performance is determined as the measurement of the values that companies provide to their customers. In another definition, performance measurement is expressed as the evaluation of good management capabilities of organizations and the measurement of their contributions to stakeholders (Taticchi, 2010). Company performance is the most important building block of strategic management and the factor that shapes its objectives. In the research, since the evaluation criteria of finance and marketing are different, finance and market performances are examined separately.

Financial Performance

Financial performance is an important factor in reaching a general opinion about the company for the market and shareholders. What should be understood in corporate performance analysis is that financial performance measurement criteria are at the level desired by companies (Fullerton & Wempe, 2009). When look at the purpose of companies in general, it is known that their only purpose is not to generate income. Considering the objectives of companies other than generating income, companies that both meet demand and try to respond to change by focusing on growth, especially in an intense competitive environment, want to stay strong against their competitors. Therefore, companies need to analyze their financial situations without making any financial mistakes (Fatihudin, 2018). Financial performance is explained as the evaluation of whether the companies are successful by looking at whether their expectations are realized as a result of the analyzes they have made, as well as whether they fully fulfill the duties they need to do in financial terms in order to generate income (Curtis & Roupas, 2009). In other words, the analysis of whether the financial gains obtained as a result of the decisions of the company management are realized in a positive way for the company is called financial performance. If the financial performances of the companies meet the expectations for competitive conditions, they can have the chance to gain an advantage over their competitors by displaying a positive outlook in market conditions. For this reason, it will be evaluated positively in terms of performance if companies make the company strong financially with the right decisions for the coming years, taking into account the past years. In this context, basic criteria are taken into account in the evaluation of financial performance. As a result of these basic criteria, financial performance is realized as positive or negative. In this context, the effects of supplier orientation, market turbulence and strategic orientation on financial performance are examined in the research.

Market Performance

Market performance is expressed as a criterion that indicates the degree of effort and activities that the company has shown to sell the products it has produced in the market. It should not be forgotten that market performance and marketing performance are two important different concepts. Market performance can be briefly defined as the company's performance in the

market; marketing performance is expressed as an indicator of the success of the company's marketing activities on sales. These two statements are very important for companies that aim to grow in the future, both micro and macro terms (Homburg et al., 2012). In their study, O'Sullivan and Abela (2007) tried to explain market performance with factors such as the ability to quickly respond to customer expectations, customer satisfaction, the value created by the company in the customer's mind, the increase in the market share of the company and the proximity to the targeted service quality level. Especially in sectors where there is uncertainty and high competition, companies should attach importance to firm performance and focus on efforts to increase performance by taking current developments into account, by making continuous measurements, and aiming for high performance besides their innovative roles, considering the necessity of managing the effective role of performance (O'Sullivan et al., 2009). In many studies, while measuring performance, factors such as increase in sales, market share and profitability were looked at (Baker & Sinkula, 1999). Firms measure performance by focusing on the main factor they focus on when measuring performance. In this context, the effects of supplier orientation, market turbulence and strategic orientation on market performance are examined in this research.

METHODOLOGY

The reason for choosing the retail sector in the research is that it is necessary to carry out continuous supply activities, customer demands are constantly changing, market fluctuations are frequently experienced and intense competition activities take place in this sector. The reason why white-collar employees were chosen as the sample group is that they constitute our sample population because they play a role both in decisions about market fluctuations and in terms of supply and strategy. To test the propositions, a field survey was conducted using a questionnaire.

Within the scope of the purpose of the research, a questionnaire research was conducted with 473 employees. Data obtained by using IBM SPSS 23 Program were evaluated and "descriptive" analysis was used in demographic information.

Supplier Orientation scale; After being subjected to factor and reliability analysis using 5-point Likert scale questions used in the study by Avolio et al. (1999), they were included in the analysis. The scale developed by Bass and Avolio (2000) was used to measure **Strategic Orientation** in the sample population. The scale prepared by **Market Turbulence**, Nakata (2011) was used; Tiwana (2004) scale was used to measure **Finance Performance**. In our scale in which **Market Performance** is evaluated, it was stated that the performance criteria of the last three years should be taken into account and it was requested to be evaluated between "Very Good-Very Bad" on a 5-point Likert scale (Homburg & Pflesser, 2000).

248 men and 225 women responded to the survey with white collars. While 170 (35.9%) of the participants are in the 25-34 age group; 230 of them (48.6%) are in the 35-44 age group. The number of employees over the age of 45 is 73 (15.4%). While 350 (73.9%) of the employees who answered the questionnaire were university graduates; 110 (23.2%) have master's degrees and 13 (0.02%) have doctorate degrees. At the same time, employees were asked about the level of reaching the goals they set individually in the survey. Distribution of employees according to their answers to this question; 47 participants stated the level of reaching their goals as "Very

Low", 68 participants stated the level of reaching their goals as "Low", 152 participants' level of reaching their goals as "Medium", 146 participants' level of reaching their goals as "High" and 60 participants as "Very High".

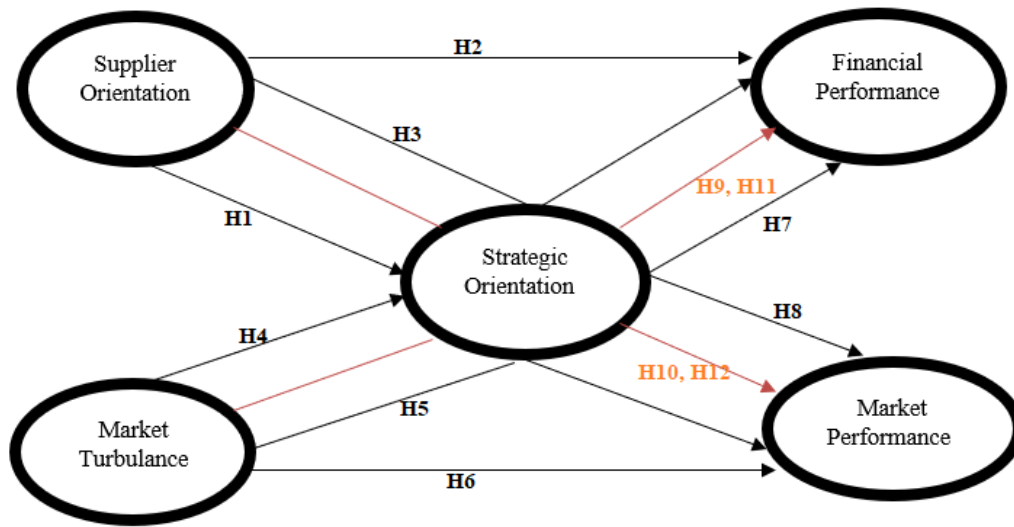

Figure 1. Conceptual Research Model

ANALYZES

In the first stage of the analysis, the results of confirmatory factor analysis of the data obtained from the scale were given. In this way, it was checked whether the data were suitable for analysis.

Table 1. KMO-Bartlett's test result

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		0,892
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	8780,656
	df	253
	Sig.	0,000

The KMO test result provides information on whether the data is suitable for factor analysis. The KMO value obtained was 0.892, indicating that the data was suitable for factor analysis. At the same time, the Bartlett test gives whether the correlation matrix obtained from the data is the unit matrix. Sig. If its value is less than 0.05, it means that the matrix is not a unit matrix. According to these two results, the data are suitable for factor analysis. In the next stage of the analysis, the factor loading values of the expressions returned by the Varimax method are given. Factor loads are presented in descending order.

Table 2. Factor loads, AVE, CR, ASV, MSV values

	Items	Factor Loading	AVE	CR
Strategic Orientation	STO4. We use the outputs of management information systems.	0,815	0,50	0,86
	STO2. When we are faced with an important decision, we make a decision by applying analytical methods.	0,758		
	STO3. We use more than one planning technique.	0,734		

	STO1. We often use strategic product/service management techniques (planning, control, analysis).	0,725		
	STO5. We often emphasize our product/service quality using quality frameworks.	0,626		
	STO6. Our information system facilitates decision making.	0,577		
Supplier Orientation	SO3. As part of the value chain, our company regularly exchanges information with suppliers at all levels.	0,833	0,52	0,87
	SO4. Our company pays attention to maintain communication and ties with suppliers in order to be prepared for developments in the market.	0,815		
	SO2. Our company systematically and frequently evaluates suppliers as part of the value chain.	0,688		
	SO6. Our company makes predictions about the feasibility of future investments by consulting the opinions of the suppliers.	0,671		
	SO5. Our company tries to discover new suppliers in the supply chain against any setback.	0,67		
	SO1. Our company constantly monitors the commitment of suppliers as part of its value chain activities.	0,644		
Market Perf.	PP1. The satisfaction levels of our customers with our company.	0,833	0,65	0,85
	PP2. Loyalty levels of our customers to our company.	0,828		
	PP3. The level of product (service) quality in our company.	0,756		
Financial Perf.	FP5. Our company's turnover.	0,851	0,54	0,82
	FP1. Our company's market share rate.	0,810		
	FP2. The profitability level of our company.	0,686		
	FP4. Our company's return on investment rate.	0,544		
Market Turbulance	MT2. Customers who have never purchased our products before are making demands for our products.	0,918	0,69	0,90
	MT1. New customers tend to have product-related needs over existing customers.	0,876		
	MT3. Our competitors frequently change their product specifications.	0,781		
	MT4. Our competitors frequently renew their sales strategies.	0,728		

In Table 2, the load values obtained by factor analysis and some reliability and validity values are given. Factor loads above 0.70 are preferred. However, values below 0.70 were not excluded from the analysis as they did not have a negative effect on the reliability and validity of the scale. AVE values above 0.50 and CR values above 0.70 indicate that the scale provides discriminant validity (Malhotra & Dash, 2011). These values are calculated over factor loads. For this reason, it is very affected by factor loads.

Table 3. Descriptive Statistics

VARIABLES	Number of Items	Cronbach Alfa (α) Values	Mean	Std. Deviation
Supplier Orientation	6	0.907	3,5143	0,75971
Strategic Orientation	6	0.883	3,5015	0,73851
Market Turbulance	4	0.815	3,2850	0,75994
Financial Performance	4	0.845	3,4223	0,77555
Market Performance	3	0.870	3,4660	0,58175

In Table 3, the number of expressions on the scale, the reliability value obtained from these expressions and the mean and standard deviation values of the variable created by calculating the averages of the expressions are given. Cronbach Alpha coefficients were also calculated to question its reliability. Alpha coefficients between 0.60-0.80 indicate that the scale is quite reliable, and alpha coefficients between 0.81-1.00 indicate that the scale is highly reliable (Özdamar, 2004). Accordingly, the scale has sufficient reliability values.

Table 4. Correlation Coefficient

	Strategic Orientation	Supplier Orientation	Market Performance	Financial Performance	Market Turbulance	MSV	ASV
Strategic Orientation	<u>0,71</u>					0,37	0,23
Supplier Orientation	,612**	<u>0,72</u>				0,37	0,29
Market Performance	,448**	,550**	<u>0,81</u>			0,31	0,21
Financial Performance	,421**	,578**	,559**	<u>0,73</u>		0,33	0,23
Market Turbulance	,430**	,388**	,164**	,319**	<u>0,83</u>	0,18	0,12

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Table 4 shows the correlation coefficients between the variables. All of the coefficients were found to be positively significant at the significance level. The underlined and bolded values in the table are the square root of the AVE values, and the row and column containing these values must be the largest values. This condition is met and discriminant validity is provided. Another feature that determines discriminant validity is that it is $MSV < AVE$. MSV (maximum shared variance) is the square of the highest correlation coefficient between latent constructs. ASV is the mean of the squares of the correlation coefficients between the latent structures. It must be $ASV < AVE$. AVE values are greater than all MSV and ASV values. This condition is also met.

Table 5. Regression Analysis Results of Impact of Independent Variables on Dependent

H	Independent Variables	Dependent Variables	Standard β	Sig.	Adjusted R Square	F Value	Decission
H1	Supplier Orientation	Strategic Orientation	,388***	,000	,149	100,949	Support
H2	Supplier Orientation	Financial Performance	,578***	,000	,333	286,120	Support
H3	Supplier Orientation	Market Performance	,550***	,000	,301	247,594	Support
H4	Market Turbulance	Strategic Orientation	,430***	,000	,184	129,845	Support
H5	Market Turbulance	Financial Performance	,421***	,000	,176	123,217	Support
H6	Market Turbulance	Market Performance	,448***	,000	,199	143,105	Support
H7	Strategic Orientation	Financial Performance	,319***	,000	,100	64,859	Support
H8	Strategic Orientation	Market Performance	,164***	,000	,025	15,719	Support

***: $p < 0.001$

The results of the direct effect hypotheses are given in Table 5. All hypotheses between H1 and H8 were accepted. All direct effects are significant.

Table 6. The Effect of the Mediating Variable According to Regression Analysis Results

	Independent Variables	Dependent Variables	Standard β	Sig.	Adjusted R Square	F Value
H9	Supplier Orientation	Financial Performance	,534***	,000	,333	286,120
	Strategic Orientation		,112*	,002	,342	149,805
H10	Supplier Orientation	Market Performance	,573***	,000	,301	247,594
	Strategic Orientation		-,058	,125	,303	125,575
H11	Market Turbulance	Financial Performance	,348***	,000	,176	123,217
	Strategic Orientation		,169***	,000	,198	71,642
H12	Market Turbulance		,463***	,000	,199	143,105

	Strategic Orientation	Market Performance	-,036	,391	,199	71,888
--	-----------------------	--------------------	-------	------	------	--------

*: p<0.05

** :p<0.01

***:p<0.000

The results of the multiple linear regression analysis are given in Table 6. Accordingly, the strategic orientation variable for the H10 and H12 hypotheses did not have a significant effect on the market performance variable. In order to determine the result exactly, the Sobel test was performed and the results were presented.

Table 7. Sobel test result of the mediation effect of strategic orientation on the relationship between supplier orientation and finance performance.

	Input:		Test statistic:	Std. Error:	p-value:
a	0.297	Sobel test:	2.92459989	0.01523285	0.00344899
b	0.150	Aroian test:	2.91107641	0.01530362	0.00360186
Sa	0.030	Goodman test:	2.9383136	0.01516176	0.00330003
Sb	0.049				

If the p value is less than <0.05, it can be said that there is a mediation variable effect between the variables. The p values seen in Table 7 are less than 0.05.

Table 8. Sobel test result of the mediation effect of strategic orientation on the relationship between supplier orientation and market performance.

	Input:		Test statistic:	Std. Error:	p-value:
a	0.297	Sobel test:	-1.53232883	0.01473052	0.12544131
b	-0.076	Aroian test:	-1.52475542	0.01480369	0.12732011
Sa	0.030	Goodman test:	-1.54001623	0.01465699	0.1235564
Sb	0.049				

P values were obtained as greater than 0.05. Therefore, according to the results in Table 8, there is no mediation effect.

Table 9. Sobel test result of the mediation effect of strategic orientation on the relationship between market turbulence and financial performance.

	Input:		Test statistic:	Std. Error:	p-value:
a	0.339	Sobel test:	3.86169661	0.01983947	0.0001126
b	0.226	Aroian test:	3.84841012	0.01990796	0.00011889
Sa	0.030	Goodman test:	3.87512167	0.01977073	0.00010657
Sb	0.055				

Since the p values calculated according to Table 9 are less than 0.05, there is a mediation variable effect.

Table 10. Sobel test result of the mediation effect of strategic orientation on the relationship between market turbulence and market performance.

	Input:		Test statistic:	Std. Error:	p-value:
a	0.339	Sobel test:	-0.86779998	0.01836022	0.38550384
b	-0.047	Aroian test:	-0.86444155	0.01843155	0.38734538
Sa	0.030	Goodman test:	-0.87119787	0.01828861	0.38364612
Sb	0.054				

According to the results given in Table 10, the p values calculated with the Sobel test were also obtained as greater than 0.05. For this reason, the mediation effect cannot be mentioned.

Hypotheses H9 and H11 were accepted, hypotheses H10 and H12 were rejected. Simple linear relationships between the variables have been proven, but the mediation effect of strategic orientation could not be determined for the two hypotheses.

CONCLUSION AND EVALUATION

Strategic orientation is defined as a firm's decision to compete, making the necessary leaps for success, and increasing company performance with the gains made within the organization in order to provide competitive advantage. Administrative activities, which are the result of strategic decisions, focus on the characteristics of the operator and employee performance (Morgan & Strong, 2003). Strategic orientation is very important in keeping up with rapidly changing market dynamics and developing capabilities. Strategic orientation in developing economies gives importance to the issue of strategic orientation in order to create and adapt a market strategy as a driving force. Strategic orientation focuses on the way companies do business, their technological developments, and how they will position themselves against external factors (Zhou & li, 2010). Considering the results of the analysis in the research, while the independent variable effect of strategic orientation is positive, it is supported by hypotheses that it has no effect only on market performance in the mediating variable effect. However, it is supported by hypotheses that strategic orientation has an effect on financial performance with its mediating variable effect. Considering this situation in future research, it is recommended to conduct comparative analyzes with different sectors within the framework of competition conditions. Today, there is a constant change between companies due to the intensity of competition. In order to keep up with this change, it is necessary to have innovative strategies and an innovative structure. In markets where products need to be constantly renewed, the level of creativity is increasing day by day in order to understand customer requests and desires. It is more challenging for multi-established companies to destroy some values and keep up with innovations than companies that create new formations. In this context, it is important to consider both supplier orientation and market turbulence. In order to be successful against competitors, supplier orientation must be managed very well. At the same time, in sectors where market turbulence and customer demands and expectations are constantly changing, strategically correct decisions can be made with correct management analysis and foresight. For this reason, it is recommended that managerial and leadership roles should be taken into account in order to contribute to the literature in future research.

References

- Adams, P., Freitas, I. M. B., & Fontana, R. (2019). Strategic orientation, innovation performance and the moderating influence of marketing management. *Journal of Business Research*, 97, 129-140.
- Aroian, L. A. (1944/1947). The probability function of the product of two normally distributed variables. *Annals of Mathematical Statistics*, 18, 265-271.
- Ashal, N., Alshurideh, M., Obeidat, B., & Masa'deh, R. (2021). The impact of strategic orientation on organizational performance: Examining the mediating role of learning

- culture in Jordanian telecommunication companies. *Academy of Strategic Management Journal*, 21, 1-29.
- Baker, W. E., & Sinkula, J. M. (1999). The synergistic effect of market orientation and learning orientation on organizational performance. *Journal of the academy of marketing science*, 27(4), 411-427.
- Baron, R. M., & Kenny, D. A. (1986). The moderator-mediator variable distinction in social psychological research: Conceptual, strategic, and statistical considerations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 51, 1173-1182.
- Bönte, W., & Dienes, C. (2013). Environmental innovations and strategies for the development of new production technologies: empirical evidence from Europe. *Business Strategy and the Environment*, 22(8), 501-516.
- Conz, E., & Magnani, G. (2020). A dynamic perspective on the resilience of firms: A systematic literature review and a framework for future research. *European Management Journal*, 38(3), 400-412.
- Curtis, P., & Roupas, T. A. (2009). Health care finance, the performance of public hospitals and financial statement analysis. *European Research Studies Journal*, 12(4), 199-212.
- Fatihudin, D. (2018). How measuring financial performance. *International Journal of Civil Engineering and Technology (IJCIET)*, 9(6), 553-557.
- Fullerton, R. R., & Wempe, W. F. (2009). Lean manufacturing, non-financial performance measures, and financial performance. *International journal of operations & production management*, 29(3), 214-240.
- Gatignon, H., & Xuereb, J. M. (1997). Strategic orientation of the firm and new product performance. *Journal of marketing research*, 34(1), 77-90.
- Gavurová, B., Belás, J., Kotásková, A., & Čepel, M. (2018). Management of education concepts in the field of entrepreneurship of university students in the Czech Republic. *Polish Journal of Management Studies*, 17(2), 52-62.
- Goodman, L. A. (1960). On the exact variance of products. *Journal of the American Statistical Association*, 55, 708-713.
- Greenley, G. E. (1995). Market orientation and company performance: empirical evidence from UK companies. *British journal of management*, 6(1), 1-13.
- Haarhaus, T., & Lienen, A. (2020). Building dynamic capabilities to cope with environmental uncertainty: The role of strategic foresight. *Technological Forecasting and Social Change*, 155, 1-15.
- Hollos, D., Blome, C., & Foerstl, K. (2012). Does sustainable supplier co-operation affect performance? Examining implications for the triple bottom line. *International Journal of Production Research*, 50(11), 2968-2986.

- Homburg, C., Artz, M., & Wieseke, J. (2012). Marketing performance measurement systems: does comprehensiveness really improve performance?. *Journal of marketing*, 76(3), 56-77.
- Hult, G. T. M., Hurley, R. F., & Knight, G. A. (2004). Innovativeness: Its antecedents and impact on business performance. *Industrial marketing management*, 33(5), 429-438.
- Jaworski, B. J., & Kohli, A. K. (1993). Market orientation: antecedents and consequences. *Journal of marketing*, 57(3), 53-70.
- Kohli, A. K., & Jaworski, B. J. (1990). Market orientation: the construct, research propositions, and managerial implications. *Journal of marketing*, 54(2), 1-18.
- MacKinnon, D. P., Warsi, G., & Dwyer, J. H. (1995). A simulation study of mediated effect measures. *Multivariate Behavioral Research*, 30, 41-62.
- Malhotra, N. K., & Dash, S. (2011). *Marketing research an applied orientation* (paperback).
- Manu, F. A., & Sriram, V. (1996). Innovation, marketing strategy, environment, and performance. *Journal of business Research*, 35(1), 79-91.
- Mentzer, J. T., DeWitt, W., Keebler, J. S., Min, S., Nix, N. W., Smith, C. D., & Zacharia, Z. G. (2001). Defining supply chain management. *Journal of Business logistics*, 22(2), 1-25.
- Miles, R. E., Snow, C. C., Meyer, A. D., & Coleman Jr, H. J. (1978). Organizational strategy, structure, and process. *Academy of management review*, 3(3), 546-562.
- Miocevic, D., & Crnjak-Karanovic, B. (2012). The mediating role of key supplier relationship management practices on supply chain orientation—The organizational buying effectiveness link. *Industrial Marketing Management*, 41(1), 115-124.
- Morgan, R. E., & Strong, C. A. (1998). Market orientation and dimensions of strategic orientation. *European journal of marketing*, 32(11/12), 1051-1073.
- Morgan, R. E., & Strong, C. A. (2003). Business performance and dimensions of strategic orientation. *Journal of Business research*, 56(3), 163-176.
- Narver, J. C., & Slater, S. F. (1990). The effect of a market orientation on business profitability. *Journal of marketing*, 54(4), 20-35.
- Nassani, A. A., & Aldakhil, A. M. (2023). Tackling organizational innovativeness through strategic orientation: strategic alignment and moderating role of strategic flexibility. *European Journal of Innovation Management*, 26(3), 847-861.
- Neely, A. (Ed.). (2002). *Business performance measurement: Theory and practice*. Cambridge university press.
- O'sullivan, D., & Abela, A. V. (2007). Marketing performance measurement ability and firm performance. *Journal of marketing*, 71(2), 79-93.
- O'Sullivan, D., Abela, A. V., & Hutchinson, M. (2009). Marketing performance measurement and firm performance: Evidence from the European high-technology sector. *European Journal of Marketing*, 43(5/6), 843-862.

- Özdamar, K. (2004). Tabloların oluşturulması, güvenilirlik ve soru analizi. *Paket programlarla istatistiksel veri analizi-1. 5th ed. Eskişehir: Kaan Kitabevi*, 201(50), 117-150.
- Parker, O. N., Krause, R., & Covin, J. G. (2017). Ready, set, slow: How aspiration-relative product quality impacts the rate of new product introduction. *Journal of Management*, 43(7), 2333-2356.
- Porter, M. E. (1980). Industry structure and competitive strategy: Keys to profitability. *Financial analysts journal*, 36(4), 30-41.
- Porter, M. E. (1985). Technology and competitive advantage. *Journal of business strategy*, 5(3), 60-78.
- Pulles, N. J., Veldman, J., & Schiele, H. (2014). Identifying innovative suppliers in business networks: An empirical study. *Industrial Marketing Management*, 43(3), 409-418.
- Rugraff, E. (2010). Foreign direct investment (FDI) and supplier-oriented upgrading in the Czech motor vehicle industry. *Regional Studies*, 44(5), 627-638.
- Sahi, G. K., Gupta, M. C., & Cheng, T. C. E. (2020). The effects of strategic orientation on operational ambidexterity: A study of indian SMEs in the industry 4.0 era. *International Journal of Production Economics*, 220, 1-12.
- Shin, H., Collier, D. A., & Wilson, D. D. (2000). Supply management orientation and supplier/buyer performance. *Journal of operations management*, 18(3), 317-333.
- Sobel, M. E. (1982). Asymptotic intervals for indirect effects in structural equations models. In S. Leinhardt (Ed.), *Sociological methodology* (290-312). San Francisco: Jossey-Bass.
- Sun, J., Tekleab, A., Cheung, M., & Wu, W. P. (2023). The contingent roles of market turbulence and organizational innovativeness on the relationships among interfirm trust, formal contracts, interfirm knowledge sharing and firm performance. *Journal of Knowledge Management*, 27(5), 1436-1457.
- Taticchi, P. (Ed.). (2010). *Business performance measurement and management: new contexts, themes and challenges*. Springer Science & Business Media.
- Wang, G., Dou, W., Zhu, W., & Zhou, N. (2015). The effects of firm capabilities on external collaboration and performance: The moderating role of market turbulence. *Journal of Business Research*, 68(9), 1928-1936.
- Wind, Y., & Robertson, T. S. (1983). Marketing strategy: new directions for theory and research. *Journal of marketing*, 47(2), 12-25.
- Zhang, L., Yang, W., Yang, L., & Gao, L. (2022). How does the value co-creation of e-commerce platform and manufacturers affect channel performance? The moderating role of innovation capability and market turbulence. *Electronic Commerce Research and Applications*, 52, 1-15.
- Zhou, K. Z., & Li, C. B. (2010). How strategic orientations influence the building of dynamic capability in emerging economies. *Journal of Business Research*, 63(3), 224-231.

Zhou, J., Mavondo, F. T., & Saunders, S. G. (2019). The relationship between marketing agility and financial performance under different levels of market turbulence. *Industrial Marketing Management*, 83, 31-41.

TURİZM SEKTÖRÜNDE HİZMET İÇİ EĞİTİM VE YENİLİKÇİ EĞİTİM UYGULAMALARININ İŞGÜCÜNÜN NİTELİKSEL GELİŞİMİNE ETKİSİ

THE EFFECT OF IN-SERVICE TRAINING AND INNOVATIVE TRAINING PRACTICES ON THE QUALITATIVE DEVELOPMENT OF THE WORKFORCE IN THE TOURISM SECTOR

Doç. Dr. Suna Muğan Ertuğral
İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi,
İktisat Bölümü, İstanbul / TÜRKİYE-
<https://orcid.org/0000-0001-9872-3941>

ÖZET

Son yıllarda küreselleşme ve dünyadaki sosyal ve ekonomik gelişmeler iş yaşamını büyük ölçüde etkilemektedir. Lokomotif sektör olan turizm sektörü de bu gelişmelerden etkilenmiştir. Özellikle nitelikli iş gücü sektörün gelişmesinde etkili olmaktadır. Bu sebeple sektörün gelişmesi için eğitim önemli bir faktör olmaktadır. Eğitim, işgücünün nitelik kazanması için son derece önemlidir. Aynı şekilde turizm sektöründe de her geçen gün artan öneme sahiptir. Eğitim, öğrenenlere iş için gerekli olan bilgi ve beceri gelişimini sağlamak için tasarlanmış bir faaliyettir. Hizmet sektörü olan turizmde nitelikli hizmet eğitim ile mümkündür. Bu sebeple mesleki eğitim iş ortamında da sürekli devam etmektedir. Bu ise sürekli eğitim olarak turizmin gelişmesinde de etkili olmaktadır. Eğitimin sürekliliği ise işsizliğin bir sorun olarak çözümünde son derece etkilidir. Çalışmanın amacı hizmet içi eğitim ve yenilikçi uygulamaların işgücünün niteliğinin gelişmesine olan katkılarını tespit oluşturmaktadır. Bu amaca uygun olarak çalışma kapsamında turizm sektöründe hizmet içi eğitim ve eğitimde yenilikçi uygulamaların işgücünün niteliğinin gelişmesi ve bu kapsamda işletmelerin çabaları nitel araştırma türlerinden fenomenolojik araştırma yöntemi ile değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Turizm Sektörü, Hizmet içi Eğitim, Yenilikçi Eğitim Uygulamalar, Nitelikli İşgücü

ABSTRACT

In recent years, globalization and social and economic developments in the world have greatly affected business life. The tourism sector, which is the locomotive sector, has also been affected by these developments. Especially qualified workforce is effective in the development of the sector. For this reason, education is an important factor for the development of the sector.

Education is extremely important for the workforce to gain qualifications. Especially education has an increasing importance in the tourism sector. Training is an activity designed to provide learners with the development of knowledge and skills necessary for the job. In tourism, which is a service sector, qualified service is possible with education. For this reason, vocational training continues in the business environment. This is also effective in the development of tourism as continuous education. Continuity of education is extremely effective in solving unemployment as a problem. The aim of the study is to determine the contribution of in-service training and innovative practices to the improvement of the quality of the workforce. In line with this purpose, within the scope of the study, the effect of in-service training in the tourism sector and innovative practices in education on the development of the quality of the workforce is evaluated. Especially in this context, educational studies conducted in enterprises will be evaluated with the phenomenological research method, which is one of the qualitative research types.

Key Words: Tourism Sector, In-Service Training, Innovative Training Practices, Qualified Workforce

1. GİRİŞ

Lokomotif sektör olarak kabul edilen turizm sektörü istihdama katkı sağlaması bakımından istihdam politikasına öncelik vermek amacı olan hükümetler için önemli yatırım alanı olmaktadır. Özellikle geleceğe yönelik ekonomik öngörüler içinde turizm sektörünün dünya genelinde istihdam sağlama bakımından ilk sıralarda yer alacağı değerlendirilmesi oldukça önemlidir(World Tourism Organization, 2010; 14). Turizm, OECD üyesi ülkelerde küçük ve orta ölçekli işletmelerde veya KOBİ'lerde çalışan turizm iş gücünün yaklaşık yarısı ile farklı yaş ve beceri seviyelerindeki insanlar için istihdam yaratmaktadır (OECD, 2018). Eurostat'a 2020 raporuna göre 1,7 milyon kişi olarak işgücü piyasasının %9'u turizm sektöründe istihdam edilmektedir. Dünya Seyahat ve Turizm Konseyi'ne (WTTC) göre ise, turizm 2017'de küresel GSYH'nin %10,4'ünü ve 313 milyon istihdamı veya toplam istihdamın %9,9'unu oluşturmuştur([WTTC, 2019](#)). Ancak 2020 yılı covid 19 pandemi sürecinden en çok turizm sektörünün etkilenmesi sebebiyle istihdam edilme oranında düşüşler yaşanmasına rağmen pandemi sonrası sektörün toparlanmasıyla tekrar olumlu yönde gelişmeler oluşmaya başlanmıştır. Turizm sektöründe gerçekleştirilen yatırımların ve turizm harcamalarının, diğer sektörlerle oranla yüksek oranlı bir istihdam sağladığı gerçeği bu öngörülerin temelini oluşturmaktadır. Emek-yoğun özelliği sebebiyle daha az yatırım miktarı ile daha yoğun

istihdam imkânı sağlaması turizm sektörünün olumlu ekonomik etkileri bakımından önemlilik arz etmektedir. Ayrıca turizm işletmelerinin çeşitliliği ve çalışma süresinin sürekliliği sebebiyle çok farklı nitelik ve çalışma süreleri için istihdam imkânı mümkün olmaktadır. Özellikle Konaklama işletmeleri, Yiyecek-içecek işletmeleri, Seyahat İşletmeleri, Hatıra sanayi işletmeleri ve diğer yardımcı işletmeler yaygın iş imkânı sağlamaktadırlar. Buna göre yoğun istihdam imkânları içinde turizm işletmelerinin çeşitliliği de önemli olmaktadır.

Buna göre turizmde istihdam imkânında etkili olan faktörler olarak; emek yoğunluğu çok sayıda düşük ücretlinin iş alanı bulabilmesi, daha fazla kişiye yarı zamanlı ve geçici iş alanının bulunması ve sezon yoğunluğu ve turizmin dönemsellik özelliği önemlilik arz etmektedir (İçöz ve Kozak, 1998; 225). Turizm sektöründe ve özellikle konaklama işletmeciliğinde, insan faktörüne odaklanmak turizm sektörünün gelişmesi ve ekonomik kazanımlarının sürdürülebilirliği bakımından önemlidir. Turizm sektörünün son yıllarda hızlanan gelişimi doğrultusunda rekabet avantajının giderek insan faktörüne ve turizm çalışanlarının eğitimine, öğretimine ve gelişimine bağlı olacağı görülmektedir. Turizm sektörünün ekonominin işgücü devir hızının çok yüksek olduğu sektörlerden biri olması yenilikçi yaklaşımları ve nitelikli işgücünün geliştirilmesini gerekli kılmaktadır.

Aynı zamanda sektöre uygun eğitim imkânının sağlanması ile işgücünün belirli bir iş sahibi olması bakımından da etkilidir. Bu sebeple eğitim ve nitelikli işgücü ilişkisini sürekli eğitim uygulamaları kapsamında değerlendirmek önemlidir. Özellikle hizmet içi eğitim ve yenilikçi eğitim yaklaşımlarının turizm eğitimi programlarında yer alması hem sektörel gelişmenin sağlanması hem de işgücünün nitelik kazanması bakımından önemlidir. Özellikle nitelikli işgücünün ülkenin beşeri sermaye stokuna olan katkısı ekonomik gelişme ve kalkınmanın da itici gücünü oluşturmaktadır.

2. TURİZM EĞİTİMİNİN NİTELİKLİ İŞGÜCÜNE OLAN KATKISININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Turizm eğitimi, turizm sektörünün gelişmesinde işgücünün nitelik kazanması bakımından önemlidir. Özellikle sektörde ulaşılmak istenen hizmetin kalitesi ve verimliliğinin sağlanmasında çalışanların niteliklerinin artması eğitimin bir sonucudur. Genel olarak turizm sektöründe İşgücünün eğitilmesi, turistik memnuniyete dayalı hizmet anlayışında maksimum verimliliğe ulaşmayı sağlamaktadır. Turizm sektörünün gelişmesi ve müşteri memnuniyetinin sağlanmasında nitelikli işgücü temel unsur olmaktadır.

Beceri, bilgi ve yetenekler, insan kaynağını değerli ve verimli bir turizm varlığına dönüştürür. Çalışanların turizm konusunda sahip olması gereken bilgi, turistik destinasyonların rekabet gücünü belirleyen önemli bir faktördür. Bu tür bilgi ve becerilerin elde edilmesi ve

zenginleştirilmesinde eğitim ve araştırma kurumları birincil rol oynamakta ve bu amaçla dünya çapında çok sayıda eğitim organizasyonu oluşturulmuştur(Deaconu, v.d., 2018: 3). Özellikle yoğun turistik talep ve büyüyen turizm pazarı, standartlara uygun kaliteli mal ve hizmet için nitelikli personel gerektirmektedir. Bu ise, kaliteli turizm eğitimi ile mümkün olmaktadır(Ünlüöner ve Boylu, 2005; 11). Özellikle Turizm sektöründe mesleki bakımdan bilgi ve beceri kazandıran turizm eğitimi verimliliği artırarak, çalışanların, yeteneklerini geliştirerek bir denge kurmak bakımından katkı sağlamaktadır(Kılıç, 2000; 7). Turizm eğitimi mesleki eğitim olarak farklı seviyelerde eğitim programlarını kapsamaktadır.

Turizm sektöründen en yüksek faydanın ve istihdamın sağlanabilmesi etkin, kaliteli ve tabana yayılmış temel ve mesleki bir turizm eğitim sistemiyle mümkün olmaktadır. Aynı zamanda istihdamın artmasında da eğitim son derece etkili bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Ancak sektörde eğitilmiş personel oranı istenilen düzeyde olmadığından kalıcı istihdam sağlanması bakımından sorunlar yaşanmaktadır. Bu sebeple mesleki eğitim olan turizm eğitiminin sektörün ihtiyaç ve beklentileri doğrultusunda süreklilik arz etmesi gerekmektedir. Süreklilik kapsamındaki eğitimin işbaşı, hizmet içi ve yenilikçi yaklaşımlar doğrultusunda online veya görsel-işitsel-yazılı kaynak paylaşımlarıyla yöneticilerin bilgi ve tecrübelerinin aktarımına dayalı seminerler ve staj uygulamaları da son derece etkin olmaktadır.

Eğitim toplam olarak kişileri kariyere hazır pozisyonlara hazırlamak bakımından önemlidir. Beceri geliştirme ve müfredat içeriği ile uyumlu hale getirilen deneyimsel öğrenmenin, öğrencilerin kavramları pekiştirmesi ve öğrenme ile uygulamanın transferini sağlaması açısından genellikle yararlı olduğu kanıtlanmıştır. Özellikle eğitim sürecinde mezuniyetten önceki stajlar, öğrenciye gerçek dünya içinde bulunarak deneyimsel öğrenme şeklinde bir artı kazanç fırsatı sağlıyor gibi görünmektedir(Galbraith, v.d., 2018: 1).

Turizm alanındaki mesleki eğitim ve öğretim, belirli öğretim stratejileri kullanılarak tüm turistik faaliyetlerde (oteller, restoranlar, yemek, seyahat, ulaşım, animasyon, eğlence vb.) staj uygulamalı eğitim önemli bir payı oluşturmaktadır. Ayrıca turizm işletmeleri, en uygun işgücünü bulmak ve gelecekteki adaylara endüstriden ilgili içgörüler sağlamak için stajyerlik ve staj uygulamalarını çok yaygın olarak kullanmaktadırlar(Goia-Agoston, 2017: 54). Sonuç olarak stajlar, pratik bilgi edinmeyi hedefleyen turizm ve otelcilik eğitiminde değerli bir bileşeni temsil eder(Robinson, v.d., 2016: 4). Staj uygulamaları eğitimin bir devamı olarak kişinin nitelik kazanmasında etkili olmaktadır. Eğitim sürecinin farklı düzeylerinden turizm sektöründe istihdam edilen işgücünün kişisel gelişiminde hizmet içi eğitimlerde çok büyük katkı sağlamaktadır.

Farklı dönemler itibariyle yapılan çalışmalarda özellikle konaklama ve restoran işletmelerinde istihdam edilenlerin %50'den fazlasının ilköğretim ve altı eğitim seviyesine sahip olduğu, yalnızca %7-8'inin üniversite mezunu olduğu tespiti mevcuttur (Yanardağ ve Avcı, 2012; 46, İslamoğlu, Candır Şimşek ve Tellioglu, 2018; 152; Kaya, 2012; 247, aktaran, Öztürk, 2015; 12). Bakanlık tarafından yapılan denetimlerde ise çalışanların ağırlıklı olarak ilköğretim ve lise düzeyinde eğitime sahip oldukları ve yalnızca %15'inin üniversite mezunu olduğu belirlenmiştir (ÇSGB, 2011:27, aktaran, Öztürk, 2015; 12). Bu nitelikteki istihdam oranlarının zayıf olması hizmetin kalitesini de olumsuz yönde etkilemektedir. Bu sebeple eğitim kurumlarını turistik beklentiler doğrultusunda yenilenmek ve sürekli eğitime önem verilmesi bir çözüm olmak bakımından önemlidir. Nitelikli işgücü turizm işletmesinin iş kapasitesinin gelişmesi, hizmet kalitesinin yükselmesi ve işletmenin profesyonel bir yapıya kavuşmasına yardımcı olmaktadır. Bu kazanımlar işletmelerin beklentiler doğrultusunda yenilenmesi için eğitimin sürdürülebilirliğini gerekli kılmaktadır. Bu sebeple sürekli eğitim hizmet içi eğitimin, staj ve yenilikçi uygulamalarının zorunluluğunu gerektirmektedir.

2.1. Turizm Sektöründe Sürekli Eğitim ve Yenilikçi Eğitim Uygulamalarının Nitelikli İşgücüne Etkisi

Nitelikli işgücü kendi alanında eğitim alan uzmanlaşan kişilerin iş piyasasında çalışması olarak (Güzel, 2006: 228-229) önemli bir beşeri sermaye unsurudur. Bireylerin belli bilgi ve becerilerle donanarak beşeri sermaye haline gelmesi kapsamlı ve çeşitli eğitim faaliyetlerine katılım ile mümkün olmaktadır (Muğan-Ertuğral, 2018: 49). Ekonomik bakımdan önemli olan beşeri sermaye nitelikli işgücünün kazandığı eğitim, bilgi ve beceriler ile önemli bir gelişmişlik göstergesi olmaktadır. Bu sürecin devam etmesi eğitimin beklentiler doğrultusunda yenilikçi yaklaşımlarla bütünlük içinde olmasını gerektirmektedir. Özellikle sürekli eğitim ve hizmet içi eğitim işgücünün gelişimini ve istihdam imkânının devamlılığını sağlamak bakımından önemlidir. Turizm sektörünün gelişmesi ve artan talep sektörün yenilenme ve gelişmesini zorunlu kılmaktadır. Bu gelişme ve yenilenmede en önemli etki işgücünün niteliksel bakımdan kazanımları olmaktadır. Bu gelişim sürecinde ve talebin beklentilerinin karşılanamaması durumunda turizm sektörünün ekonomik katkı ve sürdürülebilirliği sağlanamayacaktır. Turizm sektöründe eğitim ve gelişim ile ilgili konuların incelenmesi turizmin sektörünün ekonomiye etkisinin değerlendirilmesi bakımından önemlidir. Özellikle nitelikli iş gücü hizmetin kalitesi ve işletmelerin sektörde sürdürülebilirliği bakımından önemlidir. Bilgi toplumunun gereği olarak en önemli unsur olarak sürekli eğitim bir zorunluluktur.

Nitelikli işgücünün düşük olması durumunda iş ve çalışma veriminin sağlanması zorlaşmakta, işletme kârının düşmesi ve işgücünün verimsizleşmesiyle motivasyonunun azalması gibi

olumsuzlar yaşanmaktadır. Bu doğrultuda baktığımızda birbirinden farklı iş ve pozisyonlar için adayların nitelik, yetenek ve kişilik özelliklerinin dikkate alınması ve işe uygun işgücünün istihdam edilmesinin önemi görülmektedir(Keskin, 1998: 48). Kişinin eğitim seviyesi arttıkça nitelikli işgücü ihtiyacı talebi karşılanarak, işgücünün verimliliği de artmaktadır. (Kokmaz, 2015:38). Bu sebeple yenilikleri dikkate almak ve yenilikçi yaklaşımları değerlendirmek son derece önemlidir.

Eğitim sürecinde yenilikçi yaklaşımlar kapsamında, Blog veya Weblog gibi teknik bilgi gerektirmeden, günlüğe benzeyen web siteleri web farklı faaliyet alanlarıyla ilgili web içeriği sağladığı gibi, araştırma faaliyetlerinde de kolayca kullanılabilir. Günümüzde bloglar, bilgiye birden fazla bakış açısı getirmek ve verileri yorumlamak için değerli kaynaklar olarak eğitimsel uygulamaları, içeriğin bireysel veya grup olarak düzenlenmesi yoluyla öğrencilerin katkıda bulunduğu içerik ekleme, kaldırma veya düzenleme ile ilgili olabilmektedir. Özellikle katkıda bulunanların içeriği netleştirmesine, fikir alışverişinde bulunmasına ve bilgi aramasına imkan veren uygulamalar olarak önemsenmektedir(Deaconu, v.d., 2018: 11).

Yenilikçi yaklaşımlar olarak katkı sağlayan sosyal ağlar diğer insanlarla etkileşim kurmak için yeni fırsatlar sağlamak bakımından önemli olmuştur. Ancak daha sonra sosyal medya, farklı görüntü veya videoların yayınlanmasına, paylaşılmasına, plan yapılmasına, işbirliğine ve işbirliğine izin veren araçları kapsamıştır. Özellikle eğitimde yenilikçi yaklaşımlar olarak sosyal ağların temel faydaları, öğrencileri bireysel ve işbirlikçi öğrenme etkinliklerine dahil etmek ve aynı zamanda öğrencilerin öğrenmesini geliştirmekle ilgili önemli kazanımlar olmuştur(Bennett, Bishop, v.d., 2012: 530). Özellikle çok etkili olmayan ancak son yıllarda yeni uygulamaların eğitim araçları olarak etkili olduğu görülmektedir.

Eğitim araçları olarak kullanıcıların üç boyutlu simüle edilmiş ortamda hareket ettiği ve etkileşimde bulunduğu ağ tabanlı masaüstü sanal gerçeklik olan üç boyutlu (3-D) sanal dünyalar ((Three-Dimensional Virtual Worlds) uygulamalarında artık azda olsa artış eğilimi görülmektedir. Bunlar, bazen bilgisayar oyunları gibi, avatarlar tarafından erişilebilen ve kullanıcıların etkileşime girmesine, fikir alışverişinde bulunmasına ve öğretmenlerin ve öğrencilerin öğrenmenin sosyal etkinliğine katılabilecekleri bir alan yaratmasına izin veren farklı araçlar kullanan etkileşimli ortamlardır (Bronack, v.d., 2006: 45). Bunlar eğitimde deneysel alanlar olarak önemli olmaktadır. Eğitim amaçlı kullanılabilecek bu ortamların kapsamlı olarak tanımının yapılması, gelişim sürecinin, özelliklerinin ve örneklerinin de açıklanması gereklidir. Birçok üç boyutlu sanal dünya örnekleri olmakla birlikte kullanıcılara farklı imkânlar sunmaktadırlar. Ancak bunların her iş kolunda uygulanması yönünde detaylı

araştırmalar literatürde son derece yetersizdir. Bu sebeple turizm sektöründe işgücünün nitelik kazanması ve eğitsel programlar olarak bunlardan yararlanılması sınırlı kalmaktadır.

Bu kapsamda değerlendirilen ve tanınırlığı her geçen gün artan ve çeşitli disiplinlerde değerlendirilen ve eğitim alanında kullanımı yaygınlaşan Second Life sanal dünyası, yapıcı öğrenme, sosyalleşme, araştırma, keşfetme ve yaratıcılık için zengin bir ortam olmaktadır(Kobak, 2011: 82-82). Üç boyutlu sanal dünyalarla ilgili kapsamlı çalışmalar bunların eğitim amaçlı uygulamalarda mesleki eğitime yönelik geliştirilmelerine katkı sağlayabilecektir. Özellikle mesleki eğitim kapsamında işgücünün niteliğinin gelişimine çok önemli katkı sağlayacaktır. Özellikle turizm sektöründe hizmet eğitiminin niteliğinin görsel olarak yapılan katkılarla gelişmesinde etkili olabilecektir. Çünkü yaparak veya yaşayarak öğrenmeye imkân vermesi ve hizmet uygulamalarında görsel olarak izlemenin yapılabilmesi üç boyutlu sanal dünyanın eğitim amaçlı uygulamalarının en önemli özelliği olmaktadır. Yenilikçi bu yaklaşımlar yeni nesil öğrenme ve öğretme araçları olarak bu uygulamaların işgücünün niteliğine olan etkiler bağlamında değerlendirilmelidir.

Ayrıca Web 2.0 uygulamalarının yanı sıra, yeni öğretim ve eğitim yöntemlerini desteklemek için diğer web tabanlı araçlar da kullanılmaktadır. Özellikle animasyonlu sunumlar ve animasyonlu açıklayıcı videolar oluşturmak için bulut tabanlı animasyon yazılımlarının etkisi önemli olmaktadır. Bu çalışmalar kullanıcıların kolayca animasyonlu sunumlar oluşturmasını sağlayarak, öğrenciler için çok yararlı ve çekici bir araç olabilmektedir(Wu, Yuan, v.d., 2018: 691). Uzun süreli öğrenme veya e-öğrenme olarak gerçekleştirilen uzaktan eğitim uygulamaları da çok farklı türlerde kullanılmaktadır.

Konuşma balonları, şekiller, resimler, karakterler gibi bir çok materyal kullanarak bir animasyon oluşturmaya imkan sağlayan yakın bir dönemde çok yaygın olarak kullanılmaya başlayan internet araçlarından olan Powtoon eğitim uygulamalarında önemli olmaktadır(<https://www.egiteknoloji.com/powtoon-ile-animasyon-hazirlama.html>., Erişim tarihi 21.07.2023). Bu uygulamalar kapsamlı öğretim içerikleri tasarlamak, farklı bakış açıları kazandırmak ve etkili öğretim yöntem ve tekniklerini uygulamaları amacıyla geliştirilmiş bir programlar olarak turizm sektöründe de etkili olmaktadır.

Günümüzde turizm sektöründe eğitimde, yakın zamanda yapay zeka ve bilgi teknolojileri çok daha etkin olacaktır. Özellikle E-ticaret, sosyal medya yönetimi, dijital pazarlama, kültürel dönüşüm, dijital eğitim yöneticisi, dijital stratejik düşünce uzmanı gibi teknolojik gelişmeler ve değişen trendlerin getirdiği ihtiyaçlar nedeniyle sektörde ortaya çıkan yeni departmanlar ve pozisyonlar turizm eğitim sürecini de etkileyecektir. Bu teknoloji temelli eğitim uygulamaları eğitime katılanlar üzerinde görselliğin ve izleme sürecinin olması sebebiyle daha kalıcı etki

yapmaktadır. Emek-yoğun özelliği olan turizm sektörünün son yıllarda bilgi teknolojilerinden de ağırlıklı olarak etkilenmesi sebebiyle bilgi teknoloji yoğun bir özelliğe büründüğü görülmektedir. Çünkü bilgi teknolojileri ağırlıklı olan bu yenilikçi yaklaşımlar örgün eğitim sürecinde etkili olduğu gibi, çalışma yaşamı içinde de eğitime imkân vermektedir.

Bu kapsamda turizm işletmelerinde internet hizmetlerinin pazarlama amaçlı kullanılması, elektronik ortamda rezervasyon ve satış işlemlerinin gerçekleştirilmesi, iş süreçlerinin sanal ortamda yürütmesiyle sanallaşması (Okul, 2016) ve hizmetin niteliklerinin en önemli özelliklerinin hikâyelemesi veya projelendirilmesiyle bu uygulamaların ne derece önemli olduğu görülmektedir. Özellikle bu uygulamalar turistik ürünlerin ve turistik aktivitelerin sanal gerçeklik uygulamaları sayesinde deneyimlenmesine de imkân vermektedir. Bilgi teknolojilerine dayalı yenilikçi yaklaşımlar yeni öğrenmelerin sağlanmasını, öğrenilenin bütünleşmesini ve karşılaştırma yapmaya imkân verilmesini sağlamak bakımından önemli niteliksel eğitim uygulamaları olmaktadır.

Özellikle yenilikçi bir yaklaşım yalnız geçmiş bilgileriyle donanmış çalışanlar değil aynı zamanda gelecekle ilgili bilgileri de almaya istekli, öğrenmeye açık ve yaratıcı işgücünün (Ülgen, (2004: 387) oluşması bakımından son derece önemlidir. Ancak yenilikçi yaklaşımlar sadece internet üzerinden sınırlı bir eğitim sistemi olarak kalmamalıdır. Hizmet sektörü kapsamında yenilikçi yaklaşımlar olarak internet üzerinden eğitim işbaşı eğitim ve sürekli eğitim ile desteklenmelidir. İnternet ortamının bilgiye kolay ulaşımı sağlaması yanında işbirliğini ve iletişim becerilerini arttıracak, eleştirel düşünme ve problem çözme becerilerini geliştirecek etkinlikler ile desteklenen bir sürekli eğitim ile bütünleşmesi önemlidir. Çünkü İnsan gücü yetiştirmeyi amaçlayan fabrika modeli bir eğitimden, beceri kazanan öğrenme ve öğretme metotlarının farklılaştığı bir döneme geçişte internet kullanımı önemlilik arz etmektedir. Ancak turizm sektörünün birebir müşteri ilişkilerine ve müşteri memnuniyetine dayanan özelliği sürekli eğitim ve işbaşı eğitimi gerekli kılmaktadır. Bu sebeple bu belirttiğimiz eğitim uygulamalarının turizm sektörünün gelişmesi bakımından ihtiyaç duyduğu işgücünün yetişmesine katkısı son derece önemlidir.

2.2. Turizm Sektöründe Sürekli Eğitim Kapsamında Hizmet İçi Uygulamalarının Nitelikli İşgücüne Etkisi

Sürekli eğitim, eğitiminin sürdürülebilirliğini ifade eden bir kavram olarak yaşamın her anında eğitime ulaşmayı ve eğitimin sürekliliğini tanımlamaktadır. Bu sebeple sürekli eğitim, okul ve sınıf ortamı ile sınırlı olmayan iş yaşamında da hizmet içi ve iş başı eğitimleriyle desteklenen bir anlayışı da kapsamaktadır. Özellikle turizm sektöründe sürekli eğitim sektörün dinamik yapısı gereği devamlılık arz etmektedir. Çalışma ortamında müşteri beklentilerinin

karşılanması ve müşteri memnuniyetinin sağlanması için işbaşı eğitimleri süreklilik arz etmektedir. Özellikle zincir oteller ve profesyonel işletmelerin bu yönde özel eğitim programları sektörün ihtiyacı olan nitelikli işgücünün yetişmesine katkı sağlamak bakımından önemli olmaktadır. Aynı zamanda turizm işletmelerinin rekabet edilebilirliğini arttırmak bakımından da önemlidir.

Sürekli eğitim yaşam boyu eğitim ve okul dışı eğitim olarak işgücünün beşeri sermaye oluşumunu önemli kılmaktadır. Bu kapsamda turizm eğitiminin sürekliliği işgücüne meslek kazandırmak ve bilgi ve becerilerle donatmak bakımından son derece yararlı olmaktadır.

Turizm eğitimi, her düzeydeki öğrencilere turizm bilincini, misafirperverliğin temel ilkeleri vermek, turizm endüstrisinde çalışan personelin; genel ve mesleki bilgilerini artırarak ve sektörün ihtiyaç duyduğu nitelikli yönetici, araştırmacı, uzman, uygulayıcı, teknisyen yetiştirmek için yapılan her türlü faaliyetleri kapsamaktadır(Olalı, 1973: 10). Bu kapsamda uygulamalı eğitim ve yaparak yaşayarak öğrenmeye-uygulamaya yöneltecek öğretim paketlerinin geliştirilmesi ve internet ile öğretimin yaygınlaştırılması turizm sektörünün gelişmesi bakımından da önemlidir. Hizmet içi eğitim programları turizm sektörünün genel standartlarını yükselten ve gelişmiş endüstri için güçlü bir itici güç sağlayan sürekli eğitimin önemli bir parçasıdır.

Hızla gelişen turizm sektörünün işgücü ihtiyacının nitelik ve nicelik yönünden karşılanması hizmet öncesi ve hizmet içi mesleki eğitimin uyumu ve işbirliğini gerekli kılmaktadır. Hizmet öncesi mesleki-teknik öğretim bireye, turizm sektöründeki meslek ve iş yaşamına giriş için gerekli temel mesleki yeterlikleri kazandırmaktadır. Eğitimin planlanması ve programları bu hedefe uygun olarak bu doğrultuda hazırlanmaktadır(Sezgin, 1988: 37). Ancak sektörün gelişmesi yeni yaklaşımları ve eğitimin iş yaşamında da sürdürülebilirliğini kapsamaktadır.

Genel olarak, turizm eğitimin amacını halkta turizm bilincini uyandırmak, emeğe dayalı turizm kesiminde verimliliği artırmak, turistlere doğrudan hizmet veren personele mesleki bilgi ve davranış biçimini kazandırmak, personel yetki, beceri ve sorumlulukları arasında denge kurmayı sağlamak olarak ifade edebiliriz(Maviş ve Kozak, 1992:169). Bu kapsamda hizmet içi eğitim de son derece başarılı ve iyi uygulamalar olarak turizm işletmelerinde uygulanmaktadır. Hizmet içi eğitim, kişinin işyeri ile hukuki ilişkisinin kurulduğu tarihten, işten ayrıldığı tarihe kadar geçen zaman boyunca, işin gerektirdiği performans düzeyine ulaşmak için gereken bilgi, beceri ve davranışların sistemli bir şekilde öğretilmesi(Akova, vd. 2007: 275) olarak tanımlanmaktadır. Hizmet içi eğitim bu bakımdan işgücünün kendi iş ve kişisel gelişimine katkı sağlayan bir uygulama olarak önemlidir. İş becerisi kazanan bireylerin motivasyonlarının artması hem işyeri verimliliğini hem de çalışan kişinin kişisel gelişiminin artmasını sağlaması

bu eğitim uygulamasının sonucunda sağlanmaktadır. Bu sebeple hizmet içi eğitime katılım yaygınlaştırılarak iş başı eğitim programları da dahil olarak işletmelerde uygulanmalıdır. Bu eğitim süreci sonunda ödül sistemi ile çalışanların ödüllendirilmesi hizmet içi eğitime katılımı arttıracaktır.

Hizmet içi eğitimi zorunlu kılan sebepler olarak, çalışanların bilgi ve becerilerini geliştirmeleri, teknolojik gelişmeleri yakından izleyerek mesleklerinde kariyer yapabilmeleri ve mesleki olarak gelişebilmeleri sıralanabilir. Bu sebeple hizmet öncesi ve hizmet süresince eğitimin sürekliliği önemlidir(Selimoğlu ve Biçen Yılmaz, 2009: 1).

Hizmet içi eğitim uygulamaları işin gereğine göre düzenlenerek eğlence veya zorunlu katılım gibi anlaşılmamalıdır. Aynı zamanda bölümler arası koordinasyonun sağlanması hizmet ürünün bir bütün olması sebebiyle gerçekleştirilmelidir. Özellikle kısa süreli programlar olarak gerçekleştirilen eğitim programları belli aralıklarla tekrar edilmelidir. Ayrıca eğitim programlarının uygulama ile birlikte yürütülmesi gereklidir. Eğitim programları bu şekilde gerçekleştirildiğinde daha kalıcı ve işletme genelinde uygulamaya imkân verebilecektir. Değişen yeni koşullara ve beklentilere cevap veren ve uluslararası standartlara uygun hizmet içi eğitim programları çalışanların iş başında eğitiminin sağlanması ve daha koşullarda daha sonraki dönemlerde de iş imkânı sağlanması bakımından da önemlidir. Özellikle işsizlik sorunun kalıcı ve yapısal olmasının önüne geçilmesi bakımından son derece önemlidir.

İşgücünün turizm sektörünün ihtiyaçlarını karşılayacak nitelikte donanıma sahip olmaları turizm sektörünün gelişmesi bakımından önemlidir. Bu sebeple yenilikçi yaklaşımlar ve hizmet içi eğitim ve staj uygulamalarının işgücünün gelişimine yönelik katkılarının tespiti ve bu çerçevede sürekli eğitim programları oluşturmak gereklidir. Bu kapsamda nitel araştırma yöntemlerine dayalı tespitler yol gösterici olacaktır.

3. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ VE VERİ ÇÖZÜMLENMESİ

Bu çalışma kapsamında nitel araştırma türlerinden olan “fenomenolojik araştırma yöntemi” kullanılarak, kişilerin olguları ve olayları algıları, nasıl deneyimledikleri ve değerlendirdikleri üzerinde durulmuştur. Bu çalışmada fenomenolojik bakış açısının deneyimler üzerinde yoğunlaşarak olay ve durumu anlamlandırıp sonuçlandırmaya varan sürecin değerlendirilmesi sonuca ulaşmada önemli olmaktadır.

Eğitim araştırmalarında fenomenografik yaklaşımda ana amaç, öğretici ile öğrencilerin öğretme ve öğrenme deneyimleri arasındaki ilişkiyi anlamak olmaktadır. Araştırma da bu yöntemin kullanılmasıyla, öğrencilerin öğrenirken ne yaptıklarını ve öğrenme konusunda ne tür yaklaşımların etkinliği anlamaya çalışılmaktadır(Çekmez, v.d., 2012: 82). Bu kapsamda

yürütülen çalışmada turizm sektöründe yenilikçi eğitim programları, hizmet içi eğitim ve staj uygulamalarının öğrenme sürecindekileri nasıl etkilediği ve bu yöndeki deneyimlerine yönelik tespitler önemli olmaktadır.

Yarı yapılandırılmış görüşme soruları ile gerçekleştirilen görüşmelerin büyük bir kısmı açıklık getirilmesi istenen sorulardan oluşan sözlü biçimde bir uygulama olmuştur. Nitel bir araştırma yöntemi olarak katılımcıların yaşı ve eğitim durumu gibi demografik bilgiler alınarak diğer çalışma konusu sorulara geçilmiştir. Görüşme ses kaydı ile sorular kişinin bilgisi dahilinde alınmıştır. Verilerin alınıp analiz sürecinin başlaması ve ses kayıtlarının çözülmesi cevapların ağırlıklı payının değerlendirilmesiyle süreç uygulanmıştır. Ses kaydı yapılmasındaki amaç verilerin kayıt altında olması ve veri kaybını azaltmak olarak düşünülmüştür.

Bu kapsamda Fenomenolojik araştırma yöntemi sınırlı sayıda sektörde eğitim uygulamaları sonucu henüz işe başlamış 21-31 yaş grubuna uygulanmıştır. Yeni işe başlayan turizm sektöründe istihdam edilen toplam 430 kişiye ulaşılması planlanmış olup, çalışmaya cevap veren 336 kişi olmuştur. Çalışma süresi 01.05.2023—1.06.2023 tarihleri arasında İstanbul’da 11 adet 5 yıldızlı otel işletmesinde yeni istihdam edilen işgücü ile gerçekleştirilmiştir. Bu yöntem ile yenilikçi diye ifade ettiğimiz eğitim yaklaşımları yani eğitimde önemli olduğunun farkında olduğumuz ancak ayrıntılı ve derin bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara bakışları ve bunları önemsemelerine yönelik bir çalışma yapılmıştır. Olaylar, deneyimler, algılar ve ya da durumlar gibi farklı şekillerde karşımıza çıkan bu olgularla günlük yaşantımızda farklı şekillerde karşılaşmaktayız. Ancak bu durum söz konusu olguları tam olarak anladığımız anlamına gelmemektedir. Dolayısıyla fenomenoloji günlük olarak sıklıkla karşılaştığımız, bize yabancı olmayan ancak tam anlamını kavrayamadığımız olguları araştırmayı amaçlayan çalışmalar için kullanılmaktadır. Fenomolojik araştırma yönteminin araştırmacıların daha çok tercih etmeleri sebebiyle gittikçe daha geniş bir alanda uygulandığı görülmektedir.

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Çalışmaya katılan 336 kişinin yenilikçi yaklaşımlardan yararlananlar, hizmet içi eğitim uygulamalarına sürekli eğitim kapsamında katılanlar ve staj uygulaması yapanlar olmak üzere gruplandırılmıştır. Buna göre yüzde dağılımları alınarak bu gruplandırma değerlendirilmiştir. Aynı zamanda eğitimde yenilikçi yaklaşımlar, hizmet içi eğitim uygulamaları ve staj uygulaması sürecine dahil olan tüm katılımcılar almış oldukları eğitimin önemini ve kendilerinin kazanımlarını veya eğitim uygulamalarının yetersizliklerini değerlendirerek bu konuda algıları ve düşüncelerini ifade etmişlerdir.

Buna göre araştırmanın sonuçları kısaca özellikle Covit 19 pandemi sonrası dönemde % 86 oranında yenilikçi yaklaşımlardan yararlandıkları % 99 oranında hizmet içi eğitim

uygulamalarının sürekli eğitim kapsamında uygulandığı ve tamamının staj uygulamasına katıldığı belirlenmiştir.

Yenilikçi eğitim yaklaşımlarını kullanan ve yararlı olduğunu düşünen katılımcılar %68 oranında olmaktadır. Çalışmaya katılan % 86 oranında yenilikçi yaklaşımlardan yararlananların ve % 18 olumlu görüş belirtmeyenlerin bu konudaki değerlendirmeleri verdikleri cevapların çözümlenmesi sonucunda sebepler aşağıda çizelgede yer almaktadır.

Çizelge 1 Eğitimde yenilikçi yaklaşımlardan yararlananların Uygulamadaki Eksiklikleri Değerlendirmeleri

Öğreticilerin detaylı bilgi sahibi olmadığını düşünmeleri	% 18+% 5=% 23
Teknolojik bilgi donanımlarının yeterli olmaması	% 18
Bu uygulamaların turizm sektörü yani mesleki eğitime uygun tasarlanamaması	% 18+% 12=% 30
İnternet kullanımında bilgi sahibi olmamaları	% 18
Bilgisayar kullanımlı eğitime uygun bir öğrenim yapılarının olmadığı işbaşı eğitim ve staj uygulamaları beklentisi içinde olmaları	% 18
Bu uygulamaların sürekliliği olmaması	% 18
Bu uygulamaların yetersiz tasarlanmış olduğu	% 18+% 9=% 27

Kaynak: Ses kayıt çözümlenmeleri ile verilen cevapların değerlendirilmesine dayanmaktadır.

Çizelgenin incelenmesiyle çalışmaya katılanların bu konudaki değerlendirmeleri olumlu görüşe sahip olanlarında üç benzer görüşte %5, %9 ve %12 oranında olumsuz görüşe sahip %18 oranındaki grubun görüşlerini destekledikleri görülmektedir. Buna göre yararlı buluyorum ve olumlu yararlandım diyenlerin aynı zamanda uygulamanın eksik buldukları durumlar olarak önemli olmaktadır.

Çalışmanın sonucu itibariyle %30 ağırlıklı oran ile hem uygulamanın yararlı olduğunu belirtenler hem de olumlu görüş belirtmeyenlerin turizm sektörünü içeren bir mesleki eğitime uygun olarak bu programların tasarlanamaması ifade edilmiştir. Öğreticilerin detaylı bilgi sahibi olmamaları ve uygulamaların yetersiz tasarlanması ise bu yöndeki eksiklik olarak belirtilmiştir. Staj ve hizmet içi eğitimin turizm sektörünün beklentilerini karşılamak konusunda yenilikçi bilgi teknoloji ağırlıklı eğitim programları ile desteklenmesini tamamı sektörün gelişimi için uygun bulunduğu anlayışında birleşmiştir.

Turizm sektörünün gelişmesi ve ekonomik katkının sağlanmasın da eğitim faaliyetlerinin sürekliliği önemli olmaktadır. Bu sebeple sürekli eğitim uygulamaları kapsamında hizmet içi eğitim ve işbaşı eğitim turizm eğitiminin bir parçası olarak bilgi teknolojileri ile bütünleşik bir yapıda önemlidir

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Turizmde nitelikli personel ihtiyacının karşılanması ve işsizliğin azaltılmasında turizm eğitimi zorunludur. Turizm endüstrisini geliştirmenin ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasının itici gücü olarak turizm eğitimi önemlilik arz etmektedir. Bu sebeple sürekli eğitim uygulamaları kapsamında hizmet içi eğitim ve işbaşı eğitim turizm eğitiminin bir parçası olarak önemlidir. Turizm sektörünün gelişmesi ve ekonomik katkının sağlanmasında da eğitim faaliyetlerinin sürekliliği önemli olmaktadır.

Yeni yeterlilikler geliştirmenin ve eğitim sürecinde farklı yeni uygulamalarla belgelendirmeler kişilerin teknolojik, duygusal ve sosyal becerileri geliştirmek bakımından son derece önemlidir. Özellikle öğrenciden öğrenciye tek yönlü aktarım öğrenme sürecine odaklanan katı eğitim sistemleri için yenilikçi yaklaşımlar kapsamında değerlendirilen eğitici ve öğretici faaliyetler, sürekli eğitim kapsamında hizmet içi eğitim ve eğitim sürecinin bir parçası olan staj uygulamaları bir zorunludur. Çünkü değişen koşullar ve beklentileri karşılayabilmek ve işgücünün niteliksel değerinin sürekli artması için bir alternatif olarak, yeni yaklaşımlar resmi olmayan bir öğrenme süreci olmaktadır. Turizm sektörünün müşteri memnuniyetine dayalı özelliği çalışanların sürekli beklentilere en mükemmel cevap verecek şekilde donanıma sahip olmasını gerektirmektedir.

Uygulamalı öğretimin kademeli olarak güçlendirilmesi, turizm endüstrisinin profesyonel turizm öğretimi için gerekliliğidir. Çalışma sınırları içinde yapılan değerlendirmede yenilikçi eğitim uygulamaları, hizmet içi eğitim ve staj uygulamalarını istihdam edilmiş personelin son derece önemsemiş olduğu görülmektedir. Bu kapsamda yetkinliğe dayalı eğitime sahip bir sistemin kurmasına katkı sağlaması ve daha pratik yetenekler geliştirilmesinin mümkün olacağını söyleyebiliriz. Ancak turizm sektörünün mesleki eğitim ve hizmet odaklı üretim anlayışıyla bütünleşen için çok yönlü ve uygulamalı öğretim modunun tasarlanması vurgulanmıştır. Bu yeni yaklaşımların bu konuda değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu şekilde bir yapılanma sürekli yenilik yaparak, toplum için uygulama odaklı, yüksek kaliteli ve yenilikçi yetenekleri daha iyi geliştirebilir.

Eğitim ve öğretim sürecinde yaşadığımız zamanın yeniliklerinin kullanıldığı bilgisayar ve internetten yararlanılan etkili bir öğretim süreci turizm eğitiminde de bir zorunludur. Bu çalışma ile yenilikçi yaklaşımlar, hizmet içi eğitim ve staj uygulamaları istihdam edilenler tarafından nasıl algılandığı ve özellikle bu grubun yenilikçi yaklaşımlar olarak ifade ettiğimiz bilgisayar temelli eğitime yönelik değerlendirmelerine yer verilmiştir. Çalışma alanı sınırlı olan çalışmanın daha sonraki çalışmalara temel oluşturması ve bu eğitim uygulamalarının geliştirilmesinde bir öneri olabilecek temel konular belirtilmiştir. Özellikle bu yöndeki eksiklikler dikkate alınarak turizm eğitiminin de kapsayan bir öğrenme sürecinin belli

problemleri çözmek için çeşitli ihtiyaç analizine göre tasarlanması için öneri olabilecektir. Bilgiye kolay ulaşabilmeye imkân veren ve uzaktan eğitimin yapılabildiği yenilikçi eğitim yaklaşımlarının mesleki eğitim olan turizm eğitiminin beklenti ve ihtiyaçlarına göre tasarlanması ve eğitimcilerin bu yönde donanımına sahip olmasının gerekliliği çalışma sonucu olarak ifade edilmektedir. Çalışmanın katkısını turizm sektöründe yenilikçi eğitim yaklaşımları işgücünün niteliğine katkısının değerlendirilmesi yönündeki çalışmalara kaynak olabileceği şeklinde belirtebiliriz.

KAYNAKÇA

Akova, O., Sarıışık, M. ve Akbaba, A. (2007). “Seyahat Acentalarında İşgören Bulma ve İşgören Seçme Yöntemlerine Yönelik Bir Araştırma”. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(13), 2007, 275–296.

Bennett, S.; Bishop, A.; Dalgarno, B.; Waycott, J., (2012), Kennedy, G. Implementing Web 2.0 technologies in higher education: A collective case study. *Comput. Education*, 59, 2012, 524–534.

Bronack, S.; Riedl, R.; Tashner, J., (2019), Learning in the zone: A social constructivist framework for distance education in a 3-dimensional virtual world. *Interact. Learn. Environment*, 14, 2019,3–219.

Çekmez, E., Yıldız, C., Bütüner, S., Ö., (2012),” Phenomenographic Research Method”, *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi (EFMED)*, Cilt 6, Sayı 2, Aralık 2012, 77-102.

Deaconu, A., Dedu, EM., Iğreç, RŞ., Radu, C., (2018), The Use of Information and Communications Technology in Vocational Education and Training—Premise of Sustainability. *Sustainability*, 10(5):1466, 1-18, <https://doi.org/10.3390/su10051466>.

Egiteknoloji, <https://www.egiteknoloji.com/powtoon-ile-animasyon-hazirlama.html>., (Erişim tarihi: 21.07.2023).

Eurostat (2020), “Employment in tourism industries in the EU”, available at: <https://ec.europa.eu/eurostat>., (Erişim tarihi: 05.06.2023).

Galbraith, D. G., Mondal, S. M. (2018). The Potential Power of Internships and The Impact on Career Preparation. The Potential Power of Internships and The Impact on Career Preparation, 38, 5–6. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1263677.pdf>

Goia Agoston, S.; Marinaş, C.V.; Iğreç, R.Ş., (2017), “A Plea for Quality in Internship Programmes—Evidence from the Business and Administration Students’ Experience”, *Manag. Marketing.*, 2017, 12, 49–60.

Güzel, N. G. (2006). *Yükseköğretimde Turizm Eğitimi ve Hizmet Kalitesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

İçöz, O. ve Kozak, M. (1998). *Turizm Ekonomisi*, 1. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara.

- İslamoğlu, E., Şimşek H. C. ve Tellioglu S. (2018). “Düzgün İş Bağlamında Turizm Sektöründeki Çalışma Koşulları Üzerine Bir Araştırma”, *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(3), 2018, 147-161.
- Kaya, İ. (2012). “Türk Turizm Sektöründe İstihdamın Temel Özelliklerinin ve Sorunlarının Ücretli Çalışanlar Açısından Coğrafi Bölgelere Göre Analizi”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(28), 2012, 241-257.
- Keskin, G. (1998). “Doğu Anadolu Bölgesinde Bulunan Turizm İşletme Belgeli Otellerin Personel ve Hizmet Kalitesinin Değerlendirilmesi”, *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1998, Yıl:9, ss. 44-50.
- Kobak, K., (2011), *Yeni Bir Eğitim Ortamı Olarak Second Life’da Öğrenci Deneyimleri*, Akademik Bilişim’11 - XIII. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri 2 - 4 Şubat 2011 İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Kokmaz, M., (2015). “Türkiye’de Mesleki Eğitim”, *İTO AR-GE Bülten Dergisi*, Ocak-Şubat, 2015, İzmir, <http://izto.org.tr>. 1-5
- Kılıç, C. (2000). *Turizm Sektöründe İstihdamın Niteliğini Etkileyen Faktörler ve Türkiye’de Beş Yıldızlı Otellerin Analizi*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Maviş, F. , Kozak S. (1992). Meslek Yüksekokullarında Turizm Programı ve Anadolu Üniversitesi Eskişehir Meslek Yüksekokulu Turizm Otelcilik Ders Programı. Turizm Eğitimi Konferansı-Workshop. Yorum Basım Yayın, Ankara, ss.169-172.
- Muğan Ertuğral, S. (2018). “ Beşeri Sermaye Oluşumunda Mesleki Eğitimin Önemi” . *International Journal of Entrepreneurship and Management Inquiries* , 2 (3), 2018, 49-63 . Retrieved from <https://dergipark.org.tr/pub/ijemi/issue/39142/452474>.
- OECD (2018), *Tourism Trends and Policies 2018*, OECD Publishing, p. 376, doi: 10.1787/tour-2018-en., (Erişim tarihi: 14.05.2023).
- Okul, T. (2016). *Sanal Organizasyonlar: Kuşadası’ndaki Seyahat İşletmesi Yöneticileri Üzerine Bir Değerlendirme*, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği ABD Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Olalı H., (1973), “Turizm Eğitim ve Öğretimi”, İktisadi Coğrafya ve Turizm Enstitüsü Konferansları, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, Güler Matbaası, İstanbul, 1973.
- Öztürk, G. S. (2015). *İş Sağlığı Ve Güvenliği Yükümlülüklerinin Yerine Getirilmesinin Hukuki, İdari Ve Cezai Sonuçları*, Beta Yayınları, İstanbul.
- Robinson, R., Ruhanena, L., & Breakeya, N. (2016). Tourism and hospitality internships: Influences on student career aspirations. *Current Issues in Tourism*, 2016, 19(6), 513-527//doi. org/10.1080/13683500.2015.1020772.
- Selimoğlu, E., Biçen Yılmaz, H. (2009). Hizmet İçi Eğitimin Kurum Ve Çalışanlar Üzerine Etkileri. *Paradoks, Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, (e-dergi), <http://www.paradoks.org>, ISSN 1305-7979, 5 (1).

Sezgin, İ.,(1988), “Turizm Meslek Eğitimi”, BÜ, Humber College, TUGEV, Turizm Eğitimi Danışma Toplantısı I (Tourism Education Consultation Meeting I), Boğaziçi Üniversitesi Yay., Yayın No:5, İstanbul.

Ülgen, H. Ve Mirza, S. K. (2004). *İşletmelerde Stratejik Yönetim*, Literatür Yayıncılık.

Ünlüöner, K. ve Boylu, Y. (2005). “Türkiye’de Yükseköğretim Düzeyinde Turizm Eğitimiindeki Gelişmelerin Değerlendirilmesi”, *www.e-sosder.com*, 12.Sayı, s.11-32.

World Tourism Organization (2010). UNWTO Annual report a year of recovery 2010, (Erişim tarihi: 11.04.2023).

Wu, Y.J.; Yuan, C.-H.; Pan, C.-I., (2018), Entrepreneurship Education: An Experimental Study with Information and Communication Technology. *Sustainability*, 2018, 10, 691.

Yanardağ, M. Ö. ve Avcı, M. (2012). “Turizm Sektöründe İstihdam Sorunları: Marmaris, Fethiye, Bodrum İlçeleri Üzerine Ampirik Bir İnceleme”, *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 2012, 39-62.

MÜZİK DİNLEMeye SOSYOLOJİK YAKLAŞIM; DENORA VE “GÜNDELİK YAŞAMDA MÜZİK”

Doktora Öğrencisi, Bekir Bora Kumpasoğlu
Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü,
, ORCID ID: 0000-0002-0198-4481

ÖZET

DeNora, bireylerin gündelik yaşam pratikleri içinde müziği, duygudurum düzenleyici bir “öz-düzenleme(self-regulation)” aracı olarak kullanma eğiliminden bahseder (DeNora, 2000: 46). Bu eğilimin temel sebebi, DeNora’nın yaklaşımıyla müziğin bir “benlik teknolojisi” olarak insanların hafıza, kimlik ve bireysel özerkliklerini organize etme ve sürdürme ihtiyacıdır. Bu bağlamda DeNora kişiliği genel olarak sosyo-kültürel ve biyolojik etkenlerle gelişen, davranışlar, algılar, bilişsel ve duygusal tepkiler bütünü olarak ele alır. Dolayısıyla müzik beğenisi ve müzik tercihleri de bu ihtiyaçlar ekseninde bireysel olarak şekillenir.

Bireyler, duygudurumlarını sürekli ve yeniden üretme eğilimindedir. Gündelik yaşamda müziğin kullanımı da bu ortamlar içinde bireysel anlam ilişkilerini oluşturur. Müzik türlerine yaklaşım ve müzik tercihleri de bu nedenle değişkendir. Dolayısıyla aynı müziğin farklı zamanlardaki tercihi, DeNora’nın duygudurum düzenleme aracı olarak gördüğü “benlik teknolojisinin” oluşma motivasyonu ile doğrudan ilişkilidir. Örnek olarak bireyin beğendiği bir rock parçası, her dinlemesinde ona farklı motivasyon yaratabilir ya da farklı duygudurumları etkileyebilir. Bu bağlamda DeNora’nın amacı, müziğin kullanımında dinleyicinin rolünü sorunsallaştırmaktır. Dolayısıyla DeNora’nın müziğin kullanımına ilişkin argümanları, insan ve müzik arasında kurulan bireysel etkileşimi üzerinedir. DeNora geçmişten günümüze müzik üzerine yapılan çalışmaların, sosyo-kültürel bütüncül bir yaklaşımla değil, bireysel olarak ele alınması gerektiğini savunur. Bu çalışmada, DeNora’nın müziğin gündelik yaşam içinde kullanım amaçları ve bu amaçların neden bireysel olarak ele alınması gerektiği ile ilgili yaklaşımlar incelenmiştir. Çalışmanın amacı DeNora’nın perspektifinden, bireyin müzik ve gündelik yaşam olguları arasında kurduğu ilişkiler biçimini incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Gündelik Yaşamda Müzik, Öz Düzenleme, Bireysellik.

SOCIOLOGICAL APPROACH TO LISTENING TO MUSIC; DENORA AND “MUSIC IN DAILY LIFE”

ABSTRACT

DeNora talks about the tendency of individuals to use music as a mood regulator, that is, as a "self-regulation" tool in their daily life practices (DeNora, 2000:46). The main reason for this trend is the need to organize and maintain people's memory, identity and individual autonomy as a “self-technology” of music with DeNora's approach. In this context, DeNora generally

considers personality as a set of behaviors, perceptions, cognitive and emotional reactions that develop with socio-cultural and biological factors. Therefore, music taste and music preferences are shaped individually on the axis of these needs.

Individuals tend to constantly and reproduce their moods. The use of music in daily life also creates individual meaning relations in these environments. For this reason, approaches to music genres and music preferences are also variable. Therefore, the preference of the same music at different times is directly related to the motivation for the formation of "self technology", which DeNora sees as a mood regulation tool. For example, a rock piece that an individual likes can create different motivations or affect different moods each time he listens. In this context, DeNora's aim is to problematize the role of the listener in the use of music. Therefore, DeNora's arguments for the use of music are about the individual interaction between people and music. DeNora argues that studies on music from past to present should be handled individually, not with a socio-cultural holistic approach. In this study, DeNora's approaches to the purposes of using music in daily life and why these purposes should be handled individually are examined. The aim of the study is to examine the form of relationships that an individual establishes between music and everyday life phenomena from DeNora's perspective

Keywords: Music in Everyday Life, Self-Regulation, Individualism.

1. GİRİŞ

Müziğin tarihsel olarak geçmişi neredeyse insanlık tarihi kadar eskidir. Bu tarihsel geçmiş ile birlikte müzik ve birey arasındaki ilişki çok geniş, girift ve etkin ilişkiler bütünüdür. Geçmişten günümüze, müzik salt olarak estetik bağlamı ve müziksel içerikleri inceleme üzerine yapılan çalışmalarla ele alınmaz. Kültürel değerleri ortaya koyma, toplumsal uzlaşma, kültürel aktarım, kolektif kimlik bilinci oluşturma, siyasi propaganda, iletişim, müzik – duygudurum ilişkisi, müzik psikolojisi, müzik algısı, müzik beğenisi gibi çok çeşitli kolektif ve bireysel sosyo-kültürel olgu, müziğin aktif olarak kullanıldığı alanların başında gelir. Sosyolojik, antropolojik, psikolojik, toplumsal, bireysel, kültürel pek çok artalandaki müzik etkin bir araçtır. Dolayısıyla müzikoloji ve etnomüzikoloji disiplinleri, yukarıda bahsedilen bu bağlamlar ve müzik arasındaki ilişki üzerine çalışma alanlarını ortaya koymuştur.

Bu çalışmanın amacı DeNora'nın, bireyin müzik ve gündelik yaşam olguları arasında kurduğu ilişkiler biçimini incelemektir. Bu bağlamda DeNora'nın *Gündelik Yaşamda Müzik* (2000) çalışmasında, Nijeryalı bir kadının müziğin gündelik hayatta kullanımına ilişkin verdiği örnek üzerine yaklaşımı, bu incelemenin de dayanak noktasıdır. Bu yaklaşıma göre Afrika'da bireyler, müziği sosyal yaşamın ayrılmaz bir parçası olarak görürler. Örneğin bir kadın bazı şarkıları, görevlerinin veya günlük işlerinin, hatta yemek pişirme işlemlerinin bir parçası, anımsatıcısı ya da motivasyon kaynağı olarak söyler ve farklı pratikler için farklı ritimler kullanır. Nijerya'da, insanların müziğin güçlerine dair daha zengin bir anlayışa sahip oldukları ve bu "müzik güçlerinin" nasıl kullanılacağına dair bilginin sağduyunun önemli bir parçası olduğunu belirten DeNora buna karşılık, çoğu Amerikalının "müzik" çalmayıp (pratik, icra vb.) müzik dinleyip ve dans ettiklerini öne sürer. (DeNora, 2000:9)

Çalışmanın temel kavramı olan “gündelik yaşamda müzik” olgusu, müzik algısı, beğenisi ve tercihi bağlamında müziğin, bireyin günlük sosyal yaşamını düzenlemede etkisi olarak açıklanabilir. Kavram ilk olarak DeNora’nın (2000) Gündelik Yaşamda Müzik çalışması ile detaylı olarak ele alınmıştır. Gündelik yaşamda müziğin etkileri üzerine yaptığı çalışmalarında DeNora popüler müzik yaklaşımlarının aksine, müziği sadece kültürel bir kimlikle değil benlik kimliği ile ilişkili olarak da ele alır. Dinleyicilerin müzikle ilgili “sıradan” deneyimlerinin yani gündelik hayat pratiği içindeki müzik deneyimlerinin incelenmesi gerekliliği üzerinden ele aldığı çalışmada, duygulanma, algı, biliş ve bilinç, kimlik, enerji gibi olgularla müziğin yakın ilişkisine vurgu yapar. Dolayısıyla DeNora’ya göre müziğin en önemli rolü, insan hayatındaki işlevi açısındandır. Müzik fenomeninin sadece gösterge bilimsel rolü ve müziğin analizinin sadece estetik öğelerle sınırlandırılmasına eleştiri vardır (DeNora, 2000: 34).

2. GÜNDELİK YAŞAMDA MÜZİĞİN GÜCÜ: BİREYSELLİK

Gündelik yaşam kavramı, bireylerin hem birbirlerinden etkilenip hem de birbirlerini etkiledikleri öznel pratikler, davranışlar ve düşünceler bütünüdür. Kavram aynı zamanda bireylerin gerçekleştirdikleri etkinlikler ve yaşadıkları somut ve soyut toplumsallıklara dair anlamlar ürettikleri, şekillendirdikleri ve değerlendirdikleri bir zemini ifade eder. Toplumsal, ekonomik ve sosyal her alanda var olan ideolojiler ve eylemlerle sürekli ve yeniden üretilen bir etkileşim içindedir.

Lefebvre’ye göre (2013:15) 20.yy. ortalarından itibaren ise gündelik hayat; daha girift, dinamik, çoğul ve çekişmeli bir alan olarak kavramsallaşmaya başlamıştır. Teknolojik gelişmelere paralel olarak hızla endüstrileşen medya ve kültür dinamikleri, post endüstriyel toplumların yapısında var olan değişimler bağlamında aktörlerin/bireylerin öznel bakış açısına göre günlük tecrübenin bağlamsal yönleri ile ilişki kurarak açıklama amacı taşımıştır. Schutz da sosyo-kültürel olayların, gündelik bilginin etrafında gelişen istikrarlı bir yapıya sahip olduğu yaklaşımından yola çıkarak, sosyo-kültürel ve toplumsal olaylarda öznel yaratıcı ve aktif bir biçimde rol oynadığı için, toplumsal gerçekliğin gündelik yaşam içinde bireylerin eylemleri ile yeniden üretildiğini söyler (aktaran Swingewood, 2010: 289-293).

Gardiner (2016:14) bu çalışmanın temel dinamiklerinden biri olan gündelik yaşam olgusunu, insanın ‘soyut bilişsellik’ ve ‘pratik nesneleştirme’ etkinlikleri bütünü olarak gizemli ve üretken bir alan yaklaşımıyla kavramlaştırır (Gardiner, 2016: 14). Lefebvre (2013: 49-63) ise gündelik yaşam kavramını, döngüsel zaman (doğal, hala somut olan) ile doğrusal zaman (sonradan edinilmiş, soyut ve rasyonel olan) arasındaki iç içe geçişler, bu etkileşimden kaynaklanan her türlü olguyu incelemek olarak ifade eder.

19. yüzyıl sonlarına kadar sosyal bilimler alanında sosyo-kültürel olgular, bireysellik üstü bir yaklaşımla, bütüncü, genelleştirici ve kapsayıcı biçimde ele alınmıştır. Ancak Gardiner (2014:17) 19. yüzyıl sonlarında bireyin ve bireyselliğin göz ardı edilemeyeceğini, sosyo-kültürel dinamikleri incelemeye bireylerin öznel ve yaratıcı özelliklerinin göz ardı edilmemesi gerektiğini ifade eder. Öznel yaklaşımlar, düşünce ve pratikler, bu bağlamda da bireylerin gündelik yaşam deneyimleri önemlidir.

Popüler kültür çalışmalarında da 1990'lara kadar hâkim bu anlayış, daha önce de belirtildiği gibi müzik fenomeninin sosyo-kültürel boyutunun ağırlıklı olarak toplumsal ve kolektif kimlikler ile ilişkisine işaret eder. Bennet de (2010) 1990 öncesi müzik çalışmalarında dinlerkitle (audience) üzerine yapılan çalışmaların, ağırlıklı olarak alt kültür, gençlik kültürü gibi kültürel bütünleyici yaklaşımlarla birlikte ele alındığını belirtir. (aktaran Çerezcioğlu, 2013:160) Ancak DeNora Gündelik Yaşamda Müzik çalışmasında, bireylerin gündelik yaşamlarında müziği kişisel bir duygudurum düzenleyicisi (self-regulation) aracı olarak kullandığını ifade eder (DeNora, 2000:67). Dolayısıyla bu araç, salt kolektif bir kimlik ile ilgili değil bireysellik ve duygudurumlar ile yakın ilişkidir.

Müziğin bir duygudurum düzenleyicisi olarak işlevi kabaca, bireylerin bilinçli ya da bilinçsizce müziği, duygularını ve ruh hallerini değiştirmek, farklı duygular oluşturmak, ya da mevcut duygudurumları pekiştirmek için kullanımı olarak açıklanabilir. DeNora da (2000) gündelik hayatta müziği, dikkat dağıtma, içe dönme ya da aktif başa çıkma gibi farklı durumlarda yardımcı olan (örneğin bireyin mevcut duygudurumdan uzaklaşma ya da var olan duygudurum daha yoğun biçimde yaşama isteği) bir öz düzenleyici araç olarak tanımlar. Bunun yanı sıra müziğin gücü sadece duygudurum özelinde değildir. Anımsatma, duygusal bağ kurma, günlük işleri ve görevleri kolaylaştırma gibi müziğin pragmatik kullanımının gündelik yaşam pratiklerinde müzik aktif olarak rol oynar. Dolayısıyla müzik fenomeni gündelik hayatın vazgeçilmez dinamiklerinden biridir. Bu bağlamda birey ve müzik arasındaki bu ilişkiler bütünü, salt toplumsal ya da sosyo-kültürel kuramlar ile açıklamak ya da DeNora'nın yaklaşımına paralel olarak bireyi tek başına edilgen kılmak, müziğin işlevselliğini tartışmada yetersiz olacaktır. Dolayısıyla müzik beğenisi, müzik tercihi, müzik ve duygudurum ilişkisinin bireysel boyutlarını da ele almak gerekir. Müzik algısı çalışmalarında müziğin salt kolektif pratikler ve toplumsal dizgeler bağlamında incelenmesi yerine teknolojik gelişmelere paralel olarak gündelik hayatta bireysel müzik edimlerinin de incelenmesi önemlidir.

DeNora'nın amacı, müzikal bir anlam yaratmada dinleyicinin rolünü sorunsallaştırmaktır. Özellikle, müzik algısını, müziğin sadece teknik içerikleri (tonalite, armoni, ritim, tını vb. müzikal bileşenler) ile ilgili değil daha ziyade müzik fenomeninin tüm anlam boyutlarının zaman içinde diyalektik bir birleşimi, çağrışımlar, koşullar ve durumlar arasında süre gelen bir bağlantı aracı olarak tasvir eder. DeNora'ya göre durumlar, biyografik konular, dikkat kalıpları, varsayımlar gibi müzik dışı materyallerin tümü, müziğin semiyotik gücünün açıklığa kavuşturulmasında rol oynar. Tersine, ancak ve eşzamanlı olarak müzik, onu açıklığa kavuşturmak için kullanılan şeyleri netleştirmek için kullanılır (DeNora, 2000: 49).

Gündelik yaşamda müzik üzerine DeNora, Hargreaves, North, Sloboda ve diğerlerinin çalışmalarının temel dayanak noktalarından biri müzik ve dinlerkitlenin, teknolojik gelişmelerle birlikte nasıl bir ilişki içinde olduğunu anlamadır. Bu bağlamda müziği dinleme, müzikle etkileşim kurma, değer atfetme ve kullanım biçimleri son iki yüzyılda dramatik bir şekilde değişmiştir. Cook'a göre 19.yy. boyunca, "duyabildiğiniz tek müzik, ister halka açık bir konser salonunda ister ev salonlarında olsun, canlı müziktir" ve buna muhtemelen tiyatrolar, tavernalar ve diğer sosyal toplantılar da dahildir (aktaran Hargreaves ve diğerleri, 2004: 43). Bu bağlamda besteci, 'temel ürünün' oluşturucusu olarak bir statü hiyerarşisinin zirvesindedir. Bu hiyerarşinin diğer basamaklarında icracı gelmekte ve icracının rolü de hiyerarşinin en alt

seviyesinde pasif olarak görülen tüketiciye (dinlerkitle) müziği aktarmak olan bir "aracı" olarak görülmektedir (Hargreaves ve diğerleri, 2004: 44). 20.yy'da ise kitle iletişim araçlarının gelişimi, müziğin çok daha yaygın ve kolay ulaşılabilir hale gelmesi, bireylerin müzik dinlediği bağlamların çok daha çeşitli hale gelmesine neden olmuştur.

Hargreaves ve diğerleri (2004:46) teknolojik gelişme ivmesinin hızla arttığı son 20-25 yılda, müzikal deneyim ve müzik değerinin doğasındaki değişikliklerin daha belirgin hale geldiğini ve müziğin kaydedilmesinden başlayarak işleme, depolanma ve çalınması ile ilgili pek çok yenilik ile birlikte müzik bestecisi, icracısı ve dinleyicisinin geleneksel olarak tanımlanan hiyerarşi ve statüsünün muğlaklaştığını öne sürer. Günlük yaşamda bireysel müzik tercihleri, kalabalık alanlar ve ortak işyerleriyle başa çıkmak için etkili bir duygusal yönetim aracı haline gelmiş ve bir müzik kitaplığı olarak akıllı telefon, sürekli ve kolay bir kişisel müzik dinleme deneyimi sağlar (Fleischer, 2015: 259). Bu bağlamda müzik dinleme için üretilen birçok cihazın yanı sıra internet kullanımının yaygınlaşması ve diğer medya aygıtları ile müziğe erişimin kolaylaşması bu değişikliğin temel noktasıdır. Spotify, Youtube, Deezer, iTunes gibi pek çok sosyal müzik mecrasını, hemen her telefonda var olan uygulamalar ile takip etmek mümkündür. Dolayısıyla bireyler artık günlük müzik dinleme eylemlerini çok daha fazla aktif olarak yapmaktadır. Bu bağlamda bireylerin müzik tercih ve beğenileri, günlük yaşamda müziği kullanma biçimleri, dinlerkitlenin müzik endüstrisi hakkında da belirleyici olmasına yol açmıştır.

Buradan yola çıkarak DeNora ile birlikte, Sloboda ve Frith de müziğin kullanım biçiminin bireyselliğine işaret eder. Böylece bireyler müziği, gündelik hayat pratiklerine yönelik organizasyon ve motivasyon için rutin biçimde kullanır. Frith, gündelik yaşam pratiklerinde müzik kullanımındaki dinamiklerin, "kontrol ihtiyacıyla ilişkili olduğunu, bunun da duygusal ve estetik kontrolün tümleştirilmesi anlamına geldiğini, yani duyguları uygun biçimde sergileme düzenlemeleri yaratmakla ilgili" olduğunu belirtir (aktaran Çerezcioğlu 2013:161).

Kafe, restoran, spor salonu, mağaza gibi çeşitli ticari mekanlarda müziğe maruz kalmanın yanı sıra kişisel tercihler ile hemen her ortamda müzik kullanımı yaygınlaşmıştır. Bu bağlamda bireylerin farklı ruh halleri yaratmak ya da belli duygudurumların uyarılma seviyelerini değiştirmek gibi farklı psikolojik sonuçlara ulaşmak için bunu yapmaları beklenebilir. Bu durum müziğin sadece bir meta değil, etkin bir kaynak olmasına yol açar. Bireyler bu kaynakları çeşitli durumlarda bilinçli ve aktif olarak kullanabilir. Bu durum dinleme biçimleri ve bağlamları açısından bireysel dinleyici için müzik deneyiminin değerini belirler. Aynı zamanda bilinçli tercih ve kullanım, müzik fenomeni içinde dinlerkitlenin edilgen bir rolde olduğu varsayımlarını da geride bırakır.

John Sloboda, Susan O'Neill ve Antonia Ivaldi (2001) gündelik yaşamda müzik deneyiminin ortaya çıkan bölümlerini belirleme aracı olarak Deneyim Örneklemeye Yöntemi ile elde edilecek bulguları karşılaştırarak, müzik dinlemenin gerçekleştiği durumların tutarlılığını uygulanabilirliği üzerine bir çalışma yapmıştır. Çalışma, müziğe karşı kişisel seçimlerin derecesinin ve ruh hali değişikliği gibi parametrelerin, katılımcıların müziğin işlevlerine ilişkin açıklamalarıyla karşılaştırmayı hedeflemiştir. Çalışmanın temel amacı, DeNora'nın öncüsü olduğu gündelik yaşam- müzik ilişkisinde, katılımcıların bir laboratuvar ortamında ve çalışmayı

yapan kişilerce belirlenen ve belirli kalıplarla yönlendirici alan çalışması olmamasıdır. DeNora'nın çalışmasına değinerek, algısal kapasiteyi araştırmak ve günlük müzik hayatını müdahale olmaksızın doğrudan gözlemlemek ve doğru sonuçlar elde etmek daha olasıdır.

DeNora da (2000:61) dinlerkitlenin aktif rolü ile ilgili müziğin etkisinin uyaranlarla olmadığını ve müziğin etkilerinin uyaranlardan değil yönelimden geldiğini ortaya koyar. “Müzik nesnel bir 'güç' ya da 'uyarıcı' değildir” (2000:107) ancak “bireylerin ona yönelme biçimlerinden, onu nasıl yorumladıklarından ve kişisel müzik haritalarına nasıl yerleştirdiklerinden gelir” (2000:61). Bu bağlamda DeNora müziğin benlik üzerindeki etkilerini, bireylerin müzikle yönelimleri ve bu yönelim ve anlamlandırma dinamiklerini ürettikleri bağlamlar aracılığıyla olduğunu öne sürer.

Buradan yola çıkarak DeNora, müziğin bireyle ve bireyin sosyal yaşam içinde var olabilme çabasında etkin bir araç olduğunu savunur. Bireylerin müziksel tercihleri, onlara belirli sosyal statüler sağlar ve çeşitli toplumsal kolektif yapılara dahil olma ya da çeşitli yapılardan farkını ortaya koyarak ayırt edilebilme özelliği sağlar. Dolayısıyla müzik kimlikle yakın ilişkili hatta kimliği ortaya koymada en etik araçlardan biridir. Bu bağlamda müzik bireyin kendini ve sosyal çevresini tanımlamasında bir araçtır. Yukarıda bahsedilen DeNora'nın müziğin nesnel bir güç ya da uyarıcı olmaması yaklaşımı bu noktada önemlidir çünkü müziğin “gücü”, bireylerin onu nasıl anlamlandırdığı, paylaştığı, algıladığı ile ilgilidir.

Hesmondhalgh (2002) da popüler müzik çalışmalarında dinleyicinin edilgen olarak değerlendirilmediği ve bu bağlamda popüler müzik dinleyicileri üzerine ampirik çalışma sayısının çok az olduğunu ifade eder (aktaran Gedik, 2007:13). DeNora'nın Gündelik Yaşamda Müzik çalışmasına benzer biçimde, dinleyicilerin müzikle ilgili “sıradan” deneyimlerinin yani gündelik hayat pratiği içindeki müzik deneyimlerinin incelenmesi gerekliliğini vurgular (aktaran Gedik, 2007:13). Bunun nedeni müziğin, kimlikler ve kişilikler hakkında sunduğu ipuçları kadar bu olguların üretilmesi, pekiştirilmesi, değiştirilmesi, anlamlandırılması, paylaşılması gibi benliğin inşasıyla ilişkili önemli ipuçları sağlamasıdır.

Siciliano (2013) DeNora'nın çalışmasını, müziğin sanatsal estetiğin değil, sosyal yaşamın duygusal dışı vurumu olarak önemini vurgular. Dolayısıyla gündelik yaşamda müzik dinleme tercihleri açısından incelenecek olgular müziksel öğelerden çok bireysel parametrelerdir. Müzik bu noktada en işlevsel araçtır. Müziğin en önemli işlevi, bireyler tarafından ruh hali üzerinde kontrol uygulamak, anlamı iletmek, ifade kimliği oluşturmaktır. Bu bağlamda müzik maddi bir deneyim ve yaşam malzemesidir. Müzik bir sosyal organizasyon aracı olarak hareket eder ve bu nedenle duygusal deneyimler müzikle kaydedilir.

Cavicchi (2002:6) DeNora'nın argümanlarının gücünü, müzik için "alımlama teorisi" olarak tanımlanabilecek bir yaklaşımla açıklar. Bu bağlamda Cavicchi, Hesmondhalgh'ın (2002) yaklaşımına paralel olarak, müzik disiplinlerinin çoğunun izler-dinlerkitle davranışlarını ele alma söz konusu olduğunda yetersiz olduğunu vurgular. Müzikte izler-dinlerkitle üzerine yaklaşımların önündeki engellerden biri, bu kitlenin müzik fenomenine (veya DeNora'nın tartıştığı gibi eleştirmene/müzik profesyonellerine) göre “ikincil” olduğu, geleneksel müzikolojideki metne dayalı analizin sağlamaştırılmasıdır. Diğer bir engel, disiplinin mesleki eğitime kurumsal bağlılığıdır. DeNora'nın günlük yaşamda müziği araştırmaya yönelik

etnografik yaklaşımı ise bu engellerden kurtulmak adına, “müziğin ne anlama geldiğiyle ilgili bir sorunsallaştırma ve sosyal varoluşun dinamik bir malzemesi olarak “ne yaptığı” ile ilgili bir yaklaşımı benimser.

3. SONUÇ

DeNora müziğin duygu durum ilişkisi ile birlikte olarak hafıza, kimlik, sosyal yaşam gibi pek çok olguyu düzenlemede etkin olduğunu öne sürer. Müziği tanımlamak ya da anlamlandırmak için duygular en önemli olgulardan biridir. Frith de (2000) müzik beğenisi ile ilgili çalışmasında, müziğin kimliksel tanımlamaları içinde gündelik yaşamda duygusal ilişkiler bütünü düzenleme aracı olarak kullanıldığını belirtir. Bu bağlamda bir şarkı ya da müzisyen ile kurulan bağ, aynı hissi taşıyan herkesle duygusal ittifaklar oluşturur. Aynı zamanda bu bağ, bireysel yaşantılar, hatıralar, kişiler ya da olaylar gibi pek çok soyut olguyla öznelir. Dolayısıyla müzikle hem kolektif hem de öznel bir ilişki biçimi mümkündür (Frith, 2000:120).

Gündelik yaşamla müzik ilişkisini ele aldığı bir başka çalışmasında Frith (2003), kişisel alanlara müziğin nasıl ve neden dahil edildiği sorusunu araştırır. Frith’e göre müzik, DeNora’nın belirttiği gibi “benlik teknolojisi” bağlamında öz kimlik, hafıza ve duygusal bir düzenleme (self-regulation) aracıdır (Frith, 2003:96). Ayrıca bu durum sadece halka açık yerlerde müzik meselesi değil; müziğin sosyolojik bir perspektiften, yani, müzik zevklerini sosyal değişkenlere göre açıklayabileceğimizden, müzikal kullanım kalıplarını haritalayarak, yakınlık ve uzaklık, dominantlık ya da pasiflik ve sevginin bireyler arası ilişkilerini daha iyi anlaşılabilir (Frith, 2003:96). Kimliksel olarak ortaya konan duygu durumları müzikle daha iyi açıklanır. Dolayısıyla hem Frith hem de DeNora’ya göre müzik sosyal ve bireysel kimliklerin oluşumu, anlamlandırılması, sürekli halde yeniden inşa edilmesi ve dışavurumunda en önemli araçtır.

Frith’in, müziğin günlük yaşamdaki rolü ve bir bireyin kimliğini nasıl şekillendirdiği ve yansıttığı yaklaşımına paralel olarak DeNora da alışveriş merkezleri, egzersiz dersleri ve karaoke gibi ortamlarda müziği nasıl kullandıklarını incelemek için yaptığı çalışmasında, günlük yaşamda müziği bir düzenleme aracı olarak görmekte ve bireyin iç ve sosyal dünyasının müziğin çeşitli aktivitelerin arka planından daha fazlası olduğunu, bunun yerine bu aktivitelerin amaçlarını sürekli olarak yeniden inşa etmeye yardımcı olduğunu savunmaktadır (DeNora, 2000:56) Kısacası 'müzik' bir nesneden çok bir süreç olarak görülmektedir. Bu sürecin en önemli aktörü ise dinleyicidir. Dolayısıyla daha önceki müzikoloji ve etnomüzikoloji çalışmalarında dinleyiciyi edilgen kılan yaklaşım tamamen terk edilmiştir

DeNora ve diğerlerinin, müziğin gündelik yaşam içerisinde bir düzenleyici olduğu yaklaşımı, müziğin “kullanımıyla” ilgilidir. Müziğin kullanım bağlamlarından soyutlanmış 'güçlerinden' söz etmenin imkânsız olduğunu öne süren DeNora, bu bağlamda dinlerkitlenin edilgen olduğu bir yaklaşımı redderken, müziğin sadece işlevsel kullanımıyla ilgili olarak müziği edilgen bir yapı içine sokar. DeNora’nın (2000), Nijeryalı bir kadın ile yaptığı alan görüşmesinde batıların müziğin gücünü anlamamasının altını çizmesi önemlidir. Burada “batıların” anlamadığı “müziğin gücü”, müziğin gündelik yaşamda kullanım biçimine işaret eder. Ancak DeNora’nın müziğe işlevsel yaklaşımı, müziksel unsurları ve müziğin estetik anlamını göz ardı eder. Ayrıca müziğin kullanım biçimleri kadar üretim biçimlerini de bütün olarak değerlendirmek gerekir.

Dolayısıyla müzik üzerine yapılan çalışmalar, üretim ve kullanım olarak birbirinden bağımsız düşünülemez.

Dinlerkitlenin edilgen olmadığını gösteren parametreler ise bilinçli seçim ve reddetme, sahiplenme ve kullanma hakkıdır. “Bir şeyler yapmak” ve “işleri halletmek” için müziği kullanmakla ilgilidir. Bu bağlamda müzik tüketimi ile ilgili pek çok eleştirel görüşe göre DeNora’nın bakış açısı farklıdır. Müziğin önemi bireylerin sadece kültürel örüntüleri nasıl deneyimledikleri değil, aynı zamanda sosyo-kültürel bağlamda “var olmak”, “yapmak” ve “hissetmek” için nasıl harekete geçirdiklerine dair etkisidir. DeNora için müzik bir kişi, olay ya da olguyu değiştirme veya etkileme açısından düzenleme aracıdır. Bu bağlamda düşünmek için bile müzik kullanılır ve bireyler pragmatik bir biçimde müzikal işlevlerde ve yapılarda kendileri için metaforlar üretir. Müzik, günlük eylemlere eşlik etmekten daha fazlasıdır. Müzik bu faaliyetlerin kurucusu ve aynı zamanda bir “protez teknolojisidir” ve vücudun kapasitesini genişletir (2000:107). Müzik hem bireysel hem de kolektif düzeyde çalışan bir sosyal organizasyon malzemesi olarak tanımlanabilir.

KAYNAKÇA

CAVICCHI, D. *From the Bottom Up Thinking About Tia Denora’s Music in Everyday Life*, ed. Thomas A. Regelski, Wayne Bowman, Darryl A. Coan, Action, Criticism, and Theory for Music Education, Cilt:1, Sayı: 2, s.4-19, 2002.

ÇEREZCİOĞLU, A. *Popüler Müzik ve Gündelik Yaşam Deneyimi*, Folklor ve Edebiyat, Cilt: 19, Sayı: 75, sf. 159-172, 2013.

DENORA, T. *Music in Everyday Life*, Cambridge: Cambridge University Press, 2000.

FLEISCHER, R. *Towards a Postdigital Sensibility: How to get Moved by too Much Music* Culture Unbound: Journal of Current Cultural Research, Cilt:7, Sayı: 2, sf. 255-269, 2015.

FRITH, S. *Music and Daily Life, The Cultural Study of Music*, ed. M. Clayton, T. Herbert, R. Middleton, New York: Routledge Publications, s. 92-101, 2003.

GARDINER, M. *Gündelik Hayatın Eleştirileri*, Çev. Deniz Özçetin, Babacan Taşdemir ve Burak Özçetin, Ankara: Heretik Yayınları, 2016.

GEDİK, AC. *Popüler Müzikte Beğeni Farklılıkları: Bir FMRI Çalışması*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007.

LEFEBVRE, H. *Gündelik Hayatın Eleştirisi II*, Çev. Işık Ergüden, İstanbul: Sel Yayıncılık, 2013.

NORTH, A. & HARGREAVES D. ve HARGREAVES J. *Uses of Music in Everyday Life, Music Perception*, Cilt:22, Sayı: 1, s.41-77, 2004

SICILLIANO, M. *Music in Everyday Life*, Cambridge: Cambridge University Press, Cilt:10, Sayı:1, s.306-309, 2013.

SWINGWOOD, A. *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi*, Çev. Osman Akınbay, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2010.

KOSOVA MİTİNİN MİLLİYETÇİLİĞİ OLUŞTURAN ÜÇLÜ YAPI KAPSAMINDA İNCELENMESİ

EXAMINATION OF KOSOVO MYTH IN THE CONTEXT OF THE TRIPLE STRUCTURE OF NATIONALISM

Dr.Tolga OTABATMAZ

T.C.Genelkurmay Başkanlığı,
ORCID ID: 0000-0002-0332-4065

ÖZET

Sırp milliyetçiliğini oluşturan unsurlardan bir tanesi de Kosova mitidir, bu mitin kökeni 1389 tarihli Kosova Savaşına dayanmaktadır. Sonuçları itibariyle Sırp tarafında felaket olarak görülen Kosova Savaşı zaman içerisinde mit haline gelmiştir. Sırp'lara göre, özgürleşmeleri için Kosova Savaşında kaybedilen yerlerin tekrar ele geçirilmesi gerekmektedir. Kosova üzerindeki Sırp iddialarının olduğu gibi, Yugoslavya'da 1990'lı yıllarda yaşanan savaşın temelinde de bu mit bulunmaktadır. Bu çalışmada Kosova miti, milliyetçiliği oluşturan üçlü yapı olan duygu, ideoloji ve toplumsal hareket boyutları çerçevesinde incelenmiş ve Yugoslavya'nın yıkılışına etkisi anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler : Milliyetçilik, Yugoslavya, Kosova, mit

ABSTRACT

One of the elements constituting Serbian nationalism is the myth of Kosovo, which has its origins in the Kosovo War of 1389. The Kosovo War, which was seen as a disaster by the Serbs due to its results, has become a myth over time. According to the Serbs, the lands lost in the Kosovo War must be recaptured for their liberation. This myth is at the root of the war in Yugoslavia in the 1990s, as well as the Serbian claims on Kosovo. In this study, the myth of Kosovo has been examined within the framework of the triple structure of nationalism, which is emotion, ideology and social movement, and its effect on the collapse of Yugoslavia is explained.

Keywords : Nationalism, Yugoslavia, Kosovo, myth

1. GİRİŞ

Milliyetçilik kavramı ortaya çıktığı dönemden itibaren toplumların yaşamlarını etkileyen en önemli unsurlardan birisi olmuştur. Milliyetçilik, bir algılama biçimidir ve insanlar ile toplumların davranışlarını yönlendirebilmektedir.¹

¹ Umut Özkırımlı, *Milliyetçilik Kuramları, Eleştirel Bir Bakış*, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2015, ss.14-15.

Bir hareketin milliyetçilik olabilmesi için üç koşula ihtiyacı vardır. Bunlar; duygu, ideoloji ve toplumsal harekettir.² Etnik gruplar, ait olma ve dışlama kavramları geliştirirler.³ Bu kapsamda milliyetçiliğin oluşması için öncelikle toplumda biz bilinci, ardından öteki bilinci oluşturulur. Oluşturulan biz bilinci entelektüel kesim tarafından toplumda canlı tutulur, bu entelektüel kesim yeri geldiğinde din adamları, yeri geldiğinde yazarlar, yeri geldiğinde toplum tarafından kabullenilmiş başka bir kişi veya kişiler olabilir. Onlar bilinci ise bir düşmanın olmasını gerektirmektedir.⁴ Toplumda düşünce ortaya çıkmaya başladığında toplumu yönlendiren entelektüel kesim ortaya ideoloji koyar ve toplumda bir tutunum yaratılır.⁵ Son olarak ise toplumsal hareket boyutuna geçilir. Milliyetçiliğin üçüncü koşulu olan toplumsal hareketin de yine üç koşulu bulunmaktadır. Bunlar; ilk olarak toplumun ideolojik bir kapsamda yönlendirilmesi, ikinci olarak millet kavramı-sadakatin yönlendirilmesi gereken olgu-⁶ üçüncü olarak ise ulusal bir devletin varlığıdır.⁷

Üçlü bir yapı şeklinde karşımıza çıkan milliyetçilik olgusu, dil, millet, devlet, kültür, ortak bir ekonomi, ortak bir mit, tarih ve kültür, tarihi toprak gibi bazı unsurların bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Milletlerin oluşmasında ortak geçmiş oldukça önemlidir. Büyük liderler, zaferler, tarih milletleri millet yapan unsurlardan bazılarıdır. Önemli olan diğer nokta ise geçmişte yaşanan kötü anıların unutulmasıdır.⁸ Anthony Smith'e göre, tarihi bir toprağa ve ortak mit ile tarihi hafızaya sahip olmak milleti oluşturan unsurlardandır.⁹

Seçilmiş travma, “öteki” yüzünden kendi grubunda mağduriyet, aşağılanmışlık gibi duygular yaşanmasına verilen isimdir. Bu aşağılanma ve mağduriyet; toprak, saygınlık ve onur kaybından dolayı yaşanmaktadır.¹⁰ Seçilmiş travma kavramını literatüre kazandıran Vamık Volkan'a göre, travmanın işlemi değiştiği zaman “abartılı haklılık” düşüncesi ortaya çıkmaktadır. Buna göre, mağduriyet hisseden grup istediği her şeye sahip olma hakkı olduğunu düşünmektedir.¹¹

Bu çalışmada, yukarıda çizilen çerçevede, Sırpların Kosova Savaşında yenilmelerinin ardından yaratmış oldukları Kosova miti, milliyetçiliğin üçlü yapısı kapsamında incelenecek ve Yugoslavya'nın yıkılışına etkisi anlatılacaktır.

2. KOSOVA MİTİ

Mit, genelde kökeni bilinmeyen, gerçek durumlarla ilgili olan ve özellikle dini inanışla ilişkilendirilen sembolik anlatıdır.¹² Türk Dil Kurumunun tanımlamasına göre ise “Geleneksel olarak yayılan veya toplumun hayal gücünün etkisiyle biçim değiştiren alegorik

² Baskın Oran, *Az Gelişmiş Ülke Milliyetçiliği, Kara Afrika Modeli*, Bilgi Yayınları, Ankara, 1997, s.33.

³ Fredrik Barth, *Giriş*, Fredrik Barth (Derleyen), *Etnik Gruplar ve Sınırları: Kültürel Farklılığın Toplumsal Organizasyonu*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2001, ss.17-18.

⁴ Baskın Oran, *Az Gelişmiş Ülke Milliyetçiliği, Kara Afrika Modeli*, Bilgi Yayınları, Ankara, 1997, ss.34-35.

⁵ A.g.e., s.38.

⁶ A.g.e., s.41.

⁷ A.g.e., s.42.

⁸ Umut Özkırımlı, *Milliyetçilik Kuramları, Eleştirel Bir Bakış*, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2015, s.56.

⁹ Anthony D.Smith, *Milli Kimlik*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s.32.

¹⁰ Vamık Volkan, *Körü Körüne İnanç, Kriz ve Terör Dönemlerinde Geniş Gruplar ve Liderleri*, Okuyan Us Yayınları, İstanbul, 2005, s.69.

¹¹ Vamık Volkan, *Kimlik Adına Öldürmek, Kanlı Çatışmalar Üzerine Bir İnceleme*, Everest Yayınları, İstanbul, 2007, s.240.

¹² Myth, Encyclopedia Britannica, <https://www.britannica.com/topic/myth>, (Erişim Tarihi: 05 Mayıs 2023)

bir anlatımı olan halk hikâyesi, mitos”, ikinci olarak ise “efsaneleşen kavram veya kişi” anlamındadır.¹³

Yukarıda verilen tanımlar kapsamında Sırların Kosova miti incelendiğinde söz konusu mitin de gerçek hayattan temsil ettiklerinin olduğu ve dini bir yanının bulunduğu görülmektedir.

Sırp milliyetçiliğini oluşturan unsurlardan bir tanesi olan Kosova miti Sırlar için çok büyük önem arz etmektedir. Söz konusu mit 1389 yılında yapılan Kosova Savaşına dayanmaktadır.¹⁴

Kosova Savaşı, Osmanlılara Balkanlarda hâkimiyetin kapısını açmıştır. Dolayısıyla bu zafer Osmanlı için oldukça önemlidir. Fakat bu savaş, Osmanlı için olduğundan daha fazla Sırlar için önemlidir. Çünkü Kosova Savaşının sonucunda Sırlar bağımsızlıklarını kaybetmişler ve Osmanlı hâkimiyetini kabul etmek zorunda kalmışlardır. Büyük bir felaket olarak görülen bu savaşın sonucunda Sırlar ağıtlar söylemişler, şarkılar yazmışlardır. Böylece söz konusu savaş Sırlar için zaman içinde bir mit haline gelmiştir. Aynı zamanda, Kosova Savaşında I. Murat’ın Miloş Obiloviç tarafından öldürülmesinden dolayı bir zafer olarak da değerlendirilmiştir.¹⁵

Sırlar Ortaçağ’da kendilerine ait krallıklarını kurmuşlardır. Bu krallığın en güçlü olduğu dönem Stefan Duşan dönemidir.¹⁶ Stefan Duşan’ın ölümüyle birlikte söz konusu Sırp Krallığı parçalanmış ve içinden çok sayıda prenslik çıkmıştır.¹⁷ Lazar’ın prensliği bu prenslikler arasında öne çıkmıştır ve önemli bir yere sahiptir. Bunun sebebi, Lazar’ın hüküm sürdüğü bölgedeki zengin yer altı kaynakları ve Patrik Zika’nın Lazar’ın hüküm sürdüğü bölgede yaşamasıdır.¹⁸

Kosova Savaşı, “Hristiyanların koalisyonu” tarzında oluşturulmuş ordu ile I. Murat’ın komutasındaki ordu arasında yapılmıştır. I. Murat’ın ordusunda bazı Sırp prensler de askerleriyle yer almışlardır.¹⁹ Savaşla ilgili tarihi gerçekler tam olarak gün ışığına çıkmış durumda değildir. Kesin olduğundan emin olunan bilgilerden bazıları, I. Murat ile Lazar’ın savaş esnasında öldükleri, iki ordunun da ağır kayıpları olduğu, Sırp kralı ve Osmanlı padişahı ölünce yerlerine oğullarının geçtiği ve Sırların Osmanlı hâkimiyetini tanıdığıdır.²⁰ Savaşın sonucu ile ilgili olarak genel kanı, savaşı Osmanlı ordusunun kazandığı yönünde olmakla birlikte, I. Murat’ın savaş alanında ölmesi ve Osmanlı ordusunun geri çekilmesinden dolayı savaşı Lazar’ın kazandığı yönünde görüşler de bulunmaktadır.²¹

¹³ Mit, Türk Dil Kurumu Resmi Sitesi, <https://sozluk.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 03 Temmuz 2023)

¹⁴ Michael Sells, Crosses of Blood: Sacred Space, Religion, and Violence in Bosnia-Herzegovina, *Sociology of Religion*, 64(3), 2003, s.311.

¹⁵ Mucize Ünlü, Sırların I. Kosova Zaferi’nin 500. Yıldönümünü Kutlama Girişimleri, OTAM, 28, Ankara, 2010, 108.

¹⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi. XIII*, Dizi, 1(7), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1972, ss.195-197.

¹⁷ Genelkurmay Başkanlığı, *Geçmişten Günümüze Kosova Tarihi ve Türkiye-Kosova İlişkileri*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2009, s.13.

¹⁸ Noel Malcolm, *Kosovo: A Short History*, Papermac, London, 1998, s.59.

¹⁹ Langdon Toombes Healy, *Serbian Elites, Kosovo, And The Kosovo Albanians, 1889-1912: Representations And Policies*, Indiana University, Indiana, 1997, s.25.

²⁰ Noel Malcolm, *Kosovo: A Short History*, Papermac, London, 1998, s.61.

²¹ Langdon Toombes Healy, *Serbian Elites, Kosovo, And The Kosovo Albanians, 1889-1912: Representations And Policies*, Indiana University, Indiana, 1997, s.25.

Her ne kadar savaşın detayları tam olarak ortaya çıkmamış durumda olsa da, zaman içerisinde anlatılar ortaya çıkmış ve çeşitli temalar bu anlatılarda işlenmişlerdir, kaçınılmaz olarak bu anlatılar savaş ile ilgili bir mitin doğmasına sebep olmuş ve zaman içinde tarihi gerçekler zafer konulu anlatılardan daha az yer almaya başlamıştır.²²

Söz konusu mit anlatılarak nesilden nesile geçmiş ve böylece kaybolmamıştır. Mitin nesilden nesile aktarılması noktasında Sırp Kilisesinin çok önemli katkıları olmuştur.²³

Devletleri Osmanlılar tarafından yıkılmış bir halkın devamı olduklarını dile getiren Sırp lar için, bu halka bağlılığın devam etmesi Sırp Kilisesine bağlı olmaktan geçmektedir. Sırp lar eğer Ortodoks inancına sahip olmamış olsalardı, Sırp ların asimile olacağı düşüncesindedirler. Sırp Kilisesi, milli kimliğin korunması amacıyla Orta Çağ'daki Sırp Devletini ve o dönemin önemli şahsiyetlerini yüceltmıştır. Bunu, Sırp milleti ile Sırp tarihini mitleştirerek gerçekleştirmiş ve milli bilincin gelişmesi için çabalamıştır.²⁴ Dini toplulukların ürettiklerinin gelecekte o topluluğun millet olmasına etkisi olmaktadır, Sırp Kilisesinin bu çabaları da Sırp ların millet olarak ortaya çıkmasında büyük bir etken olmuştur.²⁵ Kosova Savaşı ile ilgili anlatılar Sırp milli kimliğinin oluşumunda çok önemli bir yer tutmaktadır. Milli kimliğin oluşumu bu mitin anlatılmasıyla başlamaktadır, ayrıca bu mit Sırp devletinin de temeli ve kaynağıdır.²⁶

Sırp lar, Fransız Devriminden sonra ortaya çıkan milliyetçilik ideolojisinden diğer etnik gruplar gibi etkilenmişlerdir. Sırp kilisesinin ve Sırp elitlerin çabalarıyla Sırp milli bilinci oluşturulmuş ve seçilmiş ırk teması işlenmiştir.²⁷ Bağımsızlık için canlarını hiçe sayanlar azizleştirilmiş ve Sırp ların özel bir ırk oldukları düşüncesi yaygınlaştırılmıştır.²⁸

Lazar, Azia Elijah'ın kendisini ziyareti esnasında istediği şekilde “cennet krallığı ile “dünya krallığı” arasında bir seçim yapmış ve ölümsüzlüğü yani cennet krallığını seçmiştir, böylece Lazar Sırp milletinin kaderini çizmiştir.²⁹ Bu seçimin sonucu olarak ise Sırp lar, ölümlü olan dünyanın hâkimi olmak yerine, sonsuz göklerin hâkimi olmayı tercih etmişler ve “Gökler Milleti” oldukları fikrini oluşturmuşlardır. Sırp lara göre, onlar bunu hak etmişlerdir çünkü onlar Kosova Savaşında İslam'a karşı mücadele etmişlerdir.³⁰ Bu, Kosova mitindeki “kutsallık” motifi olarak sunulmaktadır, diğer motifler olan kahramanlık ve ihanet motifleri ise I. Murat'ı

²² Thomas A., Emmert, *Serbian Golgotha: Kosovo, 1389*, Columbia University Press, New York, 1990, ss.73-74.

²³ Olga Zirojević, *Kosovo In The Collective Memory*, Nebojča Popov (Derleyen), *The Road To War In Serbia: Trauma and Catharsis*, Central European University Press, Budapest, 2000, s.189-190.

²⁴ Sencer Karamuço, *Sırp Milliyetçiliğinde Kosova Algısı*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2009, ss.29-33.

²⁵ Anthony Smith, *Chosen People*, Oxford University Press, London, 2003, ss.4-7.

²⁶ Louis Sell, *Slobodan Milosevic And The Destruction Of Yugoslavia*, Duke University Press, Durham, North Carolina, 2002, s.71.

²⁷ Sencer Karamuço, *Sırp Milliyetçiliğinde Kosova Algısı*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2009, s.21.

²⁸ Hüseyin Sadoğlu, *Balkanlarda Milliyetçilik Ve Din*, Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi, Yıl:2, Cilt:2, Sayı:1, 2016, ss.3-4.

²⁹ Alexander Greenawalt, *Kosovo Myths; Karazdić, Njegoş And The Transformation Of Serb Memory*, Spaces of Identity 3, 2001, ss.49-65.

³⁰ Sencer Karamuço, *Sırp Milliyetçiliğinde Kosova Algısı*, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2009, s.22.

öldüren Miloş Obiliç'in şahsında (kahramanlık) ve Lazar'a ihanet eden Vuk Brankoviç'in şahsında (ihanet) sunulmaktadır.

Yugoslavya'da 1990'lı yıllarda yaşananların temelinde, yaklaşık 600 yıl önce yaşanmış olan savaşı müteakiben yaratılmış olan bu mit bulunmaktadır.³¹ Bu mit, aydınlar tarafından işlenmiş ve Sırp halkının milliyetçi davranış geliştirmelerine sebep olmuştur. Bunda Sırp Kilisesinin rolü de çok büyüktür.³²

Sırp krallıkları Kosova Savaşında yok edilmiştir, bu yüzden Sırp'ların özgürleşmesi için Kosova Savaşında kaybedilen yerlerin tekrar ele geçirilmesi gerekir, bu sadece bir intikam değildir, aynı zamanda özgürleşmek için atılan bir adımdır.³³ Söz konusu mit, Kosova'nın önemini hatırlatmaktadır ve Kosova üzerindeki Sırp iddiaları için temel oluşturmaktadır. Sırp'lara göre, Kosova'da ne kadar Sırp'ın yaşadığı önemli değildir. Kosova, üzerinde bir tane Sırp yaşamasa bile yine de Sırp toprağıdır.³⁴

Balkan milliyetçiliklerinde, milli bağımsızlığın her zaman yabancı bir istilacıyla bağımsızlık için savaş yapmak yoluyla elde edildiği düşünülür.³⁵ Sırp'ların Osmanlıdan kopma sürecinde de aynı şey yaşanmıştır. Sırp isyanlarının lideri olan Karageorgeviç, Sırp'ların Osmanlı'nın yönetiminden kurtulmasının gerektiğini, böylece 1389 yılında gerçekleştirilen savaştan sonra yeni bir uyanış olacağını ve Kosova'nın özgürlüğüne kavuşacağını söylemiştir.³⁶

O dönemde Kosova miti, çeşitli sanat eserlerinde devamlı surette vurgulanan konu olmuş ve ders kitaplarında çocuklara ders olarak okutulmuştur. Okullarda verilen bu eğitim yeni neslin üzerinde oldukça büyük bir etki yaratmıştır.³⁷ Sırp'lar, Kosova Savaşı sayesinde Avrupa'yı Türklerden, dolayısıyla Müslümanlardan korumuş olduklarını, aynı zamanda Avrupalıların onlara ihanet ettiklerini ve Sırp'lara borçlu olduklarını düşünmektedirler.³⁸

İkinci Dünya Savaşından sonra kurulan komünist Yugoslavya'da söz konusu mitin etkisi yok denecek kadar azalmıştır. İlerleyen dönemlerde bu mitin hatırlatılması görevi yine kiliseye düşmüş ve kilise bu görevini oldukça başarılı bir şekilde yerine getirmiştir.³⁹

İkinci Dünya Savaşından sonraki dönemde, Tito'nun politikaları Sırp'ların milliyetçilik çerçevesinde girişebilecekleri hareketleri engellemiş olmakla birlikte Kosova mitinin yok olmasını sağlayamamış, söz konusu mit küllenmiş bir şekilde yeniden ortaya çıkacağı zamanı

³¹ Branka Magas, The Curse Of Kosovo, <https://newint.org/features/1993/09/05/curse>, (Erişim Tarihi: 10 Haziran 2023)

³² Branimir Anzulovic, *Heavenly Serbia: From Myth to Genocide*, Hurst & Company, London, 1999, s.2.

³³ Branka Magas, The Curse Of Kosovo, <https://newint.org/features/1993/09/05/curse>, (Erişim Tarihi: 10 Haziran 2023)

³⁴ Florian Bieber, Nationalist Mobilization And Stories Of Serb Suffering, *Rethinking History*, 6(1), 2002, ss.95-110.

³⁵ Aleksandar Pavkoviç, *The Fragmentation Of Yugoslavia Nationalism And War In The Balkans*, Palgrave McMillan, London, 2000, s.135.

³⁶ Stevan K. Pavlowitch, *Serbia: The History Of An Idea*, New York University Press, New York, 2002, ss.29-31.

³⁷ Peter B. Lugar, *The History And Effects Of The Kosovo Polje Mythology*, Faculty Of The U.S. Army Command And General Staff College, Fort Leavenworth, Kansas, 2005, s.59.

³⁸ Warren Zimmerman, *Origins Of A Catastrophe: Yugoslavia And Its Destroyers*, Times Books, New York, 1996, s.12.

³⁹ Thomas A., Emmert, *Serbian Golgotha: Kosovo, 1389*, Columbia University Press, New York, 1990, ss.126-141.

beklemeye başlamıştır.⁴⁰ Tito'nun ölümünden sonra istedikleri fırsata kavuştuklarını düşünen Sırp milliyetçiler, mağdur oldukları temasını yeniden işleyerek Kosova üzerinde tekrar hak iddia etmeye başlamışlardır.⁴¹ Arnavutlar tarafından 1981 yılında Kosova'da yapılan gösteriler Sırp bilincindeki Kosova algısını daha da güçlendirmiştir. Arnavutların yapmış oldukları bu gösterilerdeki amaç Kosova'nın bağımsızlığını sağlamak düşüncesiydi.⁴² Kosova'nın kendi kampanyalarında kullanılacak iyi bir materyal olabileceğini düşünen bazı Sırp politikacılar, Tito'nun ölümünü müteakiben tekrar Kosova miti konusunu ısıtmaya başlamışlardır.⁴³ Bu kapsamda, milliyetçi politikaları beslemesi için Kosova'da sözde mağduriyet yaratılmış ve kendilerini koruması için Miloşević gibi politikacıların olması gerektiği konusu işlenmiş, milliyetçiler ve komünistler propaganda üretmek amacıyla birlikte çalışmaya ve Kosova mitini bir sömürü aracı olarak kullanmaya başlamışlardır.⁴⁴

Sırpınların Kosova Savaşında yenilmeleri, Sırpınlar üzerinde menfi bir etki yaratmıştır. Bu etki travma derecesindedir ve toprak kaybı ile güç kaybının yarattığı psikolojik durumla ilgilidir.⁴⁵

3. KOSOVA MİTİNİN MİLLİYETÇİLİĞİN ÜÇLÜ YAPISI KAPSAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ VE SONUÇ

19'uncu yüzyılda ortaya çıkan milliyetçilik akımı, Sırpınlarda milli bir devlet kurma düşüncesine yol açmış ve bu kapsamda çalışmalarını yoğunlaştırmışlardır. Milliyetçilik kuramlarına göre, toplumsal bir hareket ortaya çıktığı zaman o hareket başlamadan önce "duygu" ve "ideoloji" boyutları tamamlanmalı ve ondan sonra toplumsal hareket başlamalıdır. Yani üçüncü evreye geçmeden ilk iki evre tamamlanmış olmalıdır. Aksi takdirde bu toplumsal hareket milliyetçi bir hareket sayılmamaktadır.

Bu süreç, Sırpınların Osmanlıdan kopuş sürecinde diğer milletlerde olduğu üzere aynı şekilde işlemiştir. Öncelikle bir duygu oluşmuş, ardından toplumun entelektüel kesimi bunu bir ideoloji haline getirerek toplumu hazırlamış ve sonunda da toplumsal hareket gerçekleşmiştir.

Sırp milliyetçiliği, söz konusu üçlü yapıya göre incelendiğinde karşımıza şöyle bir sonuç çıkmaktadır.

Birinci boyut olan "duygu" boyutu öncelikle bir zihniyettir ve mensubu olunan millete bağlılık gerektirmektedir. Toplumun bir parçası olan birey, güven duygusunu tatmin edebilmek için bir "tutunuma" ihtiyaç duyar, bu tutunum "biz" bilinci ve "onlar" bilinci şeklinde ortaya çıkar. Biz bilincinin toplumun büyük kısmı tarafından kabul edilmesi bu boyutun olmazsa olmazıdır. Biz bilinci entelektüel kesim tarafından topluma hatırlatılır. Onlar bilinci ise bir düşman gerektirir.⁴⁶

⁴⁰ Robert Thomas, *The Politics of Serbia in the 1990s*, Columbia University Press, New York, 1999, s.9.

⁴¹ Stevan K. Pavlowitch, *Serbia: The History Of An Idea*, New York University Press, New York, 2002, s.188.

⁴² Florian Bieber, Nationalist Mobilization And Stories Of Serb Suffering, *Rethinking History*, 6(1), 2002, s.99.

⁴³ Gerald Axel Moller, *Exploring The Dynamics Of The Yugoslav Crisis*, Naval Post Graduate School, Monterey, 1995, s.83.

⁴⁴ Julie A.Mertus, *Kosovo: How Myths And Truths Started A War*, University of California Press, Berkeley, 1999, ss.7-8.

⁴⁵ Branimir Anzulovic, *Heavenly Serbia: From Myth to Genocide*, Hurst & Company, London, 1999, s.2.

⁴⁶ Baskın Oran, *Az Gelişmiş Ülke Milliyetçiliği, Kara Afrika Modeli*, Bilgi Yayınları, Ankara, 1997, ss.34-35.

Sırp milliyetçiliği duygu boyutundan incelendiğinde, duygu boyutunu yaratan olayın Kosova Savaşında yaşanan yenilgi olduğu görülmektedir. Bu savaş neticesinde Sırlara göre, Sırp Krallığı yıkılmış ve Sırp toprakları doğudan gelen barbarlar tarafından işgal edilmiştir. Bu noktada, ihanetten kaynaklanan bir mağduriyet hissi yaratılmış ve Avrupa ile Hristiyanlığı koruyan Sırların hem topraklarını kaybettikleri hem de Avrupa tarafından ihanete uğradıkları ileri sürülmüştür. Bu duyguyu canlı tutabilmek amacıyla savaşın hemen akabinde ulusal bir mit yaratma amacıyla hareket edilerek Kosova miti yaratılmış, Kosova Savaşı ve Türklerin bölgeyi fethi öne çıkarılmıştır.⁴⁷ Duygu boyutunun tamamlanması ideolojik boyuta geçiş sağlamıştır.

Bu noktada, yaşanan mağduriyet duygusu, toprak ve itibar kaybından dolayı Sırların yaşamış oldukları travmanın gelecekte Sırların yapmış oldukları katliamlar için meşruiyet sağladığı gerçeği dikkate değerdir. İşte bu mağduriyeti yaratan Osmanlı veya Türkler öteki olarak tasvir edilmiştir. Bu, şu şekilde açıklanabilir; topraklarını ve krallıklarını uğradıkları ihanet ile doğulu barbarlar yüzünden kaybeden ve mağdur olan Sırlar, kimliklerini kaybetmemek için bir tutunuma ihtiyaç duymuşlar ve bunun karşılığında “biz” ve “onlar” kavramlarının içini doldurmuşlardır. “Biz” kavramını Kosova miti ile temellendirmişler ve kimliklerini onun üzerine inşa etmişlerdir -*Sırların kimliklerinin inşasında tek parametre olmamakla birlikte çok önemli bir yer tutmaktadır*-, yani Sırları Sırp yapan Ortodoksluk inancının yanı sıra Kosova Savaşı ve mitidir. Öte yandan “onlar” kavramının içi ise bu mağduriyetin yaşanmasına sebep olan Türkler ve onların inancı olan Müslümanlık ile doldurulmuştur. Gelecekte, Yugoslavya topraklarında yaşayan Müslümanlar Türklerle aynı kapsamda düşünülecek ve gerçekleştirilen katliamlar haklı görülecek, Kosova Savaşında yenilmenin ve krallıklarını kaybetmenin bütün hıncı ile nefreti Türk olarak görülen Müslümanların üzerine boşaltılacaktır. Söz konusu Kosova olunca “onlar” kavramının içine öncelikle Türkler yerleştirilmiştir fakat bu kavramın içi sadece Türkler ile doldurulmamıştır. Kosova Savaşını takip eden yıllarda bölgede Arnavut nüfusun egemen olması ve Sırp nüfusunun azalması, 70’li ve 80’li yıllarda Kosova’da yaşananlar, artı olarak Kosova’nın bağımsızlığını ilan etmesi yeni bir “onlar” kavramının daha geliştirilmesine sebep olmuştur. “Onlar” kavramının içi Arnavutlar ile de doldurulmuştur.

Milliyetçiliğin üçlü yapısının ikinci boyutu ideolojik boyuttur. Bu boyutta, entelektüel kesim halkı yönlendirir ve bir ideoloji ortaya koyar, akabinde bir tutunum yaratılır. Sırlar için de süreç aynı şekilde işlemiştir. Bu sürecin en önemli isimlerinden bir tanesi, Sırbistan’da modern kültürün kurucusu kabul edilen Vuk Stefanoviç Karadžić’tir. Karadžić, toplamış olduğu şairlerle Kosova mitini yapılandırmış olan kişidir.⁴⁸ İdeolojik anlamda Sırp toplumunun hazırlanması konusunda en önemli isimlerden bir tanesi olan Karadžić, 1804-1813 döneminde Kosova ile ilgili şarkıları derlemiştir. Bu dönem Sırp isyanlarının ortaya çıktığı yıllardır. Sırların bağımsızlık mücadelelerine verilen ideolojik destekler o dönemlerde ortaya çıkmıştır, bu kapsamda Kosova’nın intikamının alınması ve Sırp Krallığının yeniden ihya edilmesi fikirleri aynı dönemlerde ortaya konmuştur.⁴⁹ Karadžić, topladığı şairleri Sırp edebiyatının içine

⁴⁷ Mucize Ünlü, Sırların I. Kosova Zaferi’nin 500. Yıldönümünü Kutlama Girişimleri, OTAM, 28, Ankara, 2010, 109.

⁴⁸ Alexander Greenawalt, Kosovo Myths; Karadžić, Njegoş And The Transformation Of Serb Memory, Spaces of Identity 3, 2001, ss.59-60.

⁴⁹ Tim Judah, *The Serbs, History, Myth And The Destruction Of Yugoslavia*, Yale University Press, New Haven, 1997, s.51.

yerleştirmiş ve bu malzemeler ile bir altyapı oluşturmuştur. Karadziç'in oluşturduğu altyapı sayesinde yeni şarkılar bestelenmiştir. Ayrıca bu altyapı okullarda okutulan kitapların temelini oluşturmuştur.⁵⁰

İkinci olarak ise Petar Petroviç Njegos önemli bir kişi olarak dikkati çekmektedir. Ortaçağ'daki Sırp krallığını yeniden ihya edilmesi için bir program geliştirilmiştir. Njegos ise bu programın hazırlanmasına şiirsel ve politik yönden destek vermiştir.⁵¹ Karageorge'ye adadığını söylediği Dağ Çiçeği isimli şiirin siyasi yönü de bulunmaktadır.⁵² Bu şiirin yazılmasıyla Kosova konusu ileri doğru gitmiş ve farklı bir seviyeye çıkmıştır.⁵³

Aynı zamanda bazı Sırp entelektüeller de ideolojik açıdan Kosova mitini işlemiş ve insanların zihinlerinden kaybolmasını engellemeye çalışmışlardır. Bu entelektüel kesim genel olarak akademisyenler, yazarlar ve tarihçilerden oluşmaktaydı. Özellikle yazarlar yazmış oldukları eserlerin içerisine Kosova mitini mümkün olduğunca yerleştirmişler ve halkın duygularını uyandırmaya, canlandırmaya çalışmışlardır. Bu eserlerde “şehitlik” ve “kendine acıma” gibi kavramlar öne çıkarılmışlardır.⁵⁴ Bu kapsamda Sırbistan Sanat ve Bilimler Akademisinin 1986 yılında hazırlamış olduğu bildiri Kosova'nın geleceği ile ilgili olarak yakın tarihteki en önemli eylemlerden bir tanesidir. Bu bildiriyle, Sırp'ların mağdur edildiği belirtilmiş, Yugoslavya yönetimi eleştirilmiş ve Sırp'ların elinden alınan Kosova'nın yeniden Sırp'lara verilmesi gerektiği iddia edilmiştir. Bu bildiri Yugoslavya'nın parçalanmasındaki en önemli dönüm noktalarından bir tanesi olarak göze çarpmaktadır. Miloşeviç'in Kosova'ya giderek oradaki yerel halk ile görüşmesi esnasında söyledikleri de Kosova konusunun siyasetçileri nasıl etkilediği ve milliyetçi retoriklerin çıkış noktasının neresi olduğunu belli etmiştir. Bu sözler ve oradaki halkın Miloşeviç'e vermiş olduğu olumlu tepki ve destek, ilerideki dönemde Miloşeviç'in izleyeceği politikanın çerçevesini çizmesine yardımcı olmuştur. Ayrıca, Kosova Savaşının 600'üncü yıldönümünde gerçekleştirilen kutlamalarda Sırp'lardaki milliyetçi duyguların iyice yükseldiği gözlenmiştir.⁵⁵ Bu kutlamalar esnasında, Miloşeviç halkı komünist elitlere karşı çıkmaya çağırmış ve söz konusu elitlerin yerini milliyetçi figürler almaya başlamışlardır. Miloşeviç, komünist elitleri Kosova mitindeki hainlerle bir tutarak miti çağdaş bir şekilde yorumlamıştır.⁵⁶ Bu üç olay, yakın tarihte yaşanmış olan trajedilerin gerçekleşmesinde önemli roller oynamıştır. Bu olayların hepsinin arka planında Kosova efsanesinin yatmakta olduğu görülmektedir.⁵⁷

İdeolojik boyutu destekleyen en önemli aktörlerden bir tanesi de tarih boyunca Sırp Kilisesi olmuştur. Kilise, tarihi boyunca Sırp toplumunu ve kimliğini yok olmaktan korumuştur.

⁵⁰ Albert B. Lord, *The Singer Of Tales*, Harvard University Press, Cambridge, 1960, ss.136-137.

⁵¹ Alexander Greenawalt, *Kosovo Myths; Karadziç, Njegos And The Transformation Of Serb Memory*, Spaces of Identity 3, 2001, s.60.

⁵² Gerlachus Duijzings, *Religion And The Politics Of Identity In Kosovo*, Columbia University Press, New York, 2000, s.187.

⁵³ Alexander Greenawalt, *Kosovo Myths; Karadziç, Njegos And The Transformation Of Serb Memory*, Spaces of Identity 3, 2001, s.60.

⁵⁴ Naum Panovski, *Prelude To War*, Performing Arts Journal 18(2), 1996, ss.4-5

⁵⁵ Peter B. Lugar, *The History And Effects Of The Kosovo Polje Mythology*, Faculty Of The U.S. Army Command And General Staff College, Fort Leavenworth, Kansas, 2005, s.70.

⁵⁶ Florian Bieber, *Nationalist Mobilization And Stories Of Serb Suffering*, Rethinking History, 6(1), 2002, s.102.

⁵⁷ Peter B. Lugar, *The History And Effects Of The Kosovo Polje Mythology*, Faculty Of The U.S. Army Command And General Staff College, Fort Leavenworth, Kansas, 2005, s.70.

Sırp Kilisesi, Sırp'ların bir devleti olmadığı ve Sırp'ların başka milletlerin egemenlikleri altında yaşadıkları dönemde ayakta kalan ve Sırp'lara ait olan tek kurumdur. Bu yüzden, kilise Sırp'lar için oldukça büyük önem arz etmektedir.⁵⁸

Daha önce de belirtildiği gibi, Sırp milli kimliğinin korunmasında kilise çok önemli bir rol oynamış, inanç-kimlik birlikteliği gerçekleşmiş, akabinde Kosova mitinde kendine yer bulmuş ve Sırp milliyetçi düşüncesinin merkezine oturmuştur. Bu kapsamda, Sırp din adamları Osmanlıya ayaklanan gruplar içerisinde yer almışlardır.⁵⁹ Tito'nun ölümünden sonra Yugoslavya'da milliyetçiliğin tekrar yükselişe geçtiği dönemde kilise tekrar siyaset sahnesine çıkmış, Kosova sorununu işlemiş ve Sırp'ların "acı çeken ulus" duygularını istismar etmiştir.⁶⁰ Bir başka deyişle, kilise Kosova mitini tekrar işlemiş ve milli duygular yeniden körüklenmiştir.⁶¹

Milliyetçiliğin üçlü yapısının üçüncü boyutu ise toplumsal harekettir. İlk iki boyut olan duygu boyutu ve ideoloji boyutu tamamlandıktan sonra bu boyuta geçilmektedir. Sırp'lar da duygu boyutu ile ideoloji boyutunu tamamlamışlar ve Osmanlıdan ayrılmak amacıyla toplumsal hareket başlatmışlardır. Bu toplumsal hareketin de duygu, ideoloji ve toplumsal boyutu her zaman olduğu gibi Kosova efsanesi temelinde gerçekleştirilmiştir. Öncelikle, Kosova Savaşında yaşanan yenilgi topluma unutmamaları için yıllarca empoze edilmiş, ardından dönemin önemli entelektüelleri ve kilise tarafından Kosova efsanesi temelinde Sırp milliyetçiliğinin ideolojisi oluşturulmuş, en nihayetinde ise ayrılmak ve kendi ulusal devletini kurmak için toplumsal hareket başlamıştır.

Aynı durum, hemen hemen 200 sene sonra komünizmin yıkılışını müteakip tekrar yaşanmış, yine Kosova efsanesi temelinde toplumsal hareket yaratılmıştır. Fakat bu sefer yaratılan toplumsal hareket Sırp'lar için felaketle sonuçlanmış ve binlerce kişinin ölümüne mal olan katliamların yapıldığı bir savaşın yaşanmasına sebep olmuştur.

Tito döneminde ortaya çıkarılmayan milliyetçi retorik, Tito'nun ölümünden sonra yeniden siyaset sahnesine çıkmış ve Sırp'ların yüzyıllardır belleklerinde sakladıkları Kosova ve Büyük Sırbistan hayalini gerçekleştirmek için harekete geçmiştir.

Burada dikkati çeken nokta ise Yugoslav olmanın Sırp'lar için bir şey ifade etmediği, Büyük Sırbistan ve bu bağlamda Kosova'nın Sırp'ların belleklerinde yer etmiş olduğudur. Kısaca söylemek gerekirse, Sırp'ların Tito'nun ölümünden sonra isteklerini gerçekleştirmek amacıyla toplumsal harekete geçmeleri için gerekli olan "duygusal" ve "ideolojik" boyutlar hazırdır. Sadece bu duygunun harekete geçirilmesi ve toplumsal hareket haline getirilmesi kalmıştır geriye. Bu duygu ise Miloşević, medya, bazı entelektüeller ve Sırp Kilisesi tarafından harekete geçirilmiştir.

⁵⁸ Branka Magas, The Curse Of Kosovo, <https://newint.org/features/1993/09/05/curse>, (Erişim Tarihi: 10 Haziran 2023)

⁵⁹ Michael B. Petrovich, *Religion And Ethnicity In Eastern Europe*, Peter Sugar (Derleyen), *Ethnic Diversity And Conflict In Eastern Europe*, Santa Barbara, ABC-Clio, CA, 1980, ss.386-399.

⁶⁰ Gerlachus Duijzings, *Religion And The Politics Of Identity In Kosovo*, Columbia University Press, New York, 2000, s.179.

⁶¹ Langdon Toombes Healy, *Serbian Elites, Kosovo, And The Kosovo Albanians, 1889-1912: Representations And Policies*, Indiana University, Indiana, 1997, s.25.

Bu hareketin iyice hızlandığı dönem, Miloşeviç'in Kosova'ya gittiği ve halka hitap ettiği gündür. Çünkü o günden sonra, Miloşeviç Sırp'ların yeni kurtarıcısı ve lideri konumuna yükselmiş, hatta Lazar ile eşit tutulduğu dönemler olmuştur. 1989 yılında Kosova Savaşının 600'üncü yıldönümü sebebiyle gerçekleştirilen törende ise Sırp'ların milliyetçi duyguları en yüksek seviyesine ulaşmış ve artık toplumsal hareket geri dönülemez bir hal almıştır. Bu hareket, Sırp Krallığının ihya edilmesi ve Kosova'nın özgürleştirilmesi için Sırp'lar açısından meşru bir zemin oluşturmuştur. Sırp'lara göre, yıllardır acı çeken Sırp milletinin artık acılarının sonlandırılması ve kendilerine ait olanın yeniden elde edilmesinin zamanı gelmişti. Fakat hayallerini gerçekleştirmek için kullanacakları güç unsurlarının kapasiteleri hakkında doğru teşhis yapamayan Sırp'lar, Yugoslavya'nın dağılmasına, binlerce insanın ölmesine, sakat kalmasına ve evlerinden olmalarına sebep olmuş, bunun karşılığında ise istediklerinin hiçbirini gerçekleştiremedikleri gibi uğruna ölmeyi göze aldıkları Kosova ellerinden kayıp gitmiş ve bağımsız bir ülke olmuştur. Bu durumun gelecekte Balkanlarda ve Kosova topraklarında yaşanacak yeni acıların sebebi olması oldukça muhtemeldir.

KAYNAKÇA

Kitap, Dergi/Gazete Makaleleri

ANZULOVIC, B., *Heavenly Serbia: From Myth to Genocide*, Hurst & Company, London, 1999.

BARTH, F., Giriş, Fredrik Barth (Derleyen), **Etnik Gruplar ve Sınırları: Kültürel Farklılığın Toplumsal Organizasyonu**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2001.

BIEBER, F., **Nationalist Mobilization And Stories Of Serb Suffering, Rethinking History**, 6(1), 2002.

DUIJZINGS, G., **Religion And The Politics Of Identity In Kosovo**, Columbia University Press, New York, 2000.

EMMERT, T.A., **Serbian Golgotha: Kosovo, 1389**, Columbia University Press, New York, 1990.

Genelkurmay Başkanlığı, **Geçmişten Günümüze Kosova Tarihi ve Türkiye-Kosova İlişkileri**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2009.

GREENAWALT, A., **Kosovo Myths; Karazdiç, Njegoş And The Transformation Of Serb Memory**, Spaces of Identity 3, 2001.

HEALY, L.T., **Serbian Elites, Kosovo, And The Kosovo Albanians, 1889-1912: Representations And Policies**, Indiana University, Indiana, 1997.

JUDAH, T., **The Serbs, History, Myth And The Destruction Of Yugoslavia**, Yale University Press, New Haven, 1997.

KARAMUÇO, S., **Sırp Milliyetçiliğinde Kosova Algısı**, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2009.

LORD, A.B., **The Singer Of Tales**, Harvard University Press, Cambridge, 1960.

- LUGAR, P.B., **The History And Effects Of The Kosovo Polje Mythology**, Faculty Of The U.S. Army Command And General Staff College, Fort Leavenworth, Kansas, 2005.
- MALCOLM, N., **Kosovo: A Short History**, Papermac, London, 1998.
- MERTUS, J.A., **Kosovo: How Myths And Truths Started A War**, University of California Press, Berkeley, 1999.
- MOLLER, G.A., **Exploring The Dynamics Of The Yugoslav Crisis**, Naval Post Graduate School, Monterey, 1995.
- ORAN, B., **Az Gelişmiş Ülke Milliyetçiliği, Kara Afrika Modeli**, Bilgi Yayınları, Ankara, 1997.
- ÖZKIRIMLI, U., **Milliyetçilik Kuramları, Eleştirel Bir Bakış**, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2015.
- PANOVSKI, N., **Prelude To War**, Performing Arts Journal 18(2), 1996.
- PAVKOVIÇ, A., **The Fragmentation Of Yugoslavia Nationalism And War In The Balkans**, Palgrave MacMillan, London, 2000.
- PAVLOWITCH, S.K., **Serbia: The History Of An Idea**, New York University Press, New York, 2002.
- PETROVICH, M.B., **Religion And Ethnicity In Eastern Europe**, Peter Sugar (Derleyen), **Ethnic Diversity And Conflict In Eastern Europe**, Santa Barbara, ABC-Clio, CA, 1980.
- SADOĞLU, H., **“Balkanlarda Milliyetçilik Ve Din”**, Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi, Yıl:2, Cilt:2, Sayı:1, 2016.
- SELL, L., **Slobodan Milosevic And The Destruction Of Yugoslavia**, Duke University Press, Durham, North Carolina, 2002.
- SELLS, M., **“Crosses of Blood: Sacred Space, Religion, and Violence in Bosnia-Herzegovina”**, Sociology of Religion, 64(3), 2003.
- SMITH, A., **Chosen People**, Oxford University Press, London, 2003.
- SMITH, A., **Milli Kimlik**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.
- THOMAS, R., **The Politics of Serbia in the 1990s**, Columbia University Press, New York, 1999.
- UZUNÇARŞILI, İ.H., **Osmanlı Tarihi. XIII**, Dizi, 1(7), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1972.
- ÜNLÜ, M., **Sırların I. Kosova Zaferi'nin 500. Yıldönümünü Kutlama Girişimleri**, OTAM, 28, Ankara, 2010.
- VOLKAN, V., **Kimlik Adına Öldürmek, Kanlı Çatışmalar Üzerine Bir İnceleme**, Everest Yayınları, İstanbul, 2007.
- VOLKAN, V., **Körü Körüne İnanç, Kriz ve Terör Dönemlerinde Geniş Gruplar ve Liderleri**, Okuyan Us Yayınları, İstanbul, 2005.

ZIMMERMAN, W., **Origins Of A Catastrophe: Yugoslavia And Its Destroyers**, Times Books, New York, 1996.

ZİROJEVIÇ, O., Kosovo In The Collective Memory, Nebojča Popov (Derleyen), **The Road To War In Serbia: Trauma and Catharsis**, Central European University Press, Budapest, 2000.

Elektronik Kaynaklar

BRANKA M., **The Curse Of Kosovo**, <https://newint.org/features/1993/09/05/curse>, (Erişim Tarihi) 10 Haziran 2023.

Mit, Türk Dil Kurumu Resmi Sitesi, <https://sozluk.gov.tr/>, (Erişim Tarihi) 03 Temmuz 2023.

Myth, Encylopedia Britannica, <https://www.britannica.com/topic/myth>, (Erişim Tarihi) 05 Mayıs 2023.

İLETİŞİM SOSYOLOJİSİ BAĞLAMINDA YEDİ ULU OZAN ESERLERİNDE İMAM ALİ METAFORLARI

Dr. Öğr. Gör. Nurgül ERGÜL GÜVENDİ

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, ORCID ID: 0000-0002-9473-1474

ÖZET

Yedi ulu ozan, Alevi- Bektaşî inancının öz ve felsefesini yansıtmaları nedeniyle, Alevi- Bektaşî kültürü içerisinde, Alevilik erkânını belirleyen ve yoluna ışık tuttuğu düşünülen kişilerdir. Bu kişiler, Nesîmî, Fuzûlî, Hatâyî, Pir Sultan, Kul Himmet, Yeminî ve Vîrânî'dir. Bu ozanlar yaşadıkları dönemlerde halkın duygu, düşünce, inanç ve kültürlerinin ifade edilmesi ve sözlü mirasla kendilerinden sonraki kuşaklara aktarmaları bakımından önemli bir misyon üstlenmişlerdir. Bu nedenle Alevi- Bektaşî geleneğinde yedi ulu ozanın yeri oldukça önemlidir. İletişim sosyolojisi ise iletişim biçim ve içeriğini oluşturan tüm toplumsal ve kültürel süreçlere odaklanması nedeniyle çalışmamızın temel bağamlarından birisidir. Bu çalışmada temel hedefimiz, iletişim sosyolojisi ve kavramsal metafor açısından, yedi ulu ozan şiirlerinde yer alan Hz. Ali'nin, ne şekilde konumlandırıldığını belirlemektir. Buna ek olarak Alevi- Bektaşî inancının mihenk noktası olan Hz. Ali'nin bu kültürün uluları tarafından, eserlerinde algılanış ve ifade edilme biçimlerinin analiz edilmesidir. Bu amaçla yöntem olarak kavramsal metafor analizi uygulanmıştır. Bulgular, Hz. Ali'nin yedi ulu ozan eserlerinde dört farklı anlam kategorisi kapsamında konumlandırıldığını göstermektedir. Bu kategoriler, cesaret hükümdarlık metaforları, bilgelik ilim metaforları, manevi rehberlik metaforları ve temel kişisel özelliklerini ifade eden metaforlardır.

Anahtar Kelimeler: İletişim Sosyolojisi, İmam Ali, Yedi Ulu Ozan, Kavramsal Metafor Analizi, Eser Analizi.

ABSTRACT

Because they reflect the essence and philosophy of the Alevi-Bektashi belief, the seven great poets are those who are thought to shed light on the way and determine the Alawite culture within the Alevi-Bektashi culture. These people are Nesîmî, Fuzûlî, Hatayi, Pir Sultan, Kul Himmet, Yemini and Vîrânî. These poets undertook an important mission in terms of expressing the feelings, thoughts, beliefs and cultures of the people and transferring them to the next generations through oral heritage. For this reason, the place of the seven great poets in the

Alevi-Bektashi tradition is very important. Communication sociology is one of the main contexts of our study because it focuses on all social and cultural processes that make up the form and content of communication. In this study, our main goal is, in terms of communication sociology and conceptual metaphor, Hz. It is to determine how Ali is positioned. In addition to this, Hz. It is the analysis of the ways in which Ali was perceived and expressed in his works by the greats of this culture. For this purpose, conceptual metaphor analysis was applied as a method. Findings, Hz. It shows that Ali is positioned within the scope of four different meaning categories in the works of the seven great poets. These categories are the metaphors of courage reigning, metaphors of wisdom and knowledge, metaphors of spiritual guidance and metaphors expressing basic personal characteristics.

Keywords: Communication Sociology, Imam Ali, Seven Great Poets, Conceptual Metaphor Analysis, Work Analysis.

GİRİŞ

14-17. yüzyıllarda yaşadığı bilenen ve Alevi Bektaşî geleneğine yön veren ozanlara yedi ulu ozan denilmektedir. Birbirinden farklı dönemlerde yaşayan yedi ulular, Nesîmî (ö. 820/1417 [?]), Hatâî (ö. 930/1524), Fuzûlî (ö.963/1556), Yemînî (16. yüzyıl), Pîr Sultan Abdal (16. yüzyıl), Virânî (16-17. yüzyıl) ve Kul Himmet (16-17. yüzyıl), kullandıkları üslup, dikkat çektikleri konu ve içerikler bakımından benzerlik göstermekle beraber, yaşadıkları toplumlara ortak mesajlar vermişlerdir. Ozanların, eserlerinin temelinde Alevilik öğretisinin bulunması hem kendi dönemlerde hem de kendilerinden sonraki nesillerde büyük etkiler yaratmaları ve özellikle de Alevi-Bektaşî geleneğine yaptıkları katkılar nedeniyle Yedi Ulu Ozan olarak nitelendirilmişlerdir (Zaman, 2009: 362). Bu kişilerin ulu olarak nitelendirilme nedenlerinin başında ise, bu ozanların yaşam felsefeleri, eserlerindeki konu birliği, Hz. Ali ve On İki İmam sevgileri gelmektedir. Buradan hareketle yedi ulu ozan olarak nitelendirilen kişilerin hem kendi dönemlerinde hem de geleneğin devamlılığını gösteren Alevi- Bektaşî inancında kanaat önderleri oldukları söylenebilir. İletişim sosyolojisinin temelinde iletişim biçim ve süreçlerinin toplumsal açıdan etki ve sonuçlarına odaklanması yer alır. Bu çalışma ile Alevi-Bektaşî kültürünün kanaat önderleri olarak nitelendirilen yedi ulu ozanların eserlerinde yer alan Hz. Ali vurgusu, ulaşabildiğimiz kadarıyla ilk kez hem iletişim sosyolojisi hem de kavramsal metafor analizi açısından incelenecektir. Alevi-Bektaşî inancında sevilen, benimsenen birçok ozan vardır ancak araştırmanın kapsamı birbirinden farklı tüm Alevi-Bektaşî geleneklerince kabul gören ozanlarla sınırlandırılmıştır. Çalışmada yöntem olarak, verilerin toplanmasında literatür

taraması, analiz ve yorumlanmasında ise kavramsal metafor teorisi kullanılmıştır.

2. ALEVİ- BEKTAŞI KÜLTÜRÜNDE YEDİ ULU OZANLARIN KONUMU

Alevî-Bektaşî/Kızılbâşlar'ın yedi ulu ozan olarak nitelendirdiği ozanlar, Nesîmî, Fuzûlî, Hatâyî, Pir Sultan, Kul Himmet, Yeminî, Vîrânî'dir. Bu uluların ortak özellikleri, yaşadıkları dönemde Alevî-Bektaşî inancına verdikleri emek, çektikleri zulüm, birçoğunun Ehl-i Beyt soyundan gelmesi, ortak değer ve inançlara sahip olmaları ve bu değerleri, eserleri ve yaşam biçimleriyle ortaya koymalarıdır. Alevî Cemlerinde okunan eserlerin neredeyse tamamı bu ozanlara aittir. Eserlerinde yer alan Allah, Peygamber, Ehl-i Beyt ve On İki İmam sevgisi bu ozanların hem yaşadıkları dönem hem de sonraki nesillerde, ulular olarak adlandırılmalarına neden olmuştur (Ersan, 2018). Âşıklık/Ozanlık geleneğinin kökleri yapılan tespitlere göre İslamiyet'ten önceki Orta Asya Türk kültürüne dayanmaktadır. O dönemde yaşayan ozanların Türk kavimleri içinde farklı isimlerle adlandırıldıkları bilinmektedir. Altay Türklerinde kam, Kırgızlarda baksı, Tunguzlarda şaman, Yakutlarda oyun ve Oğuzlarda ozan şeklinde adlandırmalar bunlardan bazılarıdır (Şahin, 1983). Yedi Ulular Alevî- Bektaşî geleneğinde sazlı sözlü geleneğin de başlangıcı sayılırlar. Eserleri ile Alevî inancını halka aktaran bu ozanlar, sadece bir inancın değil aynı zamanda önemli kültürel bir geleneğin de temellerini atmaları nedeniyle Alevî- Bektaşî geleneğinin yapı taşlarından kabul edilirler. Ozanların ortak değerlerinin başında başında, Hakk, Muhammed (SAV), Ali üçlemesi, Ehl-i Beyt sevgisi, On İki İmam kültürü, insan özü, 'Eline, diline, beline hâkim ol 'öğretileri gelmektedir (Ersan, 2018).

2. İLETİŞİM SOSYOLOJİSİ AÇISINDAN KANAAT ÖNDERLERİNİN ÖNEMİ

Kültür, antropoloji, edebiyat, tarih, sosyoloji, etnoloji, iletişim bilimleri gibi sosyal bilimlerin kesişim noktalarından birisidir. Bu bilimler kültürü, kendi alanları ve kapsamaları dahilinde değerlendirirler ancak ortak bir yaklaşım olarak insanı hayvandan ayıran, tüm öğeleri kapsayan ve gelecek nesillere aktarılan semboller sistemi (Erdentuğ, 1981: 35) olarak nitelendirilebilir. Kültür kelimesinin iletişim sosyolojisi açısından iki önemli özelliği vardır. Bunlardan birincisi insan yaşamını, toplumsal açıdan şekillendiren yaşam biçimlerini ihtiva ediyor olması, diğeri ise kuşaktan kuşağa aktarım özelliği ve bu aktarım işlevinin iletişimin farklı biçim ve fonksiyonları aracılığı ile uygulanıyor olmasıdır. Nitekim kanaat önderi kavramı da bu işlevi yerine getiren araçlardan birisidir. İletişim süreci içerisinde, bir fikrin, mesajın algılanması ve anlamlandırılması amacıyla, hedef kitle ile kaynak arasında aracılık eden kişiler, kanaat önderi olarak nitelendirilirler. Özellikle kitle iletişim sürecinde kitlelerin mesajı algılaması ve kabul etmesi açısından, önemlidirler. Dolayısıyla bir toplumun sosyokültürel yapısı, o toplumun

kanaat önderlerinden bağımsız düşünülemez. Buradan hareketle Alevi-Bektaşî kültürünün kanaat önderleri olarak nitelendirilen 7 Ulu Ozanlar ve eserleri araştırmanın temelini oluşturmuştur.

3. YÖNTEM

Tarihte metafor üzerine yapılmış ilk çalışma, Aristo tarafından yazılan Poetics adlı eserdir (Yunusoğlu, 2016: 44). Aristo'ya göre yerinde kullanılan metafor bilineni bilinmeyene bağdaştırmak suretiyle ifadeye “cazibe”, “açıklık” ve “seçilirlik” kazandırılır. Kavramsal Metafor Teorisi, George Lakoff ve Mark Johnson tarafından, 1980 yılında *Metaphors We Live By* adlı eserin yayınlanmasıyla literatüre kazandırılan bir teoridir. Bu teori, metaforların kavramsal düzeyde incelendiği, bilişsel anlam bilimine dayanır. Türkiye Türkçesi kaynaklarında “istiare, deyim aktarması, eğretilme, öğretilme” şeklinde değerlendirilen metafor bahsi, Doğan Aksan'ın çalışmaları ile derinlik kazanmıştır (Yunusoğlu, 2016: 47). Metafor, dilden psikolojiye kadar geniş bir yelpazeye yayılmış bir meseledir (Şahan, 2017: 174-175). Çalışmada, şiirlerdeki metaforları tespit etmek için Pragglejaz Group tarafından geliştirilen MIP (Metaphor Identification Procedure) yöntemi kullanılmıştır. MIP yöntemi üç aşamadan oluşur. İlk olarak genel anlam belirlenimi amacıyla metnin tümü okunur. İkinci aşamada metinde yer alan sözsel ögeler belirlenir. Son aşamada ise metindeki her bir sözcük unsuru için bağlamsal anlam analizi yapılır. Bu aşamada metnin genel anlamı ile bağlamsal anlam arasındaki benzerlik ve farklılıklar ortaya konularak, eğer metnin geneline nazaran bağlamsal başka temel anlamlar var ise belirlenir. Genel metin ile bağlamsal anlam temellerinin çelişip çelişmediği analiz edilir. Genel metin ile bağlamsal temeller arasında karşılaştırma yapılarak, mevcut sözcüksel unsurların metaforik incelemesi yapılır (Pragglejaz Group, 2007: 3). Ozanların tüm eserlerinin incelenmesi mümkün olmadığı için bu ozanların Hz. Ali ile ilgili temel özelliklerin yoğun bir şekilde vurgulandığı eserler çalışmaya dahil edilmiş, verilerin toplanmasında literatür, verilerin analizinde ise metafor analizi yöntemi kullanılmıştır. Örneklem belirlenirken örneklem yöntemlerinden amaçlı ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı ölçüt örnekleme, örneklem grubunun belirli ve araştırılan niteliklere sahip olan bir popülasyondan rastgele seçilmesi işlemidir (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

4. BULGULAR

4.1 Seyyid Nesîmî Eserlerinde Geçen Hz. Ali Metaforlarının Analizi

Seyyid Nesîmî 'nin Hz. Ali'nin faziletlerinden bahsettiği, Velâyet-nâme ve Fazîlet-nâme isimli iki önemli eseri bulunmaktadır. Fazîlet-nâme; Şeyh Rükneddin tarafından yazılmış, Farsça

mensur bir eserden yararlanılarak 1519 yılında Yemînî tarafından yazılmıştır. Fazilet adı verilen 19 bölümden meydana gelen eserde, temel olarak Hz. Ali'nin hayatı ve menkıbeleri işlenmiştir (Tepeli, 1994). Velayet-nâme'nin de içinde bulunduğu B nüshasında 99 farklı şaire ait 452 adet manzume bulunmaktadır. Bu eserde, Nesimî mahlasına ait 30 manzume bulunmaktadır. Bu 30 manzumeden 23'ü Cahit Öztelli ve Hüseyin Ayan tarafından neşredilmiştir. Geriye kalan 7 manzumeden 2'si Filiz Kalyon (2015: 786) ve Ahmet Tanyıldız (2019: 166) tarafından, bir manzume ise Qahramanov (1973: II/587, III/156) ve Sadîq (2008: 165) tarafından neşredilmiştir.

Kul Nesîmî'nin 'Nefes' isimli eserinden alınan bu dörtlükte, 'Şah-ı Merdan gibi ulumuz vardır', dizesinde geçen Şah-ı Merdan metaforunun haritalaması şu şekildedir:

Biz müftü bilmeyiz fetvâ bilmeyiz

Kıyl u kal bilmeyiz iftâ bilmeyiz

Hakikat bahsinde hatâ bilmeyiz

Şâh-ı Merdan gibi ulumuz vardır

Kaynak: Şah-ı Merdan

Hedef: Hz. Ali

Merdan: Osmanlıca mertlik

Dürüstlük

Mert

Sözünün eri olma

Erkek

Güç, kudret

Yiğit

Yürekli, kahraman, alp

Kaynak: Şah: Farsça

Hedef: Hz. Ali

Hükümdar

Önder, lider

Dal

Yaslanacak, sığınılacak liman

Sultan

Lider, önder, kudret

Asıl

Öz, kaynak, kök

Şah-ı Merdan: Mertlerin Şahı

Gücün, kudretin, kaynağın temeli.

Yine aynı eserin, 'Başka şey bilmeyiz Alimiz vardır' dizesinde ise: Şah-ı Velayet, Ali'miz, dizelerinin metafor haritalaması şu şekildedir:

Ey zâhid sûrete tapma Hakkı bul

Şâh-1 Velâyete olmuşuz hep kul

Hakikat şehrinde geçer bize yol

Başka şey bilmeyiz Alimiz vardır

Kaynak: ULU

Hedef: Hz. Ali

Şah-1 Velayet

Velilerin şahı, en büyük Veli

Ulu

Yücelik, Uluhiyet

Yukarıdaki dörtlükte kullanılan Şah-1 velayet metaforu ile, velilerin en büyüğü olarak ululuk, yücelik vurgusu yapılırken, ‘Başka şey bilmeyiz Alimiz vardır’ dizesinde ise, Ali’ bizden olan, onun haricindeki her şeyin yok sayıldığı, aidiyet duyulan ve kendisinden başka her şeyin yok hükmünde olması, vurgulanmıştır. Bir başka eserde ise ‘Ali derler pirimize’ dizeleri dikkat çeker.

Mürit mürşidine uydu

Erenler manisini duydu

Münafıklar nice kıydı

Tiğ çektiler pirimize

Erenler Şah'tan gelirler

Ali derler pirimize

İmamların kullarıyız

Münkir ermez sırrımıza

Kaynak: Pir

Hedef: Hz. Ali

Rehber

Kendisine güvenilen, Baş, Manevi Önder, Ulu

Pir, nitelendirmesinin metafor analizine göre, yolun temsilcisi, rehber, baş, güvenilen olmak, uluhiyet gibi anlamların öne çıktığı görülmektedir.

4.2. Şah Hatâyî Şiirlerinde Geçen Hz. Ali Metaforlarının Analizi

Şah İsmail Hatâyî'nin temel eseri, Hatâyî' Divanıdır. Bu eserde, Kur'an'ı Kerim'de yer alan olaylar, Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Hüseyin, Hz. Zeynelabdin, Hz. Musa El-Kazım, Hz. İsa, Hz. Yusuf, Hz. Hızır, Yakup vb. peygamberler vasıtasıyla sembolleştirilerek anlatılmıştır (Hasan, 2008). Şah Hatâyî, Gazel isimli eserinde Hz. Ali'yi ‘Kevserin suyu, şehsüvâr,

Perverdigar, Şah, Zülfikar' metaforları ile nitelendirmiştir ve metafor haritalaması şu şekildedir:

Din Muhammed dinidür salli“alâ sâhib vekâr
Kevserin suyun viren şâhım Ali“dür şehsüvâr
Hem sahîdür hem sehâdur kâinatın aynıdur
Kimse ne bilür anın sırrın bilür Perverdîgâr
Didiler kim bu cihânın nûr-ı kimdür kim ola
Mir Hasan“dur şah Hüseyin“in âli oldı yadîgâr
Daş yarıldı çıhdı Düldül eyer ü yükân ile
Ey münâfık yola gelgileyleme şâhdan kenâr
Hande varsan ey Hatâyîsen bu lafzı söylegil
Lâ-fetâ illâ Ali lâ-seyfe illâ Zülfikâr

Kaynaklar

Hedef: Hz. Ali

Kevser Suyu: Arapça kutsal Irmak	Hayat kaynağı, kutsal ırmak, cennet
Şehsuvar: Osmanlıca Süvari	Güç, kudret, yiğitlik, liderlik
Perverdigar: Farsça, Tanrı	İlahi, kutsal, tüm değerlerin üzerinde, en yüce
Şah: Farsça, lider	Sultan, hükümdar
Zülfikar: Arapça, Kılıç	Savaşçılık, güç, yiğitlik, kudret

Şah Hatâyî'nin başka bir eserinde ise Hz. Ali 'ayna, ayn-ı mazhar, kevser, kanber' metaforlarıyla ifade edilmiştir. Bu metaforların haritalaması şu şekildedir:

Ali“dir aynamızda ayn-ı mahzar
Zemin ü âsumânın enveriyüz
Zâtın Allah mazharıdur yâ Ali
Kibr ü leyn senden beridür yâ Ali
Bu Hatâyî kayser ü hakan ü cem
Kanber“inin Kanber“idür yâ Ali

Kaynaklar**Hedef: Hz. Ali**

Ayna	Benlik, öz, aitlik, yansıtma.
Ayn-ı mazhar: Arapça	Karşılaşma, şereflenme, nail olma
Allah Mazharı	Kutsiyet, şeref
Kanber	Vefa, sadakat

4.3. Fuzûlî, Eserlerinde Geçen Hz. Ali Metaforlarının Analizi

Mehmet Bin Süleyman (Fuzûlî) nin Türkçe eserleri, Divan, Beng ü Bâde, Leylâ ile Mecnun, Hadikatü's-Süeda, Mektuplar'dır. Bu eserler içerisinde en çok ilgi gören eserler ise Türkçe Divanı ile Leyla ve Mecnun isimli eserleridir (Şahin, 2007). Abdülbaki Gölpınarlı (1948) ve Ali Nihat Tarlan (1950) tarafından kasideler haricinde neşredilen divanın tamamı Kenan Akyüz, Süheyl Beken, Sedit Yüksel ve Müjgân Cunbur tarafından neşredilmiştir (1958). Fuzûlî, Türkçe bir kasidesinde (Akyüz vd., 1958) Hz. Ali'den şu şekilde bahseder:

Gonca bağı dehr-ı bi-dad ile evvel kan olur
Sonra yüz lutf ile gönli açılır handan olur
Yüz meşakkat çekse kam-ı dil bulur encam-ı kar
Her kimin alemde mevlası Şah-ı Merdan olur
Tabe-i ferman eder hükmüne cümle alemi
Murteza hükmüne her kim tabi-i ferman olur
Dem vuram evsaf-ı evlad-ı Ali'den nitekim
Medh-i evlad-ı Ali müstevcib-i gufran olur

Kaynaklar**Hedef: Hz. Ali**

Şah: Farsça, lider	Sultan, hükümdar
Merdan: Osmanlıca mertlik	Dürüstlük
Şah-ı Merdan	Mertlerin şahı
Murteza (Hz. Ali lakabı)	Beğenilen, kendisinden razı olunan, seçkin
Müstevcib-i Gufran	Seçilmiş, bağışlanmış, mağrifetli

Fuzûlî, eserinde Hz. Ali, mertlerin şahı, seçkin, yüce gibi vasıflarla nitelendirilmiştir. Kanuni'ye sunduğu ve Bağdat'ın vasıflarını anlattığı bir kasidesinde ise Hz. Ali'den; "Şah-ı Zülfikar" "Şah-ı Merdan" olarak bahsettiği görülmektedir. Bu eserin metafor haritalaması şu şekildedir:

"Bunda bağlamış gaza şimşarini sultan-ı Rum / Bunda salmış saye-i ikbal Şah-ı Zülfikar"

Kaynaklar

Hedef: Hz. Ali

Şah: Farsça, lider

Sultan, hükümdar

Merdan: Osmanlıca: Mertlik

Dürüst, mert, yiğit

Zülfikar: Hz. Ali'nin kılıcı

Güçlü, yiğit, kahraman, alp

Fuzûlî'nin Hz. Ali'yi yiğitlik, dürüstlük, mertlik, kahramanlık gibi özelliklerini öne çıkaran metaforlarla nitelendirdiği görülmektedir.

4.4. Yeminî Eserlerinde Geçen Hz. Ali Metaforlarının Analizi

Ozan Yeminî'nin bilinen en önemli eseri Fazîletnâme isimli eserdir. Bu eser, Hz. Ali'nin biyografik romanıdır (Tepeli, 2002: 3-28; Kırman, 2004; Tepeli, 2011: 50-55). Ozan Hz. Ali'den şu şekilde bahsetmektedir:

'Ki ol Nur'u velayet Ali'dir. / Nur Ali'ye erişen velidir'.

Kaynaklar

Hedef: Hz. Ali

Nur: Işık

Yol gösteren, önder, aydınlatan

Velayet

En üst makam, hak makamı, ululuk, kutsiyet.

Alevilikte, Velayet Makamının, manevi makamlar içerisinde en üst makam olduğuna inanılır. Bu makam özüne hakka ulaşmış ulular makamıdır. Ozan, Yeminî, eserinde Hz. Ali'yi bu makamın temsilcisi, ulu ve bir veli olarak nitelendirir. Bir başka eserinde ise kullandığı metafor haritalaması ise şu şekildedir:

Bunca işler ki kılıptır kudreti haktan ayan

Muciz nuru neviden Ruşen ayettir Ali

Hatem tıyyı bir pula değmez sahasını olsa yâd

Nesli İbrahim kânn-ı sahavettir Ali

Nice din düşmanlarının kanını döktü yere

Hakkı inkâr edene sahib-i siyasettir Ali

Yeminî, Hz. Ali'yi ayet, nur, ruşen, sehavet, sahib-i siyaset metaforları ile ilişkilendirmiştir.

Bu metaforların haritalaması ise şu şekildedir.

Kaynaklar

Ayet: İşaret, delil

Nur: Işık

Ruşen: Aydınlık

Sahavet: Cömertlik

Sahib-i siyaset

Hedef

Menzil, yol, önder, lider

Aydınlatan, bilge, öğreten

Aydın, bilge, öncü kişi

Bolluk bereket kaynağı

Koruyan, malik olan

Yeminî eserlerinde Hz. Ali'nin, ulu, bilge, öncü, malik olma gibi özelliklerini vurgulayan, metaforlarla nitelendirildiği görülmektedir.

4.5. Vîrânî' Şiirlerinde Geçen Hz. Ali

Ozan Vîrânî' nin başlıca eserleri Vîrânî Divanı, İlm-i Virani Baba Risalesi, Buyruk ve Farknamedir (Albayrak, 2013). Vîrânî' Eserinde Hz. Ali, 'Sır, meydan, merdan, yezdan, rahman, canan, taban, destan, ayan, pinhan, umman, peyman, hayran, umman, vakan, irfan, mercan' metaforlarıyla nitelendirilmiştir ve metafor haritalaması şu şekildedir:

E's - selam ey sırr - 1 Kur'an e's - selam

E's - selam ey merd - i meydan e's - selam

E's - selam ey din ü iman e's - selam

E's - selam ey Şah - 1 Merdan e's - selam

E's - selam ey fazl - 1 Yezdan e's - selam

E's - selam ey nur - 1 Rahman e's - selam

E's - selam ey can u canan e's - selam

E's - selam ey Şah - 1 Merdan e's - selam

E's - selam ey mah - 1 taban e's - selam

E's - selam ey mir - i devran e's - selam

E's- selam ey dilde destan e's- selam

E's- selam ey Şah- 1 Merdan e's- selam

E's- selam ey günden ayan e's- selam

Es- selam ey genc- i pinhan es- selam

E's- selam ey Bahr- 1 umman e's - selam

Es- selam ey Şah- 1 Merdan e's- selam

E's - selam ey sakı - i peyman e's - selam

E's - selam ey mest ü hayran e's - selam

E's - selam ey la'l - i mercan e's - selam

E's - selam ey Şah - 1 Merdan e's - selam

E's - selam ey ab - 1 hayvan e's - selam

E's - selam ey dürri va kan e's - selam

E's - selam ey cana kurban e's - selam

E's - selam ey Şah - 1 Merdan e's – selam

E's - selam ey ey cümleye can e's - selam

E's - selam ey Şah - 1 irfan e's - selam

E's - selam ey Şah - 1 Viran e's - selam

E's - selam ey Şah - 1 Merdan e's – selam

Kaynaklar

Kur'an Sırrı

Merd-i Meydan

Şah-1 Merdan

Fazl-1 Yezdan

Hedef

Hakkın temsilcisi, en üst makam, ululuk

Sözünün eri, dürüstlük timsali

Mertlerin şahı

Hakkın lütfuna en fazla mazhar olan, yüce, ulu

Nur-ı Rahman	Merhamet, bolluk, bereket, iyilikte örnek olan
Can-u Canan	Sevgili, en çok sevilen
Mah-ı Taban	Kendisine sığınılan, güçlü, yüce, temel, öz.
Mir-i Devran	Tüm zamanların en ulusu, kumandan
Dilde Destan	Övgüye mazhar olan
Günden Ayan	Seçkin
Genc-i Pinhan	Hazinelerin en kıymetlisi
Bahr-ı Umman	Alimlerin Alimi, ilimde en yüce olan
Sak-ı Peyman	Dürüst, mert, özü sözü bir
Mest-ü Hayran	Hakk aşkıyla kendinden geçen
Lal-i Mercan	Her hali kıymetli olan
Dür-i Vakan	İleri görüşlü, her şeyi bilen
Şah-ı İrfan	Kemale ermişlerin en yücesi
Şah-ı Viran	Yüce, ulu, tek

Ozan, başka bir eserinde ise Hz. Ali'den "Serdar, Şule-i Envar, Gülzar, Didar, Haydar-ı Kerrar, Seyyid" metaforları ile bahseder. Bu eserin metafor haritalaması ise şu şekildedir:

Biz Urum abdalıyız serdarımız Seyyid Ali

Çeşmimizde şu'le-i envarımız Seyyid Ali

Bülbül-i şeyda biziz gülzarımız Seyyid Ali

Dinimiz imanımız ikrarımız Seyyid Ali

Nur-i Ahmed Hayder-i Kerrar'ımız Seyyid Ali

Kande baksak dembedem didarımız Seyyid Ali

Kaynaklar

Serdar

Şule

Envar

Hedef

Komutan, önder, ulular ulusu

Önder, kılavuz,

Yol gösteren, aydınlatan

Gülzar	Etrafına güzellik saçan
Hayder-i Kerrar	Cesur, yiğit, güvenilir
Didar	Benlik, öz, bizden olan
Seyyid	Peygamber'in temsilcisi

Ozan Viranı eserlerinin metafor haritalamasına göre Hz. Ali'nin, önderlik, kılavuzluk, bilgelik, peygamber temsilciliği' özelliklerini vurgulayan metaforlarla nitelendirildiği görülmektedir.

4.6. Pir Sultan Abdal Eserlerinde Görülen Hz. Ali Metaforları

Şairin hayatı ile ilgili bilgilerin büyük bir kısmı, çeşitli halk rivayetleri ile başta Pertev Naili Boratav, Aldülbaki Gölpınarlı ve Cahit Öztelli olmak üzere bazı araştırmacıların, Pir Sultan Abdal mahlaslı şiirlerden elde ettikleri çıkarımlardan ve yorumlardan ibarettir (Bekki, 2019).

Pir Sultan Abdal'ın eserinde Hz. Ali'den bahsederken 'derman, ferman, şah, Zülfikar, imam, Arslan, Haydar, Mürteza, veli, sultan, mihman' metaforlarını kullandığı görülmektedir. Bu eserin, metafor haritalaması şu şekildedir:

Gel benim derdime bir dermen eyle
Kamu dertlilere derman olan Şah
Yüzüme gözüme bir ferman eyle
Alemler hükmüne ferman olan Şah
Müsa esasını ejderha kılan
Yezit leşlerine korkular salan
Muhammed Zülfikar çalan
Kamu müminlere İmam olan Şah
Seyrangahı imiş arşın yücesi
Düldül imiş Kanber'inin hocası
Server Muhammed'in Mi'rac gecesi
Yedinci felekte arsalan olan Şah
Bir ismin Haydar'dır bir ismin Ali
Hak, Murtaza dedi sana ya Veli
Cihanın ahiri hem de evveli

Velayet mülküne sultan olan Şah
Pir Sultan Abdal'ım meydanda gezdim
Her nereye vardım Ali'yi gördüm
Dilimde tesbihim, gönlümde verdim
Sınık gönüllere mihman olan Şah

Kaynaklar**Hedef**

Şah	Hükümdar, lider, öncü
Zülfikar	Savaşçı, yiğit, cesur
İmam	Önder, kurucu, örnek
Derman	Tüm sıkıntıların çaresi, güçlü
Ferman	Emir, irade, buyruk, hükümdarlık, ululuk
Arslan	Güçlü, cesur, yüce
Haydar	Güçlü, heybetli, cesur
Murtaza	Beğenilmiş, seçkin, kendisinden razı olunan
Veli	Yardım eden-edilen, koruyup kollayan, korunan
Evvel-Ahir	Tüm zamanlardan ari her şeyin başı olan
Sultan	Güç, kuvvet, kudret
Mihman	Kalıcı, gönüllerde sevgisi baki ve sonsuz olan

Ozan Pir Sultan Abdal'ın bir başka eserinde ise Hz. Ali'den bahsederken 'Aliyyül Mürteza, şah, haydar ve pir' metaforlarını kullandığı görülmektedir. Bu metaforların haritalaması ise şu şekildedir:

Her seher vaktında güller dikelim
Dikelip diktiğimiz yerde bitelim
Biz gönül terazisin hak bilelim
Hü diyelim, dem sürelim Ali aşkına
Aliyyülmurtaza'nın yolları aşkına
Her seher vaktında açar gülümüz

Dalın ötüşür bülbüllerimiz
Gizli tutmuş yolun bizim pirimiz
Hü diyelim, dem sürelim Ali aşkına
Aliyyülmurtaza'nın yolları aşkına
Baktıkca görünür imam evleri
Hazret-i Fatma'nın gonca gülleri
Hazret-i Şah'ımın dökme dilleri
Hü diyelim, dem sürelim Ali aşkına
Aliyyülmurtaza'nın yolları aşkına
Pir Sultan'ım Haydar, gelir uçmağa
Ayrılmış ırmak gölünden içmeğe
Hazret-i Şah'ın köşküne geçmeğe
Hü diyelim, dem sürelim Ali aşkına
Aliyyülmurtaza'nın yolları aşkına

Kaynaklar**Hedef**

Murtaza	Seçilmiş, beğenilen, yüce
Pir	Önder, lider, kılavuz
Şah	Hükümdar, lider, öncü
Haydar	Cesur, yiğit, güçlü

Pir Sultan Abdal eserlerinde Hz. Ali'nin, cesur, seçkin, ulu, yüce, güç ve kudretli gibi sıfatları çağrıştıran metaforlarla tasvir edildiği görülmektedir.

4.7. Kul Himmet Eserlerinde Hz. Ali

Kul Himmet'in yaşamı ve eserleri üzerine yapılan ilk araştırma Cahit Öztelli tarafında yapılmıştır. Metin Turan, İbrahim Arslanoğlu, Doğan Kaya Kul Himmet eserlerini ortaya koyan önemli araştırmacılarıdır (Özcan, 2011). Kul Himmet "Bütün Osmanlı topraklarını köy köy dolaşmış, eserlerini bu geziler sırasında yazmış, Hacı Bektaş-ı Veli dergahının önemli dervişlerinden birisi olarak kabul edilmektedir (Koca, 1990: 163). Kul Himmet eserlerinde Hz.

Ali'yi Haydar, Arslan, Seyyid, Şah, Bal, Merdan, Sultan metaforlarıyla nitelendirmiştir. Bu metaforların analizi şu şekildedir:

Kaynaklar

Hedef: Hz. Ali

Haydar	Cesur, yiğit, güçlü
Aslan	Güçlü, cesur, yiğit
Seyyid	Şanlı, Şerefli, Seçkin
Şah	Hükümdar, lider, öncü
Merdan	Mert, yiğit
Bal	Sevilen, hoşnut olunan
Sultan	Hükümdar, lider

Kalbindeki kini kibrini bırak
Muhammed Ali'nin cemâlin görek
Türablıktan a'lâ yol mu bulunur
Şükr olsun türablıktan doğrudur yolum
Ali'ye de malûm, ahvâlîm, hâlîm
Balım Sultan Haydar kend'aslan Ali'm
Türablıktan a'lâ yol mu bulunur
Balı'yı türab eden aşkın meyidir
Ali Seydi Şâh İbrahim soyudur
Türablıktan Şâh-ı Merdan huyudur
Türablıktan a'lâ yol mu bulunur
Kul Himmet'im "Kulhüvallahü ahad"
Cesetimden can kalmadı bu saat
Dün ü günü bildim idim Muhammed
Türablıktan a'lâ yol mu bulunur. (Cönk no: 9, sayfa: 73-74)

5. BULGULAR

Yapılan incelemeler sonucunda örnekleme dahil edilen 7 ulu ozan eserlerinde 48 Adet Hz. Ali metaforu kullanılmıştır. Bu metaforlar: Şahı Merdan, Kevser suyu, Şehsuvar, Zülfikar, Ayn-ı

mashar, Perverdigar, Ayna, Kanber, Müstevcib-i Gufran, Haydar, Ayet, Nur, Ruşen, Sehavet, Sahib-i Siyaset, Sır, Meydan, Yezdan, Rahman, Canan, Taban, Destan, Ayan, Pinhan, Umman, Peyman, Hayran, Vakan, İrfan, Mercan, Serdar, Şule-i Envar, Gülzar, Seyyid, Didar, Haydar-ı Kerrar, Derman, Ferman, İmam, Arslan, Haydar-ı Mürteza, Veli, Sultan, Mihman, ‘Aliyyül Mürteza, Şah, Haydar, Pir’ şeklindedir. Bu metaforların ilgili sıfat ve çağrışımı amaçlanan özellikler dikkate alındığında dört farklı kategori tespit edilmiştir. Bu kategoriler, Cesaret, hükümdarlık gibi güç çağrışımlı metaforlar; bilgelik, ilim çağrışımlı metaforlar, gelenekte önderlik, manevi rehberlik özelliklerinin öne çıkarıldığı metaforlar ve Hz. Ali’nin temel özelliklerinin vurgulandığı kişisel özelliklerini çağrıştıran metaforlardır. Belirtilen kategorilere göre bu metaforların analizi şu şekildedir:

Tablo 1. Yedi Ulu Ozan Eserlerinde Kullanılan Hz. Ali Metaforları (Cesaret, Hükümdarlık Metaforları)

Kategori	Kullanılan Metaforlar
Cesaret, Hükümdarlık, Güç, Yiğitlik, Mertlik	Şah-ı Merdan, Sultan, Zülfikar, Mir-i Devran, Haydar-ı Kerrar, Ferman, Haydar, Şehzuvar

Çizelge 1’e göre Hz. Ali’nin cesaret, hükümdarlık, yiğitlik gibi (güç) özelliklerinin vurgulandığı metaforlar: ‘Şah-ı Merdan, Sultan, Zülfikar, Mir-i Devran, Haydar-ı Kerrar, Ferman, Haydar, Şehzuvar’ şeklindedir.

Çizelge 2. Yedi Ulu Ozan Eserlerinde Kullanılan Hz. Ali Metaforları (İlmi Metaforlar)

Kategori	Kullanılan Metaforlar
Bilgelik, Alimlik, İlim	Pir, İmam, perverdigar, kevser suyu, Ayn-ı Mazhar, Allah Mazharı, Velayet, Fazl-ı Yezdan, Kur’an

Çizelge 2’ye göre Hz. Ali’nin Bilgelik, alimlik gibi ilmi yönüne dikkat çeken özelliklerinin vurgulandığı metaforlar: ‘Pir, İmam, Perverdigar, Kevser Suyu, Ayn-ı Mazhar, Allah Mazharı, Velayet, Fazl-ı Yezdan, Kur’an Mazharı, Mest-ü Hayran, Şah-ı Viran’ şeklindedir.

Çizelge 3. Yedi Ulu Ozan Eserlerinde Kullanılan Hz. Ali Metaforları (Manevi Rehberlik Metaforları)

Kategori	Kullanılan Metaforlar
Rehber, Öğretmen	Şah-ı İrfan, Nur, Ruşen, Ayet, Bahr-ı Umman, Dür-i Vakan, Şule, Envar, Gülzar.

Çizelge 3'e göre Hz. Ali'nin öğretmenlik, manevi rehberlik, gibi manevi vasıflarına dikkat çeken özelliklerin vurgulandığı metaforlar: 'Pir, İmam, Perverdigar, Kevser Suyu, Ayn-ı Mazhar, Allah Mazharı, Velayet, Fazl-ı Yezdan, Kur'an Mazharı, Mest-ü Hayran, Şah-ı Viran' şeklindedir.

Çizelge 4. Yedi Ulu Ozan Eserlerinde Kullanılan Hz. Ali Metaforlar (Temel Vasıflar)

Kategori	Kullanılan Metaforlar
Seçkinlik, Merhamet, Cömertlik gibi Temel Vasıflar (Sevilme Nedenleri)	Kanber, Ayna, Murteza, Müstevcib-i Gufran, Sehavet, Sahib-i siyaset, Nur-u Rahman, Can-u Canan, dilde destan, günden ayan, genç-i Pinhan, Lal-i Mercan, Didar, derman, murteza, mihman.

Çizelge 4'e göre Hz. Ali'nin temel kişisel özelliklerini yansıttığı düşünülen ve Alevi ahlakının temelleri olarak kabul edilen vasıfların öne çıktığı görülmektedir. Aynı zamanda Hz. Ali'nin sevilme nedenlerini oluşturan başlıca kişisel özelliklerinin vurgulandığı bu metaforlar: 'Kanber, Ayna, Murteza, Müstevcib-i Gufran, Sehavet, Sahib-i siyaset, Nur-u Rahman, Can-u Canan, Dilde Destan, Günden Ayan, Genç-i Pinhan, Lal-i Mercan, Didar, Derman, Murteza, Mihman.' şeklindedir.

6. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmanın amacı, Alevi- Bektaşî geleneğinin temsilcilerinden Yedi Ulu Ozan'ın eserlerinde Hz. Ali'nin ne şekilde konumlandırıldığını, iletişim sosyolojisi açısından araştırmaktır. Bu amaçla Yedi Ulu Ozan 'Nesîmî, Hatâî, Fuzûlî, Yemînî, Pîr Sultan Abdal, Virânî ve Kul Himmet' Eserleri araştırma evreni olarak belirlenmiştir. Örneklem olarak bu ozanların, Hz. Ali'yi metaforlar aracılığıyla ifade ettikleri iki eser (ölçüt örneklem) belirlenmiştir. Eserler, içerisinde Hz. Ali'nin nitelendirildiği metaforlar belirlenerek, kavramsal metafor analizi ile incelenmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda örnekleme dahil edilen eserlerde Hz. Ali', Şahı

Merdan, Kevser suyu, Şehsuvar, Zülfikar, Ayn-ı Mashar, Perverdigar, Ayna, Kanber, Müstevcib-i Gufran, Haydar, Ayet, Nur, Ruşen, Sehavet, Sahib-i Siyaset, Sır, Meydan, Yezdan, Rahman, Canan, Taban, Destan, Ayan, Pinhan, Umman, Peyman, Hayran, Vakan, İrfan, Mercan, Serdar, Şule-i Envar, Gülzar, Seyyid, Didar, Haydar-ı Kerrar, Derman, Ferman, İmam, Arslan, Haydar-ı Mürteza, Veli, Sultan, Mihman, ‘Aliyyül Mürteza, Şah, Haydar, Pir’ metaforları ile nitelendirilmiştir.

Metaforlar, çağrışımı amaçlanan nitelikler dikkate alındığında, dört farklı kategori tespit edilmiştir. Bu kategoriler, cesaret, hükümdarlık gibi güç çağrışımlı metaforlar; bilgelik, ilim çağrışımlı metaforlar; gelenekte önderlik, manevi rehberlik özelliklerinin öne çıkarıldığı metaforlar ve Hz. Ali’nin temel özelliklerinin vurgulandığı kişisel özelliklerini çağrıştıran metaforlardır. Belirtilen kategorilere göre Hz. Ali’nin cesaret, hükümdarlık, yiğitlik gibi (güç) özelliklerinin vurgulandığı metaforlar: ‘Şah-ı Merdan, Sultan, Zülfikar, Mir-i Devran, Haydar-ı Kerrar, Ferman, Haydar, Şehzuvar’ şeklindedir. Hz. Ali’nin Bilgelik, alimlik gibi ilmi yönüne dikkat çeken özelliklerinin vurgulandığı metaforlar: ‘Pir, İmam, Perverdigar, Kevser Suyu, Ayn-ı Mazhar, Allah Mazharı, Velayet, Fazl-ı Yezdan, Kur’an Mazharı, Mest-ü Hayran, Şah-ı Viran’dır. Hz. Ali’nin öğretmenlik, manevi rehberlik, gibi manevi vasıflarına dikkat çeken özelliklerin vurgulandığı metaforlar: ‘Pir, İmam, Perverdigar, Kevser Suyu, Ayn-ı Mazhar, Allah Mazharı, Velayet, Fazl-ı Yezdan, Kur’an Mazharı, Mest-ü Hayran, Şah-ı Viran’dır.

Hz. Ali’nin temel kişisel özelliklerini yansıttığı düşünülen ve Alevi ahlakının temelleri olarak kabul edilen bu vasıflar, Alevi-Bektaşî kültürünün anlaşılması açısından oldukça önemlidir. Aynı zamanda Hz. Ali’nin sevilme nedenlerini oluşturan temel kişisel özelliklerinin vurgulandığı metaforlar: ‘Kanber, Ayna, Murteza, Müstevcib-i Gufran, Sehavet, Sahib-i siyaset, Nur-u Rahman, Can-u Canan, Dilde Destan, Günden Ayan, Genç-i Pinhan, Lal-i Mercan, Didar, Derman, Murteza, Mihman.’ şeklindedir. Bulgularımız, Alevi-Bektaşî geleneği içerisinde Hz. Ali’nin kahramanlık, yiğitlik, dürüstlük, manevi rehberlik, bilgelik, cömertlik gibi özelliklerle nitelendirildiğini göstermiştir. Bu metaforlar Alevi-Bektaşî geleneğinde öne çıkan temel erdemleri ilim sahibi olma, dürüstlük, merhamet, rehberlik, yiğitlik, bilgelik, hoşgörü, cömertlik gibi nitelikler olduğunu göstermektedir.

Bu vasıfların, cem törenlerinde icra edilen eserler içerisinde yer alması ve geleneğin kanaat önderleri tarafından aktarılması ise, Alevi-Bektaşî kültürünün işlevsel olarak yaşatıldığını göstermektedir. Alevi-Bektaşî kültürünün kanaat önderleri olarak nitelendirilen ozanların eserlerinde, geleneğin manevi öncüsü olarak kabul edilen Hz. Ali’den ‘yiğit, cömert, bilge, alim’ gibi özelliklerin öne çıkarıldığı metaforlarla bahsedilmektedir. Araştırmanın Alevi

kültürünün temel niteliklerine ve kültürel aktarımda sosyolojik unsurların önemine dikkat çekilmesi açısından, katkı sunacağı düşünülmektedir. Alevi-Bektaşî geleneğini temsil eden birçok değerli ozan ve eser bulunmaktadır. Aynı zamanda araştırma kısıtlarını oluşturan bu noktanın, ozan-eser araştırmaları açısından bizden sonraki araştırmalar için bir pusula olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- [1] Albayrak, N. (2013). *Virânî*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.
- [2] Aslanoğlu, İ. (1997). “*Kul Himmet*”. Ekin Yayınları, 1997, s.7.
- [3] Ayan, H. (1973). “Kul Nesimi’ye Ait Olduğu Sanılan Şiirler”. Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi, 6, 21-33.
- [4] Ayan, H. (2002). Nesîmî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Tenkitli Metni. 2 C. Ankara: TDK Yayınları.
- [5] Bekki S, Yalçın E (2019). Bazı Fütüvvetnameler ve Şecerenameler Işığında Hz. Ali. Türk Kültürü ve *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 0(90), 25- 46.
- [6] Boratav, Pertev Naili, A. Gölpınarlı (1943). Pir Sultan Abdal. Ankara: Ankara Üniversitesi DTCF Yay.
- [7] Demirkaya, B. ve Gemici, H. İ. (2022). Âşık Mustafa Kurbanoğlu'nun Aşk Şiirlerinin Kavramsal Metafor Teorisi Işığında Değerlendirilmesi. *Kültür Araştırmaları Dergisi*, (15), 1-29.
- [8] Erdentuğ, A. (1986). Kültür Alanı Yaklaşımı. *Bellekten*, 50 (196), 229-246.
- [9] Ersan, M. Ö. (2018). *7 Ulu Ozanlar*. Salon Yayınları. Folklor ve Turizm Derneği Yay. 36-37.
- [10] Gölpınarlı, A. (1953). Pir Sultan Abdal Hayatı ve Şiirleri. İstanbul: İstanbul Maarif Kitaphanesi ve Matbaası.
- [11] Hasan, Ö. Ü. A. H. (2018). *Şah İsmail Hatayi' nin Eserleri Başlıklı Divanda Dini Semboller*. Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Zincirli.

- [12] Kalyon, F. (2015). “Nesimi’nin Divanında ve Diğer Kaynaklarda Rastlanmayan Şiirleri”. *Turkish Studies*, 10, 16 (Prof. Dr. H. Ömer Karpuz Armaganı), 783-806.
- [13] Özcan, S. (2011). *Kul Himmet’in Şiir Dünyası, Şiirlerinde Gelenek, Etkileşim ve Eğitim* (Doctoral dissertation, DEÜ Eğitim Bilimleri Enstitüsü).
- [14] Öztelli, C. (1969). “*On Yedinci Yüzyıl Tekke Şairi Kul Nesîmî*”. Ankara: Türk Etnografya, Folklor, Turizm Derneği, 1969.
- [15] Pragglez Group. (2007). “MIP: A Method for Identifying Metaphorically used Words in Discourse. *Metaphor and Symbol*, 22(1): 1-39.
- [16] Qəhrəmanov, C. (1973). *İmâdüddîn Nesîmî, Eserleri*. 3 C, Bakı: Azərbaycan SSR İlimlər Akademiyası Respublika El Yazmalar Fondu “İlim” Neşriyyatı.
- [17] Sədiq (Düzgün), H. M. (2008). *Seyyid İmadəddin Nəsimi*, Türkçe Divanı. Təbriz şəhəri: Əxtər Neşriyyatı.
- [18] Şahan, K. (2017). Metafor Ne Değildir? *Kesit Akademi Dergisi*, 8: 166-176.
- [19] Şahin, E. (2007). Klâsik Türk edebiyatında Fuzûlî biyografileri. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, (9), 507-534.
- [20] Şahin, S. (1983). “*Ozanlık Gelenekleri ve Doğulu Saz Şairleri*”. Ankara: Yorum Matbaacılık.
- [21] Tanyıldız, A. (2019). Nesîmî’ye Atfedilen Bazı Yeni Şiirler Üzerine Bir Değerlendirme. Nesîmî Kitabı. (Editörler: Alim Yıldız-Yusuf Yıldırım). 147-175, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- [22] Tepeli, Y. (1994). *Yemini’nin Faziletnamesi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- [23] *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, V. (1982). Cilt s. 434, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- [24] Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayınevi.
- [25] Yunusoğlu, Mağfiret K. (2016). “*Budist Türk Çevresi Eserlerde Metaforlar*”. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2016.
- [26] Zaman, S. (2009). Alevi-Bektaşî Edebiyatı’nda “*Yedi Ulu Ozan*”. Can Yay, İstanbul.

İNTERNET KAYNAKLARI

- [1] <https://www.luggat.com/index.php#ceviri> (Erişim: 22.02.2023)
- [2] <https://docplayer.biz.tr/36140199-Sah-ismail-hatayi-nin-siirlerinde-hz-ali.html>
(Erişim: 22.02.2023)
- [3] <https://cem24d.wordpress.com/2009/11/26/ali%E2%80%99ye-ve-on-iki-imam%E2%80%99a-baglilik-siirleri/> (Erişim: 22.02.2023).
- [4] Erişim 22 şubat 2023 <https://www.kadinveaile.com/siirde-hz-ali/> (Erişim: 22.02. 2023)
- [5] http://www.asikremzani.net/ozanlar/Ozan_Virani.html (Erişim: 22.02. 2023)

İŞ-AİLE ZENGİNLEŞMESİNİN VE İŞ YAŞAM KALİTESİNİN İŞ DOYUMU ÜZERİNDEKİ ETKİSİ¹

Yüksek Lisans Öğrencisi, Tolga TOSUN

Süleyman Demirel Üniversitesi, <https://orcid.org/0000-0002-2412-591>

Doç. Dr., Hasan Hüseyin UZUNBACAK,

Süleyman Demirel Üniversitesi, <https://orcid.org/0000-0002-3297-1659>

ÖZET

Bu çalışmanın temel amacı, iş-aile zenginleşmesi ve iş yaşam kalitesi etkileşiminde çalışanların iş doyumunun artırılmasının nasıl sağlanacağını ortaya koymaktır. Araştırmanın evrenini, Harran Üniversitesinde görev yapan tüm akademik personeller oluşturmaktadır. 2023 yılında Harran Üniversitesine bağlı toplamda 1146 akademik personel bulunmaktadır. Mevcut araştırmada toplamda 343 veriye ulaşılmış olup eksik veya yanlış doldurduğu tespit edilen veriler anket formundan çıkarılmış ve analizler 321 anket üzerinden gerçekleştirilmiştir. Ölçüm tekniği olarak anket kullanılmıştır. Anket uygulaması kolayda örneklem yöntemi ile katılımcılara hem yüz yüze hem de farklı sosyal medya platformları vasıtasıyla iletilmiştir. SPSS 22.0 programı kullanılarak araştırmanın tanımlayıcı (betimleyici) istatistikleri, normallik ve güvenilirlik değerleri, korelasyon ve basit doğrusal regresyon analizleri gerçekleştirilmiştir. Araştırmadaki ölçüm araçlarının geçerliliklerin hesaplanmasında AMOS 24.0 programından faydalanılmıştır. Araştırma sonucunda; iş-aile zenginleşmesi, iş yaşam kalitesi ve çalışanların iş doyumunu arasında pozitif ve anlamlı yönde ilişkili olduğu, ardından iş-aile zenginleşmesinin ve iş yaşam kalitesinin çalışanların iş doyum düzeyleri üzerinde bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İş-aile zenginleşmesi, iş doyumunu, iş yaşam kalitesi.

GİRİŞ

Örgütlerde yöneticiler, çalışanların iş doyumuna öncelik vermektedir. Çalışanların iş doyumlarının artırılmasında bazı faktörler etkilidir. Bu faktörler arasında iş-aile zenginleşmesi ve iş yaşam kalitesi bulunmaktadır. İş-aile zenginleşmesi çalışanların olumlu duygularını teşvik etmeye katkıda bulunmakta bu durum çalışanların işteki tutum ve davranışlarını iyileştirerek işteki doyumunu düzeylerini arttırmaktadır.

İş-aile zenginleşmesi, insan kaynakları yönetiminin en önemli ikilemlerinden birisi olan bireysel ve kurumsal hedeflerin uyumlaştırılmasına ve karşılanmasına olanak sağlamaktadır. Söz konusu kavram bir çalışanın bir alandaki (örn.; iş) katılımının, başka bir alandaki (örn.; ev) işleyiş için faydalı olması sürecini ifade etmektedir (Lapierre vd., 2018). De Klerk, Nel ve Koekemoer (2015) iş-aile zenginleşmesi ile iş doyumunu arasındaki ilişkiyi açıklarken, zenginleştirme deneyiminin çalışanlara özerklik hissi verdiğini veya yeni beceriler geliştirmelerine yardımcı olduğunu öne sürmektedir. Çalışanların iş doyumlarının artırılmasında etkili olan faktörlerden bir diğeri iş yaşam kalitesidir. Örgüt yöneticilerinin çalışanlarının iş yaşam kalitesi algılarını belirlemesi ve iş tatminini düzeylerini arttırmak için

¹ Bu çalışma, danışmanlığı Doç. Dr. Hasan Hüseyin UZUNBACAK tarafından yürütülmekte olan ve Tolga TOSUN' un hazırlamakta olduğu yüksek lisans tez çalışmasından üretilmiştir.

önemli bir husustur (Krueger vd., 2002). Çalışan başarısı, iş yaşamının kalitesine bağlıdır. İş-yaşam kalitesi, iş doyumunu belirlemektedir. Yüksek düzeyde iş yaşam kalitesine sahip bireylerin daha yüksek düzeyde motivasyon ve iş doyumunu yaşamaktadırlar (Setyaningrum ve Ekhsan, 2021: 52).

Türkçe yazında daha önce söz konusu bu üç değişkeni (iş-aile zenginleşmesi, iş yaşam kalitesi ve iş doyumunu) birlikte inceleyen çalışmaya rastlanılmamasını bu çalışmanın yazın açısından özgünlük gösterebileceği ve yazına katkı sunabileceği düşünülmektedir. Bu çalışmanın önemli bir katkısı, genel iş-aile arayüzünün daha dengeli bir kavramsallaştırmasını sağlamaya başlayan iş-aile zenginleştirme sürecinin anlaşılmasına katkıda sağlamaktır. Bu çalışmanın temel amacı, iş-aile zenginleşmesi ve iş yaşam kalitesi etkileşiminde çalışanların iş doyumunun artırılmasının nasıl sağlanacağını ortaya koymaktır. Bu kapsamda Türkçe yazında iş-aile zenginleşmesi ile iş yaşam kalitesi algılarının durumsal etkilerinin araştırılmasının önem arz edeceği düşünülmektedir.

İş-Aile Zenginleşmesi (WorkFamilyEnrichment)

İş-aile zenginleşmesine (İAZ) ilişkin bilimsel anlayışın geliştirilmesi, iş-aile ilişkileri araştırmalarında teorik gelişimin desteklenmesi açısından önemlidir (Su vd., 2023). İAZ, bir yaşam alanında üretilen kaynaklar başka bir yaşam alanında yaşam kalitesinin artmasını sağladığı zaman ortaya çıkmaktadır (Greenhaus ve Powell, 2006). İAZ, “*bir rolün deneyimlerinin başka rolün yaşam kalitesini, bir başka ifadeyle performans ve duygulanım durumunu hangi düzeyde artırdığı*” biçiminde belirtilmektedir (Greenhaus ve Powell, 2006: 73). Bu tanımlar çerçevesinde iş aileyi olumlu yönde zenginleştirebilmekte ve aile de işi olumlu yönde zenginleştirebilmektedir (Kacmar vd., 2014: 33). Carlson vd., (2006: 131) tarafından iş-aile zenginleşmesinin çok boyutlu bir ölçümü geliştirilmiştir. Geliştirilen bu ölçekte, işten aileye doğru üç boyut (gelişim, etki ve sermaye) ve aileden işe doğru üç boyut (gelişim, etki ve verimlilik) yer almaktadır.

İş-aile zenginleşmesi hem teorik hem de pratik nedenlerle dikkate alınması gereken bir kavramdır (Wayne vd., 2006: 446). Yazında iş doyumunu farklı değişkenlerle ele alınmıştır. Örneğin, iş tatmini (Dewi vd., 2022), iyi oluş (Matei ve Virgă, 2022), iş tükenmişliği (Ollier-Malaterre vd., 2020), işten ayrılma niyeti (Aboobaker ve Edward, 2020).

İş Doyumu (JobSatisfaction)

İş doyumunu örgütsel davranış, çalışma/örgüt psikolojisi yazınında yoğun bir şekilde çalışılan ve araştırılan konular arasında yer almaktadır (Keser, 2019: 87). Söz konusu kavram birçok nedene bağlı olarak önemli ölçüde bir tutum değişkeni niteliğindedir (Snipes vd., 2023). Bir bütün olarak toplum ve bireysel bir çalışan açısından bakıldığında, bir örgütte iş doyumunu kendi başına arzu edilen bir sonuçtur. Pragmatik yönetim tarzı ve örgütsel etkinlik perspektifinden değerlendirildiğinde iş doyumunun hedeflenen sonuç değişkenleri ile hangi kapsamda bağlantılı olduğunu anlamak önem taşımaktadır (Luthans vd., 2021: 121).

Çalışanların iş doyumunu düzeylerinin değerlendirilmesi hem bireyler hem de kurumlar için büyük önem taşımaktadır (Yarim, 2021: 545). İşinden memnun olan bir çalışan kendini işine adamakta, başkalarını ve kendini önemsemekte ve kendisini çalıştığı kurumda daha güvende hissetmektedirler (Dziuba vd., 2020: 18). Bir kurumda memnuniyet düzeyi yüksek olan çalışanların daha üretken ve yüksek performanslı olacağı varsayımı uzun yıllardır yöneticiler arasında temel bir öğreti olarak sıklıkla kullanılan bir inanıştır (Singgih vd., 2020).

Yazında iş doyumunu farklı değişkenlerle ele alınmıştır. Örneğin; örgütsel bağlılık (Silva vd., 2023), öz-şefkat (RamosSalazar, 2022), algılanan örgütsel destek (Maan vd., 2020) tükenmişlik (Wang vd., 2020), işten ayrılma niyeti (Dağdeviren ve Kara; 2022).

İş Yaşam Kalitesi (Work-Life Quality)

İş yaşam kalitesi (İYK) bir bireyin doğrudan yaşamıdır. Kişiye ait ekonomik ödülleri ile sağlanan faydaları, çalışma koşullarını, kişiler arası ve örgütsel ilişkilerini, kişinin yaşamında oluşan içsel anlamı da içeren işin bütün boyutlarını kapsayan duygulardır (Jayakumar ve Kalaiselvi, 2012: 141). İYK kavramının ilk kez 1972 yılında ABD'nin New York eyaletinde gerçekleştirilen bir konferansta yazına kazandırılmıştır (Martel ve Dupuis, 2006: 336). İYK çalışanlara ödüller, iş güvencesi ve kariyer gelişimi için fırsatlar sunarak tatmin duygusunu koruyan ve sürdüren bir çalışma ortamını teşvik etme girişimleri (Almarshad, 2015: 142) ya da bireylerin iş yaşamlarına ilişkin olarak yaşadıkları memnuniyet, motivasyon, katılım ve bağlılık düzeyini ifade etmektedir (Srivasta ve Kanpur, 2014: 54). Bir diğer ifadeyle işin çalışanlara yönelik etkisi ile çalışanlardaki karar alma ve sorun çözme süreçlerine katılım sağlaması şeklinde belirtilmektedir (Maleki ve Hasanmoradi, 2017: 979). İYK, çalışanların iş yaşamlarındaki memnuniyetlerini, motivasyonlarını, işe bağlılık düzeylerini kapsamakla birlikte bir işletmede istihdamı sağlanan personelin bireysel ihtiyaçlarının karşılanmasında fayda sağlamaktadır (Srivastava ve Kanpur, 2014: 54). Bu nokta İYK'nin çalışanlarda üretkenliğin ve verimliliğin sağlanmasındaki önemini ortaya koymaktadır (Rastogi vd., 2018). Yani İYK çalışan memnuniyetinin artırılması için tasarlanan geniş içerikli bir program niteliğindedir (Saraji ve Dargasi, 2006: 8). Yazında İYK'nin farklı değişkenlerle ele alındığı görülmektedir. Örneğin, sosyal destek algısı (Ekizoğlu ve Hasırcı, 2023), psikolojik iyi oluş (Demir vd., 2021), iş motivasyonu (Kocman ve Weber, 2018), iş stresi (Aslan, 2023), mobbing (İlerigelen vd., 2022).

İş-Aile Zenginleşmesi ve İş Doyumu Arasındaki İlişki

İAZ ve iş doyumunu arasındaki ilişkinin mekanizmasını incelemek için *Genişlet ve İnşa Et Teori'sinden (BroadenandBuildTheory)* faydalanılabilir. Genişlet ve inşa et teorisi, olumlu deneyimlerin olumlu duyguları (ilgi, neşe, memnuniyet, sevgi, gurur gibi) besleyebileceğini, bunun da bireyin düşünce-eylem repertuarını genişletmeye ve kalıcı kişisel kaynaklar (entelektüel, fiziksel, sosyal ve psikolojik kaynaklar gibi) oluşturmaya yardımcı olabileceğini varsaymaktadır. (Wang vd., 2019: 5). Yazında İAZ ile iş doyumunu arasındaki ilişkileri (Kalliath vd., 2020; Koekemoer vd., 2020; Martinez-Sanchez vd., 2018; Roche ve Haar, 2020) tarafından ele alınan bazı çalışmalar da bulunmaktadır. Yukarıdaki bilgiler ışığında ve yazındaki yapılmış olan çalışmalar neticesinde İAZ'nin iş doyumunu artıran önemli faktörlerden birisi olduğu görülmektedir. Bu bağlamda aşağıdaki hipotez önerilmektedir:

H1: İAZ iş doyumunu pozitif yönde etkilemektedir.

İş Yaşam Kalitesi ve İş Doyumu Arasındaki İlişki

Faydacı ve insani bir bakış açısıyla, işlerinden tatmin olan çalışanların örgüte katkıda bulunmaları çok önemlidir (Abdallah vd., 2017). Önceki çalışmalar, çalışanların İYK'ne ilişkin algılarının iş doyumlarını önemli ölçüde etkilediğini göstermiştir (Saad vd., 2008: 223). Yazında İYK ile iş doyumunu arasındaki ilişkileri ele alan (Muskat ve Reitsamer, 2020; Dursun Temiz ve Sivuk; 2022; Kocman ve Weber, 2018; Ramawickrama vd., 2017; Yıldırım vd., 2023; Javanmardnejad vd., 2021) bazı araştırmalar da yer almaktadır. Yukarıdaki bilgiler ışığında İYK'nin iş doyumunu artıran önemli faktörlerden birisi olduğu görülmektedir. Bu bağlamda aşağıdaki hipotez önerilmektedir:

H2: İYK iş doyumunu pozitif yönde etkilemektedir.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

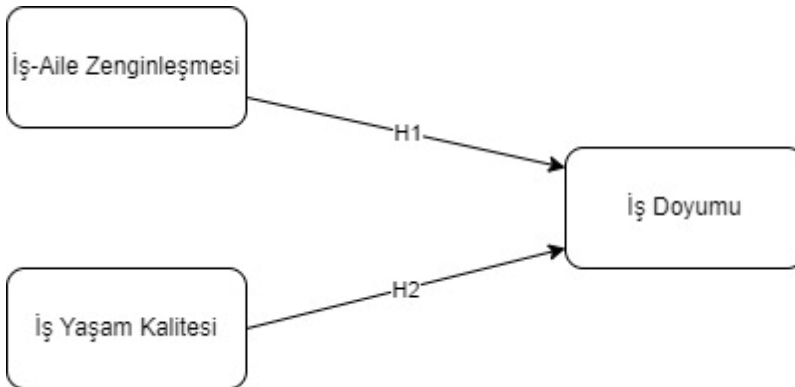
Bu çalışmanın temel amacı, iş-aile zenginleşmesi ve iş yaşam kalitesi etkileşiminde çalışanların iş doyumunun artırılmasının nasıl sağlanacağını ortaya koymaktır.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Bu araştırma Harran Üniversitesinde görev yapan tüm akademik personelleri kapsamaktadır.2023 yılında Harran Üniversitesine bağlı toplamda 1146 akademik personel bulunmaktadır. Mevcut çalışmada ölçüm tekniği olarak anket kullanılmıştır. Anket uygulaması kolayda örneklem yöntemi kullanılarak katılımcılara hem yüz yüze hem de farklı sosyal medya platformları vasıtasıyla iletilmiş ve toplamda 343 veri elde edilmiştir.Eksik veya yanlış doldurduğu saptanan veriler anket formundan çıkarılmış olup geriye 321 anket kalmıştır. Dolayısıyla analizler 321 anket üzerinden gerçekleştirilmiştir.Yazında güvenilir faktörlerin sağlanabilmesi için Kline (1994) ölçme aracında yer alan madde sayılarının 10 katı olmasını örneklem büyüklüğünün yeterli düzeyde olduğunun göstergesi olarak değerlendirilmektedir.Bu bilgiye binaen söz konusu çalışmada yer alan verilerin evreni temsil etme gücüne sahip olduğu gözlemlenmektedir.

Araştırmanın Yapısal Modeli

Bu çalışmanın hipotezlerini test etmek amacıyla oluşturulan araştırma modeli Görsel 1’de gösterilmiştir.

Görsel 1. Araştırmanın Tahmini Modeli

Araştırmanın Katılımcıları

Bu çalışmada katılımcıların %50,2’si kadın, %49,8’i erkek olup %82,0’i evli iken, %19,0’ı bekârdır ve yaş ortalaması 42,91±9,85’dir. Katılımcıların ünvanlarına bakıldığında %18,1’i araştırma görevlisi, %21,8’i öğretim görevlisi %20,9’u Dr. Öğr. Üyesi, %19,6’sı doçent ve %18,1’inin profesör olduğu görülmektedir.

Veri Toplama Araçları

Nicel araştırma deseninin ve kesitsel bir saha araştırmasının benimsendiği mevcut çalışmada anket formu üç bölümden oluşmaktadır. Anketin birinci bölümünde toplam otuz sekiz sorudan oluşan araştırmanın amacı kapsamında yer alan üç farklı değişken (iş-aile zenginleşmesi, iş yaşam kalitesi ve iş doyumunu) yer almaktadır. Bahsi geçen değişkenlerin ölçülmesinde 5’li Likert(1=Kesinlikle Katılmıyorum, 5=Kesinlikle Katılıyorum) tipinde derecelendirme uygulanmıştır. Söz konusu anket formunun ikinci bölümünde ise dört ifadeden oluşan

katılımcıların sosyo-demografik (cinsiyet, medeni durum, yaş, ünvan) özelliklerini tespit etmek için kişisel bilgi formuna yer verilmiştir. Anket formunda yer alan ölçüm araçlarına ilişkin bilgiler aşağıda belirtildiği gibidir.

İş-Aile Zenginleşmesi Ölçeği

İş-Aile Zenginleşmesi Ölçeği, Carlson vd. (2006) tarafından geliştirilip, Kacmar vd. (2014) tarafından sadeleştirilmiş ve Akçakanat ve Uzunbacak (2019) tarafından Türkçe güvenilirlik ve geçerliliği yapılmıştır. Ölçek 6 ifadeden oluşmakta olup iki boyuttan oluşmaktadır. Ölçekte ters madde yer almamaktadır. Ölçekte yer alan sorulara örnek olarak “*Ailem, bana yetenek kazanmam konusunda yardımcı olur bu da benim daha iyi bir çalışan olmamı sağlar*” verilebilir.

İş Doyumu Ölçeği

İş Doyumu Ölçeği, Weiss ve arkadaşları (1967) geliştirilmiştir. Baycan (1985) tarafından Türkçe geçerlik ve güvenilirliği yapılmıştır. Ölçek 20 ifadeden ve iki boyuttan oluşmaktadır. Ölçekte ters madde yer almamaktadır. Ölçekte yer alan sorulara örnek olarak “*Yaptığım iyi bir iş karşılığında aldığım övgüler oluyor*” verilebilir.

İş Yaşam Kalitesi Ölçeği

İş Yaşam Kalitesi Ölçeği, Chen ve Farh (2000) tarafından geliştirilmiş ve Yıldız (2013) tarafından Türkçe geçerlik ve güvenilirliği yapılmıştır. Ölçek 12 sorudan ve 4 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçekte ters madde yer almamaktadır. Ölçekte yer alan sorulara örnek olarak “*Şu anki işimin mesai süresi makuldür*” verilebilir.

Verilerin Analizi

Araştırmanın hipotezlerinin testinden önce ölçeklere ilişkin geçerlik (doğrulayıcı faktör analizi/DFA) ve güvenilirlik (Cronbach Alpha) analizleri gerçekleştirilmiştir. Verilerin analizinde SPSS 22 (frekans analizi, normal dağılım, güvenilirlik analizi gibi) ve AMOS 24 (DFA) programları kullanılmıştır. Araştırma modeline göre her bir yapının bağımlı değişken (iş doyumu) ile ilişkisini ve anlamlılığını belirlemek amacıyla belirlenen değişkenler (iş-aile zenginleşmesi ve iş yaşam kalitesi) arasındaki ilişkilerin tespitinde korelasyon testleri yapılmıştır. Son olarak bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenler üzerindeki etkilerini ölçümlemek amacıyla basit doğrusal regresyon analizi uygulanmıştır.

Araştırmada Kullanılan Ölçeklerin Geçerlikleri

Modelin değişkenlerini (iş-aile zenginleşmesi, iş yaşam kalitesi ve iş doyumu) oluşturan yapıları belirlemek için her bir ölçek için ayrı ayrı DFA yapılmıştır.

Çizelge 1. Ölçeklere İlişkin Uyum İyiliği Değerleri

Değişkenler	χ^2/df	N	C	AG	G	RMSE
		FI	FI	FI	FI	A
İAZ	.83	.99	1.0	.98	.99	.000
İYK	4.73	.94	.95	.91		.077
İD	3.90	.95	.97	.89	.95 .93	.079

Kabul	$3 <$	\geq	\geq	\geq	\geq	≤ 0.08
EdilebilirUy	χ^2/df	0.9	0.9	0.90	0.9	
um	≤ 5	0	0		0	
İyiUyum	≤ 3	\geq	\geq	\geq	\geq	≤ 0.05
		0.9	0.9	0.95	0.9	
		5	5		5	

Çizelge 1’de elde edilen bulgulara göre her üç ölçeğin de kabul edilebilir uyum iyiliği değerlerine (geçerliklerine) sahip olduğu test edilmiştir (Hair vd., 2019). Başka bir ifadeyle ölçeklerin yapısal açıdan geçerli olduğu söylenebilir.

Mevcut araştırmada hipotez testlerinin analizine geçilmeden önce değişkenlerin iç tutarlılık katsayılarının (Cronbach Alpha) ve normal dağılım gösterip göstermediğinin hesaplanması gerekmektedir. Çizelge 2’de söz konusu ölçeklere yönelik olarak hesaplanan çarpıklık-basıklık değerleri ve iç tutarlılık katsayılarına yer verilmiştir.

Çizelge 2. Ölçeklerin İç Tutarlılık Katsayıları

Değişkenle r	Çarpıklı k	Basıklı k	MaddeSayı s ₁	İçTutarlılıkKatsayı s ₁
İAZ	-.846	-.375	6	.93
İYK	-.920	-.232	20	.95
İD	-.882	-.125	12	.95

Not: İş-Aile Zenginleşmesi (İAZ), İş Yaşam Kalitesi (İYK), İş Doyumu (İD).

Nunnally (1978) göre iç tutarlılık değerlerinin (Cronbach Alpha) .70’in üzerinde olması kabul edilebilir sınır olarak kabul edilmektedir. Araştırma bulgularına göre, her üç ölçeğin de yüksek düzeyde güvenilir bir ölçme aracı olduğu saptanmıştır.

Aynı zamanda hipotezlerin test etmeden önce değişkenlerin normal dağılım göstermediğinin incelenmesi gerekmektedir. Hair vd., (2019: 96) çarpıklık ve basıklık değer aralığının ± 1.96 arasında olması yeterli olarak görülmektedir. Bu kapsamda mevcut çalışmada yapılan analiz neticesinde verilerin normallik varsayımını gerçekleştirdiği ve herhangi bir ihlalin söz konusu olmadığı görülmektedir.

ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Araştırmanın bu başlığı altında tanımlayıcı istatistikler, modelde yer alan değişkenler arası ilişkiler (korelasyon analizi), araştırmanın modelinde yer alan hipotezlere ilişkin analizler (regresyon analizi) gerçekleştirilmiştir.

Tanımlayıcı İstatistikler ve Değişkenler Arasındaki İlişkiler

Bu başlık altındadeğişkenlere ilişkin ortalama, standart sapma ve değişkenlerin birbirleriyle ilişkisine yönelik istatistikler yer almaktadır.

Çizelge 3. Değişkenlerin Ortalama, Standart Sapma ve Korelasyon Değerleri

Değişkenler	Ort.	SS.	1	2	3
İAZ	4.24	.50	1		
İYK	3.49	.74	.333**	1	
İD	3.59	.83	.471**	.503**	1

Not: ** $p < .01$, Ort. = Ortalama, SS = Standart Sapma.

Çizelge 3'te bağımsız değişkenlerden birisi olan iş-aile zenginleşmesinin ortalamasının iş doyumunu ve iş yaşam kalitesi değerlerinden yüksek olduğu görülmektedir. Aynı şekilde bağımsız değişkenlerden bir diğerini oluşturan iş yaşam kalitesi ortalamasının iş doyumundan yüksek olduğu belirlenmiştir. Bağımsız değişkenler olan iş-aile zenginleşmesi ve iş yaşam kalitesi ile bağımlı değişken olan iş doyumunu arasındaki ilişkiyi ve yönü ortaya çıkarmak için korelasyon analizi yapılmıştır. Araştırma bulgusuna göre, iş-aile zenginleşmesi ($r = .333$; $p < .05$) iş yaşam kalitesi ($r = .471$; $p < .05$) ve iş doyumunu arasında pozitif ve anlamlı yönde bir ilişki gözlenmiştir.

Araştırma Modeli ve Hipotezlere İlişkin Bulgular

Araştırmanın konu ve amacına uygun olarak geliştirilen hipotezlerin testi için regresyon analizinden faydalanılmıştır. Regresyon analizlerinde amaç, aralarında sebep/sonuç ilişkisi bulunan bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlemektir (Durmuş vd., 2013). Regresyon analizlerine başlanılmadan önce bir dizi kontrollerin yapılması gerekmektedir. Bunlardan birisi otokorelasyon sorunu olup olmadığıdır. Bu sorunun olup olmadığını belirlemek için Durbin Watson (D-W) değerleri incelenmelidir. Çünkü regresyon analizi yapılırken otokorelasyon sorunu bulunmaması gerekmektedir. Kalaycı (2010) göre, bu değer 1,5-2,5 arasında olması gerekmektedir. Yapılan analiz neticesinde mevcut çalışmada D-W katsayılarının 1,521 ile 1,371 arasında olduğu saptanmıştır. Dolayısıyla değişkenler arasında otokorelasyon sorunu bulunmamaktadır. İkinci adımda Tolerans ve VIF (varyans artış faktörü) katsayılarına bakılmıştır. Field (2009) Tolerans değerinin .20'den büyük, VIF değerinin ise 10'dan küçük olmasını referans almaktadır. Araştırma bulgusu incelendiğinde bu varsayımında gerçekleştiği görülmektedir. Bu kontrollerin ardından araştırmanın hipotezlerinden birincisini oluşturan iş-aile zenginleşmesinin iş doyumunu üzerindeki etkisine yönelik analiz gerçekleştirilmiştir.

Çizelge 4. İş-Aile Zenginleşmesinin İş Doyumu Üzerindeki Etkisi

Değişkenler	B	Standart Hata	Beta	t	p değeri	D-W	VIF
Sabit	.651	.157		4,138	.000**	1,521	
İş-Aile Zenginleşmesi	.636	.041	.738	15,482	.000**		1,000

İş-aile zenginleşmesinin iş doyumunu üzerine etkisini sorgulamak amacıyla, basit doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Araştırma bulgusu incelendiğinde iş-aile zenginleşmesinin iş doyumunu üzerinde ($\beta = .738$; $p = .000$) pozitif ve anlamlı açıdan bir etkiye sahip olduğu saptanmıştır. Dolayısıyla iş-aile zenginleşmesindeki bir birimlik artış çalışanların iş doyumunu

üzerinde .738'lik bir artışından dolayıdır. Hesaplanan $R^2=.551$ değeri, modelin açıklanma oranını göstermektedir. Araştırmada akademisyenlerin iş doyumu üzerindeki değişimlerin %55'i iş-aile zenginleşmesi tarafından açıklanmaktadır. Araştırmanın amacına uygun olarak oluşturulan; “İş-aile zenginleşmesinin iş doyumu üzerine pozitif yönde anlamlı etkisi vardır.” araştırma hipotezi desteklenmiştir $F(1,319)=392,202, p<0,01$ (Çizelge 4).

Çizelge 5. İş Yaşam Kalitesinin İş Doyumu Üzerindeki Etkisi

Değişkenler	B	Standart Hata	Beta	T	p değeri	D-W	VIF
Sabit	2,175	.095		22,981	.000**	1,371	
İş Yaşam Kalitesi	.548	.022	.818	25,358	.000**		1,000

İş yaşam kalitesinin iş doyumu üzerine etkisini sorgulamak amacıyla yapılan basit doğrusal regresyon analizi neticesinde iş yaşam kalitesinin iş doyumu üzerinde ($\beta=.818; p=.000$) pozitif ve anlamlı açıdan bir etkiye sahip olduğu saptanmıştır. Dolayısıyla iş yaşam kalitesindeki bir birimlik artışın çalışanların iş doyumu üzerinde .818'lik bir artış sağlamaktadır. Hesaplanan $R^2=.668$ değeri, modelin açıklanma oranını göstermektedir. Araştırmada akademisyenlerin iş doyumu üzerindeki değişimlerin %67'si iş yaşam kalitesi tarafından açıklanmaktadır. Araştırmanın amacına uygun olarak oluşturulan; “İş yaşam kalitesinin iş doyumu üzerine pozitif yönde anlamlı etkisi vardır.” araştırma hipotezinin desteklendiği görülmektedir $F(1,319)=643,019, p<0,01$. (Çizelge 5).

SONUÇ

Bu çalışmanın temel amacı, iş-aile zenginleşmesi ve iş yaşam kalitesi etkileşiminde çalışanların iş doyumunun artırılmasının nasıl sağlanacağını ortaya koymaktır. Araştırmanın birinci sonucunda iş-aile zenginleşmesinin iş doyumu üzerinde pozitif ve anlamlı açıdan bir etkiye sahip olduğu saptanmıştır. Başka bir ifadeyle, akademisyenlerdeki iş-aile zenginleşmesi düzeyleri arttıkça buna paralel olarak iş doyum düzeyleri de artmaktadır. İş-aile zenginleşmesi, iş doyumunu belirlemede güçlü bir önem göstermekte ve bu değişkeni etkilerken önemli bir faktör olmaktadır. Araştırmanın ikinci sonucunda, iş yaşam kalitesinin iş doyumu üzerinde pozitif ve anlamlı açıdan bir etkiye sahip olduğu saptanmıştır. Başka bir ifadeyle, akademisyenlerdeki iş yaşam kalitesi düzeyleri arttıkça buna paralel olarak iş doyum düzeyleri artmaktadır. Çalışanların bir bütün olarak iş-yaşam kalitesi algılarını belirlemek için kullanılan bağımsız değişkenlerin iş doyumu ile doğrudan ilişkili olduğu kanıtlanmıştır.

Mevcut çalışmanın bazı kısıtlamaları bulunmaktadır. Araştırmada kesitsel bir araştırma tekniğinin kullanılmasının değişkenler arasındaki nedensel ilişkiler çıkarma olasılığını engelleyebileceği düşünülmektedir. Bir diğeri kullanılan örneklem tekniğidir. Çünkü kolayda örneklem tekniğinin kullanılması araştırma bulgularının genellenebilirliğini etkileyebilir. Gelecekte yapılacak çalışmalarda, değişkenler arasındaki nedensel ilişkiyi ortaya koyabilmek için boyutsal bir tasarım ile farklı örneklem gruplarında (öğretmenler, banka çalışanları gibi) farklı değişkenler (motivasyon, psikolojik sermaye gibi) kullanılarak yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Abdallah, A. B., Obeidat, B. Y., Aqqad, N. O., Al Janini, M. N. K. ve Dahiyat, S. E. (2017). An integrated model of job involvement, job satisfaction and organizational commitment: A structural analysis in Jordan's banking sector, *Communications and Network*, 9(1), 28-53.
- Aboobaker, N. ve Edward, M. (2020). Collective influence of work-family conflict and work-family enrichment on turnover intention: exploring the moderating effects of individual differences. *Global Business Review*, 21(5), 1218-1231.
- Akçakanat, T. ve Uzunbacak, H. H. (2019). Kısaltılmış iş-aile zenginleşmesi ölçeği Türkçe formunun geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, 11(20), 172-179.
- Almarshad, Sultan, O. (2015). Quality of work life and organizational commitment in Saudi Arabia: The role of job involvement and sense of efficacy. *European Journal of Business and Social Sciences*, 4(2), 141-158.
- Aslan, A. (2023). Covid-19 risk algısı ve iş stresi arasındaki ilişkide iş güvencesizliği ve iş-yaşam kalitesinin seri çoklu aracılık etkisi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 15(1), 685-703.
- Baycan, F. A. (1985). *An analysis of theseveral aspects of jobsatisfaction between different occupational groups* (Yüksek Lisans Tezi) Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Carlson, D. S., Kacmar, K. M., Wayne, J. H. and Grzywacz, J. G. (2006). Measuring the positive side of the work-family interface: development and validation of a work-family enrichment scale. *Journal of Vocational Behavior*, 68, 131-64.
- Chen, C. S., ve Farh, J. L. (2000). Quality Of Work Life In Taiwan: An Exploratory Study. *Management Review*, 19(1), 31-79.
- Dağdeviren, A. ve Kara, M. (2022). Etik iklim, iş doyum ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişki: otel çalışanları üzerinde bir araştırma. *Journal of Tourism & Gastronomy Studies*, 10(4), 3931-3947.
- De Klerk, M., Nel, J. A., ve Koekemoer, E. (2015). Work-to-family enrichment: Influences of work resources, work engagement and satisfaction among employees within the South African context. *Journal of Psychology in Africa*, 25(6), 537-546.
- Demir, R., Tanhan, A., Çiçek, İ., Yerlikaya, İ., Kurt, S. Ç. ve Ünverdi, B. (2021). Yaşam kalitesinin yordayıcıları olarak psikolojik iyi oluş ve yaşam doyum. *Yaşadıkça Eğitim*, 35(1), 192-206.
- Durmuş, B., Yurtkoru, E. S. ve Çinko, M. (2013). *Sosyal bilimlerde SPSS'le veri analizi*. Beta Basım: İstanbul.
- Dursun Temiz, T. N. ve Sivuk, D. (2022). Toplam kalite yönetimi uygulamaları ile hastane çalışanlarının iş tatmini, iş yaşam kalitesi ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişki. *Verimlilik Dergisi*, (1), 120-131.
- Dziuba, S. T., Ingaldi, M. ve Zhuravskaya, M. (2020). Employees' job satisfaction and their work performance as elements influencing worksafety. *System Safety: Human-Technical Facility-Environment*, 2(1), 18-25.

- Ekizoğlu, Ö. ve Hasırcı, S. (2023). Otizm spektrum bozukluğuna sahip çocukları olan annelerin sosyal destek algısının, yaşam kalitesine etkisi. *Akdeniz Spor Bilimleri Dergisi*, 6(1), 13-26.
- Field, A. (2009). *Discovering Statistics Using SPSS*, London: Sage Publications.
- Greenhaus, J. H. ve Powell, G. N. (2006). When work and family are allies: A theory of work-family enrichment. *The Academy of Management Review*, 31, 72-92.
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J. ve Anderson, R. E. (2010). *Multivariate data analysis*. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- İlerigelen, İ., Dursun, B. O. Z. ve Duran, C. (2022). Mobbing iniş-yaşam dengesi üzerindeki etkisi. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 7(19), 530-543.
- Javanmardnejad, S., Bandari, R., Heravi-Karimooi, M., Rejeh, N., Sharif Nia, H. ve Montazeri, A. (2021). Happiness, quality of working life, and job satisfaction among nurses working in emergency departments in Iran. *Health and Quality of Life Outcomes*, 19(1), 1-8.
- Jayakumar, D. A. and Kalaiselvi, K., (2012), Quality of Work Life-An Overview, *Management Research*, 1(10), 140-151.
- Kacmar, K. M., Crawford, W. S., Carlson, D. S., Ferguson, M. ve Whitten, D. (2014). A short and valid measure of work-family enrichment. *Journal of Occupational Health Psychology*, 19(1), 32-45.
- Kalaycı, Ş. (2010). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Asil Yayın Dağıtım: Ankara.
- Kalliath, P., Kalliath, T., Chan, X. W. ve Chan, C. (2020). Enhancing job satisfaction through work-family enrichment and perceived supervisors support: The case of Australian social workers. *Personnel Review*, 49(9), 2055-2072.
- Keser, A. (2019). *Çalışma Yaşamında Motivasyon*. Umuttepe Yayınları: İzmit.
- Kocman, A. ve Weber, G. (2018). Job satisfaction, quality of work life and work motivation in employees with intellectual disability: A systematic review. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 31(1), 1-22.
- Koekemoer, E., Olckers, C. ve Nel, C. (2020). Work-family enrichment, job satisfaction, and work engagement: The mediating role of subjective career success. *Australian Journal of Psychology*, 72(4), 347-358.
- Krueger, P., Brazil, K., Lohfeld, L., Edward, H. G., Lewis, D. ve Tjam, E. (2002). Organization specific predictors of job satisfaction: Findings from a Canadian multi-site quality of work life cross-sectional survey. *BMC health services research*, 2, 1-8.
- Lapierre, L.M., Li, Y., Kwan, H.K., Greenhaus, J.H., DiRenzo, M.S. ve Shao, P. (2018). A meta-analysis of the antecedents of work-family enrichment. *Journal of Organisational Behaviour*, 39(4), 385-401.
- Luthans, F., Luthans, B. C. ve Luthans, K. W. (2021). *Organizational Behavior: An Evidence-Based Approach*. Fourteenth Edition. IAP.
- Maan, A. T., Abid, G., Butt, T. H., Ashfaq, F. ve Ahmed, S. (2020). Perceived organizational support and job satisfaction: a moderated mediation model of proactive personality and psychological empowerment. *Future Business Journal*, 6, 1-12.
- Maleki, F. ve Hasanmoradi, N. (2017). Studying the relationship between quality of work-life and efficiency of employees. *Journal of Economic & Management Perspectives*, 11(1), 979-987.

- Martel, J. P. Ve Dupuis, G. (2006), Quality of Work Life: The-Oretical a MethodologicalProblems, and Presentation of a New Mo-Del andMeasuringInstrument. *SocialIndicatorsResearch*, (77), 333-368.
- Martinez-Sanchez, A.,Perez-Perez, M., Vela-Jimenez, M. veAbellaGarces, S. (2018). Jobsatisfactionandwork–family policiesthroughwork–familyenrichment. *Journal of ManagerialPsychology*, 33(5), 386-402.
- Matei, A., veVîrgă, D. (2022). Fromfamilytowork: Themediating role of family-workenrichmentandconflictbetweencommunicationandwell-beingfordual-earnercouples. *CurrentPsychology*, 1-14.
- Muskat, B., veReitsamer, B. F. (2020). Quality of work life andGeneration Y: How genderandorganizationaltypemoderatejobsatisfaction. *PersonnelReview*, 49(1), 265-283.
- Nunnally, J. C. (1978). *Psychometrictheory*. New York: McGraw-Hill.
- Ollier-Malaterre, A.,Haar, J. M., Sunyer, A., veRusso, M. (2020). Supportiveorganizations, work–familyenrichment, andjobburnout in lowandhighhumaneorientationcultures. *AppliedPsychology*, 69(4), 1215-1247.
- Ramawickrama, J., H. H. D. N. P. Opatha., ve M. D. PushpaKumari. (2017). Quality of Work-life, JobSatisfaction, andtheFacets of theRelationshipbetweentheTwoConstructs. *International Business Research*, 10(4), 167-182.
- RamosSalazar, L. (2022). Themediatingeffect of mindfulnessand self-compassion on leaders' communicationcompetenceandjobsatisfaction. *Journal of Communication Management*, 26(1), 39-57.
- Rastogi, M.,Rangnekar, S. veRastogi, R. (2018). *Enhancingquality of worklife in India: the role of workplaceflexibility*.Industrialandcommercial Training.
- Roche, M., veHaar, J. (2020). Motivations, work–familyenrichmentandjobsatisfaction: an indirecteffects model. *PersonnelReview*, 49(3), 903-920.
- Saad, H. S.,Samah, A. J. A., veJuhdi, N. (2008). Employees' perception on qualitywork life andjobsatisfaction in a privatehigherlearninginstitution. *International Review of Business ResearchPapers*, 4(3), 23-34.
- Saraji, G. N. veDargahi, H. (2006). Study of quality of work life (QWL). *IranianJournal of PublicHealth*, 35(4), 8-14.
- Setyaningrum, R. P. veEkhsan, M. (2021). The role of jobsatisfaction in mediatingtheinfluence of quality of work life on employeeperformance. *Management ResearchStudiesJournal*, 2(1), 44-54.
- Silva, P.,Moreira, A. C., veMota, J. (2023). Employees' perception of corporatesocialresponsibilityandperformance: themediatingroles of jobsatisfaction, organizationalcommitmentandorganizationaltrust. *Journal of Strategyand Management*, 16(1), 92-111.
- Singgih, E.,Iskandar, J., Goestjahjanti, F. S., Fahlevi, M., Nadeak, M., Fahmi, K., Anwar, R., Asbari, M., vePurwanto, A. (2020). Therole of jobsatisfaction in therelationshipbetweentransformational leadership, knowledgemanagement, workenvironmentandperformance. *Solid StateTechnology*, 63(2), 293-314.
- Snipes, R. L.,Pitts, J. P.,Bryant, P. C., Huning, T. M. veSnipes, A. (2023). Jobsatisfactionandpolitics in the modern workplace: An empiricalexamination of

the moderating effects of gender and age on the perception of organizational politics-jobsatisfaction relationship. *Employee Responsibilities and Rights Journal*, 1-29.

Srivastava, S. ve Kanpur, R. (2014). A study on quality of work-life: key elements & its implications. *IOSR Journal of Business and Management*, 16(3), 54-59.

Wang, E., Jiang, W., ve Mao, S. (2020). Job autonomy and turnover intention among social workers in China: Roles of work-to-family enrichment, job satisfaction and type of sector. *Journal of Social Service Research*, 46(6), 862-876.

Wang, H., Jin, Y., Wang, D., Zhao, S., Sang, X., ve Yuan, B. (2020). Job satisfaction, burnout, and turnover intention among primary care providers in rural China: Results from structural equation modeling. *BMC Family Practice*, 21(1), 1-10.

Wayne, J. H., Randel, A. E., ve Stevens, J. (2006). The role of identity and work-family support in work-family enrichment and its work-related consequences. *Journal of Vocational Behavior*, 69(3), 445-461.

Weiss, D. J., Dawis, R. V., England, G. W., ve Lofquist, L. H. (1967). *Manual for the Minnesota satisfaction questionnaire*. Minneapolis: University of Minnesota Industrial Relations Center.

Yıldırım, M. İ., Çalışkan, C., Bostan, L. ve Açıkan, F. (2023). Okul yöneticilerinde iş yaşam kalitesi algısının iş doyumu üzerine etkisi, *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(3), 149-154.

Yıldız, S. M. (2013). Spor ve fiziksel etkinlik işletmelerinde iş yaşam kalitesinin çalışanların işten ayrılma niyetine etkisi. *Ege Akademik Bakış*, 13(3), 317-324.

“MASAL MASAL İÇİNDE” ADLI YAPITIN DUYGULAR AÇISINDAN İNCELENMESİ

Ekrem ÖBÜZ

Siirt Merkez 80. Yıl Ortaokulu, - ORCID 0000-0002-1203-8490

Doç. Dr. Erhan ŞEN

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, - ORCID 0000-0001-7678-812X

ÖZET

Masallar insanoğlunun kültürel tarihindeki en eski anlatılardandır. Toplumların kültürel tarihinde derin izler bırakan masalların tarih boyunca toplumlar için pedagojik işlevi olmuştur. Davranış biçimleri, etik konular (iyi-kötü, doğru-yanlış eylemler) hakkında dinleyiciye/okura iletiler sunmuştur. Bu nedenle, belki de yazınsal türlerden hiçbiri insanoğlunun bilinç haritasını bu kadar etkilememiştir. Kitle iletişim araçların yaygın olmadığı dönemlerde yetişkinlerin vazgeçilmez eğlence araçlarından olan masallar çocuğun da ilgisini çekmiş, onun farklı yönlerden gelişimini desteklemiştir. Mekân ve zaman gibi fenomenlerin dışına taşan masallarda insana özgü çeşitli duygu durumlar işlenmektedir. Bu da çocuğun duygusal gelişimine olumlu katkılar sağlayabilir. Masallar sayesinde çocuk duygular hakkında öngörü ve bilinç geliştirilebilir. Bu araştırmada günümüzde polisiye romanlarıyla tanınan Ahmet Ümit'in çocuklar için kaleme aldığı “Masal Masal İçinde” adlı yapıt duygular açısından incelenmiştir. Nitel araştırma deseninde yapılan araştırmada verilerin toplanması için doküman analizinden, verilerin çözümlenmesi için de içerik analizinden yararlanılmıştır. Çalışmada elde edilen bulguların daha görünür ve somut kılınması, veri kaybının minimum düzeye indirgenmesi için nitel araştırmalarda kullanılan analiz yazılımlarından MAXQDA 2022 kullanılmıştır. Araştırma kapsamında yapıtın hangi duyguları içerdiği, duyguların yapıt boyunca nasıl bir eğilim sergilediği tespit edilmeye çalışılmıştır. Elde edilen bulgulara göre yapıtta olumlu duyguların ağır bastığı, yapıtın başlangıcında olumsuz duygular olsa bile kurgunun olumlu bir atmosferle sonuçlandırıldığı belirlenmiştir. Bu yönden masalların tipik özelliği kurguya yansımıştır. Sonuç olarak “Masal Masal İçinde” adlı yapıtın çocuk okurun duygusal açıdan yetkinleşmesini destekleyecek nitelikte olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk edebiyatı, masal, duygular, Ahmet Ümit

Giriş

Anne karnından yetişkinlik sürecine kadar çocuk için her dönem yaşamsal önem taşımaktadır. Farklı yetenekler ve karmaşık özelliklerle donatılan çocuğun tüm gelişimsel boyutlarının (fiziksel, zihinsel, duygusal) iyileştirilmesi gerekmektedir. Bu gelişim evrelerinden duygusal gelişimini sorunsuz atlatmasına yardımcı olabilecek uyarlardan biri de nitelikli çocuk edebiyatı ürünleridir.

Belirli ölçütler dâhilinde ele alınan ve belli yaş gruplarına seslenen çocuk edebiyatının temelinde çocuk bulunur. Çocuk okuru her yönden geliştirmeyi amaçlayan çocuk edebiyatı birçok işlevi nitelikli yapıtlarla çocuk okura sunar. Çocuk edebiyatı, pedagojik işlev açısından geniş kapsamlı bir yapıya sahiptir. Çocuğun dilsel gelişiminden ruhsal gelişimine, duyuşsal gelişiminden bilişsel gelişimine değin birçok farklı boyuta sahip olduğu söylenebilir (Öbüz, 2021). Ayrıca birçok alan uzmanı çocuk edebiyatının, çocuğun dilsel, zihinsel ve duygusal gelişimine katkıda bulunduğuna dikkat çekmektedir (Şen, 2021; Karagül, 2018; Sever, 2013; Dilidüzgün, 2004).

Çocuğun gelişim sürecine katkıda bulunan çocuk edebiyatında önemli bir görevi yerine getiren tür olan masal, çocukların duygusal, bilişsel ve sosyal gelişiminde işlevsel bir role sahiptir. Bu dönem içinde çocuk ilk önce sözlü edebiyat ürünleri (masal, ninni, tekerleme) ile tanışır. Yakın çevresinden (annesinden, dedesinden) masallar duyar. Bu ürünler içerisinde çocuğa hitap eden ve onun hayal dünyasını zenginleştiren en önemli tür masaldır (Çiftçi, Kaya, 2020).

Masalların çocuk gelişimine birçok önemli ve değerli katkısı vardır. Masal anlatımı esnasında, bir yandan anlatan kişi ile çocuk arasında iletişim kurulurken diğer yandan da çocuğun bütün zihinsel faaliyetleri harekete geçer. Okuduğu veya dinlediği masallardaki karakterler hakkında hayaller kuran çocuk, olayların gelişimine göre iyiyi ve kötüyü, doğruyu ve yanlış ayırt etmeyi öğrenir (Küçükyazıcı, 2010).

Masalların en önemli işlevlerinden biri de çocukların ruhsal ve duygusal anlamda geliştirmek, onların karşılaştıkları problemlerin üstesinden gelerek onları hayata hazırlamaktır. Ayrıca masalların mutlu sonla bitmesi onların olumlu duygular içerisinde olmasında işlevsel rol üstlenir (Arıcı, 2008). Diğer yandan toplumun kültürel değerlerini gelecek nesillere aktarmakta önemli bir görev üstlenen masalların çocukların gelişim süreçlerinde okunması/okutulması çok önemlidir (Şahin, 2011).

Çalışmanın Amacı

Günümüzün önemli yazarlarından Ahmet Ümit sadece roman türünde değil; aynı zamanda masal, şiir ve hikâye türünde kitaplar da yazmıştır. Hem yetişkinler hem de çocuklar için yapıtlar veren Ahmet Ümit “Masal Masal İçinde” kitabını çocuklar için yazmıştır. Bu araştırmada Ahmet Ümit’in sözlü gelenek yoluyla öğrendiği ve öğrendiklerini kendi deneyimleriyle şekillendirip oluşturduğu “Masal Masal içinde” yapıtı duygular açısından incelenecektir. Çalışmanın amacı da “Masal Masal İçinde” adlı yapıtı duygular açısından analiz etmektir. Çalışmanın problem cümlesi “Masal Masal İçinde adlı yapıt duygular bağlamında nasıl bir özelliğe sahiptir?” biçiminde tanımlanabilir. Temel amaç kapsamında "Masal Masal İçinde” adlı yapıtta hangi duyguların işlendiği ve duyguların birbiriyle nasıl kesiştiği belirlenmeye çalışılmıştır.

Yöntem

Bu çalışma nitel araştırma deseniyle yapılandırılmıştır. Nitel araştırmalar küçük örneklemeler üzerinde amaçlı bir şekilde seçilen fenomeni derinlemesine incelemeyi sağlar (Patton, 2014). Çalışmada “Masal Masal İçinde” adlı çok yapıtı bir durum olarak seçilip duygular açısından incelenmiştir.

Verilerin toplanması ve analizi

Verilerin toplanması için doküman analizinden yararlanılmıştır. Doküman analizi, araştırılması hedeflenen olgu ya da olgulara ilişkin bilgi içeren yazılı araç gereçlerin çözümlenmesini kapsar (Yıldırım, Şimşek, 2018). Verilerin çözümlenmesi için de içerik analizine başvurulmuştur. İçerik analizi hacimli olan bir materyali temel alarak tutarlıkları ve anlamları belirlemeye yönelik bir girişim, çabadır (Patton, 2014).

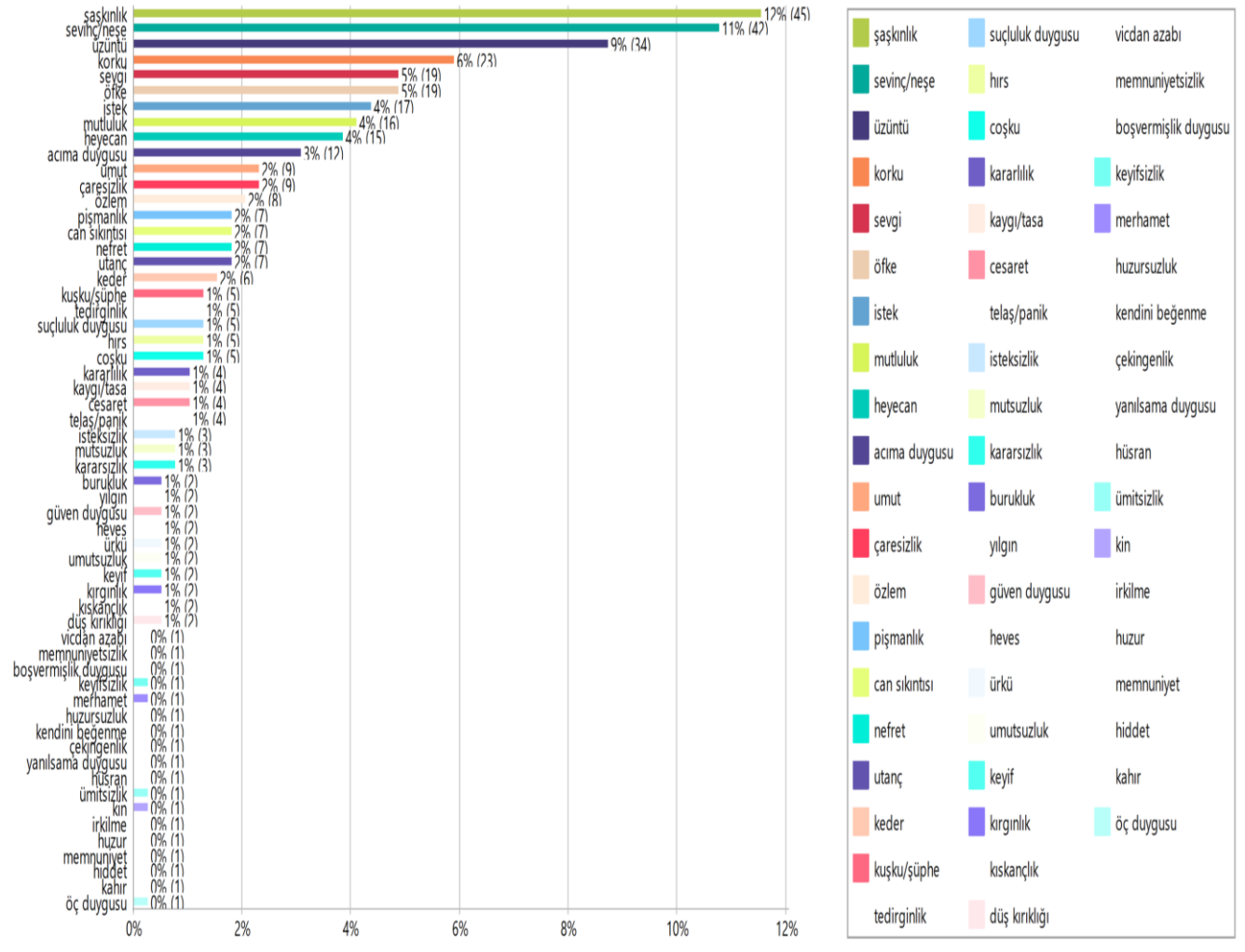
İnceleme Nesnesi

Bu çalışmada amaçlı örnekleme başvurulmuştur. Mantığı ve gücü derinlemesine anlama ve kavrayışa dayanan amaçlı örnekleme çalışmanın derinliği için zengin bilgi içeren durumların seçimini gerekli kılmaktadır (Patton, 2014). Bu kapsamda araştırmancının temel amacına bağlı olarak farklı duyguları içeren “Masal Masal İçinde” adlı çocuk yapıtı inceleme nesnesi olarak seçilmiştir.

Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde bulgular görseller aracılığıyla verilir somutlaştırılmış, ardından yorumlanmıştır.

Görsel 1’de “Masal Masal İçinde” adlı yapıtta tespit edilen duygular verilmiştir.

Görsel 1. “Masal Masal İçinde” adlı yapıtta tespit edilen duygular

Çalışma kapsamında incelenen yapıtta toplam 390 duygu yer almaktadır. Duyguların dağılım sıklığına bakıldığında şaşkınlık (f:45; %12) birinci sırada yer alırken, bunu da sırasıyla sevinç/neşe (f:42; %11), üzüntü (f: 34; %9), korku (f: 23; %6), sevgi (f: 19; %5) ve öfke (f: 19; %5) takip etmektedir. Diğer duygu çeşitleri için de benzer değerlendirmeler yapılabilir.

“Masal Masal İçinde” adlı yapıtta işlenen duyguları somutlaştırmak için şu ifadeler örnek verilebilir:

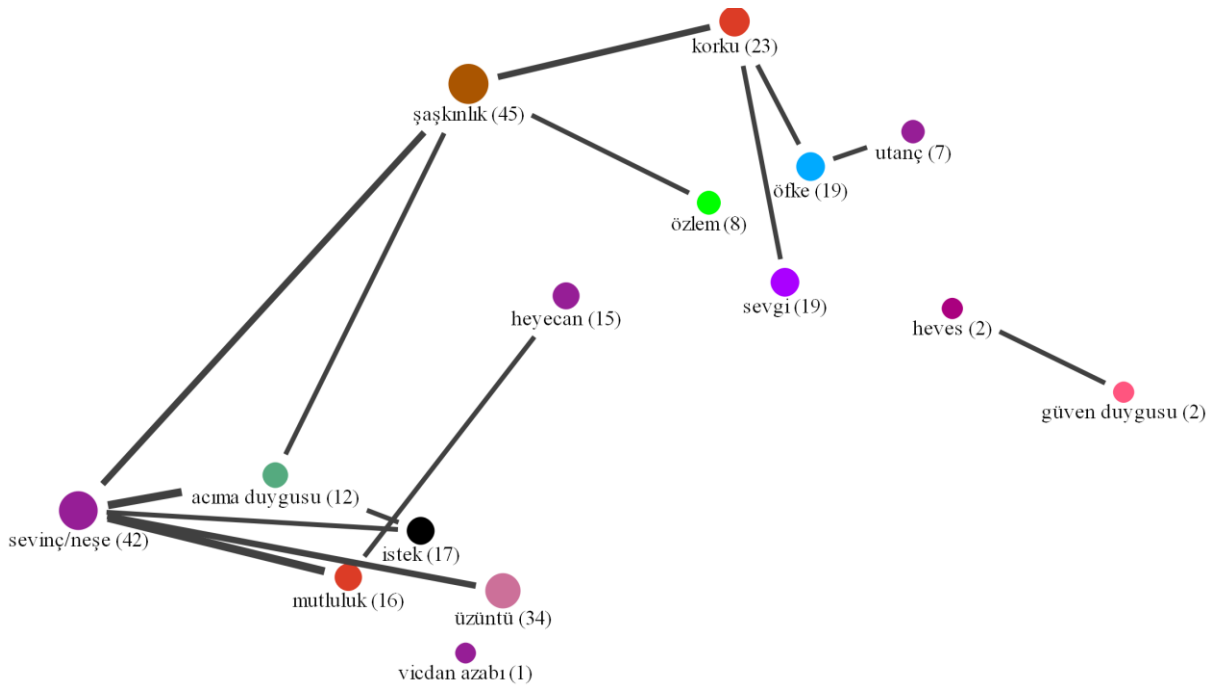
İkimiz için de mutlu bir yaşam başlamıştı. Bütün gün deliler gibi çalışıyor, akşam olunca da sevinç içinde evimin yolunu tutuyordum (Masal Masal İçinde, 2017, s. 44). (mutluluk, sevinç)

Sustum, kendime mi, yoksa babasına mı olduğunu bilmediğim bir öfkeyle başımı salladım (Masal Masal İçinde, 2017, s. 83). (öfke)

Birkaç lokma sonra başımı kaldırdım ki bir de ne göreyim. Kedi iyice masaya yaklaşmamış mı? (Masal Masal İçinde, 2017, s. 99). (şaşkınlık)

Arkadaşlarımla altısı da oradaydı. Beni çok sıcak karşıladılar. Babamın ölümüne çok üzüldüklerini söylediler. Yapabilecekleri bir yardım varsa çekinmeden söylememi istediler (Masal Masal İçinde, 2017, s. 123). (üzüntü)

Görsel 2’de “Masal Masal İçinde” adlı yapıtta belirlenen duyguların kesişimini gösteren bir kod haritası verilmiştir.

Şekil 2. “Masal Masal İçinde” adlı yapıtta belirlenen duyguların kesişimini gösteren bir kod haritası

Elde edilen bulgulara göre en az iki sıklık düzeyine göre (f: 2) duygular arasındaki kesişim irdelendiğinde çalışmada belirlenen 12 duygu (sevinç/neşe, şaşkınlık, acıma duygusu, istek, mutluluk, korku, üzüntü, öfke, utanç, sevgi, özlem, heyecan) arasında bir kesişim varken, iki duygunun (heves ve güven duygusu) da birbiriyle kesiştiği görülmektedir. Özellikle şaşkınlık (f: 45) duygusunun sevinç (f: 42), korku (f: 23) duygularıyla kesiştiği gözlenebilmektedir. Şaşkınlık sonucunda korku, sevinç/neşe, acıma duygularının ortaya çıktığı söylenebilir. Ayrıca korku duygusuyla birlikte öfke (f: 19) ve utanç (f: 7) gibi olumsuz duygular ortaya çıkmıştır.

“Masal Masal İçinde” adlı yapıtta belirlenen duyguların kesişimini somutlaştırmak için şu örnekler verilebilir:

Duvara çarpıp kanlar içinde yere yığılan Demirci'yi yüzlerinin acıyla buruşturarak izleyen Padişah ile Vezir, adamcağızın yardımına koşmuşlar hemen. Alnındaki yarayı sarıp yüziine su serpmişler. Gözlerini açıp da onları gören demirci şaşırılmış (Masal Masal İçinde, 2017, s. 26). (acıma duygusu-şaşkınlık)

Karım beni görünce kim bilir ne kadar sevinecekti. Derin kara gözlerinde yanan parıltıları şimdiden görür gibiydim, içimdeki heyecan yüreğime sığmıyor, neşeli bir türkü olup yıldızlarla aydınlanan ovaya, sol yanımda omuz omuza vermiş uzanan dağlara kadar yayılıyordu (Masal Masal İçinde, 2017, s. 51). (sevinç-heyecan-mutluluk)

Sonuç ve Değerlendirme

Bu araştırmada çocuklara hitap eden “Masal Masal İçinde” adlı yapıt duygular açısından analiz edilmiştir. İnceleme sonucunda yapıtta 390 duygu tespit edilmiştir. Yapıtta olumlu duyguların (sevinç, neşe gibi), olumsuz duygulardan (huzursuzluk, kin gibi) daha ağır bastığı görülmüştür. Ayrıca yapıtın genelinde olumlu bir atmosferin hâkim olduğu da görülmüştür. Genel bir değerlendirme yapıldığında yapıtın çocuğun duygu gelişimini destekleyecek bir kurguya sahip olduğu, farklı duyguların da farkına varmasına olanak sağladığı söylenebilir.

KAYNAKÇA

Arıcı, A.F, *Masalların çocuk edebiyatında kullanımı*, Çoluk Çocuk Dergisi, Sayı:85, 35-38,2008

Çiftçi, Ö., Kaya, M., *Ortaokul Türkçe Ders Kitaplarındaki Masalların Duygusal Yön Analizine Göre Değerlendirilmesi*, YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi (YYU Journal of Education Faculty), 17(1):799-822, 2020,

Dilidüzgün, S., *Çağdaş Çocuk Yazını: Yazın Eğitime Atılan İlk Adım*, Morpa Kültür Yayınları, İstanbul, 2004.

Karagül, S., *Çocuk Edebiyatı ve Bibliyoterapi*, *Çocuk ve Medeniyet*, 3(6), 43-55, 2018.

Küçükyazıcı, Gökçe. “*Masallar ve Çocuk Gelişimine Etkileri*”, <http://www.e-dadi.com/makale-136-masallar-ve-çocuk-gelişimine-etkileri.html>. Erişim Tarihi, 17 Temmuz 2023.

Öbüz, E., Çocuklara seslenen korku türündeki yapıtların yazınsal kurgu ve pedagojik işlev açısından incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Van, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2021

Patton, M. Q., *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri*, Pegem Yayıncılık, Ankara, 2014.

Sever, S., *Çocuk ve Edebiyat*, Tudem Yayıncılık, İzmir, 2013.

Şahin, M., *Masalların Çocuk Gelişimine Etkilerinin Öğretmen Görüşleri Açısından İncelenmesi.*, Milli Folklor, 23-89, 2011

Şen, E., *Çocuk Edebiyatında Kurmaca Gerçeklik*, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2021

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık. (2018).

“KİM KORKAR KIRMIZI BAŞLIKLİ KIZDAN” ADLI RESİMLİ ÇOCUK KİTABININ YAPISAL ÖZELLİKLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Ekrem ÖBÜZ

Siirt Merkez 80. Yıl Ortaokulu, - ORCID 0000-0002-1203-8490

Doç. Dr. Erhan ŞEN

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, - ORCID 0000-0001-7678-812X

ÖZET

Erken çocukluk dönemi, çocuğun gelişimsel süreci içerisinde yaşamsal bir öneme sahiptir. Bu dönem çocuk henüz gelişim aşamasında olduğu için uyarıcıları çabuk algılamakta ve aktarılanları daha hızlı kavrayabilmektedir. Çocuğun bu evrede bilişsel, toplumsal ve dilsel açıdan yetkinleşmesini sağlayan uyarlardan biri de çocuklara seslenen resimli çocuk kitaplarıdır. Çocuk edebiyatı alanında üretilen resimli çocuk kitapları çocuğun anlama ve anlatma becerilerinin geliştirilmesinde etkin bir rol oynar. Süreç boyunca çocuğun yaratıcılık, hayal kurma ve farklı yaşam deneyimlerini zenginleştirerek onun gelişimini destekler. Bu çalışmada da okul öncesi dönemdeki çocuklara seslenen (3-8 yaş) “Kim Korkar Kırmızı Başlıklı Kızdan” adlı yapıt dış yapı ve iç yapı bakımından incelenmiştir. Nitel araştırma deseninde kurgulanan araştırmada verilerin toplanması için doküman analizinden, verilerin çözümlenmesi için de betimsel analizden yararlanılmıştır. Araştırma kapsamında yapıtın tasarım ve içerik özellikleri betimlenmeye çalışılmıştır. Elde edilen bulgulara göre kitabın tasarım özelliklerinin, boyut olarak çocuğun kolayca taşıyabileceği; okul öncesi çocuğu için uygun bir olarak estetik resimlerle desteklendiği; kapağın çocuğun dikkatini ve ilgisini çekebilecek şekilde renkli ve dikkat çekici şekilde tasarlandığı; mat ve dayanıklı olduğu, yırtılmalara karşı dirençli olduğu görülmüştür. İç yapı özellikleri açısından kitabın hedef kitleye uygun biçimde yapılandırıldığı görülmüştür. Sonuç olarak, “Kim Korkar Kırmızı Başlıklı Kızdan” adlı yapıtın erken çocukluk döneminde çocuğun gelişimsel sürecini olumlu etkileyecek nitelikte olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: çocuk edebiyatı, resimli çocuk kitabı, iç ve dış yapı, Kim Korkar Kırmızı Başlıklı Kız'dan

Giriş

Gelişimsel bir süreç içerisinde olan bireyi her yönden etkileyen en hayati dönem çocukluk dönemidir. Bu dönemde çocuk birçok uyarılarla karşı karşıya kalır. Bu uyarılar çocuğun bilişsel, duyuşsal, görsel, sanatsal ve kültürel gelişimini etkiler. Bu bağlamda insanı ve yaşam gerçeklerini sanatsal nitelikli görsel ve dilsel iletilerle sunan, düş ve düşünce dünyasının kapılarını evrensel düzeyde aralayan çocuk edebiyatı yapıtları çocuklar için işlevsel bir rol üstlenir (Aslan, 2006; Dilidüzgün, 2008; Gander ve Gardiner, 2007).

Çocuk edebiyatı yapıtları, çocukların gerçek yaşama daha deneyimli bir biçimde hazırlanmalarına ve toplumsal bir kimlik edinmelerine yardım eder. Onların toplumsal yaşamda daha adaletli, hoşgörülü, yaratıcı bireyler olarak yetişmelerine aracılık eder. Bu yönden çocuğun gelişiminde çocuk edebiyatı yapıtlarının işlev ve önemi yadsınamaz (Öbüz, 2021).

Çocuk edebiyatı yapıtlarının işlevini yerine getirmesi öncelikle yapıtların estetik niteliğine bağlıdır (Sever, 2017). Bundan dolayı çocukların erken çocukluk dönemine seslenen resimli çocuk kitapları bu konuda önemli bir görev üstlenir. Çocuklar yaşamlarının ilk yıllarından itibaren yazılı ve görsel yapıtlarla tanışırlar. Resimli çocuk kitapları çocukların edebiyat alanına ait ilk deneyimlerini yaşadıkları örnekler olup çocuklar için yaş, gelişim özellikleri, ilgi ve ihtiyaçların dikkate alınarak hazırlanmış nitelikli çocuk edebiyatı yapıtları çok önemli uyarılardır. Resimli çocuk kitapları, diğer yapıtlardan farklı olarak çocuğa görsel bir uyarı ve deneyim kazandırır (American Library Association, 2008; Tuğrul ve Feyman, 2006).

Çocuk edebiyatı yapıtları sahip oldukları özelliklerle çocukların gelişim süreçlerinde önemli bir yere sahiptir. Çocuk okura seslenen edebi yapıtlar özellikleri bakımından dış yapı ve içyapı özellikleri olarak önemli bir rol üstlenmektedir. Dış yapı çocuğun gelişimsel süreçlerini dikkate alarak düzenlenmelidir. Bundan dolayı çocuk yapıtlarında dış yapı özellikleri için dikkat edilmesi gereken özellikler vardır. Bunlar; yapıtın boyutu, yapıtlarda kullanılan kâğıdın özelliği, sayfaların düzeni, yapıtın kapağı ve arka sayfası, resimlemeler ve son olarak da ciltlemenin türüdür. Çocuklara seslenen yapıtlarda dış yapının nasıl olması gerektiğine dair görüşler bildiren alan uzmanlarına göre; sayfaların gözü yormayan nitelikte olan kâğıttan, resimlerin anlatılanlarla örtüşmesine dikkat edilmeli, yazı büyüklüğü 14-16 punto arasında olmalı, yapıtın kapağının mukavvadan olmasına özen gösterilmeli, yapıtta yer alan tüm görsellerin çocuğun ilgisini çekecek nitelikte olmalı, ciltleme dikiş cilt olmalıdır (Sever, 1995; Ural, 2013).

Çocuğun anlam evrenini genişleten, yorum yapma becerisine katkıda bulunan içyapı özelliklerinde dikkat edilmesi gereken özellikler vardır. Bu özellikler ise; yapıtın konusu, kurgulanış biçimi, yapıtta yer alan kahramanlar ve yapıtın dil ve anlatım özellikleridir. Çocuklara seslenen yapıtlarda iç yapının nasıl olması gerektiğine dair görüşler bildiren alan uzmanlarına göre; çocuk okura hitap eden yapıtların konusu onların ilgisini çekecek onlarda merak uyandıracak nitelikte olmalı, onların gelişim düzeylerine uygun olmalı, yapıtların kurgusu giriş, gelişme ve sonuç olacak şekilde yapılmalı, karakterler kusursuz olarak tasvir edilmemeli, karakterlerde kendilerini görmeli ve karakterlerin gerçek yaşamdaki kişiler gibi özellikleri barındırmalı olmalı, yapıttaki anlatım onları kavrayacak seviyede olmalı, karmaşık ve uzun cümleler kullanılmamalı, yapıtların uzunluğu seslenen yaş grubunu dikkate alarak hazırlanmalıdır (Ural, 2013; Demircan, 2006).

Çalışmanın amacı

Bu araştırmada çocuğun erken gelişim dönemine seslenen “Kim Korkar Kırmızı Başlıklı Kızdan” adlı resimli çocuk kitabı incelenecektir. Çalışmanın amacı, “Kim Korkar Kırmızı Başlıklı Kızdan” adlı resimli çocuk kitabının yapısal özellikleri açısından incelemektir. Çalışmanın problem cümlesi “Kim Korkar Kırmızı Başlıklı Kızdan adlı yapıt yapısal özellikler bakımından nasıl bir özelliğe sahiptir?” biçiminde tanımlanabilir. Temel amaç kapsamında “Kim Korkar Kırmızı Başlıklı Kızdan” adlı yapıtın dış yapı ve iç yapının erken çocukluk dönemine uygunluğu belirlenmeye çalışılmıştır.

Yöntem

Nitel araştırma deseninde kurgulanan bu çalışmada verilerin toplanması için doküman analizinden, verilerin çözümlenmesi için de betimsel analizden yararlanılmıştır. Elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış biçimde sunmayı amaç edinen betimsel çözümlemede elde edilen veriler önceden belirlenen temalara göre özetlenip yorumlanır. Bu nedenle veriler önce mantıklı ve anlaşılır biçimde betimlenerek yorumlanır, açıklanır. Ardından da neden sonuç ilişkileri irdelenerek bazı sonuçlara ulaşılır (Yıldırım & Şimşek 2000, s. 158-159).

Bu çalışmada “Kim Korkar Kırmızı Başlıklı Kızdan” adlı resimli çocuk kitabı incelenmiştir. Çalışmada kitabın iç yapı ve dış yapı özellikleri üzerinde durulmuştur. Değerlendirmeler çalışmanın amacına uygun örnekler verilmiştir.

Bulgular

Tasarım Özellikleri

Boyut

Kitap 24 x 29.3 cm boyutlarındadır. Çocuğun kolaylıkla her yere taşıyabileceği hacim ve ağırlıktadır.

Kapak

Kitabın baş kapağında anne kurt kucağında yavru kurt ile sandalyede oturmakta kitabın ismi kitabın yazarı ve resimlendireninin isimleri yer almaktadır. Kitabın arka kapağında kısa bir özet, yazar ve kitap hakkında bilgi verilmiştir.

Cilt

Kitap kapağında normal karton kullanılmıştır ve kartonun üzeri selefona ile kaplanmıştır. Sırt kısmından yapıştırıcı ile yapıştırılmıştır. Kitabın kimlik bilgileri sırt kısmında yazılmıştır.

Kâğıt

Kuşe kâğıdı kullanılmıştır. Bu kâğıt kitabın pürüzsüz ve parlak olmasını aynı zamanda renklerin daha canlı görünmesini sağlamıştır. Mat ve dayanıklıdır.

Sayfa Düzeni

Kitapta bir sayfasında olay anlatılırken bir sonraki sayfasında anlatılan olay görselleştirilmiştir. Bu açıdan çocuk tarafından rahatlıkla okunma-izlenme etkisi yaratmaktadır. Sayfa numaralandırılması yapılmamıştır. Yoğun olarak resimler kullanılmıştır. Sayfalar çocuğun dikkatini çekebilecek renklerle düzenlenmiştir.

Harfler

Harfler 12/14 punto arasında oluşmaktadır. Tüm harfler siyah renklerle işlenmiştir.

Resimler

Kitapta resimlere ağırlık verilmiştir. Anlatılanlar resimlerle desteklenmiştir. Resim ve metin birbirinin tamamlayıcısı olduğu için metin ve resimler aynı sayfadadır. Resimlerde canlı ve farklı renkler kullanılmıştır. Bu da çocuğun ilgisini çekebilmektedir.

İçerik Özellikleri

Konu

Artık büyüdüğünü, tek başına ormana gitmek istediğini söyleyen yavru kurt ve anne kurt arasında geçen konuşmalardır.

Çatışmalar:

Kişi-Kişi Çatışması:

Belki biraz şişlik varsa karnımda,

İnan sadece brokolili makarna.

Kişi-Toplum Çatışması:

Biz vazgeçtik artık et yemekten. Bıktık masalarda kötülenmekten.

İzlek:

Tehlikeler karşısında korunmak.

Ana İleti:

Karşımıza çıkabilecek bazı tehlikeler karşısında önceden tedbir almalı ve hazırlıklı olmamız gerekir.

Yan İletiler:

Kötü olarak görülen karakterlerin de kendilerine has bir hayatlarının olduğunu; kendi sebepleri, kişilikleri ve düşünceleriyle hareket ettiklerinin bilincinde olmalıyız.

Karakter:

Anne kurt: Devingen yapıda. Dış görünüşü hakkında betimleme yapılmamıştır. Endişeli bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yavru Kurt: Devingen yapıda. Dış görünüşü hakkında betimleme yapılmamıştır. Kendine güveni yüksek tehlikelere karşı hazırlıklı bir karakterdir.

Kırmızı başlıklı kız: Durağan yapıda.

Büyükanne: Durağan yapıda.

Avcı amca: Durağan yapıda.

Dil ve Anlatım:

Açık ve yalın bir dil kullanılmıştır. Betimlemeden çok öyküleme ağırlıktadır. Çocukların gelişim özelliklerine uygun olarak Türkçenin söz varlığı olan ikilemeler, sıfatlar, gibi öğelere yer verilmiştir.

‘Yanında da alev alev yanan bir şömine.’

‘Yavru kurt’

Çevre:

Olaylar sandalye üzerinde ve ormanda geçmektedir. Çevre çok fazla betimlenmemiştir fakat görselleştirilmiştir.

Plan:

Olaylar bir sıra ve düzen içinde anlatılmıştır. Anlaşılır bir olay akışı söz konusudur.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu araştırmada çocukların erken çocukluk dönemine seslenen “Kim Korkar Kırmızı Başlıklı Kızdan” adlı resimli çocuk kitabı yapısal özellikler açısından incelenmiştir. İnceleme sonucunda yapıtın tasarım özelliklerinin, boyut olarak çocuğun kolayca taşıyabileceği; okul öncesi çocuğu için uygun bir olarak estetik resimlerle desteklendiği; kapağın çocuğun dikkatini ve ilgisini çekebilecek şekilde renkli ve dikkat çekici şekilde tasarlandığı; mat ve dayanıklı olduğu, yırtılmalara karşı dirençli olduğu tespit edilmiştir. İç yapı özellikleri açısından yapıtın hedef kitleye uygun biçimde yapılandırıldığı görülmüştür. Genel bir değerlendirme yapıldığında yapıtın erken çocukluk dönemine uygun tasarlandığı ve hedef kitlenin gelişim sürecine katkıda bulunacak bir şekilde yapılandırıldığı söylenebilir.

KAYNAKÇA

American Library Assocation Caldecott terms and criteria. 15.07.2023 tarihinde <http://www.ala.org/alsc/awardsgrants/bookmedia/caldecottmedal/caldecottterms/caldecottterms> adresinden alınmıştır. (2008).

Aslan, C. “Yazınsal Nitelikli Çocuk Kitaplarının Çocuğun Gelişim Sürecindeki Yeri”. II. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu. Ankara Üniversitesi Basımevi. 189-200. (2006).

Demircan, C. TÜBİTAK çocuk kitaplığı dizisindeki kitapların dış yapısal ve iç yapısal olarak incelenmesi. Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 2(1), 12-27. (2006).

Dilidüzgün, S. “Edebiyat Öğretimi ve Çocuk Edebiyatı”. Öğretmenim, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Ereğli Eğitim Fakültesi Dergisi. (1), 66-71, (2008).

Gander, M. J. ve Gardiner, H. W. Çocuk ve Ergen Gelişimi. (Yay. Haz. B. ONUR). Ankara: İmge Kitabevi, (2007)

Kavcar, C. Edebiyat ve Eğitim. Ankara: Engin Yayınevi. (1999).

Öbüz, E., Çocuklara seslenen korku türündeki yapıtların yazınsal kurgu ve pedagojik işlev açısından incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Van, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2021

Sever, S. Çocuk kitaplarında bulunması gereken yapısal ve eğitsel özellikler. Abece, 107, 14-15. (1995).

Sever, S. Çocuk ve edebiyat. İzmir: Tudem. (2017).

Tuğrul, B. ve Feyman, N. Okul öncesi çocukları için hazırlanmış resimli öykü kitaplarında kullanılan temalar. Yayına Hazırlayan: Sedat Sever. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi 2. Ulusal Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu (4-6 Ekim 2006). (ss. 387-392). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, No:203. (2006).

Ural, S. Okul öncesi çocuk kitaplarının tanımı. Mübeccel Gönen (Ed.), Çocuk edebiyatı (s. 33-55). Ankara: Eğiten. (2013).

Yıldırım, A., & Şimşek, H. Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (2. Basım). Ankara: Seçkin Yayıncılık, (2000).

REALİZMİN EDEBİYATTAKİ İLKE VE NİTELİKLERİ BAKIMINDAN *MİSKİNLER TEKKESİ* ROMANI

Dr. Öğr. Üyesi, Nazlı MEMİŞ BAYTİMUR

Sinop Üniversitesi, - 0000-0001-7591-1122

ÖZET

Felsefedeki pozitivistimin edebiyattaki karşılığı olan realizm, 19. yüzyıl ortalarında Fransa’da romantizme tepki olarak doğar. Realizm, en geniş anlamıyla çevreyi, toplumu ve insanı olduğu gibi esere yansıtmaktır. Öncelikle Batı romanında kendini gösteren bu anlayış, Tanzimat dönemi ile birlikte Türk edebiyatını da etkisi altına alarak roman türünde gelişim gösterir. Rezaizade Mahmud Ekrem’in *Araba Sevdası* romanı ilk realist roman olarak kabul edilir. Yükselişini sürdüren realizm, Cumhuriyetin ilânından sonra da Türk edebiyatında Millî Mücadele’nin akabinde meydana gelen yeni cemiyeti ve buna dair dinamikleri okuyucuya aktarabilmek için yazarlar tarafından tercih edilir. Bu dönemin sanatkarlarından biri de Reşat Nuri Güntekin olup yazarın 1946 yılında yayımladığı *Miskinler Tekkesi* romanı, realizmin dramatik bir örneğidir. Bu çalışma söz konusu romanı realizmin edebiyattaki ilke ve nitelikleri bakımından incelemeyi amaçlar.

Anahtar Kelimeler: Realizm, Türk edebiyatı, roman, Reşat Nuri Güntekin, Miskinler Tekkesi

THE NOVEL OF *MİSKİNLER TEKKESİ* IN TERMS OF THE PRINCIPLES AND QUALITIES OF REALISM IN LITERATURE

ABSTRACT

Realism, the literary equivalent of positivism in philosophy, emerged in France in the mid of 19th century as a reaction to romanticism. Realism, in its broadest sense, is to reflect the environment, society and people to the work as they are. First of all, this understanding, which manifests itself in the Western novel, develops in the genre of novel by influencing Turkish literature along with the Tanzimat period. Rezaizade Mahmud Ekrem’s novel *Araba Sevdası* is considered to be the first realist novel. Realism, which continues to rise, is preferred by writers after the proclamation of the Republic in order to convey to the reader the new society that emerged after the National Struggle in Turkish literature and the Dynamics related to it. One of the artists of this period is Reşat Nuri Güntekin, and his novel named *Miskinler Tekkesi*, published in 1946, is a dramatic example of realism. This study aims to examine the aforementioned novel in terms of the principles and qualities of realism in literature.

Keywords: Realism, Turkish literature, novel, Reşat Nuri Güntekin, Miskinler Tekkesi.

1. GİRİŞ

Kelime olarak edebiyat, edeb kökünden gelmekte olup Türkçeye Arapçadan girer. Terbiyenin yanı sıra zarafet, incelik anlamlarını da ihtiva eder. Edebiyatın tanımı ile ilgili yaygın ve pek çok

görüş bulunur. Ancak genellikle edebiyat, bir duygunun, bir düşüncenin, bireysel ya da evrensel planda bir olgunun, kısacası insanın kendisi ve çevresiyle ilgili olabilecek her şeyin, insanda heyecan ve güzellik duygusu uyandıracak nitelikteki bir dil yardımıyla, sözlü ve yazılı şekilde ortaya konulmasıdır (Murat, 2006: 11). Bundan hareketle ister millet düzeyinde isterse insanlık düzeyinde irdelensin, edebiyatın başlangıcından bugüne kadar gelen zaman içinde yazılan eserlerle ve sanatkarlarla somut bir tarihe sahip olduğu ortaya çıkar. Bu noktada da edebiyat tarihi kavramı belirir. Tarih içinde edebiyat her daim değişme/yenileşme-süreklilik/devamlılık diyalektiği içinde varlığını sürdürür. Değişme/yenileşme ve süreklilik/devamlılık olguları, edebiyatın karakteristik yapısını oluşturur (Çetişli, 2011: 9).

Tarihî süreç içerisinde bireysel, toplumsal, millî ve evrensel koşullar sürekli değişim gösterirler. Edebiyattaki bu değişimin ve yenileşmenin temelinde insanoğlunun güzel ve gerçek konusundaki daimî arayışı vardır. Sözü edilen değişme ve yenileşme olgusu, edebiyat tarihinde, edebiyat akımı olarak boyut kazanır. Fransızcada *ecole* (ekol); İngilizcede *movement* (hareket), *school* (okul) kelimeleri ile ifade edilen kavram, Türkçede edebî akım, edebiyat akımı, edebî mektep/okul, edebî grup/topluluk kavramları ile karşılanır (Çetişli, 2011: 9).

Edebî akım, bir sanatkar topluluğunun belli bir zaman diliminde, dünya görüşü, sanat, estetik ve edebiyat anlayışını ortak bir zemine oturttukları edebiyat hareketi olup bu doğrultuda kaleme aldıkları edebî eserlerin tamamını da bünyesinde barındırır (Çetişli, 2004: 35).

Edebî akımlar, edebiyat biliminden, edebiyat tenkidinden ve edebiyat tarihinden ayrı düşünülemez. Bunlar, edebî akımların birikimi üzerine inşa edilir. Ayrıca edebî akımlar, sanatkarları ortak bileşenler çevresinde bir araya getirerek onların pek çok eser kaleme almalarına olanak tanır. Bu bakımdan edebî akım ve edebî eser, mutlak surette birlikte değerlendirilir ki tüm bunlar edebiyat tarihine vücut verirler (Çetişli, 2004: 35).

Edebî akımların açığa çıkması, çeşitli sosyal, siyasî, ekonomik, kültürel olaylar ve bunların bulunduğu zeminde oluşan felsefî, estetik, kültürel bakış açıları ile gerçekleşir. Bunların bir araya gelmediği bir ortamda edebî akımdan da söz edilemez. Bu açıdan edebî akımları kavrayabilmek için bunların ortaya çıktıkları zamanın siyasî ve kültürel yapısını; hayata dair felsefesini; Tanrıya, tabiata ve varlığa dair görüşlerine hâkim olmak; konuyu edebiyat ve toplum ekseninde irdelemek icap eder. Çünkü edebî olayları, varlığını sürdürdüğü toplumun koşullarından dünyaya karşı bakış açısından, kültürel değerlerinden, edebiyat geleneğinden ayrı düşünmek ve ele almak mümkün değildir (Çetişli, 2004: 35). Dolayısıyla edebî akımlar, bireylerin olduğu kadar, toplumların da gelişmesi hususunda etkin bir rol oynamaktadır. Edebî akımların varlığı, edebiyat eserlerini monotonluktan kurtararak bireysel, toplumsal dinamizme hız katar. Bu da edebiyat ufkunun gelişmesine katkıda bulunur.

Her edebî akım, kendisinden önce ortaya çıkan ile mukayese edildiğinde kültürel, felsefî ve estetik bakış açısını geliştirir. Yeni gelenek yeni değerler ile bütünleşerek zenginleşir. Zaten yeniye ulaşabilmek için eskinin hareket noktası olarak alınması icap eder ya da her yeni eskinin temelleri üzerine inşa edilir. Bundan dolayı edebî akımlar, birbirlerinden farklı özellikler taşımakla birlikte birbirine benzeyen nitelikleri de bünyesinde barındırır

(Çetişli, 2004: 36). Böylece her edebî akım, edebiyata yönelik farklı bir bakış açısı, hayatı sağlamlaştırıp güzelleştiren bir hamle gücü verir. Edebî akımlar toplumu, toplum sanatkârı etkisi altına alarak, orijinal eserlerin yaratılmasına yardımcı bulunur. Toplumun gidiş yönünü belirterek, bireyde yeni duygular ve fikirler ile sarsıcı etkilerde bulunur. Bu etki, edebiyatın çehresini de her an değiştirir.

Edebî akımların başlangıç ve bitiş tarihlerini gün, ay, yıl belirterek net ifadelerle konuşmak oldukça zordur. Bazı akımlar için akımın kuruluş toplantısı ya da bildirisini yayımlanmış olsa da sözü edilen akımı, kesin olarak o tarihte başlatmak olanaksızdır. Çünkü kuruluş toplantısının ya da bildirisinin bir hazırlık döneminden geçmiş olması icap eder. Bitiş tarihi için de benzer durum söz konusudur. Bu açıdan edebî akımlar, millî ve evrensel edebiyat tarihi içinde belli bir zamanla sınırlıdır. Yani belli bir tarihte doğar, zaman içerisinde gelişip olgunluğa erişir ve ömrünü tamamlar. Akımlarla ilgili zaman sınırlamasının sözü edilen akımın, en yaygın olduğu dönem şeklinde düşünülmesi gerekir (Çetişli, 2011: 10).

Edebiyat akımlarının temel yapısının anlaşılması noktasında Avrupa’da Orta Çağ kapatıp Yeni Çağ açan Hümanizm ve Rönesans’ın mutlak surette bilinmesi gerekir. Edebî akımların ortaya çıkışında öncelikle 15. yüzyılda Avrupa milletlerini bilme ve eski uygarlıkları aydınlığa çıkarmak için çalışılır. Bu doğrultuda özel eserler vermekle birlikte eski uygarlıkların eserlerini onlara tanıtmak için gayret gösteren kimselerin varlığı ile ortaya konan Hümanizm gelir. İlk olarak İtalya’da, sonra Fransa, Hollanda ve İspanya’da yetişen hümanistler, insanlara yeni bir bilim ve fikir ışığı verme yolunda büyük çabalar harcarlar. 16. yüzyıla gelindiğinde Hümanizmin etkisiyle Avrupa’da meydana gelen eski klâsik âleme dayanan bilim ve sanat çıkışı Rönesans ortaya çıkar. Rönesans, Avrupa’da Orta Çağ’da bilim ve sanatta hüküm süren geriliği yıkan uyanış hareketi olarak tanımlanabilir. Avrupa’nın yeni edebiyatı, Rönesans ile doğar (Karaalioğlu, 1965: 9-22).

Edebî akımların kaynağına inildiği zaman karşılaşılan Hümanizm ve Rönesans’ın güç kazanması ile Klasisizm ortaya çıkar. Klasisizm, 16. yüzyıl sonlarıyla 17. yüzyıl Avrupa edebiyatını etkisi altına alır. Klasisizmden sonra 18. yüzyıl sonlarında İngiltere ve Almanya’da öncülere yetişen romantizm akımı görülür. Pozitif bilimlerin gelişmesi üzerine 19. yüzyılın ikinci yarısında Fransa’da romantizm akımına tepki olarak realizm doğar. Pozitif bilimlere determinizmin uygulanmasından sonra ise natüralizm meydana gelir. Edebî akımlardan zamanlarının bireysel ve toplumsal yapısına azamî derecede ışık tutanlar, sanat değeri, sanat anlayışı, anlatım gücü yüksek yapıtların açığa çıkmasına zemin hazırlarlar. Klasisizm, romantizm, realizm ve natüralizm, Avrupa’daki yeni çağın başlıca edebî akımlarıdır (Karaalioğlu, 1965: 22)

19. yüzyıldan itibaren Batı kültür ve medeniyetinin yeniliklerine kapılarını açan Türk edebiyatında “Avrupa edebiyatı” kavramı Batı edebiyatı şeklinde benimsenir. Avrupa kültür ve medeniyetinden ilk zamanlarda Fransa aracılığıyla yararlanan Türk edebiyatı daha sonra İngiltere, Almanya olmak üzere diğer Avrupa ülkelerinin edebiyatlarından da beslenir (Kefeli, 2020: 14). Türk edebiyatında; Şinasi, Direktör Ali Bey, Ahmed Vefik Paşa klasisizmin; Namık Kemal, Ahmed Midhat Efendi, Abdülhak Hamid; Recaizade Mahmud Ekrem romantizmin; Halid Ziya Uşaklıgil, Ömer Seyfettin, Yakup Kadri

Karaosmanoğlu realizmin; Hüseyin Rahmi Gürpınar natüralizmin etkisinde kalırlar. Romantik duyarlılıktan natüralizme geçme çabası bakımından Nabizâde Nâzım dikkat çeken bir isimdir (Karaalioğlu, 1965: 22).

Reşat Nuri Güntekin, II. Meşrutiyet'ten sonraki yılları, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı yıllarını, Cumhuriyet'in ilânından başlayarak devrimleri yaşamış bir sanatkârdır. Küçük yaştan itibaren Doğu ve Batı edebiyatını birlikte tanıyarak yetişen Güntekin, öykü, roman, tiyatro türünde eserler kaleme almakla beraber tiyatro eleştirileri yazan ve çeşitli çeviriler, uyarlamalar yapan çok yönlü bir sanatkârdır (Önertoy, 1984: 18). Güntekin'in roman türünde yazdığı eserlerden biri 1946 yılında yayımlanan *Miskinler Tekkesi*'dir. Romanda miskin bir yapıya sahip başkişinin dilencilik yaparak nasıl geçimini sağladığı anlatılır. Bir dilencinin gözünden aktarılan olaylar, dilencilerin dünyasına içerden bakmanın samimiyetiyle okuyucuya sunulur (Kanter, 2019: 416). Romanın dikkat çekici yönlerinden biri de yazarın romanını realizmin ilke ve nitelikleri doğrultusunda oluşturmuş olmasıdır.

Bu çalışma, realizmin edebiyattaki ilke ve nitelikleri kapsamında Reşat Nuri Güntekin'in *Miskinler Tekkesi* romanını incelemeyi amaçlamaktadır.

2. REŞAT NURİ GÜNTEKİN'İN HAYATI VE ESERLERİNE DAİR

1889'da İstanbul'da dünyaya gelen Reşat Nuri Güntekin'in babası askerî doktorlardan Nuri Bey, annesi Lütfiye Hanım'dır (Poyraz ve Albek, 1957: 1). İlk öğrenimini Selimiye ve Çanakkale mahalle mektebinde tamamladıktan sonra (1909), Galatasaray Lisesi'nde ve İzmir Frere'ler okulunda eğitim hayatına devam eder. Daha sonra İstanbul Darülfünunu Edebiyat Şubesi'ne girerek buradan mezun olur (1912). Bursa Lisesi'nde, İstanbul'da Vefa, İstanbul Erkek, Çamlıca, Kabataş, Galatasaray, Erenköy liselerinde edebiyat öğretmenliği ve müdürlük yapar. Bir süre sonra Millî Eğitim Müfettişliğine getirilir (1927). Güntekin, 1939'da Çanakkale milletvekili seçilir. 1943'te Millî Eğitime dönüş yapar ve 1947'de başmüfettiş olur. Bu görevi esnasında UNESCO'nun Türkiye temsilcisi ve öğrenci müfettişi olarak aynı yıl Paris'e gider. 1954'te emekliye ayrılan Güntekin, yurda döndüğünde İstanbul Şehir Tiyatroları Edebî Kurul üyeliğine seçilir. Hastalanması üzerine tedavi amacıyla Londra'ya gönderilen Reşat Nuri Güntekin, 1956'da vefat eder (Oktay, 1993: 709).

Güntekin, edebiyata olan ilgisinin lalasının anlattığı bir masalda geçen mısralarla başladığını, Fatma Aliye Hanım'ın Udî romanı ve Muallim Naci'nin şiirleri ile, açığa çıkan ilgisinin arttığını, Halit Ziya'nın öykü ve romanlarını okuduktan sonra ise yazar olmaya karar verdiğini belirtir. Edebiyat dünyasına isimsiz yayımladığı şiirlerle adım atan Güntekin, I. Dünya Savaşı yıllarında Le Pensee Turque dergisinde yazdığı Türk edebiyatı ile ilgili makaleler ve Zaman gazetesinde yazdığı tiyatro eleştirileri ile dikkat çeker. Eski Ahbab adını taşıyan ilk öyküsü, Diken dergisinde 1917'de yayımlanır. Cemil Nimet takma adıyla kaleme aldığı Harabelerin Çiçeği isimli ilk romanı, Zaman gazetesinde tefrika edilir (1918). Sanatkâr kimliğinin bir başka yönünü oluşturan oyunlarının ilki olan Hakiki Kahraman'ı da bu yıllarda yazar (1919). Güntekin, 1918-1955 yılları arasında İnci, Edebî Mecmua, Büyük Mecmua, Nedim, Şâir, Hayat, Güneş, Muhit, Yeni Türk, Ana Yurt, Ayda Bir, Akbaba, Yedigün, Aile, Varlık, Türk Dili, Türk Yurdu, Temaşa

Mecmuası, Yeni Mecmua, Darülbedayi Mecmuası, Türk Tiyatrosu Mecmuası gibi önemli dergilerde faaliyetlerini sürdürür (Emil, 1989: 2).

Güntekin'in öykü türünde Recm, Gençlik ve Güzellik (1919), Roçild Bey (1919), Eski Ahbab (Tarihsiz), Tanrı Misafiri (1927), Sönmüş Yıldızlar (1928), Leylâ ile Mecnun (1928), Olağan İşler (1930); roman türünde Çalikuşu (1922), Gizli El (1924), Damga (1924), Dudaktan Kalbe (1924), Akşam Güneşi (1926), Bir Kadın Düşmanı (1927), Yeşil Gece (1928), Yaprak Dökümü (1930), Kızılıcık Dallarını (1932), Gökyüzü (1935), Eski Hastalık (1938), Ateş Gecesi (1942), Değirmen (1944), Miskinler Tekkesi (1946), Harabelerin Çiçeği (1953), Kan Davası (1960), Kavak Yelleri (1961), Son Sığınak (1961); tiyatro türünde Hançer (1920), Eski Rüya (1922), Ümidin Güneşi (1924), Gazeteci Düşmanı, Şemsiye Hırsızı, İhtiyar Serseri (1924), Taş Parçası (1926), Bir Köy Hocası (1928), Babur Şah'ın Seccadesi (1931), Bir Kır Eğlencesi (1931), Ümit Mektebinde (1931), Felaket Karşısında, Gözdağı, Eski Borç (1931), İstiklal (1933), Vergi Hırsızı (1933), Hülleci (1935), Bir Yağmur Gecesi (1943), Tanrıdağı Ziyafeti (1955); gezi yazısı türünde Anadolu Notları (1936-2 cilt) adını taşıyan eserleri bulunmaktadır. Bunların yanında kırk civarı çeviri ve uyarlaması olan Güntekin'in, Dil ve Edebiyat (Tarihsiz), Fransızca-Türkçe Resimli Büyük Dil Kılavuzu (1935-3 cilt), Refet Avni ile birlikte yayımladığı Türk Kıraatı (1930-3 cilt) adını taşıyan çeşitli kitapları da vardır (Kanter, 2019: 40-53).

3. REALİZM HAKKINDA

Realizm yani gerçekçilik en geniş anlamı ile eşyanın ve olayların olduğu gibi tasvir edilmesidir. Romantizmin duygulu, kişisel hayal yüklü yönüne zıt bir yolda gelişen realizm, sanatta insanın ve insan topluluklarının hayatını, oluşlarını bütün gerçek çizgileriyle ve nedenleriyle göstermek çabası güder (Karaalioğlu, 1965: 49). Bu açıdan temelini romantizmin ayrıntılı tasvir ve ruh tahlilleriyle gerçekçiliği hazırlamaya başlamasıyla atan realizm, dönemin ortak kaygılarını dile getiren, sıradan insanların hayatlarından kesitler sunan bir akım olarak tanımlanır (Kefeli, 2020: 90).

Realizm, Auguste Comte (1798-1857)'un bilimsel ve sosyal gelişmelerin sentezini yaparak kurduğu, Hippolyte Taine (1828-1893)'nin uyguladığı pozitivistimin etkisi altında gelişir. Pozitivistimin esası bütün olayların değişmeyen doğa kanunlarına bağlı olduğunu savunmaya dayanır. Olayların nedenlerini sorgulamak yerine, onların nasıl olduğunu araştırır ve olaylar zincirine önem verir. Olayları bilimsel yöntemlerle izah eder. İnsan aklının mutlak kavramları idrak etmesinin olanaksızlığını anlayarak evrenin sırlarını, olayların nedenlerini bir kenara bırakarak, muhakeme ve gözlemi birlikte kullanır. Olayların var olan kanunlarını, birbirini izleme ve benzerlik ilişkilerine ulaşmayı hedefler (Kefeli, 2020: 90-91). Realizm, pozitivistimin sanata ve edebiyata yansımasıdır. Pozitivistim, nesirde realizm; şiirde ise parnasizm olarak açığa çıkar.

1789 Fransız İhtilâli'nden sonra ve 19. yüzyıl başlarında Fransız toplumu hem ihtilâlin hem de sanayileşmenin ortaya çıkardığı birçok sorunla karşı karşıya kalır. Sanayileşmenin etkisi ile orta sınıf halk zenginleşir. Makineleşme, toplumsal ve ekonomik gereksinimler maddî değerleri ön plana çıkartarak materyalizmi körükler. Böyle bir ortamda romancılar gerçeği tüm detaylarıyla, öznel bir katkıda bulunmadan

yansıtmayı tercih ederler. Realizm estetik bir görüş olarak 1850’li yıllarda romantizme tepki olarak ortaya çıkar (Kefeli, 2020: 91). Esasında realizm, romantizmin içinden çıkan, zamanla onun dünya kavrayışlarına ve yazı tarzlarına karşı çıkan bir akım hâline gelir. Romantizmde olduğu gibi iç dünyanın çalkantılarını, ruhun coşkularını aktarmaktan çok, dış dünyayı, gerçekliği aslına olabildiğince uygun bir resim gibi sunmak temel amacıdır (Özcan, 2021: 156).

Realizm akımının dünyadaki önemli temsilcileri arasında Fransa’da Alphonse Daudet, Alexandre Dumas, Maupassant; İngiltere’de Thackeray, Georges Eliot, Charles Dickens, Thomas Hardy, Bernard Shaw; Rusya’da Gogol, Turgenyev, Dostoyevski, Tolstoy, Gorki; Almanya’da Max Kretzer, H. Suderman, G. Hauptmann, Remarque yer alır. Bu sanatkarları bir araya getiren şey gerçekçi olmalarıdır. Bu gerçekçilik fikrinin ortak paydası Orta Çağ edebiyatı, klasisizm ve romantizm dönemi eserlerinde yer alan tek yönlü karakterlerin yerlerini çok yönlülere bırakmasıdır. Bu bakımdan her eser ait olduğu dönemin resmini çizer. Yazarlar yaşadıkları ya da seçtikleri coğrafyanın sosyal, ekonomik, siyasî ve diğer özelliklerini değişik yorumlarla eserlerinde ele alarak realizmin zirve eserlerine imza atarlar (Kefeli, 2020: 93-94).

Büyük ölçüde roman, hikâye ve tiyatro türlerinde ifadesini bulan realizmin edebiyattaki ilke ve nitelikleri; gerçekçiliğe, gözleme, insan ve toplum hayatına ışık tutmaya, mekân/çevre ve tasvire, objektifliğe, vakayı sınırlamaya, dramatik roman özelliği taşımaya, sanatın gerçek ve güzellik için var olmasına, dil ve üslûbun uyumuna dayanır (Çetişli, 2004: 89-90).

Sistemli bir dünya görüşü olarak nitelenebilecek realizm, 19. yüzyılın ilk çeyreğinden başlayıp yüzyılın yarısından itibaren güç kazanarak 20. yüzyıl edebiyatına da aktarılmış, farklı yönleriyle varlığını sürdürmüş ve Türk edebiyatını da etkilemiş bir akımdır.

4. REALİZMİN EDEBİYATTAKİ İLKE VE NİTELİKLERİ BAKIMINDAN MİSKİNLER TEKKESİ ROMANI

4. 1. Gerçekçilik

Gerçekçilik, realizmin adından ileri geldiği üzere akımın birinci ilke ve niteliğidir. Felsefede pozitivist olan realizm, gerçeğe ancak bilim odaklı akılla ulaşılabileceği düşüncesindedir. Bu gerçek aynı zamanda bilimin üzerinde konuştuğu madde ile sınırlandırılır. Realist yazarlar da bu gerçeğe kurguda yer verme çabası içindedir. Yani realizm, gerçeği bilimle sınırlama endişesi taşır. Bu nedenle realistler eserlerinde, olağanüstülüklerle, mucizelere, tesadüflere, hayalî olanlara ve soyut genellemelere yer vermezler (Çetişli, 2004: 83).

Miskinler Tekkesi romanının kahraman anlatıcısı, romanın giriş kısmında intikamın asil bir duygu olduğunu ve asil insanın da şahsına, onuruna, mal ve canına yapılan tecavüzlere karşı aşırı titiz ve hazımsız nitelik taşıdığını belirtir. Bu noktada hayvanlardan ve onların davranışlarından da örnekler vererek “canlıların kendi doğasından gelen ya da dışarıdaki olaylara karşı gösterdiği tepkiler bütünü” (Seyidoğlu vd., 2021: 1) ortaya koyar:

“(…) Kedinin en miskinine, köpeğin en dalkavuşuna haddin varsa bir parça takıl... Velinimetini bile olsan hemen öfkelenir; dişiyle, tırnağıyla karşı koymaya kalkar.

Hayvanların en asili olan at, onlardan da mantıksızdır. Önündekinin bir hareketinden pirelendiği zaman arkasındaki hiç suçu, günahı olmayan biçareyi çiftelemeye kalkar. Hele devenin kendisine fenalık yaparı zamanla da affetmediği, bir aşiret reisi sebatıyla kin güttüğü meşhurdur.” (Güntekin, 2010: 6)

Davranış bilimi, insan ya da hayvan, canlıların çeşitli disiplinler sayesinde davranışlarının anlaşılmasını sağlamak amacıyla ortaya çıkar. Kahraman anlatıcı insandaki intikam duygunun nasıl ortaya çıktığını, buna neden olan faktörlerin nedenini, bunun temelini neyin oluşturduğunu anlatırken bu duygunun hayvan davranışlarına nasıl yansıtıldığından da bahseder. Kedi, köpek, at ve deve gibi bahsi geçen hayvanların intikam duygusu ekseninde gelişen davranışları, çevrelerine özgü sorunları çözmelerine imkân tanıyan esnek mekanizmalar yaratan evrimsel süreçlerinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir (Seyidoğlu vd., 2021: 20). Yazarın intikam duygusundan hareket ederek hayvanlara dair davranışsal gerçeklere kurguda yer vermesi, gerçeği bilimle ortaya koyma ve somut genellemelere yer verme çabası olarak tezahür eder.

4.2. Gözlem

Gerçekçilik, realistleri realizmin edebiyattaki bir başka ilke ve niteliği olan gözleme götürür. Realist sanatkârın temel ilkesi hayale kapılmamak, gerçekten ayrılmamaktır. Sanatkâr hayaller kurarak toplum, insan, tabiat gerçeğine ulaşamaz. Ancak realizmin gerçek anlayışı ve bu doğrultudaki gözlem endişesi, bir aynanın yansıtılması ile eş değer değildir. Realist yazar, gerçeğe ilk olarak kendi perspektifinden yaklaşarak gerçeğe dair bazı seçmeler, ayıklamalar ve düzenlemeler yapar. Aksi bir durum, eserin lüzumlu lüzumsuz bir bilgi yığını olmasına sebebiyet verir. Bu noktada unutulmaması icap eden husus, sanatın ve hayatın gerçeğinin birbirinden farklı olduğudur (Çetişli, 2004: 84).

Realist eserlerde yazarın gözlemleri kahramanların içinde yaşadıkları toplumun gelenek ve görenekleri ile onların karakterleri olmak üzere iki farklı noktada yoğunlaşır (Kefeli, 2020: 95). *Miskinler Tekkesi* romanının kahraman anlatıcısı, komşu konağın sahibi Mesut Paşa'nın kızı Mesrure ile evliliğin eşğine gelir. Kurgu zamanı, Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet'in ilân edilmesine yakın bir dönemdir. Toplumda daha önce birbirini hiç görmeden, tanımadan yapılan evlilikler yerini çiftlerin kısa süre de olsa görüşmelerine, konuşmalarına izin veren bir anlayışa bırakır. Ancak Mesut Paşa'nın durumu öğrenmesinden duyulan korku ve kaygı da devam eder:

“Dadılar, kim bilir ne düşünmüş olacaklar ki, beni Mesrure ile bir kere yüz yüze konuşturmak istediler. Güveyin gelini koltuk merasiminde tanıdığı devirler çoktan geçmiş olduğu için, bunda zaten bir zarar da yoktu. (...) Parlak bir haziran mehtabı! Paşa'nın işi haber alarak dadıları sıra dayağına çekmesi tehlikesine karşı bahçeye gözcüler kondu ve Mesrure, duvarın yıkık yerine kadar getirildi. Benden utandıği için, zavallı kızın önünden çekip arkasından iterek adeta katır gibi haydıyorlardı. Ben dua eder gibi ellerimi açıp başımı sallayarak güçlükte birkaç kelime söyleyebildim. Mesrure, onu da beceremedi.” (Güntekin, 2010: 30)

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine gelen kurgu zamanında, Türk toplumunun gelenek ve görenekleri yok olmamış ancak dramatik ölçüde bir dönüşüm yaşamıştır. Para, evlilik,

insan ilişkileri, memuriyet gibi pek çok sosyal, ekonomik algı kökten olmasa da ciddi anlamda bir değişim geçirir. Toplum, modernleşme sürecinde bir taraftan uluslararası bir bütünleşme isteği duyarken, diğer taraftan kendini korumak ve güvenliğini sağlamak arasında gidip gelir. Romanın kahraman anlatıcısı ve Mesrure'nin evlenmeden önce her iki konağın dadıları, kalfaları tarafından kısa süreli de olsa bir araya getirilmeleri, konuşmaları ile toplumdaki “çift taraflı belirsizliğin bir taraftan tecrübe edilmeye çalışılması, diğer taraftan da teslimiyetten temsiliyete, örneksemeye kayan yaşam pratiğinin hâkim renklerini koruma” (Arslan, 2012: 67) çabası olarak ortaya çıkar. Bu durum, aynı zamanda yazarın gözlemlerini toplumsal yapı üzerine yoğunlaştırarak yansıttığının da bir göstergesidir.

Realist eserlerde gözlem, yazarın kahramanların karakterlerini esas alması üzerinde şekillenir. *Miskinler Tekkesi* romanında kahraman anlatıcı, evkafta Talât adında biriyle tanışarak arkadaş olur. Kahraman anlatıcının Sakallı Talat şeklinde de tanıttığı bu adamın sakallı olması onu fakirliğinden ileri gelir. Mülkiye’de okurken mahalleden bir kızla evlenir. O sırada evkafta iki yüz kuruş aylıkla kâtip olur. Kısa süre içerisinde dört çocuk babası olur. Maaşı geçimini sağlamaya yetmez. Arkadaşları aralarında yardım toplayarak Talat’ın evine yağ, pirinç, şeker gibi ayniyat gönderirler. Bunca sıkıntı içinde tıraş parası bile bulamaz. Küçük bir memurun kurguda ayrıntılı şekilde yer alması, kahraman anlatıcının hayatını anlatırken aynı zamanda toplum hayatını da gözler önüne sermesi realizm akımının göstergesidir. Bununla birlikte Talat’ın karakterine dair özellikler de kahraman anlatıcı tarafından ayrıntılı şekilde aktarılır:

“(...) Talât, çok çalışkan ve becerikli bir memurdu. Sadece kendi işlerini değil, bizinkilerini de o çıkarır, bütün kalemlerde her başı sıkışan ona koşardı diyemeyeceğim, fakat hademe ile onu çağırtırdı. (...) Kalemlerde kayıt, kuyut hak getireydi. Geçmiş günlere ait muameleler için en emin defter Talât’ın hafızasıydı. (...) Sakallı Talât aynı zamanda çok geçimliydi. Gerçi, “Olmaz da ne yapardı?” denebilir amma, hiç değilse bazı uygunsuz muamelelere karşı surat asmak kabildir ya. Halbuki o, en ağır hareketleri iltifat gibi karşılar ve bir teşekkür etmediği kalırdı. Yalnız, onu da söylemeliyim ki, o hiçbir şeyi anlamıyor gibi görüldüğü halde domuzuna hassastı. Hatta bazı en zararsız kelime ve hareketlerden türlü akla gelmez mânâlar çıkarmasına göre vesveseli ve içinden pazarlıklı da denebilirdi.” (Güntekin, 2010: 33-34)

II. Meşrutiyet’in ilânından sonra pek çok memur tasfiye edilir. Ancak Talât özverili ve çalışkan bir insan olması nedeniyle bundan kendini kurtarır. Dolayısıyla yazar gerçekliğin pek yansıtılmamış alanlarını kurguya sokar. Kahraman anlatıcının hayatından hareketle Talât’ın, bütün toplumun hayatı ve bu hayata etki eden olaylar anlatılmış olur. Yazar, içeriğe ilişkin böyle bir gözlemlerle gerçeği bulandırmadan, yalın bir anlatımla aktararak eserdeki realizm etkisini belirginleştirir.

4.3. İnsan ve Toplum

Realizmin gerçekçilik ve gözlem ilkeleri, insan ve toplum içindir. Realizmde sanat eserinin konusu ve amacı, çağdaş sosyal insan ve toplum hayatını objektif bir şekilde yansıtmaktır. Bu bakımdan toplumun her katmanında ve her ortamında sürdürülen hayat, bu hayata mensup olan her türlü insan ve onların sorunları realist eserde yer alır. Realist

yazar güzeli olduğu kadar çirkini de ön yargısız şekilde tasvir ederek kurgusuna dâhil eder. Bunu yaparken realistler genellikle toplumun orta ve alt tabakasına mensup insanlar üzerinde yoğunlaşırlar. Söz konusu yoğunlaşmada tipleşme dikkat çeker. Tipleşen insan, kendine özgü karakter özellikleriyle sivrilmez. Toplumun çoğunluğunu meydana getiren insanlardan herhangi birisidir ve genellikle mensup olduğu sınıfın ortak nitelikleriyle ön plana çıkar (Çetişli, 2004: 85).

Miskinler Tekkesi romanının şahıs kadrosunda yer alan Mesule, tipleşen insan olarak karşımıza çıkar. Kahraman anlatıcının İzmir’e gelince Tamaşalık’ta tanıdığı bu kadın, bir zamanlar Boğaz’da Sürurî Paşa yalısında evin oğluna dadılık yapar. Romanda güçubey olarak tanımlanan bu adam, babadan kalma konakları, hanları yemiş bir mirasyedir. Elde avuçta bir şey kalmayınca Topaltı’nda bir odada oturmaya başlar ve Mesule yaptığı gündelik işlerle ona bakar. Mesule, eski konaklarda çalışan Arap kölelerden biridir ve yazar, kurguda ona yer vererek onu mensubu olduğu sınıfın özellikleri ile yansıtır:

“Kıyafetinin gülünç hurpaniliğine rağmen, halinde anlatılması güç bir başkalık, adeta bir kibar konak kızı nazlığı vardı. (...) Komşularımın bu Mesule baciya çok ehemmiyet verdiklerine dikkat etmiştim. Dili, ötekilerden daha az çetrefil olmamakla beraber, dudaklarında nazlı kıvrımlara, inanılmayacak kadar ince kelimeler söylüyor, adamakıllı muamele ve teşrifat biliyor, gözleri ve bembeyaz dişlerinden şirin bir gülümseme hiç eksik olmuyordu. (...) Güçubeyle Mesule dadısını Boğaz’da Sürurî Paşa yalısından buraya hangi rüzgâr atmıştı? Bildiğim sadece şuydu ki, baba malının nasıl da satılmamış bir parçacığı olan bu zavallı Mesule baci, gündüzleri onu komşulara emanet ederek şehirde gündeliğe gidiyor, akşamları dolu torbastıyla dönüyor ve onu yaşatmaya devam ediyordu.” (Güntekin, 2010: 56-57)

Dünya üzerinde pek çok toplumda var olan kölelik, hem İslam coğrafyasında hem de takiben Osmanlı Devleti’nde devam eder. Osmanlı’da en çok ihtiyaç duyulan köleler, ev içi hizmetlerde kullanılmak üzere Afrika’dan getirilen kadınlardır (Toledano, 1994: 7). Romanda bu bağlamda beliren Mesule, Sürurî Paşa yalısındaki işi bittikten sonra bile dış dünyada savunmasız kalabileceği korkusuyla güçubeyden kopamaz ve eskinin izi olarak dadı, kalfa gibi isimlerle burada yaşamaya devam eder. Mesule’nin romanda ele alınması, aynı zamanda köle kesiminin de anlatılması demektir. Zaten yazarın amacı da toplumu ve devri yansıtmak, onun çok açık bir gerçeği olabilecek insanlara yer vermektir.

4.4. Mekân/Çevre ve Tasvir

Realistlerin gerçekçilik ve gözlem endişesi, onların eserlerinde mekân unsurunun ön plana çıkmasını ve tasvir tarzı anlatım tekniğinin dramatik şekilde kullanılmasını sağlar. Mekânın önem arz etmesi, tasvirin yoğunluk kazanması, mekân/çevrenin insan ruhuna etkisinin de bir sonucudur. Mekân/çevre, insanın karakterinin şekillenmesinde belli ölçüde önem teşkil eder. İnsanın gerçekçi bir şekilde anlatılabilmesi için, dış görüntüsü ve içinde yaşadığı mekânın tüm detaylarıyla tasvir edilmesi gerekir. Bu bağlamda, realistlerin eserlerindeki uzun tasvirler, o mekânda yaşayan insanların karakterini, kültürünü, ekonomik durumunu, iç dünyasını yansıtmada çok önemli bir görev üstlenir (Çetişli, 2004: 86-87).

Miskinler Tekkesi romanında kahraman anlatıcı İzmir'e gelip burada dilencilik yapmaya başlar. Günlük kazancı iyiden iyiye artmaya başlayınca şehrin sapa bir köşesinde kendine bir oda aramayı düşünür. Kadifekale eteklerinde Tamaşalık denen bir mahallede gönlüne göre bir yer bulur. Tamaşalık, cemiyet halinde fakirliğin azamî derecede yaşandığı bir mekân olup kahraman anlatıcının bakış açısından kurguya yansır:

"(...) bu Tamaşalık, dağın dibinde deve sırtı gibi biçimsiz yokuşlar ve inilerden meydana gelmiş bir oyuktu. Tufandan evvel yaşamış ve Nuh Peygamber'in gemisine sığacak halde olmadıkları için nesilleri fil-i Mamudiler malum! Dağdan baktığınız zaman sanırdınız ki, her biri beş altı fil cesametinde olan bu hayvanlardan bir sürü, günün birinde bu çukurda dolaşarak oraya buraya terslemiş ve bu Tamaşalık mahallesi onların öbek öbek kuruyup katılmasından hasıl olmuştur. Fakat içine indiğiniz zaman manzara başkadır. Çoğu, en âdi bir hendeseden mahrum köstebek kümbetleri arasında taştan, tenekeden, hatta tahtadan yapılmış kulübelere de vardır. Dağdan inen seller toprağı yalayarak yer yer yollar açmış ve bunlardan bazıları adeta merdiven haline gelmiştir. (...) Frenk mahallesinin bu kadar yakınında nasıl barındığı, Tanrı'nın anlaşılmaz bir hikmetiydi." (Güntekin, 2010: 53)

Yazarın kahraman anlatıcı vasıtasıyla yapmış olduğu Tamaşalık'a dair görülen şeylerin ve çevrenin tasviri, romanda tasvir için tasvir yapma amacını taşımaz. Romanda, Tamaşalık'ın tasviri okuyucuyu çevreyle ilgili şeylere ve buradan fıskıran gerçeklere götürür. Söz konusu gerçek, burayı mekân tutan Afrika zencilerinin hayatlarıdır. Bu insanların yaşadıkları mekânın tasviri, "iyi bir yaşam standardıyla özgür, özgüvenli, sağlıklı ve yaratıcı hayat sürdürme olanak ve seçimlerinden mahrum" (Oruç, 2001: 80) olma hallerini somutlamaya yöneliktir. Zengin bir hayat yaşayan Frenk mahallesinin hemen yanı başında böylesine fakir bir hayat yaşayan Tamaşalık, toplumsal dışlanmanın da çarpıcı bir örneğidir. Alıntıda görüldüğü üzere yapılan tasvir orayı gören kahraman anlatıcının gözünden aktarılır. Böylece hem mekânın o insan üzerinde uyandırdığı etki verilir hem de onun İzmir'e geldikten sonra yaşadığı yerdeki sosyal ve ekonomik durum sezdirilir.

4.5. Objektiflik

Realizm, yazarın eseri karşısında objektif olmasını ister. Sanatkâr, kurgudan kendini çekmeli; vaka, kişiler ve mekânlar karşısında tarafsızlığını korumalı, fiktif âlem ile kendisi arasındaki mesafeye dikkat etmeli; vakanın akışına çeşitli nedenlerle müdahalede bulunmamalı; kendi duygu, düşünce, zevk ve tercihlerini tamamen eserden ayrı tutmalıdır. Yazar, gözlemediği gerçeği, değiştirmeden, bozmadan, abartmadan ifade etmekle yükümlüdür (Çetişli, 2004: 87).

Miskinler Tekkesi'nde kahraman anlatıcı, Tamaşalık mahallesinde giyimi kuşamı değişip şıklaşan bir çocuk görüldüğü zaman, bunun ölen zengin birinin kıyafetleri sayesinde olduğunu aktarır. Bunu yaparken gördüklerini olduğu gibi anlatır. Bu noktada çevrenin gözlemi, kahraman anlatıcının gözlemine bağlı olmakla birlikte o, bulunduğu mahalledeki çocukları nasıl ve hangi yönleriyle görüyorsa, yazar, onun görüşüne bağlı kalır:

“Tamaşalık mahallesinde epeyce çocuk da vardı ve bunların pek ufakları aşağı yukarı Afrika’daki zenci köylerinde gibi, yani çırılçıplak gezerlerdi. Ancak günün birinde de bu çocuklardan bir veya birkaçının fistolu ipek entariler; boncuklu pelerinler; kıvrıkcık başlarında kurdeleler; hatta renkli Japon şemsiyeleriyle ortaya çıktıklarını, oyuncak bebekler gibi ellerinden tutularak gezdirildiklerini gördünüz. O vakit hemen anlamalıydı ki, o günlerde kibar mahallelerden birinde bir ufacak kız çocuğu ölmüştür” (Güntekin, 2010: 54)

Kendi varlığının farkına varan ve ona kıymet atfeden kişi için günlük hayat, artık eskisi gibi olmayıp onun için başka bir anlam çağırıştırır. Kişi artık kendi hayatına döner ve ona dair şeyleri bilmek ister. Bu durum gerçekçilik algısını da değiştirir ve sıradan insanın günlük hayatı önemli bir kavram haline gelir. Realizm etkisi altındaki sanatkârın ilk işi günlük hayatı tanımdır (Özdemir, 1981: 99). Yukarıdaki alıntıdan da anlaşılacağı üzere Tamaşalık mahallesindeki çocuklar da “yoksulluk durumunun oluşturduğu özgürsüzlükle” (Fidan, 2016: 14) yaşamak zorundadır ve üstlerine giyebilecek bir kıyafet bulabilmelerinin tek yolu zengin bir çocuğun ölümünün ardından kalanların dağıtılmasıdır. Günlük hayatın gerçeklerini bilen ve gören yazar, çocuk üzerinden tüm mahalleye dair gözlemlerini objektif bir şekilde aktarır ve bunu canlı kesitlerle sunar.

4.6. Vakayı Sınırlama

Realistler, vakanın eserin bütünlüğü içerisindeki işlevini en aza indirme yolunu tercih ederler. Gerçekçilik ve objektiflik ilkeleri, sanatkârı, vaka örgüsünü meydana getiren olaylar zincirini günlük hayatın içinden sıradan olaylara yönelmeye iter. Burada önemli olan şey, içinde yaşanılan topluma ayna tutmaktır (Çetişli, 2004:87-88).

Miskinler Tekkesi romanının vakası, hayatın içinde rastlanabilecek ya da yaşanabilecek olayları kapsar. Romanın isimsiz kahraman anlatıcısı, II. Mahmut dönemi ileri gelenlerinden Kocabaş Kazasker Şemsettin Molla’nın torunudur. O, canının kıymetini bilen, tembel, miskin bir yapıdadır. Okul hayatında da tembelliğini sürdürmesine karşın yazısının güzel olması sayesinde sınıfını geçer. Çocukken oynadığı dilencilik oyununda sokaktaki diğer çocukların kötülüklerinden kendini korumak için yalvarma tekniğini kullanır ve onları kullanır. Kafasının büyük olmasından ötürü özellikle gençlik yıllarında sıkıntı yaşar. Aksaray’daki konaklarında bir Ramazan gecesi yangın çıkar ve burası kullanılamaz hâle gelir. Daha sonra Cinci Meydanı taraflarında eski bir konağa taşınırlar. Komşu konağın kızı Mesrure’ye âşık olur. On sekiz yaşında Rüştüye’yi bitirerek Evkaf-ı Hümayun Nezareti’nde işe girer. II. Meşrutiyetin ilânıyla konağın da düzeni bozulur. Kahraman anlatıcı ve ailesi daha küçük bir eve taşınmak zorunda kalır. Evdeki geçimi üstlenen büyükanne ölünce konaktaki rahat yaşam, bu evde sürdürülemez.

Evkaf’taki işinden uzaklaştırılan kahraman anlatıcı, arkadaşı Talat’ın önerisiyle Darülfünûn’a kaydolar. 31 Mart Vakası’ndan sonra siyasete karıştığı gerekçesiyle Sinop’a sürgüne gönderilir. Sinop’ta arzuhalcilik yaparak hayatını idame eder. Bir süre sonra İstanbul’a döner ve yine arkadaşı Talat’ın yardımıyla Nur-i İrfan adındaki özel okulda kâtiplik ve yazı hocalığı yapmak üzere göreve başlar. Mektebin amacının öğrencilerin babalarını kandırarak para çekmek olduğunu öğrendiğinde istemeyerek bu

uygunsuz işlere karışır. Hatta okula kabul edilen şehit çocukları için para bile toplamaya başlar.

I. Dünya Savaşı patlak verince Kocabaşların son torunu olan kahraman anlatıcı askere alınır. Öncelikle Mısır'a gönderilir. İki sene Halep'te yazıcı neferliği yapar. Bir gün üstüne gelen levazım katırı sonucunda kolu kırılır, parmakları fonksiyonunu yitirir; malül gazi olarak İstanbul'a dönmeye çalışır. Yollarda yaşadığı büyük sıkıntılara rağmen kendisini İzmir'de bir hastanede bulur. Hali perişandır; parasız kalmıştır. Hastane müdürü, bu perişan hastayı taburcu edebilmek için ölmüş, kimsesiz birinin kıyafetlerini ona verir.

İzmir, Yunanlılar tarafından işgal edilir. Sokakta kalan kimsesiz insanlara, Yunan gözetiminde bir minder ve bir tas çorbayla tütün deposunda yer verilir. Vücut sağlığı yerine gelen kahraman anlatıcı, yavaş yavaş yürümeye başlar. Bir gün yine yürüyüşle yaptığı sırada caminin önünde beklerken bir kadından ilk sadakasını alır. Ertesi gün bu parayla aldığı yiyecekleri arkadaşlarıyla paylaşarak karnını doyurur. Bundan böyle dilencilik yapmaya başlar. Gündelik kazancı gittikçe artar. Tamaşalık'ta bir oda kiralar. Dilencilerin yaşadığı bu yerde, Afrika zenciler yaşar. Komşu kadınlar, birkaç kuruşa ya da birkaç lokma ekmeğe evini silip süpürmeye, çamaşırlarını yıkamaya ve yemeğini yapmaya başlar. Gün geçtikçe itibarı artan kahraman anlatıcı kendisine yardımcı olsun diye Mesule Bacı dediği bir kadını, ardından da annesinin terk ettiği yedi yaşlarındaki İsmail'i yanına alır. Oğlanı okula gönderir ve onun ihtiyaçlarını karşılar. İzmir'de dilencilerin artması, bazı serserilerin evin etrafındaki toprakları kazıyarak para aramaları ve İsmail'in arkadaşlarının kahraman anlatıcıya dair sorular sormaları üzerine durumu tehlikeli görerek İstanbul'a taşınır.

İstanbul'a geldikleri ilk günlerde bol bol gezip eğlenirler. Kahraman anlatıcı, geldiklerinin beşinci günü, Süleymaniye'de tesadüfen karşılaştığı bir evi kiralar. İsmail'i yatılı okula göndermeyi tasarladığı için bu evde onu mutlu etmek için her şeyi yapar. Bir gün arkadaşı Talat'la karşılaşır, onun yardımıyla İsmail'i yatılı okula yerleştirir. Dilencilik yapmayı İstanbul'da da sürdürür. Yıllardır dilendiğini sonunda arkadaşı Talat'a söyler. Talat başlangıçta arkadaşından utanıp ondan uzaklaşır. Bir süre sonra birbirlerini arayarak arkadaşlıklarına devam ederler. Hatta kahraman anlatıcı, gün geçtikçe maddî durumu kötüleşen Talat'a bir ev bile satın alır. Dilenerek elde ettiği parayla da rahat bir yaşam sürer. Parasız devlet okulu sınavını kazanan İsmail, Bursa'da yatılı olarak eğitim görür. Yıllar sonra gazetelerden okudukları haberlerde İsmail'in Avrupa'da mimar olduğunu, Ankara'da gündün güne yükseldiğini öğrenirler. Bir gün İsmail, eşyle birlikte kendisini büyüten, okutan kahraman anlatıcıyı ziyarete gelir. Kocabaşların son torunu olan yardımsever dilenci, İsmail'i görünce hem duygulanır hem mutlu olur.

Roman boyunca karışık, okuyucunun merakını tetikleyecek büyük olaylardan kaçınılır. Romanın vakası, içinde yaşanan hayatta her gün, her yerde ve herkesin yaşayabileceği gerçekler doğrultusunda şekil alır. Bununla birlikte olayların sağlam bir sebep-sonuç ilişkisi çerçevesinde geliştiği; olağanüstüye, tesadüfe, şaşırtıcıya yer verilmediği görülür.

Yazar, başından hiçbir önemli olay geçmeyecek olan bir dilenci ve çevresindeki insanları kurguya yerleştirerek onların hayatlarını yazar.

4.7. Dramatik Roman

Realist roman, kendine özgü bazı önemli farklar dışında daha önceki dönemlerin alışlagelen roman yapısı içinde şekil alır. Bahsi geçen farklılıklardan biri de realist romanın, dramatik olmasıdır. Dramatik roman, fiktif âlemdeki anlatıcının çoğunlukla sahneleme/gösterme tekniğine dayanır. Kurguda sonu gelmez tahkiyelere, özetlemelere, tahlillere, yorumlara, sübjektif tasvirlerle yer verilmez. Olaylar, anlatıcının anlatması yoluyla değil, okuyucunun gözü önünde canlandırıldığı şekilde aktarılır. Anlatıcının bilgiçliği ya da kahinliği söz konusu değildir (Çetişli, 2004: 88).

Miskinler Tekkesi romanında yazar, eser ile göbek bağı bütünüyle koparır. Fiktif âlemde yazarın herhangi bir müdahalesine rastlanmaz, kendini buradan soyutlar. Roman boyunca sahneleme/gösterme tekniğinin hakimiyetini görmek mümkündür. Böylece “okuyucunun eserle özdeşleşmesi” (Tekin, 2011: 197) sağlanarak olaylar okuyucunun gözü önünde tecessüm ettirilir. Kahraman anlatıcının özellikle arkadaşı Talat ile olan diyaloglarının ön plana çıktığı bölümler, sahneleme/gösterme tekniğinin uygulanmasına da örnek teşkil eder:

“-Tekkelerin aptalı vardır ya... İşte ben de dairelerin aptalıyım. Vur abalıya... zaten bütün dairelerde böyledir. Bütün daire uyur; ayakta işe yarar bir tek adam vardır; belki de yaradılışı icabı, nasılsa işlemeye başlamış bir zavallı adam... Bütün işi ona yüklerler. Geçen gün gördüm halimi... Yıl on iki ay böyledir. Hep bana, hep bana!..

-Sen üstelik Darülfünun mezunusun, dedim, daha iyi iş bulabilirdin.

-Bulabilirdim. Fakat eşeklik ettim. Daha doğrusu vaktiyle ettiğim eşekliğin devamı... İlerlemek için İstanbul'dan çıkmak lazımdı. Fakat etrafımda, paşa döküntüsü gibi, bir alay çocukla nasıl yerinden kııldarsın?

-Sen ki o kadar becerikli bir insansın ve dediğim gibi elinde iki tane kapı kadar Darülfünun şehadetnamesi var. Daha iyi bir iş için hiçbir yere başvurmadın mı?

Gene acı acı gülmeye başladı:

-Yahu, şu kılık kıyafetime bir baksana. Bir gün şu kabuktan sıyrılabildim mi? İş verecek adamlarda hüsnüniyet tümen tümendir. Adama bir kere bakarlar ve kılık kıyafetine göre paha biçerler. “Neyle geçinebilir bu adam! Elli yahut yüz elli, yahut iki yüz elli...” Bana gelince, sen üniformayı yalnız asker mi giyer sanırsın? Yirmi küsur yıldan beri mümeyyiz elbisesi sırtıma yapışmış, adeta derim olmuştur. İş verecek adamlar hâlime bakarlar, “Mümeyyiz” derler. Eh, gittiğim yerde de mümeyyiz olarak çalışacak olduktan sonra kendi yerimin suyu mu çıktı?” (Güntekin, 2010: 104-105)

Kahraman anlatıcının İzmir'den İstanbul'a taşınması, dairede arkadaşı Talat'ı görmesi ve iki arkadaş arasında geçen diyaloglar, Talat'ın iyi bir eğitim almış olması, memuriyet hayatındaki çalışkanlığı ancak erken yaşta evlenip ağır sorumluluk alması, yoksulluk çekmesi gibi durumları ortaya koymak üzerinden ilerler. Alıntılardan da anlaşılacağı

üzere, yazarın fiktif âlemde bir etkisi söz konusu değildir. O, kurgudaki kişilerin hayat tecrübelerinden geniş ölçüde faydalanarak olayları olduğu gibi göstermeye çalışır.

4.8. Sanat Gerçek ve Güzellik İçindir

Realizmde sanat, gerçek ve güzellik içindir. Bunun dışında sanata dinî, ahlakî ve sosyal bir işlev yüklenemez. Sanatkârın amacı, gözlemediği gerçeği, estetik bir şekilde ifade etmektir. Bunu gerçekleştirirken de objektif olmak zorundadır. Realist sanatkâr aynı zamanda, insana dair gerçeği, yalnızca olduğu gibi anlatmak ya da göstermekle kalmaz; aynı zamanda olması gerekeni de kurgudaki kişiler aracılığıyla ön plana çıkarmaya çalışır. Bu nedenle realist bir eserden mutlak surette dinî, ahlakî, sosyal bir sonucun çıkmayacağı gibi bir durum da söz konusu değildir (Çetişli, 2004: 89).

Miskinler Tekkesi'nin kahraman anlatıcısı hayatın akışı içerisinde dilencilik yapmaya başlar. İlk zamanlarda bundan hoşlanmasa da zaman içerisinde bu gerçeği kabullenerek hayatını idame ettirir. İzmir'e yerleşip dilencilik işinden iyi para kazanmaya başlayınca yanına işlerine görmek üzere Mesule bacıyı, ardından annesinin terk ettiği İsmail'i alır. İsmail büyüdükçe gözüne batmaya başlayan kahraman anlatıcı, İstanbul'a taşındıktan sonra ondan kurtulmak için onu yatılı okula gönderir. Bazen vicdan azabı duymasına ve çocuğu özlemesine rağmen onun evden gitmesinin en doğrusu olduğuna inanır. Bu bakımdan romanın dinî, ahlakî, sosyal bir fonksiyon yüklenmediği söylenebilir. Ancak her şeye rağmen İsmail'e sahip çıkması, onun masraflarını karşılaması, çocuğun okuyup ünlü bir mimar olması, seneler sonra eşiyile birlikte kendisini büyüten kahraman anlatıcısı ziyarete gelmesi ve dilencinin bundan çok mutlu olup duygulanması, romandan her okuyucunun kendi durumuna göre birtakım dersler çıkarmasının önünü açar.

4.9. Dil ve Üslûp

Realist yazarlar, dil, üslûp ve biçime çok önem verirler. Çünkü onlar için sanat, gerçeği objektif ve estetik bir şekilde ifade etme amacı taşır. Eserin öz, biçim, dil ve üslûbu arasında ruh-beden uyumu gibi bir uyum var olmalıdır (Çetişli, 2004: 90). *Miskinler Tekkesi* romanında kahraman anlatıcı, İstanbul'a taşındıktan sonra özellikle soğuk ve yağışlı günlerde dilencilik işini devlet dairelerinde yapmaya başlar. İşini icra ederken dairedeki insanların akışına uyar, gözlem yapar ve bunları izah edecek, okuyucunun gözünde canlandıracak en etkili dil ve üslûpla yapar:

"(...) buralarda herkes, kendi derdinde olduğu için karşısındakinin de bir şeyi olabileceğini çokluk merak etmezler. Fakat soran olursa dalgın veyahut esrarlı bir gülümseme ile anlayamayacağı bir şeyler mırıldanıyorum. Bir hastam var da ilacını mı alamıyordum; yoksa ilaçtan daha zarurî bir ihtiyaç? Karşımdaki, bunları bilmiyor; fakat benden ağır bir bedbahtlık sezerek hayalini zenginlik derecesine göre bundan bir masal çıkararak bana yardım ihtiyacıyla yanıyor. Bu çekingen bakışlar, bu göğse gitmeye hazırlanan tereddütlü el hareketleri de benim çok iyi tanıdığım alametlerdir. Ona yardım etmek için başımı çeviriyorum; sokakta aldıklarımla kıyas edilemeyecek kadar büyük bir para avucuma sıkışıyor. Onun zengin veya fakir olmasının ehemmiyeti yoktur. Hatta ne kadar fakir olursa vergisi o kadar çok olacaktır. Bu, onun o dakikadaki kendi

bedbahtlığının derecesine bağlı bir meseledir; bir de benim o dakikayı avlamakta gösteririm inceliğe...” (Güntekin, 2010: 109-110)

Yazarın, sunî, süslü, savruk bir dil ve üslûp kullanmadığı; soyut genellemelere, alegorik ifadeler ve sembolik düşünce biçimlerine yönelmediği görülür. Yazarın romandaki dil ve üslûbu, açık, pürüzsüz, sade nitelikler çevresinde şekillenir. Kahraman anlatıcının düşüncelerini, dairelerdeki kişilerin davranışlarını karartacak; anlatıcının anlaşılmasını zorlaştıracak bir dil ve üslûp söz konusu değildir. Yazarın buradaki niyeti, kahraman anlatıcının devlet dairelerindeki dilencilikten nasıl daha fazla para kazandığını anlatmak, okuyucunun dikkatini bunun üzerine çekmektir.

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Avrupa’da Rönesans, Aydınlanma Çağı ve Fransız İhtilâli’nden sonra teknik alanda yaşanan gelişmeler, toplumların refah seviyesini yükseltir. Söz konusu gelişmeler, bir taraftan toplum hayatına yeni olanak ve fırsatlar sağlarken diğer taraftan Avrupa ülkelerinin dünyanın en güçlü ekonomik ve siyasî gücü hâline gelmesine zemin hazırlar. Ekonomik gelişmeler, materyalist düşünce ve dünya görüşünün yaygınlaşmasını sağlar.

Bütün bu gelişmeler 19. yüzyılın ikinci yarısında müspet ilimlere de yansır. Yeni görüşler ve teoriler, pozitivist felsefenin ortaya çıkmasına zemin hazırlar. Pozitivist felsefe ilerleyen süreçte farklı alanlarda uygulanmaya başlayarak edebiyat dünyasını da etkisi altına alır. Artık edebiyatta da bilimin ortaya koyduğu yöntem ve kuralları takip ederek gerçeğin bulunabileceği inancı hâkim olur. Böylece romantizme tepki olarak ortaya çıkan realizm akımı, ilimle sanatı birleştirerek özellikle roman türünde kendini gösterir.

Gerçekçilik, gözlem, insan ve toplum hayatının esere aktarılması, mekân/çevre unsurunun önem kazanması ve tasvir tekniğine yoğunlukla yer verilmesi, objektiflik, eserde vakanın sınırlanması, dramatik roman özelliği taşınması, sanatın gerçek ve güzellik için var olması, dil ve üslûba büyük önem atfedilmesi, realizmin edebiyattaki ilke ve nitelikleridir.

İlk olarak Batı edebiyatında ortaya çıkan, daha sonra yaygınlaşarak Türk edebiyatına da sirayet eden realizm, Türk edebiyatında Tanzimat döneminden başlayarak 1950’li yıllara kadar etkisini sürdürür. Pek çok yazarın eserine vücut vermesinde yönlendirici güce sahip olan realizm, Reşat Nuri Güntekin’in *Miskinler Tekkesi* romanında da dramatik şekilde görülür.

Romanda ilk olarak gerçekçilik ve gözlem yer alır. Güntekin, eserinde hayalî duyguları bir kenara bırakarak gerçeği olduğu gibi yansıtmaya çalışır. Gerçeği bilinen sınırları içerisinde tam ve aslına uygun olarak vermeye çalışan yazar, fiktif âlemdeki adı belli olmayan kahraman anlatıcısının duygularının temelinde yatan fizyolojik yapısına, irsiyetinden getirdiği özelliklere vâkıftır. Kahraman anlatıcı ekseninde hayatın çirkin ve kaba tarafları yazar tarafından romanda gösterilir. Roman boyunca objektif bir tutum takınan Güntekin, kendi duygularına, bakış açısına, görüşlerine eserde yer vermez ve olayları olduğu gibi verir. Öyle ki eserinden kendisini soyutlayarak, yerini kahraman anlatıcıya bırakır. Anlatıcı neyi görüyor, kendisi üzerinde nasıl bir izlenim bırakıyorsa herhangi bir durumu ve çevreyi o şekilde tasvir eder. Buna istinaden romanda tasvir tekniği oldukça yoğun kullanılır. Romanda bir başka başka sık kullanılan teknik de sahneleme/göstermedir. Romanda olay örgüsünü meydana getiren olaylar zinciri bir dilencinin hayatına dairdir. Roman boyunca yazar dil ve üslûbuna da son derece özen gösterir.

Bütün bunlar göz önüne alındığında Reşat Nuri Güntekin, *Miskinler Tekkesi* romanına realizmin edebiyattaki ilke ve niteliklerini başarılı şekilde uygulayarak söz konusu akımın Türk edebiyatındaki önemli örneklerinden birini kaleme alır.

KAYNAKÇA

Arslan, F. (2012). *Boş Zaman Figürleri Erken Dönem Türk Romanında Nesne-Tüketim İlişkileri*. Ankara: Sinemis Yayınları.

Çetişli, İ. (2004). *Batı Edebiyatında Edebi Akımlar*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Çetişli, İ. (2011). *Batı Edebiyatında Akımlar* (Edt. Zeynep Emeksiz). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Emil, B. (1989). *Reşat Nuri Güntekin*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Fidan, F. Z. (2016). *Yoksulluk Kısılcacında Kadın*. İstanbul: Opsiyon Kitap.

Güntekin, R. N. (2010). *Miskinler Tekkesi*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Kanter, F. (2019). *Bir Kültür Romancısı Reşat Nuri Güntekin*. İstanbul: Kesit Yayınları.

Karaalioğlu, S. K. (1965). *Edebiyat Akımları*. İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri.

Kefeli, E. (2020). *Batı Edebiyatında Akımlar*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Murat, M. (2006). Edebiyat ve Kuramları. *Edebiyat Bilgi ve Teorileri* (Edt. Kemal Yüce-Şevkiye Kazan). İstanbul: Lisans Yayıncılık. 9-50.

Oktay, A. (1993). *Cumhuriyet Dönemi Edebiyatı 1923-1950*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Oruç, Y. (2001). Küresel Yoksulluk ve Birleşmiş Milletler. *Toplum ve Bilim*, 89, 73-87.

Önertoy, O. (1984). *Cumhuriyet Dönemi Türk Roman ve Öyküsü*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Özcan, M. E. (2021). Gerçekçilik. *Yazınsal Akımlar* (Edt. Sibel Bozbeyoğlu). Ankara: Bilgesu Yayıncılık. 155-176.

Özdemir, E. (1981). Gerçeklik Üzerine Yargılar. *Türk Dili Yazın Akımları Özel Sayısı*. 349, 97-139.

Poyraz, T. ve Alpbek, M. (1957). Reşat Nuri Güntekin Hayatı ve Eserleri. *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni* 6(3), 1-18.

Seyidoğlu, N., vd. (2021). *Hayvan Davranışları*. Bursa: Dora Basım Yayın Dağıtım.

Tekin, M. (2011). *Roman Sanatı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Toledano, E.R. (1994). *Osmanlı Köle Ticareti 1840-1890*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA ARABULUCUK: RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI ÖRNEĞİ

Dr. Öğr. Üyesi, Eda TUTAK

Gümüşhane Üniversitesi, ORCID ID: 0000-0002-8567-8106

ÖZET

Bu çalışmanın ana konusunu oluşturan arabuluculuk, devletler arasındaki çatışmaların çözümünde diplomatik girişimler içerdiğinden genel olarak dış politika çalışmaları kapsamında ele alınmaktadır. Uluslararası hukukun amacı, anlaşmazlıkları ve çatışmaları barışçıl yöntemlerle çözüme kavuşturabilmektir. Bu kapsamda BM Şartı 33. maddesi gereğince ‘arabuluculuk’ anlaşmazlıkların barışçıl biçimde çözülmesinde başvurulan yöntemlerden birini temsil etmektedir. Rusya-Ukrayna Savaşı’nda Türkiye; izlediği aktif, tarafsız ve kolaylaştırıcı dış politikasıyla 21. yüzyılın en başarılı arabuluculuk örneklerinden birini ortaya koymuştur. Arabuluculuk faaliyetleri, anlaşmazlığa taraf olmayan güvenilir, tecrübeli, saygın kişi, kurum ve devletler tarafından yürütülmelidir. Hem Rusya hem de Ukrayna tarafından Türkiye’ye atfedilen bu misyon, aynı zamanda Türkiye’nin köklü devlet geleneğiyle birlikte başarılı dış politika uygulamalarının önemli bir sonucunu oluşturmaktadır. Bu savaşta Türkiye tarafından Ukrayna, NATO ve Rusya arasında dengeli, Ukrayna’nın toprak bütünlüğünü savunan ancak Rusya karşıtı olmayan, tarafsız ve aktif bir dış politika aracılığıyla arabuluculuk faaliyetleri yürütülmüştür. Dünden bugüne çıkar çatışmalarının sıklıkla yaşandığı coğrafi bir konumda yer alan Türkiye, bu jeopolitik gerçekliğin farkında olarak dış politika kurgusu ve uygulanması noktasında daima hassas dengeler gözetmiş, ulusal çıkarları doğrultusunda barışçıl çözüm yöntemlerini benimsemiş, uluslararası hukuka saygılı bir devlet geleneği ortaya koymuştur. Bu çalışmanın amacı, uluslararası hukukta arabuluculuğun yerini Rusya- Ukrayna Savaşı özelinde incelemektir. Bu kapsamda çalışmada öncelikle uluslararası hukukta arabuluculuk kavramı üzerinde durulmuş, ardından Rusya-Ukrayna Savaşı genel hatlarıyla incelenmiş ve son olarak Türkiye’nin bu savaştaki rolü ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arabuluculuk, Türk Dış Politikası, Rusya-Ukrayna Savaşı, Barışçıl Çözüm Yöntemleri

MEDIATION IN TURKISH FOREIGN POLICY: THE CASE OF THE RUSSIA-UKRAINE WAR

ABSTRACT

Since mediation, which is the main subject of this study, involves diplomatic initiatives in the resolution of conflicts between states, it is generally addressed within the scope of foreign policy studies. The purpose of international law is to resolve disputes and conflicts by peaceful means. In this context, in accordance with Article 33 of the UN Charter, 'mediation' represents one of the methods used in the peaceful settlement of disputes. In the Russia - Ukraine War, Turkey set one of the most successful mediation examples of the 21st century with its active, neutral and facilitating foreign policy. Mediation activities should be carried out by reliable, experienced, reputable persons, institutions and states that are not parties to the dispute. This mission, which is attributed to Turkey by both Russia and Ukraine, also constitutes an important result of successful foreign policy practices together with Turkey's long-standing state tradition. In this war, mediation activities were carried out by Turkey through a balanced, neutral and active foreign policy between Ukraine, NATO and Russia, which defended Ukraine's territorial integrity but was not anti-Russia. Turkey, which is located in a geographical position where conflicts of interest are frequently experienced from yesterday to today, has always observed delicate balances in terms of foreign policy setup and implementation by being aware of this geopolitical reality, has adopted peaceful solution methods in line with its national interests, and has put forward a state tradition that respects international law. The aim of this study is to examine the place of mediation in international law in the context of the Russia-Ukraine War. In this context, firstly, the concept of mediation in international law was emphasized, then the Russia-Ukraine War was examined in general terms and finally Turkey's role in this war was discussed.

Keywords: Mediation, Turkish Foreign Policy, Russia-Ukraine War, Peaceful Solution Methods

1. GİRİŞ

Devletler, uluslararası örgütler, sivil toplum kuruluşları, bireyler gibi çok sayıda aktörün yer aldığı uluslararası ilişkilerde söz konusu aktörlerin çatışan çıkarları, küresel sistemde uyuşmazlıklara neden olmakta ve bu uyuşmazlıklar küresel ve bölgesel güvenlik risklerini beraberinde getirmektedir. Uluslararası ilişkilerin en temel aktörü olarak kabul edilen devletler, küresel sistemde ortaya çıkan çatışma, tehdit ve kaosu ortadan kaldırmak amacıyla farklı araçlar

kullanabilmektedir. Bu araçlar içerisinde en meşru olanı ise uluslararası hukuka dayalı olarak gerçekleştirilen uluslararası toplum tarafından kabul görmüş barışçıl çözüm yöntemleridir.

Uluslararası uyuşmazlıkların barışçıl çözümü, uluslararası hukukun emredici nitelikte temel bir ilkesi olarak Birleşmiş Milletler (BM) Şartı'nda açıkça belirtilmiştir. Ancak uluslararası hukukun doğası gereği devletler ancak kendi rızaları ile bir anlaşmayı kabul edebildiğinden ya da bir uluslararası mahkemenin yargı yetkisini tanıyabildiğinden uyuşmazlıkların çözülebilmesi ancak tarafların rızası ile mümkün olmaktadır. Bu kapsamda BM Şartı VI. Bölümü, devletlere barışçıl çatışma çözümü için uygulanabilir bir yol haritası sunmaktadır. BM Şartı 33. Maddesi'nde küresel barış ve güvenliği tehlikeye atacak bir uyuşmazlığın çözümlenmesinde devletlere ilk olarak görüşme, arabuluculuk, soruşturma, hakemlik, uzlaşma, yargı yolu gibi çözüm yollarına başvurmaları gerektiği belirtilmektedir. Temel olarak uluslararası barış ve güvenliği korumakla yükümlü olan BM, üye devletlere uyuşmazlıkların çözümü için iki aşamalı bir yol haritası çizmiştir. İlk aşamada küresel barış ve güvenliğin devamı için uyuşmazlık tarafları barışçıl yöntemlerle uyuşmazlıklara çözüm bulacak, fakat söz konusu barışçıl yöntemler kullanıldığı halde uyuşmazlığın devam etmesi halinde BM, uluslararası barış ve güvenliği sağlamak üzere kuvvet kullanmayı da içeren tedbirlere başvurabilecektir. İlk aşama olarak önerilen barışçıl çözüm yöntemleri de kendi içinde diplomatik yöntemler ve yargısal yöntemler olarak ikiye ayrılmaktadır. Diplomatik çözüm yöntemleri; dostça girişim, araştırma ve soruşturma, uzlaştırma, arabuluculuk ve görüşmelerdir. Yargısal çözüm yolları ise uyuşmazlık taraflarının yargı yetkisini kabul ettiği uluslararası yahut bölgesel mahkemelerin yargı yetkisini içermektedir.

Uluslararası barış ve güvenliği tehlikeye atabilecek uyuşmazlıkların çözümünde barışçıl ve diplomatik çözüm yöntemlerinden birini temsil eden arabulucuk, bir anlaşmazlığın çözümünde tahkime veya davaya başvurmak yerine bağımsız, tarafsız ve saygın bir üçüncü tarafın (uzlaştırıcı veya arabulucu olarak adlandırılır) uyuşmazlığın çözümü için devreye girmesidir. Türkiye, Rusya-Ukrayna Savaşı'nda arabulucu rolünü üstlenerek, uluslararası hukukta öngörülen barışçıl çözüm yöntemlerinden biri olan arabuluculuğun başarılı bir örneğini sergilemiştir.

24 Şubat 2022 tarihinde Rusya'nın Ukrayna'ya karşı özel bir askerî operasyon başlattığını duyurmasıyla başlayan Rusya-Ukrayna Savaşı, bölgesel ve küresel dengeleri derinden etkileyen, uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden bir çatışmayı temsil etmektedir. Ukrayna'nın Batı'ya yönelimi, Rusya tarafından ulusal güvenlik çıkarlarına ve büyük güç duruşuna yönelik bir tehdit olarak algılanmış ve Rusya, Ukrayna topraklarında askerî operasyon başlatmıştır. Bir yıldan fazla bir süredir devam eden Rusya-Ukrayna Savaşı, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da ortaya çıkan en büyük silahlı çatışma ve Soğuk Savaş Dönemi'nden sonra Rusya tarafından gerçekleştirilen en kapsamlı sıcak çatışma olarak değerlendirilmektedir. Stratejik olarak Batı ve Rusya arasında sınır kabul edilen Ukrayna'da ortaya çıkan bu çatışma, tüm dünyayı ekonomik, askerî, sosyokültürel ve diplomatik açıdan derinden etkileyerek küresel ve bölgesel dengelerin değişmesine neden olmuştur. Karadeniz'e kıyısı bulunan iki ülke arasında yaşanan bu kapsamlı ve sıcak çatışmada Türkiye, iki ülke ile ticari, askerî ve siyasi olarak gelişmiş ilişkilere sahip bir ülke olarak aktif ve tarafsız bir dış politika izlemiş ve yürüttüğü arabuluculuk faaliyetleri ile uluslararası hukuk kapsamındaki

barışçıl çözüm yöntemlerini dış politikada etkin biçimde kullandığını tüm dünyaya kanıtlamıştır.

Rusya-Ukrayna Savaşı, pandemi ile krize girmiş dünya ekonomisinin toparlanmasını geciktirmiş, gıda ve enerji güvenliğini sarsmış, göç sorunlarına neden olmuş, Soğuk Savaş sonrasında devletler arasında geniş çapta silahlı çatışmaların yaşanmayacağı tezini ortadan kaldırarak küresel ve bölgesel güvenlik risklerini ortaya çıkarmıştır. Coğrafi olarak hemen yakınında ortaya çıkan bu savaşta Türkiye, savaşın bölgesel ve küresel etkilerini en aza indirebilmek amacıyla dış politikada aktif ve tarafsız bir politika izleyerek çatışma taraflarını bir araya getirmeyi başarmıştır. Böylece Türkiye, barış ve istikrarın tesisinde 21. yüzyılın en belirgin ve etkili arabuluculuk örneklerinden birini ortaya koymuştur.

Rusya-Ukrayna Savaşı'nda Karadeniz'e kıyısı bulunan bir ülke olarak Türkiye'nin gerçekleştirdiği arabuluculuk faaliyetleri, yine kıyıdaş ülkeler olan Ukrayna ve Rusya tarafından kabul görmüştür. Türkiye tarafından sürdürülen barışçıl ve çözüm odaklı girişimlerin sonucunda çatışma taraflarının görüşme sağlaması, Rusya-Ukrayna Savaşı'ndaki dönüm noktalarından birini oluşturmaktadır. Türkiye, BM Şartı uyarınca barışçıl çözüm yöntemlerinden birini oluşturan arabuluculuk yöntemini küresel siyasetteki tarihsel tecrübesi ile birleştirerek aktif ve tarafsız dış politika kapsamında saygın bir üçüncü taraf olarak icra etmiştir.

Bu çalışmanın amacı uluslararası hukukta arabuluculuk faaliyetinin yerini incelemek ve Türkiye'nin Rusya-Ukrayna Savaşı'ndaki arabulucu rolünü analiz etmektir. Bu kapsamda çalışmada öncelikle uluslararası hukukta arabuluculuk kavramı üzerinde durulmuş, ardından Rusya-Ukrayna Savaşı'nın küresel ve bölgesel etkileri ele alınmış ve Türkiye'nin bu savaştaki arabulucu rolü incelenmiştir.

2. ULUSLARARASI HUKUKTA ARABULUCULUK KAVRAMI

Uluslararası ilişkiler alanında tarihsel olarak uyuşmazlıkları ve çatışmaları sona erdirmek üzere müzakere, arabuluculuk, barış görüşmeleri gibi yöntemler siyasi çözüm yolları olarak uygulanmıştır (Xinfeng, 2020: 126). Uyuşmazlıkların barışçıl çözümünde kullanılan yöntemlerin başında gelen arabuluculuk, insanlık tarihi ile birlikte ele alınacak kadar köklü bir geçmişe sahiptir. Bireyler ve gruplar arasındaki sorunları çözmek amacıyla güvenilir ve toplum tarafından saygı duyulan kişilerin çatışma taraflarını bir araya getirerek sorunun çözülmesinde rol oynaması geçmişten günümüze sıkça uygulanmıştır. Günlük hayatta kullanılan bu uzlaşmaya dayalı yöntemde arabulucu, genellikle toplumun en yaşlı üyesi veya en saygı duyulan, akil, güvenilir, tarafsız, sağduyulu ve tecrübeli kişileridir. Bu nedenle arabulucu, temelde toplum tarafından örtülü biçimde belli kıstaslar göz önünde bulundurularak belirlenmekte, arabuluculuk faaliyetlerinde sorumluluk bir nevi genel çevre ve çatışma tarafları tarafından uygun görülerek verilmektedir.

Arabuluculuk, bir üçüncü tarafın karşılıklı olarak kabul edilebilir öneriler geliştirmesiyle bir çatışmayı önlemek, yönetmek veya çözmek için iki veya daha fazla tarafın rızasına dayalı olarak onlara yardımcı olduğu çok katmanlı bir süreci ifade etmektedir (Sapiano, 2020: 452). Arabuluculuğun uluslararası hukukta barışçıl ve diplomatik çözüm yöntemlerinden biri olarak kullanılması teamül olarak başlamış, arabuluculuk kapsamında kuralların kodifiye edilmesi ise

ilk kez 1899 ve 1907 La Haye Sözleşmeleri ile gerçekleşmiştir (Gürler ve Bostancı, 2017: 209). Uluslararası hukukta arabuluculuğun çatışmaların barışçıl çözümünde faydalanılan bir yöntem olarak ifade edilmesi ve sağlam bir hukuki zeminde karşılık bulması ise BM Şartı ile olmuştur. BM Şartı 33. Maddesi, aşağıdaki ifadelerle arabuluculuğu anlaşmazlıkların çözümünde öncelikle başvurulabilecek çözüm yöntemlerinden biri olarak ifade etmektedir (United Nations, 2023):

“Devam etmesi uluslararası barış ve güvenliğin korunmasını tehlikeye sokması muhtemel olan herhangi bir anlaşmazlığın taraflar; bölgesel kuruluşlar, düzenlemeler veya kendi seçtikleri diğer barışçıl yöntemler aracılığıyla öncelikle müzakere, soruşturma, arabuluculuk, uzlaştırma, tahkim, yargısal sulh yoluyla çözüm arayacaktır.”

BM Şartı 33. maddesi, kuruluş anlaşmasında belirtildiği üzere uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasından sorumlu olan BM tarafından anlaşmazlık ve çatışmaların barışçıl çözümünde arabuluculuğun öncelikli yerini ifade etmektedir.

Arbuluculuk faaliyetlerinin icra edilmesi II. Dünya Savaşı'ndan sonra artmış, Soğuk Savaş Dönemi sonrasında ise yaygınlık kazanmıştır (Öğütçü, 2021:164). Ancak uluslararası nitelikteki her anlaşmazlık ve çatışmada taraflar bu yöntemi kullanmak zorunda olmayıp kendilerine daha uygun gördükleri bir yöntem ile çözüm sürecini yönetebileceklerdir. BM Şartı VI. Bölüm kapsamında anlaşmazlıkların barışçıl çözüm yöntemleri diğer bir ifadeyle kuvvet kullanımını içermeyen yöntemler müzakere, arabuluculuk, soruşturma, uzlaştırma, tahkim ve yargı yolu olarak sıralanmıştır.

Bu çalışmanın ana konusunu oluşturan arabuluculuk, devletler arasındaki çatışmaların çözümünde diplomatik girişimler içerdiğinden genel olarak dış politika çalışmaları kapsamında ele alınmaktadır. Uluslararası hukuk gereğince bir arabuluculuktan söz edebilmek için belli başlı özelliklerin olması gerekmektedir. Bu özellikler aşağıda kısaca özetlenmiştir (Yumuşak, 2023: 175):

- Arabulucu, çatışma tarafları dışında üçüncü bir kişi (devlet, uluslararası örgüt veya gerçek bir kişi) olmalıdır.
- Arabulucunun tarafsız olması gerekmektedir. Ancak bu tarafsızlık arabulucunun çatışma taraflarından birine yakınlığı ile ölçülemez, çünkü arabulucunun bir tarafa yakınlığı bazen ikna etme noktasında çözüme ulaşmada fayda sağlayabilecektir. Buradaki tarafsızlık arabulucunun çatışma çözümünden çıkar sağlama durumunun oluşmaması ve güven zedeleyici bir yaklaşımının olmaması anlamı taşımaktadır.
- Arabulucunun önerileri bağlayıcı nitelikte olmayıp tavsiye nitelindedir ve bu özelliğiyle yargı yolundan ayrılmaktadır.
- Arabuluculuk, hem çatışma tarafları hem de arabulucu açısından gönüllülük esası çerçevesinde yürütülmesi gereken bir süreçtir.
- Arabuluculukta çatışma taraflarının anlaşmasına dayalı bir çözüme kavuşulmaktadır. Bir tarafın kazanıp diğer tarafın kaybedeceği bir çözümün aksine uzlaşmaya dayalı bir çözüm hedeflenmektedir.

- Arabuluculuk sürecinde gizlilik esastır. Süreç boyunca tarafların kamuoyu tarafından bilinmesini arzu etmediği bilgi ve belgelerin gizli tutulması gerekmekte ve bu durum tarafların hem birbirlerine hem arabulucuya karşı saygı duymasını sağlamaktadır.

Uluslararası hukukta anlaşmazlıkların ve çatışmaların barışçıl biçimde çözüme kavuşturulması önceliklidir (Shaw, 2008: 915). Bu amaçla özellikle II. Dünya Savaşı'ndan itibaren sıkça başvurulan yöntemlerden biri olan arabuluculuk, genellikle devletler arasındaki anlaşmazlığın çözüme kavuşturulmasında çatışmaya taraf olmayan üçüncü bir devletçe üstlenilmektedir. Arabulucu devlet, taraflar üzerinde baskı kurmaz, zorlayıcı yönlendirmelerde bulunmaz ve bu süreçte alınan kararlar bağlayıcı değil tavsiye niteliği taşımaktadır (Bercovitch, 2007: 168).

3. RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI VE TÜRKİYE

Çalışmanın bu bölümünde öncelikle Rusya-Ukrayna Savaşı incelenmiş ardından Türkiye'nin Rusya-Ukrayna Savaşı'ndaki rolü ele alınmıştır.

3.1. Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Küresel ve Bölgesel Yansımaları

Rusya tarafından 24 Şubat 2022 tarihinde Ukrayna'ya karşı başlatılan savaş hem küresel hem de bölgesel krizlere neden olmuş, uluslararası düzen bu savaştan derinden etkilenmiştir. Rusya tarafından Ukrayna'ya karşı başlatılan silahlı operasyon, 21. yüzyılda dünyanın en büyük krizine yol açan ve 7 milyondan fazla insanın Avrupa'ya göç etmesine neden olan büyük bir kriz olarak tanımlanmaktadır (Konstantinov vd., 2023: 267). Ukrayna'nın Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) ve Avrupa Birliği (AB) ile olan yakınlaşması sonucu bu durumdan rahatsız olan Rusya, Ukrayna'nın doğusunda yer alan Donbas bölgesi üzerinden yaklaşık on yedi aydır devam eden bir savaş başlatmıştır. Rusya tarafından başlatılan bu savaş, küresel çapta bir kınama alırken BM Genel Kurulu, Rus Silahlı Kuvvetleri'nin geri çekilmesi gerektiğini belirtmiş ve Avrupa Konseyi Rusya'yı üyelikten çıkardığını ilan etmiştir (Ertürk, 2023). Rusya ise başlattığı bu özel askerî operasyonun Ukrayna'yı silahsızlandırmayı amaçladığını vurgulayarak savunmuş, bu askerî harekâtı uluslararası alanda insani bir zeminde meşrulaştırmayı hedeflemiştir.

Rusya-Ukrayna Savaşı'nın tarihsel süreci bu çalışmanın ana konusunu oluşturmadığından ve başlı başına ayrı bir araştırma konusunu teşkil ettiğinden bu çalışmada sadece Rusya-Ukrayna Savaşı'nın küresel ve bölgesel etkileri üzerinde durulmuştur. Başta ekonomi olmak üzere bu savaş tüm dünyayı askerî, siyasi, diplomatik, sosyal ve kültürel açıdan derinden etkilemiştir. Rusya-Ukrayna Savaşı'nın küresel ve bölgesel etkileri aşağıda kısaca özetlenmiştir:

- Rusya ve Ukrayna özellikle Afrika ve Orta Doğu ülkelerine buğday, arpa, mısır ve yağ ihracatı gerçekleştirmektedir. Rusya ayrıca önemli bir gübre ve petrol üreticisidir. Söz konusu malların akışındaki kesintiler, gıda ve enerji fiyatlarını arttırırken dünyanın bazı bölgelerinde kıtlık yaşanmasına neden olmaktadır (Neuman ve Hurt, 2023).
- Rusya-Ukrayna Savaşı, II. Dünya Savaşı'ndan bu yana Avrupa Bölgesi'nde en büyük göç hareketine yol açmıştır (WHO, 2023). 4 Temmuz 2023 tarihi itibarıyla Avrupa'daki ülkelerde bulunan Ukraynalı mülteci sayısı 5.967.100 iken tüm dünyada bulunan Ukraynalı mülteci sayısı 6.331.100 olarak kaydedilmiştir (Ukraine Refugee Situation, 2023). Ülkesini terk etmek zorunda kalmış Ukraynalı vatandaşların gittikleri ülkeye uyum süreci hem kendi açılarından hem de toplumsal açıdan bazı sorunlar ve zorluklar

İçermektedir. Buna ek olarak Ukrayna topraklarında devam eden savaştan kaçan sadece Ukraynalı vatandaşlar değil aynı zamanda Rusya’da askerlik hizmetinden kaçan savaş karşıtı kişiler de farklı ülkelere gitmeyi tercih etmektedir. Bu ülkelerden biri ise Türkiye’dir (NPR, 2022a).

- Rusya’nın Ukrayna’ya karşı başlattığı harekât, küresel enerji piyasaları ve uluslararası enerji güvenliğini olumsuz yönde etkilemiştir. Covid-19 salgının sonuçları ve söz konusu çatışmanın etkileri birleşince tüm dünyada özellikle fosil yakıtları içeren enerji kaynakları açısından tedarik sorunu ve fiyat artışı yaşanmıştır. Yaşanan bu olumsuzluklar dünya genelinde hem üretici çeşitliliğine gidilmesi hem de yenilenebilir enerji kaynaklarına geçişin hızlanmasına yol açmıştır (IEA, 2023). Bu çatışma sonrasında Avrupa’da enerji güvenliği, yenilenebilir enerji konusundaki girişimler hızlanmış, bu konuda güçlü bir motivasyon ortaya çıkmıştır.
- Rusya-Ukrayna Savaşı’nın etkilerinden bir diğeri ise uluslararası ilişkilerde dengelerin değişmesine yol açmasıdır. Bu durumu bazı akademisyenler, yeni dünya düzeninin ortaya çıkışı olarak yorumlamakta, bazıları ise artan gerilim ve krizlerin ülkeleri zorunlu taraf olmaya ittiğini savunmaktadır. Bu çatışma BM, NATO, AB gibi uluslararası örgütlerin işleyişini, yapısını ve güvenilirliğini sarsmıştır. Örneğin Türkiye NATO üyesi olmasına rağmen savaşın başlamasından bu yana Rusya ile olan ticaretini iki kattan fazla arttırmıştır (NPR, 2022b). Buna ek olarak Çin, Rusya’ya karşı alınan yaptırımlara dâhil olmamış, tarafsız olduğunu ilan ederek Rusya ile ilişkilerini üst düzeyde devam ettirmiştir.
- Rusya-Ukrayna Savaşı, küresel ve bölgesel güvenlik sorunlarını beraberinde getirmiştir. Rusya’nın sahip olduğu nükleer silah potansiyeli, Ukrayna’yı destekleyen ABD ve Avrupalı ülkelerin bölgeye askerî teçhizat akışı gerçekleştirmesi, sıcak çatışmanın ikinci yılında hala devam ediyor olması gibi durumlar bölgesel ve küresel güvensizlik ortamını ortaya çıkarmış ve dünya genelinde savunma harcamaları artış göstermiştir.
- Rusya-Ukrayna Savaşı, tüm dünyada daha yavaş bir ekonomik büyümeye ancak daha hızlı bir enflasyon artışı yaşanmasına neden olmuştur (IMF, 2022).

II. Dünya Savaşı’ndan sonra Avrupa’da ortaya çıkan en kapsamlı kriz ve silahlı çatışma olan Rusya-Ukrayna Savaşı, küresel ve bölgesel dengeleri derinden etkilerken çok sayıda askerî ve sivil kayıpların yaşanmasına neden olmuştur. 7 milyondan fazla Ukraynalı ülkesini terk etmek zorunda kalmış, çatışma sürecinde eğitim, sağlık ve sosyal açıdan olmak üzere gündelik hayatın idamesinde insani krizler yaşanmıştır. İnsani ve manevi zorluklara ek olarak maddi açıdan tüm dünyayı olumsuz etkileyen bu çatışma, özellikle gıda ve enerji kaynakları açısından fiyat artışları ve tedarik güçlüğüne yaşanmasına neden olmuştur. Covid-19 pandemisinin sonuçları henüz ortadan kalkmamışken ortaya çıkan bu savaş, temel ihtiyaç maddelerinde maliyet artışlarına yol açmış, bu durum tüm dünya devletlerinde enflasyonist hareketleri tetiklemiştir. Bazı ülkelerde politika yapıcıların enflasyonu kontrol altına almakla ekonomiyi desteklemek arasındaki hassas dengeyi kurmasını zorlaştırmıştır. Son olarak uluslararası ilişkilerde yeni dengeler ortaya çıkmış, devletler açısından dış politika ve küresel ilişkilerde yeni stratejik yönelimler uygulanmıştır.

3.2. Rusya-Ukrayna Savaşı'nda Türkiye'nin Rolü

Tarihsel, coğrafi, kültürel, ticari ve güvenlik açısından stratejik konumda yer alan Türkiye, bölgesel ve küresel düzeyde barış ve istikrarı gerçekleştirmek amacıyla hareket etmektedir. Bu amaçla çatışmaların barışçıl çözüm yöntemlerinden biri olan arabuluculuk kapsamında küresel düzeyde öncü rol oynamaktadır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2022a). Türkiye, 21. yüzyılda yaşanan en büyük krizlerden ve sıcak çatışmalardan birini oluşturan Rusya-Ukrayna Savaşı'nda arabuluculuk faaliyetlerini üst düzey bir dış politika stratejisi olarak uygulamış, küresel çapta uyguladığı diplomatik girişimlerle hem ulusal çıkarlarını gözetmiş hem de küresel barış ve istikrarın sağlanmasına katkı sunmuştur.

Rusya-Ukrayna Savaşı'nda Türkiye, üç temele dayanan bir dış politika hedeflemiştir. Bunlar; Rusya'nın başlattığı askerî operasyona tepki gösterirken Moskova için kabul edilebilir bir arabulucu olmak, Ukrayna ile iyi ilişkilerini sürdürmek, Batı özellikle NATO ile aynı tarafta kalmak (Gözkaman, 2022: 161). Türkiye'nin izlediği bu hassas dengelere dayanan dış politikayı uygulamak oldukça zorlu ve risklidir. Öyle ki coğrafi olarak yakınında bulunan ve Karadeniz'e kıyısı bulunan bu iki ülkeyle de ulusal menfaatlere dayanan diplomatik ilişkileri mevcuttur. Türkiye hem Moskova hem de Kiev'le iletişim kanallarını kapatmayarak barışçıl çözüm için savaşın ilk gününden itibaren çaba vermiştir.

Türkiye, Rusya-Ukrayna Savaşı'nda uluslararası hukuk kapsamındaki barışçıl çözüm yöntemlerinden biri olan arabuluculuğu benimsemesi ile uluslararası hukukun uygulanmasını sağlamış, aktif ve tarafsız dış politika izleyerek ulusal çıkarların gerçekleştirilmesini hedeflemiş, küresel ve bölgesel düzeyde güvenlik ve barışa yönelik sahip olduğu köklü devlet geleneğini ortaya koymuştur. Çalışmanın ikinci ana başlığında belirtildiği üzere arabulucu, temelde toplum tarafından örtülü biçimde belli kıstaslar (güvenilir, tarafsız vb.) göz önünde bulundurularak belirlenmekte, arabuluculuk faaliyetlerinde sorumluluk bir nevi genel çevre ve çatışma tarafları tarafından uygun görülerek verilmektedir. Dolayısıyla tarafların rızası ile Türkiye'nin üstlendiği arabuluculuk rolü, aslında Türkiye'nin güvenilir ve tecrübeli bir aktör olarak benimsendiğinin de bir kanıtıdır. Türkiye, söz konusu çatışmada hassas dengeleri gözeterek tarafsız ve aktif bir dış politika izlemiş ve küresel çapta barış ve istikrarın sağlanmasında öncü rol oynamıştır. Rusya-Ukrayna Savaşı'nda Türk dış politikasında izlenen aktif tarafsızlık ve arabuluculuk faaliyetlerine ilişkin atılan adımlar aşağıda kısaca özetlenmiştir:

- Türkiye, 28 Şubat 2022 tarihinde İstanbul ve Çanakkale Boğazlarını Karadeniz'e kıyısı olsun ya da olmasın tüm ülkelerin savaş gemilerine kapatmıştır (Çağaptay, 2023). 1936 Montrö Sözleşmesi'nin verdiği yetkiyle Türkiye tarafından gerçekleştirilen bu hamle Rusya ve Ukrayna savaş gemilerinin geçişini engellediği gibi NATO, ABD gibi Ukrayna yanlısı devlet ve küresel örgütlerin de savaş gemisi göndermesinin de önünü kesmiştir.
- Türkiye'nin girişimleriyle savaşın tarafları arasında ilk siyasi iletişim 10 Mart 2022 tarihinde Antalya'da gerçekleşmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2022b: 14). Rusya, Ukrayna ve Türkiye Dışişleri Bakanlarının bir araya gelmesiyle ilk üst düzey görüşmeler sağlanmış, ancak ateşkese dair herhangi bir sonuç elde edilememiştir.

- 29 Mart 2022 tarihinde Rusya ve Ukrayna müzakere teknik heyetleri Cumhurbaşkanlığının ev sahipliğinde İstanbul’da bir araya gelmiştir (BBC, 2022). Bu görüşmeler neticesinde Ukrayna Türkiye’nin garantör devletler arasında olmasını talep etmiştir.
- Rusya-Ukrayna Savaşı sonucu dünya çapında yaşanan gıda kıtlığı ve gıda fiyatlarındaki artışa çözüm bulmak amacıyla Türkiye’nin arabuluculuğuyla 22 Temmuz 2022 tarihinde “Karadeniz Tahıl Koridoru Anlaşması” imzalanmıştır (UN, 2022). İstanbul Dolmabahçe Sarayı’nda düzenlenen imza töreninde Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, “*Uzun süredir gündemde olan küresel gıda krizinin çözümünde büyük rol oynayacak bir girişimin vesilesi olmaktan gurur duyuyoruz*” ifadeleri ile bu girişimin önemini vurgulamıştır (Euronews, 2022). Bu anlaşmayla birlikte küresel tahıl fiyatlarında tekrar istikrar sağlanmıştır.
- Türkiye, savaşın başından itibaren Ukrayna’nın toprak bütünlüğünü savunmuş ve askerî, ticari, diplomatik ilişkilerini sürdürmüştür. Ukrayna ile Türkiye arasında 2019 yılında imzalan Türkiye’de yerli olarak üretilen İnsansız Hava Aracı (İHA) ve İnsansız Silahlı Hava Aracı (SİHA) satın alma anlaşması teslimat süreci aksamadan devam etmiş, Türkiye ile Ukrayna arasında savunma sanayi alanında yaşanan yoğun iş birliği Rusya-Ukrayna Savaşı’ndan etkilenmeden sürdürülmüştür.
- Türkiye, Rusya-Ukrayna Savaşı’nın başından itibaren Ukrayna’nın toprak bütünlüğünü savunmuş ve Rusya’nın silahlı eylemlerini kınadığını açıklamıştır. Ancak genel olarak Türkiye, Rusya karşıtı olmadan Ukrayna yanlısı tarafsız bir aktör olarak kendisini konumlandırmıştır. Türkiye’nin girişimleriyle Ukrayna ve Rusya arasında bazı büyük çaplı esir takasları da gerçekleşmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2022b: 15). Eylül 2022’de ortaya çıkan esir krizi, yine Türkiye’nin arabuluculuğu ve kolaylaştırıcı rolü aracılığıyla çözüme kavuşturulmuştur (Öğüt, 2023: 487).

Türkiye’nin 21. yüzyılda benimsediği ve Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı tarafından ilan edilen insani ve girişimci dış politika anlayışı, Rusya-Ukrayna Savaşı’nda da kendini göstermiştir. Türkiye Ukrayna ile askerî teçhizat konusunda anlaşmalar gerçekleştirirken Rusya ile ticaretini sürdürmüş, NATO’ya en fazla katkı sunan üye ülkelerden biri olarak Batı ile ticari, askerî, sosyal ve kültürel ilişkilerini geliştirmiştir. Karadeniz güvenliğini yakından ilgilendiren bu savaşta Türkiye, barış ve istikrarın sağlanmasına yönelik çatışma taraflarıyla iletişim yolları kurarak, tarafları bir araya getirmiş, gıda ve esir krizinin çözülmesini sağlamıştır.

Türkiye’nin Rusya-Ukrayna Savaşı’nda iki ülke liderleri ile gerçekleştirdiği barış yanlısı görüşmeler, küresel ve bölgesel düzeyde güvenliğin sağlanması, barış ve istikrarın tesis edilmesi noktasında önem taşımaktadır. Türkiye’nin Rusya ile ilişkilerini devam ettirmesi zaman zaman Batılı ülkeler ve uluslararası örgütler tarafından eleştirilse de Türkiye, ulusal çıkarlarını gerçekleştirirken bulunduğu bölgenin özel siyasi, askerî ve ticari dengelerini gözetmek durumundadır.

4. SONUÇ

Rusya ve Ukrayna ile Karadeniz’de deniz sınırlarını paylaşan Türkiye, bölgesel bir aktör olarak iki ülke arasındaki savaşta aktif, tarafsız bir dış politika uygulayarak arabulucu ve kolaylaştırıcı

bir misyon üstlenmiştir. Bu misyonla II. Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan en büyük askerî kriz olan Rusya-Ukrayna Savaşı'nda kilit rol oynayarak küresel sistemde vazgeçilmez bir aktör olduğunu bir kez daha ortaya koymuştur. Türkiye, Rusya ve Ukrayna ile ticari ve siyasi ilişkileri olan, NATO üyesi ve Batı ile uluslararası ilişkileri bulunan kilit bir aktördür. Dünden bugüne coğrafi olarak çıkar çatışmalarının sıklıkla yaşandığı bir konumda yer alan Türkiye, bu jeopolitik gerçekliğin farkında olarak dış politika kurgusu ve uygulanması noktasında daima hassas dengeler gözetmiş, ulusal çıkarları doğrultusunda barışçıl çözüm yöntemlerini benimsemiş, uluslararası hukuka saygılı bir devlet geleneği ortaya koymuştur.

Türkiye, Ukrayna, NATO ve Rusya arasında dengeli, Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü savunan ancak Rusya karşıtı olmayan, tarafsız dış politikasıyla çatışma tarafları arasında arabulucu rol üstlenmiştir. Rusya-Ukrayna Savaşı tüm dünyaya Türkiye'siz bir Karadeniz'in, Balkanların, Orta Doğu'nun, Avrupa'nın, Kafkasya'nın, Avrasya'nın olmayacağını bir kez daha göstermiştir. Türk devlet geleneğinin ne denli köklü, kapsamlı ve barışçıl olduğu izlenen aktif, tarafsız ve kolaylaştırıcı dış politika ile ortaya konmuştur. Türkiye, bu köklü devlet geleneği ile uluslararası hukuk kapsamında barışçıl çözüm yöntemlerinden biri olan arabuluculuğu başarılı biçimde uygulamaya muktedir bir devlet olduğunu kanıtlamıştır.

KAYNAKÇA

- BBC (2022). Rusya-Ukrayna görüşmelerinde Türkiye'nin rolü ne oldu? <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-60920166>, (Erişim tarihi :01.07.2023).
- Bercovitch, Jacob. (2007). Mediation in International Conflicts Theory, Practice and Developments, Peacemaking in International Conflict: Methods & Techniques, (Ed: I. William Zartman), United States Institute of Peace, Washington.
- Çağaptay, Soner (2023). Unpacking Turkey's Non-Binary Ukraine War Policy, <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/unpacking-turkeys-non-binary-ukraine-war-policy>, (Erişim Tarihi: 11.07.2023).
- Ertürk, Yaşar (2023). Sebepleri ve Sonuçlarıyla Rusya-Ukrayna Savaşı, <https://turan.org/sebepleri-ve-sonuclariyla-rusya-ukrayna-savasi-2/> (Erişim tarihi: 09.07.2023).
- Euronews (2022). Ukraine and Russia sign vital grain export deal in Istanbul, <https://www.euronews.com/2022/07/21/ukraine-russia-to-sign-turkey-brokered-grain-export-agreement-on-friday>, (Erişim Tarihi: 28.06.2023).
- Gözkaman, Armağan (2022). Türkiye's Foreign Policy vis-à-vis the War in Ukraine: A New Version of Active Neutrality, *Perceptions*, 27 (2), 159-176.
- Gürler, A. Yavuz ve Bostancı, F. Aybike (2017). Uluslararası Hukukta Arabuluculuk ve Türkiye, *Current Debates in International Relations & Law*, Edit: Övgü Kalkan Küçüksolak, IJOPEC Publication, İstanbul.

- IEA (2023). Analysing the Impacts of Russia’s Invasion of Ukraine on Global Energy Markets and International Energy Security, <https://www.iea.org/topics/russias-war-on-ukraine>, (Erişim Tarihi: 09.07.2023).
- IMF (2022). How War in Ukraine Is Reverberating Across World’s Regions, <https://www.imf.org/en/Blogs/Articles/2022/03/15/blog-how-war-in-ukraine-is-reverberating-across-worlds-regions-031522>, (Erişim Tarihi: 03.07.2021).
- Konstantinov, Vsevolod, Reznik, Alexander & Isralowitz, Richard (2023). The Impact of the Russian–Ukrainian War and Relocation on Civilian Refugees, *Journal of Loss and Trauma*, 28 (3), 267-269.
- Neuman, Scott ve Hurt, Alyson (2023). The Ripple Effects of Russia’s War in Ukraine Continue to Change the World, <https://www.npr.org/2023/02/22/1157106172/ukraine-russia-war-refugees-food-prices>, (Erişim Tarihi: 10.07.2023).
- NPR (2022a). Thousands of Russians Continue to Arrive in Turkey, Fleeing Conscription, <https://www.npr.org/2022/10/09/1127274054/thousands-of-russians-continue-to-arrive-in-turkey-fleeing-conscription>, (Erişim Tarihi: 07.07.2023).
- NPR (2022b). Turkey Plays a Tough Balancing Act as it Strengthens Ties with Russia, <https://www.npr.org/2022/12/10/1142099362/turkey-plays-a-tough-balancing-act-as-it-strengthens-ties-with-russia>, (Erişim Tarihi: 01.07.2023).
- Öğüt, Selman (2023). Uluslararası Hukukta Barışçıl Çözüm Yolları Açısından Türkiye’nin Rusya-Ukrayna Arasındaki Arabuluculuğu, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 75, 475-493.
- Öğütçü, Büşra (2021). Dağlık Karabağ Sorununda Uluslararası Arabuluculuk, *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2021, 7(1): 162-191.
- Sapiano, Jenna (2020). The Boundaries of Peace: A Feminist Analysis of International Mediation Processes, *Griffith Law Review*, 29 (3), 451-467.
- Shaw, Malcolm. N. (2008). *International Law*, Cambridge Universty Press.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (2022a). Uyuşmazlıkların Çözümü ve Arabuluculuk, <https://www.mfa.gov.tr/uyusmazliklarin-cozumu-ve-arabuluculuk.tr.mfa>, (Erişim Tarihi: 29.06.2023).
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (2022b). 2023 Yılına Girerken Girişimci ve İnsani Dış Politikamız, https://www.mfa.gov.tr/site_media/html/2023-yilina-girerken-girisimci-ve-insani-dis-politikamiz.pdf, (Erişim Tarihi: 11.07.2023).
- Ukraine Refugee Situation (2023). Refugees from Ukraine recorded in Europe, <https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine> (Erişim Tarihi: 10.07.2023).
- UN (2022). Beacon on the Black Sea, <https://www.un.org/en/black-sea-grain-initiative>, (Erişim tarihi: 02.07.2023).
- United Nations (2023). United Nations Charter, <https://www.un.org/en/about-us/un-charter> (Erişim Tarihi: 08.07.2023).

- WHO (2023). Understanding the obstacles faced by Ukrainian refugees in Romania, <https://www.who.int/europe/news/item/17-01-2023-understanding-the-obstacles-faced-by-ukrainian-refugees-in-romania>, (Erişim tarihi: 10.07.2023).
- Xinfeng, Li (2020). Peaceful Means of Resolving Political Conflicts in the Pre-Qin Period and Their Historical Influence, *Social Sciences in China*, 41(2), 124-143.
- Yumuşak, Tayfur (2023). Türkiye'nin Rusya-Ukrayna Savaşı'ndaki Arabuluculuk Rolünün Değerlendirilmesi, *Dokuz Eylöl Üniversitesi Hukuk Faköltesi Dergisi*, 25 (1) 165-194.

2023 KAHRAMANMARAŞ DEPREMİ'NİN BURSA MEDYASINA YANSIMALARI VE AFET FARKINDALIĞI ÜZERİNE DEĞERLENDİRME

Şehir Plancısı, İlke GÜLER

Bursa Teknik Üniversitesi, ilkeemguleer@gmail.com – ORCID: 0009-0008-4905-1366

Doç. Dr., Ömer BİLEN

Bursa Teknik Üniversitesi, omer.bilen@btu.edu.tr – ORCID: 0000-0001-7198-8421

ÖZET

Kahramanmaraş'ta 6 Şubat 2023 tarihinde gerçekleşen depremler, çevresindeki 10 il ve Suriye ile yaklaşık 15,8 milyon nüfusu etkilemiştir. Çok fazla can kaybının yaşandığı deprem hem ulusal hem de uluslararası medyada merak uyandırdı. Türkiye'nin nüfus bakımından dördüncü büyük şehri olan Bursa'da depremle karşılaşma olasılığı yüksek olan şehirlerimizden biridir.

Çalışmanın amacı yıkıcı bir depremle gündemimize giren felaketin medyada oluşturduğu farkındalığın ve bu farkındalığın devamlılığının incelenmesidir. Bu kapsamda depremin ardından geçen 1 aylık süreçte, Bursa'nın en yaygın okunan internet gazetelerinden Olay Gazetesi ve Bursa Hakimiyet Gazetesi'nde yayınlanan haberlerin indeksleri QDA Miner Lite yazılımı ve nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi yöntemi kullanılarak incelenmiştir.

Şubat ayının ilk haftalarında yardımlaşma ve dayanışmaya yönelik olan haber içerikleri, 20 Şubat ile yerini yerel yönetimlerin afet farkındalığı çalışmalarına ve vatandaşın risk denetimlerinin önemine dikkat çeken haber içeriklerine bırakmıştır. Toplam haber sayısı bakımından Bursa Hakimiyet Gazetesi'nde konu ile ilgili daha çok haber üretilmiştir. İki yerel gazetede haber sayısı eşit olmasa da konularına göre haber sayılarının oranları birbirine benzer şekilde dağılım göstermiştir. Günden güne üretilen haber sayıları bir aylık süreçte iki gazetede de anlamlı şekilde düşüş göstermiştir. Bu düşüş aslında karşılaşma olasılığımızın her an arttığı depremin, yıkıcı bir deprem sonrasında gündemimize bir anda girerek yaklaşık bir aylık sürede gündemimizden nasıl çıktığının göstergesidir. Özellikle Bursa Büyükşehir Belediyesi bu konuya yönelik kentsel dönüşüm çalışmalarına dikkat çekerken, vatandaşlar Kahramanmaraş Depremi'nden etkilenerek bina envanterleri ve bina dayanıklılıkları üzerine kaygılar yaşamıştır. Sonuç olarak benzer senaryoların yaşanmaması için katılımcı planlama prensibinin benimsenmesi gereklidir. Araştırmanın verilerine dayanarak medya bu noktada afet duyarlılığının oluşturulmasında ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasında kritik öneme sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Afet Farkındalığı, Bursa, Kahramanmaraş Depremi, Medya, Risk Yönetimi.

1. GİRİŞ

Deprem, yer kabuğu içinde fay olarak adlandırılan kırıklarda biriken enerji ile oluşan titreşim ve sarsıntıların yeryüzüne yansımalarıdır. Bu yansımalar enerjinin artması ile bazen daha geniş bir alanı etkileyebilmektedir. (Akil ve İnal Onal, 2023, s. 597-608) Deprem tehlikesinin zarar verme ve değer kaybı olasılığı riskleri oluşturmaktadır. Afetler söz konusu olduğunda risklerin doğru belirlenmesi birinci önceliklidir. Farklı risk belirleme çalışmaları yapılabilir de bu çalışmalardan en karmaşık olanı kent düzeyindedir. Çünkü kent fiziksel, sosyal ve ekonomik özellikleri ile bir bütündür. (Balamir, 2007, s. 31-45)

Türkiye Alp Himalaya Kuşağı üzerinde ve Avrasya-Arap-Afrika levhası arasında yer alan, deprem riskinin gerçekleşme olasılığı yüksek bir ülkedir. (Akil ve İnal Onal, 2023, s. 597-608) Derin bir risk havuzuna sahip olan Türkiye’de yerleşim yerlerinin çoğunluğu yüksek tehlike gösteren coğrafyada ve verimli tarım arazileri üzerinde gelişmişlerdir. (Balamir, 2004, s. 15-28) Hızlı ve plansız gelişen kentler afetlere karşı güvensiz ve dayanıksız birer hedef haline gelmiştir. (Mavi, 2020, s. 406-420) Son yüz yılda 1939 Erzincan Depremi, 1976 Çaldıran Depremi, 1999 Düzce Depremi, 1999 Marmara (Gölcük) Depremi, 2003 Bingöl Depremi, 2011 Van Depremi ve 2020 İzmir Seferihisar Depremi gibi gerçekleşen büyük depremler, kentlerin deprem riskiyle sık sık yüzleşmesine neden olmuştur.

Kahramanmaraş’ta 6 Şubat 2023 tarihinde 9 saat ara ile gerçekleşen depremler, Kahramanmaraş çevresindeki Hatay, Kahramanmaraş, Adıyaman, Malatya, Gaziantep, Elazığ, Osmaniye, Şanlıurfa, Diyarbakır, Kilis ve Adana illerinde hasara ve yıkıma neden olmuştur. (Dinçer vd.,2023) Suriye ile birlikte toplam 15,8 milyon nüfusu etkilemiştir. (Çetin vd., 2023) Türkiye Cumhuriyeti tarihinde kaydedilen en büyük deprem niteliğinde olan bu felaketin ardından dördüncü seviye alarm ilan edilmiş ve yedi gün süreyle milli yas ve on ilde Olağanüstü Hal (OHAL) ilan edilmiştir. (Maden, 2023, s. 406-420) İçişleri Bakanı Süleyman Soylu’nun yapmış olduğu açıklamalara göre depremin ardından 27 bin 84 artçı yaşanmıştır. 50 bin 500 kişi hayatını kaybetmiştir. (URL6, 2023) Çok fazla can kaybının yaşandığı deprem hem ulusal hem de uluslararası medyada geniş bir yankı uyandırmıştır.

Türkiye’nin nüfus bakımından dördüncü büyük şehri olan Bursa’da doğal afetler ile karşılaşma olasılığı yüksek olan şehirlerimizden biridir. Nüfusunun (%64’ü) en yoğun olduğu alanlar doğal afetler bakımından yüksek tehlikeye sahip alanlardır. (Öncü, 2021) Afet ve Acil Durum Genel Müdürlüğü’nün Bursa ili afet-tehlike ve risklerine göre konumu itibarıyla de birinci derece deprem kuşağında yer almaktadır. (URL1, 2023) Ülkemizdeki illerin deprem hasar görülebilirlik sıralamasına göre Kocaeli ve İzmir’den sonra gelerek üçüncü sırada yer almaktadır. (Güler vd., 2021, s. 414-437) Geçmiş yıllarda Bursa’da ve çevre şehirlerinde birçok deprem meydana gelmiştir. Bu depremlerde de can kaybı, hasar ve yıkımlarla karşılaşmıştır. (URL1, 2023) TMMOB Şehir Plancıları Odası Bursa Şubasının hazırlamış olduğu Deprem ve Bursa raporuna göre, Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından onaylanan 1/25.000 ölçekli Nazım İmar Planı ve plan notlarında Zemin Değerleme Haritasında yer alan kararlar işlenmemiştir. Zemin

değerlemesine uymayan yoğunluk kararları getirilmiştir. Bunun yanı sıra sınıvlaşma potansiyeli olan alanlar da kentsel kullanıma açılmıştır. (TMMOB, 2008) Bursa'nın kentsel dönüşüm çalışmalarında elde edilen beton basınç dayanımı değerlendirmelerine göre de mevcut yapı stoğunu büyük ölçüde riskli olduğu tespit edilmiştir. (Beyaz ve Livaoğlu, 2019, s. 63-74) Deprem konusunda Bursa'nın bir diğer önemli özelliği ise Türkiye'nin önemli sanayi kuruluşlarının şehirde yer alması ve depremden etkilenecek olmalarıdır. Özellikle Güney Marmara Bölgesi'nde artan sanayileşme faaliyetleri hızlı nüfus artışıyla birlikte yeni yerleşim alanlarının açılmasına neden olmaktadır. (Özaksoy vd., 2018, s. 1-16)

Hem afet öncesi hem afet sırası hem de afet sonrasında bütünleşik bir afet yönetimi politikası benimsenerek doğal afetlerin etkileri azaltılabilir. (Akil ve İnal Onal, 2023, s. 597-608) Afet yönetimi evreleri birbirlerini takip eden ve birbirlerinden ayrılmayan evrelerdir. (Mavi, 2020, s. 406-420) Afet öncesinde hazırlanan risk azaltma ve afete hazırlık çalışmalarının başarısı vatandaşın katılımı ile doğru orantılıdır. (Balamir, 2007, s. 31-45) Bu başarıyı artırabilmek için vatandaşın bilgilendirilmesi, hazırlıklı olması ve farkındalık kazanması afetlere hedef olmaktan kurtulmanın temel yoludur. (Houston vd., 2014, s. 1-22) Afet farkındalığı kazanılmadığı veya afet hazırlığı yeterince yapılmadığı takdirde felaketin ardından kısa vadeli sonuçlar alınmaktadır. (Mavi, 2020, s. 406-420) 2019-2023 Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı Stratejik Planına göre toplumsal farkındalığı artırma ve afete karşı hazırlık konularına yönelik hedefler belirlenmiştir. Bu hedeflerde afet farkındalığının önemi vurgulanmıştır. (AFAD, 2019, s. 103) (AFAD, 2014)

Medya afet yönetiminin ayrılmaz bir parçası niteliğindedir. (Vural vd., 2022, s. 25-54) Afet sırasında ve özellikle kriz yönetiminde vatandaşın panik halini azaltma, afet öncesinde ise afet farkındalığına hazır hale getirme gibi roller üstlenmektedir. (Cengiz, 2022, s. 95-122) Yapısı gereği medya rolünü üstlenirken sahip olduğu donanımları avantaja çevirip hızlı bir iletişim süreci sağlamaktadır. (Soydan ve Alpaslan, 2014, s. 53-64) Günümüzde bu iletişim süreci internet haber siteleri aracılığıyla gerçekleşmektedir. (Vural vd., 2022, 25-54) Özellikle afet sırasında arama kurtarma çalışmaları ve afetin kontrol altına alınmasında medyanın önemi yadsınamaz. (Soydan ve Alpaslan, 2014, s. 53-64) Bununla birlikte afet sırasında en önemli bilgi kaynağı olan medya, toplumsal yapıyı derinden etkileyerek vatandaşların afetlere bakışlarını, algılayışlarını ve tepkilerini şekillendirmektedir. (Demir, 2023, s. 709-716) Afet farkındalığı oluşturabilmek için medya gerekli kamuoyunu oluşturabilir ve yerel yönetimlerce geliştirilen hazırlık çalışmalarının koordinasyonunu sağlayabilir. (Cengiz, 2022, s. 95-122) Farkındalığı kazandırmak amacıyla toplumsal bilinçlendirme kampanyaları, seminerler, çalıştaylar ve konferanslar medya yolu ile yürütülebilir. (Soydan ve Alpaslan, 2014, s. 53-64) Böylece afete yönelik bilinç ve direnç, kırılganlıkları azaltıp en az zararla ve en kısa sürede toparlanmayı sağlayacaktır. (Demiröz, 2020, s. 293-304)

Gazeteler geleneksel medyanın en önemli araçlarından biridir. Aniden gelişen ve jeolojik afetlerden olan depremlere yönelik farkındalık konularının devamlı gündemde kalması veya düzenli olarak yayınlanması olası bir afet öncesi etkileri azaltmakta etkili olacaktır. (Akil ve İnal Onal, 2023, s. 597-608) Çalışmanın temel amacı yıkıcı bir depremle gündemimize giren felaketin medyada oluşturduğu afet farkındalığının ve bu farkındalığın devamlılığının incelenmesidir. Araştırma kapsamında deprem sonrasında gerçekleşen afet farkındalığının,

yerel gazetelere yansıma şekli ele alınmıştır. Bu doğrultuda Bursa'nın en yaygın okunan internet gazetelerinden olan Olay Gazetesi ve Bursa Hakimiyet Gazetesi'nde yayınlanan haberler incelenmiştir. İki yerel gazetede de afet farkındalığı üzerine üretilmiş haberlerin indeksleri QDA Miner Lite yazılımı kullanılarak detaylı olarak incelenmiştir.

Ülkemizde gerçekleşen afetlerin hemen ardından farkındalığa yönelik adımlar artış gösterse de zaman içerisinde -yeni bir afet gerçekleşinceye kadar- bu farkındalık oranı azalmaktadır. Buna benzer bir senaryo 1999 yılında gerçekleşen Marmara Depremi'nin ardından gerçekleşmiştir. Yaşanan depremin ardından farkındalık çalışmaları, acil durum planı veya sakinim planına yönelik literatürde üretilen çalışmalar artmış olsa da devamlılığı sağlanamamıştır. (Balamir, 2004, s. 15-28) Çalışma kapsamında incelenen medya yansımalarında da zamanla bu konu ile ilgili haberlerin sayısının azalması beklenmektedir.

İnternet haber medyası anlık gelişmeleri aktarabilme imkânı nedeniyle içeriklerin kırılma noktasını inceleyebilmektedir. İzmir ve İstanbul Depremlerinin ardından bir aylık süreçteki internet medyasındaki haberlerin incelenmesi ile yapılan çalışmada daha fazla can kaybına neden olan İzmir Depremi'nde, İstanbul Depremi'ne göre daha fazla haber üretildiği tespit edilmiştir. Bulgulara göre haber değeri can kaybı ve yıkım oranı ile doğru orantılıdır. Ayrıca iki depremin ardından da internet medyasında kentsel dönüşüm haberlerinin artış gösterdiği gözlemlenmiştir. (Vural vd., 2022, 25-54)

Benzer şekilde Toker'in çalışmasına göre can kaybının ve yıkımın fazla olması nedeniyle Marmara Depremi uzun süre gündemde kalabilmiştir. (Toker, 2016, s. 249- 278) Daha önce üzerinde durulduğu üzere sosyal ve ekonomik yaşantıyı etkilemesinin yanı sıra literatürde de yankı uyandırmıştır. Depreminin ardından yapılan akademik çalışmalar afet farkındalığı kavramı için bir milat olarak nitelendirilmiştir. (Kolukırcık ve Tuna, 2009, s. 286-298)

Düzce Depremi sonrasında incelenen açık gazete manşetlerine göre afetin ardındaki bir hafta sürede artan farkındalık durumu ve depreme yönelik haberlerin sayısı düşüş göstermiştir. (Akil ve İnal Onal, 2023, s. 597-608)

ABD'de yapılan araştırmaya göre Katrina Kasırgası vurmadan önce günlük haber yazısı 2,5 değerinde iken, kasırganın ardından bu değer 28'e yükselmiştir. Bir aylık süreçte incelenen haberlerin çoğu (%78) müdahale ve iyileşme konularına odaklanırken sadece %8.9'u zarar azaltma ve hazırlık evresi konularını içermektedir. (Barnes vd, 2008, 604-610)

2. DENEYSEL ÇALIŞMALAR

2.1. Yöntem

Bursa ilindeki ve Türkiye'deki afet farkındalığının bir deprem ülkesine göre yetersiz olması araştırmanın ana problemidir. Bu problem doğrultusunda hazırlanan sorular şu şekildedir:

- 6 Şubat 2023 tarihinde yaşanan Kahramanmaraş Depremleri Bursa gündemini nasıl etkiledi?
- Bursa yerel medyasında Kahramanmaraş Depremleri'ne ne kadar süre yer verildi?

- Kahramanmaraş Depremleri'nin senaryosu medyada kalıcı bir farkındalık yaratabildi mi?
- Bursa yerel medyasına göre yerel yönetimlerin afete yönelik planları ve olası bir afete karşı vatandaşın hazırlıkları var mıdır?

Araştırma nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi yöntemi kullanılarak hazırlanmıştır. Giderek yaygınlaşan içerik analizi yöntemi ile yazılı belgelerin nesnel olarak ve sistematik sayısal tanımlar yapılarak analiz edilebilmektedir. (Metin ve Ünal, 2022, s. 273-294) Bu yöntem genellikle sosyal bilimler alanında kullanılmaktadır. (Çilingir, 2017, s. 148-160) İletişim amaçlı yazılı olan belgelerin yanı sıra yazılı olmayan belgelerin de incelenmesinde tercih edilen bir yöntemdir. Objektiflik, sistematiklik ve genellik ilkelerine dayanır. (Hepkul, 2002, s. 1-12) Yöntemle ilgili ilk çalışma Bernard Berelson ve Lazarsfelds tarafından yapılmıştır. İçerik analizi yöntemi kullanılarak oluşturulan bir araştırmada farklı kodlar ile araştırmanın benzer sonuçlar vermesi güvenilirliğini teyit etmektedir. Kategorilerin araştırmanın amacına uygun olması, ayırt edici olması ve bütünsel olması gerekmektedir. (Çilingir, 2017, s. 148-160) Bu çalışmada kullanıldığı gibi QDA Miner Lite veya SPSS, SAS gibi nitel veri analiz programlarından yararlanılarak kodlama ve kategoriler oluşturulabilir. (Metin ve Ünal, 2022, s. 273-294)

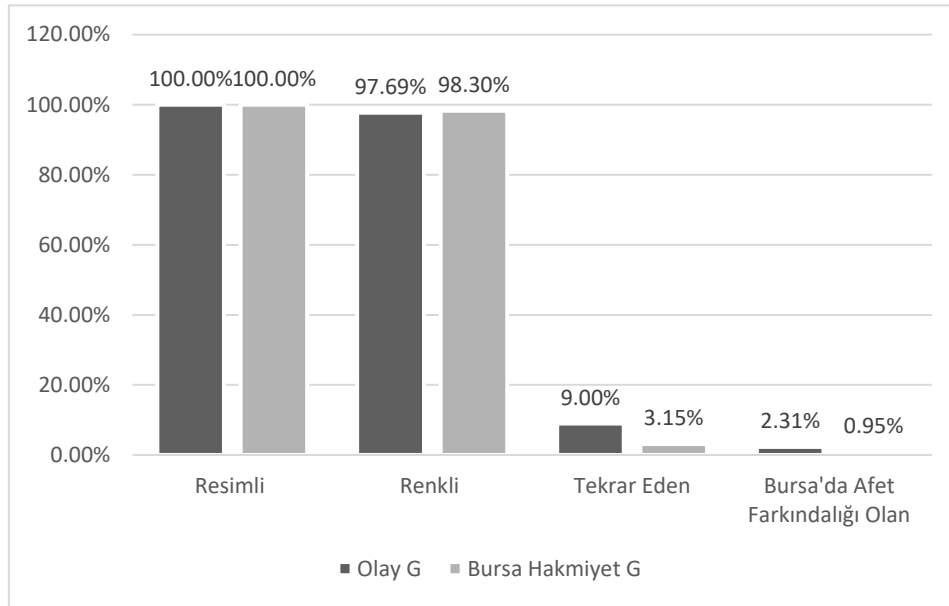
Araştırmanın ampirik kısmını, 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen yıkıcı depremlerden sonra geçen 1 aylık (6 Şubat-6 Mart) süreçte depremlerin Bursa medyasının en çok okunan internet gazetelerine olan yansımalarından oluşturmaktadır. İncelenen medya yansımalarında zamanla afet farkındalığı ile ilgili haber sayısının azalması ve gündemdeki yerini yitirirken kalıcı bir etki bırakmaması araştırmanın temel hipotezidir. Araştırma kapsamındaki ilgili haberler, kavramlar ve terimler, “Deprem” ve “Kahramanmaraş” sözcükleri ile sınırlandırılmıştır. İncelenen haberler; toplum, siyaset, ekonomi, hukuk, kültür/sanat, sosyal olaylar, din, eğitim ve bilim, turizm ve sansasyon başlıklarına göre kategorilere ayrılmıştır. İlgili kategorilerin belirlenmesinde haberin resim içeriği, resimlerin renkli veya renksiz olması, resimlerin tekrar etmesi veya afet farkındalığı içermesi hususları etkili olmuştur. Bu hususlara göre haberlere yönelik resim, manşet ve kategori incelemeleri öncelikle Microsoft Excel 97 yazılımında toplanmıştır.

Örneklem birimleri bünyesindeki haberler ve içerikleri sınıflama ölçeği ile incelendikten sonra afet farkındalığı olan haberlerin indeksleri detaylı olarak incelenmiştir. Bu süreçte QDA Miner Lite yazılımı kullanılmıştır. Haber metinlerinin incelenmesinden sonra oluşturulan kategori ve kodlara göre ilgili grafikler elde edilerek genel değerlendirmeler ve çıkarımlar yapılmıştır.

2.2. Bulgular

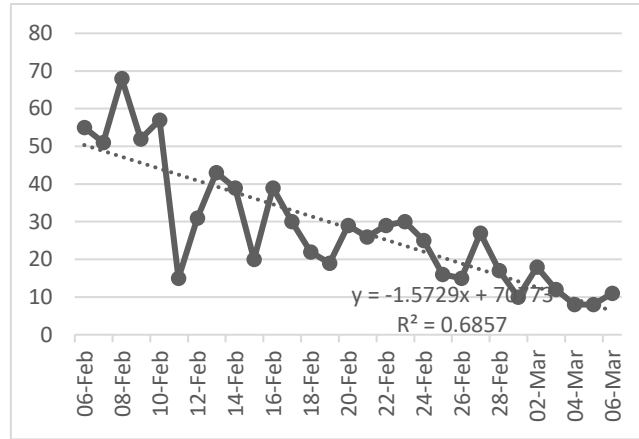
Olay Gazetesi'nde üretilen toplam haber sayısı 822, Bursa Hakimiyet Gazetesi'nde ise 4414'tür. Bursa Hakimiyet Gazetesi'nde Kahramanmaraş Depremi ve farkındalık ile ilgili yaklaşık beş kat daha fazla haber üretilmiştir. Her iki gazetede de haberlerin tamamında resim kullanılmıştır. Olay Gazetesi'ndeki renkli resim oranı %97.7 iken Bursa Hakimiyet Gazetesi'ndeki renkli resim oranı %98.3'tür. Renkli resim kullanılan haber oranı her iki gazetede de benzerdir. Siyah beyaz resimli haber oranı her iki gazetede de oldukça düşük iken siyah beyaz resimlerin genellikle can kaybı ile ilişkili haberlerde tercih edildiği görülmüştür. Tekrar eden resimler ise genellikle depremin şiddetini içeren manşetlerde kullanılmıştır. Tekrar

eden resimli haber oranı Olay Gazetesi'nde %9.0 iken bu oran Bursa Hakimiyet Gazetesi'nde %3.15'e düşmektedir. Tekrar eden resimli haber oranının Olay Gazetesi'nde yaklaşık üç kat fazla olması dikkat çekmektedir. Çalışmanın en önemli bulgusu ise Bursa'da afet farkındalığına ilişkin haber oranının her iki gazetede de yok denecek kadar az olmasıdır. Bursa'da afet farkındalığı ile ilgili haber oranı Olay Gazetesi'nde %2.31 iken Bursa Hakimiyet Gazetesi'nde bu oran %0.95'tir. Olay Gazetesi'ndeki Bursa'da afet farkındalığı ile ilgili haber oranı her ne kadar Bursa Hakimiyet Gazetesi'ndeki benzer haberlerin oranına göre yaklaşık iki kat fazla olsa da bu oran yetersizdir.

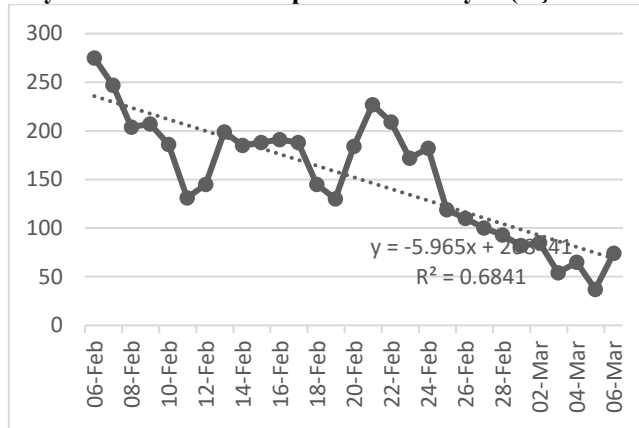

Görsel 1 Kategorilerine Göre Olay Gazetesi ve Bursa Hakimiyet Gazetesi Haber Sayısı (6 Şubat-6 Mart 2023)

Günden güne üretilen haber sayıları bir aylık süreçte iki gazetede de anlamlı şekilde düşüş göstermiştir. Bu düşüş aslında karşılaşma olasılığımızın her an arttığı depremin yıkıcı bir deprem sonrasında gündemimize bir anda yoğun olarak girerek yaklaşık bir aylık sürede gündemimizden nasıl çıktığının da göstergesidir. Görsel 2'deki doğrusal eğilim çizgisine ($y = -1,5729x + 70773$) göre Olay Gazetesi'nde haber sayısı her gün 1,57 haber azalmıştır. Görsel 3'teki doğrusal eğilim çizgisine ($y = -5,965x + 268441$) göre de Bursa Hakimiyet Gazetesi'nde haber sayısı her gün ortalama 5,97 haber azalmıştır. Her iki gazetenin haberlerindeki zamansal değişim paterninin benzerlik gösterdiği görsellerden açıkça anlaşılmaktadır.

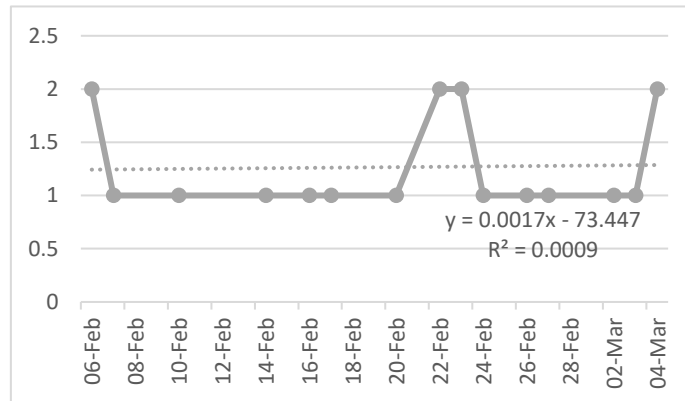

Görsel 2 Olay Gazetesi Günlük Toplam Haber Sayısı (6 Şubat-6 Mart 2023)

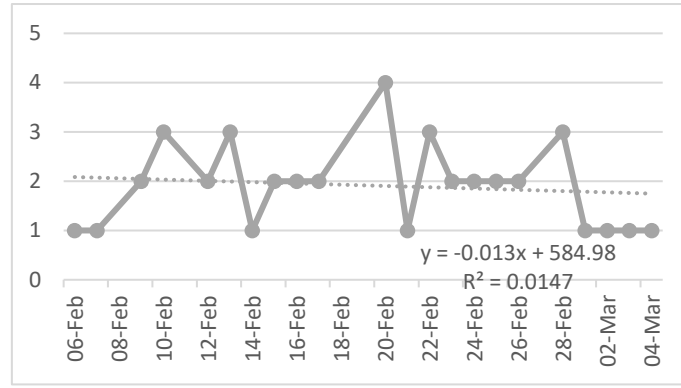

Görsel 3 Bursa Hakimiyet Gazetesi Günlük Toplam Haber Sayısı (6 Şubat-6 Mart 2023)

Şubat ayının ilk haftalarında yardımlaşma ve dayanışmaya yönelik olan haber içerikleri, 20 Şubat ile yerini yerel yönetimlerin afet farkındalığı çalışmalarına ve vatandaşın risk denetimlerinin önemine dikkat çeken haber içeriklerine bırakmıştır. Bu haberlerin sayısı Olay Gazetesi'nde zaman boyunca 1 ya da 2 haber sayısı arasında gerçekleşirken, Bursa Hakimiyet Gazetesi'nde ise 1 ya da 4 haber sayısı arasında değişim göstermiştir. Bu tür haberlerde anlamlı bir zaman serisi trendinin her iki gazetede de olmadığı görülmektedir.

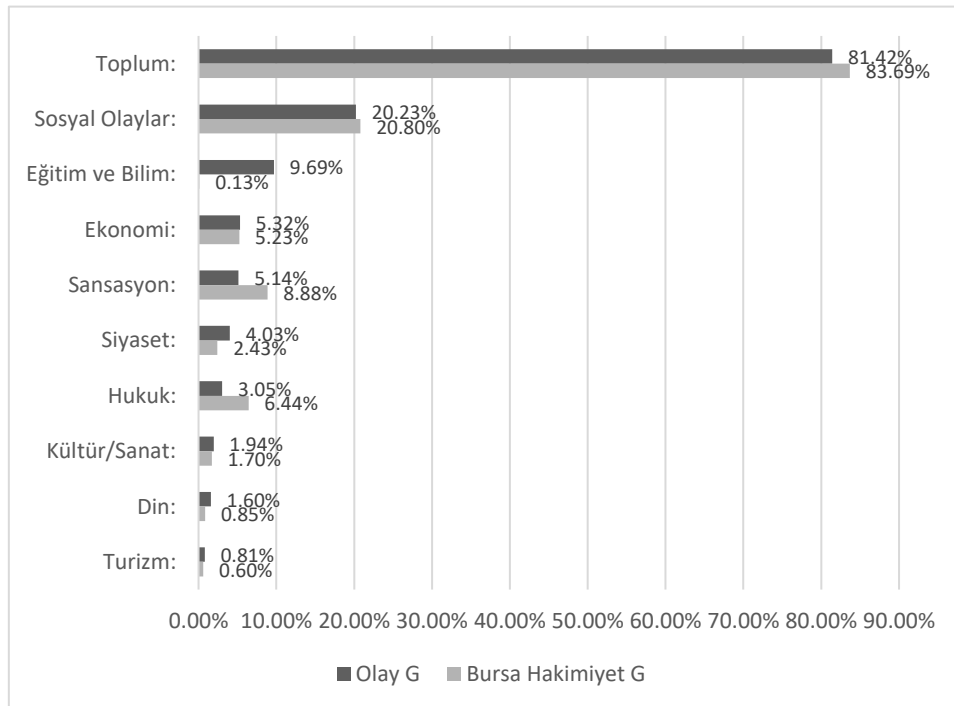
Görsel 4 Olay Gazetesinde Afet Farkındalığı Olan Haber Sayısı Yayımları (6 Şubat-6 Mart 2023)

Görsel 5 Bursa Hakimiyet Gazetesinde Afet Farkındalığı Olan Haber Sayısı Yayımları (6 Şubat-6 Mart 2023)

İki yerel gazetede üretilen haber sayısı eşit olmasa da konularına göre haber sayılarının oransal dağılımında belirli başlıklar altında benzerlikler ve farklılıkların olduğu gözlemlenmiştir. Bir haber birden çok konuya ilişkin nitelik taşıdığından gazetelerde belirlenen oransal dağılımların toplamı %100'ün üzerinde çıkmıştır.

Olay Gazetesi'nde en çok öne çıkan haber konuları sırasıyla toplum (%81.4), sosyal olaylar (%20.2) ve eğitim ve bilim (%9.7) iken Bursa Hakimiyet Gazetesi'nde toplum (%83.7), sosyal olaylar (%20.8) ve sansasyon (%8.9) konulu haberler ilk üç sırada yer almıştır. Her iki gazetede toplum, sosyal olaylar, ekonomi, kültür/sanat konulu haber oranları yakındır. Oransal olarak dikkat çeken farklılaşmalar ise eğitim ve bilim içerikli haberlerin Olay Gazetesi'nde yaklaşık 9 kat fazla, hukuk içerikli haberlerin Bursa Hakimiyet Gazetesi'nde yaklaşık 2.1 kat fazla, din içerikli haberlerin Olay Gazetesi'nde yaklaşık iki kat fazla, siyaset içerikli haberlerin Olay Gazetesi'nde yaklaşık 1.7 kat fazla, sansasyon içerikli haberlerin Bursa Hakimiyet Gazetesi'nde yaklaşık 1.6 kat fazla verilmesidir.

Görsel 6 Konularına Göre Haber Yayımları Sayısı (6 Şubat-6 Mart 2023)

Olay Gazetesi'nde toplam 19, Bursa Hakimiyet Gazetesi'nde ise toplam 42 adet afet farkındalığı içeren haber yayınlanmıştır. İki yerel gazetede yayınlanan afet farkındalığı haber indeksleri tarih, konu, resim ve metin değişkenlerine göre QDA Miner Lite yazılımında incelenmiştir. Haber metinleri 9 ayrı kategorideki 65 koda göre analiz edilmiştir. Çizelge 1'de kategoriler ve kodlar detaylı olarak verilmiştir. Çizelge 1'e göre indekslerde en çok değere sahip olan kodlar sırasıyla; Bursa, Kahramanmaraş, Kuzey Anadolu fay hattı, İstanbul ve Nilüfer olmuştur.

Çizelge 1 Değişkenlere Göre Afet Farkındalığı Olan Haber İndeksleri (QDA Miner Lite)

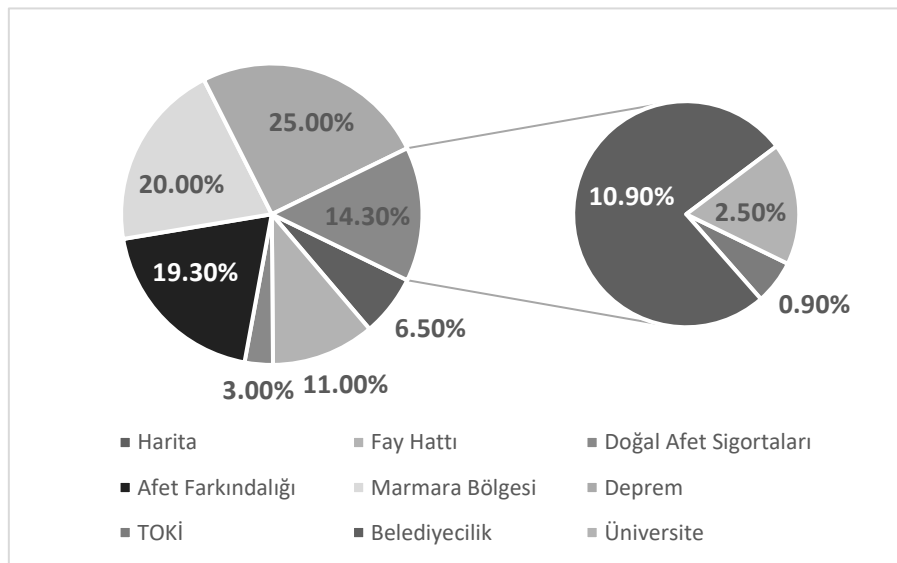
Kategori	Kod	Sayı	% Kod	Vakalar	% Vakalar
Harita	Risk Haritası	8	1,90%	4	6,60%
	Birinci Derece Riskli Bölge	6	1,40%	6	9,80%
	İkinci Derece Riskli Bölge	4	0,90%	4	6,60%
	Üçüncü Derece Riskli Bölge	2	0,50%	2	3,30%
	Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü	4	0,90%	3	4,90%
	Tehlike Haritası	4	0,90%	4	6,60%
Fay Hattı	Doğu Anadolu Fay Hattı	11	2,60%	6	9,80%
	Kuzey Anadolu Fay Hattı	18	4,20%	16	26,20%
	Fay Zonu	5	1,20%	4	6,60%
	Simsar	1	0,20%	1	1,60%
	Diri Fay	11	2,60%	7	11,50%
	Yüzey Kırığı	1	0,20%	1	1,60%
	Doğal Afet Sigortaları	Bina Deprem Yönetmeliği	4	0,90%	4
Bina Envanteri		9	2,10%	9	14,80%
Afet Farkındalığı	Deprem Bilinci	3	0,70%	3	4,90%
	Kentsel Dönüşüm	15	3,50%	14	23,00%
	Planlama	7	1,60%	7	11,50%
	Denetimsizlik	2	0,50%	2	3,30%
	Dayanıklı Yapı	8	1,90%	6	9,80%
	Yapı Güvenliği	4	0,90%	4	6,60%
	Afet Acil Eylem Planı	7	1,60%	3	4,90%
	Yapı Stoğu	6	1,40%	6	9,80%
	Müdahale	1	0,20%	1	1,60%
	Yönetmelik	14	3,30%	9	14,80%
	Güçlendirme	2	0,50%	2	3,30%
	Risk Azaltma ve Önleme Planlaması	7	1,60%	6	9,80%
	Kültürel Mirası Koruma	2	0,50%	1	1,60%
	Dirençli Kent	4	0,90%	4	6,60%
Jeolojik Etüt	1	0,20%	1	1,60%	
Marmara Bölgesi	Bursa	47	11,00%	36	59,00%
	İstanbul	18	4,20%	14	23,00%
	Marmara Denizi	9	2,10%	8	13,10%
	Kuzey Marmara	3	0,70%	3	4,90%
	1999 Gölcük Depremi	7	1,60%	7	11,50%
	Organize Sanayi Bölgesi	1	0,20%	1	1,60%
	Bursa Depremleri	1	0,20%	1	1,60%
Deprem	Deprem Bölgesi	11	2,60%	8	13,10%
	Kahramanmaraş	29	6,80%	25	41,00%
	Seferberlik	9	2,10%	8	13,10%
	Can Kaybı	7	1,60%	7	11,50%
	Hatay	8	1,90%	7	11,50%
	Yardım	6	1,40%	4	6,60%
	Hasar Tespit	6	1,40%	4	6,60%
	Taşıyıcı Sistem	5	1,20%	4	6,60%
	Deprem Testi	1	0,20%	1	1,60%
	Yıkım	6	1,40%	6	9,80%
	Zemin	9	2,10%	8	13,10%
	Tsunami	2	0,50%	2	3,30%
	Depremzede	1	0,20%	1	1,60%
	Barınma Hakkı	1	0,20%	1	1,60%
	Sismik İzolatör	2	0,50%	1	1,60%
	Sosyal Medya	3	0,70%	2	3,30%
	Radye Temel	1	0,20%	1	1,60%
TOKİ	Toplu Konut	4	0,90%	4	6,60%
Belediyeçilik	Nilüfer	17	4,00%	13	21,30%
	Osmangazi	12	2,80%	11	18,00%
	Yıldırım	10	2,30%	9	14,80%
	İnegöl	5	1,20%	5	8,20%
	BURSAGAZ	1	0,20%	1	1,60%
	Gemlik	1	0,20%	1	1,60%
	Orhangazi	1	0,20%	1	1,60%
Üniversite	Orta Doğu Teknik Üniversitesi	1	0,20%	1	1,60%
	Uludağ Üniversitesi	5	1,20%	4	6,60%
	Bursa Teknik Üniversitesi	4	0,90%	4	6,60%
	İstanbul Teknik Üniversitesi	1	0,20%	1	1,60%

Afet farkındalığı ile ilgili haberlere ilişkin kelime bulutu oluşturulmuştur (Görsel 7). Kelime bulutunun merkezinde en yüksek frekansa sahip Bursa yer almaktadır. Bursa kelimesine konumsal olarak yakın ve yüksek frekanslı ifadeler ise Kahramanmaraş, Kuzey Anadolu fay hattıdır. Bursa kelimesi ile birlikte kullanılan ilçe isimleri de dikkat çekmektedir. Bu ilçeler sırasıyla Nilüfer, Osmangazi ve Yıldırım'dır. Bursa ile birlikte yakın konumlanan kentsel dönüşüm ve yönetmelik ifadeleri de anlamlıdır. Bununla birlikte frekansları düşük olsa da Bursa ile yakın konumda olan diri fay, deprem bölgesi, dirençli kent kavramları da dikkat çekmektedir. Bursa ile şehirdeki iki devlet üniversitesi olan Uludağ Üniversitesi ve Bursa Teknik Üniversitesi'nin yakın kullanılmaması ve bu üniversitelerin kelime bulutunda frekansları nedeniyle küçük boyutta yer almaları, bu üniversitelerin deprem konusunda Bursa ile ilişkilendirilme hususunda zayıf kaldıklarını ya da yaptıkları çalışmalarını yeterince aktaramadıkları görülmektedir.

Görsel 7 Afet Farkındalığı Olan Haber İndekslerine Göre Hazırlanan Kelime Bulutu (QDA Miner Lite)

Haber metinlerine göre oluşan kodların oransal dağılımı Görsel 8’de verilmiştir. En çok tekrar eden kategorilere sahip olan kod %25.0 oranı ile Deprem olmuştur. Ardından sırasıyla Marmara Bölgesi (%20.0) ve Afet Farkındalığı (%19.3) kodları gelmektedir. En az tekrar eden kategoriler ise sırasıyla TOKİ (%0.9), Üniversiteler (%2.5) ve Doğal afet sigortalarıdır. (%3.0).

Görsel 8 Haber İndekslerine Göre Kodların Değerleri (QDA Miner Lite)

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Çalışmada elde edilen bulgular incelendiğinde haberlerin tamamının resimli olması ve kullanılan resimlerin büyük çoğunluğunun renkli olması ön plana çıkmaktadır. Siyah beyaz resimlerin ise özellikle can kaybı içerikli haberlerde kullanıldığı görülmüştür. Tekrar eden resim kullanımı Olay Gazetesi'nde Bursa Hakimiyet Gazetesi'ne göre üç kat daha fazladır. Tekrar eden resimlerde ise çoğunlukla deprem büyüklüğünü göstermede kullanılan sismograf görüntüleri baskındır. Bursa'da afet farkındalığı ile ilgili haberlerin her iki gazetede de yok denecek kadar az oranda olması yerelde halkın bilinçlendirilmesi hususunda medyanın zayıf kaldığını ortaya koymaktadır. Özellikle kelime bulutunda da şehirdeki iki devlet üniversitesinin frekans olarak düşük ve Bursa kelimesinden uzakta olmaları bu konu ile ilişkilendirilebilir. Şehirdeki üniversitelerin deprem gibi önemli bir konuda yaptıkları çalışmaları yerel gazeteler ile paylaşımı ve bu üniversitelerin medya ile etkin iletişim kurması afet farkındalığı konusundaki haberlerin artmasında ve kent sakinlerinin bilinçlendirilmesinde etkili olacaktır. Her iki gazetede de deprem ile ilgili haberlerin benzer şekilde azalma eğilimi göstermesi, deprem konusunun sıcaklığını kaybettikçe gündemden hızlı bir şekilde düştüğünü göstermektedir. Deprem konusunun Bursa'nın ve Marmara Bölgesi'nin bir gerçeği olması ve bu konunun sadece yerel medyada yıkıcı depremler sonrası ciddi bir şekilde ele alınması önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Haberlerin her iki gazetede de konulara göre oransal dağılımında benzerlikler ve farklılıklar söz konusudur. Bu farklılıklar gazetelerin yayın politikaları ve yayın ekibinin konulara olan ilgisi ile ilişkilendirilebilir. Bursa Hakimiyet Gazetesi'nde eğitim ve bilim içerikli haberlerin yok denecek kadar azlığı bu noktada vurgulanmalıdır. Nilüfer, Osmangazi ve Yıldırım ilçeleri ise afet farkındalığı konulu haberlerde sıklıkla kullanılırken Mudanya ve Gemlik gibi afet riski taşıyan diğer ilçelerin vurgulanmaması da dikkat çekmektedir.

Sonuç olarak ülkemizde risk yönetiminde hedeflenmesi gereken temel konu hem vatandaş hem de yerel yönetimlerin afet farkındalığı oluşturması üzerine olmalıdır. Afet farkındalığı haberlerinin içeriklerine göre Bursa Büyükşehir Belediyesi bu konuya yönelik kentsel dönüşüm çalışmalarına dikkat çekerken, vatandaşlar ise Kahramanmaraş Depremi senaryosundan etkilenecek bina envanterleri ve yapı dayanıklılıkları üzerine kaygılar yaşamaktadır. 1999 yılında yaşanan Marmara Depremi'nin ardından her zamanki gibi afet farkındalığı ve deprem kavramları hem medyada hem de literatürde gündeme gelerek sıkça karşılaşılabilecek duruma gelse de daha önceki süreçlere benzer şekilde bu kavramlar olayın soğuması ile gündemdeki yerini yitirmiştir. Özellikle planlama literatüründe güvenilir kentsel çevre ve yapılara yönelik birçok çalışma üretilmiştir. Bunun ardından da 2000'li yıllarda hedefe yönelik plan, proje ve eski politikalara bağlı yasal düzenlemeler yapılmıştır. (Balamir, 2004, s. 15-28)

Afete hazırlık konularında yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, meslek örgütleri ve medyada belirli bir kurumsal yapı ve benimsenen farkındalık eşgüdüm içerisinde olmalıdır. (Soydan ve Alpaslan, 2014, s. 53-64) Benzer senaryoların yaşanmaması için katılımcı planlama prensibinin daha çok benimsenmesi gereklidir. Vatandaş ve yerel yönetimler arasındaki ilişkinin güçlendirilmesi de önemli konulardan biridir. Ülkemizde afet farkındalığı söz konusu olduğunda öncelikli olarak hedeflenmesi gereken konulardan biri de medya vasıtası ile afet farkındalığının sürekli canlı tutulmasıdır.

KAYNAKÇA

- [1] AFAD (2019). Stratejik Plan 2019-2021. <https://www.afad.gov.tr/afad-baskanligi-stratejik-plani> (Erişim tarihi: 01.07.2023)
- [2] AFAD. *Türkiye, Afet Farkındalığı ve Afetlere Hazırlık Araştırması*, Ankara, 2014.
- [3] Akil, K. & Inal Onal, E. (2023). Düzce Depremi Sonrası Gazete Manşetlerinin Bütünleşik Afet Yönetimi Sürecine Göre Değerlendirilmesi. *Afet ve Risk Dergisi*, 6 (2), 597-608. <https://doi.org/10.35341/afet.1217772> (Erişim tarihi: 01.07.2023)
- [4] Balamir, M., *Afet Politikası, Risk ve Planlama*, TMMOB Afet Sempozyumu Bildiriler Kitabı, TMMOB Yayınları, 31-45, Ankara, 2007.
- [5] Balamir, M. (2004). Deprem Konusunda Güncel Gelişmeler ve Beklentiler, *Planlama Dergisi*, No. 1, 15-28.
- [6] Barnes MD, Hanson CL, Novilla LM, Meacham AT, McIntyre E, Erickson BC (2008). Analysis of Media Agenda Setting During And After Hurricane Katrina: Implications For Emergency Preparedness, Disaster Response, And Disaster Policy. *American Journal Of Public Health*, 98 (4), 604-610.
- [7] Beyaz, A., Livanoğlu R. (2019). Bursa İli Kentsel Dönüşüm Çalışmalarında Elde Edilen Beton Basınç Dayanımının Değerlendirilmesi. *Uludağ Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Dergisi*, 24 (1), 63-74. <https://acikerisim.uludag.edu.tr/> (Erişim tarihi: 01.07.2023)
- [8] Cengiz, S., *Acil Durum ve Afet Yönetiminde Multidisipliner Yaklaşımlar II*, 95-122, Çankaya/Ankara, 2022. Baskı Yeri: Gazi Kitabevi.
- [9] Çetin, K. Ö., İlgaç M., Can, G., Çakır, E., 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş-Pazarcık Mw=7.7 ve Elbistan Mw=7.6 Depremleri Ön Değerlendirme Raporu, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 2023.
- [10] Çilingir, A. (2017). İletişim Alanında İçerik Analizi Yöntemi Kullanılarak Yapılan Yüksek Lisans Ve Doktora Tezleri Üzerine Bir İnceleme. *Erciyes İletişim Dergisi*, 5 (1), 148-160. <https://doi.org/10.17680/erciyesakademia.291891> (Erişim tarihi: 01.07.2023)
- [11] Demir, S. T. (2023). Afet Medyası ve Medya Afeti: 6 Şubat Kahramanmaraş Depreminin Anımsattıkları. *TRT Akademi*, 8 (18), 709-716. <https://doi.org/10.37679/trta.1306893> (Erişim tarihi: 01.07.2023)
- [12] Demiröz, K., *Afet Kriz Yönetiminde Sosyal Medyanın İşlevselliği ve Zararları Üzerine Bir İnceleme*, 2005.
- [13] Dinçer, İ., Akın K. M., Akın, M., Orhan, A., Varol, O. O., Başer, M., Benlioğlu, T. B., 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş Depremlerinde (Mw 7.7 ve 7.6) Adana İl Merkezinde

Oluşan Bina Hasarları ve Yıkımlarının Jeolojik Koşullar ile Olan İlişkinine Yönelik Ön Değerlendirme Raporu, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, 2023.

- [14] Güler, E., Avcı, S. & Aladağ, Z. (2021). Türkiye’de İllerin Deprem Hasar Görebilirlik Sıralamasında Pro Methee, Vikor, Topsis Yöntemlerinin Başarılarının Değerlendirilmesi. Endüstri Mühendisliği, 32 (3), 414-437. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/endustrimuhendisligi/issue/66238/944265> (Erişim tarihi: 01.07.2023)
- [15] Hepkul, A. (2002). Bir Sosyal Bilim Araştırma Yöntemi Olarak İçerik Analizi. Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 18 (1), 1-12. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/anadoluibfd/issue/48381/612689> (Erişim tarihi: 01.07.2023)
- [16] Houston, J. B., Hawthorne J., Perreault, M. F., Park, E. H., Hode, M. G., Halliwell, M. R., McGowen, S. E. T., Davis, R., Vaid, S., McElderry, J. A., Griffith, S. A. (2014). Social media and disasters: a functional framework for social media use in disaster planning, response, and research. 39 (1), 1-22.
- [17] Kolukırık, S. & Tuna, M. (2009). Türk Medyasında Deprem Algısı: Marmara Depremi Örneği. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (28), 286-298. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/esosder/issue/6142/82439> (Erişim tarihi: 01.07.2023)
- [18] Maden, S. (2023). 6 Şubat 2023’te Kahramanmaraş’ta Yaşanan Depremler Ekseninde Türkiye’de Deprem Haberciliğine Bakış: Prof. Dr. Süleyman İrvan ile Söyleşi. Etkileşim, (11), 406-420. <https://doi.org/10.32739/etkilesim.2023.6.11.202> (Erişim tarihi: 01.07.2023)
- [19] Mavi, E. E. (2020). Afet Kriz Yönetiminde Medya: 30 Ekim 2020 İzmir Depremi. Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi, 10 (2), 31-53. <https://dergipark.org.tr/en/pub/e-kiad/issue/59330/828417> (Erişim tarihi: 01.07.2023)
- [20] Metin, O. & Ünal, Ş. (2022). İçerik Analizi Tekniği: İletişim Bilimlerinde ve Sosyolojide Doktora Tezlerinde Kullanımı, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, AÜSBD Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri Özel sayısı, 273-294. <https://doi.org/10.18037/ausbd.1227356> (Erişim tarihi: 01.07.2023)
- [21] Öncü, S., *CBS Yöntemiyle Bursa’nın Bütünleşik Doğal Tehlike Analizi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2021.
- [22] Özaksoy, V., Elmacı, H., Özalp, S., Kara, M., Duman, T.Y. Holocene activity of the Orhaneli Fault based on palaeoseismological data, Bursa, NW Anatolia. Bulletin of the

Mineral Research and Exploration 156 (2018): 1-16.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/bulletinofmre/issue/30899/413248?publisher=mta>

(Erişim tarihi: 01.07.2023)

[23] Soydan, E. & Alpaslan, N. (2014). Medyanın Doğal Afetlerdeki İşlevi. İstanbul Sosyal Bilimler Dergisi, (7), 53-64. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/istjss/issue/17493/183033>

(Erişim tarihi: 01.07.2023)

[24] TMMOB Şehir Plancıları Odası Bursa Şubesi, Deprem ve Bursa Raporu, 2008.

[25] Toker, H. Doğal Afetler, İletişim ve Medya. Z. T. Karaman, & A. Altay içinde, Bütünleşik Afet Yönetimi (s. 249- 278). *Bütünleşik Afet Yönetimi*, Buca/İzmir, 2016. Baskı Yeri: İlkem Yayınları.

[26] URL1- <https://bursa.afad.gov.tr/bursa-ilinin-afet-tehlike-ve-riskleri>

(Erişim tarihi: 01.07.2023)

[27] URL2-<https://www.bursahakimiyet.com.tr/arama?tur=1&tarih=2023-07-18-2023-0718&ara=deprem>

(Erişim tarihi: 01.07.2023)

[28] URL3-<https://www.bursahakimiyet.com.tr/arama?tur=1&tarih=2023-07-18-2023-0718&ara=kahramanmara%C5%9F>

(Erişim tarihi: 01.07.2023)

[29] URL4-<https://www.olay.com.tr/?s=deprem>

(Erişim tarihi: 01.07.2023)

[30] URL5-<https://www.olay.com.tr/?s=kahramanmara%C5%9F>

(Erişim tarihi: 01.07.2023)

[31] URL6-<https://www.trthaber.com/haber/gundem/bakan-soylu-depremlerde-50-bin-500-kisi-hayatini-kaybetti-760670.html>

(Erişim tarihi: 01.07.2023)

[32] Vural, A. M., Boztepe Taşkiran, H., Türkoğlu, S., Sarı, M., Maral, T., Keskin, R. K., Koparan, E., Yüncüoğlu, B., Gülnar, M., Şahin, H., Ünlü, T. T. & Ağca, M. E. (2022). İnternet Gazetelerinde Deprem Haberleştirilmesi: Türkiye'nin En Çok Ziyaret Edilen Haber Sitelerinde Deprem İçerikli Haberlerin Risk İletişimi Bağlamında Analizi. *Yeni Medya*, 2022 (13), 25-54.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN KAMPUS REKREASYON PROGRAMLARI HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ VE KATILIMLARI

Doç.Dr.Müberra ÇELEBİ

Düzce Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, 0000-0003-2874-8945

Doç.Dr.Yeşer Eskicioğlu

Düzce Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, - 0000-0001-8308-8105

Gizem ERGEN

Düzce Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Lisans Öğrencisi

Umay UYGUR

Düzce Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Lisans Öğrencisi

ÖZET

Rekreasyon kelimesi günümüzde insanların yaşam kalitelerini olumlu etkileyen ve serbest zamanlarında kendi özgür katılımları ile gönüllü olarak gerçekleştirdikleri sanatsal, kültürel, sportif vb..birçok etkinliklerin tümünü ifade etmektedir. Bununla birlikte, günümüzde rekreasyona duyulan ihtiyaç her alanda özellikle üniversiteli gençlerin eğitim süreçlerinde üniversite yaşamlarının niteliğini ve içsel motivasyonlarını gelişiminde kendini göstermektedir. Bu çalışmada nitel araştırma deseni seçilmiş “fenomenoloji (olgubilim)”yaklaşımı kullanılmıştır. Bu araştırmanın amacı, Düzce üniversitesinde öğrenim gören öğrencilerin, üniversite kampusu içinde düzenlenen Rekreasyon programları ve etkinlikleri hakkındaki düşüncelerini ortaya çıkarmak ve bu etkinliklerden ne ölçüde yararlandıklarının ve katılımlarının incelenmesidir. Bu araştırmanın katılımcıları 2019-2020 eğitim öğretim yılında Düzce Üniversitesi fakültelerinde farklı bölümlerde öğrenim gören 4 kadın, 4 erkek olmak üzere toplam 8 öğrenciden oluşturmaktadır. Araştırmada “ölçüt örneklem” yöntemi ve veri toplama yöntemi olarak ise görüşme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada açık uçlu sorulardan oluşan “görüşme formu” tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın verileri betimsel ve içerik analizi yöntemleri ile kodlanmış ve ilişkili temalar ortaya çıkarılmıştır. Araştırmanın bulgularında, katılımcı öğrencilerin serbest zamanlarını spor, sanatsal etkinlikler ve hobiler ile değerlendirdiği, müzik, sanat ve eğlence gibi alanlardan en fazla müzik ile ilgilendikleri bunun dışında kafelere ve dersanelere gittikleri bulgularına ulaşılmıştır. Ayrıca katılımcıların, rekreasyon hakkında bir bilgisi olmadığı, etkinliklere katılımlarının maddi yetersizlik sebebiyle etkilendiği ve kampus rekreasyon programlarının yetersiz olduğunu düşündükleri ortaya çıkarılmıştır. Sonuç olarak öğrencilerin eğitim süreçlerinde kampus içindeki günlük eğitim hayatının monotonluğunu azaltmak için rekreasyon programlarının sunulması önem taşımaktadır. Bunların yanı sıra kampus rekreasyonu iyileştirmeleri ve rekreasyon alanları sağlanması için öğrencilerin istek ve görüşlerinin alınması da unutulmamalıdır.

Anahtar kelimeler: Rekreasyon, Kampus Rekreasyonu, Serbest Zaman Anlayışı, Kaliteli Yaşam, Üniversite Gençliği, Hobi

GİRİŞ

Günümüzde teknolojinin sürekli gelişimi, eğitim veya iş saatlerinin kısılması, insan gücünden yapay zekayla robot kullanımına geçilmesine bir vesile olmuştur. Yaşam biçimlerini değiştirmeye mecbur kalmaları insanların serbest zamanlarını değerlendirmelerinde seçici davranmalarına ve seçtikleri etkinlikleri memnuniyet ve içsel motivasyon ihtiyacına yönelik yapmaktadırlar. Rekreasyon programlarına ve etkinliklere, hayatın her alanında ve her yaş grubunda başvurulmaktadır. Sadece profesyonel anlamda çalışan insanların değil çocukların, gençlerin, öğrencilerin, üniversitelilerin, yaşlıların, engellilerin yani kısacası herkesin rekreasyona ve rekreatif etkinliklere ihtiyaçları bulunmaktadır (Karaküçük, 2005). Bu nedenle rekreasyona duyulan temel fiziksel, toplumsal, sosyal ve psikolojik ihtiyaçların nedenlerini ve yararlarını göz önünde bulundurmak gereklidir.

Rekreasyonel etkinlikler spor yapmak, kültürel etkinliklere ve kişisel gelişim atölyelerine katılmak gibi ‘pozitif’ etkiler yaratabilir. Rekreasyonu kişiden kişiye farklılaştıran etkenlerden biri, bireyin eğitim düzeyidir (Kılbaş, 2004, Akt; Çoruh 2016). Böylece özellikle gençlerin üniversite kampüs ortamlarında nitelikli ve olumlu yönde yaşam kalitelerini arttırmak, madde bağımlılığı vb. gibi kötü alışkanlıklardan uzak tutmak ve eğitim süreçlerinde serbest zamanlarını olumlu yönde kullanmalarını sağlamak, büyük önem taşımaktadır. (Sevil, Şimşek, Katırcı, Çelik ve Çeliksoy, 2012; Kaba, 2009, Akt; Çoruh 2016). Örneğin insanın sosyalleşme sürecinde kazandığı ve geliştirdiği davranışlar, bütün yaşamını etkilemektedir. Planlı ve programlı bir rekreasyonel etkinliğin oluşturduğu bu olumlu sosyal davranışlar bireyin yaşam doyumuna, esenlik durumuna, özsaygısına ve özgüvenin katkıda bulunarak rekreasyonel etkinliği bir aktiviteden çok bir hizmet haline getirmektedir (Çoruh, 2016). Aydoğan ve Aral’a göre “Serbest zaman etkinliklerine katılım kişilerin yaşam biçimlerine, özelliklerine ve zaman kullarımlarına göre değişiklik gösterirken, etkinliklerin türü, katılma biçimleri ve bu etkinliklere ayırdıkları süre; ırk, toplumsal ve kişisel özellikler, yaş, cinsiyet gibi pek çok faktörden etkilenmektedir.” (Aktaran: Ergül, 2008). Aslan (1994) ise, bireylerin serbest zaman değerlendirilmelerini etkileyen sosyal etmenleri kültür yapısı, etkileşim grupları, sosyal sınıf ve aile şeklinde sıralamıştır.

Özellikle gençler hayatlarının en güzel, en hareketli zamanlarını üniversite kampüslerinde yaşamaktadırlar. Üniversiteler çok farklı coğrafi bölgelerden gelen, ekonomik olarak toplumun farklı kesimlerinden gelen insanlardan oluşan, farklı düşünce yapılarına sahip genç insanları bir araya getirilerek oluşturulan ortamlardır. Gençler için farklı bir deneyim içeren üniversite yaşamı ders yükü ve akademik çalışmalar ile biraz daha zorlaşmaktadır. Üniversite yaşamı yeniliklerle ve güzelliklerle dolu olduğu kadar gençler için bazı zorluklarda barındırmaktadır. Bu nedenle, üniversite yöneticilerinin görevleri sadece eğitim ve öğretim ile sınırlı olmamalıdır. Gençleri zaman kullanımı konusunda bilgilendirerek hayatlarını planlamalarını sağlamak, bu sayede ders (iş) zamanı ve ders zamanı dışında ve serbest zamanı daha iyi kullanmayı öğrenmelerine zemin hazırlamaktır. Öğrencilerin ders ile ilgili zamanlarını verimli kullanarak akademik başarıya ulaşma yolları dersler ve çeşitli eğitim stratejileri ile sağlanmalıdır. Bunun yanında dersler ve zorunlu ihtiyaçlar dışında, gençlerin sahip olduğu serbest zamanlarda kendilerine üniversite kampüsleri içinde rekreatif etkinlikler sunularak

gençlerin eğitim ortamları zengin ve eğlenceli seçeneklerle donatılmalı ve eğitimin yanında nitelikli yaşam kültürü oluşturulmalıdır.

Problem Cümlesi

“Üniversitesi öğrencilerinin kampüs rekreasyon programları hakkındaki düşünceleri ve katılımları” bu araştırmanın problem cümlesini oluşturmaktadır.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı “Üniversitesi öğrencilerinin kampüs rekreasyon programları hakkındaki düşünceleri öğrenmek ve bu etkinliklerden nasıl yararlandıklarının incelenmesidir.

Araştırmanın Önemi

Kişinin kendi içsel motivasyonu veya eğlence için yaptığı yaşam kalitesini yükselttiği uğraşlar olan rekreasyon, yaratıcı ve kültürel etkinliklere katılarak bireyin yenilenmesi ve motivasyonu sağlayan etkinlikler bütünüdür. Öğrenciler gençlik dönemleri ve yaşları itibariyle rekreatif etkinliklere, üniversite yaşamlarında daha fazla ihtiyaç duymaktadırlar. Eğitim süreçlerinin yoğun temposundan kurtulmak veya nitelikli zaman geçirmek veya eğlenmek amacıyla yaptığı etkinlikleri yada yapamadığı etkinlikleri veya kampüs rekreasyonu hakkındaki düşüncelerinin incelenmesi, üniversite gençliğinin yaşam kalitesi için büyük önem taşımaktadır.

YÖNTEM

Bu çalışmada nitel araştırma deseni seçilmiştir. Nitel araştırma deseni kullanılarak katılımcıların görüşleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Araştırma desenini “fenomenoloji (olgubilim)” yaklaşımı oluşturmuştur. Bu araştırmanın katılımcılarını, 2019-2020 eğitim öğretim yılında Düzce Üniversitesi fakültelerinde öğrenim gören üniversite öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmada amaçlı örnekleme yöntemlerinden “ölçüt örnekleme” yöntemi tercih edilmiştir. Katılımcıların ölçütleri; en az bir kişinin Düzce Üniversitesinde farklı fakültede öğrenci olması, ölçüt olarak alınmıştır. Katılımcıların 4’ü kadın ve 4’ü erkek bireydir. Katılımcılar 21-27 yaş aralığındadır. Araştırma süresince yapılan görüşmeler, katılımcıların uygun oldukları ve görüşme süresince katılımcıların gönüllü olarak tercih ettikleri, sessiz ve dikkat dağıtmayacak elverişli sakin oturma alanlarında yapılmıştır. Çalışmada veri toplama yöntemi olarak “görüşme” tekniği ve “görüşme formu yöntemi” kullanılmıştır. Araştırmada, verilerin anlaşılır bir biçimde çözümlenmesi, neden sonuç ilişkilerinin irdelenerek birtakım sonuçlara ulaşılması ve bulguların yorumlanması için, nitel analiz yöntemlerinden “betimsel analiz” ve “içerik analizi” yöntemi kullanılmıştır. Geçerlik bulguların kendi içerisinde tutarlı ve anlamlı olmasına dikkat edilmiş, elde edilen bulguların anlamlı bir bütün olması sağlanmıştır. Ayrıca elde edilen bulgular, araştırmacı tarafından hem ses kayıt cihazına kaydedilmiş, hem de kısa notlar yoluyla denetlenmiştir. Böylece bulguların anlamlı bir bütün oluşturulması sağlanmaya çalışılmıştır. Araştırmanın güvenilirliği için ise, araştırmacının izlediği yöntemler ve süreçler konusunda, kayıtların (katılımcı seçimi, görüşme notları gibi)

kapsamı açık ve ayrıntılı bir biçimde tanımlanmıştır. Aynı zamanda araştırmının ham verileri başkaları tarafından incelenebilecek biçimde saklanacaktır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

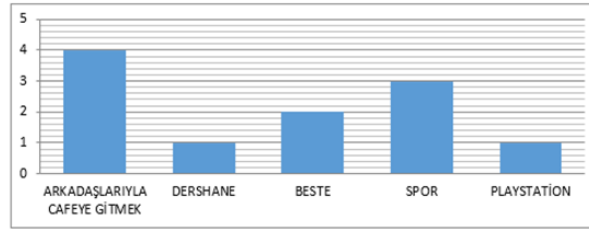
Öğrencilerin rekreasyona bakış açısı ve rekreasyon etkinliklerinin hayatlarındaki yerine ilişkin olarak aşağıdaki ifadeleri söylemiştir;

(K1) Rekreasyon hakkında tabii ki bilgim var çünkü biz de bu sene bu dersi alıyoruz İnsanların işi olarak kazanç gütmeye amacı ile yaptığı değilde serbest zamanlarını aktif bir şekilde değerlendirmeye çalışması tamamen gönüllülük esaslı hiçbir şekilde maddi bir çıkar gözetmemek şartıyla yapılan değerlendirmelere. Rekreasyon deniyor. Bir şarkının sana iyi geldiğini bilerek o şarkıyı dinlemek her şey bir Rekreatif etkinlik aslında biz sadece bunu bu ifadeyle bilmiyoruz. (K2) Rekreasyon hakkında herhangi bir bilgim yok tahminim sadece bir dersi olduğu ve beden eğitimi bölümünde öğretmenlik antrenörlük spor yöneticiliği ve rekreasyon olarak ayrıldığını biliyorum. Rekreasyon etkinliklerimizin hayatımızdaki rolü zorunlu olarak yaptığımız şeylerin dışında kendimizden yada vakit rekreasyon olduğuna göre hayatımızın neredeyse yarısı böyle geçiyor demektir. (K3) Rekreatif zaman hakkında açıkçası tanıma yabancıyım ama Muhtemelen bu etkinlikler ve etkinliklerle alakalı bir şeydir diye düşünüyorum. aslında hayatımızın tümünün rekreatif etkinliklerle geçtiğini düşünüyorum yani oldukça fazla. (K4) Rekreasyon hakkında herhangi bir fikrim yok illa bir cevap vermem bir fikir yürütmem gerekirse işle ilgili bir bölüm yada okulla ilgili bir bölümdür derim. Rekreasyonun hayatımızdaki rolü bizim yaptığımız zorunlu tüm etkinlikler dışında kalanlar rekreasyonun içine girdiği için sanırım hayatımızın tümünü etkiliyor. (K5) bu konu hakkında hiçbir bilgim yok.(K6) bu konu hakkında hiçbir şey bilmiyorum.(K7) Boş zaman aktivitesi, zamanın güzel değerlendirilmesi için ayrılmış günün bir kısmı.(K8) bu konuda sadece rekreasyonun bir bölüm olduğunu biliyorum fakat ne demek olduğu hakkında bir bilgim yok.

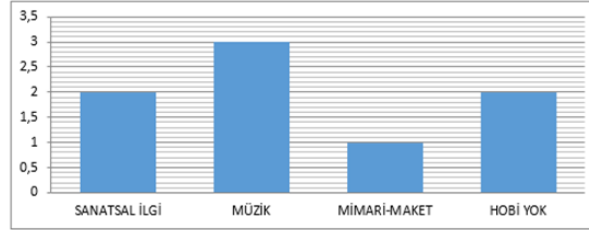
Katılımcıların ders içi ve dışı etkinlikleri değerlendirmeye ilişkin olarak aşağıdaki ifadeleri söylemiştir;

(K1)Öğrenci olarak bir günüm genelde şu sıralar tez çalışmalarımı ve okuldan yurda koşturmakla geçiyor. Çalışmadığım için bir günüm okulun varsa diğer günlerimle aynı geçiyor ekstra yaptığım arkadaşlarımla erkek arkadaşımın kafeye gitmek oluyor.(K2) Bir günümü okul staj ve çıkışında dersane ya da dersane yurt olarak geçiriyorum kendimi ayırdığım çok bir zamanım yok. (K3)Rap müzikle ilgileniyordum üniversiteden sonrada aynı şey oldu değişen tek şey arkadaş ortamın çevrem oldu yaptığım etkinliklerde herhangi bir değişiklik yok.(K4) Boş zamanlarımda ne sosyal medya ne de aktif olarak bir şeyler yapıyorum daha doğrusu arkadaşlarımla vakit geçiriyorum. (K5)Serbest zamanlarımı daha çok aktif olarak değerlendiriyorum çünkü çalışıyorum ve futbol oynuyorum. (K6)Pasif geçiriyorum çünkü çalıştığımndan dolayı çoğunlukla yorgun oluyorum. (K7)Pasif geçiriyorum çünkü antrenman yapıyorum ve diğer zamanlarda yorgun olduğum için dinleniyorum hatta genellikle uyuyorum.(K8)Aktif geçiriyorum.

2.1. Ders dışı veya iş dışı etkinliklerinizi nasıl değerlendiriyorsunuz? Neler yapıyorsunuz?

2.2. Müzik, Sanat , Eğlence gibi alanlardan hangisiyle ilgilisin?

Görsel 1: Katılımcıların ders içi ve dışı etkinlikleri

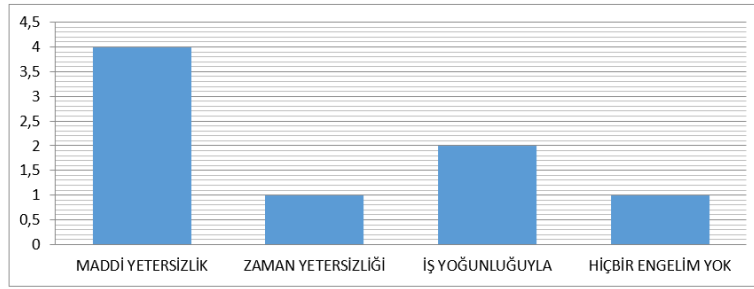
Katılımcılar görsel 1'deki serbest zamanlarında hangi amaçla hangi tür rekreatif etkinlikler tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Bu etkinliklerden sırasıyla en fazla kafeye gitmek, daha sonra spor ve müzik, sanat ile ilgili tercihlerini belirtmişlerdir.

Öğrencilerin serbest zamanlarını değerlendirirken karşılaştıkları engellere ilişkin olarak;

(K1) Bir deniz kenarına karavanı çekip kitabımı orada okumak isterim mesela yapamama sebepim gayet açık aslında ben bir öğrenciyim ve bir karavanın ne kadar olduğunu söylememe gerek yok herhalde yapamama sebepim tamamen maddi kaynaklı bu sebeple daha çok maliyetsiz ve olabilecek şeyleri yapmaya çalışıyoruz. (K2)Yapmak isteyip yapamadıklarım aslında tamamen şu anda kafamın sadece sınav odaklı olması ve vaktimin olmamasından kaynaklı eğer vaktim olursa yapmak istediğim her şeyi yapabileceğimi düşünüyorum.(K3)Öğrenciyiz ve çoğu şeyi maddi yetersizliklerden yapamıyoruz bir sinema bile 12 tl herkesin durumu bir olmadığı için herkes düzenlenen etkinliklere katılmıyor. (K4) Yapamadığım şeyler eğlence amaçlı olan ve para talep edilen şeylere genelde katılmıyoruz.(K5) yapmak istediğim şeyler bütçemi aşmıyor.(K6) Bütçemi aşacak bir etkinliğe katılmak istersem paramı biriktiriyorum ve ona katılıyorum. (K7) Bende isterim Uludağ da kayak yapmayı, tekneyle Yunan Adaları'na gitmeyi, Kapadokya'da uçan balonda gezmeyi veya da yamaç paraşütü yapmayı fakat bütçem bunu yapmama engel oluyor.

şeklinde ifadeler kullanmışlardır.

Serbest zamanınızı değerlendirirken karşılaştığınız engeller nelerdir?

Görsel 2: Katılımcıların serbest zamanlarını değerlendirirken karşılaştıkları engeller

Katılımcılar görsel 2'deki serbest zamanlarını değerlendirirken karşılaştıkları engellerin başında maddi yetersizliği ve iş yani okulun yoğunluğunu ilk sıralarda belirtmişlerdir.

Yaptığımız çalışmada kişilerin yaşları ve zamanları göz önüne alındığında ve Görsel 2 incelendiğinde çıkan sonuçlara göre katılımcıların yaşları ve eğlenme istekleri göz önüne alındığında bu durumu etkileyen en önemli faktör olarak maddi durum olduğu gözlemlenmiş ve iş yoğunluğu ve zaman yetersizliğinin ikinci sırada olduğu belirtilmiştir. Çalışmamızda maddi yetersizlik birinci sırada çıkarken, Paksoy, Çalık, Yaşartürk, Çimen (2016) yaptıkları araştırmada ise, yaş ve cinsiyete göre kullanılabilir serbest zaman miktarının dikkate değer bir oranda değişmediği, gençlerin ortalama 3-4 saat arasında serbest zamana sahip olduğunu belirtilmiştir.

Üniversitemizde düzenlenen serbest zaman etkinlikleri hakkında düşünceleriniz nelerdir sorusuna ilişkin olarak ise;

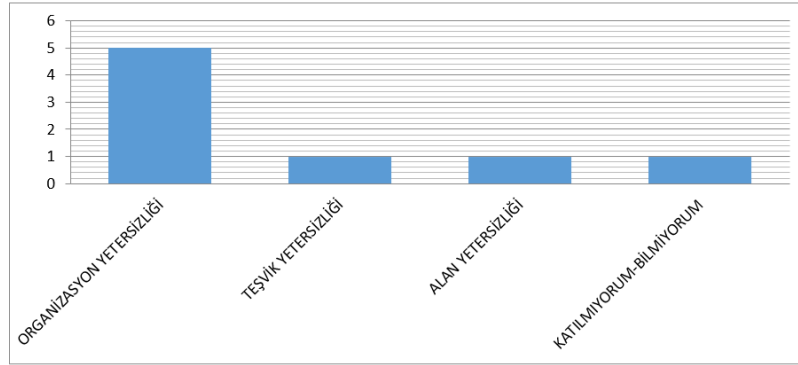
(K1) kesinlikle aşırı yetersiz ortak alanlarımız çok olmasına rağmen yani yapılacak alanımız var ancak fikir yok küçük bir kampüs değil bizim kampüsümüz bir çok insanı bir araya getirilebilecek bir ortam yaratılabilir. (K2) Üniversitemizde düzenlenen serbest zaman etkinlikleri hakkında düşüncem kesinlikle her şeyden önce program yetersizliği ve organizasyon yetersizliğidir. (K3) Fazlasıyla yetersiz en basitinden bir bahar şenlikleri örneğini vereyim hemen para yok diye bir şey yok diye bahar şenlikleri iptal ettiler. (K4) Üniversitemizdeki etkinliklere pek katılmadığım için bir şey diyemiyorum. (K5) yeterli bulmuyorum 4. Sınıfta olmama rağmen bahar şenlikleri ve erkekler için futbol turnuvası dışında okulumuzda hiçbir rekreatif faaliyete denk gelmedim. (K6) yeterli bulmuyorum çünkü okulumuz içerisinde pek rekreatif faaliyet göremedim. (K7) yeterli bulmuyorum çünkü üniversite öğrencilerinin eğlenebileceği bir ortamın olmaması, bahar şenliklerinin bile iptal edilmesi, okulda yeterince kafe olmaması gibi nedenlerden dolayı üniversitemizde ki rekreatif etkinlikleri yeterli bulmuyorum. (K8) Rekreatif etkinlikleri yeterli bulmuyorum en basit örneği bahar şenliklerimizin bile iptal edilmesi olarak söyleyebilirim.

şeklinde ifade etmişlerdir.

Öğrencilerin üniversitenin kampüs rekreasyonu için ihtiyaçları ve yeterlilikleri hakkındaki düşünceleri ise; organizasyon yetersizliği, yetersiz teşvik ve alan yetersizliği olarak belirtilmiştir (Görsel 3). Tolkildsen (2005) tarafından yapılan bir çalışmada; bireyin serbest zaman etkinliklerinin seçimini etkileyen unsurlar farklı bir şekilde ele alınmıştır. Bu faktörler

bireysel faktörler, bireylerin içinde buldukları koşul ve durum ve bireyin sahip olduğu fırsat ve destek faktörleridir. Görsel 3 incelendiğinde katılımcıların rekreasyonel etkinliklerinden yararlanmasına engel olan bir durum olarak, birinci sırada ekonomik yetersizlikler olduğu görülmektedir.

Öğrencilerin rekreasyon ihtiyaçları ve yeterlilikleri hakkında düşünceleri nelerdir?

Görsel 3: Katılımcıların rekreasyon ihtiyaçları ve yeterlilikleri

Tolkildsen (2005) yaptığı diğer çalışmada ise; yaş, rekreasyonel faaliyete katılımı oldukça önemli yer tutmakta, ancak bu etki kişiye ve faaliyetin türüne göre değişiklik göstermektedir sonucuna ulaşmış ve buna bağlı olarak görsel 3'teki grafik incelendiğinde, katılımcılarımızın yaşları dolayısıyla üniversitemizde ki rekreatif etkinliklerin yetersizliğini daha fazla eğlenmeye ihtiyaç duymaları sebebiyle, organizasyon yetersizliğine bağlamış oldukları düşünülebilir.

Yaptığımız çalışmada katılımcıların çoğunun kampüs içerisindeki rekreatif etkinliklerin yeterlilik durumları hakkındaki görüşlerinde sebebinin alan yetersizliğinden çok organizasyon eksikliğinden kaynaklanan bir problem olduğunu düşündükleri gözlemlenmiş, Çoruh (2013) yapmış olduğu çalışmaya göre katılımcıların %56,7'sinin üniversitenin rekreasyonel alanlarının yeterliliğini "kesinlikle yetersiz" buldukları görülürken, yapmış olduğumuz bu araştırmada ise, üniversite kampüsü içindeki kampüs organizasyon yetersizliği olduğu belirtilmiştir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Sonuç olarak araştırmanın bulgularında, katılımcı öğrencilerin serbest zamanlarını spor, sanatsal etkinlikler ve hobiler ile değerlendirdiği, müzik, sanat ve eğlence gibi alanlardan en fazla müzik ile ilgilendikleri bunun dışında kafelere ve dersanelere gittikleri bulgularına ulaşılmıştır. Ayrıca katılımcıların, rekreasyon hakkında bir bilgisi olmadığı, etkinliklere katılımlarının maddi yetersizlik sebebiyle etkilendiği ve kampus rekreasyon programlarının ve organizasyonlarının yetersiz olduğunu düşündükleri ortaya çıkarılmıştır.

Rekreasyon planlamaları ülkelerin gelişmişliğinin ve eğitimde verimliliğin, insan hayatında temel ihtiyaçların göstergelerinden biri olup, araştırma sonuçları üniversite gençliğinin nitelikli ve kaliteli yaşam koşullarının da göstergelerinden bir referans bulgu olarak kabul edilebilir. Gelişmiş ülkelerde serbest zamanların özellikle eğitimde ve üniversitelerde değerlendirilmesi etkili bir planlama ile gerçekleştiğinde sportif faaliyetlerle birlikte çeşitli kültürel ve mesleki faaliyetlerle insan unsurunun, toplumsal, sosyal ve ekonomik kalkınmasına daha çok katkıda bulunması sağlandığı göz önünde bulundurulmalıdır (Erkal ve diğ. 1998; Çelebi M., Özbey S. 2017).

Sonuç olarak öğrencilerin eğitim süreçlerinde kampüs içindeki günlük eğitim hayatının monotonluğunu azaltmak için rekreasyon programlarının sunulması önem taşımaktadır. Bunların yanı sıra öneri olarak; kampüs rekreasyon programlarının planlanması, iyileştirilmesi ve rekreasyon alanları sağlanması için gelişmişlik kriterleri ele alınmalı ve aynı zamanda öğrencilerin istek ve görüşlerinin alınması da unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

1. Çoruh A. Sosyal medya kullanımının rekreasyon eğilimleri üzerindeki etkisinin incelenmesi (Trakya üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü interdisipliner rekreasyon yönetimi anabilim dalı yüksek lisans tezi), Edirne, 2016.
2. Çoruh Y. Üniversite öğrencilerinin rekreasyonel eğilimleri ve rekreasyonel etkinliklere katılımına engel olan faktörler (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Örneği), Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2013.
3. Erkal, M., Güven, Ö., Ayan, D. Sosyolojik Açıdan Spor. 3. Baskı. Ankara: Der Yayınları, 1998.
4. Kaba, İ. C. (2009). Türkiye'deki üniversitelerde kampüs rekreasyonunun mevcut durumu ve kampüs rekreasyon modellemesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi, İstanbul.
5. Karaküçük, S., Boş Zamanları Değerlendirme ve Sporun Topluma Yaygınlaştırılması. Spor Yorum Dergisi, Şubat, s.22,23. Ankara, 1993
6. Karaküçük S. Rekreasyon, Boş Zaman Değerlendirme. Ankara: Gazi Kitapevi; 2005.
7. Çelebi Müberra, Özbey Selhan. Editör: Mirzeoğlu Nevzat. Spor Bilimlerine Giriş (Geliştirilmiş 2.Baskı) (Rekreasyon: Bölüm ss:265-294). ISBN:978-9944-379-87-8 Çok yazarlı kitap; Spor Yayınevi ve Kitapevi, Ankara. Türkçe (Bilimsel Kitap), (Yayın No: 4013262), 2017.
8. Paksoy M., Çalık F., Yaşartürk F., Çimen K. Abdullah Gül Üniversitesi Öğrencilerinin Rekreasyon Etkinliklerine Katılımını Etkileyen Faktörler. 2016.
9. Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük (1982). TDK Yayını, Ankara, s.884.

PROFESYONEL VOLEYBOL OYUNCULARININ SERBEST ZAMAN YÖNETİM BECERİLERİ

Nebi DAĞ¹

¹Süleyman Demirel Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, -0000-0003-1853-7351

Doç. Dr. Hulusi ALP²

²Süleyman Demirel Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, 0000-0001-9301-453X

ÖZET

Bu çalışmanın amacı profesyonel voleybol sporcularının serbest zaman yönetim becerilerinin incelenmesidir. Çalışmamız Efeler ve Sultanlar liginin alt ligleri olan 1.ve 2.liglerinde profesyonel olarak voleybol oynayan 87'si erkek 39'u kadın sporcu olmak üzere 126 sporcuya uygulanmıştır. Araştırmamızda birbirinden farklı gruplardan bir anda alınan ve zamandan tasarruf sağlayan nicel araştırma yaklaşımının genel tarama modellerinden kesit alma yaklaşımı kullanılmıştır. Çalışma kapsamında sporculara Akgül ve Karaküçük (2015) tarafından türkçe geçerlilik ve güvenilirliği yapılan serbest zaman yönetim ölçeği uygulanmıştır. Elde edilen verilerimizin istatistiksel analizinde SPSS paket programı kullanılmıştır. Demografik özellikler arasındaki farklılığı belirlemek için ANOVA testi uygulanmıştır. Analiz sonuçları incelendiğinde sporculuk yılının serbest zaman yönetim ölçeğine göre istatistiksel anlamlı bir fark bulunmadığı tespit edilmiştir. Cinsiyet, eğitim düzeyi ve aylık gelir düzeylerine göre anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Kadın sporcuların erkek sporculara göre serbest zaman yönetim alt boyutlarından değerlendirme ve boş zaman tutumlarının daha olumlu olduğu görülmüştür ($p<0,05$). Eğitim düzeyinde değerlendirme ve programlama alt boyutlarında alt boyutlarında anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($p<0,05$). Aylık gelir düzeyinde boş zaman tutumu alt boyutunda anlamlı farklılık olduğu tespit edilmiştir ($p<0,05$). Sonuç olarak profesyonel voleybol sporcularının serbest zaman yönetim becerilerinde cinsiyetin, eğitim düzeylerinin ve aylık gelirlerinin etkileyici, düzenleyici ve önemli bir etken olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Serbest zaman yönetimi, Profesyonel voleybol sporcuları , Aylık gelir, Demografik özellikler, Eğitim düzeyi

LEISURE TIME MANAGEMENT SKILLS OF PROFESSIONAL VOLLEYBALL PLAYERS

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the leisure time management skills of professional volleyball players. Our study focuses on professional volleyball players in the 1st and 2nd leagues, which are the lower leagues of the Efeler and Sultans league. It was applied to 126 athletes, 87 of whom were men and 39 were women. In our research, the Cross-Sectional Approach, one of the general survey models of the Quantitative Research Approach, which is taken from different groups and saves time, was used. Within the scope of the study, the leisure time management scale, which was validated and reliable in Turkish by Akgül and Karakucuk (2015), was applied

to the athletes. In the statistical analysis of our obtained data SPSS package program was used ANOVA test was applied to determine the difference between demographic characteristics. When the results of the analysis were examined, it was determined that there was no statistically significant difference according to the leisure time management scale during of the sports year. Significant differences were found according to gender, educational level and monthly income levels. Free time management sub-dimensions of female athletes compared to male athletes, evaluation and leisure time attitudes were found to be more positive ($p < 0.05$). A significant difference was found in the evaluation and programming sub-dimensions at the education level ($p < 0.05$). It was determined that there was a significant difference in the sub-dimension of leisure time attitude at the monthly income level ($p < 0.05$). As a result, it is seen that gender, educational level and monthly income are impressive, regulatory and important factors in the leisure time management skills of professional volleyball players.

Keywords: Leisure time management, Professional volleyball players, Income (distribution), Demographic attributes, Educational level

GİRİŞ

Voleybol, ABD’de beden eğitimi öğretmeni olan William G. Morgan tarafından 1895 yılında yerel halk için basketbola göre daha az yorucu bir spor alternatifi olmasını amaçlayarak bulunmuştur. Eforunun diğer branşlara göre daha az olması çocuk, genç, yaşlı tüm yaşlarda her türlü mekanda ve hava koşullarında oynanması akabinde birçok kişiyede ulaşmasını sağlamıştır. Dünya çapında Uluslararası Voleybol Federasyonu (FIVB) 500 milyondan fazla bireyin profesyonel veya eğlenme amaçlı voleybol oynadığını tahmin etmektedir (Reeser, 2003).

Dünyada takip eden kişi sayısının fazla olduğu voleybol branşında, yarışmaların artmasıyla sporcuların rekabet etmesini gerektiren bir spor dalı olmaktadır (Gabbett ve Georgieff, 2007). Bu durum sporcular üzerinde negatif veya pozitif baskıyı arttırmaktadır. Durum böyle iken sporcuların serbest zaman yönetimlerinin önemide ortaya çıkmaktadır. Serbest zaman bireylerin, içinde yaşadıkları toplumda yaşamlarını idame ettirmek ve muasır seviyesine ulaşabilmede, zorunlu yaptığı faaliyetlerin dışında, kendi istek ve arzularına göre tükettikleri zaman dilimidir (Mansuroğlu, 2002). Bu zaman dilimini nasıl kullanacağı kişinin kendi özgür iradesi bağlıdır (Boud ve Lawson, 2002). Genelde sporculara uygulanan serbest zaman aktivitelerinde eğitsel oyunların, sporcuların üzerinde olumlu etkilere neden olduğu görülmüştür (Uslu vd., 2017).

Zaman, istediğimiz kadar kullanabileceğimiz bir durum olmamak ile birlikte bir sınırı vardır ve asla sonsuz değildir (Fidan, 2011). Zamandaki sınır bireylerin bu zamanı olumlu ve pozitif nasıl değerlendiririm sorusu ile baş başa bırakmakta ve beraberinde zaman yönetimi kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kaynaklarda yer alan farklı tanımlamalara göre; zaman yönetimi, başlangıcı ve bitişi belirli ya da sabitlenmiş bir zaman dilimi içinde, kaynakların etkin ve verimli bir şekilde kullanılarak yapılması gereken işleri yapmak (Ardahan, 2003). Zaman yönetimi; belirli ihtiyaçları karşılayabilmek maksadıyla belli hedefleri oluşturup aralarından öncelikli olanları belirleyerek, önceliklerle zamanı, planlama, programlama ve listeleme yoluyla düzenlemektir (Francis-Smythe ve Robertson, 1999). Zaman yönetimi, amaçlara ulaşarak, faaliyetlerini bir denetim modülüyle eş zamanlı takibini sağlayarak, kişinin kendi motivasyonunu yükseltmesi açısından önemli görülen bir kişisel performansı geliştirme tekniğidir (Gürbüz ve Aydın, 2012).

Voleybol, seyirciler için eğlence amaçlı olsa da profesyonel sporcular için bir meslektir. Her çalışan birey gibi belli miktar para ile işlerini yapma gayretindedirler. Belirlenmiş antrenman saatleri ile bir sonraki müsabakaya en iyi şekilde hazırlanıp en iyi sonucu almak için sahaya çıkarlar. Aralıklı müsabakalar ve antrenmanlar sporcuları fiziken ve zihnen yormaktadır. Zihnen yenilenmeyi, serbest zamanlarını verimli ve etkili bir şekilde geçirmesiyle mümkündür. Serbest zaman yönetimini doğru planlayıp uygulayan sporcular kendini geliştirme, başarı arzusu ve pozitif duygular oluşturacağından kendine kalan zamanda bir doyum seviyesine ulaşabilecektir (Misra, R., and McKean, (2000).

Araştırmamız Efeler ve Sultanlar liginin alt ligleri olan 1.ve 2.liglerinde profesyonel olarak voleybol oynayan oyuncuların serbest zaman yönetiminin etkili kullanımı ve bazı değişkenlere göre ilişkileri tespit edilmeye çalışılmıştır.

YÖNTEM

Çalışmamız Türkiye de 1 ve 2. Liglerde profesyonel olarak voleybol oynayan eğitim düzeyleri lise ve lisansüstü 126 sporcuya uygulanmıştır.

Araştırma Modeli

Araştırmamızda, nicel araştırma yaklaşımının genel tarama modellerinden kesit alma yaklaşımı kullanılmıştır. Birbirinden farklı gruplardan bir anda alınan ve zamandan tasarruf sağlayan kesit alma yaklaşımı, anlık olarak gözleme dayanan verilerle elde edilir (Karasar, 2014).

Araştırma Evren ve Örneklem

Çalışmanın evrenini Türkiye Efeler ve Sultanlar liglerinin alt kategorileri olan 1 ve 2.liglerdeki takımlarda oynayan gönüllü sporcular oluşturmuştur. Araştırmanın örneklemini %31 (39 kişi) kadın ve %69 (87 kişi) erkek sporcular oluşturmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmamızda farklı yaştaki sporcuların serbest zaman yönetimi konusunda tek bir gözlem yaparak sonuca ulaşabilmek için kesit alma tarama yöntemi kullanılmıştır. Serbest zaman yönetimi ölçeğinin orijinal formu “Free Time Management Scale” olarak yayınlanmıştır (Wang ve ark. 2011). Boş zaman yönetimi ölçeği ürününün Türkçe geçerlik-güvenirlik çalışması (Akgül ve Karaküçük, 2015) bilim insanları tarafından yapılmıştır. Ölçeğin, dört alt başlığı ve 6-3-3-3 dağılımlı 15 madde oluşturur. Bu alt başlıklar“ amaç belirleme ve yöntem”, “değerlendirme”, “programlama” ve “boş zaman tutumu” olarak araştırılmıştır. Her maddenin cevap kodları likert tipi olarak 1 ile 5 (1= Tamamen katılıyorum, 5= Hiç katılmıyorum) arasındaki değerlendirme ile değişmektedir.

Verilerin Toplanması

Araştırmadaki verilerin toplanması sporcuların farklı zaman ve mekanlarda yapılan lig maçlarında, top antrenmanlarında ve fitness antrenmanlarında gönüllülük esasına bağlı kalınarak yüz yüze serbest zaman yönetim anketi ile doldurularak toplanmıştır.

Verilerin Analizi

Çalışmamızın veri analizi spss istatistik programı ile yapılmıştır. Normallik testi sonucunda normal dağılım gösterdiği tespit edilmiştir. Sonuçlara göre normallik gösteren verilere daha sonra independent t testi ikili ilişkilendirmeler için ve tek yönlü varyans analizi (ANOVA) çoklu ilişkilendirmeler için parametrik testin yapılmasına karar verildi.

BULGULAR

Tablo 1: Araştırmaya katılan sporcuların demografik bilgileri

Değişkenler	Kategoriler	f	%
Cinsiyet	Erkek	87	69
	Kadın	39	31
Yaş	18-25	42	33,3
	26-33	59	46,8
	34 ve üstü	25	19,8
Eğitim Düzeyi	Lise	8	6,3
	Ön Lisans	17	13,5
	Lisans	89	70,6
	Lisansüstü	12	9,5
Sporculuk Yılı	1-5	50	39,7
	6-10	46	36,5
	11 ve üstü	30	23,8
Aylık Gelir	Düşük (1.000-10.000)	41	32,6
	Orta (10.001- 20.000)	40	31,7
	Yüksek(20.001 ve üstü)	45	35,7

Ölçeği cevaplandıran sporcuların cinsiyetlerine bakıldığında kadınların %31 erkeklerin ise %69 düzeyinde katılım sağladığı ve %33,3'ü 18-25 yaş, %46,8'i 26-33 ve %19,8'i 34 ve üstü yaşlarda olduğu görülmektedir. Araştırmanın eğitim düzeyinde %70,6'sı gibi büyük bir yüzdeyi oluşturan lisans düzeyindeki sporculardan oluştuğu görülmektedir. Profesyonel sporculuk yıllarındaki dağılımda 1-7 yıl %56,4, 8 ve üstü yıl %43,6 aralıklarındadır. Aylık gelir düzeylerinde ise düşük seviye %32,6 ve yüksek seviye %35,7 rakamları olduğu görülmektedir.

Tablo 2: Sporcuların serbest zaman yönetim beceri puanlarının alt boyutlara göre normallik testi sonuçları

Ölçek Alt Boyutları	Ort.	SS	Minimum	Maximum	Range	Çarpıklık	Basıklık
Amaç Belirleme ve Yöntem	2,0450	,89179	1	5	4	,798	,202
Değerlendirme	1,8968	,75832	1	5	4	,987	1,655
Boş Zaman Tutumu	1,6138	,64417	1	4	3	,945	,694
Programlama	3,1429	1,23894	1	5	4	-,323	-1,038

Tablo 2 deki serbest zaman yönetim ölçeği alt boyutlarına uygulanan normallik testine göre dağılımın normal olabilmesi için çarpıklık ve basıklık değerlerini -2'den büyük ve +2'den küçük olması gerekmektedir (Cevahir, E. 2020). Dört alt boyutu da incelediğimizde çarpıklık ve basıklık değerlerinin -2 ve +2 değerlerinin arasında olduğu gözlenmektedir. Bunun sonucunda verilerimizin normal dağılım gösterdiği tespit edilmiştir.

Tablo 3: Sporcuların serbest zaman yönetim beceri puanlarının cinsiyet değişkenine göre karşılaştırılması

Ölçek alt boyutlar	Cinsiyet	n	Ort.	SS	F	t	df	p
Amaç Belirleme ve Yöntem	Erkek	87	2,0153	,91839	,415	,556	124	,579
	Kadın	39	2,1111	,83713				
Değerlendirme	Erkek	87	1,7969	,74250	,011	,917	124	,027
	Kadın	39	2,1197	,75505				

Boş Zaman Tutumu	Erkek	87	1,5402	,65738	,358	1,935	124	,055
	Kadın	39	1,7778	,58905				
Programlama	Erkek	87	3,1034	1,31313	4,771	,576	89,104	,566
	Kadın	39	3,2308	1,06555				

Tablo 3 tarandığında sporcuların serbest zaman yönetim ölçeğindeki amaç belirleme ve yöntem, boş zaman tutumlarının ve programlama alt boyutlarında cinsiyetlerine göre anlamlı farklılık bulunamamıştır ($n(126)=,579=,055=,566; p<0,05$). Değerlendirme algılarında ise cinsiyetlerine göre anlamlı farklılık bulunmuştur ($n(126)=,027; p<0,05$).

Tablo 4: Sporcuların serbest zaman yönetim beceri puanlarının eğitim düzeyine göre karşılaştırılması

Ölçek Alt Boyutlar	Eğitim Düzeyi	n	Ort.	SS	F	df	p	Fark
Amaç Belirleme ve Yöntem	(1)Lise	8	2,68	,69258	1,933	3	,128	1>2-4
	(2)Ön lisans	17	1,92	1,15337				2<1
	(3)Lisans	89	2,04	,86098				
	(4)Lisanüstü.	12	1,76	,67591				4<1
Değerlendirme	(1)Lise	8	2,45	,87173	3,770	3	,013	1>2-4
	(2)Ön lisans	17	1,47	,55351				2<1-3
	Lisans	89	1,94	,75695				3>2
	(4)Lisanüstü.	12	1,75	,68350				4<1
Boş Zaman Tutumu	(1)Lise	8	1,87	1,09744	,886	3	,450	
	(2)Ön lisans	17	1,50	,51529				
	(3)Lisans	89	1,63	,63374				
	(4)Lisanüstü.	12	1,44	,49916				
Programlama	(1)Lise	8	2,79	1,06812	2,979	3	,034	1<4
	(2)Ön lisans	17	2,98	1,39677				2<4
	(3)Lisans	89	3,07	1,22758				3<4
	(4)Lisanüstü	12	4,11	,79561				4>1-2-3

Tablo 4 tarandığında sporcuların serbest zaman yönetim ölçeğinin alt boyutu olan değerlendirme bölümünün eğitim düzeyleri ile anlamlı farklılığın bulunduğu görülmektedir ($F=3,770; p<0,05$). Sporcuların değerlendirme düzeylerinin hangi eğitim düzeyleri arasında farklılık gösterdiğini yapılan LSD testi sonuçlarına göre; Lise düzeyindeki sporcuların değerlendirme boyutuna göre algıları (Ort.=2,45); Önlisans (Ort.=1,47) ve Lisansüstü düzeyindeki sporculardan (Ort.=1,75); Lisans düzeyindeki sporcuların (Ort.=1,94) ise Ön lisans seviyesindeki sporculardan daha pozitif olduğu tespit edilmiştir. Tablo 4'e göre sporcuların serbest zaman yönetim ölçeğinin alt boyutu olan programlama bölümünün eğitim düzeyleri ile anlamlı farklılığın bulunduğu görülmektedir ($F=2,979; p<0,05$). Sporcuların programlama düzeylerinin hangi eğitim düzeyleri arasında farklılık gösterdiğini yapılan LSD testi sonuçlarına göre; Lisansüstü düzeyindeki sporcuların programlama boyutuna göre algıları ($X=4,11$); Lise (Ort.=2,79), Ön lisans (Ort.=2,98) ve Lisans (Ort.=4,11) düzeyindeki sporculardan daha pozitif olduğu tespit edilmiştir. Serbest zaman yönetim ölçeğinin eğitim düzeyleri ile ilişkilerinde yapılan ANOVA testi sonucu boş zaman tutumu ve amaç belirleme ve yöntem alt boyutlarında anlamlı farklılık bulunamadığı tespit edilmiştir.

Tablo.5 Sporcuların serbest zaman yönetim beceri puanlarının aylık gelir düzeyine göre karşılaştırılması

Ölçek Alt Boyutlar	Aylık Gelir Düzeyi	n	Ort.	SS	F	df	p	Fark
Amaç Belirleme ve Yöntem	(1)Düşük	41	1,98	,81427	1,944	2	,148	
	(2)Orta	40	2,26	,95168				
	(3)Yüksek	45	1,90	,88577				
Değerlendirme	(1) Düşük	41	1,91	,74545	,088	2	,916	
	(2) Orta	40	1,92	,72594				
	(3) Yüksek	45	1,85	,81181				
Boş Zaman Tutumu	(1) Düşük	41	1,67	,58446	3,133	2	,047	2>3
	(2) Orta	40	1,75	,74722				
	(3) Yüksek	45	1,42	,56238				
Programlama	(1) Düşük	41	2,83	1,24972	1,965	2	,145	
	(2) Orta	40	3,35	,99843				
	(3) Yüksek	45	3,23	1,38648				

Tablo 5 tarandığında sporcuların serbest zaman yönetim ölçeğinin alt boyutu olan boş zaman tutumu bölümünün aylık gelir düzeyleri ile anlamlı farklılığın bulunduğu görülmektedir ($F=3,133$; $p<0.05$). Sporcuların boş zaman tutumu düzeylerinin hangi aylık gelir düzeyleri arasında farklılık gösterdiğini yapılan LSD testi sonuçlarına göre; orta gelir düzeyindeki sporcuların boş zaman tutumu boyutuna göre algıları (Ort.=1,75); yüksek gelir düzeyindeki (Ort.=1,42) sporculardan pozitif olduğu tespit edilmiştir. Aylık gelir düzeyine göre serbest zaman yönetim ölçeğine ilişik yapılan ANOVA testi sonucunda değerlendirme, programlama ve amaç belirleme ve yöntem alt boyutlarında anlamlı farklılık bulunamadığı tespit edilmiştir.

Tablo 6: Sporcuların serbest zaman yönetim beceri puanlarının sporculuk yıllarına göre karşılaştırılması

Ölçek Alt Boyutlar	Sporculuk Yılı	n	Ort.	SS	F	df	p	Fark
Amaç Belirleme ve Yöntem	(1)1-5 Yıl	50	2,1600	,94997	,919	2	,402	
	(2)6-10 Yıl	46	2,0254	,88956				
	(3)11 ve Üstü Yıl	30	1,8833	,79045				
Değerlendirme	(1)1-5 Yıl	50	1,9533	,86769	,639	2	,529	
	(2)6-10 Yıl	46	1,7899	,58945				
	(3)11 ve Üstü Yıl	30	1,9333	,75506				
Boş Zaman Tutumu	(1)1-5 Yıl	50	1,7267	,64132	1,701	2	,187	
	(2)6-10 Yıl	46	1,4855	,62344				
	(3)11 ve Üstü Yıl	30	1,6222	,66513				
Programlama	(1)1-5 Yıl	50	2,9933	1,26256	,665	2	,516	
	(2)6-10 Yıl	46	3,2826	1,18419				
	(3)11 ve Üstü Yıl	30	3,1778	1,29465				

Tablo 6 tarandığında serbest zaman yönetim ölçeğinin sporculuk yılları ile ilişkilerinde anlamlı farklılık bulunamadığı tespit edilmiştir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmamızdaki amacımız profesyonel voleybolcuların serbest zaman yönetiminin demografik veriler ile ilişkisinin karşılaştırmasını ve ayırt edici özelliklerinin bulunmasına dair yapılan bir çalışmadır. Yapılan çalışmamıza 126 profesyonel voleybol sporcusu katılmıştır. Cinsiyet olarak çalışmayı kadınların %31(f=39), erkeklerin %69(f=87) oluşturmaktadır (Tablo.1). Dört alt boyutu olan serbest zaman yönetim ölçeği ile birlikte demografikler bilgilerimizden cinsiyet, sporculuk yılı, eğitim düzeyi ve aylık gelir düzeyi ile arasında anlamlı farklılık olup olmadığı incelenmiştir. Yapılan incelemeler neticesinde cinsiyet, eğitim düzeyi ve aylık gelir düzeylerinin serbest zaman yönetimine yönelik alt boyutlarında anlamlı farklılıklar bulunurken sporculuk yılı değişkeninde anlamlı farklılık bulunamamıştır.

Serbest zaman yönetimi cinsiyet faktörü verilerine göre ilişkilendirildiğinde yapılan t testi sonucunda serbest zaman yönetim ölçeğinin dört alt boyutundan yalnız değerlendirme alt boyutunda anlamlı farklılık bulunmuştur (Tablo.3). Literatürde çalışmamızı destekleyen çalışmalar bulunmaktadır (Küçükkesmen ve Ark., 2020; Wang and Kao, 2006; Cudny and Rouba, 2011; Shyu and Hsu, 2012; Klerk and Bevan-Dye, 2014; Akgül vd., 2016; Arat ve Çalimli, 2017; Durhan, 2017; Kaas ve Artımaç, 2017; Baykut Öteleş, 2018; Eranıl ve Özcan, 2018; Yaşartürk vd., 2018; Er vd., 2019; Gümüşgöl, 2019; Demir ve Alpullu, 2020). Literatürde desteklemeyen çalışmalarda bulunmaktadır (Wang et. al., 2012; Serdar vd., 2017). Kadın sporcuların erkek sporculara göre değerlendirme alt boyutunda daha pozitif olduğu görülmüştür ($p<0.05$). Kadın sporcular serbest zamanlarını koruyarak kendi motivasyon, zinde zihin ve rahatlama hissi için önemli olduğu görülmektedir.

Profesyonel voleybol sporcularını eğitim düzeylerine göre serbest zaman yönetimi verileri ile ilişkilendirdiğimizde değerlendirme ve programlama alt boyutlarında anlamlı farklılıklar bulunmuştur ($p<0.05$). Değerlendirme alt boyutuna göre lise düzeyindeki sporcuların değerlendirme boyutuna göre algıları (Ort.=2,45); Ön lisans (Ort.=1,47) ve lisansüstü düzeyindeki sporculardan (Ort.=1,75); Lisans düzeyindeki sporcuların (Ort.=1,94) ise ön lisans seviyesindeki sporculardan daha pozitif olduğu tespit edilmiştir(Tablo.3). Programlama alt boyutuna göre ise lisansüstü düzeyindeki sporcuların programlama boyutuna göre algıları (Ort.=4,11); Lise (Ort.=2,79), ön lisans (Ort.=2,98) ve lisans (Ort.=4,11) düzeyindeki sporculardan daha pozitif olduğu tespit edilmiştir(Tablo.4). Programlama alt boyutunda eğitim düzeyi yükseldikçe olumlu yönde yükseliş olduğu görülebilmektedir. Çalışmamızda ölçeğin dört alt boyutundan biri olan programlama, eğitim düzeyi ile doğru orantılı olduğu görülebilmektedir. Alan yazında bir çalışmada önlisans öğrencilerine yapılan serbest zaman yönetim ölçeği 1. ve 2. sınıf öğrencilerine uygulanmış ve anlamlı farklılık bulunamayıp çalışmamızı desteklemeyen çalışmalarda bulunmuştur (Küçükkesmen ve vd., 2020; Cudny and Rouba, 2011). Destekleyen çalışmalarda bulunmaktadır (Arat ve Çalimli, 2017; Kaas ve Artımaç, 2017; Akyürek vd. 2018).

Aylık gelir düzeyini serbest zaman yönetim ölçeğine ilişkin yapılan test sonucunda profesyonel voleybol sporcularının değerlendirme, programlama ve amaç belirleme ve yöntem alt boyutlarında anlamlı farklılık bulunamazken, boş zaman tutumu alt boyutuna göre anlamlı farklılık bulunmuştur. Örneklem grubunun homojen dağıldığı aylık gelir demografik bilgilerinde orta gelir düzeyindeki sporcuların, yüksek gelir düzeyindeki sporculara göre boş zaman tutumu alt boyutuna göre daha olumlu davranış gösterdiği görülebilmektedir. Alan yazında üniversite öğrencilerinin serbest zaman katılım nedenleri ve değerlendirme biçimi adlı çalışmada gelirleri ailelerine bağlı olan öğrencilerin, serbest zaman aktivitelerine katılımda sorunlar yaşadıkları tespit edilmiştir (Lapa ve Ardahan, 2009). Bir diğer alan yazı çalışmada ise yüksek gelire sahip öğrencilerin serbest zaman aktivitelerine katılım sağlarken düşük gelire sahip olanların katılımın zayıf olduğu tespit edilmiştir.(Doğaner ve Balcı, 2017).

Sporculuk yılının serbest zaman yönetim ölçeğine ilişkin analizlerde herhangi bir anlamlı farklılık bulunamamıştır. Trakya üniversitesinde yapılan bir çalışmada yağlı güreş sporcularının serbest zaman tutumunun güreş yapma yılı ile karşılaştırılmasında bilişsel, duyuşsal ve davranışsal boyutlarına göre ilişkilendirildiğinde anlamlı farklılık bulunamadığı tespit edilmiştir (Balaban vd., 2020). Ergenlerde serbest zaman ilgilenim düzeyinin incelenmesi adlı bir çalışmada katılımcıların spor yapma yıllarına göre daha önce spor yapmayanları 1 ile 3 yıl arasında spor yapanlara ve 7 ile 9 yıl arasında spor yapanlara göre serbest zaman ilgilenim düzeylerinin daha az olduğu anlaşılmıştır (Çevik ve vd., 2023).

Sonuç olarak yapılan çalışmamızda profesyonel voleybol sporcularında cinsiyet ve eğitim düzeylerinde değerlendirme alt boyutunun önemli olduğu, eğitim düzeylerinde programlama alt boyutunda eğitim seviyesi yükseldikçe serbest zaman yönetiminin pozitif yönlü ayrıştığı ve aylık gelir demografik bilgilerine göre ise boş zaman tutumu alt boyutunun önemli olduğu görülebilmektedir. Farklı branşlardaki sporculara uygulanacak benzer çalışmalar geniş ve daha kapsamlı bilgilere ulaştırılabilir. Rekabet içinde yarışma anlayışı ile mesleklerini icra eden profesyonel sporcuların kendini gerçekleştirme ve olumsuz ruh hallerinden korunmak amacıyla serbest zaman yönetim becerilerini geliştirmenin önemli olduğu düşünülmektedir. Bu duruma istinaden serbest zaman yönetimini daha bilinçli hale getirmek amacıyla lise öğrenim seviyesinden itibaren haftada bir ders olarak serbest zaman yönetim bilinci adı altında ders verilebileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akgül, B. M., ve Karaküçük, S. (2015). Free time management scale: Validity and reliability analysis Boş zaman yönetimi ölçeği: Geçerlik-güvenirlik çalışması. *Journal of Human Sciences*, 12(2), 1867-1880.
- Akgül, M.B., Yenel, F.İ., ve Karaküçük, S. (2016). Evaluating free time management and its relation to life satisfaction, most participated leisure activities and gender among college students in turkey. *Social Sciences And Humanities Journal*, 11(2), 2-18.
- Arat, T., ve Çalimli, Y. (2017). Üniversite öğrencilerinin boş zamanlarını değerlendirme tercihleri: Selçuk Üniversitesi Turizm Fakültesi örneği. *Çatalhöyük Uluslararası Turizm ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (2).
- Ardahan, F. (2003). Küçük ve orta boy işletme yöneticileri için zaman yönetimi. *Akdeniz Üniversitesi Yayını, Yayın*, (59).
- Balaban, İ., ve Sağıroğlu, İ. (2020). Yağlı güreş sporcularının serbest zaman tutum düzeylerinin incelenmesi. Trakya üniversitesi yüksek lisans tezi s 21.
- Boud BM and Lawson F. *Tourism and Recreation: Handbook of Planning and Design*. Architectural Press 2002:1.
- Cevahir, E. (2020). *SPSS ile nicel veri analizi rehberi*. s 14
- Cudny, W., and Rouba, R. (2011). Theatre and multicultural festivals in Lodz as a free time management factor among the inhabitants and tourists in the post-industrial city. *Acta Geographica Universitatis Comenianae*, 55(1), 3-22.
- Çevik, A., ve Yılmaz, A. (2023). Ergenlerde Serbest Zaman İlgiilenim Düzeyinin İncelenmesi. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 7(1), 97-106.
- Demir, G., ve Alpulu, A. (2020). Üniversite öğrencilerinin boş zaman yönetiminin değerlendirilmesi. *Eurasian Research in Sport Science*, 5(1), 94-102.
- Doğaner, S., ve Balcı, V. (2017). Ankara üniversitesi öğrencilerinin serbest zamanlarında egzersize katılma sıklıkları ve nedenleri. *Sportmetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 15(3), 119-128.

- Durhan, Tebessüm., Akgül, B., ve Karaküçük, S. (2017). Rekreatif amaçlı yüzme sporuyla uğraşan bireylerin boş zaman yönetimleri üzerine bir değerlendirme. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 19(4), 8-16.
- Fidan, Y. (2011). Özel sektör ve kamu yöneticilerinin zaman yönetimi davranışlarının karşılaştırılması. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (6).
- Francis-Smythe, J. A. and Robertson, I. T. (1999). On the relationship between time management and time estimation. *British Journal of Psychology*, 90(3), 333-347.
- Gabbett, T., and Georgieff, B. (2007). Physiological and anthropometric characteristics of Australian junior national, state, and novice volleyball players. *The Journal of Strength & Conditioning Research*, 21(3), 902-908.
- Gümüşgöl, O. (2019). Sports or Fine Arts? Investigation of Free Time Management Skills of Participants Interested in Sports and Fine Arts. *Journal of Educational Issues*, 5(1), 20-29.
- Gürbüz, M., ve Aydın, A. H. (2012). Zaman kavramı ve yönetimi. *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 9 (2)
- Kaas, E. T., ve Artımaç, A. (2017). Free time management, leisure participation and satisfaction in university students. *Journal of Educational & Instructional Studies in the World*, 7(4).
- Karasar, N. (2014). *Bilimsel Araştırma Yöntemi* 26(80)
- Klerk, N., and Bevan-Dye, A. L. (2014). Free-time management amongst generation Y students. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 5(21), 11.
- Küçükesmen, E., Şimşek, A., ve Türkoğlu, M. E. (2020). Önlisans öğrencilerinin sosyo-demografik özelliklerine göre boş zaman yönetimi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (38), 202-231.
- Lapa, T. Y., and Ardahan, F. (2009). Akdeniz Üniversitesi öğrencilerinin serbest zaman etkinliklerine katılım nedenleri ve değerlendirme biçimleri. *Spor Bilimleri Dergisi*, 20(4), 132-144.
- Mansuroğlu: (2002). Akdeniz Üniversitesi öğrencilerinin serbest zaman özellikleri ve dış mekân rekreasyon eğilimlerinin belirlenmesi. *Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 15(2),53-62.
- Misra, R., and McKean, M. (2000). College students' academic stress and its relation to their anxiety, time management, and leisure satisfaction. *American journal of Health studies*, 16(1), 41.
- Öteleş, Ş. B. (2018). Üniversite öğrencilerinin zaman kullanma becerilerinin akademik performans üzerine etkisi: Sakarya Üniversitesi örneği. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5(8), 12-21.
- Reeser, J. C. (2003). Volleyball injury epidemiology. *Handbook of Sports Medicine and Science: Volleyball*, 81-86.
- Shyu, C. S., and Hsu, C. P. (2012). A study on the relationship among free-time management, leisure constraints and leisure benefits of employees in resort hotel. *Journal of Global Business Management*, 8(1), 166.
- Uslu, A., Alpullu, V. ve Aytekin, (2017). Bedensel engelli sporcuların serbest zaman etkinliklerindeki motor becerileri üzerine farklılıklarının değerlendirilmesi. *Asos Journal*, 5(57).
- Yaşartürk, F., Akyüz, H., ve Karataş, İ. (2018). Rekreasyon bölümü öğrencilerinin boş zaman yönetimi ile akademik başarılarını etkileyen örgütsel faktörler arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Spor Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 233-243.

Wang, W.C., and Kao, C.H. (2006). An exploration of the relationships between free time management and the quality of life of wage-earners in Taiwan. *World Leisure Journal*, 48(1), 24-33.

Wang, W. C., Kao, C. H., Huan, T. C., and Wu, C. C. (2011). Free time management contributes to better quality of life: A study of undergraduate students in Taiwan. *Journal of happiness studies*, 12, 561-573.

FELESFİ AÇIDAN ÖDEV AHLAKININ EVRENSELLİĞİ PROBLEMİ

Doç. Dr. Ergin ÖGCEM

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, -0000-0002-3755-6729

ÖZET

Felsefenin problem alanını teşkil eden konulardan birisi de “ahlak”tır. İnsanın mahiyeti itibarıyla nasıl bir varlık olduğu, ahlak ve değer bakımından özel bir niteliğinin bulunup bulunmadığı, özellikle ahlaki bakımdan bir varlık olma sürecinin nasıl geliştiği meselesi düşünce tarihi boyunca tartışılmış bir husustur. Bu tartışmalarda ahlak, insanın kendisi özelinde ele alınan bir mesele olmakla kalmamış, aynı zamanda Tanrı’nın varlığına bir argüman oluşturma çabası bağlamında da bir değerlendirme aracı olmuştur.

Ahlak üzerine yapılan tartışmalarda genel olarak problem köken cihetiyle ele alınmış, ahlaka kaynaklık eden öğretinin ne olduğu meselesi üzerinde pek durulmuştur. Diğer taraftan insanın ahlaki bir varlık olmasını belirleyen şartların neler olduğu hususu yine bu problem çerçevesinde ele alınan konulardan birisi olmuştur. Tartışmanın ana eksenini oluşturan her iki hususa dair tarihi süreç içerisinde çok çeşitli görüşler ortaya konmuş, bu görüşlerin meşruiyetini temin için bazı gerekçeler öne sürülmüştür.

Ahlak problemine dair düşünce tarihinde ortaya konulan ve en dikkat çekici olduğu ifade edilebilecek ahlak anlayışı Immanuel Kant (1724-1804)’ın “Ödev Ahlakı”dır. Diğer tüm ahlak anlayışlarının bir hesap üzere bina edildiğinden hareketle Kant, “her yerde herkes için geçerli olması gereken bir ahlak” iddiasıyla ortaya çıkmış, bu iddia çerçevesinde diğer ahlak anlayışlarına ciddi eleştiriler yönelmiştir. Bu bildiride Kant’ın ahlak anlayışı analiz edilerek, bu çerçevede diğer ahlak tasavvurlarına yöneltilmiş olan eleştirilerin makuliyeti tartışılmaya çalışılacaktır. Bildiride alana ait literatürden istifade edilmek suretiyle teorik birtakım mülahazalarda bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Felsefe, Din Felsefesi, Ahlak, Ödev Ahlakı

1. GİRİŞ

Ahlaki davranışın mahiyet ve standartını belirleyen, büyük ölçüde o davranışın hangi saikle yapılmış olduğudur. Bu bağlamda bir eylemin gerekçesi aynı zamanda o eylem için ahlaki bir zemin oluşturmaktadır. Düşünce tarihi boyunca insanın mahiyetine yönelik yapılan tahliller onun eylemlerinin hangi minval üzere gelişim göstermesi gerektiği yönünde de belirleyici olmuştur. Felsefi düşüncenin teşekkül ettiği Antik Yunan coğrafyasından vahiy eksenli dinlerin teşekkül ettiği coğrafyalara hemen her yerde bir eylemin ahlaki olabilmesi için taşıması gereken şartların, dolayısıyla da ahlaki davranışların neler olabileceği noktasında çok farklı görüşler ileri sürülmüştür.

Dünya yaşamının insan açısından temel esprisinin onun mutluluğunu temin etmek olduğu genel kanaati hemen her düşünce sistemi için geçerli bir husus olmuştur. O sebeple de bir eylemin ahlaki bir nitelik taşıması ya da insanın ahlaki bir varlık olması onun mutlu bir varlık olması şartına bağlanmış, bu mutluluk bazıları için dışsal motivasyonlar sayesinde elde edilebilecek bir şey olarak değerlendirilirken, Immanuel Kant mutluluğun içsel bir motivasyonla elde edilmesi gerektiğini, böyle bir mutluluğun ancak ahlaki bir zemin teşkil edebileceğini ve yine böyle bir ahlakın ancak evrensel bir niteliğe sahip olabileceğini ileri sürmüştür. Dolayısıyla bu yaklaşımlar çerçevesinde mutluluk ve ahlak meselesi genel olarak doğa ile uyumlu yaşam, entelektüel olgunluk, ilahi buyruklara tabii olma ve ödev duygusuyla hareket etme gibi bazı başlıklar altında ele alınmış ve değerlendirme konusu yapılmıştır. Biz bu çalışmamızda konuyu dışsal ve içsel motivasyondan kaynaklanan ahlak türleri şeklinde ele almaya ve Kant'ın ödev ahlakı için ileri sürmüş olduğu evrensellik iddiasını tahlil etmeye çalışacağız.

2. DIŞSAL MOTİVASYONDAN KAYNAKLANAN AHLAK TÜRLERİ

Mutluluk ve ahlaka dair yaklaşımlardan biri, doğa ile uyumlu yaşama, hazların tatmin edilmesi, entelektüel olgunluk, ilahi buyruklara tabii olma gibi dışsal motivasyonlar çerçevesinde meydana geldiği ileri sürülen modellerdir. Bunlardan ilki olan doğa ile uygun yaşama modeli Stoa Felsefesi tarafından ileri sürülmüş olan bir görüştür (Cevizci, 2000: 107). Doğayı bir bütün olarak ele alan, bütün unsurları doğanın tabii bir parçası olarak değerlendiren Stoa Felsefesinde insan da doğanın bir parçası olarak değerlendirilmiş, bir bakıma doğadaki determinasyonun insan için de geçerli bir husus olduğu ileri sürülmüştür. Doğanın genelinde geçerli olan yasaların, onun parçaları özelinde de geçerli olduğu fikri bu düşüncenin baskın tarafını teşkil etmektedir. Bu yaklaşım her ne kadar mikro düzeyde insanın akıllı ve irade sahibi bir varlık olduğu esprisini göz ardı ediyor gibi gözükse de Stoa Felsefesi'nin kendi mantığı içerisinde insanın akli ve iradesi makro düzeyde determinasyonu kırarak düzey veya nitelikte olmadığından aslında tutarlıdır. Çünkü son kertede insanın tüm eylem ve hareketlerinin tamamı doğal düzenin işleyişi içerisinde gerçekleşmekte ve dolayısıyla bu döngünün dışına çıkamamaktadır.

Stoa Felsefesi'ne göre insanın iç işleyiş esasları yani mikro yasalar genel doğa yasalarına yani evrene hâkim makro yasalara göre tesis edilmiş; tüm eylem ve tercihleri bu doğal işleyişe tabi kılınmış olduğuna göre insanın eylemlerini elbette bu düzeni dikkate alacak şekilde organize etmesi gerekmektedir. Bu hem tabii düzenin bunu böyle gerektirmiş olmasından ve hem de insanın gerçek anlamda mutlu olma şartının buna bağlı olmasından dolayıdır. Nitekim insan makro düzenin işleyişini ters yüz edebilecek bir güce sahip olmadığından, doğanın işleyişine rağmen hareket etmek onun için olumlu hiçbir netice getirmeyecektir. Böyle bir davranış ve yönelimden sakınmak ve bu işleyişe tabi olmak makul bir insan için ideal olandır (Akarsu, 1982: 74). Dolayısıyla insanın doğal düzene tabii hareketi bir taraftan onun mutluluğunu temin eden husus olurken, diğer taraftan onu ahlaki bir varlık haline getirmektedir. Hâsılı Stoa Felsefesi'ne göre mutlu ve ahlaki bir varlık olmanın şartı doğa yasalarına ve doğal düzene göre hareket etmek iken, aykırı davranmak mutsuzluğun ve gayr-i ahlaki bir varlık olmanın nedenidir.

İnsanı pragmatik bir varlık olarak konumlandıran anlayışlar, onu mutlu edecek şeyleri aynı zamanda ahlaki bir varlık olmasını temin eden nedenler olarak görmüşlerdir (Shook, 2003: 86).

Bu anlayışın izlerine kadim düşünce geleneğinden günümüze hemen her devirde tesadüf etmek mümkündür. İnsanın mutluluğunu hazla ve özellikle de bedeni hazlarla koşutlayan Kirene hazcılığı gibi hedonist felsefeler bunun tarihteki ilk örnekleridir. Onlara göre aslolan insanın mutluluğudur. Mutluluk ise onun hazlarının tatminine ve yine bu hazların mümkün olduğu ölçüde arttırılmasına bağlıdır. Bir insan hazlarını hangi düzeyde tatmin edebiliyorsa, o düzeyde mutlu olabiliyor demektir (Thilliy, 2000: 106). Mutlu olmak aynı zamanda ahlaki bir varlık olmayı da temin ettiği için, bu anlayışta olanlara göre ahlaklı bir varlık olma niyeti taşıyan her insanın kendisine mutluluk getirecek hazların peşinde olması icap etmektedir.

Haz, mutluluk ve ahlak arasında bir ilişki kurmakla birlikte, hazlarla kastedilen şeyin insanın bedenine ait gelip geçici (dinamik) hazlar değil, ruhuna ait daimi (statik) hazlar olduğunu düşünen Epiküros (m.ö. 341-270), insanın bedeni hazlardan ziyade bu hazların tatmini noktasında bir çaba içerisinde olması gerektiğini ileri sürmüştür (Gürbüz, 2012: 20). Bedene yönelik hazlar kısa vadeli, şartlara göre değişkenlik arz eden geçici mutluluklar getirmesine rağmen uzun vadede büyük üzüntü ve hayal kırıklıklarına yol açan, daha da önemlisi sonu olmayan hazlardır. Elde edilenin ardından sürekli bir biçimde yenisini talep eden bu hazlara, sınırlı bir varlık olan insanın nihai anlamda cevap vermesi mümkün değildir. O sebeple, ruhumuzu tatmin edecek olan, örneğin mükellef bir yemek yiyip bedenimizi mutlu edeceğimize, mütevazı bir çorba ile karnımızı doyurup, o yemeği gerçek anlamda aç ve ihtiyacı olan bir başkasına ikram ederek bunun bizde sağlayacağı ruhsal tatmini yaşamak çok daha makul ve anlamlı bir davranış olacaktır (Cevizci, 2014: 160). Nitekim bir yemeğin vücudumuzda meydana getireceği zevk ve tatmin olma duygusu birkaç saat içerisinde ortadan kaybolacağı halde, bir başkasının ihtiyacını görmüş olmaktan dolayı elde ettiğimiz haz belki bir ömür boyu sürecektir. Dolayısıyla Epiküros'un yaklaşımında gerçek ve sürekli mutluluğu elde etmek ve yine hakiki anlamda ahlaki bir varlık olabilme imkânına kavuşmak için bedensel hazlar yerine, ruhumuzu tatmin edecek gerçek hazlara yönelmek bizim açımızdan çok daha ideal olacaktır (Epiküros, 2014: 57-58).

Yaşamın temel amacını insanın mutlu olması şeklinde algılayan yaklaşımlardan birisi de Antik Yunan Felsefesinin en önemli isimleri arasında bulunan Sokrates, Platon ve Aristo'nun entelektüalist mutçu anlayışıdır. Her üç filozof da insanın mutlu olmasını, onun zihnen aydınlanması şartına bağlamıştır. Bu anlayışa göre insanın mutlu ve ahlaki bir varlık olabilmesi her şeyden önce cehaleti yenmesine bağlıdır. Çünkü insan neyin faydasına, neyin zararına olduğunu ancak bilgi bakımından gelişmekle anlayabilir. Zihnen aydınlanmamış insanların bu noktada herhangi bir tasarrufu olamaz. Nitekim insanların yaşamakta olduğu tüm sıkıntı ve mutsuzlukların temelinde hep cehalet olmuştur. O sebeple yapılması gereken en önemli şey, insanların kendi leh ve aleyhlerine olan hususların ayırdına varmalarını sağlayacak bilgiye ulaşmalarını temin etmek olmalıdır. Bu olmadığı sürece insanların mutlu ve ahlaki bir varlık olabilme imkân ve ihtimalleri asla olmayacaktır (Özlem, 2004: 50-51).

İnsanların mutluluğunu ve aynı zamanda ahlaki bir varlık olabilme imkân ve şartını ilahi buyruklar doğrultusunda hareket etmeye bağlayan vahiy kökenli dinler çerçevesinde şekillenmiş anlayışlara göre insanları mutsuz eden ve ahlaki sınırların dışına iten en önemli husus, insanların ilahi buyruklar yerine nefislerine hoş gelen farklı yönlendirme enstrümanlarına mahkûm olmalarıdır (Gazzâlî, 1994: s. 76). Hâlbuki insan sınırlı bilgi, güç ve

yaşam imkânlarına sahip bir varlık olduğu için, neyin kendi adına iyi veya kötü olduğunu tam manasıyla idrak edemez. Bedeni hazların tatmininde olduğu gibi, nefsinin etkisinde kalarak yapmış olduğu tercihler onu anlık olarak mutlu etse de son kertede bu mutluluklar bir hüsrân ve hayal kırıklığına dönüşecektir. O sebeple insanın yapması gereken şey, Tanrı tarafından kendisine gönderilmiş olan ilahi buyruklara teslim olmak, tercih ve tasarruflarını bu buyruklara göre yapmaktır. Çünkü tüm varlık nizamını ve dolayısıyla insanı yaratmış olan Tanrı, gerçekte insanın neye ihtiyacı olacağını ve onun gerçek anlamda mutlu olmasını temin edecek şeylerin neler olduğunu en iyi bilendir (Korkmazgöz: 2015, s. 52). İnsan, kendisini kendisinden daha iyi bilen Tanrı'ya kulak vermedikçe, onun buyruklarının gereğini yerine getirmediğiçe asla mutlu ve dolayısıyla ahlaki bir varlık olamayacaktır.

İlahi buyruğu esas alan ahlak tasavvurunu diğer yaklaşımlardan ayıran önemli bir husus şudur: Diğer bütün düşünce ve ahlak sistemleri insanı yalnız dünyevi bir varlık olarak ele alıp, yönelmesi ve sakınması gereken şeyleri tek dünya anlayışı çerçevesinde değerlendirirken, ilahi buyruk teorisi çerçevesinde şekillenmiş vahiy geleneğinde dünya ve ahiret (öte dünya) şeklinde bir ayırım, ikili bir evren tasavvuru söz konusudur. Bu yaklaşıma göre insanın nihai anlamda mutlu olması ve sükûnete ermesi öte dünyada gerçekleşecek bir husus olduğundan, onun dünya hayatının ahiretteki mutluluğunu temin edecek ilahi buyruklar çerçevesinde organize edilmesi bir zorunluluktur. Çünkü insanın hem bu dünya ve hem de öte dünya saadeti ilahi buyruklara tabi olmasına bağlıdır. Dolayısıyla bu anlayış çerçevesinde ilahi buyruklara tabi olmak, ona uygun hareket etmek dışında insanı mutlu ve ahlaki bir varlık yapabilecek başka bir seçenek ya da standart yoktur.

3. İÇSEL MOTİVASYONDAN KAYNAKLANAN BİR AHLAK MODELİ OLARAK ÖDEV AHLAKI

Ödev Ahlakı, Immanuel Kant'ın ahlaki bir eylemin ne olabileceğini sorgularken geliştirmiş olduğu bir ahlak sistemidir. Bu ahlak anlayışı niyeti ön plana alan ve bir eylemin gerçekleştirilmesinde asıl belirleyici olanın niyet olduğunu öne süren bir ahlak anlayışıdır. Niyetten kasıt ise yalnız ödevde uygun olanı yani salt iyi olanı gerçekleştirmektir (Kant, 2015: 17). Salt iyi aynı zamanda akla ve yasaya uygun olandır. Kant'ın bu şekilde formüle ettiği ahlak literatüre ödev ahlakı (iyi niyet ahlakı) olarak geçmiştir.

Kant'ın ödev ahlakı anlayışı bağlamında ileri sürdüğü en önemli iddia, evrensel bir ahlak yasasının mümkün olduğu şeklindeki iddiadır. Fakat ahlak yasası evrensel kabul edilen doğa yasasından farklı olarak, olanı değil, olması gerekeni içeren bir özellik arz eder. Bu yasa bizim içimizde var olan iradeyle gerçekleşen bir yasadır ki bu otonomidir. Otonomi “yasası kendi içinde olmak” demektir. Özgürlük dediğimiz şey işte bu otonomi sayesinde ortaya çıkmaktadır. Kant'a göre insan kendi ahlak yasasını kendisi belirler (Copleston, 2004: 146-147). Bu, ahlaki eylem için temel şarttır. Böyle bir ahlak yasasına uymak, doğa yasalarına uymak gibi zorunlu değil, bir ödevdir. Ödev ise yapmayı, yerine getirmeyi kendi isteğimizle üstlendiğimiz, sorumluluğunu aldığımız buyruktur. Bu buyruk insana dışarıdan başkası tarafından konulmuş olan koşullu buyruk (hipotetik imperatif) değil, bizzat kendisi tarafından konulmuş olan koşulsuz buyruk (kategorik imperatif) tür. Dolayısıyla ödev insanın kendisi tarafından oluşturulan ve insana bizzat kendisi tarafından verilen bir görevdir (Kant, 1994: 140-141).

Kant kendi ödev anlayışını ortaya koyduğu zamana kadar geçen süreçte ileri sürülmüş olan tüm ahlak sistem ve anlayışlarını koşullu oldukları gerekçesiyle reddetmiştir. O bir eylemin ahlaki değer ve içerik taşımasını koşulsuz olma şartına bağladığı için, hangi gerekçe ile olursa olsun herhangi bir dışsal motivasyonla gerçekleşen eylemi ahlaki bir davranış olarak değerlendirmemiştir. Çünkü ona göre bir eylem sonuçlarından bağımsız, bizatihi öyle olması gerektiği için yapıldığında yani duyguları önceleyen herhangi bir istek veya arzuya bağlı olmadığı zaman ancak ahlaki olabilmekte idi. O sebeple Kant'a göre ödev ahlaki dışındaki tüm ahlak sistemleri kendisini dışsal bir motivasyonla koşulladığı için gerçek ve evrensel anlamda bir ahlak sistemi olma şansını elde edememiştir.

Kant bir eylemi gerçek ve evrensel anlamda ahlaki davranış haline getiren koşulsuz buyruğun; Öyle davran ki davranışın temelindeki ilke, tüm insanlar için geçerli olan evrensel ilke veya yasa olsun. İnsanlığı, kendinde ve başkalarında, bir araç olarak değil de her zaman bir amaç olarak görecektir. Öyle davran ki iraden, kendisini herkes için geçerli olan kurallar koyan bir yasa koyucu olarak hissetsin! şeklinde üç temel ilkesinin bulunduğu söz etmiştir. Dolayısıyla Kant'ın ahlak anlayışında bir eylem, bir çıkar veya beklenti ile yapılmışsa bu eylem koşullu eylemdir ve bu eylemin ahlaki bir değeri yoktur. Ancak bir eylem, ödev duygusuyla, hiçbir çıkar veya beklenti olmaksızın koşulsuz buyruk doğrultusunda gerçekleşmişse, o eylem ahlaki ve aynı zamanda evrensel bir eylemdir (Kant, 2015: 12-13).

Bir eylemin ödev ahlakına uygun olup olmadığı, pratikte uygulamaya esas teşkil eden niyetle ortaya çıkar (Kant, 1994: 88-95). Örneğin trafikte araç kullanırken kırmızı ışık yandığında verilen tepkinin hangi amaçla yapıldığı eylemin ahlakiliğini belirleme noktasında kritik bir önem taşır. Kant'a göre eğer kişi bu kurala, sırf vicdanının zorlamasıyla ve dışsal herhangi bir motivasyon olmaksızın uyarsa ahlaki bir eylem; kameraya yakalanmamak, ceza almamak, birilerine hoş görünmek vb. dış kaynaklı sebeplerle kuralı uygularsa bu eylem gayr-i ahlaki bir eylem olur. Çünkü kırmızı ışığa riayet etmenin birinci örneğinde kurala uyma dışında herhangi bir gerekçe yokken, ikincisinde bir çıkar söz konusudur. Dolayısıyla ödev ahlakı için ahlaki eylemin ölçütü görev şuurudur.

Kant'a göre görev şuurundan bağımsız bir eylemin ahlakiliği konusunda hüküm vermek çoğu zaman yanıltıcı olabilmektedir. Örneğin bir kimsenin bir yardım kuruluşuna veya ihtiyacı olan birisine yardım etmesi ilk bakışta çok insancıl, takdir edilmesi gereken ahlaki bir davranış olarak değerlendirilebilir. Ancak insan bunu eğer içinden gelen merhamet duygusuyla değil de, egosunu tatmin etmek, saygınlığını arttırmak veya sosyal bir statü elde etmek ya da şöhret kazanmak için yapmışsa aslında bu eylem ahlaki değil, gayr-i ahlaki bir eylemdir. Aynı şekilde bir işletme sahibi sırf işinin bir gereği olarak veya öyle olması gerektiği için müşterilerine güzel davranıyor, alışverişinde dürüstlüğe dikkat ediyorsa bu ahlaki bir davranış; müşterilerini kaybetmemek veya daha fazla müşteriye ulaşarak kazancını arttırmak için bunları yapıyorsa bu da gayr-i ahlaki bir davranış olacaktır (Kant, 2015: 30). Kant açısından ahlaki bir eylemde belirleyici niyet olduğu için örneğin boğulmak üzere olan bir çocuğu kurtarmaya çalışan bir kimse, kazara çocuğun boğulmasına neden olsa bile, eylem doğru türden gerekçelere sahip olduğu müddetçe ahlakidir. Dolayısıyla bir eylemin ahlakiliğini belirleyen sonucu değil, yapılma niyet veya gerekçesidir. Eylemi gerçekleştirenin niyet ve gerekçesi bilindiğinde, o eylemin ahlaki bir eylem mi yoksa gayr-i ahlaki bir eylem mi olduğu da bilinmiş olacaktır.

Kant eylemin sonuçlarından ziyade gerekçelerine odaklanıldığında bütün insanlar için geçerli olabilecek bir ahlaki standarta ulaşılabilirliğini düşünmüştür. Benzer şekilde Kant, ahlakın tamamıyla iradeye ve özellikle de görev anlayışımıza bağlı olduğunu, eğer bilinçli bir varlık olarak tüm insanlar ahlaklı olmaya niyetli ve uygunsuzsa bunun başarılabilirliğini düşünmektedir (Kant, 2015: 30-33). Filozofların birçoğu, insanın salt kendi çıkarını gözeterek eylemde bulunmasını ahlaki bir davranış olarak görmeme noktasında Kant'ı desteklemekle birlikte, onun ödev ahlakı çerçevesinde ortaya koymuş olduğu görüşleri oldukça statükocu bir yaklaşım olarak görür. Dolayısıyla niyet denilen şeyin insan özelinde duygulardan ve pragmatik bir takım gerekçelerden bütünüyle arındırılması ve herhangi bir eylemin bundan bağımsız bir şekilde gerçekleştirilmesi bir ideal olarak mümkün iken, pratikte bunun imkanı yoktur.

4. SONUÇ

İnsanı diğer varlıklar yanında ayrıcalıklı kılan bir niteliği akılsa, diğer bir niteliği hiç şüphesiz bir değer varlığı olmasıdır. Akıl ve değer sahibi bir varlık olması onu hem diğer varlıklar ve hem de kendi hemsinleri arasında ayrıcalıklı kılmaktadır. Hatta akıldan ziyade değer yargıları onun şahsiyetini belirgin hale getirmekte ve kendisi hakkında bir kanaat sahibi olabilmemizi mümkün kılmaktadır. Zira aklın işleyiş biçimi dünyanın hemen her yerinde aynı olmakla birlikte, bir eylemin yapılmasına gerekçe teşkil eden değer yargıları, ahlaki referanslar farklılaşabilmektedir. O sebeptendir ki çokça dile getiriliyor olmasına rağmen bütün insanlık için geçerli olabilecek genel bir ahlak yasası henüz teşekkül etmemiştir. Bununla birlikte Kant, gereğini otonom olarak kendisinde barındıran, “ödev ahlakı” olarak nitelendirdiği kendi ahlak anlayışının evrensel bir ahlak olacağını iddia edebilmiştir.

İnsanın bizatihi varoluşsal niteliklerini teşkil eden ontolojik örgüsünün ve varlık sahnesine çıktıktan sonra geçirmiş olduğu süreçlerin farklılığı göz önüne alındığında, evrensel bir ahlak iddiasının pek de mümkün olamayacağı görülecektir. En objektif yönü belki de sübjektiflik olan bir varlık türünün tüm bireylerinin aynı meselelerde aynı tutum ve tavır takınacağını iddia etmek var olan bir gerçekliği inkâr etmek anlamına gelecektir. Çünkü her insan kendi muhabetinin şartlarında bir gelişim süreci geçirdiği için, gerek duygu, düşünce, gerek akıl ve inanç ve gerekse de pratikleri bakımından her daim farklı tavırlar sergileyecektir. Dolayısıyla herhangi bir gerekçeyle insanlık için ortak ve genel bir ahlak yasası veya anlayışından bir ideal olarak söz etmek her ne kadar mümkün olsa da, böyle bir şeyin pratikte imkânından söz etmek olası değildir.

KAYNAKÇA

- Akarsu, B. (1982). *Ahlâk Öğretileri*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Cevizci, A. (2014). *Etik-Ahlak Felsefesi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Cevizci, A. (2000) *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Epiküros. (2014). *Özdeyişler Mektuplar ve Aforizmalar*. (çev. Genim Renas). İstanbul: Arya Yayıncılık.

- Gazzâlî. (1994). *El-Mustasfa-İslam Hukukunda Deliller ve Yorum Metodolojisi I.* (çev. Yunus Apaydın). Kayseri: Rey Yayıncılık.
- Gürbüz. A. (2012). *Hukuk Felsefesi Açısından Yararcılık Teorisinin Eleştirisi.* İstanbul: Beta Yayınları.
- James, W. (1959). *Pragmatism and Four Essays from The Meaning of Truth.* New York: Meridian Books.
- Kant, I. (1994). *Pratik Aklın Eleştirisi.* (çev. İoanna Kuçuradi). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kant, I. (2015). *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi.* (çev. İoanna Kuçuradi). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kant, I. (2017). *Salt Aklın Sınırları Dâhilinde Din.* (çev. L. Çilingir-A. Avcan). Ankara: Elis Yayınları.
- Korkmazgöz, R. (2015). Gazzâlî'de Hüsün-Kubuh Meselesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 39, 31-60.
- Özlem D. (2010). *Etik-Ahlâk Felsefesi.* İstanbul: Say Yayınları.
- Shook, J. R. (2003). *Amerikan Pragmatizminin Öncüleri,* (çev. Celal Türer), İstanbul: Üniversite Kitabevi Yayınları.
- Thilly. F. (2000). *Bir Felsefe Tarihi.* (çev. Nur Küçük-Yasemin Çevik). İstanbul: İdea Yayınevi.

NİHAİ GERÇEKLİK TASAVVURLARI BAĞLAMINDA ÖZGÜRLÜK PROBLEMİ

Doç. Dr. Ergin ÖGCEM

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, - 0000-0002-3755-6729

ÖZET

İnsanın özgürlüğü problemi düşünce tarihi boyunca kendisine en fazla ilgi gösterilen konulardan birisi olmuştur. Problem daha ziyade, özgürlüğün ne olduğu, hangi şartlarda insanın özgür olabileceği, gerçek anlamda özgür olabilmek için gerekli şartların neler olduğu gibi hususlar bağlamında ele alınmıştır. Özellikle herhangi bir din, inanç ya da öğretiyi benimsemiş insanlar açısından özgürlüğün imkânının bulunup bulunmayacağı meselesi, özgürlük problemi ile ilgili tartışmalar içerisinde başat bir yere sahip olmuştur.

Yatay düzlemdeki yaşamın içerik ve yönünü tayin eden öğretinin dikey boyuttan geldiğine inanan insanların özgürlük bağlamında değerlendirilmesi de probleme dair başka bir tartışma alanını teşkil etmektedir. Burada dikey boyuttan gelen bilginin içeriği kadar, bu bilginin kendisinden kaynaklandığına inanılan otoritenin neliği meselesi büyük ölçüde tartışmanın yönünü belirleyen ana saik olmaktadır. Dolayısıyla vahiy kökenli dinlerin Tanrı'sının nasıl bir kişiliğe sahip olduğuyla ilgili inanç insanın özgürlüğünün şekil ve sınırları bakımından belirleyici olmaktadır.

Bu bildiride merkezde vahiy kökenli inançların Tanrı tasavvuru olmak koşuluyla insanın özgürlüğü meselesi ele alınacak, problem daha ziyade vahiy inancına yönelik takınılan teolojik tutumlardan Teizm, Deizm, Panteizm, Pan-enteizm ve kısmen de Agnostisizm çerçevesinde tartışılmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda, tartışmanın sınırları için zikredilen teolojik tutumlardan hangilerinin özgürlüğe imkan verdiği ya da insanın özgürlüğünü engellediği noktasında saptamalar yapılmaya çalışılacak, probleme dair tedavülde olan görüşlerin de kısmen analizi yapılmaya çalışılacaktır. Bildiride alana ait literatürden istifade edilmek suretiyle teorik birtakım mülahazalarda bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tanrı, Din, Din Felsefesi, Özgürlük.

1. GİRİŞ

İnsanın Tanrı'ya dair tasavvuru, onun genel olarak varlığa, özelde ise kendisine dair tutumunu tayin noktasında belirleyici en önemli unsurdur. Burada oluşunun amacı, düşünce ve eylemlerinin sınırı Tanrı'ya dair tasavvuruyla ilişkili bir hususlardır. Dolayısıyla insanın bir Tanrı inancına sahip olup olmaması, böyle bir inanca sahipse, Tanrı'yı nasıl tasavvur ettiği ve gündelik yaşamında ona nasıl bir anlam yüklediği veya rol verdiği fikir ve eylemlerinin yönünü tayin etmede temel faktör olacaktır.

Büyük ölçüde akıl ve irade ile ilişkilendirilen ve bu sebeple de varlık dünyasında insan özelinde ele alınan özgürlük problemi her şeyden önce inançla ve dolayısıyla bu inanca kaynaklık eden Tanrı'nın nasıl bir mahiyete sahip olduğuyla doğrudan alakalı bir meseledir. Bu sebepten olsa gerek, insanın ideal anlamda özgür bir varlık olabilme imkânı hep bir Tanrı faktörü bağlamında tartışılmıştır. Bu minvalde özgürlüğün gerçek bir imkân olarak ortaya çıkabilmesi bazılarının göre insan yaşamının sınır ve içeriğini tayin etme noktasında bütünüyle üst bir otorite olarak konumlandırılan Tanrı'nın olması şartına bağlanırken, diğer bazılarının göre bir Tanrı'nın ya da bir Tanrı'ya dair inancın olmaması şartına bağlanmıştır.

Tanrı'ya genel metafizik anlayışında ve gündelik yaşam kurgusunda yer vermeyenler için özgürlük problemi bütünüyle insanın mevcut potansiyeli, doğanın sınır ve imkânları ile ilgili görülmüşken, Tanrı inancına sahip olanlar için bu durum değişkenlik göstermiştir. Bu değişkenliğin temel nedeni daha ziyade nasıl bir Tanrı'ya inanıldığı ile ilgili bir husustur. Nitekim Tanrı karşısında takınılan teolojik tutumlar bir yönüyle insan ile Tanrı arasında nasıl bir ilişki olması gerektiğine referans teşkil ederken, diğer yönüyle de onun düşünme ve eylemleri için bir standart getirmektedir. Dolayısıyla Tanrı ile teolojik çerçevede tesis edilen ilişki kurgusunda bir teist, deist, panteist, panenteist ve hatta bir agnostik için durum hiç şüphesiz aynı olmayacaktır. Aksine bu teolojik tutumların mahiyetini teşkil eden hususlar bir taraftan Tanrı ile insan arasında olması gereken ilişkinin düzenini tayin ederken, diğer taraftan da özgürlüğün sınırlarının belirlenmesi noktasında temel referans noktası olacaktır.

Bu bildiriye biz bahsi geçen teolojik tutumlardan insanın varlık imkânlarını ve iradesini bir şekilde muhafaza eden Teizm, Deizm ve Panenteizmi ele alarak mahiyetlerine dair bazı saptamalar yapmaya ve bu mahiyetin insan Tanrı ilişkisine nasıl bir istikamet verdiğini, özellikle insanın özgürlüğü ile ilgili meselede ne tür bir etkisinin bulunduğunu analiz etmeye çalışacağız.

2. TEİZM VE İNSANIN ÖZGÜRLÜĞÜ PROBLEMİ

Tanrı'nın varlığı ve ona inanma hususunda herhangi bir kaygı sahibi olmayan materyalist, natüralist temelli ateist tutumlar için yaşamın nasıl sürdürüleceği meselesi teolojik anlamda bir sorun teşkil etmezken, Tanrı'nın varlığı noktasında bir iddia sahibi olan, dahası Tanrı'nın insan yaşamını organize etme hususunda belirleyici nihai otorite olması gerektiği inanç ve kanaatine sahip olanlar açısından insan yaşamının hangi minval üzere devam edeceği hususu gerçek bir problemdir. Bu bağlamda vahiy kökenli dinlerin Tanrı tasavvuruna uygun olma noktasında bir teolojik tutum olarak Teizm özellikle ön plana çıkmaktadır.

Teizm Latince Tanrı anlamına gelen “teos” kelimesinden üretilmiş, Tanrıya inananların benimsemiş olduğu teolojik tutumu ifade eden bir kavramdır (Arslan, 2007: 272). Teizm'de kendisinden söz edilen Tanrı, tek bir tanrıdır. O sebeple felsefi literatürde teizm yerine zaman zaman “monoteizm” kavramı da kullanılmıştır. Konumuz açısından Teizm'e getirilen tanımdan ziyade, Tanrı'ya bu tanım çerçevesinde nasıl bir mahiyet veya özellik atfedildiği çok daha önemlidir. Nitekim Teizm bağlamında Tanrı güç, kudret ve bilgi anlamında mutlak ve nihayetsiz tasarrufa sahip bir varlık şeklinde takdim edilmiştir. Tanrı hem bu nitelikleri ve hem de insanın dünya yaşamına yönelik kullandığı tasarruf itibarıyla onun üzerinde mutlak bir güç ve otorite olma imtiyazına sahip bir varlık durumundadır (Peterson vd., 2017: 249-250).

Teistik inanç bağlamında insanın saadet ve kurtuluşu Tanrı'nın buyruklarına itaate koşullu hale getirilmiştir. Tanrı'nın bilgisi tam ve doğrulanmaya ihtiyacı olmayan mutlak bir bilgi olarak kabul edildiği için bu inanca göre insanın neye ihtiyacı olduğunu, neyin faydasına neyin zararına olduğunu gerçek anlamda bilebilecek yegâne varlık odur (Plantinga, 1980: 144). Dolayısıyla insanın dünyevi ve uhrevi anlamda ideal bir neticeye ulaşması ancak onun direktiflerine göre hareket etmekle mümkün olacaktır.

İnsanın gerek yatay ve gerekse dikey düzlemin otoriteleri tarafından yönlendirilmesini onun özgürlüğü açısından bir problem olarak görenler için, Tanrı'nın vahiy ve peygamber göndererek onu kontrol altında tutmaya çalışması, insanın özgürlüğü açısından bir sorun olarak görülmüştür (Akarsu, 2019: 198-199). Bu şekilde düşünenler için vahiy ve peygamberler aracılığıyla yalnız insan aklının kabul edebileceği makul şeyler vazedebileceği, dolayısıyla bu vasıta ile gelen hususları insanın kabul etmesinin onun özgürlüğü açısından herhangi bir sorun teşkil etmeyeceği yönündeki gerekçelendirmeler pek de ikna edici değildir. Zira mahiyeti itibarıyla yönlendirme içeren her türlü telkin nihayetinde insanın özgürlüğünü kullanması önünde bir engeldir.

Özgürlük, kişinin her aklına geleni dilediği gibi yapmak şeklinde anlaşıldığında, dışarıdan yapılan tüm müdahaleler onu sekteye uğratan bir problem olarak görülecektir (Hasker, 1983: 32). Hâlbuki dini saikler de dâhil insan hangi gerekçeyle olursa olsun bir şeye yöneldiğinde aslında bir tercih kullanmakta ve özgürlüğünün gereği olarak bir seçimde bulunmaktadır. Tercihe gidiş sürecindeki sebepler onun kararında rol oynamakla birlikte nihayetinde yapılan bir seçimdir ve bu seçim onun hürriyetinin en önemli göstergesidir. Nitekim insanların seçim ve uygulamaları varlık dünyasının diğer canlılarında olduğu gibi bin yıllardır aynı şeylerin tekrarlanması biçiminde değil, her bireyde hatta aynı bireyin farklı günlerdeki tasarruflarında dahi hep birbirinden farklı şekillerde gerçekleşebilmektedir. Çünkü insanın herhangi bir şeyle ilgili tasarruf süreci determine olmuş koşullar çerçevesinde değil, akıl ve iradenin de etkin olduğu bir süreç sonucunda gerçekleşmektedir. Bu perspektifle meseleye yaklaşıldığında, bir insanın herhangi bir inancı seçmesinin, onun otoritesinin buyrukları istikametinde hareket etmesinin bir koşullanma sebebiyle olmadığı, tam aksine bir tercih neticesinde gerçekleşmiş olduğu görülecektir.

Merkezinde Tanrı olan inanç veya düşünce biçimlerini esas alan insanların teorik ve pratik anlamda tercihleri incelendiğinde, iddia edilenin aksine burada da insan iradesinin mutlak etkin olduğu, seçimlerin nihayetinde insanın kararıyla gerçekleştiği görülecektir. Nitekim insanlar, direktif ve yönlendirmeyi yapanın Tanrı olduğu varsayılan bir uygulama çerçevesinde dahi, ona rağmen hareket edebilme imkânına sahiptir (Hasker, 2002: 361). Bu durumun hakikatine bizatihi teolojik ifade örneklerinde tesadüf etmek mümkündür. Eylemin belirleyicisi ya da öznesi olmak bakımından insan düşünüldüğünde, onun teolojik yönlendirme çerçevesinde ilk olarak kategorik (vazedileni kabul veya ret yönünde) bir seçim yaptığı görülür. Tercih kabul şeklinde gerçekleşmiş olsa dahi, bu aşamadan sonra tercihin derece bakımından diğer süreci işlemeye başlar. İşte insanlar arasında fark, çeşitlilik ve renk yaratan bu kategorik ve derece eksenli seçimler aynı zamanda onların tercihlerinde özgür olduklarının bir göstergesidir. Dahası, birbirinden farklı bu kadar inanç biçiminin olması, hatta aynı inanç ikliminde yaşayan

insanların birbirlerinden farklı düşünme ve uygulama biçimleri göstermesi de onların seçimlerindeki muhtariyetlerinin bir alameti olarak görülebilir.

Eylemin tayin edicisi veya öznesi olma bakımından belirleyici otorite olarak Tanrı düşünüldüğünde, teistler burada ara bir formülle bu sıkıntıyı çözme yoluna gitmişlerdir. Bu görüşü müdafaa edenler, bilgi, güç, kudret ve iradesi mutlak olan; bir şeyle ilgili kararı “olmak” şeklinde tecelli eden Tanrı’nın, insana özgürlük alanı açabilme adına, kendi iradesiyle kendisine bir sınırlama getirdiğini ve böylece insan için bir özgürlük imkânı oluşturduğunu ifade ederler (Swinburne, 1974: 218-221). Tanrı’nın kendi tasarrufları bağlamında kısıtlamaya gitmek suretiyle insan için genişletmiş olduğu bu alan artık insanın dilediği gibi hareket edebileceği, kendi lehine veya aleyhine sonuç doğurabilecek olan gerçek bir özgürlük alanıdır. Dolayısıyla insanların özgürlüğünü teolojik bir iklim atmosferinde olup olmamasına göre değerlendirmek, bu atmosfere dâhil olmayanların tercihlerini özgür ve gerçek, diğerlerininkini yönlendirilmiş ve sahte tercihler şeklinde tavsif etmek pek uygun değildir. İster teolojik inançlarca belirlenmiş olsun, ister olmasın her insanın tercihi çeşitli gerekçeler çevresinde vukuu bulan birer seçimdir. O sebeple de bu seçimlerin her birini eşit düzeyde ve muteber tercihler şeklinde görmek gerekir.

3. DEİZM VE İNSANIN ÖZGÜRLÜĞÜ PROBLEMİ

Hem Tanrı’nın varlığından ve hem de insanın özgürlüğünden taviz vermeme adına geliştirilmiş teolojik tutumlardan birisi de Deizm’dir. Deizmin bilinen klasik anlayışı, benimsemiş olduğu görüşle paradoksal bir biçimde hem Tanrı’ya hem de insanı öne çıkarmakta, bunu da Tanrı ve insan arasında bir ilişkisizlik durumu yaratmak suretiyle gerçekleştirmektedir. Deizm, insan ve Tanrı arasında ilişkiye başlangıç aşamasında yer vermekte, sonrasında ise bu ilişkiyi bütünüyle kesmek suretiyle kendi özelinde çok farklı ve ilginç bir düzen tesis etmektedir.

Deizm Latince “Tanrı” anlamına gelen “deus” kelimesinden türetilmiş bir kavramdır. Bu bağlamda Deizm mutlak aşkın bir Tanrı’ya inanmayı, deist de bu inanca sahip olan kimseleri ifade etmektedir (Wood, 2005: 2251). Batı’da aralarında kesin bir ayırım yapılmaya kadar uzunca bir müddet teizm ve deizm kavramları aynı anlamda ve birbirlerinin yerine kullanılmıştır. Deizmin tanımladığı Tanrı âlemi yaratmak ve sistemini kurmakla sınırlandırmış bir Tanrı’dır. Yani deizme göre Tanrı âlemi yarattı, işleyişine esas teşkil edecek yasaları belirledi ve ardından onunla olan münasebetini sonlandırdı.

Deizmin, Tanrı ve insana dair yaklaşımında Teizm’den farklı bir tutum benimsemiş olmalarının gerisinde hem insan ve hem de Tanrı özelinde kendilerince birtakım haklı gerekçeleri söz konusudur. Nitekim deistler Tanrı’ya kusursuz bir varlık kabul ettikleri için, onun elinden çıkan şeylerin mükemmel olacağına inanmakta ve yarattıklarına sonradan müdahale etmesini, onun bu kusursuzluğuna hâlel getirecek bir durum olarak görmektedirler. Dolayısıyla deistler açısından, mükemmel olan Tanrı’nın yarattığı şeyler de mükemmel olacağı için, Tanrının sonradan herhangi bir gerekçeyle âleme müdahale etmesi diye bir şey asla söz konusu olamaz.

Tanrı’nın insan ile olan ilişkisi veya hukukunun hangi temel üzerinden şekillendiğine gelince, deistlerin bir yaratıcı olarak Tanrıya yükledikleri vasıflar burada da geçerliliğin korur. Tanrı ekmel bir varlık olduğu için, onun tarafından yaratılmış olan insan da kendi varlık koşulları çerçevesinde yetkin ve mükemmel bir varlıktır. Onun varlık imkânları, kendi yaşamını herhangi dış bir müdahaleye gereksinim duymadan yürütebileceği bir standarta sahiptir. Vahiy,

Peygamber ve mucize gibi insanın tarihsel ve doğal yaşamına müdahaleyi içeren Teist gelenek içerisinde yerini bulmuş doktrin veya inançların deizm açısından herhangi bir ehemmiyeti ve geçerliliği yoktur. Bunlar olmadan da insan doğadan hareketle ve aklını kullanmak suretiyle gündelik ve ahlaki yaşamını pekâlâ organize edebilir (Daily, 1999: 33).

Tanrı ve insanın mevcut varlık özellikleri açısından bakıldığında, yukarıda da ifade edildiği üzere, ekmel varlık olan Tanrı'nın kendi mamülü olan bir varlığa müdahalesi, onun için bir nakısa teşkil edeceği için imkânsızdır. Diğer taraftan insan özelinde mesele ele alındığında, onun akıllı, iradeli ve bir eylem varlığı olması da bu müdahaleyi imkânsız kılmaktadır. Teistlerin iddia ettiği üzere akıl, vahiy ve peygamberin öğretileri arasında bir uygunluk var ve Tanrı insana vahiy veya peygamber vasıtasıyla ancak akla uygun, anlayabileceği, gerçekleştirmesine imkân verecek şeyleri gönderiyorsa, bu durumda vahiy ve peygambere gerek yoktur. Çünkü insan mevcut donanımıyla onların getireceği şeyleri zaten kavrayabilecek ve eyleme dönüştürebilecek bir güç ve yetenektir. Diğer taraftan deistlere göre insan gerçek anlamda özgür ve şahsi bir varlık olacaksa; eylemlerinden dolayı bir sorumluluk taşıyacaksa (yatay veya dikey boyutlu) her türlü telkin ve yönlendirmeye kapalı olması, yapmakta olduğu şeyden farklı bir şeyi yapabilmesi gerekmektedir (Peterson vd., 2017: 250). Zira vekâlet yöntemiyle gerçekleştirilen eylemlerde asıl icracı vekil değil, ona bu görevi tahmil eden kimse o olacaktır. Bu durumda ise insanın ne özgürlüğünden ne de müstakil bir varlık olabilme imkânından söz edilebilecektir.

İnsanın özgürlüğü açısından Tanrı'nın müdahalesine açık olmaması gerektiğini belli bir noktaya kadar meşru gören bazı teistler, özellikle ölüm sonrası hayat, ceza, mükâfat ve ahlaki bazı noktalarda insanın aynı zamanda bir değer varlığı olabilmesi için Tanrı tarafından desteklenmesi gerektiğine inanırlar (Taylan, 2000: 264). Çünkü insan her ne kadar bu dünya üzerindeki eylemlerini belirleme noktasında bir yetkinliğe sahip olsa da, ölüm, öte dünya, melek, cennet, cehennem gibi hususlarda bilgi ve görüş sahibi olma yetenek ve yetkinliğine sahip değildir. Bu bilgiler, yatay düzlemin imkânları ile elde edilmesi mümkün olmayan ancak dikey boyuttan, aşkın bir iradede ikramla muttali olunabilecek bilgilerdir. Dolayısıyla deizmin iddia ettiği şekliyle böyle bir enformasyona konu olmak insanın varlık koşulları açısından onu kısıtlayacak, özgürlüğüne mani olabilecek şeyler değil, tam aksine farklı bir bilgilenme kanalı açmak suretiyle onun gelişimine ve inkişafına katkı sunacak bir imkândır.

4. PANENTEİZM VE İNSANIN ÖZGÜRLÜĞÜ PROBLEMİ

Panenteizm, teizm ve deizm bağlamında Tanrı'ya yüklenen anlamlar çerçevesinde ortaya çıkmış, bir nevi bunların telifi şeklinde değerlendirilebilecek Tanrı tasavvurudur. Çift tabiatlı veya kutuplu Tanrı anlayışı da denilebilecek bu yapıda, Tanrı'nın kendine özgü tabiatını temsil eden, bu itibarla diğer tüm varlıklardan ayrı aşkın ve biricik bir yönü olmakla birlikte, kendisi dışındaki varlık âlemiyle ve özellikle de insanla iletişim halinde olan, bir nevi insan gibi gelişime açık tarafını temsil eden diğer bir yönü de bulunmaktadır (Whitehead, 1929: 520-525). Birinci yönü her türlü eksiklikten uzak mükemmelliği ve aşkınlığı temsil ederken, diğer yönü biz insanlar gibi etkileşime açık, duygusu, düşüncesi kararları olan ve hatta duruma göre değişebilen bir varlık özelliği göstermektedir. İşte Tanrı bu değişime tabi olan yönüyle âlemin bilincinde olmaktadır (Hartshorne, 1964: 70).

Tanrının mükemmelliğini temsil eden birinci yönü varlık âlemini meydana getirme ve onun kurgusunu yapma aşmasında etkinlik göstermiş, diğer tüm varlık alanından müstağni şahsına münhasır bir alandır ve bu varlık yönü her türlü noksanlıktan korunmuştur. Fakat özellikle insan başta olmak üzere varlık dünyası ile iletişim halinde olan ikinci yönü bilgi ve tecrübe birikimine de açık olan bir yöndür ki, Tanrı'nın böyle bir varlık yönünün bulunması insana özgürlük alanı açmakta, onu tercih ve eylemlerinde muhayyer bırakmaktadır. Tanrı bu yönüyle insanın eylemlerini gerçekleştirip sonuçlandırıcaya kadar bilmez. Ancak süreç tamamlandığında bundan haberdar olur. Tanrıda böyle bir yönün bulunması panenteistlere göre insana hem gerçek anlamda bir özgürlük bahşetmekte ve hem de onun Tanrı ile gerçek bir iletişim kurabilmesine imkân tanımaktadır.

Bu arada özgürlük problemi paralelinde ele alınabilecek Panteizm'de Tanrı'nın varlığı ile âlemin varlığı âlem özelinde eşitlendiği ve geride bireysel bir Tanrı varlığı bırakılmadığı için bu bağlamda bir Tanrı-insan ilişkisinden, dolayısıyla insanın özgürlüğünden veya koşullanmış olması gibi bir durumdan söz etmek pek mümkün değildir. Agnostisizmde ise Tanrı'ya olan ilgi, ilgisizlik şeklinde belirlediği, onun var ya da yok oluşuna eşit mesafede kaldığı için Agnostikler nazarında Tanrı, Tanrı olmağı bakımından herhangi bir değer ve anlam ifade etmediğinden, Agnostikler özelinde de Tanrı-insan ilişkisi gibi bir durumdan söz etmek, böyle bir ilişki paralelinde insanın özgür olup olmadığını değerlendirmek de pek olası gözükmemektedir.

5. SONUÇ

Özgürlükle ilgili iddialar genel itibariyle benimsenmiş olan inanç ve felsefeler perspektifinde ele alınmıştır. Bu tür yaklaşımlarda özgürlüğe konu edilen insanın kendisinden daha ziyade sahip olunan inanç veya felsefenin insana ve meseleye dair nasıl bir tutum sergilediği ön plana çıkmıştır. Oysa özgürlük, problemin esasına konu olan insanın mevcut varlık koşulları göz önünde bulundurularak ele alınması gereken bir meseledir. Zira insanın mevcut varlık koşulları göz ardı edildiğinde, ona yüklenen her türlü nitelik veya ondan yapması beklenen her türlü eylem bir ideal olmanın ötesine geçemeyecektir.

Teizm'den ateizme uzaman geniş yelpazede de mesele ele alınırken (özellikle de subjektif yaklaşımlarda) olan değil, olması gereken üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır. Katı imancı yaklaşımlarda üst bir otorite olarak Tanrı bahane edilerek insanın aleyhine olacak birtakım kısıtlamalara gidilirken, mutlak hürriyetçi yaklaşımlarda ise Tanrı'yı devre dışı bırakmak suretiyle insanın lehine özgürlük alanını genişletelim derken yine onun aleyhine bir durum oluşturulmaktadır.

İnsan mevcut koşullarıyla ele alındığında, bu her iki yaklaşımın içerisinde sıkıntılar barındıran problemlerli yaklaşımlar olduğu görülecektir. Çünkü insan, yatay düzlemde iş görürken ya da tercihte bulunurken Tanrı dâhil hiçbir otoriteye mutlak surette teslim olmuş şekilde hareket etmez. Yönlendirmeler onun iş ve tercihlerinde etkili olsa da netice itibariyle kararı veren ve eylemde belirleyici olan insanın kendisidir. Aynı şekilde iş ve eylemlerinde dilediği her şeyi yapabileceği düşünülen insan, mevcut yaşam koşullarından ve bizatihi insanın kendi maddi manevi donanımından kaynaklanan kısıtlarının bulunmasından dolayı böyle bir şeyi gerçekleştirmesi olanaksızdır. Ancak bu her iki durum da son kertede onun özgürlüğüne

herhangi bir engel teşkil etmediği gibi, onu özgür bir varlık olma durumundan da çıkarmaz. Dolayısıyla insana dair makul değerlendirmeler ancak onu mutlak bir determinasyona konu varlık ya da Tanrı gibi mutlak muktedir bir varlık şeklinde ele alınmadığında ortaya çıkacaktır.

KAYNAKÇA

- Akarsu, B. (2019). *Felsefe Terimler Sözlüğü*. İstanbul: İnkılâp Yayınları.
- Arslan, A. (2007). *Felsefeye Giriş*, Ankara: Adres Yayınları.
- Daily, D. N. (1999). *Enlightenment Deism*. Pennsylvania: Dorrance Publishing Co.
- Hartshorne, C. (1964). *Man's Vision of God and Logic of Theism*. Hamden: Archoon Books.
- Hasker, W. (1983). *Metaphysics: Constructing a World View*. Downers Grove IL: InterVarsity Press.
- Hasker, W. (2002). "The Antinomies of Divine Providence", *Philosophia Christi*. 4/2: 361-375.
- Peterson, M. vd. (2017). *Akıl ve İnanç*. (çev. Rahim Acar), İstanbul: Küre Yayınları.
- Plantinga, A. (1980). *Does God Have a Nature? The Aquinas Lecture*. Milwaukee: Marquette University Press.
- Swinburne, R. G. (1974). "Duty and The Will of God". *Canadian Journal of Philosophy* 4/2: 213-227.
- Taylan, N. (2000). *Düşünce Tarihinde Tanrı Sorunu*. İstanbul: Şehir Yayınları.
- Whitehead, A.N. (1929). *Process an Reality*. New York.
- Wood, W. A. (2005). "Deism", *Encyclopedia of Religion*. (ed. Lindsay Jones), vol. IV. New York: Thomson.

BİZANS DÖNEMİ SAĞLIK KURUMLARI VE BAŞKENT KONSTANTİNOPOLİS'E YANSIMALARI

Yüksek Lisans Öğrencisi, Banu AKAGÜNDÜZ

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, ORCID ID: 0000-0002-8448-473X

ÖZET

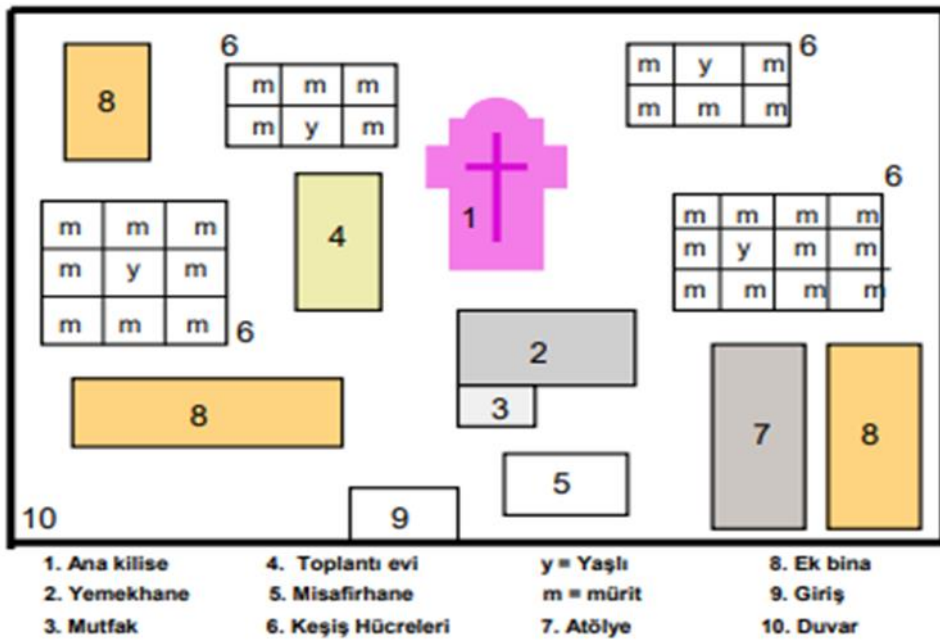
İnsanlar hayatlarının başlangıcından itibaren sağlıklarını korumaya mecbur kalmışlardır. Sağlık kurumlarının ortaya çıkış sürecine baktığımızda insanlık tarihi ve tıbbi uygulamalar ile paralel bir gelişim çizgisinde olduğunu görürüz. Öte yandan bu kurum ve uygulamaların zaman içerisinde çeşitli sebeplere bağlı olarak değişimi kaçınılmaz olmuştur. Çok tanrılı dinlere sahip antik dönem uygarlıklarında hastalık ve şifa verenin tanrı ve tanrıça olduğuna inanılmış ve bu inanca bağlı olarak ilk örneklerini antik Yunan'da gördüğümüz günümüz sağlık kurumlarının prototipi niteliğinde diyebileceğimiz Asklepionlar ortaya çıkmıştır. Tam bir sağlık kurumu profili çizmese de antik dönem uygarlıklarında en erken örneklerini gördüğümüz bu yapılar Bizans dönemi boyunca da varlığını sürdürmüş olmasına rağmen Hristiyanlığın kabulü ile birlikte bu yapıların işleyiş tarzında bir takım değişikliklere gidilmiştir. Bizans manastırlarında görülen philanthropia (insan sevgisi ve hayırseverlik) anlayışına bağlı olarak bazı sağlık kurumlarının ortaya çıktığını görürüz. Büyük çoğunluğunun varlığını, işlevini ve işleyiş tarzını kaynaklar ve tipikonlar (manastır vakfiyesi) ile öğrendiğimiz başkent Konstantinopolis'teki sağlık kurumları bu değişimin güzel örneklerini yansıtmaktadır. Bu çalışmanın amacı dönem kaynakları ve çağdaş araştırmalardan yola çıkarak Bizans dönemi sağlık kurumlarının neler olduğunu tespit edip, bu kurumların başkent Konstantinopolis'e olan yansımalarını değerlendirmektir.

Anahtar Kelimeler: Bizans Dönemi, Sağlık Kurumu, Konstantinopolis, Philanthropia, Typikon.

1. BİZANS DÖNEMİ SAĞLIK KURUMLARI

Bizans dönemi tıbbına dair son yıllarda yapılan çalışmalar oldukça fazla bilgi akışı sağlamasına karşılık, Bizans dönemi sağlık kurumlarına dair elde edilebilen bilgiler tartışmalı ve kısıtlıdır. Bizans dönemi sağlık kurumlarının çekirdeğini oluşturan hastanelerin, Hristiyanlığın yayılmasıyla birlikte ihtiyaca bağlı olarak M.S 4. yüzyıl içlerinde kurulmaya başladığı tahmin edilmektedir (Eyice, 1986: 5). Horden ve Nutton gibi bazı araştırmacılar hastanenin kökenini Geç Antik Çağ'a dayandırmaktadır (Horden vd.,2009: 266; Nutton, 2004: 311). Miller, bu tıbbi tesislerin geçmişini M.S 4. yüzyıl sonlarına oturtur bu yapıların yoksul ve evsizlere hizmet etmek üzere tasarlanmış yapılar olduklarını belirtir (Miller, 1984: 58). Kapsambelis, Hristiyanlara yapılan zulümler sona erdikten sonra hasta bakımlarının sağlandığı çeşitli hayır kurumlarının kurulmaya başladığından bahseder (Kapsambelis, 2011: 31). Ferngren, bu sağlık kurumlarının ortaya çıkış ve işlevinin bulanıklığına vurgu yapsa da bu

kurumların tedaviden çok bakıma odaklı olduğuna inanmıştır (Ferngren, 2009: 145). Crislip, hastanelerin, manastırın birimlerinin sağlık bakım sisteminin kilisenin geleneksel hayır işlerine dahil edilmesiyle ortaya çıktığını savunmaktadır (Crislip, 2005: 140). Anlaşılabacağı üzere Bizans dönemi sağlık kurumlarının akıbetine dair muğlak durumlar söz konusudur fakat yine de ortak görüş; Hristiyanlık M.S 4. yüzyılda önemli bir rol üstlenmeye başlayınca philanthropia (insan sevgisi ve hayırseverlik) anlayışına bağlı olarak bazı kurumların ortaya çıktığıdır. Philanthropia anlayışına bağlı olarak gelişen yapıların başında manastır kurumlarının geleneksel işleyişi ve amacı ile ilgili önemli role sahip sağlık kurumları ve bu türden ek yapılar gelmektedir (Erdoğan vd., 2009a: 36). Hristiyanlık inancında İsa ve onun yaşamıyla özdeşleşen bu sağlık kurumlarının sıklıkla manastırların içinde olduğu düşünülür.

Görsel 1. Koinobitik örgütlenmede manastırın birimleri (Roilidis, 1997-1998: 164’den aktaran: Tiryaki, 2007).

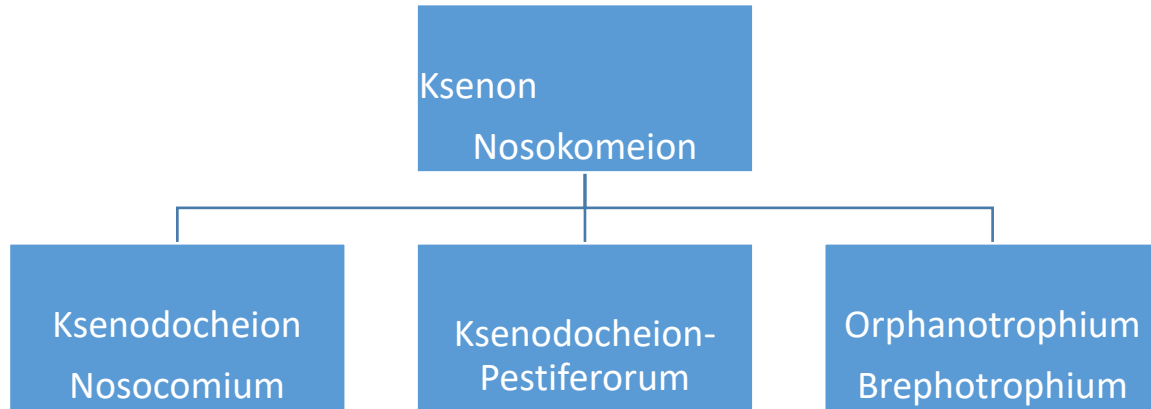
Manastırların bünyesine bağlı olduğu düşünülen Bizans dönemi sağlık kurumları; ksenon veya nosokomeion, ksenodocheion, gerokomeion, nosocomium, orphanotrophium, brephotrophium, ksenodocheion pestiferorum gibi isimlerle anılmaktaydı. Bu sağlık kurumlarının işlevlerine bakacak olursak; ksenon veya nosokomeionlar; hastaların bakılıp tedavi edildiği hastane yapıları olarak bilinir. Bu terimlerden nosokomeion’un hastane yapısı olduğunu vurgulayan somut bir veri elimizde bulunmaktadır. Ankyralı keşiş Neilos, İsa’nın günahkarlara gösterdiği ilgiyi anlatırken kullandığı meteforda nosokomeion kurumundan direkt olarak bahsetmiştir. Nosokomeion yapısı meteforda şu şekilde geçmektedir:

“Günümüzde pek çok insan hastanelerde (nosokomeion). Aynı ilaç hepsi için uygun olmayabilir; aynı diyet de öyle. Hekimler her bir hasta için uygun ilaç ve diyeti belirlerler; aynı İsa’nın her bir günahı ayrı ayrı iyileştirmesi gibi” (Miller, 2021: 220).

Bizans döneminde sağlık kurumu niteliği taşıyan bir diğer olan ksenodocheionlar ise antik devirlerde karşımıza çıkan, yol kavşaklarında kurulmuş misafirhanelerdir. Nosocomiumlar; bakım ve hasta evleri, gerokomeionlar; yaşlı ve yoksul kişiler için kurulmuş evler,

orphanotrophiumlar; kimsesiz kişiler için kurulmuş yetimhaneler, ksenodocheion pestiferorum; vebalılar evi, brephotrophium ise maddi durumu olmayan çocukların barınmasını sağlamak için kurulan sosyal işlevli yapılarıdır (Miller, 1997; Bennett, 2017). Bizans dönemi hastaneleri, ilk Bizans kaynaklarında, hayırsever kurumları tanımlayabilmek adına yukarıda da görüldüğü üzere kademeli olarak kesin anlamlar kazanan birçok farklı terimde kullanılmıştır. Miller bu duruma bağlı olarak yalnızca hastaneleri belirtmek için kullanılan ksenon veya nosokomeion gibi terimlerin Bizans hayırsever kurumlarının oluşum aşamasında daha genel anlamlara sahip olabilecekleri fikrini savunur (Miller, 1984: 53). Buna rağmen ksenon teriminin anlamı ve işlevinin zamanla ihtiyaca göre değişmesinden dolayı Miller ve Bennett gibi bazı araştırmacılar bu dönüşümün kilit noktasının belirlenmesinin mümkün olmadığından bahseder (Miller, 1997; Bennett, 2017). Bizans sağlık kurumlarına dair yapılan tüm bu çalışmaların özele inilmeden genel anlamda yürütüldüğünü bizlere göstermektedir. Bizans dönemi sağlık kurumlarındaki bu gelişim, değişim ve bulanıklık, Bizans imparatorluğunun hüküm sürdüğü bölgelerde elbette kendini gösterecektir. Bu durumdan en büyük payı başkent Konstantinopolis'in alması kaçınılmaz olmuştur.

Çizelge 1. Bizans Dönemi Philanthropik İşlevli Yapılar

2. BİZANS DÖNEMİ KONSTANTİNOPOLİS SAĞLIK KURUMLARI

Hristiyanlığın kabulü ve hızla yayılmasıyla birlikte Bizans imparatorluğunun hemen her alanında birçok radikal değişimler gerçekleşmiştir. Bu durum başkent Konstantinopolis'teki her bir kurumu doğrudan etkilemiştir. Sağlık kurumları bu değişimin başında gelmektedir. Konstantinopolis, artan nüfus, istilalar ve ticaret gibi sebeplere bağlı olarak sağlık açısından her zaman bir tehdit unsuru haline gelmiştir. Sıradan hastalıkların yanı sıra cüzzam, veba gibi büyük salgınlar kentin kaderi haline gelmiştir. Bu durum başkent toplumuna tıbbi hizmetler sağlayan kurumların varlığını kaçınılmaz hale getirmiştir. Günümüzde Konstantinopolis'te bu sağlık kurumlarının kaç tanesi gelebilmiş? Günümüze gelemeyenlerin kaçının ismini biliyoruz? Konstantinopolis'te günümüze gelebilen veya gelemeyen bu sağlık kurumlarının işlevi ve işleyişi hakkında bilgilerimiz var mı eğer var ise bunları ne gibi kaynaklardan öğreniyoruz gibi

sorular ilk etapta aklımıza gelebilen sorular olabilir. Dönem kaynakları ve çağdaş araştırmacılardan yola çıkılarak Bizans dönemi Konstantinopolis sağlık kurumlarının isim, işlev, işleyiş tarzı ve mimarisi hakkında ne yazık ki elimizde yeterli bilgi bulunmamaktadır. Yalnız Konstantinopolis'te 35 ksenon veya nosokomeion'un varlığından bahsedilir (Uzluk ve Terzioğlu, 1969: 639). Janin'e göre, Konstantinopolis'te ksenon veya nosokomeion, ksenodoocheion ayrımı yapılmadan 28 adet hasta bakımının yapıldığı yapı mevcuttur (Bennett, 2017: 21). Palladios, 400 senelerinde Konstantinopolis patriği olan Chrysostomus'un başkentte çok sayıda ksenon inşa ettirdiği bilgisini vermiş olsa da bu yapıların binaları hakkında net bir bilgi bulunmaz (Eyice, 1968; Uzluk ve Terzioğlu, 1969; Miller, 1984). U. Craemer de, Palladios'un ifadelerini desteklercesine, Chrysostomus'un 410 yılında Konstantinopolis'te ksenodocheion tesis edildiğini yazar (Uzluk ve Terzioğlu, 1969: 637).

2.1 Literatür

Bizans dönemi başkent Konstantinopolis sağlık kurumlarına dair literatür incelendiğinde, erken dönem ksenon yapılarına dair birinci kaynak, imparator Iustinianus'un tarihçisi Prokopoios'un "Yapılar" adlı eseridir. . Ortaçağ kentinin tipik ve en çok rastlanan binaları arasında sayabileceğimiz kiliseler, manastırlar, hayır kurumlarını listeleyen en önemli X. yüzyıl kaynağı Patria'dır . Konstantinopolis sağlık kurumları için bir diğer önemli kaynak R. Janin'in, 1969 yılında yayınlanan, "La geographie ecclesiastique de l'Empire byzantin, I, Le siege de Constantinople et le patriarcat oecumenique, III: Les eglises et les monasteres" adlı eseridir. Feridun Uzluk ve Aslan Terzioğlu tarafından 1969 yılında yayınlanan "İlk Hristiyan Hastaneleri ve Sağlık Tesisleri" adlı makale, Timothy S. Miller'in 1984 yılında DOP'da yayınlanan "Byzantine Hospitals" adlı makalesi, Semavi Eyice'nin 1986 yılında yayınladığı "Bizans Hastanelerine Dair" adlı makalesi, Timothy S. Miller'in 1997 yılında yayınlanan "The Birth of the Hospital in the Byzantine Empire" adlı kitabı, Petrus Gyllius'un 1997 yılında yayınlanan, "İstanbul'un Tarihi Eserleri" adlı kitabı, David Bennett'in 2017 yılında yayınlanan "Medicine and Pharmacy in Byzantine Hospitals, A study of the extant formularies" adlı kitabı, Paul Magdalino'nun ilk baskısı 2012 yılında yayınlanan "Ortaçağda İstanbul, Altıncı ve On Üçüncü Yüzyıllar Arasında Konstantinopolis'in Kentsel Gelişimi" adlı kitabında, Konstantinopolis'te yer alan günümüze ulaşamayan ve ulaşmış Bizans dönemi sağlık kurumlarını öğrenmekteyiz. Bizans döneminde işleyiş tarzını bildiğimiz iki ksenon veya nosokomeion yapısı Konstantinopolis'te yer alan Konstantin Lips ve Pantokrator hastaneleridir. Bu yapıların tipikonları günümüze ulaşmıştır. Bu belgelerden ilki Konstantin Lips hastanesine ait olan, H. Delehay, "Deux typica byzantins de l'époque des Paléologues" 1921, ikincisi ise Pantokrator hastanesine ait olan Gautier, "Le Typikon du Christ Sauveur Pantocrator" 1974.

Literatür'den yola çıkarak Bizans dönemi Konstantinopolis sağlık kurumlarını bir takım temel başlıklar altında ele alabiliriz.

2.2 Günümüze Ulaşamayan Ancak Kaynaklar Yoluyla Varlığını Bildiğimiz Nosokomeionlar

- St. Irene Nosokomeionu
- Aziz Oikonomos Markianos Nosokomeionu
- İsidoros ve Arcadius Nosokomeionu
- Euboulos Nosokomeionu

- İmparator Mavrikios Leprosierie
- Hagios Panteleimon ve Hagios Zoothikos Leprosierie
- Narses Nosokomeionu
- Theophilos Nosokomeionu
- Petrion Nosokomeionu ve Gerokomeionu
- Kırk Şehitler Kilisesi Nosokomeionu
- Mangana Nosokomeionu
- I. Alexios Komnenos Nosokomeionu ve Ksenodocheion

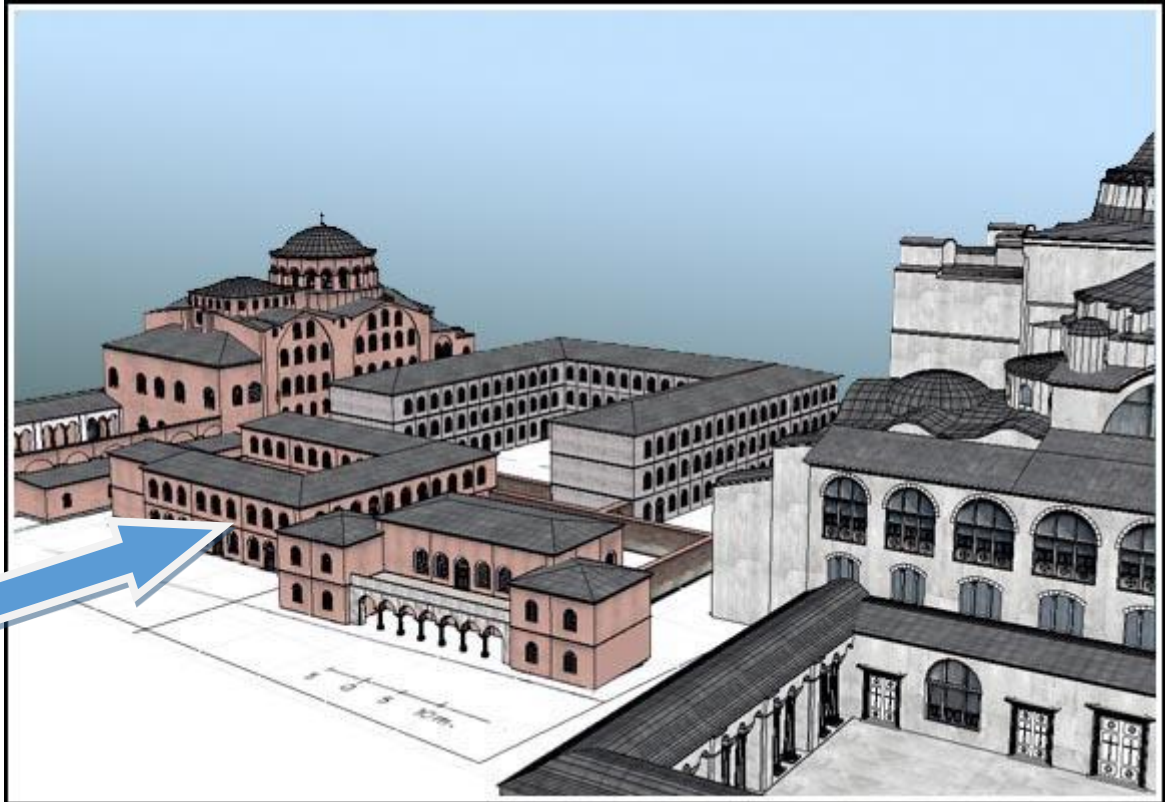
2.3 Günümüze Ulaşamayan Ancak Kaynaklar Yoluyla Varlığını Bildiğimiz Manastır Bünyesinde Yer Alan Nosokomeionlar

- Studios Manastırı Nosokomeionu
- Myrelaion Manastırı Nosokomeionu ve Gerokomeionu
- Pammakaristos Manastırı Nosokomeionu

2.4 Günümüzde Kalıntıları Yoluyla Varlığını Bildiğimiz Nosokomeionlar

- **Sampson Nosokomeionu**

Sampson nosokomeionu, Konstantinopolis'te günümüze kalıntıları ulaşabilmiş tek nosokomeion yapısı olması açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Yapının günümüzde Hagia Sophia ile Hagia Eirene kiliselerinin arasında olduğu fikri yaygındır.

Görsel 2. Sampson nosokomeionu tahmini rekonstrüksiyonu (Byzantium, 1200).

Semavi Eyice, bu yapının, daha eski bir kuruluşun yerinde imparator Iustinianos'un bu yapıyı 532 yılında Nika ayaklanması'ndaki yangından sonra yeniden yaptırıp bu yapıya gelir sağladığına değinir. 536 yılında yeniden yanan yapı, restore edilip imparator VII. Konstantinos Porphyrogennetos tarafından 10. yüzyılda genişletilmiştir (Eyice, 1986: 7). Miller, nosokomeion'un bölümlerine dair bilgi verir, bir ameliyat odası ve göz hastalıkları için özel bir bölümünün olduğundan bahseder (Miller, 2021: 220). Yapıya dair en detaylı bilgiler Aziz Artemios'un bilgilerinden gelmektedir. Aziz Artemios bu nosokomeion'un gayet iyi organize edildiğinden ve göz kliniğinde yapılan bir ameliyattan söz etmektedir. Artmeios bu yapıya dair bir de mucize hikayesi aktarır. Kasık hastalığından mustarip, Ayasofya'nın diyakozu olan Stefanos, evdeki ilaçları başarısız olduğundan Sampson hastanesine götürülür ve göz hastalıkları bölümünün yanındaki bir yatağa yatırılır. Üç gün boyunca soğuk koterizasyon tedavisi sonrası, ameliyata alınır ve buradan iyileşerek çıkar (Miller, 1984: 55). Bu bilgiler doğrultusunda Sampson nosokomeionu'nun bir yardım kurumu olarak değil, hastane olarak tasarlanmış olabileceği düşünülebilir. Bu yapının mimarisine dair elimizde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

2.5 Günümüzde Typikonu Yolu ile Öğrendiğimiz Nosokomeionlar

Bizans başkentinde günümüzde typikonu yolu ile öğrendiğimiz ve bir manastırında bünyesinde bulunan üç adet nosokomeion bulunmaktadır. Bunlardan ilki yukarıda da adı geçen **Studios manastırı nosokomeionu'dur**. Erken Hristiyanlık döneminin Konstantinopolis manastırları arasında önemli bir yere sahip olan Studios Manastırının'da nosokomeionu'na ait kurallar typikonu'nda belirtilmiştir. Bu kurallara göre; yabancılar saygıyla karşılanıp ağırlanır ve bu yapıda üç hafta süre ile kalırlar. Buraya gelen kişilere kalacak yer verilmekle birlikte manastır kurallarını bozanlara cezada verilmektedir. Konuklar kaldıkları süre içerisinde diğer manastır halkı ile birlikte gündelik işlerde çalışmak zorundadırlar. (Volk, 1983'den aktaran: Erdoğan, 2009b: 81).

Görsel 3. Studios Manastırı ve Kilisesi (N. V. Artamonoff, 1937'den aktaran; Kaya, 2022).

Günümüzde İmrahor İlyas Bey Camii olarak bilinen yapının nosokomeion mimarisine dair elimizde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Başkent Konstantinopolis'te varlığını typikonu ile öğrendiğimiz ve bir manastır bünyesinde yer alan diğer yapı, **Konstantin Lips manastırı nosokomeion'udur**. Günümüzde Molla Fenari İsa Camii olarak bilinen yapı, kuzey ve güney kilise ile bir şapelden meydana gelmekteydi Ayrıca manastır kompleksi içerisinde bir de nosokomeion'un varlığını typikonun'dan öğrenmekteyiz. İlk haliyle X. yüzyılda yapılan manastır, sonraları VIII. Mikhael Palaiologos'un karısı ve İmparator II. Andronikos'un annesi Theodora Palaiologina tarafından 1284'e doğru bölümler eklenerek restore edilmiştir (Erdoğan, 2009b: 50; Eyice, 1958: 684). 1284 yılında ki ek yapılar içerisinde yer alan nosokomeion, on iki yataklı olup yalnızca kadınlara hizmet etmekte idi. Bu on iki yatağa ek olarak kısa süreli tedaviler içinde üç yatak daha eklendiği ve toplam on beş yatağa sahip olan bu nosokomeiona hekimlerin haftada bir geldiği bilinmektedir. Hekimler nosokomeiona yalnızca gündüzleri gelir ve devamlı kadroda yer almazdı. Bakım rahibeler tarafından üstlenilmişti (Eyice, 1958; Erdoğan, 2009b). Nosokomeion içerisinde yer alan görevliler typikon'da şu şekilde sıralanmaktadır; üç doktor, yönetici, altı asistan, bir din adamı, iki eczacı, bir aşçı ve çamaşırcı

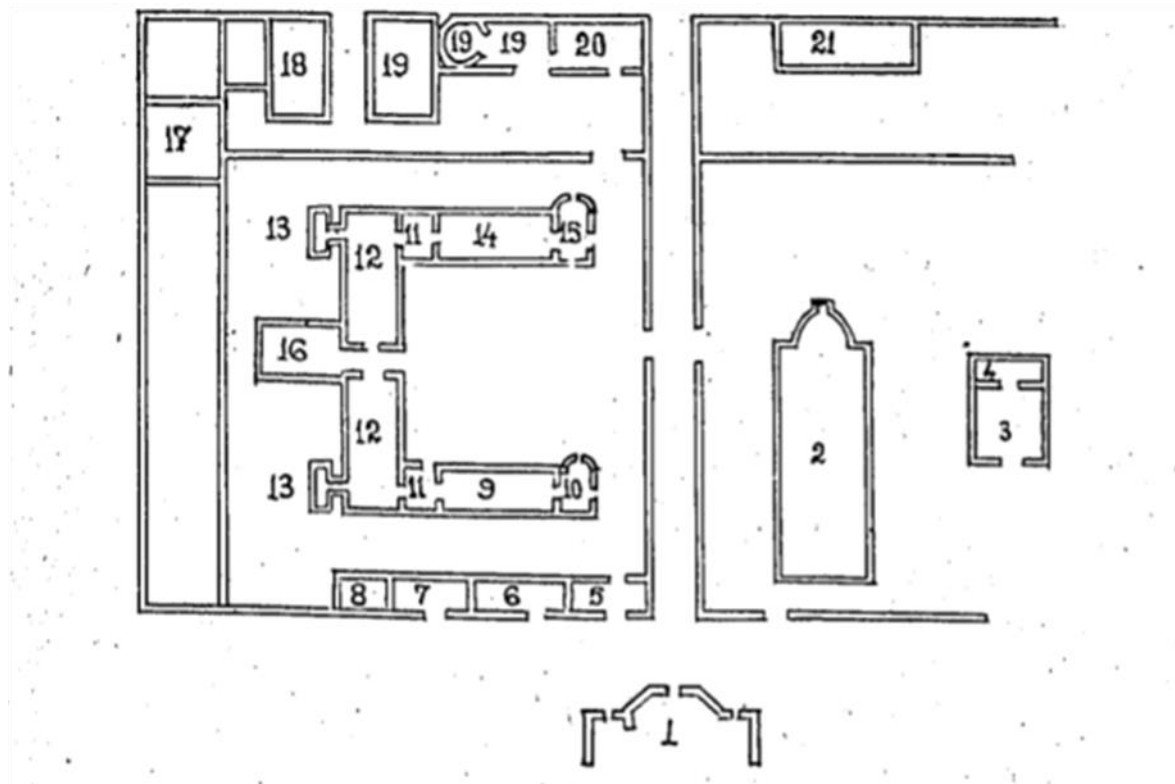
kadın ve cenazeci (Talbot, 2000: 1281). Bu durum Konstantin Lips manastırı nosokomeion'un yalnızca kadınlara hizmet verdiğini ve aktif hasta bakımının rahibelere verildiğini gösterir. Nosokomeion işleyişine dair sınırlı sayıdaki bilgilerini typikonu'ndan öğrendiğimiz sağlık kurumunun mimarisine dair herhangi bir iz bulunmamaktadır.

Görsel 4. Konstantin Lips Manastırı (Molla Fenari İsa Camii)

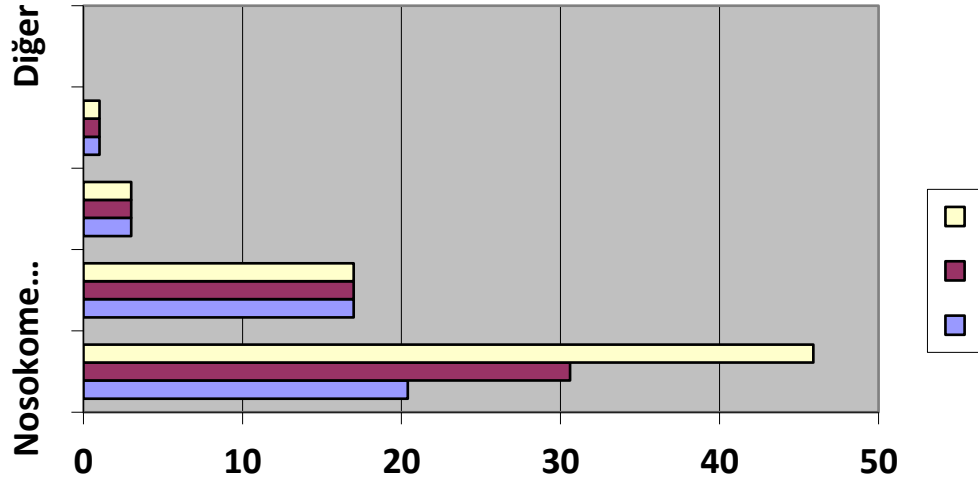
Manastır bünyesi içerisinde bulunan ve varlığını Typikonu yolu ile öğrendiğimiz Konstantinopolis'in en önemli sağlık kurumu **Pantokrator manastırı nosokomeionu** idi. Manastır kompleksi, imparator II.Ioannes Komnenos (1118-1143) ve karısı Eirene tarafından inşa ettirilmiştir. Manastır kompleksine ait 1136 tarihli typikon'da manastır içerisinde yer alan rahipler için konut, ksenodokhoion, tıp okulu, eczane, faklı birimlere ayrılmış bir nosokomeion, gerothropia ve hamamların varlığı bildirilmiştir (Gautier, 1974: 1-145). Pantokrator manastırı nosokomeion işleyişine dair Typikon'dan öğrendiğimiz diğer bilgiler şunlardır; göz, bağırsak, kırık, kırıklar ve diğer ciddi hastalığı olan kadın ve erkekli elli hastaya aitti. Yaralılar on, göz ve bağırsak hastaları sekiz, kadınların on iki, sıradan hastalar ise yirmi yatağı paylaşıyorlardı. Her koğuştta acil durumlar için ilave yatak ve yatalak hastalar içinse altı yatak daha bulunuyordu (Gautier, 1974: 9). Pantokrator manastırı nosokomeion hastalarına hekimlerle beraber asistanlarda bakmaktaydı. Erkek hastaların ayrı kadın hastaların ayrı hekim ve asistanları bulunuyordu. Hekim ve asistanların dışında fitık ameliyatları için görevlendirilmiş cerrahlarda bulunmaktaydı. Hekimlerin vardiyalı çalıştığı bilinir. Ayrıca ücret karşılığı çalışan bir baş eczacı ve beş asistan bulunurdu. Bunların yanı sıra; bir kahya, beş çamaşırcı kadın, bir kazancı,

iki aşçı, bir değirmeni çeviren atların bakıcısı ve hekimlerin binek atlarının seyisi, bir kapıcı, bir hesap uzmanı, erkek ve kadınlara mahsus şapelere birer rahibi, iki dua okuyucu, iki ekmeğe fırıncısı, dört mezarıcı, birer ölü rahibi, bir lağımçı, ve bir de değirmenci vardı (Eyice, 1986:8). Pantokrator manastırının nosokomeionu ve gerokomeionu birbirinden tamamen ayrıydı. Buradaki kişilere bakan altı kişilik personel yer almaktaydı. Pantokrator manastırının nosokomeionu ve gerokomeionlarda görev yapan personellerin maaş aldıkları da bilinmektedir. Bu sağlık tesisinde nosokomeion ve gerokomeion dışında bir de leproserie (cüzamname) bulunmaktaydı. Typikon’da bu yapı hakkında geniş bir bilgi yer almamaktadır. Yapının nosokomeion kısmının mimarisi hakkında Orlandos ve Codellas tarafından bir takım plan önerileri ortaya atılmıştır.

Görsel 5. Codellas’dan Pantokrator manastırının nosokomeionu tahmini planı. Numara ile belirtilen yerler sıra ile; 1- Pantokrator kilisesi, 2-Manastır, 3-Keşişlere ait revir, 4-Hamam, 5-Hekimler dairesi, 6-Poliklinik, 7-Eczane, 8-Ambar, 9-Cerrahi servis, 10-Erkekler hastalar için şapel, 11-Hamamlar, 12-Dahiliye servisi, 13-(Listede noksan), 14-Kadın servisi, 15-Kadın hastalar için şapel, 16- Ophthalmoloji servisi, 17-Psikiatri, 18-Ahır, 19-Fırın, 20-Mutfak, 21-Gerokomeion (Codellas’dan. aktaran: Uzluk ve Terzioğlu, 1969).

Günümüze sağlık kurumlarına dair herhangi bir biriminin ulaşmadığı bu yapı, typikon denilen yazılı belgeden öğrendiğimiz kadarıyla neredeyse günümüzdekiler gibi tam teçhizatlı bir hastane özelliği gösterir.

Görsel 6. Dönem kaynakları ve çağdaş araştırmalardan yola çıkılarak tespit edilen Bizans dönemi sağlık kurumlarının başkent Konstantinopolis'e yansımaları gösteren grafik.

3. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Hasta bedeni tedavi amacıyla ortaya çıkan sağlık kurumları yüzyıllar içerisinde değişiklik ve çeşitlilik göstermiştir. Bizans döneminde karşımıza çıkan sağlık kurumları bu değişim ve çeşitliliğin somut örneklerini barındırmaktadır. Pagan inancın terk edilip, Hristiyan öğretilerin hayatın içerisine girmesi Bizans döneminin her alanını olduğu gibi tıp alanını da etkilemiştir. Özellikle sağlık kurumlarının şekillenmesi bu etkinin kaçınılmaz örneğidir. Yeni dinin getirdiği philanthropik anlayış, Bizans döneminde sağlık kurumları içerisinde sıklıkla karşımıza çıkan hastane ve hayır kurumu kavramlarının çoğu kez iç içe geçtiğini gösterir. Araştırmacılar bu noktada ortak bir görüş bildirmemektedir. Bu durum başkent Konstantinopolis sağlık kurumlarında kendini göstermiştir. Bizans dönemi sağlık kurumlarının başkent Konstantinopolis'e olan yansımaları dönem kaynakları ve çağdaş kaynaklar göz önünde bulundurularak tespit etmeye çalıştık. Buna göre; 17 tane ksenon veya nosokomeion yapısı, 3 tane gerokomeion, 3 tane leproserie, 1 tane ksenodocheion tespit ettik. Bu yapıları kendi içerisinde günümüze ulaşmamış varlığını yalnızca kaynaklar yoluyla bildiğimiz 12, bir manastır bünyesinde yer alan 3, günümüze kalıntıları ulaşmış 1, varlığını tipikonu yoluyla bildiğimiz hem de bir manastır bünyesinde yer alan 3 adet olmak üzere bir gruplandırmaya gittik. Bizans dönemi sağlık kurumları arasında yer alan nosocomim, ksenodocheion pestiferorum ve brephotrapium gibi yapıların Konstantinopolis sağlık kurumlarını ele alan kaynaklarda bulunmaması ilginçtir. Başkent kalabalık nüfusuna oranla bu denli az sağlık kurumu isminin geçmesi de önemlidir. Başkentte çalışmamızda yer verdiğimiz sağlık kurumlarının ihtiyaca ne denli cevap verdiği konusu tartışmalıdır. Örneğin en basit çıkarımla salgın hastalıklarla sık sık baş etmek zorunda kalan bu kentin leproserie dışında ksenodocheion pestiferorum denilen bir veya daha fazla vebalılar evini barındırması kaçınılmazdır.

Konstantinopolis sağlık kurumlarına dair bir diğer önemli problem ise bu kurumların işleyiş ve mimarisine dairdir. Yalnızca üç örnek Studios manastırı, Konstantin Lips manastırı ve Pantokrator manastırı bünyesinde yer alan sağlık kurumlarının işleyiş tarzına dair tipikonları, aracılığıyla öğrendiğimiz bir takım bilgiler mevcut. Bu bilgileri Konstantinopolis sağlık kurumlarının geneline mal etmek yersiz ve anlamsız olacaktır. Öte yandan benzer bir durum bu yapıların mimarileri için de geçerlidir. Yalnızca Pantokrator manastırı nosokomeiona ait plan önerileri üzerinden genel bir değerlendirme yapmak doğru olmayacaktır. Görüldüğü üzere, Bizans dönemi sağlık kurumları ve bu kurumların imparatorluk başkentine olan yansımaları hakkında tam anlamıyla bir profil çizmekten kaçınmak gerekiyor. İleride yapılacak olan detaylı kaynak ve alan çalışmaları bizlere bu konuda daha yeni ufuklar açacaktır.

KAYNAKÇA

- Bennett, D., *Medicine and Pharmacy in Byzantine Hospitals. A Study of the Extant Fornularies*, Routledge and Taylor Francis Group/ Londra and New York, 2017.
- Crislip, A.T., *From Monastery to Hospital*, The University of Michigan Press/ Ann Arbor, 2005.
- Erdoğan, E.G., Ödekan, A., Necipoğlu, N., II. Andronikos Dönemi Konstantinopolis Manastırlar'ında Philanthropia, *İtü Sosyal Bilimler Dergisi*, Aralık, 6, 2, 2009a.
- Erdoğan, E.G., II. Andronikos Dönemi Konstantinopolis Manastırlarının Toplumla İlişkisi ve Philanthropia Kavramı (1282-328), Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009b.
- Eyice, S., *Bizans Devrinde İstanbul'da Tababet, Hekimler ve Sağlık Tesisleri*, İsmail Akgün Matbaası/ İstanbul, 1958.
- Eyice, S., Bizans Hastanelerine Dair, *Taç Mecmuası*, Eylül, 1,3, 1986.
- Ferngren, G. B., *Medicine and Helth Care in Early Christianity*, The Johns Hopkins University/ Boltimore, 2009.
- Gautier, P., Le Typikon du Christ Sauveur Pantocrator, *REB*, 32, 1974.
- Kapsambellis, D., *Invention Or Evolution In The Provision Of Health Care in Late Antiquity In The Eastern Roman Empire The Case Of The Hospital*, Yüksek Lisans Tezi, University of Wales, Trinity Saint David, 2011.
- Kaya, İlkül., Bizans'ın Kapalı Kapılar Ardındaki Yitik Mirası: Studios Manastırı ve Kilisesi, *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, Ocak-Şubat, 84, 2022.
- Miller, T. S., Byzantine Hospitals, *DOP*, 38, 1984.
- Miller, T.S., *The Birth of the Hospital in the Byzantine Empire*, The Johns Hopkins University Press/ Baltimore and London, 1997.
- Miller, T.S., *Tıbbi Düşünce ve Uygulama, Bizans'ın Entelektüel Tarihi*, YKY/İstanbul, 2021.
- Nutton, V., *Ancient Medicine*, Routledge/ New York, 2004.
- Talbot, A.M., *Byzantine Monastic Foundation Documents*. DOP/ Washington, 2000.
- Uzluk, F., Terzioğlu, A., İlk Hristiyan Hastaneleri ve Sağlık Tesisleri., Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası, XXII , III, 1969.

ON DOKUZUNCU YÜZYIL OSMANLI KEFALET KAYITLARININ AĞ ANALİZİ

Dr. Kazım BAYCAR

Yıldız Teknik Üniversitesi, 0000-0002-6420-7559

Doc. Dr. Yasemin Asu ÇIRPICI

Marmara Üniversitesi, - 0000-0003-0483-2907

ÖZET

Tanzimat dönemi, Osmanlı İmparatorluğu'nun modern kurumlarını ve bürokrasisini oluşturma gayreti içerisine girdiği bir süreci ifade etmektedir. Bu süreçte imparatorluk, devlet ile toplumu oluşturan bireylerin arasına giren yerel otoriteleri elimine ederek güçlü bir merkezi yapı ortaya çıkarmayı hedeflemiştir. Bu hedef doğrultusunda devlet kurumları imparatorluk tebaasıyla doğrudan bir temas içinde olmuştur. İmparatorluk otoritesine kimi zaman meydan okuyan bu yerel güçlerin üstesinden gelen devlet, halkın tümüne hâkim olabilmek adına askerlik ve vergi sayımlarını doğrudan kendisi üstlenmiştir. Bu süreçte olası suistimalleri ortadan kaldırmak için de bireyleri birbirine kefil kılmış ve neticede tüm bireyleri kendisine tabi olmasını sağlamıştır. Bu çalışma, transkripsiyonu yapılmış kefalet defterinden hareketle Osmanlı imparatorluğunun merkezileşme hedefinin gerçekleşip gerçekleşmediğini ağ (*network*) analiz yöntemini kullanarak sorgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tanzimat Dönemi, Merkezileşme, Kefalet Kayıtları, Ağ Analizi

THE NETWORK ANALYSIS OF OTTOMAN OTTOMAN SURETYSHIP RECORDS IN THE NINETEENTH CENTURY

ABSTRACT

“Tanzimat Era” refers to a period when Ottoman Empire endeavoured to generate its modern institutions and bureaucracy. In this process the Empire's main aim was to establish a strong central authority by eliminating the local authorities between state and the individuals. In line of this goal, the state gets in direct touch with the individuals with no intermediary. The state first overcame the powers which challenged its authority then to establish its true sovereignty over all population it started to hold conscriptions and tax registration itself. In this process to avoid possible abuses, it established a suretyship system in which every single individual was surety of the other and thereby everyone became bound to the state. Using network analysis

methodology, this study questions whether centralization project of the Ottoman Empire was achieved, relying on the suretyship record that had already transcribed.

Keywords: Tanzimat Era, Centralization, Suretyship Records, Network Analysis

1. GİRİŞ

On dokuzuncu yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu'nda en radikal değişim ve dönüşümlerinin yaşandığı yüzyıldır. Kendisinden önceki yüzyılda başlayan ıslahat hareketleri Tanzimat'ın ilanı ile nitelikli bir program haline gelmiştir. Osmanlı düzenindeki dönüşüm hareketleri en temelde toplum ile devlet arasındaki aracı pozisyonları kaldırmayı öngörmekte ve bu yönüyle devletin yönetilen halka doğrudan temasını amaçlayan bir modern bürokratik devleti hedeflemekteydi. Bu çalışma imparatorluğun modernleşme sürecinde modern bürokratik devlet kurma adımlarından biri olan kefalet sistemini irdelemekte ve bu sistemin resmi kayıtlarından hareketle devlet-birey doğrudan temasını öngören hedefin gerçekleşip gerçekleşmediğini sorgulamaktadır. Bunu yaparken modern iktisat disiplininin bir süredir kullandığı, ekonomi tarihçilerinin ise gündemine yeni gelmeye başlayan ağ analizi (*network analysis*) yöntemini kullanmaktadır.

Esasen modern bürokratik devlet kurma hedefi doğrultusunda devletin bireye doğrudan temasını gerektiren üç alan söz konusuydu. Bunlardan ilki vergilerin toplanması, ikincisi zorunlu askerlik hizmeti, üçüncüsü ise kamu düzenini sağlayacak asayiş meselesiydi. Modernleşme öncesi dönemde vergiler büyük ölçüde mültezim ismi verilen yerel boyutta nüfuzlu insanlar tarafından ihale usulü ile toplanırdı. Bir süre sonra bu düzenin devlet yapısı içerisinde verimsizliğe neden olduğunun fark edilmesi ve mültezimlerin bu düzen içinde kamu otoritesini sarsacak tutumlar sergilemesi neticesinde Tanzimat ile birlikte ortadan kaldırılmış, devlet vergileri toplama işini kendisi üstlenmişti. İkinci olarak zorunlu askerlik hizmetinin uygulamaya konması, modern bürokratik düzene geçişin ve ülke güvenliğinin bütünüyle sağlamanın bir anahtarı olarak görülmekteydi. Önceleri askerlik hizmeti sadece Müslümanların yerine getirdiği bir mükellefiyet iken modern dönemde Gayrimüslimler de askere alınmaya başlanmıştı. Son olarak coğrafi anlamda devasa ölçeğe sahip imparatorluğun asayişini sağlamak konusu devletin tekelinde olmadığı müddetçe bürokratik düzenin yerleşemeyeceği açıktı.

Toplumun çeşitli katmalarına mensup insanları eşitleyen yeni uygulamalar ile modern bürokratik rejime geçiş süreci, anlaşılan alışkanlıklarını terk edemeyen ve bundan tedirginlik duyan toplumun belli kesimlerinde endişe yaratmıştı. Öyle ki imparatorluğun pek çok

bölgesinde zorunlu askerlikten ve vergiden kaçış anlamına gelecek ihbarlar imparatorluk merkezine ulaşmıştı. Osmanlı Devleti de vergileri doğrudan tespit edip toplayacak, askeri celpleri gerçekleştirecek ve imparatorluk sathında asayişi sağlayacak devlet kapasitesine sahip olmaktan çok uzaktı. Günün sonunda Tanzimat uygulamalarının bir kısmından vazgeçilecekti. Bununla birlikte projenin tasarlanış ve ilk işleyiş yıllarında ortaya konan pratikleri içeren arşiv malzemeleri bizlere Osmanlı toplumu hakkında çeşitli çıkarımlar yapmamızı sağlayacak çalışmalara kaynaklık oluşturdu.

Tanzimat reformlarının başarıyla uygulanacağı düşünüldeği dönemde Devlet yukarıda değindiğimiz gibi kendi kapasitesini aşan yönetim süreci içinde sui-istimalleri önlemek, toplumsal vazifelerin yerine getirilmesini saptamak ve toplum içerisinde bir otokontrol oluşturmak adına kefalet sistemini getirmişti. (ÇELİK:2014,28-29) Buna göre imparatorluğun her bir yerleşim bölgesinde oturan erkek bireylere bir başka erkek kişi kefil olacaktı. Vergi ya da askerlik hizmetinden kaçma ya da olası bir cürüm durumunda suçluyu yakalama ve adalete teslim etme sorumluluğu o kişinin kefiline aitti. Herkesin bir kefil olması gerekiyordu. Kefiller ve kefil olunanlar kefalet defterlerine kaydedilerek, günü geldiğinde başvurulmak üzere saklanıyordu. (ÇADIRCI:2007,133-151) Anlaşılan devlet kendi asayişini sağlayacak kolluk kuvvetlerinin güçlü olmadığı, imparatorluğun geniş coğrafyasının her yerine ulaşacak teknik donanımlarının bulunmadığı bir dönemde kişiler arasında bir kontrol mekanizması geliştirilmesini rasyonel bir yöntem olarak benimsemişti.

Kefalet sistemi esasında modernleşme sürecinin ortaya koyduğu yeni bir uygulama değildi. Daha erken yüzyıllarda çeşitli saiklerle bu yöntemin kullanıldığı ve benzer defterlerin tutulduğunu görmekteyiz. Literatürden edindiğimiz bilgilere göre şahsa kefalet uygulamasının geçmişte Celali İsyanlarına ve bunların bir neticesi olan Büyük Kaçgun'a kadar uzanır. İsyanlar sırasında kaybolan kamu otoritesini yeniden sağlamak, devletin mücrim olarak tanımladığı kişileri tespit etmek ve olası kalkışmaları önlemek adına kişilerin birbirine kefil tutulması öngörülmüştür. Bu dönemde şahıslara kefil olanların tümüne Kethüda kefil olmakta, toplumun önde geleni olarak Müslüman ahalide İmam, Hristiyan ahalide ise Papaz pozisyonundaki kişiler herkese birden kefil olmaktadır. (UYSAL:2007,3-7) Tanzimat öncesinde şahsa kefalet dışında farklı bir kefalet türü olan mala kefalet üzerine sözleşmeler mahkeme kayıtlarında ve kefalet defterlerinde yer almaktadır. (BURSALI:2010) (BİLGİN:2014).

Tanzimat öncesi kefalet sisteminin örneklerinden bir diğerine de III. Selim döneminde rastlamaktayız. 1782 yılından itibaren İstanbul'da tutulan kefalet defterleri Kırılı ve Başaran'a göre birer nüfus yoklaması niteliğindedir. Bu defterlerde İstanbul'a kaçak girişleri önlemek adına han ve bekar odaları ile medrese talebelerinin kayıtları tutulmaktaydı. Bunun haricinde

İstanbul'un sur içi ve sur dışında bulunan bölgelerinde bulunan dükkan, bağ ve bahçeler ile kayıklar, hamallar ve sakalar da bu defterlere kaydedilmişlerdir. (KIRLI ve BAŞARAN:2012,7-20) Esnafar arasında kefalet örnekleri üzerine literatürde nitelikli çalışmalara rastlamak mümkündür. (TURNA: 2008).

Tanzimat Dönemi için yapılan çalışmalarda da görece daha az olduğu dikkat çekmektedir. Kefalet üzerine yapılan önemli çalışmaların hukuk disiplini çerçevesinde yapılması önemli birer katkı olarak ortaya çıkmaktadır. Tanzimat sonrasında Mecellenin bir parçası olarak ortaya çıkan “Kitabu'l Kefalet” tüm süreçlerin toparlayıcısı ve standartlaştırıcısı olmuştur. (UYSAL:2007: 12)

2. KEFALET KAYITLARI ÜZERİNDEN AĞ ANALİZİ: KAYNAK ve YÖNTEM

Bu çalışma mevcut literatür ve tarihsel süreci dikkate alarak kefalet sistemi uygulamalarından hareketle Tanzimat reformlarının imparatorluk merkezi İstanbul'dan uzak bir bölgede ne ölçüde uygulanabildiğini irdelemektedir. Analizimizde veri tabanı olarak Oktay BOZAN tarafından transkripsiyonu yapılmış olan Çüngüş'ün kefalet kayıtları kullanılmıştır. (BOZAN:2021). Bu kayıtlar Ferman'ın yayımlanmasından yedi yıl sonra tutulmuştur. Kayıtlarda Müslüman ve Gayrimüslim mahallede ve köylerde yer alan şahıslar ve onlara kefil olanlar birlikte not edilmiştir.

Mevcut kaynaktan hareketle Müslüman köyler arasında nüfusu en fazla olan Mansuran, Ermiye ve Keydan seçilirken, gayrimüslim mahallelerden Keşiş Kalyo, Keşiş Evanes ve Keşiş Nikoğos, aynı gerekçe ile çalışmaya konu edilmiştir. Söz konusu üç Müslüman köyünden 573 kişi, gayrimüslim 3 mahalleden de 770 olmak üzere toplamda 1343 bireyin kefalet kaydı kullanılmıştır. Yerleşim birimlerine ait bu kayıtları bir paket programa (Gephi) aktararak ağ analizimiz için işlenebilir bir malzeme haline getirilmiştir.

Ağ analizimizin neticesinde ortaya çıkan örüntülerde var olan daireler kefil olan ya da kefil olunan her bir bireye işaret etmektedir. Kefil olduğu kişi sayısına göre dairelerin çapları genişlemekte ve rengi de şekillenmektedir. Verileri ayrıntılı biçimde incelediğimizde mahallelerin çoğunda babaların genellikle çocuklarına ve yeğenlerine, kimi zaman komşularına kefil olduklarını, gözlemlemekteyiz. Bunun dışında bir-iki örnekte çok sayıda kişinin peşi sıra birbirine kefil olduğu, kefalet zincirindeki son kişinin de ilk kişiye kefil olmak suretiyle bir çeşit kefalet halkası oluşturduğu durumların da ortaya çıktığını görmekteyiz.

3. BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

On dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında, Tanzimat'ın ilanının hemen ardından toplum ve devlet arasındaki aracı sınıfın ortadan kalkıp kalmadığını tespit etmek amacıyla uyguladığımız ağ analizi çarpıcı sonuçlar vermektedir.

Her şeyden önce dini aidiyet fark etmeksizin bütün mahalle ve köylerde kefaletin tek bir kişi etrafında kümelenmemiş olması fermanın öngördüğü hedefe en azından şekilsel olarak ulaşıldığını göstermektedir. Gerek Müslüman gerek Gayrimüslim mahallelerin genelini görsel olarak değerlendirdiğimizde Müslüman mahallelerde, yerleşim yeri bazında insanlar arası kefalet irtibatının sıkı bir biçimde geliştiğini gösterir zincirlerin varlığını gözlemlemekteyiz (Çizelge1). Bir başka ifade ile akrabalar akrabalara, komşular komşulara kefil olmaktadır. Gayrimüslim üç mahallede ise genel görüntü farklı olmayıp, kefalet ilişkilerinde Müslümanlara oranla bir miktar kopukluklar gözlemlendiğini ifade etmek mümkündür. Yine de bu kopuklukların mahalle ve köy ayırımından kaynaklanabileceğini düşündüğümüzde dikkate değer bir fark olmadığı sonucuna varabiliriz.

Müslüman ve Gayrimüslim yerleşim bölgelerin ağ mimarisinde anlamlı bir farklı olmaması başlı başına anlamlı bir durumu ifade etmektedir. Nitekim reform paketi devletin bütün vatandaşlarına eşit şekilde davranacağını, adaletli olacağını, herkesin güvenliğini sağlayacağını vadetmiş; buna karşılık, tebaasının da din farkı gözetmeksizin devlete karşı sorumluluğunun da aynı olacağını ilan etmişti. Gayrimüslimlerin Tanzimat'ın ilanına kadar Müslümanlardan farklı sorunluluklara sahip oldukları, farklı kanunlara tabi oldukları ve ekonominin farklı sektörlerinde yer aldıkları düşünüldüğünde, reform sürecine bu kadar ani bir şekilde uyum sağlayabilmelerini gözlemlemek hayli dikkat çekicidir.

Tabii bu noktada aklımıza şu soru gelmektedir. Müslüman ve Gayrimüslimler arasındaki görünümdeki benzerliğin nedeni kimin kime kefil olacağının şahıslarca değil de devlet tarafından belirlenmiş olmasından kaynaklanıyor olabilir miydi? Ancak böylesi bir durum her iki dini gruplara ait yerleşim birimlerinde yer alan bireysel, bağımsız 4-5 kişilik bağların varlığını açıklamakta yetersiz kalıyor.

Elde ettiğimiz network haritalarından çıkardığımız ikinci önemli sonuç Müslümanlar arasında tek bir kişinin kefil olduğu maksimum insan sayısının gayri Müslimlere oranla daha az olduğudur (Çizelge2). Buna paralel olarak Gayrimüslimler arasında birden çok sayıda kişiye kefil olan bireylerin sayısının, Müslümanlardan daha fazla olduğunu da görmekteyiz. Bu noktada söz konusu örüntüyü tarihsel bağlamı ile değerlendirdiğimizde karşımıza birkaç olasılık çıkmaktadır. Örneğin mevcut durum Müslüman bireyler arasında kişisel servet ve

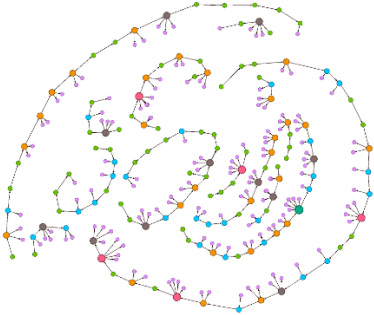
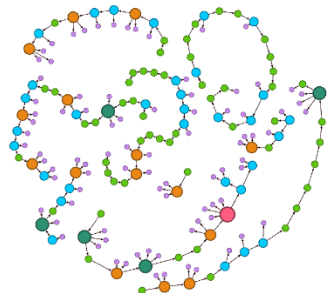

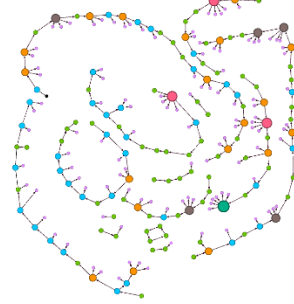
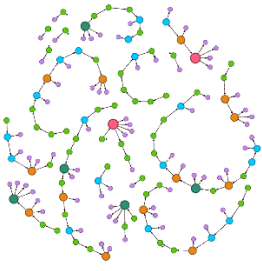
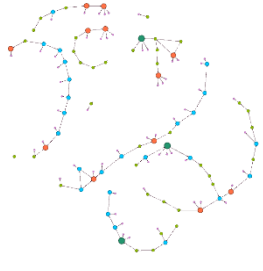
gelirin gayrimüslimlere görece daha düşük olduğu varsayımına bağlanabilir. Bu varsayım iktisat tarihi kapsamında bölge özelinde yapılacak yeni çalışmalar ile doğrulanabilir veya yanlışlanabilir. Ayrıca her bir hane halkı reisinin kendi çocuklarına ve akrabalarına kefil olduğu düşünüldüğünde mevcut görüntünün Gayrimüslim hane halkı genişliğinin Müslümanlara görece daha fazla olabileceği çıkarımını ortaya çıkarır ki bu da ancak bundan sonra yapılacak çalışmalar ile tespit edilebilir. Neticenin böyle çıkmasındaki olası bir diğer neden yerleşim biriminin mahalle ya da köy olmasına göre değişiklik göstermesinden kaynaklanıyor olabilir. Bu noktada seçilen örnekleme Müslümanların bulunduğu yerlerin tümünün köy, Hristiyanların ise mahallelerde yerleşik olduğunu görmekteyiz. Bu doğrultuda Müslümanların yerleşim bölgelerindeki toplam nüfus tabii olarak Gayrimüslimlerden geride kalmaktadır ve bu da kefalet ağlarını şekillenmesinde etkili olmaktadır.

4. GENEL DEĞERLENDİRME

İmparatorluğun küçük bir bölgesinden elde ettiğimiz mütevazi bir veri setinden hareketle Osmanlı'nın modernleşme sürecinde Tanzimat'ın öngördüğü değişikliğin merkezden çok uzak bir bölgede gözlemlemekle birlikte, bu durumun Osmanlı'nın bütün coğrafyasını temsil gücüne sahip olduğunu iddia etmek henüz imkân dâhilinde değildir. Çalışmamızın bu erken evresinde elde ettiğimiz sonuçları test edebilmek adına farklı vilayetlerden, çeşitli köy, mahalle ve (bir dönem için) kazalardan rassal olarak seçeceğimiz örneklemler ile elde edilecek daha geniş bir veri kümesi ile bu çalışma modelimizin yeniden ortaya konması gerekmektedir. Tabii olarak bu veri kümesi farklı dini ve iktisadi arka planı olan bireyleri de içermesi erişeceği sonuçlar açısından daha ikna edici olacaktır.

Kongre tebliği sınırları içinde kalan çalışmamızda ulaştığımız her sonuç beraberinde farklı soruları tetiklemektedir. Farklı dini mensubiyete sahip ahali arasında kefalet ağları bakımından bir farklılık olup olmadığı, bir kişinin kefil olduğu kişi sayısının belirlenmesinde hangi toplumsal etmenin rol oynadığı, kefalet bağları oluşturulurken devletin burada ne ölçüde müdahil olduğu, farklı coğrafyalardaki uygulamaların ne ölçüde birbirinden farklılaştığı, bundan sonra yapacağımız çalışmalarda dikkate alacağımız hususlar olacaktır.

Çizelge 1. Çüngüş'te Seçili Altı Yerleşim Biriminde Ağ Analiz Figürleri

Hristiyan Mahalleler	Müslüman Köyler
<p>Keşiş Nikoğos Mahallesi</p> 	<p>Keydan Köyü</p>
<p>Keşiş Evanes Mahallesi</p> 	<p>Ermiyeye Köyü</p>
<p>Keşiş Kalıyo Mahallesi</p> 	<p>Mansuran Köyü</p>

Kaynak: Oktay BOZAN; *1262-1846 Tarihli Kefalet Defterine Göre Çüngüş*, Çizgi Yayınları, İstanbul 2021.
Kitapta yer alan veriler işlenerek hazırlanmıştır.

Çizelge 2. Çüngüş'te Seçili Altı Yerleşim Biriminde Nüfus ve Kefalet Verileri

Yerleşim Birimleri	Toplam Nüfus	Dini Aidiyet	Bir kişinin kefil olduğu maksimum kişi sayısı
Ermîye Köyü	241	Müslüman	6
Mansuran Köyü	141	Müslüman	4
Keydan Köyü	190	Müslüman	5
Keşîş Kalyo Mahallesi	166	Hristiyan	5
Keşîş Evanes Mahallesi	326	Hristiyan	10
Keşîş Nikoğos Mahallesi	278	Hristiyan	6

Kaynak: Oktay BOZAN; *1262-1846 Tarihli Kefalet Defterine Göre Çüngüş*, Çizgi Yayınları, İstanbul 2021. Kitapta yer alan veriler işlenerek hazırlanmıştır.

KAYNAKÇA

Bilgin., Arif. *Kefalet Defterlerine Göre XVIII. Yüzyıl Sonlarında Üsküdar'da Gıda Maddesi Üreten-Satan Esnaf*, Uluslararası Üsküdar Sempozyumu VIII, Bildiriler Kitabı II, Kasım 2014.

Bozan, Oktay., “1258-2842 Tarihli Çüngüş Kefalet Defterlerine Göre Çüngüş Kazasının Sosyal ve Ekonomik Durumu”, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.XIII, S.I, Diyarbakır 2021.

Bozan, Oktay., *1262-1846 Tarihli Kefalet Defterine Göre Çüngüş*, Çizgi Yayınları, İstanbul 2021.

Bursalı, Osman Safa., *Galata ve İstanbul Mahkemelerinde Kefalet Sözleşmesinin Görünümleri 1791-1795*, Türk Hukuk Tarih Araştırmaları, S.IX, 2010, s.37-87.

Çadircı, Musa., *Tanzimat Sürecinde Türkiye: Ülke Yönetimi*, İmge Yayınları, 2007.

Çelik, Şenay., “1261-1845 Tarihli Harput Kefalet Defterleri ve Bu Defterlere Göre XIX. Yüzyılın Ortalarında Harput Şehri”, Fırat Üniversitesi Harput Araştırmalar Dergisi, C.I, S.I, Elazığ 2014.

Ertuğrul, Hüseyin Necmettin., “Osmanlı Kefalet Sistemi ve 1792 Tarihli Bir Kefalet Defterine Göre Boğaziçi”, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 2000.

Kırlı, Cengiz. Başaran, Betül., “18. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı Esnafı, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Esnaf ve Ticaret”, (ed.) Fatmagül Demirel (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları), s.7-20, 2011.

Kırlı, Cengiz., “Devlet ve İstatistik: Esnaf Kefalet Devletleri Işığında III. Selim İktidarı,” Seyfi Kenan, *Nizâm-ı Kadim'den Nizâm-ı Cedid'e III. Selim ve Dönemi*, (ed.), İslam Yayınları, 2010.

Özcan, Tahsin., “*Osmanlı Mahallesi Sosyal Kontrol ve Kefalet Sistemi*”, Marife Dini Araştırmalar Dergisi, C.I, S.I, 2001, s.129-151.

Saydam, Abdullah., *Kamu Hizmeti Yaptırma ve Suç Önleme Yöntemi Olarak Osmanlılarda Kefalet Usulü*, Tarih ve Toplum Dergisi, S.CLXIV, 1997, s.4-12.

Turna, Nalan., *Pandemonium and Order: Suretyship, Surveillance, and Taxation in Early Nineteenth-Century İstanbul*, New Perspectives on Turkey, s.167-189, 2008.

Uysal, Osman., *XIX. Yüzyılda Osmanlı'da İç Güvenlik ve Asayiş Temini Açısından Kefalet Sistemi*, F.E.F. Karesi Tarih Kulübü Bülteni, Balıkesir Üniversitesi, 2007/1.

YEREL GASTRONOMİ KÜLTÜREL ANALİZİ: ÇAYBAŞI ÖRNEĞİ

Ayşegül EKER

Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Ana Bilim Dalı,
ORCID ID: 0000-0003-3678-7127

Doç. Dr. Üzeyir KEMENT

Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Ana Bilim Dalı,
, ORCID ID: 0000-0002-3190-9079

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet KABACIK

Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Ana Bilim Dalı,
, ORCID ID: 0000-0002-3772-2950

Dr. Öğr. Üyesi Faruk YÜKSEL

Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gastronomi ve Mutfak Sanatları Ana Bilim Dalı,
, ORCID ID: 0000-0002-4724-0007

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Ordu ili Çaybaşı bölgesinin gastronomik kimliğinin araştırılmasıdır. Bu bağlamda Çaybaşı bölgesinde yaşamış beş kişi ile görüşülmüştür. Nitel araştırma yöntemi kullanılmış, toplanan veriler Maxqda analiz programı kullanılarak analiz edilmiş ve içerik analizi yapılmıştır. İçerik analizi yapılırken temalar ve alt temalar oluşturulmuştur. Öğünler, kutsal günler, eğlence amaçlı etkinlikler, sofrada adabı, araç ve gereçler, gelenek ve görenekler altında altı ana tema oluşturulmuştur. Temaların kodlanması sonunda en fazla kodlanan kelimeler yemek, sofrada, çorba, misafir, pilav, mısır ve keşkek olmuştur. Sabah kahvaltısında peynir, yumurta, çay ve su böreği tüketilmektedir. Kutsal günlerle ilgili olarak paklu ve baklavanın bayramlarda sıklıkla tüketildiği, etin kesilip bölünen kısmının daha çok kavurma yapıldığı tespit edilmiştir. Alınan bir diğer bilgi de mevlit okutma geleneği her alanda mevcuttur. Sofralarda belirli kurallara uyulduğu ve örneğin sofranın hazırlanmasında ve sofrada etrafında oluşan kültürde kadın figürünün ön planda olduğu söylenebilmektedir. Gelenek ve görenekler bölümünde nişan, düğün, sünnet, seyahat, emzirme, cenaze, asker uğurlama ve doğum ile ilgili gelenekler incelenmiştir. Ayrıca elde edilen sonuçlar desteklenerek akademi, literatür ve sektöre önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Yerel mutfak, Gastronomi, Ordu, Çaybaşı, Kültür analizi.

CULTURAL ANALYSIS OF LOCAL GASTRONOMY: CAYBASIS CASE

ABSTRACT

The aim of this study is to investigate the gastronomic identity of the Çaybaşı region of Ordu province. In this context, five people who lived in the Çaybaşı region were interviewed. Qualitative research method was used, collected data were analyzed using Maxqda analysis program and content analysis was made. While conducting content analysis, themes and sub-themes were created. Six main themes were formed under the meals, holy days, recreational

activities, table manners, tools and equipment, traditions and customs. At the end of the coding of the themes, the most coded words were food, table, soup, guest, rice, corn and keskek. In the morning, cheese, eggs, tea and water pastry are consumed. Regarding the holy days, it has been determined that paklu and baklava are consumed frequently during the holidays, and the part of the meat that is cut and divided is mostly roasted. Another information received is that the tradition of reciting mawlid is present in every field. It can be said that certain rules are followed at the tables and the female figure is at the forefront, for example, in the preparation of the table and in the culture formed around the table. In the section of traditions and customs, traditions related to engagement, wedding, circumcision, travel, breastfeeding, funeral, sending off soldiers and birth were examined. In addition, the results obtained were supported and suggestions were made to academia, literature and the sector.

Key words: Local cuisine, Gastronomy, Ordu, Çaybaşı, Cultural analysis.

1. GİRİŞ

Son yıllarda gastronomi turizmi ekonomik olarak önem kazanmıştır. Yerel yemek ulusal, bölgesel ve kişisel kimliği ifade etmektedir ve bir destinasyonun imajını geliştirebilir niteliktedir (Choe & Kim, 2018). Yöresel yemek yenerek elde edilen kültürel deneyimler, gezi bittikten çok sonra da destinasyona dair kalıcı bir izlenim bırakmaktadır (Silkes vd., 2013). Yöresel yemek, sıklıkla sadece turizm destinasyonlarını simgelemekle kalmayan, aynı zamanda yerel geleneksel kültürü canlı bir şekilde gösteren otantik ürünler olarak tanımlanmaktadır (Sims, 2009). Nesilden nesile aktarılan yöresel yemekler, yerel halkın yaşam tarzının ve kültürel ruhunun yoğunlaştırılmış bir temsili olarak da değerlendirilebilir. Bu nedenle, yerel yemek ve mutfak, destinasyonların sosyal ve ekonomik gelişimini desteklemek için stratejik araçlar olarak görülmüştür (Baldacchino, 2015).

Yerel gıdaların kırsal sürdürülebilirlik için önemine rağmen, turistlerin gıda tüketimi genellikle hem zorunlu hem de sembolik yönleri olan bir tür paradoks olarak kabul edilmektedir (Mak, 2012). Zorunlu yön, insanların seyahat ederken yemek yemesi gerektiği anlamına gelirken, sembolik yön, yalnızca duyuşal zevk almayı değil, aynı zamanda yerel kültürü keşfetmeyi ve özgünlük arayışını içermektedir. Ellis vd. (2018) gastronomi turizminin ne olduğu sorusuna cevap veren yayınlarında, yemek yemenin bir tür kültürel deneyim olduğuna ve özgünlüğün çok önemli olduğuna dikkat çekmektedirler. Yerel gastronomi kültürü, somut olmayan yöresel kültür bileşenlerinin, günümüzde turizm amacıyla kullanılan önemli değerlerinden birisidir ve dünya üzerinde çeşitli kültürler yaratan toplumların, yaşam, geçmiş ve kültür üçlüsünü aydınlatmaktadır. Kültürel çeşitliliğin devamlılığı adına uluslararası örgütler yerel gastronomiye ait varlıkları tescillemekte ve koruma altına almaktadır (Çağlı, 2012).

Türk mutfağı incelendiğinde bölgeler arası farklılıklar olduğu görülmüştür. Bu durum yöresel mutfakların gelişmesine ortam hazırlamıştır. Karadeniz mutfağı, Türk mutfağının bölgesel mutfaklarından birisidir (Baran ve Batman 2013). Birçok kentinde şelale, yayla gibi doğal güzellikler bulunmaktadır. Bu nedenle doğa temelli turistik etkinlikler bakımından önemli bir merkez halindedir. Bunlara ilaveten doğanın ve tarihin Karadeniz bünyesindeki birleşimi, bölgenin turizm potansiyelini bir hayli yükseltmiştir (Kement ve Gökçe, 2020). Ordu ili, Karadeniz Bölgesi'nin orta kesimlerinde bulunan ve Karadeniz'e kıyısı olan bir şehirdir.

İlçelerinin coğrafi olarak konum farklılıkları sebebiyle de yiyecek ve içecek kültürü bakımından farklılıklar mevcuttur. Dolayısıyla gastronomik bir zenginlik söz konusudur (Kement, 2022).

Bu çalışmada, Ordu'nun Çaybaşı ilçesine ait gastronomik kültür incelenmiştir. Çaybaşı ilçesinde yerel halk tarafından geçmişte tüketilen ve günümüze taşınan yerel yiyecek ve içeceklerin hazırlanma, sunumu vb. yönlerden değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu kapsamda hem Ordu'nun hem de Çaybaşı'nın gastronomik kimliğinin ortaya çıkartılması amaçlanmaktadır. Ayrıca Çaybaşı ilçesine yönelik bu tür bir mutfak çalışmasına rastlanılmaması çalışmanın özgünlüğünü vurgulamaktadır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

2.1. Yerel Gastronomi

Yerel kelimesi anlam olarak; mahalli, lokal ve yöresel şeklinde kullanılmakla beraber “belirli bir yöreye özgü olan”, “sınırlı bir yerle ilgili olan, mevzii, lokal” anlamlarını da barındırmaktadır (TDK, 2020). Yöresel, geleneksel ve bölgesel kavramlarıyla özdeşleşen bu kavramın genel anlamda; coğrafi olarak bir bölgeye özgü olan, kalitesini ve adını bulunduğu bölgenin tarihsel geçmişi, deneyimleri ve gelenek-göreneklerinden alan, bölgedeki hammaddelerin kullanılıp o bölgeye ekonomik bir kalkınma sağlayan ürünler şeklinde ifade edilmektedir (Kelemci vd., 2010). Bölgeleri ve yerel sakinlerini tanıtabilmekte bir araç olarak kullanılan yerel mutfak turistler için bir motivasyon kaynağı şeklini almış ve seyahatlerin temelini oluşturur hale gelmiştir (Everett, 2016). Akan'a (2007) göre toplumun yaşam tarzı ile beslenme alışkanlıkları bir arada olup yörenin gelenek, görenek, ekonomik imkanlarını ve kendine özgü yemek üretim ve tüketim şekillerini içermektedir. Şengül ve Türkan (2016) yerel mutfağı o bölgeye özgü yerel gelenek ve göreneklerin ve yerel ürünlerin birleşmesi sonucu ortaya çıkan, yerli halk tarafından yöreye özgü pişirme teknikleriyle hazırlanan ve milli ya da dini duygularla tasarlanan yiyecek ve içeceklerin tamamı olarak ifade etmişlerdir. Yerel mutfak geneli kapsayacak bir tanımının olmamasına rağmen mesafeler ve belirli sınırlar içerisinde tanımlamalar yapılmaktadır (Aksoy, 2021). Zepeda ve Leviten-Reid'in (2004) çalışmasına göre yerel mutfak ürünleri, tüketiciler tarafından genellikle yakınlardaki çiftlikler ya da en fazla 6-7 saat mesafe uzaklıktaki ürünler olarak ifade edilmektedirler.

2.2. Ordu Mutfak Kültüründe Çaybaşı

Ordu, Karadeniz Bölgesi'nin orta kısımlarında yer almaktadır. İlçelerin coğrafi konumuna göre yiyecek ve içeceklerinde farklılıklar oluşmaktadır. Bu farklılıklar destinasyonun gastronomik zenginliğini öne çıkarmaktadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2022). Ordu ili, kıyı kesimleri deniz mahsullerince ve iç kesimleri ise sofrada adabı ve yemek kültürü bakımından zengin bir ildir. Ayrıca doğal zenginlikleri ve çeşitli otların yetiştiği bir destinasyon olması sebebiyle sebze ve ot yemeklerinde geniş bir kültürü özünde yaşatmaktadır (Kement, 2022). Diğer şehirlerden farklı olarak göç alma ve verme ile sınırlı şehir özellikleri bulunmaktadır. Ayrıca Ordu yöresinde üretimi yapılan ürünlerinde şehir merkezinde bazı fabrikalarına rastlamak olasıdır. Üretimde fındık en önde gelmektedir. Bunu kivi, çay ve mısır takip etmektedir. Üretim tesisleri Altaş Yağ Sanayi A. Ş., Şenocak Fındık, Sagra Çikolata Fabrikası ve Gürsoy Fındık olarak sıralanabilmektedir (Kement, 2022). Ordu ili hem iç hem de kıyı kesimlerinde farklı lezzetler barındırmaktadır. Gürcü ve Çerkez yemeği esintilerine de rastlamak mümkündür. 33

ürün için Türk Patent ve Marka kurumuna başvuruda bulunulduğunu bilinmekte olup 2022 yılı itibariyle toplam 11 adet ürün onay almıştır (Türk patent ve Marka Kurumu, 2022).

Günümüzde Çaybaşı olarak adlandırılan ilçenin eski adı Çilader'dir. 1928 tarihli Osmanlı listelerinde adı geçen ve bir köy olan Çilader, Ordu vilayetinin Ünye kazasının merkez nihayesine bağlı konumdaydı. 1960 yılında Çaybaşı adı verilmiştir. Bu adın verilme nedenlerinden birisi Akkuş ilçesi topraklarında doğan Curi (doğuda) ve Akçay (batıda) çaylarının tam orta ve doruk noktasında kurulmuş olmasıdır (Çaybaşı Kaymakamlığı, 2023). Günümüzde Çaybaşı ilçesinin merkezini Çayır Mahallesi oluşturmaktadır. Yörenin çok eski yerleşim birimine sahip olduğu kalıntılar sayesinde anlaşılmaktadır. Çaybaşı Çay mahallesinde Yunanlılara dair kerpiç ve küllerin seramik kaplarla gömüldüğü mezarlara dair kalıntılar bulunmuştur. Ayrıca klasik Yunan dönemine yönelik gerdanlık ve bir çift küpe ile kolye yine bu yöre sınırları içerisinde bulunmuş ve Samsun Arkeoloji Müzesine gönderilmiştir (Çaybaşı Belediyesi, 2023).

1972 yılında Çaybaşı'nın ilçe olmasına ilişkin düşünceler oluşmaya başlamıştır. Belediyecilik hizmetlerinin başlaması bu düşüncüyü arttırmıştır. 19.06.1989 tarihinde 21157 sayılı kanun teklifiyle Çaybaşı'nın ilçe olma durumu İçişleri Komisyonu tarafından görülmüş ve 9 Mayıs 1990 yılında Çaybaşı'nın ilçe olması hakkında karar alınmıştır (Çaybaşı Kaymakamlığı, 2023). Ordu iline bağlı olan Çaybaşı ilçesinin kuzey ve doğusunda Ünye, batısında İkizce ve güneyinde ise Akkuş ilçeleri bulunmaktadır. Denizden yüksekliği 560 olan bu ilçenin denize uzaklığı 19 km'dir. 26 mahalleye sahiptir (Ordu Valiliği, 2023).

Karadeniz Bölgesi'nde yer alan Çaybaşı ilçesi Orta Canik dağları üzerinde engebeli bir araziye sahiptir. Akarsuların geçtiği derin vadilerin yamaç kısımlarında yerleşim birimleri dağınık şekildedir. İlçenin güney sınırını oluşturan Göksu ve Kapılı mahallelerinin güney kesimdeki toprakları 9 metre yüksekliğe ve 1600 metreyi bulan rakıma sahiptir (Çaybaşı Belediyesi, 2023). Açık arazi bulunmamakta ve toprakların %70'i fındıkla kaplıdır. Geri kalan kısım ise ormanlıktır. İlçe topraklarında çeşitli meyveler yetişmektedir. Ancak bu ürünler pazarlanmak yerine yetiştirenler tarafından tüketilmektedir (Çaybaşı Kaymakamlığı, 2023).

3. YÖNTEM

Bu araştırmanın amacı Çaybaşı ilçesinin yerel gastronomik kültürünü araştırmaktır. Verilerin toplanması ve analizinde nitel araştırma yöntemlerine başvurulmuştur. Yerel yiyeceklerin Çaybaşı ilçesi özelinde nasıl değerlendirildiği yahut bu gastronomik kültürün neler olduğunun açığa çıkartılması araştırmanın temel problemidir. Araştırmanın problemi doğrultusunda Aybastı ilçesinde yaşayan insanlara ulaşılmış ve görüşmeler yapılmıştır. Beş farklı kategori altında çeşitli sorular sorularak bilgi toplanmıştır. Kategorilerin başlıkları şu şekilde sıralanabilmektedir;

Çizelge 2. Araştırma Soruları

Günlük Öğünler Bağlamında Mutfak Kültürü
Sofra Adabı ve Servis Usulleri Bağlamında Mutfak Kültürü
Kutsal Günler Bağlamında Mutfak Kültürü
Gelenek ve Görenekler Bağlamında Mutfak Kültürü
Eğlence Amaçlı Etkinlikler Bağlamında Mutfak Kültürü

Çaybaşı mutfak kültürünü incelemek ve gün yüzüne çıkarmak adına betimsel araştırma deseni kullanılmıştır. Nitel yöntemlerle veri elde edebilmek için başvurulan en temel tekniklerden biriside görüşme tekniğidir (Yüksel vd., 2022). Araştırmada veriler yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak elde edilmiştir. Bu görüşme türü açık uçlu soruları barındırmaktadır ve bu tür görüşmenin çalışmaya sağladığı en büyük katkı görüşmelerin önceden hazırlanmış sorular çerçevesinde gerçekleştirilmesi sebebiyle daha sistemli ve karşılaştırmaya uygun bilgiler sunabilmesidir (Şahin & Kartal, 2013). Bu bağlamda kültür araştırmalarına uyumlu olacak şekilde araştırma soruları oluşturulmuştur. Araştırma soruları belirlenirken alan uzmanlarının görüşleri göz önünde bulundurulmuştur. Araştırma sorularına alınan yanıtlar doğrultusunda içerik analizi kullanılmış ve araştırmada bulgulara yer verilmiştir. Görüşmeler telefon üzerinden gerçekleştirilmiş olup katılımcıların uygun oldukları saatler dikkate alınmıştır. Görüşmeler esnasında katılımcıların izinleri dahilinde ses kayıtları alınmış ve daha sonra bu kayıtlar deşifre edilmiştir. Görüşmeler yaklaşık 45-60 dakika sürmüştür. Görüşmeye başlamadan önce katılımcılardan görüşmelere gönüllü olarak katıldıklarına dair izinler sözlü olarak beyan edilmiştir.

Çaybaşı ilçesinin yerel yemek kültürü hakkında sağlıklı bilgilere ulaşabilmek adına 35 yaş üstü, mutfak kültürüne hâkim, daha önce bu yemekleri hazırlama deneyimi olan katılımcılarla görüşülmesinin uygun olacağı düşünülmüştür ve bu kişilere Belediye Başkanlığı ve muhtarlık yoluyla ulaşılmıştır. Bu bağlamda araştırmada Aybastı’da yaşayan beş katılımcı ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Tekrara düşülmemesi amacıyla 6 kişide görüşmeler sonlandırılmıştır. Zira altıncı kişide tekrara düşülme olasılığı fark edilmiş ve görüşmeler durdurulmuştur. İçerik analizi yapabilmek için kodlama ve haritalama sürecinde Maxqda istatistik programından yararlanılmıştır. Veriler tema ve alt tema olacak şekilde öncelikle kodlanmıştır. Daha sonra hiyerarşik alt kod modeli, kelime bulutu gibi nitel veri analizlerinden faydalanılmıştır.

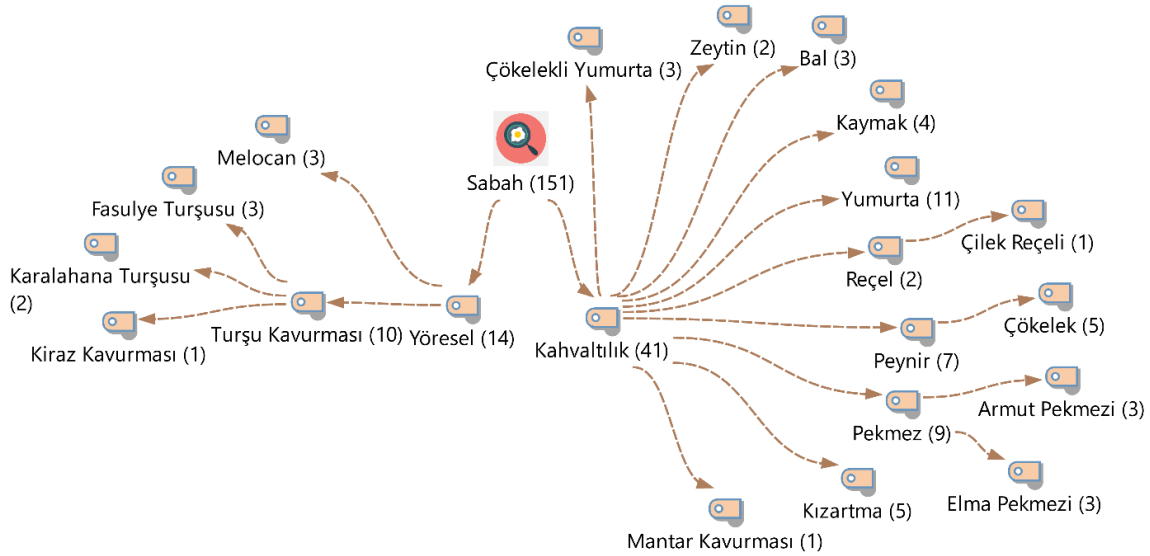
4. BULGULAR

Araştırmada Çaybaşı ilçesinden beş kişi ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Beş kişi ile görüşmelerin sınırlandırılmasının sebebi tekrara düşmekten kurtulmaktır (Creswell, 2018; Yıldırım & Şimşek, 2013). Katılımcılar “K1, K2, K3, K4 ve K5” olacak şekilde kodlanmıştır. En büyük olan katılımcı 61, en küçük olan katılımcı ise 28 yaşındadır. Cinsiyetleri incelendiğinde dördü kadın ve biri erkektir.

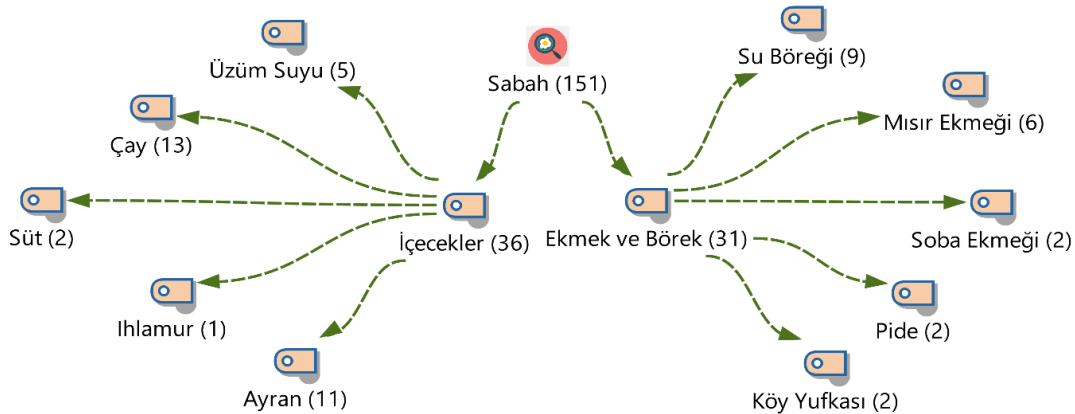
Çalışmada işlenen veriler betimsel olarak analiz edilmiştir. İçerik analizinde kodlama sistemi kullanılmış, görüşmeler sonunda elde edilen raporlar incelenmiş, ardından bir takım ana temalar çerçevesinde ana temalar ve alt temalar oluşturulmuştur. Kodlar arasındaki ilişkiler ana ve alt temalar üzerinden analiz edilmiştir. Kod haritaları oluşturmanın tema-alt alt süreci daha ayrıntılı olarak açıklanmaktadır. Bunlara ek olarak kelimelerin sıklık analizi yapılarak kelime bulutu oluşturulmuştur. Katılımcıların konu içerisinde en uzun ve/veya en kısa konuştukları konular belgesel portre analizi ile görsel olarak sunulmuştur.

Araştırmanın birinci ana temasını öğünlerden oluşmaktadır. Öğünler temasında çocukluğunu Çaybaşı ilçesinde geçirmiş ve dolayısıyla bölgenin yeme-içme kültürü ile büyüyen katılımcıların öğünlerinde hangi tür yiyeceklere yer verdiklerini tespit etmek hedeflenmiştir. İkinci olarak kutsal günler ana teması kullanılmıştır. Kutsal günler ana teması; Çaybaşı ilçesinde bayramlar, kandiller, mevlit ve aşure günü gibi kutsal sayılan günlerde yapılan

Araştırmada; öğünler, kutsal günler, eğlence amaçlı etkinlikler, sofrada adabı, araç-gereçler, gelenek ve görenekler ana temalarına ait alt temalarını açıklayabilmek adına hiyerarşik kod-alt kod modeli kurulmuştur. Öğünler ana teması; sabah, öğle ve akşam, ikindi ve yatsı şeklinde dört alt temada incelenmiştir. Öğünler ana teması sabah alt kod hiyerarşik kod-alt kod modeli Görsel 2 ve 3'te gösterilmektedir.

Görsel 2. Sabah Öğünü Kahvaltılık ve Yöresel Alt Kod Hiyerarşik Kod-Alt Kod Modeli

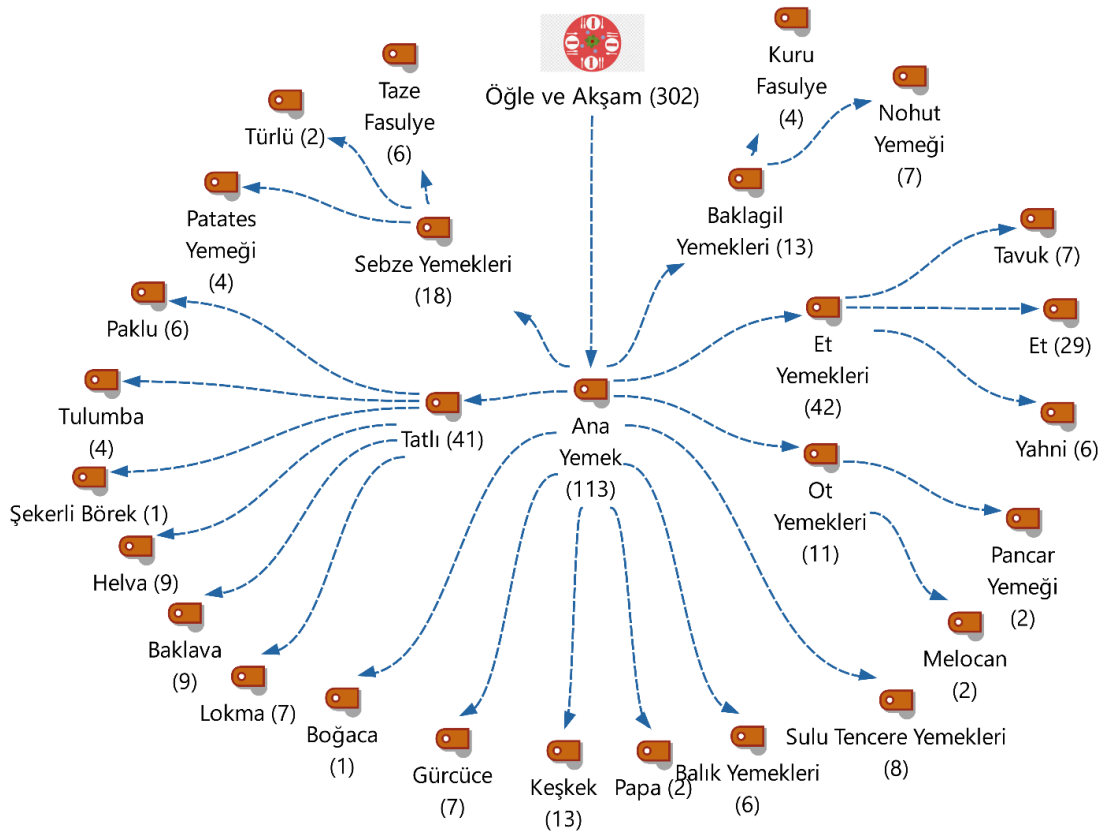

Görsel 3. Sabah Öğünü İçecekler ve Hamur İşleri Alt Kod Hiyerarşik Kod-Alt Kod Modeli

Öğünler ana teması altında sabaha ilişkin alt tema kodu oluşturulmuştur. Katılımcılarla yapılan görüşmeler sonucunda sabah kahvaltılarında kahvaltılık olarak pekmez, peynir, kızartma, zeytin, bal ve yumurta gibi ürünler yer alırken mısır çorbası ve pancar çorbası tüketimi yanında turşular, su böreği ve soba ekmeği de tüketilmektedir. Mantar kavurması ve çökeleklili yumurta tüketimi de olduğu yapılan görüşmeler sonucu elde edilen bilgiler arasındadır. Kahvaltılarda çay ve ayran tüketimi çok sık olmakla birlikte üzüm suyu, süt ve ıhlamur az da olsa tüketilmektedir. Katılımcıların bu sorulara yönelik yorumları şu şekildedir; "Dedem arı balı verirdi. Annem tereyağı koyardı içine. Köy yumurtası olurdu, tavuklarımız vardı hiç yumurta eksik olmazdı evden. Yumurta pişirirdi daha çok. Yazında kendi tarlasında domates olduğunda domates yerdik." Yapılan yorumlar sonucunda ilçe halkının kendi beslediği ve ürettiği ürünleri tükettiği ve hazır gıda tüketimini minimum seviyede tuttuğu sonucuna ulaşılmıştır. Yöresel ürünlerden olan turşular her öğün tüketildiği gibi sabah kahvaltılarında da tüketilmektedir.

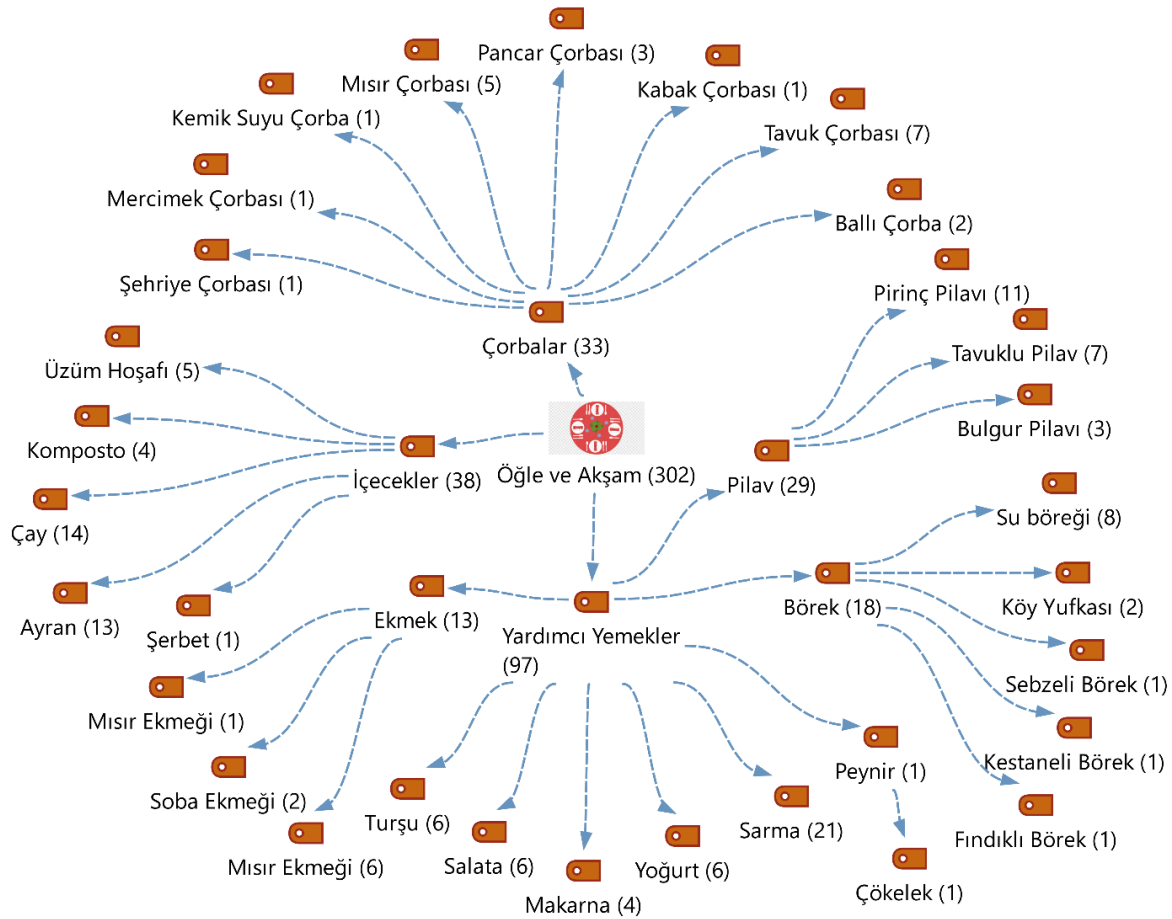
Yazdan yapılan ve saklanabilen kiraz turşusu kışın da tüketilen turşulardan biridir. Bu durum ilçe halkının beslenme rutininde doğal ürünlerden her mevsim yararlanma isteğini ortaya koymaktadır.

Günlük hayatın yoğunluğu, o an mevcut olan beslenme seçenekleri gibi durumlar, diyetle ikinci yemeğinin eklenip eklenmeyeceği konusunda belirleyici olmuştur. Üç öğün diyetin yaygın olduğu bir bölgede ikinci yemekleri çay saati şeklinde gerçekleşmiştir. Sebze kızartmalarının yanında tatlı ya da tuzlu börekler de ara öğün şeklinde gerçekleştirilen ikinci öğünlerinde yer almıştır. Katılımcıların bu öğün ile ilgili yorumları şu şekildedir; “İkinci çayı yapılırdı. Annem çay türü bir şeyler hazırlardı mesela biber, patlıcan filan kızartırdı. Bizim bir köy yufkası var ondan bize börek yapardı. Peynirli, fındıklı yapardı. Fındık ve şekeri karıştırıp yapardı. Kestaneli börek de yapardı kestane ve şekeri karıştırıp. Kızartmayı severdi kardeşim. Çay türü yerdik genelde.” (K2). Katılımcıların yorumları dikkate alındığında kuruyemiş türü ürünlerinde beslenme rutininde yer aldığı görülmektedir. İkinci öğününde yoğun bir beslenme rutini olmamakla birlikte kızartma gibi çok da hafif olmayan yiyecekler de tüketilmektedir. Öğünler ana teması öğle ve akşam alt kod hiyerarşik kod-alt kod modeli Şekil 4 ve 5’de gösterilmektedir.

Görsel 4. Öğle ve Akşam Ana Yemekler Alt Kod Hiyerarşik Kod-Alt Kod Modeli

Öğünler ana temasının altında üçüncü olarak açılan alt tema kodu öğle ve akşam yemeği üzerinedir. Bu alt tema kodu en fazla kodlanma oranına sahiptir. Ana yemek altında sebze yemekleri, ot yemekleri, baklagiller yemekleri, et yemekleri, sulu tencere yemekleri, keşkek, Gürcüce, papa, boğaca ile yardımcı yemekler, çorbalar ve içecekler olarak alt kodlar oluşturulmuştur.

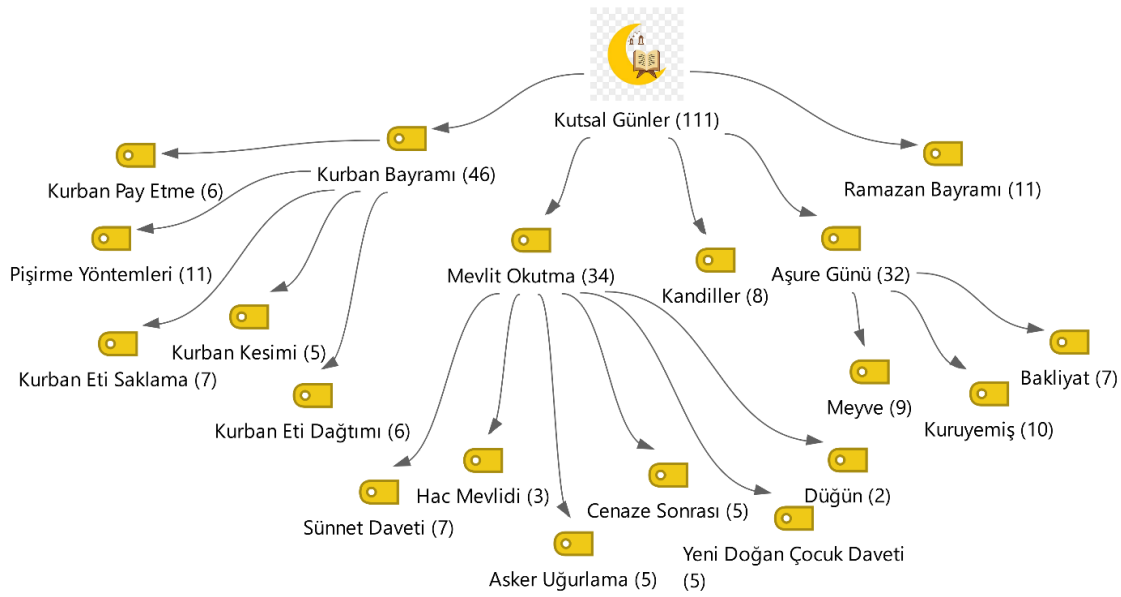
Görsel 5. Öğle ve Akşam Yardımcı Yemekler ve İçecekler Alt Kod Hiyerarşik Kod-Alt Kod Modeli

Yardımcı yemekler alt kodu içerisinde yer alan su böreği ve mısır ekmeği öğle ve akşam öğününde sıklıkla tüketilirken, pirinç pilavı ve tavuklu pilav özel günlerde, misafir geldiğinde yapılan önemli yardımcı yemeklerdendir. “Eğer misafir geldiyse etli yemek yapardı annem. Tavuklu pilav, tavuk çorbası, patatesli et yemeği yapardı. Yaprak sarması olurdu.” (K2)

Çorbalardan tavuk çorbası ve mısır çorbası sıklıkla tüketilirken, ana yemeklerden et yemekleri, baklagiller yemekleri, sulu tencere yemekleri ve sebze yemekleri tüketilmektedir. Tatlı çeşitliliği fazla olmakla birlikte en fazla hazırlanan tatlılar baklava, helva, paklu ve lokmadır. Paklu, bir çeşit baklavadır. Kıvırtma olarak da geçer. Katılımcıların yorumlarına bakıldığında beslenme alışkanlıklarında farklı besin gruplarının olduğu görülmektedir. Bu nedenle öğle ve akşam öğününde tüketilen yemeklerin çok yönlü olması beklendik bir durumdur. Öğünler ana teması altında dördüncü olarak yatsı alt teması oluşturulmuştur.

Yatsı öğünü çok fazla tercih edilmemekle birlikte bu öğünde kuruyemiş ve meyve gibi aperatif besin ürünlerine yönelim gösterilmiştir. K2 bu öğün ile ilgili yorumlarını şu şekilde dile getirmiştir; “Genelde meyve yenilirdi. Yazın yaz meyveleri, kışın kış meyveleri yenirdi. Çay türü bir şeyler içilirdi. Fındık, fıstık tüketilirdi. Bisküvi filan atıştırılmalık şeyler yenilirdi.” Yatsı öğününde tüketilen yoğurt doğraması yoğurdun içerisine doğranan mısır ekmeği ve üzerine dökülen pekmez ile hazırlanmaktadır. Daha hafif ve ferah bir yiyecek olması sebebiyle geç bir öğünde tüketilmesi oldukça uygun görülmektedir. İçecek olarak çay yaygın şekilde tüketilse de kimi katılımcıların yatmadan önce yatsı öğününde ballı süt tükettiği yapılan görüşmeler

sonucunda elde edilen bilgilerdendir. Günlük yaşamın getirdiği yoğun iş yükü sebebiyle çok sık gerçekleştirilmeyen yatsı öğünü olası bir misafir ziyaretinde uygulanan bir öğündür.

Görsel 6. Kutsal Günler Ana Teması Kod-Teori Modeli

Kutsal günler ana temasının kod-teori modeli şekil 6'da gösterilmiştir. Çaybaşı ilçesine yönelik kutsal günler incelendiğinde kandillerin genelde aile içinde kutlandığı, çok fazla bir etkinlik planlaması yapılmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Ramazan Bayramı'nda sofralara verilen özenin ve yapılan yiyecek çeşitliliğinin iki katına çıktığı, günlük öğünlerde yapılmayan yiyeceklerin bu kutsal ve özel günlerde yapıldığı belirtilmiştir. Bu yiyecekler arasında keşkek, su böreği, yaprak sarması yer alırken bunların yanında olarak baklava ve baklava benzeri paklu yer almaktadır. K5 bu durumu "Ramazan'a girmeden önce cevizler kırılır, fındıklar ayklanır. Paklu açılır." şeklinde ifade etmiştir. Kurban Bayramı'nın ilçe genelinde neredeyse birlikte kutlandığı yönündeki ifadeler tüm katılımcılar tarafından belirtilmiştir. O gün kim kurban kestiyse o kişinin evinde toplandı ve gelen herkese kurban edilen etten ikram edildiği, buna ek olarak hissedarlar arasında dağıtılan ete ilaveten durumu olmayanlara da et dağıtıldığı yönünde yorumlar yapılmıştır. K1 Kurban Bayramı'na yönelik bir günü anlatırken "Kurban her kapıda kesilemezdi. İnsanlar kurban kesilen kapılarda toplanırlardı. Durumları iyi olanlar hisselerine girerdi. Babamın durumu iyi olduğu için hep bizim kapıda kurban kesilirdi ve yaklaşık elli altmış kişi toplanırdı. Tencereler pişerdi, kapıda kazanlar yakılırdı. Yahni, etin her türlü yapılırdı. O gün akşama kadar gelen giden yemek yerdi, et yerdi kapıda. Garibanlara da et parçaları pişmeden gönderilirdi. O gün ve ertesi gün gelenlere yemek yedirilirdi. Kurban kesilen her evde böyleydi. Kurban kesemeyen evlere de parça etler verilirdi. Filan yerde kurban kesiliyor oraya et yemeye gidiyoruz denilir gidilirdi. O zamanlar kınamazlardı." ifadelerini kullanmıştır. Kurban Bayramı'nda ilçe halkı o güne özel ritüelleri gerçekleştirirken bir yandan da yardımlaşma değerlerini kuvvetlendirmektedir. Eti genelde kavurma ya da yahni şeklinde hazırlamakta ve toplu bir şekilde tüketmeye özen göstermektedir. Mevlitlerin ise yaygın olarak okutulduğu Çaybaşı ilçesinde sünnet, asker uğurlama, yeni doğan bebek daveti, cenaze, hac dönüşü ve düğünlerde mevlit okutulduğu belirtilmiştir. Aşure gününe de özen gösterilen Çaybaşı ilçesinde kuruyemiş, meyve ve baklagillere ek olarak o dönemlerde çok tatlı olmaması arzu edildiğinde zeytin eklendiği ve renklendirici olarak pekmez kullanıldığı belirtilmiştir. K5

“Önceden de yapılırdı ama önceden bu kadar malzeme olmadığı için barbunya, buğday, çok şekerli olmasın diye zeytin eklenir, pekmeze renklendirilirdi” şeklinde aşure yapımını yorumlarken K3 “Alüminyum kaplarda dağıtılırdı. Buğdayı pişiriyorsun. Kayısı, incir kurusu, barbunya, fındık, nohut haşlayıp harmanlıyorsun. Şeker katıyorsun ve kaynatıyorsun. Üstüne de istersen nar, fındık içi döküyorsun” şeklinde yorumlamıştır. Katılımcı yorumları incelendiğinde ilçe halkının aşure yapımında genel olarak aynı ürünleri tercih ettiği gözlemlenmektedir.

İlçe genelinde kutlanan tek bir eğlence amaçlı etkinlikten bahsedilmiştir ve Mayıs yedisi olarak geçmektedir. Mayısın yirmisinde kutlanılan bugünde ilçe halkının deniz kenarına gidip piknik yaptığı ve eğer ellerini ve ayaklarını denize sokarsa ağrılarından kurtulacağı inancı hakimdir. K4 bu etkinliği “Mayıs yedisi kutlanır bizde. O da Mayıs’ın yirmisinde kutlanır. O gün ayaklarını denize sokarsan ağrılara çok iyi gelir denir. O gün isteyenler deniz kenarına gider yanlarına aperatif bir şeyler alırlar” şeklinde yorumlamıştır.

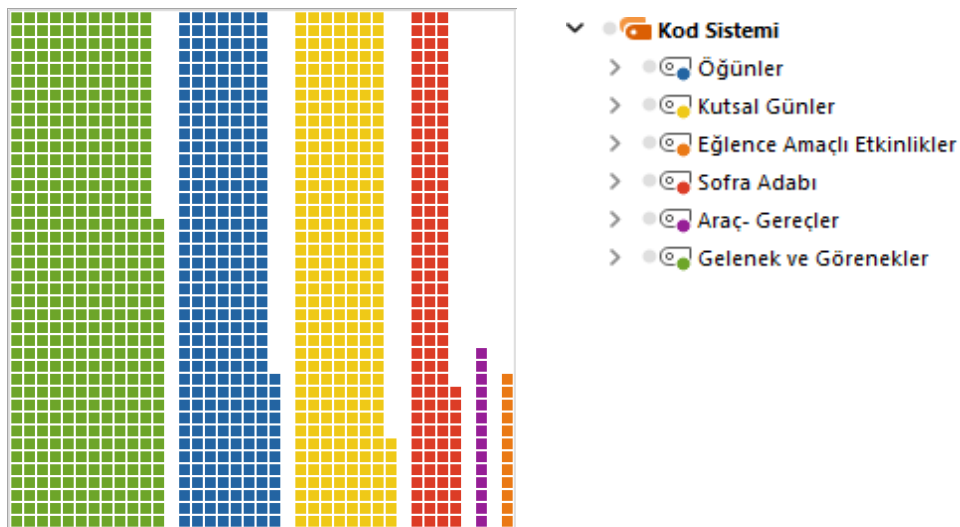
Sofra Adabına ilişkin üç adet alt kod oluşturulmuştur. Bunlar servis kültürü, sofrta kültürü ve sofrta hazırlığı olarak sıralanabilmektedir. Sofra kültürü altında sofradaki kurallardan bahsedilmiştir. Herkes sofraya aynı anda oturur, yemeğe önce büyükler ya da varsa misafir başlar, eller sofraya oturmadan ve kalktıktan sonra yıkanır gibi kurallar söz konusudur. Sofralarda akrabalar arası kadın erkek olarak ayrılığa gidilmese de dışarıdan gelen bir misafir olduğunda kadınlara ve erkeklere ayrı sofralar kurulmaktadır. Çocuklar anneleri ile aynı sofrayı paylaşabildiği gibi ayrı sofraya da oturabilmektedir. Servis kültürü altında kodlanan yorumlarda sofrayı genelde anne başta olmak üzere evde bulunan kadınların yaptığı, yemeklerin sofraya tek tek değil hep birlikte tek tabak olacak şekilde konulduğu ve herkesin aynı tabaktan yediği şeklinde ifadeler yer almaktadır. Ancak özel bir misafir geldiğinde bu durum yerini daha gösterişli sofralara bırakmaktadır. K2 “Yer sofraları vardı. Babaannemlerle birlikteyken herkes aynı tabaktan yerdi. Genelde annem servis ederdi. Tüm yemekler aynı anda gelirdi. Ama sonralarda önce çorba, salata ortaya konulurdu. Misafir sofrasında daha özenli olurdu. Herkese ayrı tabak konulurdu o zaman.” şeklinde ifadeleriyle sofraların kuruluşu ile ilgili bilgiler vermektedir. Yemekler belli bir sırayla gelmekte ve misafire özel yemek takımları çıkartılmakta hatta bazı katılımcıların belirttikleri üzere masa da ağırlandıklarına yönelik ifadeler bulunmaktadır.

Gelenek ve görenekler ana teması incelenmiştir. Alt kod olarak doğum dönemi, imece, söznışan, cenaze, sünnet, asker uğurlama, yol misafiri ve düğün şeklinde kodlar oluşturulmuştur. Doğum dönemi altında belirtilen diş buğdayı geleneği ilçe genelinde yaygın değildir. Ancak bebeğin dişini ilk görenin bebeğin dişleri sağlam olsun diye bakır, altın ya da çelik aldığı belirtilmiştir. Ayrıca gelen misafire mutlaka yemek ikram edilmesi gerektiği aksi takdirde bebeğin açgözlü olacağı inancı belirtilmiştir. Doğum öncesinde bir etkinlik planlaması bulunmasa da hamile kadınlara süt yapması amacıyla hoşaf ve komposto yapıldığı, çocukta leke oluşur inancından dolayı hamile kadınlara et doğratılmadığı yönünde yorumlarda bulunulmuştur. Doğum sonrası beşik daveti denilen bir davetin verildiği belirtilmiştir. Bu davette gelen misafirlere keşkek, su böreği, sarma ikram edildiği, ek olarak erkek doğduysa tavuklu pilav, kız doğduysa papa yapıldığı belirtilmiştir. Cenaze evinde yemek pişmediği belirtilen Çaybaşı ilçesinde komşular cenaze evine ellerinde bulunan yiyeceklerden getirmekte ve yardımlaşma temelli bir ortam yaratılmaktadır. Tavuk çorbası, keşkek, pilav, sarma gibi

yemekler sayılabilmektedir. Ek olarak cenaze arkasından genelde un helvası dağıtılmakta ve kuran okutulmaktadır. Görüşmelerde bahsedilen gelenek ve göreneklerden biri de askerlerin özel hazırlanmış yiyecek ve içeceklerle gönderilmesidir. Genellikle askerlerin evinde veya evlerin önünde toplanarak, askerlere verilen eğlencenin yanı sıra yiyecek ve içeceklerin tadını çıkarmaktadırlar. Yol misafirleri tanıdık ya da tanımadık olsun geri çevrilmemiş ve büyük bir özenle ağırlandırmıştır. Genelde çay türü sofralar hazırlandığı görüşmeler sonucu tespit edilmiştir. Yapılan imeceler arasında fındık toplama, ekin toplama, mısır soyma, fasulye kırma ve yufka açma imeceleri bulunmaktadır.

Düğün, sünnet, söz ve nişan etkinlikleri yemek ve eğlence eşliğinde gerçekleştirilmiştir. Söz etkinlikleri genelde aile arasında daha sade bir şekilde gerçekleşirken, nişan organizasyonları daha geniş çapta ve daha büyük alanlarda gerçekleştirilmiştir. Sarma, su böreği, keşkek, tavuk çorbası, baklava, baklavanın kıvrırma hali olan paklu, lokma, ayran, hoşaf, komposto gibi yiyecek ve içeceklerin tüketildiği düğünlerde Gürcü kültüründeki insanların özel yiyeceklerinden olan gürcü kavurması ve Gürcüce yemekleri de özel günlerde yapmaktadırlar. Nikahlar belediye salonlarında gösterişsiz şekilde düğünden sonra gerçekleştirilmektedir. Sünnet düğünlerinde genelde yemekli organizasyonlar yapılmakta ve basma asma geleneği gerçekleştirilmektedir. Sünnet çocuğunun boynuna herkes alabildiği kadar basma almakta ve boynuna asmaktadır. K1 sünnet düğününe ilişkin “Sünnet olan çocuğu meydana çıkarırlardı ve gelenler hediye olarak iki metre basma asarlardı boynuna. Para olayı sonradan çıktı. O zamanlara kadar olan sünnetlerde getirip basma asarlardı. Takı olarak da basma asarlardı. O zamanda insanlar durumlarına göre kimisi iyi kumaş kimisi normal kumaş alırdı” yorumlarında bulunmuştur.

Araç-gereç ana temasına ilişkin en fazla kodlama yer sofrası (21) ve sini (7) kelimelerinde yapılmıştır. Geçmişte tek tabaktan yemek yemenin ve tahta kaşık kullanmanın yaygın olduğu görüşmelerden anlaşılmaktadır. Tahta kaşıkların günümüzde kullanılmadığı sonucuna varılmıştır. Yiyecekler büyük tencere veya kazanlarda hazırlanmaktadır. Düğün, sünnet, bayram gibi toplu etkinlikler sunan alanlarda sıklıkla kullanılmaktadır. Siniler de o zamanlar en sevilen araçlardan biridir. Bu siniler, yemek pişirmek ve yiyecekleri taşımak için siniler olarak şekillendirilebilmektedir.

Görsel 7. Ana Temalar Arası İlişkilerin Belge Portresi

Çaybaşı ilçesi katılımcılarının yapmış oldukları yorumlara dair belge portresi Görsel 7’de gösterilmiştir. Belge portresi, katılımcıların konu ile ilgili yorumlarının yoğunluğunu göstermektedir. Buna göre üzerine en fazla yorum yapılan temanın yeşil renk ile gelenek ve görenekler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada en çok yorum alan bir diğer ana konu da öğünler konusu olmuştur. Sabah, ikindi, öğle yemeği ve akşam yemeği ile ilgili bilgiler bu ana başlık altında toplanmıştır. Üçüncü sırada kutsal günler ve dördüncü sırada sofrada adabının ana konularına ilişkin yorumlar yer almaktadır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada Çaybaşı ilçesinin gastronomik kimliği ve kültür analizi nitel araştırma deseni aracılığı ile incelenmiştir. Çocukluğunu Çaybaşı ilçesinde geçirmiş katılımcılar ile görüşmeler gerçekleştirilmiş ve katılımcılardan Çaybaşı ilçesinin gelenek- görenekleri, sofrada adabı, kutsal günleri ve öğünleri hakkında sorulan soruları cevaplamaları istenmiştir. Görüşmeler sonunda elde edilen veriler nitel analiz programı olan Maxqda programı ile analiz edilmiş ve raporlandırılmıştır. Çalışmada elde edilen bulgular incelendiğinde Çaybaşı ilçesinde ikindi ve yatsı dışındaki öğünlerin düzenli gerçekleştirildiği fakat ikindi ve yatsı öğününe gerekli özenin verilemediği tespit edilmiştir. Vançelik vd. (2007) çalışmalarında, unutkanlık ve uygun zamanı bulamama gibi durumların öğünlerin atlanmasının önündeki en büyük iki engel olduğunu ele almışlardır. Bu durum Çaybaşı ilçesinin yoğun iş temposu ve plansız yaşam çerçevesine sahip olduğu noktalarıyla paralellik gösterdiği düşünülmektedir.

Bayramlara asıl anlamını yükleyen ve yılın diğer günlerinden farklı olduğunu hissettiren şey bir arada kutlanmalarıdır (Artun, 2018). Katılımcılar başta Kurban Bayramı’na verdikleri değeri belli ederken Ramazan Bayramı, aşure günü, mevlit okutmaları da es geçmemişlerdir. Ancak kandil gibi kutsal günleri evlerinde aile içinde kutlamayı tercih etmektedirler. Dünya genelinde yaşanan değişikliklerin sosyal ve kültürel yapı üzerindeki etkisi yadsınamaz. Kültürel anlamda yaşanan bu değişimlerin sonucunda; evlenme, doğum ve ölüm gibi zamanlarda yaşatılan gelenek ve göreneklerde yok olma söz konusudur (Çınar & Sormaz, 2021). Mevlit okutma bunlardan biri olarak sayılabilir ancak Çaybaşı ilçesi bu durumdan etkilenmemiş ve doğum, ölüm, sünnet, söz-nişan gibi neredeyse her durumda mevlit okumaya özen göstermiştir. Katılımcılar verdikleri cevaplarda Mayıs Yedisi etkinliğinin ilçelerinde her mayısın yirmisinde kutlandığını belirtmişlerdir. Arapça’ da 10 anlamına gelen “Aşara” sözcüğünden türetilmiştir ve onuncu gün anlamı taşımaktadır. Muharrem ayının onuncu gününde “Aşure Günü” olarak Müslümanlar tarafından kutlanmaktadır. (Dedekargınoğlu, 2014). İlçe genelinde de aşure gününe önem verilmekte ve kutlanmaktadır. Sofra adabı başlığı altında kadın, sofrada hazırlama, servis kültürü, sofrada kültürü gibi alt başlıkların konusudur. Evdeki sofrada kültürü genellikle mutfaktaki kişiler tarafından oluşturulduğu ve tasarıma göre şekillendirildiği söylenebilir. Kadının mutfaktaki gücü, yemeğin hazırlanışı, yemeğin tarihi, sunumu ve nesilden nesile aktarımı için önemlidir. Bu aktarım sürecinde etkin bir rol alan kadın mutfak kültürünün taşıyıcılarındandır. Mutfaktaki etkin rolü çoğu ülkede kucaklayan kişi kadın olmuştur (Karaca & Altun, 2017). Görüşmelerde verilen cevaplar da bu yorumla örtüşmektedir. Gelenek ve görenekler bağlamında yapılan görüşmelere bakıldığında Çaybaşı ilçesinin gelenek ve göreneklerine sahip çıktığı ve yaşattığı görülmektedir. Bu gelenekler, sosyalleşme, kültürel akış ve iletişim gibi noktalara ulaşmayı amaçlamakla birlikte aynı zamanda toplumu da birbirine bağlamaktadır.

Bu çalışma Çaybaşı ilçesi ile sınırlandırılmış ve ilçe özelinde gastronomik kimlik kültürel analiz kapsamında incelenmiştir. Bu çalışmanın olası bir sınırlılığı, yalnızca Çaybaşı ilçesinde çalışma yapılmış olması ve dolayısıyla Ordu ili geneli hakkında yorum yapma fırsatı vermiyor olmasıdır. İleride yapılacak araştırmalar için Çaybaşı ilçesi ile çevre ilçeler arasındaki yemek kültürü bağlantıları incelenebilir. Ayrıca, çalışmanın çok çeşitli araştırma konularına sahip oluşu, yeni araştırmalarda konuyu daha derinlemesine inceleme arzusu yaratabilir. Çaybaşı ilçesine gastronomi alanında turlar düzenlenebilir, rehberlerle geziler yapılabilir ve görüşme sayıları farklı mahallelerle arttırılabilir. Çaybaşı yöresel yemekleri menülere kazandırılabilir ve reçeteler bu sayede yaşatılabilir. Literatürün genişletilebilmesi amacıyla bu konu üzerindeki çalışmalar sıklaştırılabilir. Görüşme yapılan katılımcılar aracılığı ile ilçe halkı bilinçlendirilebilir ve bilgilerin taze tutulması ve kaybolmaması amacıyla yazılı kaynaklara dökülmesi için teşvik edilebilir. Çaybaşı ilçesi yemekleri çeşitli etkinliklerde yer alarak tanıtılabilir.

KAYNAKÇA

- Akan, L.S., (2007). Safranbolu Mutfak Kültürü Üzerine Bir Araştırma. Türk Mutfak Kültürü Üzerine Araştırmalar. Türk Halk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı. Cilt:13-14, Ankara.
- Aksoy, İ. (2021). Batman yerel mutfağının gastronomi turizmine kazandırılmasına yönelik bir araştırma. [Yayımlanmamış Yüksek lisans Tezi], Batman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, Batman
- Baldacchino, G. (2015). Feeding the rural tourism strategy? Food and notions of place and identity. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 15(1–2), 223–238.
- Baran, H. A., Arslan, Ş., Kınacı, E. H., Yıldız, T., Pınarkara, Ş. Y., & Nalbantçılar, M. T. (2013). Doğaltaşların sanata dönüştüğü yer Batman Üniversitesi.
- Choe, J. Y. J., & Kim, S. S. (2018). Effects of tourists' local food consumption value on attitude, food destination image, and behavioral intention. *International Journal of Hospitality Management*, 71, 1–10. <https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2017.11.007>
- Çağlı, I. B. (2012). Türkiye’de Yerel Kültürün Turizm Odaklı Kalkınmadaki Rolü: Gastronomi Turizmi Örneği. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı.
- Ellis, A., Park, E., Kim, S. and Yeoman, I. (2019), “What is food tourism?”, *Tourism Management*, Vol. 68, pp. 250-263.
- Everett, S. (2016). Food and drink tourism: Principles and practice. *Food and Drink Tourism*, 1-464.
- Kelemci, S., Gülpınar, B., & Ceritoğlu, B. (2010). Yöresel Ürün İmajının Tüketici Satın Alma Davranışı ve Yüksek Fiyat Ödeme Eğilimi Üzerindeki Etkisi: İstanbul İlinde Bir Uygulama. *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları dergisi*, 29-52.
- Kement, Ü. (2022). Ordu İli Mutfak Kültürü. İçinde Y. Oğan (Ed.), *Gastronomi Alanında Tematik Araştırmalar I*: 102-111. Konya: Çizgi Kitabevi.

- Kement, Ü., & Gökçe, F., (2020). Kültür Turları Kapsamında Karadeniz Bölgesini Ziyaret Eden Bireylerin Çevre Dostu Rekreasyon Davranışlarının İncelenmesi. *Akademik Matbuat*, 4(2), 115-130.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı, (2022). Ordu. <https://ordu.ktb.gov.tr/TR-106498/genel-bilgiler.html>, Erişim Tarihi: 09.07.2023.
- Mak, A. H. N., Lumbers, M., & Eves, A. (2012). Globalisation and food consumption in tourism. *Annals of Tourism Research*, 39(1), 171–196.
- Oğan, Y. (2021). Karadeniz Bölgesi'nin yöresel mutfak kültürü. Sarı Gök, H. & Ünal, İ. (Ed.), *Temel bilgilerle yöresel mutfaklar* (286-330). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Ordu Büyükşehir Belediyesi, (2015). Ordu mutfağı yöresel ev yemekleri. Z. Demiröz (Ed.) Ordu Büyükşehir Belediyesi, Kültür Yayınları.
- Ordu İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, (2013). Ordu mutfak kültürü. Ordu Valiliği, İl Kültür ve Turizm Yayınları.
- Silkes, C.A., Cai, L.A., Lehto, X.Y., 2013. Marketing to the culinary tourist. *J. Trav. Tourism Market*. 30 (4), 335–349. <https://doi.org/10.1080/10548408.2013.784151>.
- Sims, R. (2009). Food, place and authenticity: Local food and the sustainable tourism experience. *Journal of Sustainable Tourism*, 17(3), 321–336.
- Şengül, S. & Türkay, O. (2015). "Bölge Restoran Mönülerinin Belirlenmesinde “Yöresel Mutfaklar” Eğitiminin Kullanılması: Mudurnu Örneği." *Ejovoc (Electronic Journal Of Vocational Colleges)* 5(5): 1-6.
- TDK. (2020, 11 22). www.tdk.gov.tr. www.tdk.gov.tr: <https://sozluk.gov.tr/yerel> adresinden alınmıştır
- Türk Patent ve Marka Kurumu, (2022). Ordu coğrafi tescilli ürünleri. <https://ci.turkpatent.gov.tr/coGRAFI-ISARETLER/liste?il=52>, Erişim Tarihi: 03.07.2023.
- Yüksel, F., Kement, Ü., Kabacık, M. & Aksu, S. C. (2022). “Hastane Yöneticilerinin Bakış Açısıyla Ordu İli Medikal Sağlık Turizmi: Fenomenolojik Bir Değerlendirme”. *Journal of Gastronomy, Hospitality and Travel* 5(4): 1795-1809.
- Vançelik, S., Önal, S. G., Güraksın, A., & Beyhun, E. (2007). Üniversite öğrencilerinin beslenme bilgi ve alışkanlıkları ile ilişkili faktörler. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*, 6(4), 242-248.
- Zepeda, L., Leviten-Reid, C., 2004. Consumers' Views on Local Food", *Journal of Food Distribution Research*. 35 (3), 1-6.
- Zeren Tan, A. (2015). Ordu yemekleri. Ünye Ticaret ve Sanayi Odası Kültür Yayınları

